

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANABİLİM DALI
2024-DR-272

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRK KÜLTÜRÜNDE AV VE AVCILIK

HAZIRLAYAN
Gökhan TÜRK

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Caner IŞIK

AYDIN- 2024

ÖZET

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRK KÜLTÜRÜNDE AV ve AVCILIK

Gökhan TÜRK

Doktora Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Caner IŞIK

2024, XXVIII + 397 sayfa

Geçmişten Günümüze Türk Kültüründe Av ve Avcılık adlı bu çalışmada avcılığın dünya tarihindeki yeri ile Türk tarihi ve kültürü içindeki durumu ele alındı.

Bu çalışmanın amacı tarihten günümüze dek Türk avcılığının Türk kültürünün içindeki yerini elde edilen bilgiler ışığında derinlemesine incelemektir. Bu doğrultuda tarihî yazılı kaynaklardaki bilgiler temel veri kaynaklarından biridir. Ayrıca Türk avcılık geleneğini ve kültürünü yaşatan kaynak kişiler ile görüşmeler yapılarak elde edilen bilgiler çalışma için ikinci temel veri kaynağıdır. Bu iki temel veri kaynağından elde edilen bilgilerin değerlendirilmesiyle günümüz sözlü kültüründe yaşayan Türk avcılık kültürünü genel çizgileri ile tanımlayabilmek çalışmanın amaçlarından biridir.

Çalışma altı ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde avcılık ve avlanmayla ilgili temel kavramlar, av hayvanları, av silahları ve temel avlanma teknikleri ile avcılığın dünya tarihindeki gelişim evreleri hakkında bilgi verildi.

İkinci bölümde avcılığın Türk kültürü içindeki durumu ele alındı. Tarihî Türk kültüründe avcılığa dair avlanmanın başlıca amaç ve işlevleri, kullanılan av silahları, avlanma teknik ve taktikleri, avcılıkla ilgili olarak gelişen inançlar ve bu inançlar etrafında oluşan ritüeller ile uygulamalara yer verildi.

Diğer bölümlerde ise avcılığın günümüz Türk sözlü kültüründeki durumu çeşitli yönlerden ele alındı. Bu bağlamda saha çalışması yapıldı. Bu saha çalışması iki temel alanda yürütüldü. Merkez çalışma alanı olan Ege Bölgesinde yüz yüze görüşme ve odak görüşme yöntemleri kullanılarak kaynak kişilerden elde edilen bilgiler, sözlü ve yazılı Türk kültürü açısından incelendi. Elde edilen veriler ile çalışmanın ikinci bölümünde yer alan bilgiler karşılaştırıldı. Böylece günümüz Türk avcılık kültürünün eski Türk avcılık kültürü ile

bağlantısı incelendi. Ayrıca Türk avcılık kültüründe avcılıkla ilgili inanç ve uygulamalar işlevsel açıdan değerlendirildi. Saha çalışmasının ikinci temel alanını Türkiye’deki altı coğrafi bölgeden ikişer il oluşturdu. Bu illerden en az on kişi ile yapılan anketlerden elde edilen veriler SPSS programı ile analiz edildi. Analiz sonuçları yüz yüze görüşmelerden elde edilen bilgilerin Ege Bölgesi dışındaki diğer bölgelerde de var olup olmadığını belirlemek amacıyla kullanıldı. Yine bu bilgiler konu hakkında daha sonra yapılacak çalışmalar için bir ön bilgi mahiyetinde değerlendirildi.

ABSTRACT

GAME AND HUNTING IN TURKISH CULTURE FROM PAST TO PRESENT

Gokhan TURK

PhD Thesis at Turkish Language and Literature

Supervisor: Prof. Dr. Caner ISIK

2024, XXVIII + 397 pages

In this study titled *Game and Hunting in Turkish Culture from Past to Present*, the place of hunting in world history and its situation in Turkish history and culture were discussed.

The aim of this study is to examine in depth the place of Turkish hunting in Turkish culture from history to the present in the light of the information obtained. In this regard, information in historical written sources is one of the basic data sources. In addition, the information obtained by interviewing the resource persons who keep the Turkish hunting tradition and culture alive is the second main data source for the study. One of the aims of the study is to define the Turkish hunting culture in general terms, which lives in today's oral culture, by evaluating the information obtained from these two basic data sources.

The study consists of six main sections.

In the first part, information was given about hunting and basic concepts related to hunting, hunting animals, hunting weapons and basic hunting techniques, as well as the development stages of hunting in world history.

In the second part, the status of hunting in Turkish culture was discussed. The main purposes and functions of hunting in historical Turkish culture, the hunting weapons used, hunting techniques and tactics, the beliefs that developed regarding hunting, and the rituals and practices formed around these beliefs were included.

In other chapters, the situation of hunting in today's Turkish oral culture was discussed from various aspects. In this context, field work was carried out. This field work was carried out in two main areas. The information obtained from the source persons using face-to-face

interview and focus interview methods in the Aegean Region, which is the central study area, was examined in terms of oral and written Turkish culture. The data obtained were compared with the information in the second part of the study. Thus, the connection between today's Turkish hunting culture and the old Turkish hunting culture was examined. Additionally, hunting-related beliefs and practices in Turkish hunting culture were evaluated from a functional perspective. The second main area of the field study was two provinces from each of the six geographical regions in Turkey. The data obtained from the surveys conducted with at least ten people from these provinces were analyzed with the SPSS program. The analysis results were used to determine whether the information obtained from face-to-face interviews was also available in other regions outside the Aegean Region. Again, this information was evaluated as preliminary information for future studies on the subject.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	vii
ABSTRACT	ix
İÇİNDEKİLER	xi
TABLolar DİZİNİ	xvii
GÖRSELLER DİZİNİ	xxiii
ÖN SÖZ.....	xxv
KISALTMALAR DİZİNİ	xxvii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM.....	10
1. AVCILIK VE AVCILIĞIN TARİHSEL, SOSYAL YÖNÜ	10
1.1. Tarihsel Süreç İçinde Avcılık ve Avlanmaya Dair Temel Kavramlar	10
1.1.1. Av	10
1.1.2. Avlamak.....	10
1.1.3. Kuşlamak	11
1.1.4. Avcılık	12
1.1.5. Avcı	15
1.1.6. Avcılığın Basamakları	17
1.1.7. Av Hayvanları	20
1.1.7.1. Eti İçin Avlanılan Av Hayvanları	20
1.1.7.2. Eti İçin Avlanılmayan Av Hayvanları.....	20
1.1.8. Av Silahları	21
1.1.8.1. Ateşsiz silahlar	21
1.1.8.2. Ateşli silahlar	21
1.1.8.2.1. Yivsiz av tüfekleri	22
1.1.8.2.2. Yivli av tüfekleri.....	25
1.1.8.2.3. Kombine av tüfekleri	29
1.1.9. Avlanma Yöntemleri	30
1.2. Tarihsel Süreç İçinde Avcılık.....	32
1.3. Toplumsal Yaşamda Avcılık.....	40
1.3.1. Avcılığın Ekonomiye Etkisi	40
1.3.2. Avcılığın Politik ve Askeri Uyarlanmalara Etkisi	40
1.3.3. Avcılığın Sosyal Yaşama Etkisi.....	41

2. BÖLÜM.....	44
2. TÜRK KÜLTÜRÜNDE GENEL ANLAMDA AVCILIK	44
2.1 Türk Kültüründe Avcılığa Dair Genel Bilgiler.....	44
2.1.1. Avlanmada Kullanılan Araç ve Gereçler	44
2.1.2. Eğitilmiş Hayvanlar ile Avlanma	48
2.1.3. Türklerin Kullandığı Avlanma Teknikleri	54
2.1.3.1. Ağ ve Tuzak Kullanarak Avlanma.....	54
2.1.3.2. Kızak ile Avlanma.....	55
2.1.3.3. Avı El ile Yakalamak	56
2.1.4. Türklerin Kullandıkları Avlanma Taktikleri	57
2.1.4.1. Çergelenme / Sürek avı / Sürgün Avı.....	57
2.1.5. Türk Kültüründe Avlanmanın Başlıca Amaç ve İşlevleri.....	61
2.1.5.1. Yiyecek Temin Etmek	61
2.1.5.2. Çocukların Ad Alması ve Eğitilmesi.....	62
2.1.5.3. Ekonomik Kaynak Sağlamak.....	65
2.1.5.4. Spor ve Eğlence Amaçlı Avlanmak	67
2.1.5.5. Savaş Talimi Yapmak.....	70
2.2. Türk Kültüründe Avcılıkla İlgili İnançlar ve Bu İnançlara Bağlı Ritüeller	76
2.2.1. Avcılık ile İlgili Kültler ve İye İnancı	76
2.2.2. Av Ritüelleri	81
2.2.2.1. Av Öncesi Ritüeller	82
2.2.2.2. Av Sırasındaki Ritüeller	87
2.2.2.3. Av Sonrası Ritüeller	98
2.2.3. Avlanan Hayvanların Bölüşülmesi	103
2.2.3.1. Av Toyları / Şölenleri.....	105
3. BÖLÜM.....	108
3. GÜNÜMÜZ TÜRK KÜLTÜRÜNDE AVCILIK.....	108
3.1. Günümüz Türk Avcılığının Genel Durumu	108
3.1.1. Avcılığa Başlama Yaşı.....	108
3.1.2. Avcılığı Öğrenme Kaynakları	111
3.1.3. Aile Bireylerindeki Avcıların Avcılığa Başlamaya Etkisi.....	118
3.1.4. Avcıların Av Hayvanı Tercihleri.....	119
3.1.5. Avcılığın Avcılar İçin Anlamları.....	125
3.1.5.1. Duygusal Anlamlar.....	125
3.1.5.2. Hareket Anlamları.....	134

4. BÖLÜM.....	141
4. GÜNÜMÜZ TÜRK AVCILIK KÜLTÜRÜNDE İNANÇ UNSURLARI VE BU İNANÇLARA BAĞLI UYGULAMALAR.....	141
4.1. Avcılığa Dair Halk İnançları.....	141
4.1.1. Uğur-Uğursuzluk İnançları.....	141
4.1.1.1. Hayvanlarla İlgili Uğur-Uğursuzluk İnançları	141
4.1.1.2. Av Malzemeleri ile İlgili Uğur-Uğursuzluk İnançları	151
4.1.1.3. Yiyecekler ile İlgili Uğur-Uğursuzluk İnançları.....	151
4.1.1.4. Metaller ile İlgili Uğur-Uğursuzluk İnançları.....	151
4.1.1.5. İnsanlar ile İlgili Uğur-Uğursuzluk İnançları	154
4.1.2. Avın Tutulması İncancı.....	160
4.2. Avcılık Hakkındaki İnançlara Bağlı Tabular ve Yasaklar	162
4.2.1. Avın Tutulması İncancına Bağlı Tabular ve Yasaklar	163
4.2.2. Avlanılmış Hayvanlar ile İlgili Tabular ve Yasaklar	173
4.2.3. Avlanmanın Zamanı ile İlgili Tabular ve Yasaklar.....	177
4.2.4. Av Araç Gereçleri ile İlgili Tabular ve Yasaklar	183
4.2.5. Avlanma Faaliyeti ile İlgili Tabular ve Yasaklar.....	184
4.2.6. Av Hayvanları ile İlgili Tabular ve Yasaklar.....	189
4.2.7. Usulsüz Avcılığın Önlenmesine Yönelik Tabular ve Yasaklar	224
4.2.8. Tabuların Çiğnenmesinin Sonuçları.....	226
4.3. Uygulamalar.....	237
4.3.1. Avdan Önceki Uygulamalar	239
4.3.1.1. Kutsallık İçeren Uygulamalar	240
4.3.1.2. Kutsallık İçermeyen Uygulamalar.....	242
4.3.2. Av Günü Yapılan Uygulamalar	246
4.3.2.1. Kutsallık İçeren Uygulamalar	246
4.3.2.2. Kutsallık İçermeyen Uygulamalar.....	254
4.3.3. Av Sırasındaki Uygulamalar.....	262
4.3.3.1. Kutsallık İçeren Uygulamalar.....	262
4.3.3.2. Kutsallık İçermeyen Uygulamalar.....	263
4.3.4. Avdan Sonraki Uygulamalar.....	275
4.3.4.1. Elde Edilen Avın Av Ekibi Arasında Paylaşılması ile İlgili Uygulamalar	275
4.3.4.2. Elde Edilen Avların Başka Kişilere Verilmesi Hakkındaki Uygulamalar	281
4.3.4.3. Avlanılan Hayvanların Bazı Vücut Parçalarının Saklanması Hakkındaki Uygulamalar.....	289

4.3.4.5. Avın Tutulmasını Gidermek Adına Başvurulan Uygulamalar	293
5. BÖLÜM	307
5. GÜNÜMÜZ TÜRK AVCILIK KÜLTÜRÜNDE HALK HEKİMLİĞİ.....	307
5.1. Cilt Hastalıkları ve Yaralar.....	308
5.2. Kanser	313
5.3. Diyabet (Şeker Hastalığı)	314
5.4. Konuşma Geriliği.....	314
5.5. Parkinson.....	316
5.6. Altını Islatma	316
5.7. Ortopedik Rahatsızlıklar	317
5.8. Kas Rahatsızlıkları	319
5.9. Hemoroit.....	320
5.10. Kulak Rahatsızlıkları.....	322
5.11. Prostat.....	323
5.12. Alzheimer, Unutkanlık.....	323
5.13. Her Derde Deva Olduğuna İnanılan Av Hayvanları.....	324
6. BÖLÜM	329
6. GÜNÜMÜZ TÜRK AVCILIK KÜLTÜRÜNE AİT BAZI EDEBİ ÜRÜNLER.....	329
6.1. Efsaneler.....	329
6.1.1. Keklik ve Güvercin Hakkındaki Efsane.....	332
6.1.2. Kumru Hakkındaki Efsane	340
6.2. Memoratlar	341
6.2.1. Hayvanlar Hakkındaki Memoratlar	347
6.2.1.1. Güvercin ile İlgili Memoratlar	347
6.2.1.2. Geyik ve Karaca ile İlgili Memoratlar.....	350
6.2.1.3. Angıt ile İlgili Memoratlar.....	353
6.2.2. Av Ahlakına Uygun Avlanmamanın Cezalandırılması ile İlgili Memoratlar	353
6.2.2.1. Savunmasız Hayvanların Avlanılmasının Cezalandırılması ile İlgili Memoratlar	354
6.2.2.2. Avcının Kaza Geçirip Ölmesi veya Sakat Kalması ile İlgili Memoratlar ..	354
6.2.2.3. Avcının Acı Çekerek Ölmesi ile İlgili Memoratlar.....	355
6.2.2.4. Avcının, Avladığı Hayvanların Seslerini Çıkararak Ölmesi ile İlgili Memoratlar	356
6.2.2.5. Avcının Başına Çeşitli Musibetlerin Gelmesi ile İlgili Memoratlar	356
6.2.2.6. Avcının Yakınlarının Başına Çeşitli Musibetlerin Gelmesi ile İlgili Memoratlar	358

6.2.3. Bilinmeyen Bir Güç ile Kurulan İletişim ve Yaşandığına İnanılan Olaylar	359
6.3. Av Fıkraları	360
6.3.1. Güldürücü Av Fıkraları.....	363
6.3.2. Abartı İçeren Av Fıkraları ve Anıları	364
6.3.3. Müstehcen Av Fıkraları	367
SONUÇ ve ÖNERİLER.....	371
KAYNAKLAR	379
EKLER	392
Ek 1. Kaynak Kişi Listesi	392
ÖZGEÇMİŞ.....	396

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 3.1.	Yüz Yüze Görüşülen Kaynak Kişilerin Avcılığa Başlama Yaş Aralıkları	109
Tablo 3.2.	Anket Katılımcılarının Avcılığa Başlama Yaş Aralıkları	109
Tablo 3.3.	Yüz Yüze Görüşülen Kaynak Kişilerin Avcılığı Öğrenme Kaynakları	111
Tablo 3.4.	Anket Katılımcılarının Avcılığı Öğrenme Kaynakları	111
Tablo 3.5.	Yüz Yüze Görüşülen Kaynak Kişilerin Ailelerindeki Avcı Bireylerin Dağılımı	118
Tablo 3.6.	Anket Katılımcılarının Ailelerindeki Avcı Bireylerin Dağılımı	119
Tablo 3.7.	Yüz Yüze Görüşülen Kaynak Kişilerin Avlamayı Tercih Ettikleri Av Hayvanları	121
Tablo 3.8.	Keklik Avlamayı Tercih Eden Anket Katılımcılarının Dağılımı	121
Tablo 3.9.	Bıldırcın Avlamayı Tercih Eden Anket Katılımcılarının Dağılımı	121
Tablo 3.10.	Üveyik Avlamayı Tercih Eden Anket Katılımcılarının Dağılımı	121
Tablo 3.11.	Çulluk Avlamayı Tercih Eden Anket Katılımcılarının Dağılımı	122
Tablo 3.12.	Ördek Avlamayı Tercih Eden Anket Katılımcılarının Dağılımı	122
Tablo 3.13.	Kaz Avlamayı Tercih Eden Anket Katılımcılarının Dağılımı	122
Tablo 3.14.	Kaya Güvercini Avlamayı Tercih Eden Anket Katılımcıları Dağılımı	122
Tablo 3.15.	Tahtalı Güvercin Avlamayı Tercih Eden Anket Katılımcıları Dağılımı	122
Tablo 3.16.	Yaban Tavşanı Avlamayı Tercih Eden Anket Katılımcılarının Dağılımı	123
Tablo 3.17.	Yaban Domuzu Avlamayı Tercih Eden Anket Katılımcılarının Dağılımı	123
Tablo 3.18.	Tilki Avlamayı Tercih Eden Anket Katılımcılarının Dağılımı	123
Tablo 3.19.	Geyik Avlamayı Tercih Eden Anket Katılımcılarının Dağılımı	123
Tablo 3.20.	Dağ Keçisi (Teke) Avlamayı Tercih Eden Anket Katılımcılarının Dağılımı	124
Tablo 3.21.	Avcılığı doğa ile bütünleşmek olarak değerlendiren anket katılımcılarının oranı	126

Tablo 3.22.	Avcılığı Yürüyüş, Spor Olarak Değerlendiren Anket Katılımcılarının Oranı	136
Tablo 4.1.	Av yolunda tavşan görmenin uğuruna inanan anket katılımcılarının oranı	141
Tablo 4.2.	Av yolunda tavşan görmenin uğursuzluğuna inanan anket katılımcılarının oranı	142
Tablo 4.3.	Av yolunda tilki görmenin uğuruna inanan anket katılımcılarının oranı	145
Tablo 4.4.	Av Yolunda tilki görmenin uğursuzluğuna inanan anket katılımcılarının oranı	147
Tablo 4.5.	Av yolunda bir kadınla karşılaşmanın uğursuzluğuna inanan anket katılımcılarının oranı	154
Tablo 4.6.	Av yolunda belirli bir kişiyi görmenin uğursuzluğuna inanan anket katılımcılarının oranı	159
Tablo 4.7.	Avın tutulmasına inancı ve bu inancın sebeplerine dair anket katılımcılarının görüşleri	161
Tablo 4.8.	Ay hâlindeki kadınların av etinden yemesinin avın tutulmasına sebep olduğuna inanan anket katılımcılarının oranı	165
Tablo 4.9.	Avın zamanı ile ilgili tabulara inanan anket katılımcılarının oranı	177
Tablo 4.10.	Cuma günü avlanmanın günah olduğuna inanan anket katılımcılarının oranı	178
Tablo 4.11.	Perşembe günü avlanmanın günah olduğuna inanan anket katılımcılarının oranı	179
Tablo 4.12.	Ramazan ayında avlanmanın günah olduğuna inanan anket katılımcılarının oranı	179
Tablo 4.13.	Dini bayramlarda avlanmanın günah olduğuna inanan anket katılımcılarının oranı	179
Tablo 4.14.	Tüm mübarek zamanlarda avlanmanın günah olduğuna inanan anket katılımcılarının oranı	179
Tablo 4.15.	Anket katılımcılarının kadınların av silahına ve malzemelerine dokunması hakkındaki inançlarının oranı	183
Tablo 4.16.	Avcı ailesinin av için gönül rızasının olması gerektiğine inanan anket katılımcılarının oranı	184
Tablo 4.17.	Güvercin avlamanın uğursuzluğuna inanan anket katılımcılarının oranı	193

Tablo 4.18.	Turna avlamanın uğursuzluğuna inanan anket katılımcılarının oranı	198
Tablo 4.19.	Angıt avlamanın uğursuzluğuna inanan anket katılımcılarının oranı	204
Tablo 4.20.	Geyik avlamanın uğursuzluğuna inanan anket katılımcılarının oranı	209
Tablo 4.21.	Dağ keçisi (teke) avlamanın uğursuzluğuna inanan anket katılımcılarının oranı	218
Tablo 4.22.	Karaca avlamanın uğursuzluğuna inanan anket katılımcılarının oranı	221
Tablo 4.23.	Av ahlakına uygun avlanmayan avcıların ilahi olarak cezalandırılacağına inanan anket katılımcılarının oranı	227
Tablo 4.24.	Av ahlakına uygun avlanmayan avcılara kötü bir hastalık musallat olacağına inanılan anket katılımcılarının oranı	228
Tablo 4.25.	Av ahlakına uygun avlanmayan avcıların ölümlerinin kötü olacağına inanan anket katılımcılarının oranı	230
Tablo 4.26.	Av ahlakına uygun avlanmayan avcıların başına kötü bir olayın geleceğine inanan anket katılımcılarının oranı	234
Tablo 4.27.	Anket katılımcılarının ava çıkmadan önce bir uygulamada bulunma oranı	240
Tablo 4.28.	Ava çıkmadan önce dua eden avcılarının oranı	240
Tablo 4.29.	Ava çıkmadan önce yatır, türbe ziyareti yapan anket katılımcılarının oranı	241
Tablo 4.30.	Ava çıkmadan önceki gece eşinden ayrı yatan anket katılımcılarının oranı	245
Tablo 4.31.	Anket katılımcılarının ailesinin avcı ava çıkmadan önce başvurduğu uygulamaların dağılımı	246
Tablo 4.32.	Kendisi ava çıkmadan önce ailesinin dua etmesi gerektiğine inanan anket katılımcılarının oranı	247
Tablo 4.33.	Ava giderken evden besmele ile çıkmak gerektiğine inanan anket katılımcılarının oranı	249
Tablo 4.34.	Ava gittiği yola bir taş bırakan anket katılımcılarının oranı	251
Tablo 4.35.	Ava giderken yoldaki bir ağaca çaput bağlayan anket katılımcılarının oranı	251
Tablo 4.36.	Ava başlamadan önce anket katılımcılarının başvurduğu uygulamaların dağılımı	253
Tablo 4.37.	Kendisi ava çıkarken ailesinin arkasından süpürge atması gerektiğine	254

inanan anket katılımcılarının oranı

Tablo 4.38.	Anket katılımcılarının av esnasında av bozma uygulamasına başvurma oranı	265
Tablo 4.39.	Av bozma uygulaması olarak mola veren anket katılımcılarının oranı	267
Tablo 4.40.	Av bozma uygulaması olarak boşa ateş eden anket katılımcılarının oranı	269
Tablo 4.41.	Av bozma uygulaması olarak küçük bir kuş vurarak kan akıtmak gerektiğine inanan anket katılımcılarının oranı	272
Tablo 4.42.	Av bozma uygulaması olarak büyük abdestini yaparak ona ateş eden anket katılımcılarının oranı	273
Tablo 4.43.	Anket katılımcılarının av bitiminde avların paylaşımı için başvurduğu uygulamaların dağılımı	276
Tablo 4.44.	Elde edilen avları av bitiminde av arkadaşları arasında eşit pay ettiklerini belirten anket katılımcılarının oranı	277
Tablo 4.45.	Çok av elde eden avcılarının av elde edemeyen av arkadaşına ikram etmesi gerektiğine inanan anket katılımcılarının oranı	278
Tablo 4.46.	Anket katılımcılarının elde ettikleri avlardan isteyen olması durumundaki tutumlarının dağılımı	282
Tablo 4.47.	Başkalarına av verdikleri avların karşılığı olarak sembolik bir bedel almaları gerektiğine inanan anket katılımcılarının oranı	287
Tablo 4.48.	Avının tutulmasını gidermek için tüfeğinin namlusuna işeme uygulamasına başvuran anket katılımcılarının oranı	295
Tablo 4.49.	Avın tutulmasını gidermek için ateşten atlama uygulamasına başvuran anket katılımcılarının oranı	297
Tablo 4.50.	Avın tutulmasını gidermek için tüfeği ateşin üzerinden geçirme uygulamasına başvuran anket katılımcılarının oranı	297
Tablo 4.51.	Avın tutulmasını gidermek için tüfeğin üzerinden kadın geçirme uygulamasına başvuran anket katılımcılarının oranı	298
Tablo 4.52.	Avın tutulmasını gidermek için tüfeğin üzerinden tavuk geçirme uygulamasına başvuran anket katılımcılarının oranı	302
Tablo 5.1.	Tavşanın iç yağının vücuda batan dikenin çıkmasını sağladığına inanan anket katılımcılarının oranı	308
Tablo 5.2.	Domuz iç yağının yanıkları iyileştirdiğine inanan anket katılımcılarının oranı	313

Tablo 5.3.	Alakarga yemenin konuşma geriliğini iyileştirdiğine inanan anket katılımcılarının oranı	315
Tablo 5.4.	Yaban tavşanı beyni yemenin Parkinson hastalığını iyileştirdiğine inanan anket katılımcılarının oranı	316
Tablo 5.5.	Ayı yağının ortopedik sorunlara ve kansere iyi geldiğine inanan anket katılımcılarının oranı	318
Tablo 5.6.	Tavşan iç yağının ortopedik sorunları iyileştirdiğine inanan anket katılımcılarının oranı	318
Tablo 5.7.	Kirpi/oklu kirpi eti yemenin hemoroit hastalığına iyi geldiğine inanan anket katılımcılarının oranı	321
Tablo 5.8.	Tavşan iç yağının kulak rahatsızlıklarına iyi geldiğine inanan anket katılımcılarının oranı	322

GÖRSELLER DİZİNİ

Görsel 4.1.	Erişkin Erkek Kaya güvercini	191
Görsel 4.2.	Tahtalı güvercin	192
Görsel 4.3.	Tahtalı güvercin	192
Görsel 4.4.	Turna	197
Görsel 4.5.	Telli turna	198
Görsel 4.6.	Halk arasında “allı turna” olarak da bilinen flamingo	200
Görsel 4.7.	Angıt	204
Görsel 4.8.	Kızıl geyik	207
Görsel 4.9.	Alageyik	208
Görsel 4.10.	Dağ keçisi (teke)	217
Görsel 4.11.	Erkek ve dişi karaca	220

ÖN SÖZ

Geçmişten Günümüze Türk Kültüründe Av ve Avcılık adlı bu çalışmada avcılığın insanlığın ilk zamanlarından günümüze kadarki tarihî süreci ve Türk kültürü içindeki yeri ele alınmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde avcılık ve avlanmayla ilgili temel kavramlar üzerinde durulmuş ve avcılığın insan doğasına göre karşılığının ne olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca av hayvanları, av silahları, temel avlanma teknikleri ve avcılığın dünya tarihindeki gelişimi hakkında yazılı kaynakların taranması ile elde edilen bilgilere yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde tarihî süreç içerisinde avcılığın Türk kültüründeki yeri ele alınmıştır. Bu bölümde Türk kültürünün tarihî dönemlerindeki avcılık faaliyetlerinde kullanılan av silahları ve avlanma yöntemleri tanıtılmış; konuyla ilgili önceki bilimsel çalışmalar, masal, destan, efsane gibi edebi ürünler ve Türk kültürüne ait çeşitli yazılı kaynaklardan elde edilen bilgiler doğrultusunda Türk kültüründe avcılığa dair uygulamalar, avlanmanın başlıca amaç ve işlevleri, Türk kültüründe avcılıkla ilgili inançlar ve bu inançlar etrafında oluşan bazı ritüeller ile hakkında tespitlerde bulunulmuştur.

Çalışmanın üçüncü bölümünde avcılığın Türkiye'deki güncel durumu ele alınmıştır. Bu bağlamda yüz yüze görüşme ve anket yöntemleri kullanılarak kaynak kişilerden ve anket katılımcılarından elde edilen bilgiler doğrultusunda Türkiye'deki avcılarının avcılığa başlamalarındaki etkenler, avcılıkla ilgili tercihleri ve avcılığın onlar için ifade ettiği anlamlar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde Türkiye'de günümüz avcılık kültüründeki halk inançları ve bu inançlara bağlı olarak gerçekleştirilen uygulamalar saptanmaya çalışılmıştır. Elde edilen bilgiler sözlü ve yazılı Türk kültürü açısından değerlendirilerek çeşitli tespitlerde bulunulmuştur. Bu tespitler ile çalışmanın ikinci bölümünde yer alan bilgiler karşılaştırılarak günümüz Türk avcılık kültürünün eski Türk avcılık kültürü ile bağlantıları ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Türk avcılık kültürü çevresinde oluşan inanç ve uygulamalar eski ve günümüz Türk avcılık kültüründe gördükleri işlevler bakımından da değerlendirilmiştir.

Çalışmanın beşinci bölümünde, derleme ve anket çalışmaları ile edilen bilgiler doğrultusunda Türk avcılık kültürü içinde varlığını sürdüren halk hekimliğine dair bazı

bilgilere yer verilmiştir. Bu bilgiler bağlamında çeşitli hastalıkların tedavisine yönelik avcılığa bağlı şifa inançları ve bazı tedavi yöntemleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın altıncı bölümünde ise derleme ve anket çalışmaları ile tespit edilen efsane, memorat ve avcı fıkralarına ait metinlere yer verilmiş ve bu metinler çeşitli açılardan değerlendirilmiştir.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında bana fikir veren ve beni cesaretlendiren danışman hocam Prof. Dr. Caner Işık'a; Türk kültürü ile ilgili bilgilerin doğru yorumlanarak çalışmanın sağlam temeller üzerinde yürütmesini sağlayan Prof. Dr. Ahmed Nahmedov'a, antropolojik ve sosyolojik değerlendirmelerin yapılmasına yön veren Prof. Dr. Kayhan Delibaş'a; kuramsal çerçevenin oluşturulmasında ve materyallerin değerlendirilmesinde değerli yardımlarını gördüğüm Prof. Dr. M. Naci Önal ve Doç. Dr. Aysun Dursun'a; çalışmanın anket verilerinin değerlendirmesinde SPSS programı kullanımı hakkında değerli yardımları için Dr. Öğr. Üyesi Berivan Binay'a, tez yazımının birçok safhasında bana destek olan değerli arkadaşlarım Dr. Öğr. Üyesi Cihan Doğan, Dr. Öğr. Üyesi Harun Kaya ve Doç. Dr. Ali İhsan Yapıcı'ya; il dışındaki saha çalışmalarının özellikle avcı kulüpleri ile iletişim sağlanması safhasında yardım ve desteğini gördüğüm Cengiz Tüplek'e, varlık sebeplerim annem ve babam başta olmak üzere tüm aileme ve hayatımın her alanında olduğu gibi bu çalışmanın her safhasında da beni yalnız bırakmayan ve desteğini her an hissettiğim değerli eşim Hanife Türk'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

KISALTMALAR DİZİNİ

AK	Anket Katılımcısı
akt.	Aktaran
Bkz.	Bakınız
DKMP	Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü
DS	Derleme Sözlüğü
F	Fıkra
KK	Kaynak Kişi
MAK	Merkez Av Komisyonu
TDAY	Türkiye Dil Araştırmaları Yıllığı
TDK	Türk Dil Kurumu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TDV İA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
T.Y.	Tarih Yok

GİRİŞ

İnsanlığın var oluşundan günümüze kadar önemli uğraş alanlarından biri olan avcılık her ne kadar modernleşme ile hayati önemini yitirmiş olsa da insanlığın toplumsal yaşamı içerisindeki varlığını sürdürme gelmiştir. Başlangıçtan yakın dönemlere kadar insan toplulukları için avlanmak temel geçim kaynaklarından biri olmuş, tarihsel verilere göre tarımın gelişmeye başlamasıyla birlikte yavaş yavaş birincil geçim kaynağı olma özelliğini yitirmeye başlamıştır.

İnsanların beslenme alışkanlıklarında tarımsal gıdaların yerinin git gide artması avlanarak besin elde etmenin önemini azaltan önemli unsurlardan biridir. Bunun yanında insanlar hayvanları da evcilleştirmişler ve böylece geçim kaynakları çeşitlenmiştir. İlerleyen dönemlerde tarım ve hayvancılığın giderek gelişmesi ve yaygınlaşması avcılığı insanlar için zaruri bir faaliyet alanı olmaktan yavaş yavaş uzaklaştırmasına rağmen ekonomik uyarlanmalarda avcılık tamamen terk edilmemiştir. Zira hayvancılığın yaygınlaşmasına rağmen et, süt vb. yan ürünlerin insan hayatı için gerek besin açısından gerekse ticari açıdan değer kazanması beslenen hayvanların bu yönde kullanımının önemini arttırmış bu nedenle insanlar besledikleri hayvanları et elde etmek için kullanmak yerine doğada hazır bulunan hayvanlardan bu ihtiyaçlarını karşılama yoluna gitmiştir. Bu durum da avcılığın insanların beslenmesindeki birincil yerini kaybetmesine rağmen önemli bir faaliyet olarak devam etmesini sağlamıştır. Bu süre içerisinde avcılık insanlar için farklı amaçlara da hizmet eder hâle gelmiştir. Savaş yeteneklerinin geliştirilmesi ve savaşçıların zinde kalmalarına yönelik bir sportif faaliyet olmasının yanında avcılık önemli bir dönem soyluların himayesindeki bir spor olarak varlığını sürdürmüştür. Yakın zamanlarda ise soylu kesimin tekeline çıkan avcılık diğer insanlar için önemli faaliyet alanlarından biri olarak günümüze kadar varlığını korumuştur. Avcılık bu serüveni boyunca farklı ihtiyaç ve tecrübelerin de etkisiyle çeşitli anlamlar, amaçlar, faydalar ve işlevler kazanarak salt ekonomik bir faaliyet olmaktan uzaklaşarak toplumların hayatlarında belirleyici rolü olan geleneksel bir kültür unsuru olmuştur.

Avcılığın dünya genelindeki gelişim sürecine ek olarak belirtmek gerekir ki avcılık günümüzde varlıklarını sürdüren bazı kabileler ile Alaska, Sibiry gibi zorlu iklim ve coğrafi koşulların hüküm sürdüğü bölgelerdeki insanlar tarafından hâlen yaşamsal bir ekonomik faaliyet olarak sürdürülmektedir.

Neredeyse bütün modern dünyada toplum yaşamının önemli bir kültür unsuru olarak görülen avcılık için çeşitli disiplinlerde yapılmış bilimsel araştırmalar söz konusudur. Buna karşın eski Türk tarihinden günümüze kadar geçen sürede avcılığın Türk kültüründeki yeri konusunda yürütülen çalışmaların sayısı istenilen düzeyde olamamıştır. Elbette son yüzyılda Türkiye ve Türk dünyasının geçirdiği zorlu tarihsel süreç dikkate alındığında zaruri bir ihtiyaç olarak algılanmayan avcılığın çok dikkat çekmemiş olması olağandır. Bununla birlikte avcılık, toplumumuzda avcılar dışında kalanlar için farklı bir algı uyandırmaktadır ve özellikle toplumumuzun avcılığa bakışı giderek olumsuz yöne evrilmektedir. Yakın zamana kadar bölgesel kurtuluş bayramlarında dahi insanların alkışları eşliğinde geçit yapan avcılar son zamanlarda yoğun eleştirilere maruz kalmaktadır. Bunun en büyük sebebi ise avcılığın sadece “öldürme sporu” olarak algılanmasıdır. Bu durum toplumumuzun kültürel yapısı açısından önemli bir sorundur ve bu şekilde devam etmesi hâlinde kültürümüzün önemli bir yapı taşı olan avcılık ciddi bir kayba uğrayacaktır.

Türk tarihinin ve kültürünün geçmişten günümüze kadarki sürecinde her zaman belirleyici bir rolü olduğu düşünülebilecek avcılığın genel anlamda olumsuz anlaşılmasının elbette çok sayıda nedeni vardır fakat bu sebeplerden iki tanesi bu çalışmanın konusu ile ilgilidir. Bunlardan birincisi Türk avcılarının son dönemlerde avcılığın kültürel kodlarından uzaklaşmasıdır. İkincisi ise Türk kültüründe avcılığın yeri ve önemi hakkında yeterli sayıda ve özellikle araştırma faaliyetinin yapılmaması, avcılığın kültürel kodlarının diri tutulamamasıdır.

Türk avcılığının kültürel yönüyle ilgili olan çalışmalar ile sözlü kültür dâhilinde varlığını sürdüren Türk avcılık geleneklerinin derlenmesi, yorumlanması ve farklı açılardan analiz edilmesiyle elde edilen sonuçların Türk avcılığına aktarılması elzemdir. Bu yönde yürütülen bilimsel çalışmalar Türk avcılık kültürüne büyük katkı sağlayacak ve önemli kültür temellerimizden biri olan avcılığın sürdürülebilir bir kültürel faaliyet olarak devam edebilmesine kurtarıcı bir etkide bulunacaktır.

Türk avcılığına dair literatüre bakıldığında bu alandaki çalışmaların ağırlıklı olarak makale düzeyinde olduğu görülmekle birlikte bu makalelerinin konularını da genellikle Türk avcılığının ulaşılabilen yazılı tarihteki yerinin oluşturduğu izlenmiştir. Türk avcılığının kültürel boyutları ile ilgili olarak halk bilimsel bakış açısı ile görece daha az sayıda makale yazılması bu faaliyet alanının Türk kültüründeki yerinin saptanmasında halk bilimi alanında daha çok çalışma yapılması gereksinimini ortaya koymaktadır.

Türk avcılığı hakkında yayınlanan kitaplar incelendiğinde de bu konudaki bilimsel makaleler ile benzer bir sonuç ile karşılaşılacaktır. Bugüne dek Türk avcılığı hakkında yayınlanan kitaplar Türk avcılığının tarihine ve avcılık tekniklerine yoğunlaşmıştır. Bu noktada konu dâhilinde yayınlanmış kitap sayısı hayli uzun bir tarihe ve kültürel yöne sahip Türk avcılığının değerlendirilmesi adına yeterli görülmemelidir.

Türk avcılığı hakkında çalışılan lisansüstü tezlere bakıldığında ise on iki yüksek lisans tezi hazırlandığı ve bu tezlerin sadece birinin genel anlamda Türk avcılığının kültürel yönüne işaret eden bir başlık taşıdığı tespit edilmiştir. Diğer tezler ise eski dönem Türk avcılığına tarihî açıdan yaklaşan ya da görece sınırlı çalışma bölgeleri ve avcılığın bazı kültür katmanlarına eğilen tezlerdir. Görüldüğü kadarıyla Türk avcılığının genel tarihî gelişimi ve çok yönlü kültürel unsurlarını halk bilimsel bakış açısı ile değerlendirmeye çalışan doktora düzeyinde bir tez çalışması henüz hazırlanmamıştır.

Yukarıda verilen tespitlere göre Türk avcılığının özellikle kültürel boyutuyla ilgili olarak bilimsel çalışmalar adına alanda bir boşluk söz konusudur. Başta Türk halk bilimi araştırmacıları olmak üzere diğer sosyal bilimlerde konuya ilgi duyan araştırmacıların Türk avcılığı ve Türk avcılık kültürü ile ilgili çalışmalar yürütmesi ve konunun farklı disiplinler açısından incelenmesi Türk kültürü adına oldukça faydalı olacaktır.

Bu çalışmanın alanı tamamen kara avcılığıyla ilgili olup su avcılığı ve balıkçılık çalışma alanına dâhil edilmemiştir.

Bu çalışmanın amacı Türk avcılığının tarihten günümüze dek Türk kültürü içindeki yerini derinlemesine mercek altına almaktır. Bu doğrultuda tarihî yazılı kaynaklardan yararlanmanın yanında avcılık kültürünü yaşatan kaynak kişiler ile görüşmeler yaparak elde edilen bilgilerin değerlendirilmesiyle günümüz sözlü kültüründe yaşayan Türk avcılık kültürünü genel çizgileri ile tanımlayabilmek bir diğer amaçtır. Türk avcılık kültürünün her yönüyle tam ve eksiksiz olarak tek bir çalışma ile ortaya konamayacağının farkında olmakla birlikte bu çalışma ile Türk kültürünün önemli bir ögesi olan Türk avcılık kültürünün geniş kapsamlı ve derinlemesine incelenmesi açısından bir başlangıç oluşturmak bu çalışmanın yapılmasındaki amaçlardan biridir. Ayrıca bu çalışma ile farklı araştırma tekniklerinin bir arada kullanılması sonucu Türk avcılık kültürünün farklı katmanlarına ait bilgilerin elde edilmesi istenmiştir. Türk avcılık kültürüne ait elde edilen bilgilerin kuramsal analiz yöntemleriyle incelenmesi adına bir adım atılması da amaçlanmıştır.

Amaçlar doğrultusunda avcılık hakkında yapılmış çalışmaların toplanması ve sınıflandırılması ile konu hakkında ulaşılması mümkün çalışmaların sunulması amaçlanan faydalardan bir tanesidir. Daha özelde ise Türk kültüründe avcılığın sözlü kültür ve yazılı kaynaklardaki bilgilerinin anlatım ve sunumuna yönelik bir kaynakça denemesi yapmanın daha sonra yapılacak çalışmalara katkı sağlaması arzulanmaktadır. Son olarak da Türkiye’deki yedi coğrafi bölgeden alınan örneklemeler doğrultusunda kaynak kişilerden elde edilen bilgiler ile günümüz Türkiye’sinde yaşayan avcılık geleneğinin ana hatlarıyla ortaya konması hedeflenmektedir.

Geçmişten Günümüze Türk Kültüründe Av ve Avcılık adlı çalışma bugüne değin dar kapsamlı çalışmalar ile sınırlı kalan Türk avcılık kültürü hakkında ilk aşamada, ulaşılması mümkün olan yazılı kaynakların taranması ile bir kaynakçanın ve bir bilgi birikiminin ortaya konmasını sağlayacaktır. Bu açıdan bakıldığında konu hakkındaki bilgilerin tasnifinin yapıldığı ve sonraki çalışmalarda ulaşmak istenecek referans noktalarını ifade edecek ilk kapsamlı çalışma olması bakımından önemli bir çalışma olacaktır. Bununla birlikte bu çalışmada Türk kültürü bağlamında bulunulacak tespitler gerek Türk sözlü geleneği gerekse Türk yazılı kültüründe canlı bir şekilde yaşatılan bir gelenek olmasına karşın bugüne kadar hakkında somut belirlemeler yapılmamış Türk avcılık kültürü hakkında ilk defa net belirlemelerde bulunmasıyla alandaki önemli bir boşluğu dolduracaktır. Ayrıca bu çalışma günümüzde yaşayan Türk avcılık kültürünün tarihî dönemlerdeki Türk avcılık kültürü ile arasındaki bağların belirlenmesi ile avcılığın günümüz Türkiye’sinde tarihî kökleri olan güçlü bir kültür olarak süregeldiğini ortaya koyması ile alanda daha önceki çalışmalardan farklı yönde bir yaklaşım içermektedir. Bu çalışma, Türk avcılık kültürünün modern Türk toplumsal yaşamındaki yerinin toplum tarafından daha doğru algılanmasını ve bir kültür unsuru olarak sürdürülebilirliğini sağlamaya çalışan bir çalışma olarak da önem arz etmektedir. Çalışmanın en önemli yönü ise tarihî dönemlerden günümüze değin süregelen Türk avcılık kültürünün günümüz koşullarındaki kültürel ve pratik konumunu, karşılaştığı zorlukları, sözlü kültürde yaşatılan avcılık adabının sürdürülmesinde karşılaşılan engelleri, avcılıkla ilgili resmî uygulamaların avcılık geleneği ve kültürüne olan etkileri hakkında bilgi, öneri ve hedefler sunabilmesi açısından ilk çalışma olmasıdır. Bu nedenlerle *Geçmişten Günümüze Türk Kültüründe Av ve Avcılık* adlı bu çalışma alandaki boşluğun önemli bir kısmını doldurabilecek bir çalışma özelliği gösterecektir.

Bu çalışma ana problem olarak “Tarihî dönemlerde Türk topluluklarının yaşamında birçok farklı açıdan önem taşıyan avcılık faaliyeti ve bu faaliyet çevresinde oluşan avcılık kültürü günümüz Türkiye’inde devam etmekte midir?” sorusunun cevabını belirlemeye çalışmaktadır. Bu bağlamda tarihî dönemlerde Türk topluluklarının yaşam şekilleri içinde avcılığın yeri ve önemi araştırıldıktan sonra bir başka alt problem daha incelenmiştir. “Tarihî dönemlerdeki Türk avcılığı içinde gelişen kültürel unsurların pratik işlevleri var mıdır?” sorusu bu bağlamdaki alt problemlerden bir tanesidir. Daha sonra ise “Günümüz Türkiye’inde yaşayan avcılık geleneği ve kültürünün tarihî dönemlerdeki Türk avcılık kültürü ile bağları var mıdır?” sorusu bir başka alt problemi oluşturmaktadır. Çalışmanın konusu dâhilindeki bir başka alt problem ise “Günümüz Türkiye’indeki avcılık kültürünün avcılık faaliyeti ve toplumsal yaşam açısından gördüğü işlevler var mıdır?” sorusudur.

Bu çalışma temel ve alt problemlerin çözümlenmesine yönelik olarak kapsamlı bir literatür taraması içermektedir. Bu literatür taraması dâhilinde halk bilimi, antropoloji, sosyoloji ve tarih alanlarında doğrudan veya kısmi olarak avcılıkla ilgili uluslararası özellikte yazılmış çalışmalar taranmıştır. Bu taramalardan elde edilen bilgiler doğrultusunda çalışmanın birinci bölümü oluşturulmuştur. Bu bölümde ilk alt bölüm olarak avcılık ve avlanmayla ilgili temel kavramlar üzerinde durulmuştur. Ayrıca av hayvanları, av silahları ve temel avlanma teknikleri hakkında bilgiler de yine aynı alt bölümde yer almaktadır. İkinci alt bölümü ise avcılığın dünya tarihindeki gelişim aşamaları hakkındaki bilgiler oluşturmaktadır. Bu bölümde Türk avcılığının gelişimine yer verilmemiş, bu konu çalışmanın ikinci bölümünde incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde literatür taraması ile elde edilen bilgiler doğrultusunda Türk kültüründe genel anlamda avcılık ile ilgili belirlemeler yer almıştır. Bu literatür; Türk kültürü bağlamındaki tespitlerin yer aldığı çalışmalar, günümüze kadar derlenip yazıya geçirilmiş masal ve destanlar, konuyla ilgili olarak yazılmış, derlenmiş bilgiler ve yazılı kaynaklardan elde edilen bilgilerden oluşturulmuştur. Bu bağlamda bölümün ilk alt başlığı dâhilinde Türk kültüründe avcılığa dair uygulamalar incelenmiştir. Türk avcılık kültürünün tarihî dönemlerinde kullanılan av silahları ve avlanma yöntemleri bu başlık altında yer verilen konulardır. Bu bölümün ikinci alt başlığında tarihî Türk kültüründe avlanmanın başlıca amaç ve işlevleri hakkında elde edilen bilgiler yer almaktadır. Bölümün üçüncü alt başlığında ise tarihî Türk kültüründe avcılıkla ilgili inançlar ve bu inançlar etrafında oluşan ritüeller ile pratikler hakkındaki bilgiler verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü, dördüncü, beşinci ve altıncı bölümleri yapılan saha çalışması ile kaynak kişiler ve anket katılımcılarından elde edilen bilgiler ışığında oluşturulmuştur. Bu saha çalışması farklı derleme tekniklerinin bir arada kullanılması ile yürütülmüştür. Buna göre çalışma yürütülen derleme sahasının ana bölümünü merkez konum Aydın olmak üzere Ege Bölgesi'nin tüm illeri oluşturmaktadır. Bölgede yer alan tüm illerde çalışma sahibi tarafından yüz yüze görüşme ve odak görüşme teknikleri kullanılarak yönlendirilmiş görüşmelerde bulunulmuştur. Bu görüşmelerde merkez konum Aydın'da 54 kaynak kişi ile görüşme yapılmış, Aydın haricindeki illerde il başına en az onar kaynak kişi olmak üzere 73 kaynak kişi ile görüşülmüştür. Kaynak kişilerin belirlenmesinde Aydın ve diğer illerdeki avcılık kulübü başkanları ile temasa geçilmiş ve avcılığın sözlü kültür bağlamındaki geleneksel yönüne hâkim olduğu düşünülen avcılar saptanarak görüşmeler bu yönde gerçekleştirilmiştir.

Ege Bölgesinde yapılan yüz yüze görüşmeler ses kayıt cihazı ve akıllı telefonların ses kayıt özelliği kullanılarak kayıt altına alınmıştır. Alınan ses kayıtları daha sonra dinlenerek bilgisayar ortamında yazıya geçirilmiştir. Yazıya geçirme sırasında yerel ağız özellikleri dikkate alınmamış ve kayıtlar asıl konuşmalara etkisi olmayacak şekilde yer yer düzenlenerek ölçünlü dil kullanılarak yazıya aktarılmıştır. Bununla birlikte konuşma dilinin bir özelliği olarak kaynak kişiler bazen jest ve mimikleri kullanarak cümleler oluşturduğundan bu cümlelerin yazıda doğru anlaşılabilmesi adına araştırmacı tarafından parantez içinde tamamlayıcı ifadeler eklenmiştir.

Ege Bölgesi dışında kalan diğer altı coğrafi bölge için ise saha çalışmalarından ve literatür taramalarından elde edilen bilgiler doğrultusunda bir anket oluşturulmuştur. Akabinde uluslararası standartlara uygun olarak her coğrafi bölgeden örneklem içerisinde kabul edilebilecek ikişer il seçilmiş ve bu illerdeki avcılık kulüp başkanları veya çalışmaya yardımcı olmak için gönüllü olan avcılar ile temasa geçilmiştir. Temasların sağlanmasını takiben de hazırlanan anketler bu kişilere gönderilerek en az onar kaynak kişinin ankete katılması talep edilmiştir. Yapılan anket çalışması sonucunda altı coğrafi bölgeden toplamda 161 anket çalışmaya dâhil edilmiştir. Bu anketlerden elde edilen veriler SPSS programı ile analiz edilmiş ve Türkiye örneğinde avcılık kültürü ile ilgili temel bilgilerin kaydedildiği bir anket değerlendirmesi ortaya konmuştur.

Saha çalışmasından elde edilen verilerin değerlendirilmesini kapsayan bölümlerin temel örneklemini ağırlık merkezi Aydın olmak üzere Ege Bölgesi ve bu bölgede yapılan

yüz yüze görüşmelerden elde edilen bilgiler oluşturmaktadır. Diğer bölgelerden anket yöntemi ile elde edilen veriler ana çalışma alanında tespit edilen bilgilerin diğer bölgelerde de bulunup bulunmadığının bir izlemi aynı zamanda daha sonraki çalışmalar için ön bilgi edinme amaçlı saha taraması niteliğindedir.

Saha çalışması ile elde edilen bilgiler ikinci bölümdeki literatür taraması ile saptanan bilgiler ile karşılaştırılmıştır. Bu bağlamda Türkiye’de yaşayan avcılık kültür unsurlarının tarihî dönemlerdeki Türk avcılık kültürü öğeleri ile inanç, gelenek ve uygulamalar açısından bağlantılarının olup olmadığı incelenmiştir. Bununla birlikte Türkiye’deki günümüz avcılık kültürü ürünlerinin gerek avcılık geleneği gerekse toplumsal yaşam açısından işlev görüp görmedikleri de değerlendirilmiştir. Ayrıca saha çalışmalarında elde edilen anlatı ürünleri olarak efsane, memorat ve avcı fıkraları da tespit edilerek değerlendirmeye tâbi tutulmuştur.

Genel olarak bakıldığında çalışmanın veri elde etme yöntemlerini literatür taraması, yönlendirilmiş yüz yüze görüşme, odak görüşme tekniği ve anket yöntemi oluşturmaktadır. Ayrıca çalışmacının uzun süredir avcılık yapması katılımcı gözlem yönteminin kullanılmasına olanak tanımış ve bu yöntemin kullanılması çalışmanın verilerinin işlenmesinde ve bazı teknik detayların açıklanmasında çalışmaya katkı sağlamıştır. Çalışma kapsamında literatür taraması ve saha çalışmaları ile elde edilen veriler eklektik bir yöntem ile işlevsel bakış açısıyla analiz edilerek çalışma tamamlanmıştır.

Çalışma süresince karşılaşılan sınırlılıkların başında 2020 yılı itibarıyla başlayıp bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’yi de etkileyen ve 2022 yılına kadar devam eden Kovid-19 salgının olumsuz etkileri gelmektedir. 2020 yılının ikinci çeyreğinde Türkiye’yi etkilemeye başlayan salgının hızla yayılması sonucunda ilan edilen kapanmalar, iller arası geçiş kısıtlamaları gibi uygulamalar saha çalışmasını imkânsız kılmıştır. Bununla birlikte salgın nedeniyle tüm dünyada olduğu gibi Türkiye genelindeki salgın kaynaklı ölüm vakalarına bağlı oluşan panik havası ve hastalığa yakalanma korkusu da çalışmayı olumsuz etkilemiştir. Saha çalışmalarında gerek sokağa çıkma gerekse seyahat kısıtlamaları gibi tedbirler nedeniyle yüz yüze görüşmeler yapılamamıştır. Bununla birlikte hem çalışmacı hem de görüşme yapılacak kişiler açısından var olan hastalanma riski yüz yüze görüşmelerin yapılmasını engelleyen diğer bir etken olmuştur. Bahsedilen durumlar anket uygulayıcıları için de aynı şekilde geçerli olduğundan ortaya çıkan durum anket çalışmalarını da imkânsıza yakın hâle getirmiştir. Bu durumda kaynak kişiler ile online görüşme yapılması gündeme gelse de özellikle görüşme yapılması planlanan birçok kişinin

yaş aralığının yüksek olması nedeniyle akıllı telefon veya bilgisayar yoluyla görüşme yapmaktan çekinmesi önemli bir engel teşkil etmiştir. Bazı dağlık bölgelerdeki GSM ve internet sinyalinin zayıflığı da ayrı bir teknik aksaklık olarak ortaya çıkmıştır. 2022 başlarında salgının etkilerinin azalması ile saha çalışmalarına başlanmış ve mümkün olan en hızlı şekilde saha çalışmaları yürütülmüştür.

Çalışmanın yüz yüze görüşme kısımlarında karşılaşılan bir sınırlılık da kaynak kişilerin avcılık konusunda ya görüşmeye sıcak bakmaması ya da görüşmenin yapılacağı sırada çekingen davranması olmuştur. Bunun nedenlerinin başında avcılıkla ilgili inançlara dayalı sorularda kaynak kişilerin inançlarını açıklamaktan çekinmesi gelmiştir. Kaynak kişiler bu yöndeki inançlarının batıl inanç olarak görülüp kendileri ile dalga geçileceğini düşünmüşlerdir. Ayrıca son dönemlerde avcıların sosyal medyada yayınladıkları fotoğraf ya da videolar nedeniyle çeşitli cezalarla karşı karşıya kalmaları gibi durumlar nedeniyle kaynak kişilerin bildikleri veya kendi uyguladıkları pratikleri ceza yeme korkusuyla rahatça açıklamaktan çekinmeleri de yapılan görüşmeleri kimi zaman zora sokmuştur. Bu sorunlar özellikle Aydın dışındaki görüşmelerde kendini göstermiştir. Bu görüşmelerde her ne kadar bölge avcılarının referansı ve eşliğinde görüşmeler yürütülse de kaynak kişilerin tedirginliklerini aşmak için farklı yollara başvurmak durumunda kalınmıştır. Buna yönelik olarak, araştırmacı kendisinin de avcı olmasının avantajı ile yapılacak görüşmelere kimi zaman avcı kıyafeti ve av köpeğiyle katılmış, kimi zaman da kaynak kişilerle ava çıkmış ve böylece kaynak kişilerin şüphelerini ortadan kaldırmaya çalışmıştır.

Çalışmanın sınırlılıklarından biri özellikle Aydın dışında misafir olunan illerde yapılan görüşmelerin avcılar kulübü ya da kahvehanelerde gerçekleşmiş olmasıdır. Bu ortamlarda görüşmeler yapılırken ortam gürültüsünün fazlalığı kayıtların yazıya geçirilmesi için yapılan dinlemelerde kimi zaman anlamayı zorlaştırmıştır.

Çalışmanın sınırlılıklarına dâhil olan bir başka etken de yaşanan deprem felaketidir. On bir ili kapsayan ve bu illerde yaşayan milyonlarca insan başta olmak üzere tüm Türkiye'yi etkileyen bu acı olay afet bölgesinde yürütülmekte olan anket çalışmalarının iptaline neden olmuştur. Bölgeden alınacak verilerin tamamlanabilmesi için afetin üzerinden birkaç ay geçmesi beklenmiş sonrasında ise afetten en az etkilenen farklı iller saptanmış ve bu illerdeki avcılar ile temasa geçilmiştir. Temasa geçilen avcılar arasından anketi uygulayabileceğini belirtenlere anketler gönderilmiştir. Bölgedeki ağır yıkım ve psikolojik etki nedeniyle doğal olarak anketlerin uygulanması ve uygulandıktan sonra tarafımıza

ulaştırılması da zorlu bir süreç olmuştur. Bu bölgedeki anketlerin de tamamlanmasıyla veri girişleri yapılmaya başlanmıştır. Veri girişleri yapıldıktan sonra veriler bilgisayar ortamında analiz edilerek çalışmaya katkı sağlamıştır.

1. BÖLÜM

1. AVCILIK VE AVCILIĞIN TARİHSEL, SOSYAL YÖNÜ

1.1. Tarihsel Süreç İçinde Avcılık ve Avlanmaya Dair Temel Kavramlar

1.1.1. Av

Av kelimesi ile Türkçede birden fazla anlam karşılanır. Türkçe Sözlükte (2005:147) “av” kelimesi için dört farklı anlam verilmiştir: Bunlardan ilki *karada, denizde, gölde ya da akarsularda evcil olmayan hayvanları vurma veya yakalama işi*, ikincisi *bir hayvanın başka bir hayvanı yemek için yakalaması*, üçüncüsü ise *bu yollarla yakalanan hayvandır*. Dördüncü anlam ise *tuzağa düşürülen, kendisinden yararlanan kimse* olarak av kelimesinin karşıladığı mecazi anlama işaret eder. Misalli Büyük Türkçe Sözlük’te de av kelimesinin işaret ettiği gerçek anlamlar için Güncel Türkçe Sözlük’ün verdiği anlamlara yakın anlamlar verilmiştir (Ayverdi, 2010:85). Buradan hareketle “av” kelimesinin Türkiye Türkçesinde hem av hayvanı anlamını hem de avlanma faaliyetinin ismini karşıladığı sonucu ortaya çıkar ve *av avla-*, *av vur-*, *ava git-*, *ava çık-* örnekleri bu durumu örnekler.

Clauson (1972:3), *av* kelimesinin aslının -belki de- bir somut isim olarak vahşi av hayvanlarını karşıladığını, bununla birlikte erken dönemlerden itibaren “av hayvanı avlamak” fiilinin kısaltılmış kullanımı olduğunu belirtir ve bu kullanımın Kuzeydoğu Türk lehçeleri haricindeki tüm modern Türk dillerinde yaşadığını ifade eder. Türkçede av kelimesi ile insanların veya yırtıcı hayvanların avcılık faaliyetleri karşılandığı gibi insanların veya yırtıcı hayvanların avladıkları av hayvanlarının da karşılanıyor olmasının sebebi Clauson’un bu belirlemeleri ile açıklığa kavuşur. Bununla birlikte tarihî Türk lehçelerinde dört ayaklı av hayvanlarını karşılayan genel isim “keyik / kiyik”tir (Clauson, 1972:755). Günümüz Türkiye Türkçesinde ise “kiyik/keyik” ifadesi ses değişmesi sonucu “geyik” varyantına dönüşmüş olup anlam daralmasına uğrayarak Güncel Türkçe Sözlük’te (2005:756) sadece geyikgillerden, erkeklerinin başında uzun ve çatallı boynuzları olan memeli hayvanı (*Cervus Elaphus*) anlamını karşılar.

1.1.2. Avlamak

Clauson (1972:10), *avla-* fiilinin *av* isminden türemiş bir fiil olduğunu belirterek vahşi

av hayvanı avlamak anlamını verirken, Kuzeydoğu Türk lehçelerindeki eş anlamlı kullanımının ise *av-* olduğunu bildirir (1972:3).

Avla- fiilinin karşılığı Güncel Türkçe Sözlük'te (2005:756); “bir av hayvanını ölü veya diri olarak ele geçirmek, yakalamak”, Misalli Türkçe Sözlük'te “bir avı diri veya ölü olarak ele geçirmek” şeklinde verilir (Ayverdi, 2010: 87). Bu fiilin Kara Avcılığı Kanunu'ndaki karşılığı da “avına izin verilen yaban hayvanı türlerini, izin verilen yerlerde, tespit edilen zaman ve miktarlar ile belirlenen esas ve usullerle canlı veya ölü ele geçirmeye çalışmayı veya ele geçirmeyi” ifade eder (Resmî Gazete, Kanun Sayısı 25165, 2003:8501).

Kara Avcılığı Kanunu'nda *avla-* fiili ile insanların avlanma faaliyetinin ifade edildiği net olmasına rağmen Türkçe sözlüklerde verilen karşılıklarda hem insanların hem de yırtıcı hayvanların avlanma faaliyetleri birlikte karşılanır, bu konuda herhangi bir ayırım yapılmaz. Günlük konuşmada da böyle bir ayırım söz konusu değildir.

Günümüz Türkiye Türkçesinde insanların ve hayvanların avlanma faaliyetlerinin karşılanmasında bir ayırım görülmezken Eski Türkçe döneminde bu ayırımın gözetilmesi söz konusudur. *İrk Bitig*'de insanların ve yırtıcı hayvanların avlanma faaliyetlerinin farklı fiillerle karşılandığı görülür. Bu eserde av kelimesinin arkaik şekli olan *ab* ile insanların avcılık eylemleri karşılanırken *en* kelimesi ile hayvanların avlanma faaliyeti karşılanmıştır (User, 2007: 55)

Türkiye Türkçesinde *avla-* fiilinin dönüşlü kullanımında ise Misalli Türkçe Sözlük'te “Av avlamak, ava çıkmak, ava gitmek” (Ayverdi, 2010: 87), Güncel Türkçe Sözlük'te (2005:149) “ava gitmek, ava çıkmak” anlamına gelen *avlan-* fiili kullanılır. *Avlanma* kavramı ise Güncel Türkçe Sözlük'te (2005:149); “avlanmak işi” olarak tanımlanır.

1.1.3. Kuşlamak

Günümüz Türkiye Türkçesinde memeli kara hayvanlarının veya kuşların avlanması sadece *avla-* fiili ile karşılanırken önceki dönemlerde bu iki avcılık şekli farklı fiillerle karşılanmış ve aralarındaki ayırım gözetilmiştir. Tarihî lehçelerde insanların av hayvanı niteliğindeki kara hayvanlarını avlamasını ifade etmek için *avla-* fiili kullanılırken kuşları avlaması için ise *kuşla-* fiili kullanılmıştır. Dede Korkut Kitabı'nda yer alan “Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy”da geçen “av avlayalum, kuş kuşlayalum” (Kaçalın, 2017:50) ifadesi bu durumu örnekler.

Avla- ve *kuşla-* fiillerindeki anlam ayrımının günümüz Türkiye Türkçesinde bulunmamasına ve *kuşla-* fiilinin Türkçe Sözlük'te yer almamasına rağmen avlanma faaliyetinin gerçekleştiği yerlerin ifade edilmesinde Türkçe Sözlükte bir anlam ayrımı yer alır. Türkçe Sözlükte (2005:149) av hayvanlarının bol olduğu yer anlamı “avlak”, av kuşlarının bol olduğu yer anlamında “kuşlak” (2005:1270) kelimeleri verilmiştir.

1.1.4. Avcılık

İnsanoğlunun var oluşundan bugüne hayatında çok önemli yer tuttuğu düşünülen avcılık her zaman merak edilen ve araştırıla gelen bir uğraşı olmuştur. Bu doğrultuda yapılan birçok çalışma, avcılığın insanoğlunun ekonomik ve teknolojik yaşantısının yanı sıra sosyal ve kültürel yaşantısındaki konumuna, etkilerine ve bu etkilerin tarihî alt yapısına yönelmiştir. Bu çalışmalara göre avcılık birçok açıdan insanlığın kültürel gelişiminin önde gelen yapı taşlarından biridir.

Avcılığın Budunbilim Terimleri Sözlüğü'ndeki karşılığı; “Genellikle toplayıcılıkla birlikte yapılan, ama toplayıcılıktan daha ileri bir tekniğe dayanan; ok, mızrak, çengel, topuz, balta, ağ, zıpkın, olta, sapan, tuzak gibi av araçlarıyla türlü zehirleri; at, köpek, atmaca, şahin gibi hayvan ve kuşları gerektiren, insanlığın en eski besin elde etme yolu.” şeklinde geniş olarak tanımlanmıştır (Örnek, 1973:14). Güncel Türkçe Sözlük'te ise (2005:149); “avcının yaptığı iş” ve “avcı olma durumu” olarak açıklanmıştır.

Yukarıda verilen sözlük anlamlarına bakıldığında avcılığın sadece avcı-toplayıcı ekonomik örgütlenmeye dayalı yaşam sürmüş veya sürmekte olan toplulukların hayatında bulunduğu karşılığa değinildiği, üretim ve ticarete dayalı ekonomik örgütlenmeler şeklinde hayat süren toplumların yaşamlarında kazandığı sportif karşılığa ise değinilmediği görülür. Oysa avcılık, tarımsal üretime geçildiği zamanlardan itibaren yiyecek temini açısından birincil önemini kaybetmeye başlamış hatta insanoğlunun geçirdiği kültürel evrimlerin neticesinde birçok toplumda -özellikle modern çağda- sadece sportif, kültürel veya psikolojik anlamlar ifade eder hâle gelmiştir. Bu duruma çalışmanın ikinci bölümünde geniş yer verilmiştir.

Avcılığın insan hayatı içinde yiyecek temini başta olmak üzere çeşitli ekonomik faydalar amacıyla yapılmasına ek olarak sportif amaçlarla da yapılmasını barındıran tanıma

bazı İngilizce sözlüklerde yer verilir. Bu doğrultuda avcılık; “Bir hayvanı veya kuşu yiyecek veya spor amaçlı olarak kovalamak ve öldürmek. Britanya’da, hayvanları ve özellikle de tilkileri spor amaçlı olarak köpekler ve atları kullanarak kovalamak ve öldürmek” (Cambridge ALD, 2006:627) şeklinde tanımlanır. Yine Essentional Dictionary Metro Collins Cobuild’de de (1994:499) yukarıdaki anlamlara yakın anlamlar verilmiştir.

Avcılık için yapılan tanımlarda her ne kadar insanların “av” olarak gördükleri hayvanları ölü ya da yaralı olarak ele geçirme çabalarına odaklanılmışsa da avcılığın diğer bir amacı olarak hayvanları canlı yakalayıp onları evcilleştirme çabaları da göz ardı edilmiş gibidir.

Yaygın bakış açılarına ek olarak insanoğlunun evcilleştirmek ve çeşitli amaçlarla faydalanmak amacıyla bazı hayvanları canlı yakalamaya çalışmaları da avcılık dâhilinde sayılabilir (Gasset, 2005:31). Zira genel olarak bilindiği üzere evcil tavukların bile atalarının vahşi orman tavukları olduğu düşünülürse evcilleştirilen ilk hayvanların çeşitli teknikler kullanılarak mümkün olduğunca yara almadan ele geçirilmeye çalışılmış olması yüksek bir olasılıktır. Günümüzde Türkiye ve dünyanın farklı yerlerinde karşılaştığımız şekilde kartal, şahin, atmaca vb. yırtıcı kuşlar ile avlanan geleneksel avcıların kullandıkları bu yırtıcı kuşları kendilerine has yöntemler kullanarak doğadan yakalamaları, bir başka deyişle avlamaları ve onları sahipleri için avlanacak şekilde eğiterek birer av silahı gibi kullanmaları güncel örneklerdir. Yine Amerika kıtasındaki çiftçilerinin gelenekleri doğrultusunda vahşi atları yakalayıp evcilleştirmeleri ve onları binek hayvanı olarak kullanmaları bilinen bir başka durumdur. Bu örneklerin sayısı artırılabilir. Sonuç olarak doğadaki vahşi hayvanların farklı amaçlar doğrultusunda çeşitli teknikler kullanılarak doğadan yakalanması söz konusudur ve bu nedenle avcılık kavramı tanımlanırken doğadaki hayvanların sadece ölü veya yaralı olarak ele geçirilmesi değil aynı zamanda sağ ve sağlıklı olarak yakalanmaları da avcılık tanımlarına dâhil edilmelidir.

Çok eski zamanlardan beri var olan ve hayvanlar için olduğu gibi insanlar için de temel bir gerçeklik olan avcılık; -hayvanların aksine- insanlar arasında sadece ekonomik fayda amacı değil sportif amaç da taşımaktadır. Her ne kadar insanoğlunun ilk zamanlarından günümüze kadarki serüveninde silahlar ve avlanma teknikleri gelişse de avcılığın özü hep aynı kalmıştır. Çünkü insanoğlunun avlanma eylemine silahı dâhil etmesiyle avlanmanın kaçınılmaz bir sonucu olarak görülen hayvanı bir an önce öldürme kavramı yerini “spor” kavramına bırakmıştır. Temelinde avcı ve avı arasındaki doğal

eşitsizliğe dayanan avlanma, insanoğlunun zaman içinde kazandığı teknik gelişmeler ve sahip olduğu akıl üstünlüğü ile avları üzerinde mutlak üstünlük kurabilmesini sağlayabilecek olsa da insanın bu üstünlüğünü bilinçli olarak sınırlandırmasını bir zorunluluk hâline getirmiştir. Çünkü avcı ve av arasında var olan belirleyici sınırın aşılması avlanma olgusunun bir “katliama” dönüşmesine sebep olabilir. Örneğin suyu zehirleyerek balıkların tümünü öldürmek, zararı dokunan çeşitli hayvanları tamamen yok edecek şekilde ilaç kullanmak veya hayvanlar üzerinde bu gibi etkiler yaratarak onları toplu şekilde öldürecek otomatik yöntemler kullanmak avcılık değildir. Gerçek anlamda avcılık hassasiyet gerektiren bir konudur (Gasset, 2005:30-32). Bununla birlikte -genel olarak- avcılar, daha önce hiç avlanmayanlarda bulunmayan etik bir doğa görüşünün taşıyıcılarıdır. Avcılık; avcıların sembolik bir arayışı ve bir doğa algısı biçimidir (Pardo ve Prato, 2005:144).

Avcılık faaliyeti avcılar arasında kara avcılığı ve su/balık avcılığı olmak üzere iki şekilde karşılık bulur. Bu şekilde, kuşların ve memeli hayvanların avlanması ile suda yaşayan balıkların, memeli hayvanların ve diğer su canlılarının avlanması tanımsal olarak birbirinden ayrılmış olur.

Kara Avcılığı

Avcılar arasında, karada yaşayan memeli hayvanların ve kuşların avlanılmasına genel anlamda kara avı veya kara avcılığı denmektedir. Buradaki ölçüt avcının avlanma faaliyetini karada veya suda gerçekleştirmesi değil, avlanan hayvanların su veya kara hayvanı olmasıdır. Bu tanımlamada balıkların ve su canlılarının avlanması kastedilmez. Bununla birlikte, ördek, kaz vb. kuşlar günlük hayatta su kuşu olarak ifade edilse; su samuru, kunduz gibi memeli hayvanlar da suda yaşayan hayvanlar olarak görülse de aslında bu hayvanlar “amfibik” yani hem suda hem karada yaşayabilen hayvanlardır ve avcılar tarafından balıklar veya diğer su canlıları ile aynı sınıfta değerlendirilmezler. Bu hayvanlar her ne kadar yiyeceklerini karadan olduğu gibi sudan da karşılasalar veya kısmen suda kısmen de karada barınsalar dahi suda avlandıkları, suda dinlendikleri veya saklandıkları zamanların haricindeki hayatlarını karada devam ettirmek zorundadır. Bu türden hayvanlar balıklar veya midyeler gibi yaşam şekli bakımından tamamen suya bağımlı hayvanlar olmadıklarından sadece su ile ilişkilendirilmezler ve avcılar tarafından karada yaşayan hayvanlar ile bir tutulurlar. Bu nedenle bu türden hayvanların avlanması da “kara avı/kara avcılığı” içinde değerlendirilir.

Su avı veya su avcılığı kullanımı, tatlı ya da tuzlu suda yaşayan balıklar ve memeli hayvanlar ile midye, sünger gibi canlıların avlanması anlamında kullanılan ifadelerdir. Bu noktada balina, yunus balığı gibi suda yaşayan memeli hayvanlara da değinmek gerekir. Bu hayvanlar her ne kadar sadece su dışındaki oksijeni kullanabilen memeli hayvanlar olsa da hayatlarının tamamını suda geçirirler ve kara ile herhangi bir bağlantıları yoktur. Bu nedenle balina veya yunus balıklarının avlanması da su avcılığı içinde değerlendirilir. Bunlara ek olarak fok balığı ya da deniz aslanı gibi genel anlamda suya bağımlı ancak kısmen de karada yaşayan su canlıları da bazı ülkelerde geleneksel avcılık dâhilinde değerlendirildiğinden bu hayvanlar da av hayvanları olarak kabul edilir. Bu hayvanların genel anlamda suya bağımlı olmaları nedeniyle de bunların avlanması da su avcılığı içerisinde değerlendirilebilir. Türkiye’de balina, yunus, fok, deniz aslanı gibi deniz memelilerinin avcılığı yapılmadığından bu hayvanların avlanılmasının Türk avcılığı içinde bir karşılığı bulunmaz.

1.1.5. Avcı

Avlanma faaliyetini gerçekleştiren insan veya hayvan olarak kısaca anlamlandırılabilen olan “avcı” kelimesinin anlamı Güncel Türkçe Sözlük’te (2005:149) “Avı kendine iş edinen kimse”, Misalli Büyük Türkçe Sözlük’te “Avlanmayı kendine meslek edinen veya spor amacıyla avlanan kimse” (Ayverdi, 2010: 87) olarak avcılık yapan insanları tanımlar. Avcı hayvanlar içinse Güncel Türkçe Sözlük’te (2005:149); “Başka hayvanları yakalamakta usta olan hayvan” anlamı verilir. İngilizcede “avcı (hunter)” kelimesinin karşılığı “Vahşi hayvanları yiyecek veya spor amaçlı olarak avlayan insan veya hayvan” (Essential Dictionary, 1994:499; Cambridge ALD, 2006:627) şeklinde hem insan hem de hayvanlar için ortak tanımda verilmiştir.

Verilen ifadelerden yola çıkılacak ve yırtıcı hayvanların kendi doğaları gereği avlanmaları göz ardı edilecek olursa avlanma faaliyetini profesyonel olarak veya geçimsel anlamda ekonomik fayda amacıyla ya da sportif amaçla yerine getiren her insanın avcı olarak nitelendirilmesi söz konusudur. Buna karşın özellikle günümüz Türk avcılığında “avcı” ifadesi özellikle avlanma ahlakı açısından bir ayrıma tabi tutulmaktadır. Avcılar arasındaki bu ayrıma göre; ancak av ile ilgili her türlü yasal, vicdanî ve ahlaki gerekliliği yerine getiren, yazılı ve sözlü avlanma kurallarına uyan kişilere “avcı” denirken; yasalara uymayan, av ahlakına göre avlanmayan, doğaya ve hayvanlara saygı göstermeyip onlara

zarar veren kişilere ise “eli tüfekli” veya son yıllardaki moda ifadeyle “bohçacı” denir. “Bohçacı” veya “eli tüfekli” ifadeleri avcılar arasında bir tür hakaret, aşağılama ifadeleri olup bu yönüyle avcıların kendi içlerinde bir otokontrol sistemi oluşturmasını sağlar. Bu ifadeler ile anılmak, avcılarının her türlü sosyal ortamlarında hor görölmelerine neden olur ve bu duruma düşmek istemeyen avcılar avlanma kurallarına dikkat eder. Böylece avın ve doğanın korunmasına katkı sağlanmış olur.

“Avcı” ifadesinin özellikle yakın dönem ve günümüz avcıları arasında bulunduğu karşılık kelimenin ilk anlamından farklıdır. Bu noktada “avcı” kelimesi ile “gerçek avcıları” kastedilmekte olup, kaçak veya avcılık ahlakı dışında avlanan kişiler ifade edilmez. Ayrıca profesyonel avcılar da burada kastedilmez. Profesyonel avcıdan kasıt ise; doğayı koruma, türleri kontrol altında tutma, doğadaki salgın hastalıkların yayılmasını önleme, vahşi hayvanlara karşı insanların güvenliğini sağlama vb. çeşitli amaçlar için görevli olarak avlanan kişilerdir. Avcılığı kendi iç dünyalarında neredeyse doğal bir içgüdü şeklinde yaşayan “avcılar” ise bir hayvanı şu veya bu şekilde elde etmeye değil, bu elde etme çalışma çabaları esnasında güzel hisler duyan ve avcılığı bu hisleri duyabilmek adına tutkuyla gerçekleştiren kişilerdir. Bu hislerin zirvesinde de insanın doğaya dönerek mutlu olması bulunur.

Avlanmanın temelinde bulunan amaç her ne kadar avı elde etme ve onu bulup getirme sonucuna dayansa da sportif avcı için bu sonuç mutlak bir şart değildir. Hatta avcılığın doğasında bulunan gerçeklerden birisi olan “eve eli boş dönme olasılığı” gerçek avcı için avcılığın en güzel yanlarından biridir. Bunun temelinde ise av ve avcı arasında var olan oyun kavramı yatar. Bu “oyunu” sağlayan da avcı ve av arasındaki “doğal eşitsizlik”tir. Avcı, aslında avına karşı mutlak bir üstünlüğe sahip değildir. Avcı hayvanlar her ne kadar etkili avlanma tekniklerine ve yeteneklere sahip olsa da av olan hayvanlar da sahip olduğu yetenekler ve savunma teknikleri ile avcıdan kurtulabilme şansına sahiptir. Bu nedenle vahşi hayvanlar arasındaki avcı-av ilişkisinde avcı her zaman galip gelen taraf değildir ve birçok av başarısızlıkla sonuçlanır. Bu da avcı ve av arasındaki oyun kavramını oluşturur (Gasset, 2005:34-35). “Gerçek avcı” da bu “doğal eşitsizlik” kuralı yani avın kaçma şansının olması gerektiği kuralı içerisinde akıl gücünü ve teknik üstünlüğünü sınırlandırarak avına kaçma şansını tanıyan kişidir. Bunu yaparak hayvanlara kendi “oyunlarını” oynamaya fırsat vermiş olur. Yani bu durum aslında insanın doğayı taklit ederek bu oyuna katılması ve mutlu olmasıdır. Bu nedenle avcı konumundaki insanın kendini gönüllü olarak sınırlandırması

asında bir centilmenlik değil mecburiyettir. Çünkü avcı bu sınırlandırmayı yapmazsa avlamayı sevdiği hayvanları tamamen kaybedebilir ve bunun bir sonucu olarak da onu gerçek anlamda mutlu eden oyundan mahrum kalabilir (Gasset, 2005:35-36). Sportif avcılığın özü insanın kendini bilinçli olarak sınırlandırarak kendini hayvanın düzeyine indirgemektir (Gasset, 2005: 73).

Özetle “sportif avcı (gerçek avcı)” özünde bulunan “doğaya dönme ve böylece mutlu olma” peşinde olan insandır. Gerçek avcı için hayvanın elde edilmesi ve ondan fayda sağlanması birincil amaç değildir. Birincil amaç insanın ait olduğu doğasına dönmesi ve katıldığı oyun ile mutlu olabilmektir.

1.1.6. Avcılığın Basamakları

Doğaya dönerek mutlu olan gerçek avcıların avcılık yaşamları hakkında üzerinde durulması gereken bir durum da bu avcıların zaman içinde duyarlılık kazandıkça ve “oyun” esnasında onu mutlu eden zorlukları kolay aşmaya başladıkça doğal eşitsizlik kuralını geliştirmeleridir. Bu bağlamda gerçek avcılar avcılık serüvenleri içerisinde ilerledikçe avladıkları hayvan türlerini azaltır ve onlara karşı aldatıcı yeteneklerini sürdürebilen sınırlı sayıda hayvanları avlamaya çalışarak mutlu olurlar. Şöyle ki bazı avcılar sadece büyük av hayvanlarını avlamaya çalışırlar ve onlar için kuş ve tavşan avcılığı basit kalır, onları mutlu etmez (Gasset, 2005:38). Bu noktada avcılığın da kendi içinde belirli aşamalarının olduğu ortaya çıkar ve avcılığın basamaklarına değinmek gerekir.

Öğrenme Basamağı

Öğrenme basamağını yaşayan bir avcı için birincil amacı atış ve nişan alma yeteneklerini geliştirmek ve bu yeteneklerini geliştirdikçe bunu diğer insanlara göstermektir. Arkadaş çevresinde yaptığı sohbetlerde sürekli bu durumundan bahsetmesi öğrenme basamağındaki bir avcıyı gösteren en belirgin özelliktir. Öğrenme basamağındaki avcılar, usta-çırak ilişkisi ile yetişmiş avcıları bile eksik olarak görebilir hatta kendisi bu tarz bir eğitim görmediğinden av sırasında sürekli hata yapar; ancak bunun bilincinde değildir. Bu nedenle bu basamaktaki avcıların önemli av kazalarını yaşaması veya bu kazalara sebebiyet vermesi çok görülen bir durumdur. Usta-çırak ilişkisiyle yetişmemiş böyle avcılar avcılığın yazılı olmayan kurallarından, ahlaki yönlerinden ve değerlerinden haberi olmadığı gibi avcılığın yeni kuşaklara aktarılması ile ilgili konulardan da habersiz ve bu tür konulara karşı

ilgisizdir. Böyle avcılarının avlanma istekleri akıllarının önüne geçmiş gibidir (Bora, 2001: 44).

Sınırlara Ulaşım Basamağı

Öğrenme basamağını geçen bir avcı sınırlara ulaşım basamağındadır. Bu basamaktaki bir avcının avlanmaktaki tek amacı yasaların kendine tanıdığı avlanma limitlerine ulaşmak ve bu avladığı hayvanları diğer avcılara göstermektir. Bu bağlamda bu basamaktaki bir avcı kendisine izin verilen hayvanların hemen hepsinden en yüksek sayısal limitte avlamayı ister. Bu amacına ulaşmak için hemen her av gününü değerlendirmeye ve bu av günlerini de tamamen avlanarak geçirmeye çalışır. Bu basamaktaki bir avcı için avlanmak, rüyalarını süsleyecek ölçüde bir “tutku”dur. Sınırlara ulaşım basamağındaki bir avcı için teknik bilgiler bir önceki basamağa göre önem kazanmıştır ve bu basamaktaki bir avcı avlanırken kendisine avantaj sağlayacak çap, kalibre, balistik ve mühimmat bilgisinin farkındadır; ancak bu noktada bu basamaktaki bir avcının bencilliği de devrededir. Bu basamaktaki avcı edindiği teknik bilgileri kendinden önceki basamağı yaşamakta olan bir avcıyla paylaşmaz. Bu avcılar için avdaki başarısızlıklar çok etkilidir ve bu başarısızlıklar onları sarsar (Bora, 2001: 45).

Trofe¹ Basamağı

Bu basamaktaki bir avcı için avlayacağı av hayvanı ve avlanma tekniği açısından belirgin bir seçicilik görülür. O, av hayvanlarından ele geçirebildiğini değil, aralarından belirli özellikler taşıyanı avlamaya çalışır. Bu özellikler kimi zaman avlanacak hayvanın sürünün geleceğini etkileyecek kadar yaşlı olması, kimi zaman hayvanın kendi türüne zarar verecek kalıtsal nitelikler taşıması (tek boynuzlu olma vb.), kimi zamansa oldukça gelişmiş ve önemli trofe değeri taşıyacak ölçüde boynuzlara sahip olması gibi özelliklerdir. Bu özellikleri taşıyan bir hayvanı avlamak isteyen bir avcı kendini sadece avcı olarak değil aynı zamanda doğal denge için “dengeleyici” (regülatör) unsur olarak görür. Bu basamağa yükselmiş bir avcı, av stratejisi ile silah ve mühimmat bilgisi açısından “usta bir avcı”dır denebilir. Bu usta avcı yaptığı avları diğer avcılara anlatıp onların beğenisi kazanmaya çalışmaz, hatta yaptığı avlardan çok az bahseder. Daha çok, geçmişte yaptığı güzel avlardan

¹ Trofe: Avlanılan hayvanların önemli sayılabilecek ölçülerdeki diş, boynuz vb. uzuvları veya bu özellikleri taşıyan av hayvanı.

konusur, o günlere özlem duyar. Trofe basamağını yaşayan bir avcının oturmuş bilgi ve stratejilerinin yanında avlandığı av arkadaşları da değişmez. Böyle bir avcı herkesle avlanmadığı gibi avlandığı veya avlanacağı yeri de kimseyle paylaşmaz. Tüm bunların yanında bu basamaktaki bir avcının av gereçlerinin yanında fotoğraf makinesi veya kamera bulundurma isteğinin ortaya çıkması da bu basamakta belirginleşir (Bora, 2001: 45-46).

Metot Basamağı

Metot basamağına ulaşan bir avcı için avlanmayı giderek zorlaştıracak yöntemlere yönelme söz konusudur. Böyle bir avcı ava daha çok kaçma şansı tanıyacak yollar arar. Söz gelimi daha küçük çapta tüfekler kullanmaya başlar. Kimi zaman bu tüfekler daha az mühimmat içeren tekli kırma veya dolma tüfekler bile olabilir. Çünkü bu basamaktaki bir avcı için avlanmaktan ziyade ava çıkmış olma daha önemlidir. Bu avcı için avın vurulması yerine kaçabilmiş olması daha keyif vericidir. Bu basamaktaki bir avcının hem av günü içindeki avlanma zamanı hem de av dönemi içindeki avlanma sayısı daha azdır. Böyle bir avcı için artık avın felsefi boyutu önem kazanır. O, doğa ve avlanma hakkında kendine daha çok soru sorar. Bununla birlikte kendisine yöneltilen sorulara da artık daha uzun, daha tutarlı ve felsefi cevaplar verir. Metot basamağındaki bir avcı bu basamağın son yıllarında av geçmişini de sorgulamaya başlar (Bora, 2001: 47-48).

Sportmenlik Basamağı

Bu basamaktaki bir avcı uzun avlanma yaşamının sayesinde avlanma hakkındaki değer yargıları, doğaya olan sevgisi, yaşama sevinci ve doğanın dengesi bakımından kendini oldukça geliştirebilmiş usta ve tecrübeli bir avcıdır. O, avlanmaktan çok doğanın ve yaban hayatının korunması için çalışmayı seçer. Genç nesil avcılarının avcılığa ait değerleri öğrenmeleri ve avcılığı bir disiplin içinde sürdürebilmeleri için gayret eder. Bu amaç doğrultusunda bireysel olarak çaba gösterdiği gibi çeşitli topluluklarda da rol alır. Bu basamaktaki bir avcı artık avcılığın zirvesine ulaşmak üzere olduğundan kendini yalnız hissetmeye başlar. Çünkü çevresindeki genç ve tecrübesiz avcılar onun ilkelerini anlayamaz ve o, genç avcılarının kendisini anlayamayacağını da farkındadır. Trofe basamağını yaşayan bir avcı geçirdiği uzun avcılık hayatı ve bu hayattan edindiği tecrübeler sonucunda hayatın aslında bir “oyun” olduğunu fark etmiş ve “ölüm” olgusunun hayatın reddedilemeyecek bir gerçekliği olduğunu da kanıksamıştır. Belki de bu nedenle bu basamaktaki bir avcının sahip olduğu tek amaç kendi tecrübelerini yeni nesillere doğru bir disiplin çerçevesinde

aktarabilmektir. Bu amaç doğrultusunda, edindiği tecrübeleri yazdığı kitaplarla gelecek nesillere aktarmaya çalışır (Bora, 2001: 48-49).

1.1.7. Av Hayvanları

Çeşitli avlanma teknikleri ile canlı veya cansız olarak ele geçirilmeye çalışılan hayvanların genel adlandırılması Türkçede av hayvanı şeklindedir.

İngilizcede av hayvanlarının genel ismi “game”, “game animal” kelimeleri ile karşılır ve “yiyecek veya spor amacıyla avlanılan kuşlar ve vahşi hayvanlar” (Cambridge ALD, 2006:523), “spor veya bazen pişirilip yenmek için avlanılan vahşi hayvanlar ya da kuşlar” (Essential Dictionary, 1994:417) olarak anlamlandırılır.

İnsanların av hayvanlarını avlama amaçları çeşitlilik gösterir. Bu hayvanlardan bazıları eti için avlanılıp yiyecek olarak değerlendirilirken bazıları kürkleri, dişleri veya başka organları için avlanmakta ve ekonomik ya da manevi değer taşımaktadır. Bu nedenle av hayvanlarını eti için avlanılan av hayvanları ve eti için avlanılmayan av hayvanları olarak iki bölümde incelemek daha doğru olacaktır.

1.1.7.1. Eti İçin Avlanılan Av Hayvanları

Karada yaşayan hayvanlardan yırtıcı hayvanlar haricindeki geyik, ceylan, dağ keçisi, domuz, tavşan gibi memeli hayvanlar ile sülün, keklik, bıldırcın, ördek, kaz, üveyik, güvercin vb. kuşlar; suda yaşayan hayvanlardan da eti yenebilen balık, midye, ıstakoz gibi hayvanlar bu grupta değerlendirilebilir.

1.1.7.2. Eti İçin Avlanılmayan Av Hayvanları

Karada yaşayan hayvanlardan etleri besin değeri taşımayıp dişleri, postları, boynuzları veya çeşitli uzuvları ekonomik değeri arz ettiği veya trofe değeri taşıdığı için avlanılan aslan, kaplan, fil, gergedan, vaşak, kurt vb. hayvanları ve sünger, deniz yıldızı gibi, etlerinin besin değeri olmayıp çeşitli özellikleri açısından ekonomik veya manevî değeri taşıyan su hayvanları bu bölümde değerlendirilebilir.

Vücutlarının çeşitli bölümleri ekonomik değeri taşıdığı için avlanılan hayvanlar dışında boynuz, diş veya postları gibi uzuvları avcılık açısından manevi değeri taşıyan hayvanların avlanmasına ayrıca değinmek yerinde olacaktır. Hayvanların manevi değeri

taşıyabilecek boyut, ağırlık veya ölçülerdeki boynuz, diş, post gibi uzuvlarına trofe; bu uzuvları sahip olan hayvanları avlayabilmeyi amaçlayan avcılığa trofe avcılığı denmektedir. Trofe avcılığı diğer avcılık şekilleri arasında en zor ve en zahmetli olanıdır. Bu avcılık çeşidinde avcı avlayacağı türdeki herhangi bir hayvanı değil o türün içinde en yaşlı, en büyük dişe, boynuza sahip veya nadir bulunan post özelliğine sahip hayvanı bulup avlayabilmeyi amaçlar. Bu noktada böyle hayvanların bulunması, onlara yaklaşılmaması, avlanması ve avlandıktan sonra ele geçirilmesi oldukça zor ve zahmetlidir. Bütün bu zorluklara rağmen bir trofe avcısı eğer amaçladığı ölçüde bir trofeye sahip bir hayvana rastlayamasa bile rastgele bir hayvanı avlamaz ve tüm zahmet ve masraflarına rağmen eli boş dönmeyi yeğler. Bu avcılık çeşidinde avcı aslında kendini kendisine kanıtlamakta, bir başka deyişle kendini aşmaya çalışmaktadır.

1.1.8. Av Silahları

Av silahları, av hayvanlarını ölü veya yaralı olarak ele geçirmek amacıyla kullanılan silahların genel adlandırmasıdır. Av silahlarından bazıları barutun ateşlenmesi ile ortaya çıkan basınçtan elde edilen itici gücü kullanır. Bu güç sayesinde, av hayvanına zarar vermesi istenen mermi veya saçmaları av hayvanına hızla ulaştırma prensibi ile çalışır. Bazı av silahları ise barutun ateşlenmesiyle oluşan itici gücü kullanmaz. Bu nedenle av silahlarının öncelikle ateşli silahlar ve ateşsiz silahlar olarak iki grup hâlinde incelenmesi faydalı olacaktır.

1.1.8.1. Ateşsiz silahlar

Av hayvanlarını ele geçirmek için kullanılan ve barutun ateşlenmesiyle oluşan basınç sonucu ortaya çıkan itici güçten faydalanmaz. Bu tür silahlar ağaç ya da metallerin işlenerek kesme, delme veya darbe ile hasar verme prensibine dayalı silahlardır. Bıçak, kılıç, mızrak, ok ve sapan ateşsiz silahlar grubunda yer alır.

1.1.8.2. Ateşli silahlar

Avlanma esnasında av hayvanlarını ele geçirmek amacıyla kullanılan ve barutun patlamasıyla ortaya çıkan basıncın yarattığı itici güç ile saçma veya mermileri yüksek hızda fırlatıp hedefe gönderebilen tüfek ve tabancalar “ateşli silahlar” olarak nitelenir. Bu silahların bazıları askerî silah temelli olup yiv ve set sistemine sahipken bazıları yiv ve set

sistemlerine sahip değildir. Bununla birlikte ateşli silahlar grubunda incelenebilen tabancalar avcılıkta sadece güvenlik amaçlı tercih edilir, avlanma amacıyla kullanılmaz. Bu nedenle ateşli av silahlarını değerlendirirken tabancaları konu dışı bırakıp av tüfeklerine odaklanmak ve av tüfeklerini de yivsiz av tüfekleri, yivli av tüfekleri ve kombine av tüfekleri olarak üç ana grup hâlinde incelemek doğru olacaktır.

1.1.8.2.1. Yivsiz av tüfekleri

Namlularının içinde yiv ve set adı verilen sistemlere sahip olmayan tüfeklere yivsiz tüfek adı verilir. Bunların namluları yiv ve setlere sahip olmadığından mermi yerine saçma veya tek kurşun atabilen, askerî temelli olmayıp genel anlamda çeşitli kuşları avlamak amaçlı üretilen tüfeklerdir. Bu tüfeklerle tek kurşun da atılabilir ve bu özelliğiyle yaban domuzu avında da kullanılabilirler.

Yivsiz av tüfekleri bu özelliklerinin dışında sahip oldukları namlu sayıları ve çalışma prensiplerine göre çeşitlilik gösterir. Bazı yivsiz av tüfekleri tek namluya sahipken bazıları birden çok namluya sahiptir. Bunun yanında bazı yivsiz av tüfeklerinin doldurulması ve boşaltılması el ile yapılırken bazıları ise doldurulması ve boşaltılmasını hızlandıran çeşitli mekanizmalara sahiptir.

Tek namlulu yivsiz av tüfekleri bir namluya sahiptir ve bu tüfeklerin namluları tüfeğin kundak adı verilen bölümünden herhangi bir alet gerekmeksizin ayrılabilir ve birleşebilir. Tekli kırma av tüfekleri saçma veya tek kurşun içeren ve fişek adı verilen mühimmatları kullanır (Huş, 1974:315)

Tek kırma veya tekli kırma olarak bilinen yivsiz av tüfekleri sahada hâlen kullanılmasına rağmen her bir atış sonrası tekrar doldurulması gerektiğinden çoklu atış yapılması gereken durumlarda zaman kaybına yol açması medeniyle avcının mükerrer atışlarını engeller. Bu nedenle avcılar tarafından az tercih edilen yivsiz av tüfeklerindendir.

Tek Namlulu Dolma Av Tüfekleri

Bu türden av tüfeklerinin namluları tüfeğin ana gövdesinden ayrılıp birleşmez. Bu nedenle bu tüfeklerde fişek adı verilen mühimmat kullanılmaz. Bu tüfeklerin mühimmatını oluşturan barut, saçma ve tapalar her bir atıştan sonra namlunun ağzından tekrar doldurulmalıdır. Ayrıca bu tüfekler sadece düşük basınçlı barutlar ile kullanılabilir. Çünkü

bu tüfekler eski dönemlere ait t feklerdir ve o dönemin teknolojisine göre düşük basın a dayanabilecek güçte üretilmişlerdir. Buna ek olarak bu tüfekler kara barut denen eski teknoloji, düşük basınçlı ve duman çıkaran barut kullanabilirler. Günümüz teknolojisi ile üretilmiş yüksek basınçlı ve dumansız barutlara karşı dayanıklı değillerdir. Bu nedenle bu tüfek ile yapılan atışlarda saçmaların hızı ve hedef hayvanda oluşturacakları darbe gücü düşüktür. Tek namlulu dolma tüfekler bu sıkıntıları nedeniyle günümüz avcılarının tarafından avlarda neredeyse hiç kullanılmaz.

Tek Namlulu Yarı Otomatik Yivsiz Av Tüfekleri

Bu tüfekler tek namluya sahiptir ancak namluları tüfeğin ana gövdesinden ayrılmaz. Bu tüfeklerde fişek adı verilen mühimmat kullanılır ve bu tüfekler namlularının altında yer alan ve şarjör borusu denilen haznelerine birden fazla fişek alabilirler. Bu sayede bu tüfekler ile birden çok atış yapma olanağı söz konusudur. Ateşlenen fişeğin dışarı atılması ve yeni fişeğin namluya sürülmesi el ile değil tüfekte yer alan ve doldurma-boşaltmayı sağlayan mekanizmanın barutun ateşlenmesiyle elde edilen tepme kuvveti ile geri ve ileri hareket etmesi sayesinde gerçekleşir. Ancak yapılan çoklu atışlarda tüfeğin boşaltılması ve yeniden doldurulması ‘‘sürekli’’ (tam otomatik) değildir, her bir atış için tetiğe yeniden basmak gerekir. Bu nedenle bu türden tüfeklere yarı otomatik adı verilir. Türkiye’de ‘‘tam otomatik’’ (seri) olarak çalışabilen yivsiz av tüfeklerinin imalatı ve sivil kullanımı yasaktır.

Tek Namlulu Pompa Hareketli Yivsiz Av Tüfekleri

Bu tüfekler tek namluya sahiptir ve sahip oldukları şarjör borularına birden çok fişek alabilirler, böylece atıcıya arka arkaya atış yapma imkânı tanılırlar. Bununla birlikte bu tüfeklerin çalışma sistemi yarı otomatik av tüfeklerinin sistemine benzerlik gösterse de iki tüfeğin sistemini birbirinden ayıran önemli bir fark söz konusudur. Yarı otomatik av tüfekleri gibi, ateşlenen fişeği dışarı atıp şarjör borusundaki yeni fişeği namluya süren bir mekanizmaya sahip olan bu tüfeklerin mekanizması barutun ateşlenmesiyle ortaya çıkan tepme kuvvetiyle çalışmaz. Bu tüfeklerin boşaltılıp doldurulması için pompa adı verilen tüfeğin boy kundağı görevi de gören parçası geri ve ileri el ile hareket ettirilerek sağlanır. Atıcı, her atıştan sonra pompayı geri çektiğinde dolum mekanizmasını da geri çekmiş olur ve ateşlenmiş fişek bu şekilde namludan dışarı atılır. Atıcı, pompayı ileri sürdüğünde ise dolum mekanizması ateşlenecek yeni fişeği şarjör borusundan alarak namluya sürer. Böylece tüfek doldurulmuş ve yeni atışa hazır hâle gelmiş olur.

Pompa hareketli yivsiz av tüfeklerinin yarı otomatik av tüfeklerine göre olumsuz yönü dolum esnasında zaman ve hız kaybedilmesidir. Buna karşın bu tüfeklerin yarı otomatik av tüfeklerinde atış anında rastlanabilen mekanik sorunlar yaşama olasılıkları düşüktür. Bu durum pompa hareketli yivsiz av tüfeklerinin sahip olduğu bir avantaj olsa da Türkiye’deki avcılar çeşitli nedenlerle yarı otomatik yivsiz av tüfeklerini daha çok tercih eder. Bununla birlikte bu tüfeklerin Amerikan avcıları arasında özellikle su kuşu avlarında sıkça tercih edildiği bilinmektedir.

Tek Namlulu Çift Sistemli Yivsiz Av Tüfekleri

Bu tüfeklere “çift sistemli” denmesinin nedeni; bu tüfeklerin istendiğinde yarı otomatik istendiğinde pompa hareketli olarak kullanılmasına izin veren bir çalışma sistemine sahip olmasıdır. Türkiye’de çift sistemli yivsiz av tüfeklerinin üretimi, satışı ve avda kullanılması serbest olmasına rağmen Türk avcıları tarafından bu tüfekler avda yaygın olarak kullanılmaz.

İki Namlulu “Dolma” (Dolma Çifte) Yivsiz Av Tüfekleri

Bu tüfekler çalışma şekli bakımından tek namlulu dolma av tüfekleri ile aynı özelliktedir, ancak iki namluya sahip olmaları sayesinde avcıya ikinci atış şansını sağlaması nedeniyle tek namlulu dolma av tüfeklerine göre daha avantajlıdır. Buna karşın çift namlulu dolma av tüfekleri, tek namlulu av tüfekleri ile aynı sorunlara sahip olduklarından günümüz avcılığında tercih edilen tüfekler değildir.

İki Namlulu Kıрма Yivsiz Av Tüfekleri

Bu tüfekler tek namlulu yivsiz av tüfekleriyle aynı çalışma prensibine sahip olsalar da ikinci namluları sayesinde atıcıya ikinci şansını vermeleri ile tek namlulu kırma yivsiz av tüfeklerinden ayrılırlar. Çift namlulu av tüfeklerinin her bir namlusundaki fişegi ateşlemeye yarayan iki tetik olabildiği gibi bazı iki namlulu kırma tüfekler tek tetik ile her iki namludaki fişegi de sırasıyla ateşleyebilir. Bazı çift namlulu yivsiz av tüfeklerinde ateşleme sırasını belirleyen ve “selektör” (seçici) adı verilen bir sistem bulunur.

Çift namlulu kırma tüfekler de tek namlulu kırma tüfekler gibi “ekstraktör” veya “ejektör” sistemine sahiptir ve bu sistemler ile boşaltılıp doldurulur. Çift namlulu yivsiz av tüfekleri namlulularının konumlandırılmasına göre ikiye ayrılır:

Yan Yana İki Namlulu (Çifte) Kıрма Yivsiz Av Tüfekleri

Bu tüfeklerin en büyük özelliği sahip oldukları iki namlunun yan yana konumlandırılmış olmasıdır. İngilizcede “side by side” olarak adlandırılan bu tüfekler Türk avcıları arasında “çifte”, “çifte kırma” veya “yan yana çifte” olarak adlandırılır.

Üst Üste İki Namlulu (Bindirme, Süperpoze) Yivsiz Av Tüfekleri

Bu çift namlulu tüfekleri “çifte” olarak adlandırılan yivsiz av tüfeklerinden ayıran özelliği, sahip oldukları iki namlunun üst üste konumlandırılmış olmasıdır. Bu nedenle bu tüfekler avcılar arasında “bindirme” olarak da bilinir. İngilizcede “over&under” olarak adlandırılan üst üste iki namlulu yivsiz av tüfeklerine Türk avcıları arasında “süperpoze” de denmektedir.

Üç Namlulu Yivsiz Av Tüfekleri

Bu tüfeklerde yan yana konumlandırılmış iki namlunun üstüne ve ortasına gelecek şekilde bir namlu daha eklenmiştir. Bu tüfekler üç namluya sahip olmalarına rağmen sadece iki tetiğe sahiptir ve tetiklerden biri üst namludaki fişegin ateşlenmesini sağlarken ikinci tetik altta konumlandırılmış iki namludaki fişeklerin sırasıyla ateşlenmesini sağlar.

Özellikle Amerika’daki sülün avcılarının tercih ettiği üç namlulu yivsiz av tüfeklerinin Türkiye’de üretilmesi yasal olmakla birlikte avcılıkta kullanılması serbest değildir.

Üç namlulu av tüfekleri art arda üç atış şansı vermesi nedeniyle avcıya avantaj sağlasa da iki namlulu yivsiz av tüfeklerine göre oldukça ağır olmaları nedeniyle dezavantaja da neden olurlar. Bu olumsuzlukları nedeniyle, avda kullanımlarının serbest olması durumunda Türk avcıları tarafından ne kadar rağbet göreceği merak konusudur.

1.1.8.2.2. Yivli av tüfekleri

Ateşlenen merminin namlunun içinde kendi ekseninde dönmesini sağlayarak mermiyi uzak mesafedeki hedeflere düşük sapma oranı ve yüksek hızda ulaştırmaya yarayan yiv ve setlere sahip olan tüfeklere “yivli tüfek” adı verilir. Yivli tüfeklerin bazılarının avda kullanılabilirken bazılarının avda kullanılmasına izin verilmez. Bununla birlikte yivli tüfeklerin avda kullanılması her ülkenin koyduğu çeşitli kurallara bağlandığından bu durum ülkelere göre değişiklik gösterebilir. Örnek olarak Türkiye’de sadece sürgü mekanizmalı

(bolt action) yivli tüfekler avda kullanılabilirken yarı otomatik veya tam otomatik yivli tüfeklerin avda kullanılmasına -istisnalar haricinde- izin verilmemektedir. Buna karşın Almanya’da yarı otomatik yivli tüfekler hazneleri    mermi ile sınırlandırılması koşuluyla avda kullanılabilir.

Yivli silahların namluları içinde bulunan yivler namlu boyunca burgu biçiminde uzanır. K     ve orta kalibreli bir yivli namluda 4 tane yiv bulunurken b     kalibreli yivli tüfeklerin namlusunda ise 6 adet yiv bulunur (Huş, 1974:330).

Yivli silahlar askerî silah teknolojisine sahip olup genellikle tek namlulu modelleri avda tercih edilir ve daha çok geyik, teke, yaban domuzu gibi b     av hayvanlarının avlarında kullanılır. Bununla birlikte yan yana veya             namlulu yivli av tüfekleri de mevcuttur ve özellikle çok b     kalibredeki yivli av tüfekleri      namlulu olarak imal ve tercih edilir. Bunun nedeni fil, gergedan, buffalo gibi “tehlikeli hayvanların” avında y     yıkım kuvvetine ihtiyaç duyulmasıdır. Ayrıca gerekli durumlarda avcının g  venli i için art arda iki atış gerekebilmesi ve yeniden dolum için yeterli zamanın kalmaması ihtimalidir. Tam otomatik tüfeklerin avda kullanılması yasak olduğu; yarı otomatik, s     mekanizmalı tüfekler serbest olduğu için b     tehlikeli avlarda veya arka arkaya atış yapılmak istendiğinde iki namlulu yivli tüfekler tercih sebebidir.

B     av hayvanları      oldukları için onlara yaklaşmak neredeyse imkânsızdır ve bu t   avlarda uzak mesafeli atışlar gerekli olur. Bu uzun mesafeli atışların kaçınılmaz olduğu avlarda hassas atışlar yapabilmek için yivli tüfeklerin üzerine d    n takılır (Huş, 1974:324). Bu d    nler açık alanlardaki uzun mesafeli atışlara uygun veya orman içi avları gibi hızlı nişan almayı gerektiren avlarda kullanılabilen     tlere sahiptir. G       teknolojisi ile gece g  r ş sağlayan tüfek      d    nler var olsa da bu d    nler askerî amaçlıdır ve bunların avda kullanılması yasaktır. Buna ek olarak yivli tüfeklerin kısmen yakın sayılacak mesafelerdeki hareketli veya sabit av hayvanlara atışlarında isabet oranını artırmak için genellikle “red dot” olarak adlandırılan, uzak mesafeli d    nlere oranla daha k     ve içinden bakıldığında nişan almayı kolaylaştıran kırmızı bir nokta g    len d    n   şidi de son yıllarda yaygınlaşmıştır.

S     Mekanizmalı Yivli Av Tüfekleri

Gerek askerî gerekse av amaçlı olarak kullanılan s     mekanizmalı yivli tüfekler yaklaşık iki y    ldır d  nya     nde en çok tanınan ve kullanılan yivli t feklerdir. Bu

tüfeklerin neredeyse genel ismi olarak kullanılan “Mauser” adlandırması, 1860’ta ilk sürgü mekanizmalı tüfeği çıkaran P. Mauser’den gelir (Gözlük ve Arpaz, 2001:371)

Bu yivli tüfekler birden çok mermi alma ve art arda atış yapabilme imkânına sahiptir. Bunun için her atıştan sonra tüfeğin üst kısmında bulunan sürgü kolu geriye doğru çekilir ve böylece bir yandan boş mermi dışarı atılırken bir yandan da tüfeğin ateşleme sistemi yeni atış için kurulmuş olur. Ardından sürgü kolu yardımıyla sürgü ileri itilerek yeni mermi namluya sürülür. Sürgünün itilmesi tamamlandıktan sonra mekanizma kilitlenir ve tüfek yeni atış için hazır hâle gelir.

Sürgü mekanizmalı yivli tüfeklerinin en büyük avantajı, sahip oldukları sürgü mekanizmasının çok az parçadan oluşması sayesinde diğer tipteki mekanizmalara göre çok daha az arıza çıkarma olasılığına sahip olmaları ve böylece daha güvenilir olmalarıdır. Bunun yanında basit yapılı olmaları sayesinde diğer mekanizma sistemlerine göre çok daha az maliyetle üretilebilirler. Ayrıca bu tüfekler diğer tüfeklere nazaran çok hassas tetik mekanizmalarına sahiptir. Tüm bu avantajları ile sürgü mekanizmalı yivli av tüfekleri avcılar arasında çok tercih edilir (Gözlük ve Arpaz, 2001:371-373).

Sürgü mekanizmalı tüfeklerin en büyük sorunu her atıştan sonra tüfeği doldurmak için sürgü mekanizmasının el ile kurulma ihtiyacıdır. Bu yüzden art arda yapılacak atışlarda hem zaman kaybı olur hem de bu esnada tüfek hareket edeceğinden yeniden nişan almak gerekir. Buna bağlı olarak, bir önceki atışta vurulamamış veya yaralanmış olan av kaçabilir (Gözlük ve Arpaz, 2001:373).

Manivela Hareketli Yivli Av Tüfekleri

Bu tüfeklerin ana gövdesinin altında aynı zamanda tetik muhafazası da olan bir manivela bulunur. Bu manivela aşağıya itilerek boş mermi dışarı atılır ve manivela yukarı çekilerek yeni mermi namluya sürülür. Bu tüfeklerin yaygın olarak kullanılması 1866 yılında başlamıştır denebilir. Western filmlerinde sıkça görülebilen bu tüfeklerin avda kullanımı için bazı avantajlar ve dezavantajlar söz konusudur. Namlularının kısa olması nedeniyle etkili menzilleri sürgü mekanizmalı tüfeklere göre az olan bu tüfekler uzun mesafe atışlarına çok ihtiyaç duyulan dağ avlarında dezavantajlı olsalar da orman içi ve sıklık alanlarda yapılan avlarda kısa olmalarının yanı sıra çıkıntılı bir sürgü kolu olmaması nedeniyle rahat taşınma ve hızlı nişan alma pozisyonu sağlamaları sayesinde sürgü mekanizmalı tüfeklere göre daha avantajlıdır. Ayrıca sahip oldukları manivela sistemi, sürgü

mekanizmasına nazaran daha hızlı boşaltma ve doluma izin verir. Bu olumlu özellikleri sayesinde manivela sistemli yivli tüfekler Türkiye’de yaygın olarak yapılan domuz süreği avlarında avcılara büyük fayda sağlayabilir (Gözlük ve Arpaz, 2001:369-370).

Pompa Hareketli Yivli Av Tüfekleri

Bu yivli tüfeklerin çalışma prensibi ve pompa hareketli yivsiz tüfekler ile aynıdır.

Pompa hareketli yivli tüfekler ilk olarak 1885 yılında piyasaya çıkmıştır. Bir Amerikan geleneği olarak görülen pompa hareketli silahlardan olan bu tüfekler ilk zamanlarda Amerikan avcıları arasında talep görse de sonraki zamanlarda bu talep giderek azalmış, özellikle son zamanlarda ise sadece birkaç üretici tarafında üretilir olmuşlardır. Bu tüfeklerin hâlâ piyasada görülebilmesi belki de pompa hareketli yivsiz av tüfeği kullanma alışkanlığı olan kişilerin yivli tüfeğe geçtiklerinde kullanım alışkanlığına sahip oldukları bu sistemde bir yivli tercih etmek istemeleridir. Tüm bunlara ek olarak pompa hareketli yivli tüfeklerin farklı mekanizmalara sahip yivli tüfeklere göre üstün bir özelliğinin olmaması da bahsedilmeye değer bir noktadır (Gözlük ve Arpaz, 2001:374-375).

Yarı Otomatik Yivli Av Tüfekleri

Bu tüfeklerin çalışma prensibi yarı otomatik yivsiz av tüfeklerinininki ile aynıdır. Boş fişegin atılması ve dolu fişegin namluya sürülmesi barut gücüyle çalışan bir mekanizma ile gerçekleşir.

Yarı otomatik yivli av tüfekleri, sürgü mekanizmalı av tüfeklerine nazaran daha az tercih edilir. Bunun sebebi yarı otomatiklerin tutukluk yapabilme ihtimalidir. Yeni teknoloji ile üretilen yarı otomatiklerde bu olasılık hayli düşük olmasına rağmen tüfekten veya tüfeğin sisteminden kaynaklanmayan çeşitli dış sebepler (kirlilik, pas, mermi üretim hatası, çok soğuk hava vb.) bu ihtimali her zaman canlı tutar. Bununla birlikte yarı otomatik yivsiz av tüfeklerinin avcıya sunduğu önemli avantajlar da vardır. Bu tüfekler barut gücünün bir kısmını sistemi çalıştırmak için kullandığından sürgü mekanizmalı yivli tüfeklere oranla daha az geri tepme meydana getirir. Bu da avcıya art arda yapacağı atışlarda tutarlı nişan alma avantajı sağlar. Ayrıca, vurulan hayvanın yaralanıp kaybolması veya avcıya saldırması ihtimalinin olduğu durumlarda art arda çok sayıda atışın yapılması hayati önem taşıdığından yarı otomatik yivli av tüfekleri avcıya büyük fayda sağlar (Gözlük ve Arpaz, 2001:375-377).

Türkiye’de yarı otomatik yivli av tüfeklerin avcılıkta kullanımı –istisnalar dışında-

yasaktır.

Yan Yana İki Namlulu Çifte Kıрма Yivli Av Tüfekleri

Bu tüfekler yan yana oturtulmuş iki yivli namluya sahiptir. Çalışma prensipleri de yivsiz olanları ile aynıdır.

Avcılar için bir silahın güvenilirliği tehlikeli hayvan avları başta olmak üzere tüm avlarda çok önemlidir. “Büyük beş de denilen; aslan, leopar, fil, gergedan ve yaban mandası gibi hayvanların avında yapacağınız ilk hata belki sonuncu olabilir.” Ateşleme sisteminin içte kalması sebebiyle çifte kıрма tüfekler herhangi bir dış etkenden etkilenmez (Gözlük ve Arpaz, 2001:378).

Büyük kalibre sürgü mekanizmalı yivli bir av tüfeğinde ilk atışın ardından yaşanan güçlü sarsıntının ardından avcının kendisini toparlaması, sürgü mekanizmasını çekmesi, itmesi ve kilitlemesi hareketi nedeniyle hayati derecede önemli bir zaman kaybı yaşanır. Buna karşın bir çifte kıрма yivli tüfekte zaman kaybettirecek sürgü mekanizması bulunmadığından avcı ilk atışın sersemletici etkisini üzerinden atar atmaz ikinci atışı yapabilir ve bu da avcıya hayati önem taşıyan birkaç saniye kazandırır. Saldırıya geçen büyük bir memeli hayvanın bile 100 metreyi 4 saniyenin altında kat edebilmesi bu gibi durumlarda her saniyenin çok önemli olması anlamına gelir. Bu nedenle özellikle tehlikeli ve büyük hayvanların avlanmasında sürgü mekanizmalı bir yivli tüfek yerine kıрма tüfekler avcı için daha çok önem taşır (Gözlük ve Arpaz, 2001:378-380).

Üst Üste İki Namlulu Yivli Av Tüfekleri

Çalışma prensipleri yivsiz türleri ile aynı olan üst üste iki namlulu yivli av tüfekleri çok yaygın tercih edilen tüfekler değildir. Bu tüfekler yan yana çift namlulu yivli tüfeklerin daha çok tercih edilmesi sebebiyle yaygınlık kazanamamıştır. Bu nedenle de bu tüfeklerin seri üretimi olmayıp ancak sipariş ile yapılmaktadır (Gözlük ve Arpaz, 2001:377)

1.1.8.2.3. Kombine av tüfekleri

Bu tüfekler yivli ve yivsiz namluların birlikte kullanıldığı tüfekler olup namlu sayıları kullanım amaçlarına ve özelliklerine göre iki ile dört arasında olabilir.

Kombine tüfeklerin “drilling” olarak da bilinen üç namlulu modeli en yaygın modeldir

ve bu tüfeklerde iki yivsiz namlunun altında bir yivli namlu bulunur. Kombine tüfeklerin “vierling” olarak bilinen modeli ise çeşitli kombinasyonlarda birleştirilmiş 4 namluya sahiptir (Gözlük ve Arpaz, 2001:381).

Kombine tüfeklerin üretim amacı aynı avda hem küçük hem de büyük av hayvanlarını avlayabilmektir. Özellikle Almanya, Avusturya gibi Avrupa ülkelerinde yaygın olan bu tüfeklerin yivsiz namluları ile aynı avda hem tilki vb. küçük ve kürklü hayvanlar ile kuşların avcılığı yapılabilir, hem de yivli namluları ile karaca, geyik, domuz gibi hayvanlar avlanılabilir. Bu tüfeklerin bir başka avantajı da istenildiği takdirde tümüyle yivsiz veya tümüyle yivli namlular takılabilmesidir. Bu da böyle bir tüfeğe sahip avcıya çok çeşitli namluları kullanabilme imkânı sağlar (Gözlük ve Arpaz, 2001:382)

1.1.9. Avlanma Yöntemleri

Yürüyüş Avı

Bir veya birkaç kişi tarafından avcılığa müsait boş alanlar veya su kıyılarında genellikle av köpekleri eşliğinde yürünerek av hayvanlarının bulunması ve avlanması yöntemidir. Bu avlanma şeklinde av köpeği mevcut ise av köpeğinin avlanacak hayvanın kokusunu tespit etmesi ve ürkütmesi ile av hayvanı saklandığı yerden çıkartılır ve avlanır. Eğer av köpeği mevcut değil ise av hayvanlarının saklanması muhtemel çalılık veya sazlıklara taş vb. atılarak veya o yerlere gelindiğinde ses çıkarılarak av hayvanı -var ise- ürkütülüp kaçmaya zorlanır; kaçmak için açığa çıkan av hayvanı avlanır. Yürüyüş avı hem çeşitli kuşların hem de memeli hayvanlardan tavşan vb. küçük hayvanların avlanmasında kullanılan genel bir ifade olmakla birlikte bu yöntem ile kuş avlama tekniği parlama avı olarak ayrı bir isimle de anılmaktadır.

Parlama Avı

Bu yöntem ile, yerde yaşayan kuşlardan keklik, bıldırcın, sülün, çulluk gibi kuşlar ile sulak alanlarda yaşayan ördek, kaz, sakar meke gibi yerden veya sudan havalanan kuşlar avlandığı için avcılar arasında bu yöntem parlama avı olarak adlandırılır. Bu yöntemde de avcı veya avcılar yürüyüş ve arayış hâlinindedir. Bu avlanma şekli kuşların yerden veya su üzerinden aniden havalanması nedeniyle parlama avı olarak anılmaktadır. Yerde yaşayan kuşlar ve suda yaşayan kuşlar çok iyi gizlendiklerinden ve çok hızlı uçabildiklerinden bu yöntemde av köpeklerinin kullanılması, avın yerinin tespiti için büyük kolaylık sağlar.

Böylelikle avcılar atış öncesi hazırlanmaları için zaman kazanır. Ayrıca, avlanan kuşların düştüğü toprak veya suda kaybedilmeden ele geçirilmesi açısından da av köpekleri büyük fayda sağladığı için bu avlanma yönteminde av köpeklerinin kullanılması çok yaygındır.

Bek Avı

Bu yöntem, memeli hayvanların geçmesi muhtemel yerlerde ve saatlerde avcılarının saklanarak beklemesi ve avlanacak hayvanın o bölgeye gelmesiyle de avlanması yöntemidir. Bununla birlikte ördek, çulluk, güvercin gibi bazı kuşların geçit yaptığı bölgelerde ve saatlerde avcılarının beklemesi ve bu kuşları avlaması da bu isimle bilinir. Kuşların avlandığı bek avına “geçit avı” da denmektedir.

Mühre Avı

Güncel Türkçe Sözlük’te (2005:1431) mühre; “Bazı av hayvanlarını çekmek için kullanılan çığırkan kuş” olarak verilmekle birlikte ahşap veya plastikten yapılmış yapay mühreler de vardır. Bu yöntemde avcılar canlı veya yapay mühreleri hayvanların gelmesi muhtemel yerlerde farklı teknikler kullanarak yerleştirir. Avcılar da bu mührelere yakın şekilde gizlenir. Avcıların doğal veya yapay malzemelerden yaptıkları ve içine gizlendikleri yerlere güme adı verilir. Gümeye gizlenen avcı veya avcılarının amacı avlanmak istenen kuşun mühreleri görerek onların yanına gelmek istemesinden faydalanmaktır. Mührelere yaklaşan kuşlar avcının da atış mesafesine girmiş olur ve böylece daha kolay avlanılabilmektedir.

Ördek avında canlı ördekler hem görüntülerinden hem de seslerinden yararlanmak için “canlı mühre” olarak kullanılabilir de canlı mühre kullanarak avlanmak Türkiye’de yasaktır. Türkiye’deki ördek avlarında sadece yapay mührelerin kullanılması serbesttir; ancak yapay mühreler ile elektronik cihazlar vasıtasıyla ses kullanılması ise yasaktır. Kuş seslerini taklit etmek için sadece nefesli düdüklerin kullanılmasına izin verilir.

Sürek / Sürgün Avı

Avlanacak olan hayvanların gürültü ve/veya köpekler ile ürkütülerek avcılarının bekledikleri yerlere doğru sürülmesi ve avlanması şeklinde gerçekleştirilen avlanma yöntemidir. Oldukça eski bir “grup avlanma yöntemi” olmakla birlikte günümüzde geyik, karaca, yaban domuzu gibi hayvanların avlanmasında sıklıkla kullanılan bir yöntemdir. Bu ava katılan avcılar; bekçiler ve sürekçiler olmak üzere iki gruba ayrılır. Hayvanların ürkütülerek sürüleceği bölgedeki muhtemel geçiş yerlerine bekçi olarak da adlandırılan

avcılar yerleşir ve böylece avın önü kesilmiş olur. Sürekçi grubu ise avlanacak hayvanların bulunduğu bölgede yan yana dizilir ve çeşitli aletler yardımıyla gürültü çıkarıp bağırırlar ve av köpeklerini salarlar, bu şekilde ilerleyerek av hayvanlarını bek yapan avcılarının bulunduğu yere doğru yönlendirirler. Hayvanların kaçış noktalarını tutan avcılar da buralara gelen hayvanlardan avlanmasına izin verilen niteliktekileri avlar.

Günümüz Türk kültüründe pek görülme de bazı ülke avcıları bu avlanma yönteminde at üzerinde avlanmayı tercih etmektedir. Ayrıca İngiltere başta olmak üzere bazı yabancı ülkelerde sülün, tavşan ve keklik gibi küçük av hayvanları da sürek avı yöntemi ile avlanılır.

1.2. Tarihsel Süreç İçinde Avcılık

Yaklaşık olarak 4 milyon yıldır dünya üzerinde varlığını sürdüren insanoğlu bu sürenin neredeyse yüzde 99’unda besin kaynağı olarak herhangi bir şey üretmemesine karşın hayatını nasıl devam ettirdiği önemli bir konudur. Bu sorunun cevabı, arkeolojik buluntular sayesinde cevaplanmaya çalışıldığı gibi bu cevaba ulaşmada hâlen yaşamlarını sürdüren bazı topluluklar hakkında yürütülen antropolojik çalışmalardan elde edilen bilgilerden de yararlanılmaktadır. Bu bilgiler ışığında denebilir ki; insanoğlu varoluşunun ilk çağlarında “avcılık ve toplayıcılık” olarak nitelenen bir hayat tarzını benimsemiş; bu çerçevede, doğada hazır bulunan çeşitli yabani bitkileri topladığı gibi hayvanları avlayarak yiyecek ihtiyacını karşılamıştır. İlk dönem insanoğlu ekonomik ve sosyal örgütlenmesini de bu yaşam şekline göre organize ederek hayat döngüsü içinde uyarlanmayı başarmıştır (Bates, 2013:117).

Tarih süresince değişen çevresel koşulların ve oluşan bilgi birikiminin de etkisiyle insanoğlunun uyarlanma şekilleri de değişkenlik göstermiştir. Bu bağlamda avcı-toplayıcılığın yerini önce tarımsal uyarlanma ve çobanlık, sonraları ise yerleşik yaşam şekli almıştır. Bununla birlikte avcılık faaliyetlerinin insanoğlunun yaşamı içinde ekonomik açıdan önemi giderek azalsa da avcılık -günümüz teknoloji toplumları da dâhil olmak üzere- insanlığın tüm yaşam şekilleri içinde varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

İnsanlığın ilk ekonomik uyarlanması olan avcı-toplayıcılık oldukça karmaşık bir beslenme şeklidir ve bu uyarlanmada başarılı olabilmek birçok alanda uzmanlaşmayı gerektirir. Çeşitli meyveleri ve av etini elde etmek tek başına yeterli olmamakla birlikte

bunların işlenmesi ve depolanması önemli ihtiyaçlardır ve bunlar ciddi bir çevre bilgisi ve teknik bilgi gerektirir. Belki de bu ihtiyaçlar çerçevesinde avcı-toplayıcı toplumlar giderek artan düzeyde bilgi ve teknik sahibi olmuşlar; su kaynaklarının yönlendirilmesi, bentler kurulması, ormanlık alanların planlı şekilde yakılması gibi tekniklerle doğal kaynakları daha etkili şekilde kullanabilmişlerdir (Bates, 2013:117).

İnsanoğlunun hayatını sürdürebilmesi için kritik önem taşıyan beslenme ihtiyacının yanı sıra hayatta kalabilmek için kendini etkili bir şekilde savunabilmesi de gerekli olduğundan bu iki önemli gerekliliği sağlayabilmek adına silah kullanılması bir zorunluluk olmuştur. Kendini savunacak doğal silahlara sahip olmayan insanoğlu çevresinde karşılaştığı bitki ve hayvanların savunma ve saldırı için kullandıkları silah ve teknikleri örnek almıştır. İlkel kabilelerin kullandıkları “kirpi diken” şeklindeki zehirli oklar, böcek kapan bitkisinin avlanma şeklini andıran kapanlar bu etkilenmenin örnekleri sayılabilir. Avcı-toplayıcı insanların kullandıkları ilk silahlar taşların yontulmasıyla yapılmış kesici aletlerken ilerleyen dönemlerde bu silahların yapımında kullanılan tekniklerde görülen gelişmeler insanoğlunun daha gelişmiş ve daha etkili silahlara sahip olmasını sağlamıştır (Göksu, 2008:52). Bu sayede insanoğlu hem doğal düşmanlarına karşı kendini savunma becerisini güçlendirmiş hem de avlanması sırasındaki başarı oranını artırmış olmalıdır.

Örgütlenmiş avlanmaya dair ilk kanıtlar Almanya’nın kuzeyinde bulunan 400.000 yıllık tahta mızraklardır ve bunların yanı sıra İspanya’daki kazılarda grup avlanma teknikleri kullanılarak -filler dâhil olmak üzere- çok büyük hayvanların bataklıklara sürülerek avlanılmasına dair bulgular ortaya çıkarılmıştır (Haviland vd, 2008:181).

Eski Taş zamanın sonlarına doğru soğuk iklim bölgelerinde yaşayabilmeye uyarlanmış ve uzman avcılar olarak tanımlanabilecek toplumlar ortaya çıkmıştır. Uzman avcılık yaşam biçimi Avrupa ve Batı Asya topluluklarının yaşam biçimidir. Bu topluluklarda avcılık, toplayıcılığın önüne geçmiştir. Bu avcılar sürü hâlinde yaşayan iri hayvanları avlayabilmelerini sağlayan “takım olarak avlanma düşüncesi” ile başarılı avlanmalarını sağlayan teknik ve becerilere de sahip olmaları sayesinde bol yiyecek sağlayabildiklerinden yiyecek elde etme dışında kullanabilecekleri boş zamanlara sahip olmuşlardır. Mamut vb. dev hayvanları avlayabilen bu topluluklar sahip oldukları bol yiyeceği depolayabildikleri için uzun süre ava çıkma ihtiyacı duymadıklarından fazladan besin, enerji ve zaman kazanabilmişlerdir. Bunlara en güzel kanıtlar da bu dönem insanlarından kalan heykelcikler

olduğu gibi, ölülerini özenle ve törenle gömdüklerini gösteren diğer kalıntılardır. Uyarlanmalarını soğuk iklim şartlarına göre gerçekleştiren ve büyük hayvan avcılığında uzmanlaşan “uzman avcı” topluluklar buzul çağının sona ermesiyle birlikte tundraların yok olması ve yerlerini ormanların alması sonucu buralarda yaşayan hayvanların göç etmesi ya da türlerinin tükenmesi neticesinde tarihten silinmişlerdir (Şenel, 1995:17-18).

Orta Taş Çağı’nda tundraların yerini ormanlar aldığından iri hayvanların yerini de küçük orman hayvanları almış, buna bağlı olarak da takım avlarının yerine “bireysel avcılık” tercih edilmiştir (Şenel, 1995:18-19). Bu çağda insanlar avlanma, balık tutma ve yiyecek toplama faaliyetlerini daha verimli hâle getirmek için yeni aletler yapmıştır. Bu dönemde çok değişik coğrafi alanlarda yaşamaya başlayan insanoğlu çok amaçlı aletler yerine kendi bölgelerindeki kaynakları kullanarak tek bir ihtiyacı tam anlamıyla karşılamaya yönelik aletler yapmışlardır. Bu uzmanlaşma için gelişmiş üretim teknikleri gerekir. Bu doğrultuda çift yönlü bıçaklar eskisinden daha az hammadde kullanılarak yapılmakla birlikte ortaya çıkan aletler de daha hafif ve küçük olabilmıştır. Kemik, boynuz ya da tahta bir aletin büyük bir kesiciden ya da parçadan daha küçük kesiciler yontmak için kullanılması alet yapımcılarına kolaylıklar sağlamıştır. Ayrıca yine bu dönemde yaygınlaşan hakkak kalemi ile olta kancası ve zıpkın gibi aletlerin yapımında kullanılan kemik ve boynuzları işlemek kolaylaşmıştır. Mızrak atıcı ya da atlat da bu dönemde ortaya çıkmıştır (Haviland vd, 2008:186-187). Bu dönemin sonlarında köpekler evcilleştirilmiş; Afrika, Avustralya ve Amerika’daki avcılar tarafından kullanılmıştır. Köpekler avcılıkta; yer tespiti, takibi, avlanan hayvanların taşınması ve hatta öldürülmesi açısından büyük önem taşımıştır (Washburn ve Lancaster, 1987:297).

Bilgi birikimi arttıkça silah yapım teknik ve teknolojilerinin de ilerlediği görülür. Önceki dönemlerde taştan yapılan silahların yerini Neolitik Çağ’da cilalanmış taşlardan elde edilen bıçak, balta, mızrak vb. silahlar almıştır. Yine bu dönemde insanların medeniyet seviyelerindeki hızlı gelişime paralel olarak yaşam şekilleri de değişmiş, mağaralardan çıkarak açık alanlara yerleşen insanoğlu için tarım ve hayvancılık aşaması başlamıştır (Göksu, 2015:53). “Üretici ekonomiye geçişi ise Avrupa Mezolitik kültürleri değil Bereketli Hilal adı verilen ve Akdeniz yerleşim yerlerinde yaşayan Epipaleolitik kültürleri gerçekleştirmiştir. Buzul Çağı’nın sona ermesi ile ısınan iklim neticesinde yaşanabilir alanlar artmıştır. Paleolitik Çağ’dan Neolitik Çağ’a geçme başarısını vahşi hayata alışmış ve uzmanlaşmış toplumların değil, daha az uzmanlaşmış mütevazı kültürlerin gösterdiği

sanılmaktadır” (Childe’den aktaran Özüşen ve Yıldız, 2012:9)

Avcılığın yerini üretim temelli bir yaşam şekli almasına karşın avcılığın insanoğlunun hayatındaki önemini devam ettirdiği de düşünülebilir. Yine bu dönemde insanoğlunun hayatına savunma ve saldırı amaçlı olarak “savaş”ın girmesi silah teknolojilerini de artırmış olmalıdır. Bu bağlamda, üretilen yeni ve gelişmiş silahlar sayesinde avcılığın teknik açıdan geliştiği düşünülebilir.

Ok, yay ve kılıç gerek savaşta gerekse avlanmada ön plana çıkan silahlardır. Buna; Eski Mısır’da su kuşlarının kilden ve tüylerden yapılmış ördek mühreleri kullanılarak avcılara doğru çekilmesinden sonra ok ve yay ile avlanması iyi bir örnek olacaktır (Blüchel, 2000:83).

Antik dönemlerde avlanmanın detayları hakkında tanımlamalar yapan ilk topluluklardan biri olarak Romalılar görülür. Yaklaşık olarak M.Ö 431-355 yıllarında yaşadığı düşünülen ve Ksenophon’un orijinal ismi “Kynegetikos” olan ve Türkçe’ye “Avcılık Sanatı” adıyla çevrilen eseri tavşan, geyik ve yaban domuzu avcılığı hakkında ilginç bilgiler içermekle birlikte köpek yetiştirmek ve eğitmek hakkında ayrıntılı bilgiler veren bilinen en eski eserdir. Ayrıca bu eserde avcılığın erkeklerin savaş için güçlenmesi anlamında eğitici rolü de vurgulanmıştır.² Avcılık ve savaşın çeşitli açılardan birbiri ile sürekli etkileşim içinde bulunması gayet doğal bir durumdur ve bu durum av silahları ve taktiklerinin her iki alanda da uygulanabilmesinden kaynaklanmaktadır.

Avcılık, Avrupa’da M.S. 6. ve 7. yüzyıllar gibi erken bir zamanda ciddi anlamda yüksek zümrenin tekeline geçer. Bu dönemde Avrupa’da avcılığın sadece asillerle sınırlandırılması ve ilk avcılık-balıkçılık yasalarının ortaya çıkması söz konusudur. M.S 8. yüzyıldan itibaren gücü elinde tutan merkezler krallık şekline dönüşmüştür. Bu dönüşüm daha önceki sistemde etkili olan insanların politik gücünü kaybetmesine sebep olmuştur. Eski gücünü kaybeden ve bir bakıma “asil” denilebilecek olan yöneticiler şehirleşme için yok edilen büyük miktardaki ormanlık alana ve eskiden sahipsiz olan topraklara kral adına yerleştirilmiş ve bu kişiler krala hizmet etmiştir. Bu kişilerin yerleştirildiği topraklar tımar sistemine benzer bir yapıya dönüştürülmüştür. Bu durum da avlanma hakkı ve toprak sahipliğinin birbirinden ayrılmasına neden olmuştur. Hâkimiyet altına aldıkları alanlarda

² Bkz. “Avcılık Sanatı”, Ksenophon, (Çev.) Okan Demir

yeniden ağaçlandırma yapan Frenk kralları böylece avlanılan ve çeşitli amaçlar için kullanılan ilk av bölgelerini oluşturup bu alanları kendi adlarına atadıkları yöneticilere tahsis etmiştir. Bu alanların kullanımı diğer herkes için yasaklanmış ve ağır cezalar getirilmiştir. Bu bölgelerde yaşayıp işi av hayvanları ve onların yaşam alanlarıyla ilgilenmek olan ormancılar ise yöneticilerin emrine geçmiştir (Blüchel, 2000:92-94). Orta Çağ yaşamında topraklar soylulara ait olduğu için bu topraklardaki hayvanlar da onlara ait sayılırdı. Bununla birlikte avlanmak köylülere tamamen yasaktı ve buna uymayan köylüler sert şekilde cezalandırılıyordu. Örneğin, avlanma yasağına uymayan bir köylünün ayakları bağlanmış ve sırtına geyik boynuzu takılmış bir şekilde dolaştırılması hafif bir ceza sayılırdı. Çünkü bu çağın sonlarına doğru av suçu işleyen köylüler için el, kol kesme hatta ölüm cezası uygulanmıştır (Bora, 2001:35)

13. yüzyılın ilerleyen dönemlerinde Avrupa’da krallara ve prenslere ait olan avlanma hakkını asilzadeler ve çevresindekiler ile kraliyet ailesi üyeleri de elde etmiştir. Bu haklar hayvan türlerine göre düzenlenmiştir. Buna göre yüksek seviyedeki asiller kızıl geyik ve yaban domuzu gibi büyük av hayvanlarını avlayabilirken daha alt seviyedeki asiller ise tavşan, tilki ve kuşlardan oluşan küçük av hayvanlarını avlama hakkına sahiptir (Blüchel, 2000:94).

Avlanmanın kurallara dayandırılması eski Türk toplumlarında da söz konusudur. Tarih boyunca sözlü kültür içerisinde yaşatılan avlanma kurallarına göre sürdürülen Türk avcılığı ancak Osmanlı İmparatorluğunda Fatih Sultan Mehmet döneminde resmî yasalarla idare edilmeye başlamıştır. Türk kültüründe avlanmanın yasalarla belirlenmesinden önce ise siyasal ve hukuki örgütlenmesini büyük ölçüde Türklerden alan Moğol İmparatorluğunda Cengiz Han tarafından avcılık yasaları ortaya konmuştur.

Avrupa’daki avlanma kısıtlamalarının bir benzeri Osmanlı İmparatorluğunda da görülür. Avcılığı çok seven Osmanlı padişahlarının avlanması için korunan *hâssa şikârgâh*, *şikârgâh-ı selâtîn*, *saydgâh-ı hâssa* adı verilen koruların bulunduğu bilinmektedir. Padişahların av alanları olduğu gibi şehzade sancaklarının bulunduğu yerler de şehzadelerin av alanlarıdır. Çoğunlukla yeniçeri kökenli korucular tarafından korunan bu av alanlarında saray için av kuşu yakalayan ve yetiştirenlerin dışında sipahilerin ve halkın avlanması, hayvanlarını sokup otlatması, ağaçların kesilmesi ve ziraat yapılması yasaktır. Padişahlar bölgelerin ağaçlandırılması ve av hayvanlarının artmasına yönelik faaliyetlerde de bulunmuşlardır. IV. Mehmet’ten sonraki Osmanlı padişahlarının çeşitli nedenlerle avcılığa

bakışlarının değişmesi, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması gibi sebeplerle saray çevresinde avcılığın önemi Osmanlı İmparatorluğunun sonuna kadar sürekli azalmış ve padişahlara ait olan avlaklar halka kalmıştır (Türkmen, 2013: 69-71). Padişahlara ve şehzadelere ait av alanlarının dışında kalan avlakların durumu yahut o avlaklarda halkın avlanıp avlanmadığına dair bilgi içeren bir kayda henüz ulaşılamamasına rağmen tarih boyunca avcılığı benimsemiş bir toplum olan Türklerde avcılığın sadece yöneticilere terk edilmesi ve halkın avlanmayı tamamen bırakmasının pek mümkün olamayacağı da kuvvetle muhtemeldir.

Avcılık barok dönemi boyunca saray mensupları tarafından iktidarın teşhirinde kullanılmıştır. Doğaya hükmedebilmek -avlanan hayvanların üstesinden gelmek ya da avlanma amaçları için doğayı şekillendirmek- kralların egemenliklerinin iletişimini sağlayan bir araçtı (Knoll, M. 2004:23)

Fransız Devrimi, Avrupa'da hayatın hemen her alanını etkilemekle birlikte bu dönemde ortaya çıkan akımlardan özellikle romantizmin etkisiyle insanların doğaya duyduğu ilgi de giderek artmış ve 18. yüzyıl Avrupası'nda doğanın yeniden önem kazanmasının başlangıcı olmuştur. Bu durumdan avcılık da doğrudan etkilenmiştir. Avcılık orta sınıf içinde giderek yayılmış; gösterişli, şaşalı avcılık ise giderek azalmıştır. Orta Çağ'dan itibaren yüksek zümrenin tekelinde bulunan avcılık bu dönemden itibaren küçük kuş avı ve köpek tutkunu olan sıradan vatandaşların uğraşısı hâline gelmiştir. Bu dönemde gelişen ormancılık yönetimi ile doğa ve hayvanlara karşı oluşan yeni yaklaşımlar insanları tarım teknolojisi, ekonomi ve politikada yeni çözümlere yöneltmiş ve insanlar doğayı anlamaya çalışmıştır (Blüchel, 2000:142). Bununla birlikte, Fransız Devrimi ve 1848 Mart Devrimi ile Avrupa'da avcılığın asillerin tekeline çıkması ve toplumların geneline tekrar yayılmasına rağmen asil sınıf kendi av topluluklarını kurarak kendi gösterişli avlarına devam etmiştir. Bu toplulukların pahalı av faaliyetlerinde bulunmaları nedeniyle diğer sınıflardan avcılarının bu topluluklara katılması ise neredeyse imkânsız olmuştur (Blüchel, 2000:158).

18. yüzyılda ortaya çıkan gelişmeci yeni bakış açısı sonucunda birçok alanda baş gösteren teknolojik gelişmeler 19. yüzyılda silah teknolojisine de yansımıştır. Ateşli silah ve mühimmat teknolojisindeki yenilikçi gelişmelerden başta yivsiz av tüfekleri olmak üzere yivli tüfekler de etkilenmiştir. Önceleri ağızdan dolmalı olarak kullanılan yivsiz av tüfekleri için hazır fişeklerin geliştirilmesinin yanı sıra askeri amaçlı geliştirilen ve kurma kollu bir

mekanizma yardımıyla hızla doldurulabilen, çok mermi kapasiteli yivli av tüfekleri de avda kullanılmaya başlanmıştır. Av silahlarının teknolojik gelişimine karşılık Avrupa’da avcılık 19. yüzyılın ortalarından itibaren tamamen farklı bir yöne kaymıştır. Çünkü kralların ve asillerin avlanma faaliyetlerinde aşırıya kaçmaları, buna karşılık halkı ve halkın çıkarlarını göz ardı etmeleri çeşitli sorunlara yol açmıştır. Örnek olarak; Almanya’da 1848/49 devriminden sonra yeni bir avlanma düzenlemesi kaçınılmaz olmuştur. Bunun nedeni ise asillerin ayrıcalıklı av keyifleri için çiftçilerin topraklarını kullanmalarına karşılık onlara zulmetmeleri sonucunda çiftçilerin de topraklarında yaşayan av hayvanlarını yok etmeye başlamasıdır. Çiftçilerin bu davranışlarının nedeni ise asillerin avlandıkları arazilerde yaşayan vahşi hayvanların aşırı korunmaları ve sayıları hızla artan bu hayvanların çiftçilerin geçim kaynakları olan tarım ürünlerine aşırı zarar vermesi, buna karşı çıkan çiftçilerin ise ağır şekilde cezalandırılmaları olmuştur. Tüm bu yaşananların sonucu olarak 1850 yılında avlanma ve mülkiyet haklarını düzenleyen bir yasa yürürlüğe girmiştir. Bu yasaya göre hem avlanma alanları arazi büyüklüklerine göre yeniden düzenlenerek nüfusun önemli bir bölümünün ilgi duyduğu avcılık düzene girmiş hem de av hayvanlarının nesillerinin tükenme tehlikesi sona ermiştir (Blüchel, 2000: 142-143).

Fransa’da 1789 Devrimi’nden sonra tüm geleneksel av türleri ortadan kalkmamış, siyasi huzursuzluklar ve radikal değişimler arasında bile av köpekleri ile avlanma ve başlangıçta üst sınıfların çok eleştirilen gelenekleri devrimciler ve onların halefleri tarafından kolayca benimsenerek devam etmiştir. Bu anlamda geleneksel avcılık tüm kötü durumlara rağmen yok olmamıştır. Örneğin; Napolyon çok sayıda kovucu av köpeği edinmesinin yanı sıra Almanya’dan geyikler getirmiş ve av hayvanı varlığının yeniden artmasını sağlamaya çalışmıştır. Ayrıca Napolyon çıktığı avlarda sürekli yeşil ve gri ağırlıklı av elbiseleri giyerek geleneksel av giyimini de devam ettirmiştir (Blüchel, 2000: 148).

Oldukça eski avcılık geleneğine sahip olan ülkelerden biri de İngiltere’dir. Öyle ki antik dönemin önemli bir avcılık yazarı olarak bilinen Eski Yunanlı tarihçi Flavius Arrianus İngiltere’den tazi ve kovucu köpekler getirildiğini yazmıştır. Böylesine eski bir avcılık geleneğine sahip İngiltere’de endüstriyel devrim avcılık geleneğindeki yeniliklerde de belirleyici olmuştur. Bunun temelinde ise dünyaca ünlü İngiliz tekstil endüstrisinin kaynağını oluşturan koyunculüğün başarılı ve hızlı bir şekilde gelişmesi yer almıştır. Oldukça geniş meraların duvar, hendek ve çitlerle bölümlere ayrılması da bu gelişmiş koyunculuk faaliyetlerine bağlıdır. Bunlara ek olarak koyun ağıllarının yapımında ve diğer

endüstriyel alanlarda ana malzeme olan keresteye talebin hızla artması ormanlık alanların giderek küçülmesine neden olmuştur. Ayrıca kesilen ormanların otlak olarak kullanılması ağaçlandırma faaliyetlerinden vazgeçilmesine sebep olmuştur. Ormanların azalması öyle boyuta gelmiştir ki 1890'da İngiltere'nin yüzde 70'i otlak, mera, çayırılık ve bataklıklardan oluşur hâle gelmiştir. İngiltere'nin birçok alanı çeşitli engellerden (arazileri çeviren yüksek duvarlar, hendekler vs.) dolayı at sırtında avlanmak ve sportif amaçlar için ideal topraklara dönüşmüştür. Ormanların ve kızıl geyiklerin azalması ise tilki avcılığının en çok tercih edilen avcılık şekli olmasını sağlamıştır. Tilki avının yanında beagle ve harrier cinsi kovucu köpek cinsleri ile tavşan avlamak da yaya olarak yapılan popüler bir av şekli olmuştur. Geniş avlaklarda at sırtında avlanan İngiliz avcılar av sırasındaki haberleşmelerini ise sadece avda kullanılan boru ve borazanlarla sağlamıştır. İngiliz avcılarının av giyimlerindeki renk seçimi ise Fransızların aksine kırmızı ağırlıklı olmuştur (Blüchel, 2000: 148-152).

Hanover Hanedanlığı (The House of Hanover) sonraki dönem avcılık tarihinde özel bir yer tutar. Bununla birlikte hem İngiltere ve Almanya arasında hem de barok döneminin gösterişli avları ve modern dönemlerin iz avları arasında bir bağlantı kurar. Bu av şeklinde bir tilki derisi veya gerçek av hayvanı kokusuna benzeyen bir solüsyona batırılmış bir deri parçası bir ipe bağlanarak sürüklenir ve atlı avcılar iz süren av köpekleri ile bu deriyi bulmaya çalışır. Bu sürükleme avı şiddet içermeyen bir av şekli olarak açıklanmakta olup gerçek hayvanların atlı avcılık ile avlanmasının kanunlarla yasaklandığı Almanya'da yasal olarak izin verilen tek atlı avlanma türüdür (Blüchel, 2000: 152).

Avlanma etiği ve teknolojisi, asillerin avcılığının azalması ve bununla ilgili olarak da av hayvanlarının (özellikle toynaklı av hayvanlarının) azalmasıyla birlikte değişmiştir. Toplumun büyük bir kısmının ulaşabildiği avcılık faaliyetleri büyük oranda trofe elde etme isteğine dönüşmüştür. 16. yüzyıldan itibaren oda dekorasyonu için kullanılan geyik boynuzları önem kazanmış, geyiğin vücudu ise ev sahipleri için gereklilik arz etmemiştir. Bu anlamda trofeler değerli av anılarını hatırlatan kalıcı objelere dönüşmüştür. Ayrıca; sadece karaca ve geyik boynuzları değil domuz dişleri ile çengel boynuzlu dağ keçilerinin (chamoi) boynuzları da trofe değeri taşımıştır. Buna karşılık trofe avcılığı ve trofelerin ev dekorasyonunda kullanılması avcılar ve avcı olmayanlar arasında sürekli bir tartışma konusu olmuştur (Blüchel, 2000:154).

1.3. Toplumsal Yaşamda Avcılık

1.3.1. Avcılığın Ekonomiye Etkisi

Bazı görüşlere göre Neolitik Çağ'da devrim niteliğinde yaşanan ekonomik değişimler toplumların yaşam şekillerini de etkilemiş ve onları yeni uyarlanmalarda bulunmaya sevk etmiştir. Daha önceki dönemlerde avcı-toplayıcı bir yaşam süren insanoğlu, ihtiyacı olan bitkileri artık tarım yaparak yetiştiren hatta depolayan ve hayvanları evcilleştiren bir hayat tarzı sürmeye başlamıştır. Bu dönem Avrupası'nda açıklık alanlar henüz oluşmamış olduğundan evcilleştirilmiş domuz, sığır ve keçi gibi hayvanlar ormanlardaki meralarda güdülmüşler ve bu ormanların çevrelerinde zamanla küçük yerleşim yerleri oluşmaya başlamıştır. Bu çağda tarımsal ekonomiye geçilmesine ve yerleşim yerleri oluşturulmasına rağmen Kuzey Suriye'deki bazı kazılardan elde edilen çeşitli kanıtlar ise avlanmanın bu dönem insanların beslenmesi üzerinde devam eden ciddi katkısını ortaya koymuş, insanların hayvansal protein ihtiyacını gazel gibi hayvanlar avlayarak karşıladığını kanıtlamıştır (Blüchel,2000:82-83). Bu durum da tarım kültürünün yaşandığı dönemlerde dahi kırsal ekonomi içindeki insanların et ihtiyacını karşılamasında evcil hayvanlardan faydalanmaya oranla av hayvanlarından faydalanmanın daha çok tercih edildiğini göstermiştir. Zira beslenen hayvanlardan elde edilen süt ve süt ürünlerinin toplum ekonomisine faydasının hayati derecede olacağı düşünülürse insanların et ihtiyaçları için sahip oldukları evcil hayvanları kullanıp onları azaltmak yerine doğada hazır bulunan hayvanları avlamaları ve et ihtiyaçlarını bu hayvanlardan karşılamaları daha akla yatkındır.

1.3.2. Avcılığın Politik ve Askeri Uyarlanmalara Etkisi

İlk çağlardaki insanlar giderek gelişen tarımsal faaliyetleri ile ihtiyaçlarının üzerindeki miktarlarda ürün elde etmeye ve bunları depolamaya başlamış; ancak bunun sonrasında bu hazır ürünleri ele geçirme çabaları baş göstermiştir. Buna bağlı olarak da insanoğlunun hayatına “savaş” kavramı girmiştir (Göksu,2008:53). Bu dönem toplumlarının hayatında yeni beliren savaş kavramıyla birlikte savaşçı bir sınıfın oluşması da kaçınılmaz hâle gelmiş ve doğal olarak bu sınıfın üyeleri avcılar olmuştur. Silah kullanma ve avlanma tekniklerine hâkim olan avcılar savunma ve saldırı konusundaki tecrübeleri ile asker sınıfını oluşturmuşlardır.

Yakın dönem Amerika yerlilerinin hayatlarındaki değişim avcılarının asker sınıfını

oluşturmasına belirgin bir örnek verilebilir: Amerika yerli halklarından olan Komançiler göçebe tarihlerinin bir noktasında bufaloların çok olduğu ve avcılık becerilerini geliştirebilecekleri Büyük Ova'ya taşınmışlardır. Elde ettikleri yeni yiyecek kaynağında bol yiyecek bulmaları sonucunda sayıları artan Komançiler daha karmaşık bir politik örgütlenmeye ihtiyaç duymuşlardır. Böylece avlanma yeteneği Komançilerin hayatı içinde politik güç ve saygınlık kazanma aracına dönüşmüştür. Sayıları artan Komançiler beyazlardan at ve silah da satın almışlar, bu sayede avlanma imkânları daha da gelişmiş ve av şefleri daha büyük güç kazanmıştır. Komançiler kendi beslemedikleri atları da elde etmek için yağmacı olduklarında ise Komançi av şefleri savaş şeflerine dönüşmüştür. Politik örgütlenmesini bu şekilde sağlayan Komançiler 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın başlarına gelindiğinde avcılık kaynaklı savaş yetenekleri sayesinde güneyde Meksika sınırlarından doğu ve kuzeyde Yeni Fransa (Louisiana) sınırlarındaki ovalara kadar egemenlik kurmuşlardır (Haviland vd, 2008:318).

Almanya'da 1848 Devrimi'nden sonra kraliyet mensuplarının ve asillerin ayrıcalıklı avlanma hakları kaldırılmış ve avlanma hakkı vatandaşlara iade edilmiştir. Bu da Alman atlı avcıları ve binicileri için yeni bir çağın başlangıcı olmuştur. Büyük Frederich zamanında bile askerî eğitimin hayati bir parçası olarak görülen atlı avcılık bu gelişmeyi takiben tekrar önem kazanmış ve kurtuluş mücadelesinin hemen sonrasında Berlin'de Prusya Askeri Binicilik Akademisi kurulmuş ve atlı avcı birlikleri askeri faaliyetlere tam anlamıyla dâhil edilmiştir. 1945'e kadar geçen sürede biniciler ve atlar için sağladığı faydaları anlaşılan atlı avcılık, askeri yapıya sonradan eklenen teşkilatlar içinde en önemli teşkilat olmuştur. Bu teşkilat I. Kaiser Wilhelm zamanında askerî akademiye katılarak kalıcılaştırılmış ve subayların yetiştirildiği bir okula dönüştürülmüştür (Blüchel, 2000:82-83).

1.3.3. Avcılığın Sosyal Yaşama Etkisi

İnsanların avcılığı -yırtıcı hayvanların tersine- diğer memelilerden teknik ve sosyal adaptasyonları bakımından çok farklıdır ve iş bölümü temellidir (Washburn ve Lancaster, 1987:296).

Orta Taş Çağı'nın uzman avcı toplumlarında farklı toplulukların bir araya gelmesi söz konusudur. Av mevsimi geldiğinde büyük hayvanları ve sürü hayvanlarını avlayabilmek için bu topluluklar bir araya gelip takım olarak avlanmışlar, dolayısıyla da iletişim hâlinde olmuşlardır. Bu dönemde ayrıca “dış evlilik” de yerleşmeye başlamıştır. Önceleri farklı

topluluklardan kadınlar kaçırlırken uzman avcı toplumlarında bu durum sona ermiştir. Çünkü bu şekilde bir uygulama topluluklar arasında ortak avlanmayı tehlikeye düşürür. Bunun çözümü de topluluklar arasında gelin alıp verme şeklinde olmuş, bu da öncelikle klanların sonrasında ise kabilelerin oluşmasını sağlamıştır (Şenel, 1995:18).

Neolitik çağda, birlikte hareket etmeyi gerektiren çok büyük hayvanların avlanmasında iş birliği ve sosyal etkileşim önemli bir rol oynamıştır (Perkins ve Daly'den aktaran Peterle, 1977:152). Büyük hayvanların avlanmasının ve paylaşılmasının erkekler arasında bir iş birliğine en yüksek derecede yol açtığı düşünülebilir. Ayrıca erkekler arası iş birliğinin kökeni avcılık, kasaplık ve savaşta iş birliğinin gerekliliğinde yatabilir (Washburn ve Lancaster, 1987:298).

İnsanlar avlanmayı sever ve bu faaliyet ekonomik olarak gerekli olmadığında bile spor olarak devam eder. Bir davranış bir türün hayatta kalması için önemliyse -ki avcılık insanlık tarihinin çoğunda insan için önemlidir- hem kolayca öğrenilebilir hem de zevklidir (Washburn ve Lancaster,1987:304). Bu bağlamda eski çağlardan itibaren besin elde etme amaçlı avlanmanın yanı sıra sportif avlanma kavramının da varlığı söz konusudur; ancak sportif avlanma alışkanlığı farklı toplumlarda farklı zamanlarda ortaya çıkmıştır. Mesela; Avrupa'nın merkezinde taş başlı mızrakların sportif amaçlı yaban domuzu ve yaban öküzü avcılığında yeni yeni kullanılmaya başladığı dönemlerde Eski Mısır'da düzenli avcılık çoktan başlamış hatta Eski Mısır toplumunun yüksek zümresi arasında avcılık yaygın bir "spor"a dönüşmüştür. Mısır'da bulunan sanatsal resimler ve kazılarda ele geçen avlanma malzemeleri de avcılığın Eski Mısır'da yüksek zümre arasında popüler bir spor olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu dönem aristokrasisi arasında ok ve yay ile yapılan ördek avcılığı yaygın bir vakit geçirme aracı olmuştur. Ördeğin yanı sıra yaban öküzü, antilop ve aslan da Eski Mısır'da tercih edilen av hayvanlarıdır (Blüchel, 2000:83-90).

Eski çağlarda avlanmak halkın üst sınıflardan büyük bir beklentisidir. Çünkü atla, atmacayla yapılan avlar veya süreklilikli avları yöneticilerin güçlü bir kişiliğin göstergesi olan cesaret, dayanıklılık ve ustalıklarını gösterebilme fırsatı sunar. Buna eski zamanlarda Pers Krallığı'ndan bir örnek verilebilir. "Pers Krallığı'nın Roma'da büyüyen yetişen bir veliahtı tahta geçmek üzere ülkesine dönmüş, fakat kısa sürede tahtı terk etmek zorunda bırakılmıştı. Bunun nedeni Perslilerin bir gelenek ve unvan konusu olan avcılığı sevmeyen bir veliaht istememeleriydi. Genç soylu, apaçık, edebiyata ilgi duymaya başlamış ve halkın ümitlerini boşa çıkarmıştı" (Gasset, 2005:22). Asurlar için de avlanmanın hem siyasi hem de dini bir

önemi vardır. Onlara göre eğer kral başarılı bir avcıysa, tanrılar onu kutsar ve bu onun meşruiyetinin göstergesidir. Ayrıca Asur hükümdarları fil, aslan, ceylan, geyik ve diğer büyük avları avlamaya olan büyük tutkularıyla bilinirler. Asurlardan kalma ve M.Ö 650 yılına ait olan bir rölyefin tam olarak neyi temsil ettiği bilinmemesine rağmen bazı tarihçiler bu rölyefte aslan avındaki Kral Assurbanipal'ın ve onun avda kullandığı mastiff cinsi köpeklerini tutan adamlarının tasvir edildiğini varsayar (Hörter Ria, 2006:57).

Avcı ve toplayıcı yaşam şekli insan toplulukları içinde aile yaşamının oluşmasına da etki etmiştir.

Cinsiyetler arası iş bölümünde erkekler avlanırken kadınlar doğadan meyve vs. toplama işini görür. Sonrasında ise elde edilenler paylaşılır ve bunlardan çocuklarına da verilir. Bu; bir erkek, bir kadın ve çocukları arasındaki “alışılmış paylaşım” insan ailesinin temelini oluşturur. Bu görüşe göre insan ailesi avın karşılıklılığının bir sonucudur (Washburn ve Lancaster, 1987:305).

Eski dönem toplumları içinde gelişen uzman avcılık içerisinde erkeklerin önemi artarken kadınların öneminin ikinci plana düşmüş olabileceği düşünülmesine karşın bu dönem insanların bıraktıkları kalınlardan -özellikle de resim ve heykelticiliklerden hareketle kadınların doğurganlıkları sebebiyle toplum içinde önemli bireyler olarak kabul edildikleri de söylenebilir. Bunun nedeni de avlanma faaliyetleri esnasında sıkça karşılaşılan avcı erkek ölümleridir ki bu da geçim etkinliğini tehlikeye sokar. Bu bağlamda kadınların geçime katkı sağlayacak bireyleri topluma kazandırmaları onları önemli konuma getirmiş olmalıdır (Şenel,1995:17-18).

2. BÖLÜM

2. TÜRK KÜLTÜRÜNDE GENEL ANLAMDA AVCILIK

2.1 Türk Kültüründe Avcılığa Dair Genel Bilgiler

2.1.1. Avlanmada Kullanılan Araç ve Gereçler

Ok ve Yay

Türklerin savaşlarda kullandıkları silahları aynı zamanda av silahı olarak da kullandığı bilinmektedir. Savaşlarda kullanılan silahların avlarda kullanılması, avın başarı ile sonuçlandırılması kadar silahların kullanılmasında ustalaşmak adına bir tür idman niteliği de taşır. Ok ve yay gerek savaşta gerekse avda kullanılan silahların başında gelmektedir.

Ok ve yayın Türklerin ustaca kullandığı bir savaş silahı olmasının yanında bu silahın Türkler tarafından avlanmada da kullanıldığı ve bu şekilde ok ve yay kullanmadaki hünerlerini nasıl geliştirdiklerinden İslam kaynaklarında bahsedilir.

Önemli İslam tarihçilerinden Cahiz (1988:49); “Türk, vahşi hayvana, kuşa, havadaki hedefe, insana, çömeltilmiş veya yerde konmuş hayvandan hedeflere, avının üzerine pike yapan kuşlara ok atar. O, hayvanını hızla sürdüğü hâlde, öne, arkaya, sağa ve sola, yukarıya ve aşağıya ok atar.” diyerek bu durumu nakleder.

Dönemin Çin İmparatoru Wen Ti, Hiung-nu hakanına bir mektup kaleme alır ve bu mektupta şöyle der:

“Bu hanedanın ilk imparatoru şu politikayı benimsemiştir. Ok ve yay milletini kapsayan Çin Seddi'nin kuzeyi ordu komutanına bağlı olacaktır. Çin Seddi'nin içinde kalanlar Hun Devleti'ne bağlı olacaktır. Böylece bu insanların her biri kendi meslekleriyle uğraşacaktır; bizimkiler (Çinliler) tarımcılık ve elbise üretimi, sizinkiler okçuluk ve avlanma gibi ekonomik faaliyetlerde bulunacaklardır.” (Öngel, 2001:203).

Burada geçen iki ifade Hunların ok, yay kullanma ve avcılıkta ünlendiğini gösterir. Hunların “ok ve yay milleti” olarak ün kazanması ve okçuluğun onlar için bir ekonomik faaliyet olarak nitelendirilmesi gerek ok ve yayın üretilmesi gerekse kullanılması konusunda ustalaştıklarını ortaya koyar. Ayrıca Hunların o dönemlerdeki iki temel ekonomik

faaliyetinden biri olarak avcılıktan bahsedilmesi Hunların avcılıkta oldukça başarılı olduklarını gösterir ki bu iki durum arasında bir bağlantı kurulacak olursa Hunların ok ve yay kullanmadaki ustalıklarını avlanmalarına yansıttıkları kolaylıkla düşünülebilir.

Çeşitli kaynaklardan edinilen bilgilere göre Hunlar hareketli yaşam şekillerinin bir sonucu olarak sürekli zinde kalmak amacıyla her türlü şartta binicilik ve okçuluk çalışmaları yapmıştır. Bazı tarih kitaplarına göre çok küçük yaştan başlayarak biniciliği öğrenen Avrupa Hunları ata binmeyip yaya olmayı bir utanç kaynağı olarak görmüştür. (akt.; Onay, 2015:519).

Romalı tarihçilerin kayıtlarında tüm hayatlarını at üstünde geçirdiği söylenen Hunlar okçu süvariler olarak belirtilir. Ayrıca, çok iyi nişancı olan Hunlar hedefi asla ıskalamadıkları için atışları mutlak ölümle sonuçlandığından ve onların bu yeteneğine hiç kimsenin erişemeyeceğinden bahsedilir (Grousset, 1980:89).

Hunlar, ok ve yay kullanmadaki ünlerinin yanı sıra ok ve yay teknolojisinde de öncü milletlerden olmuştur. Hunların *ok ve yay milleti* olarak ünlenmelerinin sebebi sadece onları iyi kullanmaları olmasa gerektir. Zira kazandıkları başarılarda ok ve yayı ustaca kullanmaları kadar birçok açıdan onlara avantaj sağlayan başarılı ok ve yaylar üretmeleri de bu ünlerini kazanmalarında pay sahibi olmalıdır.

Hun hükümdarı Mete'nin güçlü bir hakan ve komutan olması yanında silah icat eden bir asker olduğu ve ses çıkaran okun da Mete'nin icadı olduğuna Çin kaynakları yer vermektedir. Islık çalan ok genellikle yön göstermek ve işaret vermek için kullanılmış olup Mete Han askerlerini kendisinin ok ile vurduğu nesneye sorgusuzca ok atmaları yönünde katı şekilde eğittikten sonra askerleriyle birlikte büyük bir süre avı düzenlemiştir. Mete Han töreye uymadığını düşündüğü babasını av esnasında ses çıkaran bu okla vurunca okçuları da babasını ok yağmuruna tutar (akt Öngel, 2011:204). Bu anlatıda ok ve yay konusunda ciddi bir icattan bahsedilmesinin yanı sıra olayın bir av esnasında gerçekleşmesi önemli bir ayrıntıdır. Bu anlatıdan hareketle o dönemde ok ve yayın bir av silahı olarak kullanıldığı kolaylıkla anlaşılabildiği gibi yeni geliştirilen ok ve yayların av esnasında denendikleri de düşünülebilir. Ayrıca Mete Han, askerlerinin sadakatini de bu av esnasında görmüş olur.

Tarihî kayıtlar Kök Türklerden keçe çadırlarda oturan, su ve otlak bulmak için sürekli yer değiştiren ve başlıca işleri hayvancılık ve avcılık olan bir kavim olarak bahseder

(Grousset, 1980:98-99; Tsai, 2006:63).

Kök Türkler de Hunlar gibi usta birer binici ve savaşçıdır. Kendi dönemlerinde göstermiş oldukları askerî başarılarda şüphesiz bu ustalıklarının payı büyüktür. Savaşçılık ve binicilikte usta olmaları kadar sahip oldukları teçhizat da bu başarılarında önemi rol sahibi olmalıdır.

Kaynaklar, Kök Türklerin sahip olduğu teçhizat içinde süslü ve boynuzdan yapılmış yaylardan, oklardan, zırh yeleklerden, süvari mızraklarından ve kılıçlardan bahsederken ses çıkaran oklarına özellikle değinir ve Kök Türklerin en önemli silahlarının ok ve yay olduğunu belirtir (Tsai, 2006:63).

Kök Türkler yaylarını kemikten yaparak geliştirmişlerdir. Çinliler ise bu gelişmiş yayların efsanevî tek boynuzlu bir hayvan olan *kilen* boynuzundan imal edildiğini, oklarının ise kartal kemiklerinden yapıldığını sanmışlardır (Öngel, 2011;194). Bu bağlamda Kök Türklerin sahip olduğu yay ve ok teknolojisine Çinlilerin henüz çok uzak olduğu ve bunu gerçekçi bir şekilde izah edemediklerinden bu gücü ancak efsanevi yaratıkların sahip olabileceği olağanüstülüklerle açıklayabildikleri görülmektedir.

Türk kültürünün ilk alfabesi olan Kök Türk alfabesinde “ok/ko” seslerinin ↓ ok şeklinde, “ay/ya” seslerinin de D yay şeklinde sembolize edilmesi ok ve yayın Kök Türk milleti için taşıdığı önemin büyüklüğüne işaret eder.

Ana silahları ok ve yay olduğu kaynaklarda belirtilen Kök Türklerin bu silahların etkisini artırmak için onları geliştirmeleri ve savaşlarda etkili bir şekilde kullanmaları doğal olarak düşünülebilir. Bununla birlikte bir silahı geliştirebilmek ve onu başarılı bir şekilde işletmek çok kolay bir şey olamayacağından Kök Türklerin kendilerinden önceki Türklerden miras aldıkları ok ve yay yapma geleneğini devam ettirdikleri açıkça ortaya çıkar. Görülen o ki Kök Türkler miras aldıkları ok ve yay yapma geleneğine ait bilgi ve tecrübelerinden yararlanarak bu silahların yapımını hayli ilerletmiştir.

Tonyukuk Yazıtının Güney yüzü 1. satırında geçen “Yabani hayvan (av hayvanı) yiyerek, tavşan yiyerek Türk Milleti tok idi” ve “düşmanımız çevremizde çepeçevre ocak gibi biz ise ortasında kaynayan aş gibiydik” ifadeleri ile Kök Türklerin düşmanları tarafından çevrilip zor zamanlar geçirdiği dönemlerde avcılık ile hayatlarını sürdürdükleri anlaşılabilir. Buradan hareketle tüm Kök Türk halkını besleyebilecek büyüklükte bir

avlanma faaliyeti söz konusudur. Bu da büyük bir avlanma becerisi ve teçhizat gerektirir. Bu avlarda başarıyı getiren teçhizat ise uzun mesafeli atışları mümkün kılan ok ve yay olmalıdır.

Çin yıllıklarında geçtiği üzere Kök Türkler Çin bölgesinde avlanmak istemişler ancak Çinlilerin Kök Türkler bahsedilen bölgeye ulaştığı sırada ellerinden ok ve yaylarını alması üzerine Kök Türkler ok ve yayları olmadan avlanamamış, bu da Kök Türkler arasında infiale sebep olmuştur (Taşağıl; 2004:44).

Kök Türklerin siyasi varlığına son veren Uygurların da yay ve ok kullanmada usta oldukları söylenebilir.

Çin hanedanlarına ait yıllıklarda 6. yüzyıldan sonra ismi daha sık geçen Uygurlardan *Hui-ho* olarak bahsedilir. Bu isimle başka kaynaklarda da anılan Uygurlar usta binici, usta nişancı ve göçebe kavim olarak anılır. (akt.; Onay, 2015:519). Bu doğrultuda düşünülecek olursa Uygurların çeşitli askerî unsurlarının güçlü olması yanında gelişmiş bir silah teknolojisine de sahip olmaları, aynı zamanda bu silahları iyi kullanabilmeleri gerekir. Aksi takdirde döneminin en güçlü kavimlerinden biri olan Kök Türkleri yıkmaları söz konusu olamayacaktır. Ötüken Uygur Kağanlığının devlet yapısı ve sosyal yapı bakımından Kök Türklerin devamı niteliğinde olması ile paralel olarak Uygurların da Kök Türklerin sahip olduğu ok ve yay geleneğini devam ettirdiği söylenebilir.

Ünlü İslam tarihçilerinden Cahiz, *Fezâil-il Etrâk* adlı eserinde Türklerin ok ve yayı ustaca kullanmalarının yanı sıra bu silahın yapımında da çok usta olduklarından bahseder. Onun bildirdiğine göre Türkler başka milletlerin aksine diğer silahların yanı sıra ok ve yay yapmak için de birden fazla ustaya ihtiyaç duymaz, mükemmel ok ve yayları tamamen tek başına yapabilir. Bunun için yardıma ihtiyacı yoktur (akt; Eralp, 1993:17)

Türklerin geçmişten gelen okçuluk geleneği her dönemde onları savaş sahasında üstün konuma getirdiği gibi Anadolu'nun kapılarının Türklere açılmasında da etkili olmuştur. Ok ve yayın İslâmî dönem Türk kültüründe çok önemli bir savaş silahı olmasının yanında önemli bir av silahı olarak da kullanıldığına dair kayıtlar bulunmaktadır.

İslami dönem Türk kültüründe avcılığın yerini işaret eden kayıtlardan biri Reşîdü'd-dîn Fazlullâhın *Câmûi't-Tevarih* adlı eseridir. Bu eserde Sultan Melikşah'ın bir günde yetmiş ceylanı ok ile avladığı belirtilir. Bu kayıta verilen sayı Melikşah'ın ok ve yay kullanmadaki

yeteneğini ve ustalığını göstermek amacıyla abartılmış olabilir. Yine aynı kayıt Sultan Melikşah'ın bu avdan sonra her ceylan için birer dinar sadaka verdiği ve ceylan nüfusunun çoğaltılması için tedbir alınması doğrultusunda emir verdiğinden de bahseder (Göksu ve Güneş; 2010:132-133).

Osmanlı padişahlarının av ile yakından ilgilendikleri ve çeşitli amaçlarla av merasimi düzenledikleri tarihi kayıtlarda mevcut olup bu avlar ile ilgili birçok minyatür de bulunmaktadır. Hünernâme adlı eserde yer alan bir minyatürde II. Bayezid'in Filibe civarında at üstünde ok ile geyik avlayışı tasvir edilmiştir. Yine bu eserin Kanunî'ye ayrılan bölümündeki minyatürlerde Kanunî'nin ok ile su sığırı ve domuz avlama sahneleri yer almaktadır (Yücel, 2015:31-32).

Savaş talimi olarak düzenlenen büyük çaplı süreklilikli avlarının 15. yüzyıl ortalarından itibaren yerini şahsî anlamda sportif avlanma faaliyetleri almaya başlamış olup ok ve yay ile avlanma 16. yüzyıldan sonra padişahlar ve saray erkânı için bir spor hâline gelmiştir. Sonraki dönemlerde ise avlarda ok ve yay kullanımı yerini yavaş yavaş av köpekleri, av kuşları ve tuzaklar ile avlanmaya bırakmıştır. Sarayda av köpekleri ve avcı kuşların yetiştirilmesinden sorumlu meslek grupları oluşturulmuştur (Yücel, 2015:31-32).

Kılıç

Kılıç, Türkler için ok ve yay gibi önemli silahlardan biridir. Türklerin tarih boyunca yapmış olduğu savaşlar ile ilgili tutulan birçok kayıta Türklerin kılıç yapımı ve kullanmadaki ustalığından bahsedilmiştir. Bununla birlikte avlanmayı bir savaş talimi olarak gören Türklerin yapmış oldukları avlarda kılıcı bir av silahı olarak kullandığı tarihî metinlerden *Bâbü'r-nâme* adlı eserde örneklenmektedir.

Eserde Çağatay hanlarından Bâbü'r Şah'ın usta bir avcı olduğundan sıkça bahsedilir. Bu bahislerden birinde, katıldığı bir yaban eşiği (kulan) avında Bâbü'r Şah peşine düştüğü yaban eşiğini ok atışları ile yavaşlattıktan sonra avına yaklaşır ve eşiği tek bir kılıç darbesiyle öldürür (Berbercan; 2010:24). Bir kılıç ustası olan Babür Şah okçulukta da rakipsiz olup hiç kimsenin olamayacağı kadar iyi bir avcıdır (Roux, 2015:386).

2.1.2. Eğitilmiş Hayvanlar ile Avlanma

Eğitilmiş hayvanların avlarda kullanılması özel bir durumdur. Zira insanlar hayvanları

birer av aracı ya da gereci olarak kullanıp yine hayvanlara üstünlük sağlar ve onları avlarlar.

Savaşlar esnasında komutanlar, hakkında çok az bilgi sahibi oldukları bölgelerde kendilerine yardımcı olarak bölgeyi iyi bilen rehberlerden faydalanır. Tıpkı bu durum gibi avcılar da avlanırken kendilerine yardımcı olacağını düşündükleri köpek, şahin gibi hayvanları eğitirler ve av esnasında onları yanlarında bulundurarak onlardan faydalanırlar. Avcıların yardımcıları olan eğitilmiş hayvanlar adeta savaşta taraf değiştiren askerler gibidir (Roux; 2005:95-97).

Av Köpekleri ile Avlanma

Av köpekleri eski dönemlerden itibaren Türk avcılığında etkin olarak kullanılmış, günümüze kadar Türk av kültüründeki önemini korumuştur.

Eski Türklere ait petrogliflere özel bir şekilde köpeklerle dağ keçisi yapılması sahneleri ile bu sahnelerin üslup özelliklerine Orta Asya'nın petrogliflerinin yayımlanması ve yorumlanması sırasında rastlanmıştır (Graç, 2008:213). Eski Türk dönemlerinden kalan petrogliflerdeki sahnelerden hareketle eski Türklerden itibaren köpeklerin avcılıkta kullanıldığı sonucuna ulaşılır. Sonraki dönemlerde de av köpeklerinin Türkler tarafından avlarda etkin olarak kullanıldığı bilinmektedir.

It-Saman ve *It-Tarhan* adlarıyla kurulmuş resmî avcılık kurumlarının bulunduğu Uygurlarda avcılık eğlence ve kazanç sağlamak için çok bir devlet teşkilatı olmuştur. Av köpeklerine de cinslerine ve avlarda yaptıkları işlere göre devlet içi avcılık teşkilatlarında özel yer verilmiştir (akt.; Caferoğlu, 1961:6)

Uygurlarda devlete ait av teşkilatlarında kendine yer bulan av köpekleri daha sonraki dönemlerde tarih sahnesine çıkan Büyük Selçuklu, Harezmsah, Anadolu Selçukluları, Safevîler gibi Türk devletlerinin avcılık teşkilatlarında da yer almıştır. Bu devletlerde oldukça önem verilen av teşkilatlarının başında *emîr-i şikâr* unvanı verilen bir kişi bulunur ve bu kişinin emri altında *av halkı* adıyla anılan avcı ekipleri vardır. Av halkı, saraya hizmet eden av köpeklerinin bakımı ve eğitiminden sorumludur (Hacıgökmen, 2018:332-333).

Av köpeklerinin devlet avlanma teşkilatları içindeki önemine işaret eden bir tarihî kanıt Köseadağ Savaşından sonra yapılan anlaşma şartlarından birisidir. Bu anlaşmaya göre, savaşta mağlup olan Anadolu Selçukluları Moğollara savaş tazminatı olarak çeşitli mallar ve canlı hayvanlar vermeyi kabul etmişlerdir. Bu hayvanların bir kısmını ise av köpekleri

oluşturmuştur (Turan, 1971:445)

Av köpeklerinin önemine işaret eden bir diğer tarihî kayıt ise Irak Selçuklularına aittir. Bu kayda göre Irak Selçuklu hükümdarı Muhammed b. Melikşah'ın altın işlemeler ile bezenmiş çulları ve altın tasmaları olan 400 köpeği bulunmaktadır (Göksu ve Güneş, 2010:190).

Osmanlılarda halkın şahsi olarak av tazıları ve kartal gibi av kuşlarını beslemesi ve bulundurmasına izin verilmemiş, yasaklanmıştır. Bu yasağa uymayanlar tespit edildiğinde kişilerin köpekleri ve kuşları ellerinden alındığı gibi bu kişiler ağır cezalara çarptırılmıştır (akt., Türkmen, 2009:80).

Osmanlılarda köklü Türk avcılık gelenekleri korunmakla birlikte padişahların ve saray erkânının avcılığa meraklı oldukları görülmektedir. Bu husus dâhilinde eski Türk devletlerinden miras olan avcılık teşkilatları Osmanlı devlet teşkilatı içinde önemli bir yere sahip olmuştur. Bu resmî avcılık teşkilatlarından bir kısmını av köpeklerinin elde edilmesi, bakımı ve eğitiminden sorumlu olan alt teşkilatlar oluşturmaktadır. Bu teşkilatlardan bir tanesi Zağarcılar Bölüğüdür.

Zağarcılar bölüğü ilk zamanlarda Sekbancı bölüğünün bir parçası iken ortaya çıkan ihtiyaç sonucu doğan ve tazı beslemekle görevlendirilen bir bölük olarak ortaya çıkmıştır. Bu bölük mensupları padişahların özellikle süre avlarında besledikleri köpeklerle birlikte padişaha hizmet etmişlerdir (Özcan, 2013:75).

Osmanlı sarayında yer alan ve av köpekleriyle ilgilenen diğer bölük *Saksonculardır*. Bu bölüğün görevi özellikle ayı avında kullanılan *sekson (samson)* cinsi köpeklerin bakımı ve eğitimiyle ilgilenmektir. Fatih Sultan Mehmed'e Eflak voyvodasının sakson cinsi köpekler hediye etmesi sonucunda bu köpeklerin bakımı ve eğitimi ihtiyacı sonrası kurulduğu rivayet edilmektedir. Bu cins köpeklerin barınmaları ve eğitilmeleri için Tophane sırtlarında bir yaylak tahsis edildiği ve yiyecekleri işkembelerin ise çarşı esnafından ücretsiz olarak karşılandığı bilinmektedir. Esas görevleri eğittikleri köpekler ile padişahların ayı avlarında yer almak olan saksoncular zaman zaman padişahın huzurunda yapılan gösterilerde de yer almış ve yetiştirdikleri köpekleri ayılara saldırtırlardı (Özcan, 2019:451)

Osmanlı av teşkilatının av köpeklerinden sorumlu üçüncü bölüğü *Turnacılarıdır*. Turnacı bölüğünün kurulması ile ilgili rivayete göre Fatih Sultan Mehmed yaptığı bir av

sırasında havalanan turnaları görmüş ve bu turnaları avlaması için şahin ve doğan aradığı sırada 68. ortaya ait bir tazı fırlatarak bir turna yakalamıştır. Bunun üzerine Fatih Sultan Mehmed bu ortamın hasekisine *turnacıbaşı* unvanı vermiştir. Böylelikle Turnacılar bölüğü kurulmuştur. Bu bölüğün mensuplarının görevi av takibi yapan köpekler ile balıkçıl yakalayan tazılara bakmak padişah ile süreklilikle avlarına katılmaktı (Özcan, 2012:428).

Avlanma esnasında av hayvanlarını ele geçirmede avcılara yardımcı olan av köpekleri bu görevlerinin yanında avcılarının en önemli dostları da olmuştur. Türk kültürünün yapı taşlarından biri olan avcılık kültürü içerisinde eski zamanlardan itibaren büyük bir öneme sahip olan av köpeklerin den bahseden kaynaklardan birisi Dede Korkut Hikâyeleridir.

Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu 'nda babası tarafından av esnasında okla vurulan ve ölüme terk edilen Boğaç Han'ı köpekleri terk etmez, Boğaç Hanın etrafında dönen kuzgunları ve leş kargalarını kovalar. Boyda sadece *köpek* olarak ifade edilmesine rağmen bu köpeklerin av esnasında Boğaç Han'ın yanında olmalarından hareketle av köpekleri olduğu muhtemeldir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde av köpekleri Boğaç Han'a yardım ulaşana dek onun koruyucuları olmuşlar, avda olduğu kadar kötü anlarında da onun en kıymetli can yoldaşları olmuşlardır.

Manas Destanı'nda da Dede Korkut Hikâyelerinde olduğu gibi kahramanların avdaki en büyük yardımcıları av köpekleri ve av kuşlarıdır. Bu hayvanlar kahramanların en yakın arkadaşları olarak onları tehlikelerden haberdar eder. Buna ek olarak Manas öldüğünde tazısı ve avcı kuşu onun mezarı başında yas tutar. Tazı ve sungur, destanda Allah'ın gönderdiği ruhlar ile konuşabilen varlıklar olarak görülür. Bu hâllerıyla Manas'ın yardımcı av ruhları gibidir (Kaya, 2009:104).

Yırtıcı Kuşlar ile Avlanma

Türklerde eski dönemlerden itibaren avlanmaları esnasında eğitilmiş yırtıcı kuşları kullanmışlar ve bu kuşlar yardımıyla başarılı avlar gerçekleştirmişlerdir. Yırtıcı kuşlarla avlanma tekniği Türk topluluklarında yakın çağlarda çeşitli sembolik anlamlar taşısa da daha eski çağlardan itibaren hayati önem de taşımıştır.

Yırtıcı kuşların eğitilerek avcılıkta kullanılması Altay ve Sibiryâ bölgelerinde yaşayan Türk topluluklarında olduğu kadar Kırgız ve Kazak Türklerinin hayatında da önemli yer tutar. Bu Türk topluluklarının yaşadığı bölgelere hâkim olan ağır kış şartları ilginç bir

şekilde yırtıcı kuşlar ve insanları bir araya getirmiştir. Kırgız ve Kazak Türk kültüründe *cut* (E.T. yut) olarak adlandırılan ve dört beş yılda bir yaşanan ağır kış şartlarında kıtlık, toplu hayvan ölümleri ve açlık yaşanmıştır. Bu kış şartlarında herhangi bir silahla avlanmanın mümkün olmadığı gibi zemindeki yüksek kar nedeniyle hareket edilmesi dahi çok mümkün olmamaktadır. Bu kötü şartlar altında, kartal başta olmak üzere eğitilmiş çeşitli yırtıcı kuşlar yabani büyükbaş hayvanlar avlanmış ve böylece kıtlık ile mücadele edilebilmiş, ayrıca avlanan bu hayvanların derileri ile kuvvetli soğuktan korunabilmeleri mümkün olmuştur (Güngör, 2014:321).

Çok eski zamanlardan beri Türklerin anayurdu olan Asya ve Sibirya stepleri Türk topluluklarını coğrafya ve iklim şartlarına bağlı olarak bazı uyarlanmalara mecbur kılmıştır. Bu uyarlanmaların genel ölçekli yapısı Türklerin göçebe bir yaşam tarzına sahip olmaları sonucu doğurmuştur. Özelinde ise çeşitli gereklilikler dâhilinde avcı bir toplum yapısı Türk topluluklarında tarih boyunca görülmüştür. Bu avcı toplum pratiklerinden birisi de yırtıcı kuşların eğitilerek av amaçlı kullanılması olmuştur.

Yırtıcı kuşların avlanmada kullanılması Türkler ile birlikte birçok toplumda görülse de bunun bir avlanma geleneği olarak toplumsal yaşam içinde yer bulması Türk topluluklarında başka toplumlardan çok önceleri görülmektedir. Bu konuda 13. yüzyılda *Kuşlarla Avlanma Sanatı* (De Arte Venandi Cum Avibus) adlı eserini yazmadan önce Roma İmparatoru II. Friedrich çeşitli ülkelerden şahin eğiticileri getirdiğinden bahseder. Bununla birlikte eserin yazıldığı dönemden yaklaşık beş yüzyıl önce yırtıcı kuşlarla avlanma Türk kültüründe gelişmiş bir durumdadır. Bazı Arap kaynaklarında yırtıcı kuşlarla avlanmak Türk kültüründe hakanlara ve saray erkânına mahsus kabul edilmekle birlikte bu kuşlarla avlanabilmek bir Türk hakanının mutlaka sahip olması gereken bir yetenek olarak görülmektedir (Aydın, 2013:26).

Çok eski zamanlardan itibaren Avrupa ve Türk kültüründe görülen yırtıcı kuşlarla avlanmanın başlangıç tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte bu yöntemin çıkış noktasının Asya stepleri olduğu tahmin edilmektedir. Asya steplerinde doğduğu düşünülen yırtıcı kuşlarla avlanma tekniğinin Avrupa kıtasına Hun Türklerinin Avrupa akınları esnasında geçtiği düşünülmektedir. Bu yolla Avrupa'ya geçen bu avlanma tekniği ilk başlarda hükümdarlar ile yüksek kademedeki yöneticiler arasında kullanılmış Orta Çağdan itibaren de elit bir avcılık şekli olarak Arap Yarımadası, Suriye, Ürdün, Hindistan, Pakistan, Federal Almanya, Polonya, İngiltere, Fransa, ABD, Kanada ve Japonya'ya yayılmıştır (Turan,

1996:207). Muhtemelen Türk kültüründen Avrupa'ya geçmiş olan yırtıcı kuşlarla avlanma kültüründe bu tekniğin özellikle hükümdarlar ve saray erkânı tarafından kabullenilmesi Türk kültüründeki hakan ve maiyetinin bu tekniği kullanabilmesi ve aynı zamanda bir hakanda mutlak aranan özelliklerden biri olmasıyla ilişkilendirilebilir. Zira Türk kültüründe hakanların ve soyluların ruhları yırtıcı kuşlar ile ifade edilmekte, hatta hakanlar öldüğünde onların ölümlelerinden *şünkar bol-* şeklinde bahsedilmektedir.

Türk kültüründe yırtıcı kuşlar ile avlanmanın önemine işaret eden bir durum da hakandan sonra gelen makama *Kuşbeyi* denmesidir.

Kuşbeyi makamına rastladığımız dönemlerden biri Orta-Asya Buhara Hanlığıdır ve bu devlette Başvekil makamı karşılığında bir *Kuşbegi* idaresi kurulmuştur (Caferoğlu, 1973:174). Bununla birlikte Orta Asya Türklüğünde vezirliğin karşılığı olarak Kuş Beyi ifadesinin kullanılması ve son zamanlara kadar kuş ile avlanma sisteminin Türk kültüründe yer alması av kültürünün Türklerin hayatı içinde oldukça büyük öneme sahip olmasını ortaya koymaktadır (Köprülü, 1999:85).

Avcı kuşlar Türk avcılığında etkili birer av silahı olarak kullanılmakla birlikte Türk inanç kodlarında da önemli bir yere sahiptir.

Oğuz Türklerinde belirli zamanlarında toylar düzenlenmiş ve muhtemelen toylardan önce de bir av tertip edilmiştir. Tertip edilen bu avda her Oğuz boyu kendi ongunu olan kuşla avlanmıştır. Reşidüddin'in aktardığı Oğuz Kağan Destanında, yirmi dört Oğuz boyundan her dört tanesini bir alıcı kuş temsil etmiştir (Onay, 2015:524).

Oğuz beyleri avlarda, doğan ve şahin gibi yırtıcı kuşları kuş avı için kullanmışlar ve yaptıkları işe *kuş kuşlamak* demişlerdir.

Dede Korkut Hikâyelerinde yer alan on iki boydan biri olan *Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu*'nda; Deli Dumrul'un canını almaya gelen Azrail'in güvercin şekline girip uçuşması üzerine Azrail'in kendisinden korkup kaçtığını zanneden Deli Dumrul av doğanını alır ve atına binerek Azrail'in peşine düşer. Eserde yer alan diğer bir boy *Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boyu*'nda ise; Salur Kazan'ın yırtıcı kuşlardan şahin ile avlanmaya meraklı olduğunu bilen Trabzon beylerbeyinin Salur Kazan'a eğitilmiş bir şahini hediye olarak gönderdiğinden ve Salur Kazan'ın şahinlerle ava çıktığından bahsedilir.

Türk kültürünün önemli yazılı kaynaklardan biri olan Bâbüname'de kuş avlama

tekniklerinden dört tanesine yer verilmiştir. Bu tekniklerden biri *kuş salmaktır*. Bu yöntem, eğitilmiş yırtıcı kuşların avlanmak istenen kuşların üzerine salınması yoluyla icra edilir. *Bürgüt, bahrî, karçtgay* gibi yırtıcı kuşlar eğitimden geçirilerek bu yöntem ile avlanmada kullanılmıştır (Berbercan, 2010:9).

Kadim Oğuz boylarında olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda da yırtıcı kuşlar ile avlanma değerli görülmüş ve devletin büyüklüğüne yakışır şekilde önemli bir konuma yerleşmiştir. Bununla birlikte Osmanlı devlet teşkilatı içerisinde yer alan avcılık teşkilatlarından bazıları yırtıcı kuşlar ile ilgilidir. Bu teşkilatlardan biri *Doğancı Koğuşudur*.

Osmanlılarda Doğancı Koğuşunun diğer bir adı da *Hane-i Bazyandır*. Bu koğuşun mensupları padişaha ait olan yırtıcı kuşları beslemek ve av için eğitmekle görevlidir. Buna ek olarak Doğancıbaşı padişah avlanırken en yakınında bulunan kişidir. Doğancı Koğuşunun taşradaki avcılarından bir kısmı *yuvacı* ve *yavrucu*, bir kısmı *götürücü* ve *gürenci*, diğer bir kısmı ise *sayyad* adı verilen avcılardan oluşmaktadır. Bu kişiler, dağlık ve kayalık bölgelerdeki saraya ait yırtıcı kuş yuvaları ile ilgilenmişlerdir. Yuvacı ve yavrucular, yuvaları korumakla birlikte yavrulara uçacak hâle gelene kadar bakarlardı. Üleş zamanı geldiğinde ise yavrucular İstanbul'a gelir ve yavruları Doğancıbaşına teslim ederlerdi. Doğancı koğuşunun taşradaki mensuplarından diğerleri ise saray için avlanan kişilerdir (Güven, Hergüner, 1999: 41-42).

Saray dışından olup padişah ile ava çıkan ve yırtıcı kuşları eğitmekle görevli olan avcıların oluşturduğu teşkilatın tamamına *Şıkar Halkı* (Erbab-ı sayd u tuyur) denmiştir. Şıkar halkı eğitmekle görevli oldukları kuşların cinslerine göre Kanuni Sultan Süleyman zamanına kadar *Cemaat-ı Çakırcıyan*, *Cemaat-ı Şahinciyan* ve *Cemaat-ı Atmacacıyan* adıyla anılmıştır. Kanuni Sultan Süleyman zamanında ise bu Şıkar halklarının isimleri değişerek; *Çakırcılar*, *Şahinciler* ve *Atmacacılar* olarak adlandırılmışlardır. (Güven, Hergüner, 1999: 42).

2.1.3. Türklerin Kullandığı Avlanma Teknikleri

2.1.3.1. Ağ ve Tuzak Kullanarak Avlanma

Birçok kaynakta avcılıkta usta olarak belirtilen Türkler avlanmaları esnasında çeşitli teknikler kullanmıştır. Ağ ve tuzakların kullanılması bu tekniklerden biridir.

Tarih boyunca avcılığa yaşamlarının içinde önemli bir yer veren Türkler av silahlarının yanı sıra keçi kılından ördükleri ağlar ile avlarını yakalamışlardır. Bununla birlikte büyük av hayvanlarını avlayabilmek için kafesler ve kapanları da kullanmışlardır. Bazı av hayvanlarını avlamak için ise çukurlar kazıp bu çukurların üzerini doğal malzemelerle örterek tuzaklar kurmuşlardır (Bayat, 2009:8).

Tor Yasamak

15. yüzyıl metinlerinden *Bâbü-r-name* adlı eserde Türklerin avlanmaları esnasında bağlar ve tuzaklardan faydalanarak avlanmalarından ayrıntılı olarak bahsedilir. Eserde, bu bağlamda bahsedilen tekniklerden biri *tor yasamak* olarak anılır.

Bu tekniğe göre avcılar büyükçe bir ağı karşılıklı sırtlara gerdikten sonra taştan yapılmış bir sığınağa saklanırlar. Bu sırada düzeneğin bir ucu avcılardadır. Avcıların saklandığı sığınağın önünden kuşlar geçerken avcılar ağ düzeneğini havaya kaldırır ve böylece kuşların ağa takılarak avlanması sağlanmış olur (Berbercan, 2010:9).

Tanâb Atmak

Bâbü-r-name'de bahsedilen diğer teknik ise *tanâb³ atmaktır*. “Bu teknik genellikle ayın olmadığı ve yağmurlu gecelerde uygulanır. Akarsu boyları bu av için en müsait yerlerdir. Bir ok mesafesi kadar uzun ve kolayca kopmayacak kadar ince bir ipin bir ucuna ok, diğer ucuna ağaç dalından yapılmış bir halka bağlanır. Bir karış uzunluğunda kalınca bir ağaç parçasına, oka bağlı uçtan başlamak suretiyle ip sarılır. İp sarıldıktan sonra ağaç parçasını çekerler; ip sarılı ve ortası boş şekilde kalır. Sonra, halkayı ellerinde tutarak oku hedefe atarlar. Oka bağlı olan ip, havada kavisler çizerek uçar ve kuşun kanatlarına dolanır.” (Berbercan, 2010: 9).

2.1.3.2. Kızak ile Avlanma

Kar ve soğğun hayat şartlarını olumsuz etkilediği bölgelerde yaşayan Türk toplulukları iklim şartlarına uyum göstererek kendilerine ve çevrelerine uygun avlanma teknikleri geliştirmişlerdir.

³ Bir tür çadır ipi

Avcılığın büyük önem taşıdığı kuzey bölgelerde kayak, kış dönemlerinde birçok Altay kavminde, Basmillerde ve Göktürklerde avcılıkta kullanılmıştır (Rasonyi, 1993:51).

Avcılık ve nişancılıkta usta olan Basmillerin ülkesi çok karlı olduğu için avcılar yaptıkları tahta atlar ile kayarak geyikleri takip edebilmişlerdir (Taşağıl, 2013:55). Bayırkular da avcılığa düşkün bir kavimdir ve tahta ayakkabıları ile buzların üzerinde kayıp geyikleri takip ederek avlarlar (Taşağıl, 2013:135).

2.1.3.3. Avı El ile Yakalamak

Avı ele geçirmede silah veya araç gereç kullanmanın dışında başvurulan yöntemlerden birisi av hayvanını el ile yakalamaktır. Kazaklarla ilgili kayıtlarda geçen bu avlanma tekniği tarihi Türkçe metinlerden *İrk Bitig*'de yer alan 63. falda;

“İmparatorluk ordusu ava çıkmıştı.
Dairenin içine bir yaban keçisi girdi.
Han onu bizzat kendi eli ile aldı.
Ordu çok memnun oldu.” şeklinde geçer (Roux, 1994:181).

Metnin orijinali şu şekildedir:

“Kanlık süsi abka ünmiş
Sagır içre elik kiyik kirmiş
Eligin tutmuş
Kara kamag süsi ögirer tir.
Ança bilingler: Edgü ol” (Tekin, 2004:25).

Av hayvanını el ile yakalamaya bir örnek de Başkurlara ait *Kara Yorga Destanı*'nda yer alır. Bu destanda; yakışıklılığı, söz ustalığı ve avcılığı ile tanınan destan kahramanı Elbey atı Kara Yorga ile uzak diyarları tanımaya gitmek istemektedir. Gitmek istediği yer avcı kuş ile avlanan ve ayıyı el ile tutan erlerin bulunduğu bir yerdir (Ergun, İbrahimov, 2000:224).

2.1.4. Türklerin Kullandıkları Avlanma Taktikleri

2.1.4.1. Çergelenme / Sürek avı / Sürgün Avı

Eski Anadolu ve Osmanlı’da “gölgelik, iğreti kurulmuş çadır ve iki direkli otağ” anlamlarında gelen çerge kelimesi aynı zamanda “büyük sürek avlarında av hayvanlarını kuşatmak için avcıların oluşturdukları daire” anlamına da gelmekte olup Moğollardan alınma bir ifade değildir. Çoğunlukla sürek avlarında olmak üzere bir ekip ile halka oluşturmaya da *çergelenme* denmektedir (Ögel, 2000:187).

Bu şekilde hayvanları çember içine alarak avlama tekniğinden *Babürname*’de *çerge salmak* olarak bahsedilmektedir. Bu avlanma yöntemi Oğuz Türklerinde *Oğuz resmince avlanma*, Safevîlerde ise *halka avı* şeklinde adlandırılmış ve bu avlanma tekniği savaş alanlarında Türklere başarıyı getiren önemli bir taktiğe kaynaklık etmiştir.

Sürek avlarında olduğu gibi savaş alanlarında da başarıyı getiren çembere alma taktiği Moğollarca da uygulanmış olup Grousset bu taktiğin Moğollara Türklerden geçtiğini; “Aslında Moğol taktiği Hunların ve Göktürklerin mükemmelleşmiş eski taktiği olup yerleşik kültürlerin sınırlarında akın ve büyük av seferleri alışkanlığı ile yoğrulmuş göçebelerin ezeli taktiğinden başka bir şey değildir.” diyerek ortaya koyar (Grousset, 1980:220-221). Kafesoğlu da Hun Türklerinin milattan önce 62 yılında 100.000 süvarinin katılımıyla yaklaşık 350 kilometrelik bir alanı kapsayan büyük bir sürek avı düzenlediğini belirterek bu avlanma taktiğinin Moğollardan yüzyıllar önce de Türkler tarafından kullanıldığını Çin kaynaklarına dayandırarak haber vermektedir (Kafesoğlu, 1998:287-288).

Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te *sagır* maddesinde “hükümdarların maiyetiyle birlikte yaptıkları bir tür av. Hakan, adamlarını yabani hayvanları toplayıp kendisine doğru sürmeleri için bozkıra ve ormana gönderir. O da peşlerine düşmeden, durduğu yerde yorulmadan onları avlar” karşılığını vererek sürek avının 11. yüzyılda *sagır* olarak adlandırıldığından bahseder. Bununla birlikte sürek avına bu ismin verilmesi tesadüf değildir. Zira yine *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te yer alan diğer *sagır* maddesinde “koni şeklinde ve havana benzeyen, içine şarap vb. konan kap” karşılığı verilmiştir (Ercilasun, Akkoyunlu, 2015:156). Buradan hareketle *sagır* kelimesinin koni şeklinde bir yuvarlağı ifade ettiği ortaya çıkar ki Türk avcılığında en çok tercih edilen av taktiği olan sürek avlarında temel teknik hayvanları sürme esnasında ve sonrasında onları halka içine alarak sıkıştırma esasına

dayanır. Buna göre denilebilir ki *sagır* 11. yüzyıl Türk av geleneğinde çembere alma taktiği ile yapılan süreklilik avcılığının karşılığı olan adlandırmadır. Aynı şekilde Uygurlara ait olan *Irak Bitig* adlı eserde yer alan 63. falda *sagır* kelimesi “av hayvanlarının içine sürüldüğü av halkası, av çemberi” anlamını karşılamaktadır.

Sürekli avları sonrasında avın başarısını kutlama ve şükran gösterme adına düzenlenen törenlere *sığır* denmesi sürekli avlarının temelini oluşturan *sagır* (halka, çember) taktiğinden kaynağını almış olması muhtemeldir.

Gerek Grousset’in gerekse Kafesoğlu’nun, sürekli avı yöntemini Türklerin çok eski zamanlardan beri kullandığını belirtmelerine rağmen Türk kültürüne ait tarihî belgelerde bu avların nasıl düzenlendiği ve gerçekleştirildiği hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte, birçok alanda Türklerden etkilendiği düşünülen Moğolların sürekli avını uygulamaları ve bu ava verdikleri önemi ünlü Moğol tarihçisi Cüveynî’nin *Tarih-i Cihan-gûşa* adlı eserinde görebilmekteyiz. Bu eserdeki bilgilerden hareketle Türklerin sürekli avını önceki zamanlarda nasıl uyguladığı hakkında bilgi edinmemiz mümkündür. Cüveynî (1999:88-89) bu avlanma taktiğinden şöyle bahseder:

“Avda töre şöyleydi: İki üç ay, gece ve gündüz, av sürüsünün göçü avcılar tarafından takip edilirdi. Elçiler, bu konudaki raporu Han’a arz ederler, av sahasının durumunu, avın çokluğunu azlığını Han’a haber verirlerdi. Kuşatma çemberi daralıp avlar birbirine yaklaşınca iki üç fersenglik ipleri, kuşatma çemberinde birbirine bağlarlar ve keçeleri yayarlardı. Askerler çemberin etrafında omuz omuza ayakta dururlardı. Kuşatma çemberinin içinde tutulan yırtıcı ve vahşi hayvanların uluyup bağırma, coşup taşma sesleri göğşe çıkar, ‘Yabanî hayvanlar bir araya toplandığı zaman’ ayetinin dediği olurdu. Aslanlar, yaban eşekleri, ceylânlar, tilkiler, kurtlar ve kuzular, bu kuşatma çemberinde birbiriyle kader birliği içinde olurlardı. Sonra kuşatma halkası öyle daralırdı ki artık yırtıcı ve vahşi hayvanlara hareket ortamı kalmazdı. Başlangıçta han ile süvari yakınlarının birkaç kişi, atlarının üzerinde bir saat kadar ok atmakla ve avla meşgul olurlardı. Yorgun düştükleri zaman safın ortasına gidip yüksek bir tepede ayakta dururlar ve şehzadelerin avını seyredereklerdi. Şehzadelerden sonra sırasıyla oğullar, emirler ve sıradan kişiler ava başlarlardı. Bu iş, bir iki yaralı hayvanın dışında avdan bir şey kalmayınca kadar devam ederdi. Ondan sonra kavmin yaşlıları Han’ın yanına giderler, hayvanların neslinin devam etmesi için Han’dan hayvanlara acımaları ve canlı kalanların yeniden suyun ve yemin yolunu bulmaları konusunda izin vermesini dilerlerdi.”

Moğollarda uygulanan süreklilik avının ayrıntılarına Reşîdü'd-din Fazlullah'ın *Camiü't Tevarih* adlı eserinde de rastlamak mümkündür. Eserin Moğol hakanlarından bahsettiği bölümlerinden birinde Moğol hakanı Ögedey Han'ın katıldığı bir süreklilik avından bahsedilir ve bu avda da Türklerden alınma olduğu muhtemel olan hiyerarşik avlanma geleneği açıkça görülür. Burada bahsedilen av esnasında dikkat çeken bir durum hayvanların sürülerek getirileceği yere hayvanları çevreleyecek bir duvar yapılması taktiğidir.

Camiü't Tevarih adlı eserde bahsedildiğine göre Ögedey Han askerlerine iki günlük yolculuk mesafesi uzunluğunda, ağaç ile kilden büyükçe bir duvar yapmalarını emreder ve buna *çihik* denir. Ögedey Han av yapacağı zaman askerler bir aylık mesafeden, tüm önlemleri alarak ve çemberi her zaman sağlam tutarak hayvanları *çihike* doğru sürerler ve sonra çember oluşturup omuz omuza dururlardı. İlk önce Ögedey Han ve emirleri çemberin içine girer, bir süre etrafı izledikten sonra ava başlarlardı. Han yorulunca çemberin içindeki bir yükseltiye çıkar ve Han'ın şehzadeleri ile emirleri çembere girerek avlanmaya başlardı. Onlardan sonra ise askerler ve halk avlanırdı (Thackston, 1999:329)

Ögedey Han'ın bu avlanma sahnesi Çağatayca bir Cengiz-name olan *Tevârih-i Güzide*'de de yer almaktadır. Bu eserde Ögedey Han'ın iki günlük mesafe tutacak ölçüde balçıktan bir *çihik* yaptırdığı, hayvanların bir aylık mesafeden sürülüp getirildiği ve bu *çihike* yöneltildiğinden bahsedilir. Hayvanlar *çihik* denen duvarların arasına girince de önce Han'ın kendisinin avlandığı, ondan sonra beylerin, sonra ise askerlerin avlandığı kaydedilmektedir. Sonrasında ise Han'ın emriyle, kalan hayvanlar tohumluk olarak serbest bırakılmıştır (Kaya, 2020:81-82).

Çeşitli kaynaklarda av için *savaşın okulu* benzetmesi yaptığı belirtilen ünlü Moğol hükümdarı Cengiz Han'ın süreklilik avına büyük önem verdiği, bu avların bilinçli ve kusursuz bir şekilde icra edilmesini tavizsiz olarak emrettiği, hatta avın uygulanması esnasında en ufak bir ciddiyetsizliğin ölüm cezası gerektirdiği yine Cüveynî'nin *Tarih-i Cihan-gûşa* adlı eserinde (1999:89) görülmektedir. Hayatta iken çok geniş toprakları ele geçirmeyi başaran Cengiz Han'ın bu başarıyı elde etmede -tahmin edileceği üzere- ordusunun sürekli zinde kalması, teknik ve taktik açıdan üst seviyede olması ve emirlere kusursuz itaat etmesi etkili olmuştur. Cengiz Han'ın ordusunun bu özellikleri büyük çaplı süreklilik avlarında kazanmış olması muhtemeldir.

Türklerin çok eski zamanlardan beri uyguladığını bildiğimiz ve ayrıntılarını

Cüveynî'nin anlattığı avlanma yöntemi olan “çembere alma taktiği”ni Oğuz Türklerinin de uyguladığı *Tevârih-i Âl-i Selçuk* adlı eserde anlatılmaktadır. Bu eserde dikkat çekici husus, sürekli avlarında uyulan hiyerarşiden *Oğuz resmince* yani *Oğuz töresince avlanma* olarak bahsedilmesidir. Anlaşılan o ki Selçuklular, atalarından aldıkları avlanma geleneğini kendi törelerine göre uygulamaya devam etmişlerdir.

Tevârîh-i Âl-i Selçuk'ta bahsedildiği üzere Selçuklularda günü birlik avların yanında yılda iki kere büyük sürekli avları düzenlenmektedir. Bu avlarda on beş günlük mesafelerden itibaren sürülerek getirilen ve *canavar* denen vahşi hayvanlar av sahasına ulaştığında Oğuz töresine göre Sultan ile Sultanın hasekileri, oğulları ve beylerbeyleri halkanın içine girer; ancak ilk avlanma hakkı Sultana aittir. Sultan ilk oku attıktan sonra töreye uygun olarak Sultanın oğulları, sonra melikler, ulu hanlar ve beylerbeyleri ok atıp avlanırlardı. Onlardan sonra ise aşağı beylere ve sipahilere avlanma izni verilir, onlar da avlandıktan sonra av halkası açılır ve kalan hayvanların gitmesine izin verilirdi (Çelik, 2005:159).

1501 yılında kurulan Safevî Devleti tarihinde de avcılık önemli bir yer tutmuş, birçok Safevî şahı avcılığa önem vermiştir. Bu doğrultuda Safevî devlet teşkilatında avcılıkla ilgili kurumlara yer verilmiş ve bu kurumların başında bulunanlar şahın av meclislerinin düzenlenmesinden sorumlu olmuşlardır. Safevîler döneminde yapılan av faaliyetlerine bakıldığında avlanma taktiği olarak Selçuklularda *Oğuz resmince avlanma* denen av taktiğinin uygulandığı ve bu avlanma şekline *halka avı* adı verildiği görülmektedir. Buna göre Safevîler döneminde düzenlenen av etkinliklerinde hayvanlar sürülerek çember içine alındıktan sonra önce padişah avlanır yorulunca ise yüksek bir yere çıkarak avın gidişatını izlerdi. Ondan sonra ise hiyerarşik olarak devletin ileri gelenleri ve ordu mensupları avlanırdı. Alandaki hayvan miktarı azaldığında ise şahın buyruğuyla av tamamlanır ve avlanmış olan hayvanlar bölüştürülürdü. Bu bağlamda Safevîlerin, kendilerinden önce İran ve Azerbaycan bölgesinde var olan Türklerin ve Moğolların avlanma geleneklerini sürdürdükleri görülmektedir (Şükürov, 2009:56-59).

Oğuz Türklerince *Oğuz resmince avlanma* olarak anılan avlanma şekli Babürname'de *çerge salmak* olarak bahis konusu edilmekte ve bu avlanma taktiği av hayvanlarını avlamak için yaygın şekilde kullanılan taktik olarak görülmektedir. Bu türden düzenlenen avlara katılan Babür katıldığı bu avları bir şölen havasında hatıralarına eklemiştir (Berbercan, 2010:8).

Yukarıda örnekleri görüldüğü üzere çeşitli Türk topluluklarında benzer şekilde uygulanan sürek avlarında dikkati çeken bir durum ilk avlanma hakkının her zaman hükümdara ait olmasıdır. Buna göre ilk oku hükümdar atar ve avlanmaya başlar. Hükümdar yorulunca ise konumlarına göre diğer kişiler sırayla avlanır. İlk avlanmanın hükümdar tarafından gerçekleştirilmesinin avın hükümdara ait olması inancının yanında ilk kanın hükümdar tarafından akıtılması da söz konusudur.

İlk kanın akıtılması -daha sonra üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulacağı gibi- hayvanlar ve insanlar arasında çıkması muhtemel bir kan davasına yani av hayvanının insandan öç almak istemesine inanılmasından dolayı avcılar için tehlike oluşturan bir durum olarak görülür.

Ortaklaşa yürütülen geniş katılımlı avlar esnasında ilk kanın akıtılması sorumluluğu halk adına hükümdar tarafından üstlenilir. Eğer hükümdarın katıldığı resmî düzlemde bir av söz konusu değilse hükümdara ait olan ilk avlanma hakkı aile reisine yani babaya aittir. *Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı*'nında yer aldığı şekliyle Oğuz Kağan oğullarını ava gönderir ve onlar da babalarının isteği üzerine ava çıkıp başarılı avlar gerçekleştirerek geri döner. Oğuz Kağan kendisinin verdiği emirle oğullarının avlanmasından mutlu olur ve devleti yönetime yetkisini oğullarına devreder. Buna benzer bir başka durum da Dede Korkut Hikâyelerinde yer alan *Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu*'nda anlatılır. Babasının düzenlediği ava katılan Boğaç Han peşine düştüğü hayvanları babasının önüne sürer ve orada hayvanların tendonlarını keserek öldürür. Bu hareket aslında Boğaç Han'ın babası tarafından görevlendirildiğini ve hayvanları babası adına öldürdüğünü göstermektedir (Roux, 2005:110-111).

2.1.5. Türk Kültüründe Avlanmanın Başlıca Amaç ve İşlevleri

2.1.5.1. Yiyecek Temin Etmek

Eski dönemlerde hayvancılıkla uğraşan Türklerin hayvancılık dışındaki en önemli uğraşı avcılık olmuştur. Hayvanlarını besleyip çoğaltmak en önemli işleri olmakla birlikte avcılık da onların ekonomilerinde ikinci önemli paya sahiptir. Tarihî ve etnografik kayıtlar Türklerin kışı geçirmek için hazırladıkları erzakı tamamen kendi hayvanlarından elde etmediklerini göstermektedir. Türkler kışlık erzak olarak hazırladıkları kavurmaları av etlerinden elde etmişlerdir ve sonbaharda düzenledikleri büyük çaplı sürek avlarının sebebi

de bu kavurmalar için et elde etmektir (Ögel, 1971:17).

Göçebe topluluklar için kendi besledikleri hayvanlardan elde ettikleri süt, kımız, peynir, et, deri gibi yan ürünler ekonomik hayatlarının önemli unsurlarını oluşturur. Bu sebeple göçebeler için beslediği hayvanları son derece değerli olup hayvanlarının hayatını korumak ve sürülerinin devamlılığını sağlamak onlar için çok önemlidir. Bu durum tüm göçebe topluluklar gibi Türkler için de farklı yöntemlere başvurmayı gerekli kılmıştır. Türkler için hayati önem taşıyan et ihtiyacını karşılamamanın en iyi yollarından biri avcılıktır. Başvurulan bu yöntemde temel amaç, doğada zaten hazır bulunan hayvanları avlayarak et ihtiyaçlarını karşılamak, böylece çok çeşitli yan ürünler elde ettikleri hayvanlarının sayısını korumak hatta arttırmaktır.

2.1.5.2. Çocukların Ad Alması ve Eğitilmesi

Türklerin yaşantısında her dönem oldukça önemli bir yer tutan avcılığın önemli işlevlerinden biri de çocukların eğitimidir. Ordu-millet özelliğini korumuş olan Türklerin hayatında çocukların erken yaşlardan itibaren ata binmeyi ve silah kullanmayı öğrenmeleri hem kendileri hem de yaşadıkları toplum için hayati önem taşır. Bu bağlamda düşünüldüğünde erken yaşlardan itibaren çocukların avlanmaya başlaması onlar için hayli önemli olan bazı yetenekleri kazanmalarını sağlamıştır. Bu duruma örnek teşkil edecek en eski tarihî kayıtlardan bazıları Hun Türklerini işaret etmektedir.

Kaynaklardan öğrenildiği üzere Hun Türklerinde küçük çocuklar koyunlara binerek biniciliği öğrenirken ilk zamanlar gelincik ve kuşlara sonraki zamanlarda ise tilki ve tavşanlara ok atarak avcılığa alışmışlar ve atıcılıklarını geliştirmişlerdir. Çocuklara has bu avlanma ile geleceğin Hun süvarileri de yetişmiş olmaktadır (Kafesoğlu, 1997:221).

Hun Türklerinde çocukların avlayabilecekleri hayvanların belirli bir sırasının olması çocukların sadece bahsi geçen hayvanları avlayabilme yeteneklerine değil toplumsal yaşam içindeki statülerine bağlıdır.

İnsan hayatı içinde “öldürme” fiilinin çeşitli düzeylerde sorumluluk alanları olduğu gibi bir çıraklık dönemi de vardır. Çin kaynaklarında yer aldığı üzere Hiung-nularda ergenliğe erişmemiş çocuklara ancak toplum açısından önem taşımayan veya az tehlikeli olan küçük hayvanları öldürme izni verilmekteydi. Çocuklara erken yaşlarda sadece gelincik ve fareleri öldürme izni verilirken biraz daha büyüdüklerinde tilki ve tavşanları avlamalarına

izin verilmiştir. Buradan hareketle gerçek av hayvanını öldürebilme izninin kazanılmış bir hakka bağlı olduğu düşünülebilir (Roux, 1994:182).

Bir Tuva destanı olan *Boktu Kiriş ve Bora Şeeley Destanı*'nda da çocukların avlanma faaliyetinin belli bir sırayı takip etmesine işaret edilir.

Boktu Kiriş ve Bora Şeeley Destanı'nın kahramanı olan ve yaşlı bir kadın tarafından büyütülen oğlan yaşlı kadının yapıp verdiği okla sırasıyla; önce tarla faresi, sonra köstebek, sonra dişi karaca ve ardından dağ keçisi avlar. Bunlardan sonra ise karanlık ormanda yaşayan korkunç bir ayıyı avlar. Bu avları yapıp kendini ispat eden oğlan en sonunda da *dağın iyesi* olarak bilinen ala sığın da avlar (Uluişik, 2015:272-273). Görüldüğü üzere ileride kahraman olacak olan bir çocuk çok küçük ve toplum tarafından bir önem taşımayan hayvanları avlayarak avcılığa başlamış ve her avında daha önemli ve avlaması güç hayvanları avlamıştır. Son avladığı ala sığın ise büyüklüğünün yanı sıra inanç açısından da en üst seviyede olan bir hayvandır ve böylece çocuk kendini tam anlamıyla ispat etmiştir.

Avcılık, Türk topluluklarında çocukların sadece eğitimlerinde değil aynı zamanda ad alabilmeleri ve toplum içinde statü sahibi olabilmelerinde de başat rol oynamıştır. Eski Türk topluluklarında bir gencin ad alabilmesi için kan dökmesi şarttır. Bu kimi zaman bir düşmanı öldürmek olabildiği gibi bir av hayvanı öldürmek ile de olabilmektedir.

Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz Kağan'ın ad almayı hak etmek amacıyla olmasa da ilk kan dökmesinin çıktığı bir avda gerçekleştiği görülür.

Oğuz Kağan avın bol olduğu bir bölgeye ava gider. Ava gittiği yerde, atları ve insanları yiyen bir gergedan vardır. Oğuz Kağan oldukça güçlü ve büyük olan bu gergedanı aklını ve silahlarını kullanarak öldürür (Sakaoğlu, Duymaz, 2016:220-221). Destan'ın başlangıcında çocukluğu anlatılırken birçok totemin özelliğine sahip olduğu ve böylece Oğuzların lideri olduğuna işaret edilen Oğuz Kağan halkı için ciddi bir tehlike olan gergedanın kanını dökerek lider olma vasfını perçinlemiş olur. Ayrıca bu olayda kargı, kılıç, ok ve yay ile kalkan kullanmadaki yeteneği de ön plana çıkar. Türk kültürünün genelinde avın savaş ile bir tutulmasından hareketle Oğuz Kağan'ın doğuştan başarılı bir savaşçı ve lider olduğu da vurgulanmış olur. Oğuz Kağan'ın, gergedanı ağaca bağladığı altın kemeri de bir hükümdarlık simgesi olarak yorumlanabilir.

Oğuz Türklerinin yaşantılarından izler bulabildiğimiz Dede Korkut Hikâyelerinde

çocukların kan dökmeden ad alamayacakları doğrudan söylenmektedir. Eserdeki üçüncü boy olan *Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda* geçen; “O zamanlar bir oğlan baş kesme ad koymazlardı.” (Ergin, 1989:118) ifadesi bu geleneği net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu ifadenin ardından da oğlanın atına binerek ava çıktığı söylenmektedir.

Yine aynı eserde yer alan *Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda* ise Dirse Han'ın oğlu on beş yaşına geldiğinde hâlen bir adı yoktur. Bu sıralarda Bayındır Han'ın bir boynuz darbesiyle taşları bile tuza çeviren boğası Dirse Han'ın oğlu ve beraber oynadıkları üç oğlana saldırır. Dirse Hanın oğlu ile oyun oynamakta olan üç çocuk kaçır ancak Dirse Han'ın oğlu kaçmaz ve saldırgan boğanın alnına yumruğunu dayayarak boğayı durdurduktan sonra onu ileriye doğru sürükler ve bir anda yumruğunu boğanın alnından çeker. Dayanağı kalmayan boğa yere düşünce de oğlan bıçağı ile boğayı boğazlar. Oğlanın bu kahramanlığı üzerine Dede Korkut gelir ve oğlana Boğaç adını verir. Oğlanın yaptığı bu kahramanlığı bir savaş niteliğinde sayar, Dirse Han'dan oğluna bir beylik vermesini diler. Dirse Han da oğlu Boğaç'a beylik ve taht verir (Ergin, 1989:81-83). Bu boyda Dirse Han'ın oğlu boğayı öldürerek, bir başka açıdan bakılacak olursa avlayarak ilk kez kan dökmüş, dahası büyük bir kahramanlık göstermiş ve ad almayı hak etmiştir.

Başkurt destanlarından *Kuzıykörpes* adlı destanda Dede Korkut Hikâyelerinden biri olan *Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nu* anımsatan bir olay yaşanmıştır. Bu anlatılar her ne kadar birbirini anımsatsa da Kuzıykörpes Destanı'nda kahraman giriştiği mücadele sonucunda ad değil unvan kazanır.

Kuzıykörpes Destanı'nın kahramanı Karabay atının da iyi olması sonucu başarılı bir avcı olup diğer insanlardan biraz uzakta yaşar ve hayvancılıkla uğraşır. Bir gün arkadaşlarıyla birlikte ava çıkarlar. Avda üstlerine doğru bir arslan gelir. Diğer avcılar geri kaçsa da Karabay kaçmaz, üzerine gelen aslanı okuyla öldürür ve sonrasında boğazlar. Bu kahramanlığı nedeniyle halk ona “Karabay Batır” demeye başlar (Ergun ve İbrahimov, 2000:381).

Av avlayarak, kan dökerek ad alınması geleneği Tuva Türklerinin *Boktu Kiriş ve Bora Şeeley Destanı'nda* kendini gösterir.

Boktu Kiriş ve Bora Şeeley Destanı'nda bir yaşlı kadının elinde büyüyen oğlan yaşlı kadının yapı verdiği ok ve yayla yaptığı küçük avlar ile kendini ispatlasa da soğuk kuzey bölgelerinde yaşayan ve *dünyanın iyesi* olarak anılan bir ala sığını avladıktan bir süre sonra

bir mağarada er elbisesi ve at giyimi bulur. Elbiseleri giyer, ırmak kenarında bulduğu taya da at giyimini giydirebilir. İkisi yol arkadaşı olur. Bundan sonra da yaşlı kadın ona *Bora Şokar Atlı Baktı Kiriş* adını verir (Uluişik, 2015:272-273).

İlk av ve ilk cinayet her avda olduğu gibi her türlü yeni hayat için en tehlikeli durum olduğundan o dönem insanları tarafından kimi zaman çeşitli önlemler alınmaya çalışılır. Bunun için av yeni ay zamanına denk getirilerek ya da atalara başvurulularak elde edilen ilk avlar atalara bırakılır. Çünkü inanışa göre ölümler ile hayattakiler birbirlerine ikramda bulunurlar. Bunun nedeni ise öldürülenlerin ruhlarının alacağı intikamlardan korunmak istenilmesidir. Bu doğrultuda yapılan ilk avdan sonra bir şölen düzenlenerek bu törende herkes birbirine uzun ömürler diler (Roux, 1994:183).

2.1.5.3. Ekonomik Kaynak Sağlamak

Avcılığın Türk kültüründe tuttuğu yerin önemine işaret eden bir işlev avcılığın ekonomik işlevidir. Yiyecek temini anlamında Türk topluluklarında önemli bir yere sahip olan avcılık avlanan bazı hayvanların ekonomik değer taşıyan yan ürünlerinin değerlendirilmesi konusunda da önemlidir. Avlanan hayvanların etlerinin yanında derileri, boynuzları gibi diğer parçaları da Türk topluluklarınca değerlendirilmiştir. Av hayvanlarının boynuzları ve tendonları yay yapımında kullanılırken derileri ve kürkleri ise giyim eşyası ve çeşitli eşyaların yapımında kullanılmıştır. Bu bağlamda bazı hayvanlar etlerinin yanı sıra kürkleri ve diğer yan ürünleri için avlanılmıştır. Bununla birlikte kimi hayvanlar da etleri için değil sadece derileri, kürkleri, boynuzları vb. için avlanılmış olmalıdır. Zira bu durum günümüz avcılığında da geçerlidir.

Av hayvanlarının etleri dışında kürk, post, boynuz vb. parçalarının ticari anlamda değerlendirilmesi Türk topluluklarının ekonomik hayatlarında görülmektedir. Güney Sibirya Türkleri bu bölgede yaşayan ve kürkleri, postları kıymetli olan hayvanları eski zamanlardan beri avlamışlardır. Mevlânâ ile ilgili XIII. yüzyıla ait rivayetlerde bir köylünün avladığı tilkinin kürkünü Konya sokaklarında sattığı anlatılır. XIX. yüzyılda Kırgızlar kurt, pars, mavi tilki ve tavşan derileri ile evlerini doldurmuşlardır. Hatta tavşan derisi XX. yüzyıl sonlarında bile İzmir limanından sevk edilen ticari mallar arasında önemli yer tutmaktadır (Baykara, 2001:113).

MÖ 3. yüzyılın başlarında Orta Asya'da yaşayan ve Ogurlar'ın akrabaları olan Ting-

lilerin Çin'e beyaz ve gök tilki ile sincap derileri getirdikleri yine Çin kaynaklarında belirtilmektedir. Sincap derileri, getirdikleri diğer derilerin içinde en önemlisidir ve hatta isimleri de Türkçe olarak Ting-li = Teyin'li = Sincaplı anlamına gelir. Bununla birlikte mensubu oldukları Ogurlar da kürk ticareti yapmaları ile bilinmektedir (Kafesoğlu, 1997:199-200).

Türk kültürünün önemli bir parçası olan avcılığın ticari ürün kaynağı temin edilmesi yönündeki faydasına Kök Türk yazıtlarında da rastlanılmaktadır.

Bilge Kağan Yazıtı kuzey yüzü 11. ve 12. satırlarında geçen “Sarı altınlarını, beyaz gümüşlerini, kenarlı ipek kumaşlarını, kokulu ipeklilerini, has atlarını, aygırlarını, kara samurlarını ... gök renkli sincaplarını Türküme halkıma kazanıverdim” ve Bilge Kağan Yazıtı’nın güney yüzü 12. satırındaki “... atlarını, kara samurlarını gök renkli sincaplarını çok sayıda getirip hep bıraktı” şeklindeki İltirîş Kağan’ın ölümü üzerine düzenlenen yuğ törenine katılan başka devletlerin temsilcilerinin hediye olarak altın, gümüş, at gibi değerli eşyaların yanında yine gök renkli sincaplar getirmesine işaret eden User, eski Türklerde ipek ve kürkün bir tür para birimi olduğunu belirtmektedir (User, 2007:52).

User’in aktardığı bilgiler Kök Türkler zamanında çeşitli av hayvanlarının kürklerinin - özellikle de gök sincabın- giyim malzemesi olmasının yanında değerli ticari metalar olmakla birlikte değerli hediyelik eşyalar olduklarını göstermektedir. Ancak, bu hayvanların kürklerinin para birimi olarak kullanılması pek mümkün görünmemektedir. Bahsedilen dönemlerde Türk toplulukları göçer bir hayat sürdürüklerinden yaptıkları ticaretin para üzerinden yapılması mantıklı olmayacaktır. Hemen tüm göçer topluluklarda hayvanları dışında mal birikimi kavramı önemli olmadığından para da bir önem arz etmez. Bu topluluklar için önemli olan hayati ihtiyaçlarının karşılanabilmesidir. Göçer topluluklar kendileri için gerekli olan ihtiyaç malzemelerini mümkün mertebe kendileri ürettikten sonra üretemedikleri ihtiyaçlarını yani tarım ürünleri ve kendilerinde olmayan farklı cinslerde koyun, at gibi hayvanları, yerleşik topluluklardan takas yöntemi ile alırlar.

X.-XIII. yüzyıllarda Oğuzların takasa dayalı ticaret yapmaları duruma örnek teşkil edebilir (Agacanov, 2015:148).

Kırgızların Kuseym adlı boyu kürk, misk ve *hutüvv* (boynuz) elde etmek amacıyla

avlanan bir boydur (Taşağıl, 2013:83). Kimekler de kışın samur, kakım⁴ ve tilki avlar ve bu hayvanlardan elde ettikleri kürkleri onların ekonomilerinde önemli yer tutar. Maverâünnehir'den gelen tüccarlar Kırgızlar ve Kimeklerden değerli kürkleri satın almışlardır (Taşağıl, 2013:87).

2.1.5.4. Spor ve Eğlence Amaçlı Avlanmak

Türk kültürü içinde avcılığın farklı amaçlar dâhilinde yapıldığı bilinmekle birlikte spor ve amaçlı olarak da yapıldığı bilinmektedir. Türkler günlük yaşamları içinde avcılığa besin temin etme ve ekonomik amaçlar dışında da önemli yer ayırmışlardır. Yaşam şekillerinin bir sonucu olarak sıkça savaşmak zorunda kalan Türk toplulukları savaşlarda başarılı olabilmek ve böylece hayatlarını devam ettirebilmek için daima zinde kalmak ve savaş adına idmanlı olmak zorunda olmuşlardır. Bu nedenle her an girebilecekleri savaşlara vücut zindeliği açısından sürekli hazır olabilmeleri için avlanmaya sıkça zaman ayırmışlardır. Bununla birlikte doğanın bir parçası olarak yaşamlarını sürdüren Türkler kimi zamanlarda kişisel veya toplu olarak ava çıkmışlardır.

Türklerin yaşamı içerisinde av bir ihtiyaç için yapılan avcılığın yanında zevk amaçlı spor etkinliği olarak da yapılan avcılık söz konusu olup bu durumun örneklerine bazı kaynaklarda çokça rastlanmaktadır. Yakınları ölen Türklerin yas töreninden sonra ava çıkarak doğada acılarını hafifletmeye çalıştıkları hatta canı avlanmak istemeyen bazı kişileri diğer insanların ava çıkmaya teşvik ettikleri bilinmektedir (Ögel, 1971:19). Bununla birlikte (HUN) Türklerin nisan ve mayıs aylarında düzenledikleri eğlence amaçlı çeşitli müsabakaların haricinde önemli bir sporlarının da avcılık olduğu ve bu avlarda binlerce vahşi ve zararlı hayvanın avlandığı bilinmektedir (Kafesoğlu, 1997:287-288).

Kaynaklarda geçtiği üzere Doğu Kök Türk hakanı İl Kağan (Hie-li ?, Hsie-li ?, Kie-li ?) bir müddet Çin üzerine baskı yaptıktan sonra Çinlilerin eline tutsak olur ve tutsak hayatı esnasında son derece üzgündür. Bununla birlikte tutsaklık altındayken eski yaşam şekli olan göçer yaşamını özleyen Kağan çadırda kalmayı ister ve çadırının yerini sıklıkla değiştirir. Buna rağmen mutsuzluğu geçmeyen ve zayıf düşen Kağan'ın bu mutsuzluğunun farkına Çin imparatoru da varmış ve Kağanın mutlu olabilmesi için onu av yapabilmesi için geyiklerin

⁴Mustela erminea. Sansargiller (Mustelidae) familyasından bir tür gelincik. Kış aylarında beyaz olan kürkü, kürk endüstrisi için önemlidir.

çok olduğu Fuşan dağı bölgesine vali olarak atamak istediye de Kağan bunu reddetmiştir (Kurat, 1952:26). Özellikle askerî anlamda Türklerin bazı yönlerini örnek aldığı bilinen Çinlilerin askerî tatbikat olarak süreklilik avlarını da örnek aldığı çeşitli kaynaklarında geçmektedir. Bununla birlikte bu örnekte görüldüğü üzere Çinliler Türklerin avcılıktan zevk aldıklarını ve başka amaçları haricinde bir eğlence faaliyeti olarak da avcılık yaptıklarını gözlemlediklerini ve bunun farkında olduklarını söylemek mümkündür.

Eski Türk topluluklarında olduğu gibi daha sonraki dönemlerde de Türkler arasında spor ve eğlence amaçlı avcılık yapıldığı yazılı kaynaklardan anlaşılmaktadır.

Türk kültüründe avcılığın kimi zaman can sıkıntısını gidermek amaçlı bir faaliyet olarak uygulanması Kırgız kültürünü yansıtan önemli bir vesika olan Manas Destanı'nda da rastlanmaktadır.

Er Manas'ın Kırk Çoroya söylediği;

“Sıkılırsa kulan avlayalım,

Sıkılmazsa ordo atalım, çoram” (Yıldız, 2017:430) mısralarında görüldüğü şekliyle Manas Destanı'nda kahramanlar can sıkıntılarını gidermek ve zaman geçirmek amacıyla ava çıkmaktadır.

Oğuz Türklerinin kültürüne ait önemli kaynaklardan biri olan Dede Korkut Hikâyelerinde Türklerin avcılık faaliyetlerine bolca yer verilmekle birlikte Oğuzların avcılığa bakışları hakkında da ipuçları bulunmaktadır. Bu eserde yer alan 12 boydan bazılarında Oğuzların spor ve eğlence amaçlı avcılık yaptıkları bir başka deyişle avcılığı bir keyif unsuru olarak da gördüklerine yer verilmiştir.

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boyu'nda oldukça rahat bir hayat sürerlerken bundan sıkılan Salur Kazan beylerine vücut olarak hamlaştıklarını belirtir ve bunu gidermek için ava çıkmalarını, av dönüşünde de eğlence yapmalarını buyurmuştur (Ergin, 1989:95). Buradan hareket edilecek olursa Oğuz Türklerinin hayatları son derece rahat hayat sürdüklerinde bile vücutlarını zinde tutmayı düşündükleri ve bu amaç doğrultusunda ava çıktıkları sonucuna ulaşılabilir. Ayrıca yine bahsi geçen boyda yiyip içerek zevk sefa içinde olan Salur Kazan ve beyleri bu türlü eğlencelerden keyif alamamış ve eğlencelerine av ile devam etmek istemişlerdir. Bununla birlikte bahsedilen boyda spor ve keyif amaçlı ava çıkmak söz konusu ise de bu niyetin gerçekleştirilmesinde bir hataya düşülmüştür.

Salur Kazan ve beyleri ava sarhoş bir şekilde çıkmışlar ve böyle yaparak avın kutsallığına aykırı davranmışlardır. Bu nedenle de bu avdan döndüğünde Salur Kazan obasını yağmalanmış şekilde bulur (Kaya, 2009:99).

Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda avlanma çok boyutlu olarak görülür. Birinci boyutunda Bayındır Han avcılıkta oldukça başarılı olan Begil'in üstün hizmetleri dolayısıyla onu av etleriyle ağırlamak ister ve onun şerefine bir av düzenler. Av sonrasında Bayındır Han, Begil'e avcılıktaki başarısının atına mı kendisine mi ait olduğunu sorar ve Begil başarının kendisine ait olduğunu söyler. Bayındır Han ise Begil'in avcılıktaki bu başarısının Begil'e değil atına ait olduğunu söyleyince buna içerleyen Begil evine döner ve hanımına Bayındır Han'a asi olacağını söyler. Hanımı da onun bu durumunu anlar. Bu boyda avın ikinci boyutunu gördüğümüz nokta ise Begil'in hanımının Begil'e içinin ferahlaması ve Tanrı'nın gölgesi olan Bey'e isyanın geçmesi için onu ava çıkmaya ikna etmesidir (Ergin, 1989:216-218). Bu boyda avlanma adına karşılaştığımız özelliklerden biri misafirlerin ağırlandığında misafirlerin onuruna av partisi düzenlenmesi ve av etinin kıymetinin vurgulanmasıdır. Bu manada avcılık ve ava çıkma misafir ile müşerref olmanın göstergesi özelliğinde bir şölen olarak görülmektedir. Bunun yanında avcılık can sıkıntısını atmaya yönelik bir faaliyet alanı veya bir spor olarak görülmektedir.

Avcılığın gerek misafir ağırlamada gerekse iç sıkıntısının atılmasında önemini gördüğümüz *Begil Oğlu Emren'in Boyu*'nda örtülü olarak av iyesine karşı yapılan saygısızlığın cezalandırılması da dikkat edilmesi gereken bir durumdur.

Begil; Salur Kazan'ın sorusuna karşılık avdaki başarısının atına değil tamamen kendine ait olduğunu söyleyerek benliğine yenilmiş ve insanların avdaki başarısına imkân veren av iyesine karşı saygısızlık yapmıştır. Bu nedenle Begil, evine döndükten sonra karısının tavsiyesiyle ava çıkar ama çıktığı avda bacağı kırılır. Bunu duyan düşmanları Begil'in obasına saldırır, Begil ve obası yok edilme tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Begil'in avın kutsallığına karşı düştüğü bir başka hata ise karısının sözüne uyararak ava çıkmasıdır (Kaya, 2009:100).

Türk kültürü içinde avcılığın spor ve eğlence vasıtası olarak uygulanmasına Anadolu Selçuklularında da rastlanmaktadır.

Anadolu Selçuklu hükümdarlarından I. İzzeddin Keykavus babasının kardeşi Alaeddin ile girdiği taht mücadelesi sırasında kardeşinin bulunduğu Ankara'yı ele geçirip

kardeşini Menşar kalesine hapsedtirdikten ve önemli kararları alıp oranın emniyetini sağladıktan sonra Konya'ya dönmüş ve günlerini eğlenerek geçirmiştir. Bu günlerde çevgan oynamak ve halkın da katılabildiği eğlenceler düzenlemekle birlikte her gün ava çıkmıştır (İbn-i Bibi, 1996a:161).

I. İzzeddin Keykavus, Klikya Ermeni kralı Leon'un üzerine yaptığı ve bol ganimetle sonuçlanan başarılı akınlarının ardından Kayseri'de yakın adamlarıyla birlikte çevgan oynayarak ve avlanarak keyifli vakit geçirmeyi tercih etmiştir (İbn-i Bibi, 1996a:188).

I. İzzeddin Keykavus'un ölümünün ardından tahta çıkan I. Alaeddin Keykubad, Diyarbakır kuşatması çetin kış şartları nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen bu başarısızlıktan ötürü askerlerine ve komutanlarına kızmamış, onlara hoşgörü göstermiş ve sevdiği eğlence faaliyetlerinde bulunmuş olup bu faaliyetlerden birisi de avlanmak olmuştur (İbn-i Bibi, 1996a:447-448).

Avlanma, Azerbaycan masallarında gündelik yaşamın vazgeçilmez bir parçası olarak yer alır ve “(av) avlamak (kuş) kuşlamak” olarak geçer. Bununla Azerbaycan sahasındaki masallarda birlikte avlanmanın bir çeşit sportif faaliyet ve eğlence alanı olarak da anlam ifade ettiği görülmektedir (Türkan, 2008:73).

2.1.5.5. Savaş Talimi Yapmak

Yaşadıkları bozkır coğrafyasının şartları nedeniyle göçer bir yaşam şekli süren eski Türkler için avcılık, bir yandan kışlık besin temin etme yönüyle önemli bir faaliyet olmuş diğer yandan ise her an girilmesi muhtemel bir savaşın daimî hazırlığı olarak da görülmüştür. Bu manada avcılığın eski Türk topluluklarının hayatında birçok açıdan olduğu gibi askerî yetenekleri geliştirme ve taktikleri uygulama alanı olarak hayati bir uygulama sahası olduğu söylenebilir.

Türk toplumunun yaşantısında av ve savaş nerdeyse eş anlamlı kavramlardır ve Türkler için avlanmak savaşmanın yerini tutan bir faaliyettir. Buna bağlı olarak da avlanmak savaşmayı en iyi derecede öğreten bir etkinliktir (Roux, 2015:139).

Kök Türkler gibi Uygurların da düzenlemiş olduğu büyük çaplı süreklilikli avları kışın ihtiyaç duyulan et kavurması için gerekli olan etin temin edilmesinin yanında savaş talimi niteliği de taşımıştır. Bu süreklilikli avları sayesinde devlet ve ordu idaresi ile askerî bilgilerin de

sahada denenerek uygulanmasına fırsat oluşturmıştır (Ögel, 1971b:17).

VI. yüzyılda Uygurlara dönemin Çin imparatoru tarafından büyük bir av parkı yaptırıldığı, bununla birlikte Uygurların Çin ordusuna av hayvanlarını sürmede ve toplamada öncülük ettiği bilinmektedir. Ayrıca kayıtlardan anlaşıldığına göre süreklilik avı ustası olan Uygurlar bu avlanma faaliyetleri ile toplumun zindeliğini ve disiplinini sağlamışlardır (Ögel, 1971b:19-20).

Uygurlarda hükümdarların özellikle ordusu ile ava çıkması Uygurlar için avın bir savaş talimi olduğunu kanıtlar. Uygurlara ait *Irk Bitig*'deki 63. faldaki geçen;

“Kanlık süsi abka ünmiş
Sagır içre elik kiyik kirmiş
Eliğin tutmuş
Kara kamağ süsi ögürer tir.

Ança bilingler: Edgü ol” (Tekin, 2004:25) şeklindeki ifadeler bu durumu kanıtlamaktadır.

Türk topluluklarının yaşantısında birbirine bağıntılı bir şekilde önem gören avcılık bu doğrultuda savaş yeteneklerinin ortaya konduğu bir alan olmuştur.

Oğuz Türklerinin yaşamlarından izler taşıyan *Dede Korkut Hikâyelerinde* yer alan *Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu*'nda Dirse Han'ın oğlu babasıyla birlikte çıktığı av esnasında avları babasının önüne doğru getirip avlayarak babasının at binişine, ok atışına ve kılıç kullanmasına bakarak sevinmesini, övünmesini sağlamaya çalışmıştır (Ergin, 1989:85).

Memlûklar dönemi savaş taktikler ile ilgili bilgi veren eserler çeşitli stratejiler ile bilgiler içermekle birlikte savaş olmadığı zamanlarda yapılan talimlerden de bahsetmişlerdir. Bu kaynaklara göre çevgan, cirit, çeşitli müsabakalar ve daimî olarak yapılan Memlûk talimleri askerleri bedenlen zinde tutarken düzenlenen av partileri de savaş tatbikatı özelliği göstermiştir. Tüm bozkır savaşçılarının savaş taktikleri aslında katıldıkları süreklilik avlarında kazandıkları alışkanlıklardan farklı değildir. Bu avlarda çember içine alınan hayvanlar oklanarak öldürülmüştür (Özdağ, 2008:139-140).

Bazı tarihî kayıtlarda Türklerin savaşlardan önce de süreklilik avları düzenledikleri yer almaktadır. Bu sayede komutanlar savaşta uygulayacakları taktikleri deneme imkânı buldukları gibi bu süreklilik avları askerler için de moral motivasyon açısından katkıda

bulunmuştur.

Savaş öncesi avlanarak bir tür uygulamalı savaş denemesi yapmak Selçuklularda görülür.

Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan'ın da Malazgirt Savaşı'ndan önce Suriye'den dönerken ordusuyla birlikte Meyyafakirin'de ava çıktığı bilinmektedir. Bu avın, askerleri büyük bir savaşa hazırlamakla birlikte savaşın planlarını yapmak için elverişli bir ortam olması nedeniyle düzenlenen bir tatbikat olması muhtemeldir. Bununla birlikte Malazgirt Zaferi'nden sonra Sultan Alp Arslan'ın Bizans İmparatorunu yanında doğanı ve av köpeği ile kabul edip ağırladığı kaynaklarda geçmektedir (Hacıgökmen, 2012:27).

Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubat önemli bir sefere çıkmadan önce ordusunu hazır hâle getirmek amacıyla Konya, Beyşehir, Alanya ve Kayserideki avlaklarda ordusuyla birlikte ava çıkmıştır. I. Alaeddin Keykubat önemli kararlarını av toylarında vermekle birlikte önemli kabullerini de bu toylarda gerçekleştirmiştir (Hacıgökmen, 2012:27).

Anadolu Selçuklu hükümdarı I. Alaeddin Keykubat, Erzincan'ı fethetmeden önce Kubadabad'da bir ay kalmış ve bu süreyi müzik dinleyerek, çevgan oynayarak ve avlanarak geçirmiştir (İbn-i Bibi, 1996a:366). Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Köseadağ Savaşı'ndan önce Sivas'a geldikten sonra ordusuna katılacak yardımcı kuvvetleri burada beklerken çevgan oynamış, ava çıkmış ve yiyip içerek vakit geçirmiştir (İbn-i Bibi, 1996b:67). Bu iki kayıta da görüldüğü üzere I. Alaeddin Keykubat ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev girecek oldukları savaşlardan önce gerek spor ve eğlence ile gerekse av ile meşgul olmuşlardır. Sultanların bu süreçlerde çıktıkları avların onlara savaş taktiklerini denemeleri, savaşa psikolojik olarak hazırlanmaları ve komutanları ile askerlerini de motive etme fırsatı oluşturduğu muhtemeldir.

Avcılık sayesinde sürekli savaş talimi yapan Türkler bu sayede zindeliklerini, çevikliklerini, yırtıcılıklarını korumuşlar ve bu özellikleri ile Türk orduları gerek yerli gerekse yabancı kaynaklarda “kurtlara” benzetilmiştir. Kök Türk abidelerinde; “*Tanrı güç verdiği için babam kağanın askeri kurt gibi düşmanları koyun gibi idi*” şeklinde ifadeler bulunurken Tabgaç hükümdarı Tai-Wu da “Kurt sürüsünü andıran Türk ordusu karşısında

Çin ordusu taydan ve düveden⁵ farksızdı.” demiştir. Delhi Sultanlığında; “Türk’ün karşısında Hindu aslan karşısında ceylan gibidir.” şeklinde bir yaygın söyleniş vardır (Kafesoğlu, 1998:288).

Türklerin, av sahasında defalarca deneyerek uyguladıkları yöntemler ile hazırlandıkları savaşlarda düşmanlarını av kendilerini ise yırtıcı avcılar gibi görmelerine dair bir kayıt mevcuttur. Bu kayıta Cahiz (1988:74), Yazid b. Mazyad’ın başka bir vakadan bahsederken Türklerin vasıflarına da değinerek, “Bizden bir süvariye av, kendisini pars; süvariye geyik kendisini av köpeği yerine koyar.” dediğini aktarır.

Türlere veya yabancılara ait kayıtlardan anlaşıldığı üzere savaş bir av gibi gören ve kendilerini bu avın yırtıcıları olarak değerlendiren Türkler av alanında geliştirip uyguladıkları taktikleri savaş alanlarında da uygulamış ve bu sayede girdikleri savaşlarda galip gelmeyi bilmişlerdir. Genel ölçüde okçu süvarilerin oluşturduğu Türk orduları biniciliğin kendilerine sağladığı sürat ile ağır hareket eden ve kütle savaş yapabilen ordular karşısında üstün gelmişlerdir. Türklerin bu başarılarında ortaya çıkan en belirgin özellik düşmanlarında büyük şaşkınlık uyandıran baskın niteliğindeki saldırıları olmuştur. Yabancıların *düzensizlik* ve *telaş* olarak gördüğü küçük birliklerin hareketli yapısının vermiş olduğu akıcılık sayesinde ise Türkler büyük avantajlar kazanmışlardır. Bu bağlamda oluşan bozkır savaş taktiğinin iki temel unsuru *sahte ricat* (*geri çekilme*) ve *pusudur*. Bir başka deyişle kaçıyor gibi görünerek geri çekildikleri sırada düşmanlarını pusuya düşürüp çember içine alacakları yere kadar peşlerinden sürüklemek taktiğidir. Bu savaş taktiğine Türklerin kadim yurdunun adı dolayısıyla *Turan taktiği* denmiştir (Kafesoğlu, 1998:286). Yabancı orduların düzensizlik veya telaş olarak gördükleri taktik aslında Türklerin düşmanlarının büyük bir ordu ile karşı karşıya olduklarını sanmaları içindir. Böylece düşmanın psikolojisi bozulur. Karşıdan bakıldığında düzensizlik izlenimi oluşturan hareketler ise aslında bilinçli şekilde yapılan ve herkesin görevini çok iyi yaptığı düzenli harekâtlardır (Özdal, 2008:117).

Türklerin geleneksel avlanma taktiği olan ve av hayvanlarının uzak mesafelerden itibaren sürülüp getirilerek uygun gördükleri yerde toplanması ve etraflarındaki çemberin daraltılarak avlanması taktiğinin Turan taktiği adı verilen savaş taktiğinde neredeyse bire bir olarak uygulandığı görülmektedir.

⁵ Düve: hiç doğum yapmamış genç inek

Bu taktiğe göre hafif birliklerin ani olarak ortaya çıkan saldırılarıyla düşmanları sinirlendirip kaçmak ve düşmanın onları takip etmesi sağlanarak düşman istenilen yere çekilmiş olur. Tarihçiler tarafından *sahte ric'at*, *kerr ü ferr* veya *vur-kaç* adlarıyla anılan bu taktik aslında başka taktiklerin ilk aşaması olup kimi zaman ise tek başına da uygulanmıştır (Özdağ, 2008:110). Hırpalanan ve istenilen yere çekilen düşman burada çembere alınarak imha edilir.

Hun Türkleri bütün Çinli tarihçiler tarafından aniden ortaya çıkarak insanları, malları ve sürüleri silip süpürdükten sonra düşman daha kendine gelemeden ganimetleri toplayıp ortadan kaybolan yağmacılar olarak nitelemiştir. Yaptıkları bu baskınlarda Hunlar eğer takip edilirlse düşmanlarını Gobi Çölü'nün derinliklerine çektikten sonra doğrudan bir çatışmaya girmemişler, öncelikle düşmanlarını yoğun ok atışları ile hırpalamışlar, sonunda ise açlık, susuzluk nedeniyle de moralleri tükenen düşmanlarını yok etmişlerdir. Bu taktik ise Hunlardan Moğollara kadar devam etmiştir (Grousset, 1980:40-41). Zira Cengiz Han'ın kardeşi Kaplan Cöçi ile yetim kalınca Kerulen çayına terk edildiklerinde hayatta kalabilmek için her gün yeterli hayvan avlamayı başarması sonraki zamanlarda bir cihan imparatorluğu kurmayı başarmasını sağlamıştır (Grousset, 1980:9).

Yazılı kaynaklarda geçen ilk Turan taktiği uygulamalarından birinin Mete Han zamanında olduğu bilinmektedir ve kaynaklar göre; Mete Han M.Ö 200'de Çinliler ile girdiği savaşta aniden geri çekiliyormuş gibi yapmış bunu fark eden Çin askerleri de Mete Hanı takip etmeye başlamıştır. Bu sırada Mete Han en zayıf askerlerini ön plana çıkarmış güçlü askerlerini ise saklamıştır. Bunun üzerine 320.000 kişilik ve çoğunlukla piyadelerden oluşan Çin ordusu bütün gücüyle Hunları takibe başlamıştır. İmparator Kao-ti, önceden Pai-teng'e vardığında piyadelerinin tamamı ona yetişememiş ve Mete Han 300.000 kişiyi aşkın seçkin süvarileri ile imparatoru Pai-teng dağında kuşatmıştır (akt.; Onay, 2015:521).

Türklerin hafif okçu süvarileri ve hareketli yapısıyla birlikte teçhizat ve savaş taktikleri sayesinde kendilerinden sayıca üstün düşmanlarını alt etmesi sonucu Türklere karşı üstünlük sağlayamayan yabancı topluluklar ordularını bozkır tipi Türk ordusunun yapısını örnek alarak gerek teçhizat gerekse yapı bakımından yenilemeye çalışmalarına girişmiştir.

Çin ordusunun Türk tipi hafif okçu süvari birlikleri oluşturmak ve giyim kuşam ve teçhizat olarak da Türk tipinde donatma girişimleri ilk kez MÖ 318 yılında Çin komutanı

Wu-ling tarafından başlatılmış ve sürekli olarak devam etmiştir. Bu çalışmalar MÖ 117’de Çinli komutan Ho-K’ü-ping tarafından yaklaşık 140.000 süvariden oluşan bir birlik ortaya çıkarılmasıyla başarıya ulaşmış olup Ho-K’ü-ping turan taktiğini uygulayan ilk yabancı komutan olarak bilinmektedir. Bununla birlikte süreklilik avları da Çin bölgesinde görülmeye başlamış, Çin ordularının Türk tipi süvari birlikleri oluşturup donatma çalışmaları ve bu doğrultudaki yenilikleri Kök Türkler zamanında da devam etmiştir (Kafesoğlu, 1997:288-289).

Batı dünyasında bozkır tipi süvari birlikleri kurarak turan taktiğini deneyen ilk imparator Sezar olmuş ve ondan sonraki dönemlerde de orduların hafif okçu süvariler ve onlu sistem şeklinde düzenlenme gayreti devam etmiştir. General Belisarios 537 yılında ve komutan Narses’in 552 yılında girdikleri savaşlarda turan taktiğini kullandıkları ve böylelikle bu savaşları kazandıkları tarihi kayıtlarda yer almaktadır (Kafesoğlu, 1998:289-290)

Türk Tarihindeki birçok önemli savaşın geleneksel Türk savaş taktiği *turan taktiği* ile kazanıldığı bilinmektedir.

1040 yılında Selçuklular ve Gazneliler arasında gerçekleşen Dandanakan Savaşı’nda Selçuklular Gaznelileri çöle doğru çekmiş ve onların sıcağın bunalarak savaş dirençlerinin kırılmasını sağlamışlar, Gazneli ordusu kendi içinde anlaşmazlıklar yaşadığı anda ise ortaya çıkarak Gaznelileri yenmişlerdir (Özdağ, 2008:112).

1071 Malazgirt Savaşı’nda yaklaşık 200.000 kişilik Bizans ordusu ile karşılaşan Sultan Alparslan’ın ordusunda sadece 50.000 süvari bulunmasına rağmen okçu süvarilerin Bizans ordusunu vur kaçlar ile yıpratmaları ve başarılı bir çevirme manevrası uygulanması ile Malazgirt Savaşı bugüne kadar kutlana gelen büyük bir Selçuklu zaferi ile sonuçlanmıştır (Özdağ, 2008:120).

1260 tarihinde Memlûklar ve Moğollar arasında gerçekleşen *Ayn Calut Savaşı* tarihî açıdan çok önemli bir savaştır. Bu savaşta birbirine yakın ordular karşılaşmasına rağmen aralarında Memlûkların atlı göçer kökenli olan yerleşik bir kavim olmaları aralarındaki temel fark olmuştur. Taktik açıdan birbirine benzer taktiklere sahip olan bu iki ordudan Memlûk ordusunda Baybars öncülüğündeki öncü birlikler Moğol ordusuna vur kaçlarda bulunup geri çekilir gibi yapmış, bu taktiğe yabancı olmamalarına rağmen Moğollar da onları takip etmiştir. Moğolları istedikleri ve uygun gördükleri yere çeken Memlûklar

böylece savaşı kazanmıştır (Özdağ, 2008:127).

Osmanlı döneminde de Niğbolu (1396) ve Mohaç (1526) savaşlarının turan taktiğinin uygulanması sayesinde zaferle sonuçlandığı bilinmektedir (Kafesoğlu, 1997:286).

2.2. Türk Kültüründe Avcılıkla İlgili İnançlar ve Bu İnançlara Bağlı Ritüeller

Avcılık, takip edilebilen ilk zamanlardan itibaren doğa ile iç içe yaşam süren Türk toplumlarının hayatlarında olağan bir sonuç olarak her zaman önemli bir yer tutmuştur. Bu önem dâhilinde avcılık Türk inanç dünyasında da etki sahibidir. Gerek avcı kültür gerekse bozkır hayatını benimseyen Türk toplumlarında avcılık, inanç kodlarında kendini gösterir. Coğrafi ve ekonomik koşullar ile iklim koşulları Türklerin yaşam şekillerini etkilerken bu etkilere bağlı olarak oluşturdukları inanç kodları avcılık faaliyetlerine yön vermiştir. Türklerin yaşam şekillerinde kritik bir öneme sahip olan avcılık ile ilgili çeşitli inançlar oluşmuş ve bunun sonucunda avcılık özelinde inanmalar ve ritüeller ortaya çıkmıştır.

Avcılık ile ilgili olarak Türk inanç dünyasında var olan inanmaların kökeni animistik döneme değin uzanır. Türk inanç dünyasının animistik döneminde sadece Yir-Sub şeklinde var olan tek katmanlı dünya anlayışı şamanist dönemde üç katmanlı hâle gelmiş, gökyüzü (kuday), yeryüzü (yir-sub) ve yer altı (körmös) olarak şekillenmiştir.

Şamanist Altay Türklerinin inancına göre gökyüzü, yeraltı ve yeryüzünde ruhlar bulunur ve bu ruhlar *tös* (ezeli ruhlar) ve *yayan neme* (sonradan yaratılanlar) olarak ikiye ayrılır (Anohin, 2006:3). Yir-Sub içinde var olan ruhlar *yer ve su ruhları* (*yer-su*), *buzul ruhları* (*yezim tayka*) ve *dağ ruhları* (*altay*) olmak üzere üç bölümdür. Bu ruhlara genel olarak *ee* (iye, sahip) ve *yezim-piy* denir. Bu ruhların belirli bir alana sahip olduklarına inanılır ve bu ruhlar dağ, göl, kayalık vb. yerlerin ruhları olurlar (Anohin, 2006:16). Bunların Yakutlardaki karşılığı *iççi*, Volga Türklerinde *öye*, Buryatlarda *ecen*, Tunguzlarda ise *amaka* adı verilen ruhlardır (Radloff, 2008:161).

2.2.1. Avcılık ile İlgili Kültler ve İye İnancı

Türk inanç dünyası içinde doğaya ait ruhların var olması inancı çerçevesinde kültler oluşmuş olup bunların içinde en geniş, en kapsamlı kült ise dağ kültüdür. Bunun temelinde yatan etkenlerden biri de Türk toplumlarının yaşamına etki eden avcılıktır.

Bugünkü Altay Türklerinin ekonomik hayatının düzenlenmesinde güçlü bir etkiye sahip olan avcılık, onların sosyal hayatlarını da ciddi oranda etkilerken dinî anlamda bir kült niteliğine erişmiştir. Bu doğrultuda oluşan başlıca inançlardan biri Altay bölgesi coğrafyasında bulunan taygaların⁶ ve dağların sahipleri olduğuna inanılan ruhlara karşı duyulan inançtır. Altaylı avcıların inancına göre, avın bereketli geçmesi bu ruhların kontrolünde olmakla birlikte uçsuz bucaksız ve tehlikelerle dolu taygalarda çıktıkları avlarda kendilerini koruyacak tek gücün de bu ruhlar olduğuna inanırlar. Bu nedenle Altay Türkleri tayga ve dağlar ile manevî bir ilişki kurarak hayatlarını buna göre düzenlemişlerdir. Bu ilişkiye göre de av ile ilgili oluşan çeşitli geleneklere uyarlar (Caferoğlu, 1973:169). Altay Türklerine göre dağ ruhları insanlara iyiliklerde bulundukları gibi kendilerine karşı yapılan saygısızlıkları cezalandırırlar. Hayvanların çoğalması, sağlık ve emniyet gibi konular ile kötü ruhların insanlardan uzak tutulması da bu ruhlar sayesinde (İnan, 1976:84).

Altay Türklerine göre yabani hayvanların tümü bu hayvanların yaşadığı orman ve dağın ruhuna aittir ve çıkılan avların sonucu bu iyelerin iradesine bağlıdır. Yerli halkın inanç dünyasına göre bu iyeler *antropomorf* (insan şeklinde) şekildedir ve kimi zaman genç bir kız veya erkek şeklinde avcılara görünürler. Kuzey ve Güney Altay bölgelerinde bu durumu anlatan birçok hikâye mevcuttur. Şor Türklerine göre dağın kendisi canlı olup başka bir dağa misafir olarak gider ve şarap içer. (Potapov, 2012:180).

A. Novikov'un Kumandinlerden derlediği ve birçok varyantı olan bir hikâyede dağ iyesinin insan şeklinde avcılara görünmesi anlatılır. Bu hikâyenin özeti şöyledir:

“Üç kardeş, Aktaban dağı (Biy nehri) yakınında avlanmışlar. Bir keresinde onlardan biri bir mağara bulmuş, orada bir kıza rastlamış ve onunla cinsî münasebete girmiş. Avcı kızla yaşadığı iki yıl mühletince avlanamamış, fakat her gün onların yiyecek etleri oluyormuş. Bu zaman zarfında avcı, o kızdaki iki tane oğul sahibi olmuş. Bir keresinde avcı, karısının eti nereden ve nasıl elde ettiğini öğrenmek için onu takip etmeye karar vermiş ve avcı, kadının koynundan bir parça et kesip kazana koyduğunu görmüş. Avcı “ne yapıyorsun?”- diye bağırmış. Kadın, onun bağırmışından korkup yere düşmüş ve demiş ki: “Size daha fazla yiyecek olmayacak, bu son, yiyeceğini ye! Oğullarını da alarak buradan git” demiş. Bu sözleri söyledikten sonra kadın ölmüş. Bu kadın dağın iyesiymiş.” (Potapov,

⁶ Geniş ormanlarla kaplı dağ

Türk inanç dünyasında yer alan orman ruhu çeşitli adlarla anılır.

Kazan bölgesinde orman ruhuna *urman öyesi*, Tunguzlarda *üre amaka*, Buryatlarda *oin ecen* denirken Karagaslarda *dağ ezi* (dağ sahibi) bulunur (Radloff, 2008:162-163) Yakut avcıları dokuz adet orman ruhu bulunduğuna inanır ve bu ruhların en büyüğüne *Bay Bayanay*⁷ derler. Bay Bayanay'ın orman ruhlarının genel ismi olduğuna dair görüşler de vardır. Yakut avcıları bu ruhların avcıları koruduğuna ve avların bereketli geçmesini sağladığına inanırlar (Radloff, 2008:268).

Yakut Türklerinde av iyesi olan *Baay Bayanay* isimlendirmesinde *baay* bu ruhu tanımlayan sıfat olarak *zengin* anlamında kullanılmaktadır. Bu ruhun adı bazı bölgelerde *Baay Barulah* olarak geçer. Bu ruh halk tarafından neşeli, ak saçlı, yaşlı bir erkek olarak tasavvur edilir ve zengin sıfatına uygun olarak da değerli kürklerden yapılmış kıyafetler giydiği düşünülür. Ayrıca Baay Bayanay'ın bazen yaya olarak bazen de bir geyik üzerinde dolaştığına inanılmaktadır (Duranlı, 2018:136). Bununla birlikte Vitaşevsky, Yakut Türklerinin bu ruhu bir yaşındaki buzağı büyüklüğünde, ayakları inek ayağı gibi, kafası köpek başı gibi, küçük gözlü, dik kulaklı ve gri renkli bir hayvan olarak düşündüklerini belirtir (Vitaşevsky'den aktaran; Duranlı, 2018:136).

Şor avcılarının inanç dünyasında *Sangr*, *Sangır* olarak adlandırdıkları bir put⁸ vardır. Şor Türklerinin inançlarına göre kendisini memnun eden avcılara bol av veren ancak memnun edilmez veya küstürülürse ormanları yakabilen, av hayvanlarının kaçmasına sebep olabilen ve avcılara uyuz hastalığı gönderen bu ruh hızlı bir maral üzerinde gezer. Şor Türkleri bu ruhun insanı andıran bir tasvirini yaparlar ve bu tasvirin üzerine av hayvanlarının derilerinden parçalar asarlar (Radloff, 2008:247). Şor Türkleri bu ruhun ormanın ve hayvanların sahibi veya av iyesi olduğuna inandıklarından muhtemelen onu memnun etmek adına tasvirin üzerine deri parçaları asarak kansız kurbanlar sunmaktadır.

Altay Türklerinin avcılık ile ilgili gelenekleri hayli karmaşık olup Moğol kültürüne ait bazı geleneklerle kesişen Şamanizmin etkileri ile şekillenmiştir. Şor Türklerinde ise avcılık gelenekleri hem daha sadedir hem de daha eski dönemlere dayanır. Altay bölgesinde her

⁷ Radloff'ta Baay Bayanay ismi Bay Bayanay şeklinde geçmektedir.

⁸ Radloff'un "put" olarak ifade ettiği nesnenin "tös" olması muhtemeldir.

boyun avda onlara yardım eden bir atası vardır. Örnek olarak; Oçi boyunda *Sanzak Kam*, Çaptıl boyunda *Kaçı Kam* vb. gibi. Bu ataların hepsi ölmüş şamanlardır. Bununla birlikte bütün boyların kabul edip saygı gösterdiği koruyucu av ruhları da vardır. Bu ruhlar atalar olmayıp tayganın iyesi olan özel varlıklardır ve birer suretleri, isimleri vardır. Bu ruhlar Tubalarda *Şanır* veya *Çanır*, Katuna'nın sağ kıyısı Altaylılarında *Kudan-Biy*, sol kıyısı Altaylılarında *Sarı-Han*, Çiysk Telengitlerinde ise *Sanay* adlarıyla anılır. Bu ruhların kökenleri dağların tinsel ruhlarına dayanmakta olup bu ruhların Ülgen veya Erlik ile alakaları bulunmamaktadır (Potapov, 2012:192).

Kültürleri Şor Türklerinin kültürleri ile benzeşen Tuba Türklerinde de *Şanır* veya *Çanır* adı verilen bir ruh anlayışı mevcuttur.

Tuba Türkleri *Şanır* veya *Çanır* adını verdikleri ruhun avdaki başarılarını sağlayan ruh olduğuna inanırlar ve ona saygı göstererek avda onun yardımını almayı isterler. Bu ruh taygada av hayvanlarının yaşadıkları ve üredikleri bölgelerde yaşar ve dış görünüş olarak şamanlar tarafından hızlı bir marala binen ak sakallı bir ihtiyar şeklinde tasvir edilir. Avcılar bu ruha gerekli önemi vermezlerse o da avcılara uyuz veya çeşitli deri hastalıkları gönderir ve av zamanı av hayvanlarını korumaya alır. Bunlara ek olarak *Şanır* taygayı kurutabilir veya yakarak yok edebilir (Potapov, 2012:192).

Altaylılarda avın koruyucu ruhuna *Kudan-Biy* denir ve avcılar onu *tayka-tös* diye adlandırır. Bu ruhun akşam güneşinin battığı yerde, *yar tenere sapsılğan* yani gökyüzü ile toprağın (ufuk çizgisinin) sallandığı yerde yaşadığına yazın ise taygaya taşındığına inanılır. İnanişe göre her avcının her üç veya yedi yıl içinde ona kurban sunması gerekir ve sunulacak kurban koyun, dağ keçisi veya üç yaşını geçmemiş at olmalıdır. Bu kurbanların renginin ise sarı olması gerekir. Yapılacak olan kurban ayini avcının kendisi tarafından gerçekleştirilemez, bu ayin sadece şaman tarafından gerçekleştirilebilir. Altaylı avcılar *Kudan-Biy*'in onları takip ettiğine ve kendisine karşı bir hata yapıldığını düşünürse onlara bir kötülük göndereceğine inanırlar. Onun göndereceği en büyük kötülük avcılarını avda başarısız kılması ve ceza olarak sığırlarına zarar verecek kurt sürüleri göndermesidir (Potapov, 2012:195).

Şor Türklerinin yaşadığı bölgelerden Kondom nehrinin alt kısımlarında *Saras* veya *Kolunak* adıyla anılan bir koruyucu av ruhuna inanılır. Bu ruhun beyaz ketenden bir tasviri yapılır ve diğer ev ruhlarının tasvirleriyle birlikte saklanır. Bu bölge avcılarını ava çıkmadan

önce bu ruha ikramda bulunurlar, çünkü çıkacakları avın başarısı bu ruhun iradesine bağlıdır. Bu ruhun avcıyla birlikte koşup avcının yolunu enlemesine kestiğine yani avcuyu engellediğine inanılır. Kolunak'ın av hayvanlarının kovalanmasında yardımcı olması ve avcıların av sırasında sessizce ilerleyebilmesi için avdan önce onun iznini kazanmaları gerektiğinden evden çıkmadan hemen önce ateşe araka serperler ve Kolunak tasvirine bir parça yağ sürerler (Potapov, 2012:197).

Bazı Türk topluluklarında ağaç, orman ve av iyesinin birleştiği görülür. Çelkan, Tuba ve Kumandilerde ağaçtan ve iki başlı bir av iyesi yapılır. Bu tösün başına at tüyünden bir sakal asılır ve bu av iyesine *Kanım* adı verilir. Avcılar bu av iyesinin tasvirini ava giderken yanlarında götürür ve onu her gün doyurarak ona kansız kurban sunmuş olurlar. Çelkan avcıları için Kanım, avcılığın ve ormanların koruyucu ruhudur (Kaya, 2009:99).

Şamanist Türklerde av veya herhangi bir harekette töslere adaklar adanabildiği gibi eğer bir Türk bu hareketlerinde adağının karşılığını alamazsa o töse darılır hatta ona söverek onu sokağa atar. Buradan hareketle Türklerin yaptıkları töslere kendisine tapınılan putlar değildir (İnan, 1976:61).

Avcılık ile ilgili olarak Türk inanç dünyasında yer alan inanmalardan biri de Karaçay-Malkar Türklerinde görülür.

Tavkul'a göre Karaçay-Malkar Türklerinin avcılıkla ilişkili inançlarında *Apsatı* dağlar ve ormanlar ile vahşi hayvanların, aynı zamanda da avcıların tanrısı olarak özel bir yere sahiptir. Eski dönemlerde beyaz bir dağ keçisi olarak betimlenen Apsatı, sonraki dönemlerde Karaçay-Malkar Türklerinin inanç kodlarında beyaz uzun sakallı ve gösterişli bir ihtiyar olarak yer alır. Karaçay-Malkar Türkleri Apsatı'nın bir de *Baydımat* adında total bir kızı olduğuna inanırlar. Baydımat da Apsatı kadar değer görür. Karaçay-Malkar Türklerinin avcıları Apsatı ve Baydımat inanışları çevresinde çeşitli ritüeller ve pratikler uygulamışlardır. Tavkul'un belirttiği üzere Karaçay-Malkar Türklerinin avcılıkla ilgili inanmalarında Apsatı ve Baydımat'ın yanı sıra kurtların, avcılarının ve çobanların tanrısı olan *Totur / Aştotur* ile *Bayrım* adlı bir de tanrıça bulunmaktadır (Tavkul, 2001).

Tavkul, Karaçay-Malkar Türklerinin avcılıkla ilgili inanç dünyalarında Apsatı'dan bir tanrı olarak bahseder ve kökeninin karanlık olduğunu söyledikten sonra kökeni hakkında Eski Uygurca *ab=av* kelimesini örneklerken (Tavkul, 2001:42) S. Çağatay, Apsatı'nın eski dönem Budist inancına dayandığını ve aslında Budha'nın temsilci *Bodhisatva* olduğunu ilk

basımı 1953 yılında yapılan *Fuad Köprülü Armağanı* 'ndaki makalesinde belirtir (Çağatay, 2010:98). Çağatay bu konuyla ilgili düşüncelerini *Türk Halk Edebiyatında Geyiğe Dair Bazı Motifler* makalesiyle geliştirir ve birçok örnek ile izah eder (Çağatay, 1956). Bununla birlikte Tavkul, avcıları cezalandıran geyik motifinin Budist Uygur anlatmalarında yer aldığını ifade etmektedir (Tavkul, 2008:95). Bunlara ek olarak Apsatı'nın eski dönemlerde keçi olarak tasvir edilmesi ile Budizm kaynaklı anlatmalarda hayvanların koruyucusunun ve avcılarının cezalandırıcısının geyik şeklinde görülmesi Apsatı ve Budizm arasında bir bağlantı olduğuna işaret edebilir. Ayrıca Budist anlatmalarda yer alan öldürmenin, dolayısıyla da avlanmanın kötü bir şey olduğu ve cezalandırıldığı öğretisi ile Türk inanç sistemlerinde yer alan dağ, orman ve av iyesi inanmalarının zaman içerisinde iç içe geçtiği de düşünülebilir.

Bozkır sürek avlarında ise bireysel avlarda görülen koruyucu av iyesi anlayışı yoktur. Bu durum avın mitolojik ve ritüellere dayanan kutsallık bağlantısının azalmasına neden olmuştur. Çünkü bozkır tipi sürek avları ile avlanmanın savaş hazırlığı konusunda iyi bir faaliyet olduğu anlaşılmıştır. Buna rağmen bozkır kavimlerinin bazı uygulamaları av iyesi kodunun tamamen unutulmadığı ve bilinçaltında yaşatıldığını göstermektedir. Kurt vuran Özbek avcılarının kırk gün av eti yemeyerek bedel ödemesi ile Azerbaycan'da kurt vuran avcının tüfeğinin çileye düşeceği inancı bu duruma örnektir (Bayat, 2009:3-4).

Türk inanç sistemi içerisinde iç içe giren dağ, orman ve av iyesi anlayışı çerçevesinde orman iyesi veya av iyesinin insan ya da geyik, ayı gibi çeşitli hayvanların şekline girerek avcılarının karşısına çıkması inancı söz konusudur. Bu inanca Türk coğrafyasında söylene gelen türkü, şarkı, menkıbe, hikâye vb. edebî ürünlerde rastlanmaktadır.

2.2.2. Av Ritüelleri

Türk inanç kodlarında dağ ve orman kültürleriyle birleşen av iyesi inancı çerçevesinde, iyeler tarafından korunan hayvanların avlanması ve doğadan faydalanma sırasında aşırıya kaçılması hâlinde ortaya çıkacak zararlara karşı çeşitli tabular ve ritüeller oluşmuştur. Bu tabular ve ritüeller Türk yaşantısı içerisinde hayati önem taşıyan; av hayvanlarının bolluğu, doğanın korunması, avcılığın ve doğanın sürdürülebilir olması gibi hususlarda işlev görmüştür.

Türk inanç dünyasında avcılık çevresinde oluşan tabulardan bir örnek Altay Türklerinden verilebilir.

Altay Türklerinde arjan su olarak anılan şifalı suların çevresinde avlanılmaz ve bu suların etrafında bulunan hayvanlar öldürülmez. Bunun sebebi arjan suyun iyesinin çeşitli hayvanların şekline girerek Altaylı avcılara gözükmesidir (Bayat, Dilek, Bidinov'dan aktaran Türker, 2018:262).

Toplumsal yaşantıya doğrudan etki gösteren ritüellerin avcılıkla ilgili olanlarını üç bölümde incelemek yerinde olacaktır.

2.2.2.1. Av Öncesi Ritüeller

Eski Türk topluluklarında avlanmaya yönelik uygulamalar ava çıkılmadan önce başlar. Avcılar, avdan önce gerek avın bereketli geçmesi gerekse av esnası veya sonrasında başlarına bir şey gelmemesi için bazı pratiklere başvurur. Bu pratikler av iyesini memnun etmek ve onun onayını kazanmanın yanında av iyesinin başlarına felaket getirmemesi adına yapılır.

Av öncesi uygulanan pratiklerden bir tanesi şamanların av öncesinde gerçekleştirdikleri bir ritüeldir.

Sibiry şamanlarının görevlerinden biri avdaki şanssızlığa engel olmaktır. Bu şamanların yardımcı ruhlarını kullanarak av hayvanlarının gölgelerini avın öncesinde yakaladığına ve bu şekilde avcının çıkmış olduğu avda hayvanları avlamasının kolaylaştığına inanılır. Bu amaçla yapılan törende şamanın bir avcı gibi hareket ettiği söylenmektedir (Radloff, 2008:135).

Av öncesi şamanların ayin yapması Altay Türklerinde de görülür.

Kuzey Altay Türkleri av sezonun başlayacağı sonbaharda kendi boylarının kutsal dağında ayin yapması için şaman çağırırlar. Yine Altay Türkleri çıkacakları avdan önce iye Kanım adına ayin düzenlerler (Potapov'dan aktaran Türker, 2018:259).

Avla ilgili inançlardan bir tanesi avcılarının temiz olması inancıdır. Bu temizlik beden temizliği anlamına geldiği gibi doğru sözlü, dürüst olma anlamına da gelir.

Bugünkü Altay Türkleri geçim kaynaklarını oluşturan av hayvanlarına büyük bir saygı duydukları için avlanmayı oldukça ciddiye alır. Altay avcıları yapılacak avın ancak iyi bir arınmışlıkla, temiz olmakla başarılı geçebileceğine inandıkları için ava çıkmadan önce bu

yönde hazırlanırlar. Bu manada Altay avcıları ava çıkacakları günün gecesinde eşlerinden ayrı bir odada yatarlar. Ayrıca, hiç kimse ile de konuşmazlar ve ava gidecekleri yeri kimseye söylemezler. Bazı Türk boylarında loğusa kadınların henüz temiz olmadıklarına inanıldığı için onlara av eti verilmez. Buna ek olarak avcının evinde yaşayan tüm kadınlar, av tüfeğine ve özellikle de samur avında kullanılan ağılara kesinlikle dokunamaz (Caferoğlu, 1973:170).

Av öncesi temiz olma ve av silahlarına kadınların dokunamaması gibi inanmalar başka Türk boylarında da görülür.

Orman ruhlarına çok önem veren Şor Türklerinin inancına göre orman ruhları avcıların temiz ve dürüst olmasını ister. Bu doğrultuda avcı ava çıkılacağı gün cinsî ilişkide bulunmaz. Bununla birlikte avcının evindeki kişiler de temizlik kuralına uymaya mecburdur (Radloff, 2008:268).

Yakutistan'ın Vilyuy bölgesindeki avcıların inançlarına göre kadınların av eşyalarına dokunma yasağının yanında karısı hamile olan erkeklerin de av eşyalarına dokunması onaylanan bir davranış değildir. Ayrıca, karısı doğum yapan avcılar karısının yattığı çadıra doğumdan 40 gün sonrasına kadar av elbiseleri ile giremez (Gurviç ve Hitrov'dan Aktaran Duranlı, 2018:138).

Azerbaycan Türklerinin inançlarına göre loğusa veya hamile kadınlar avcının tüfeğine dokunamaz ve onlara av etinden verilmez. Bir avcı başarılı avlar yapamıyorsa loğusa veya hamile kadının av etinden yediği düşünülür ve bu durumda *tüfek çileye düşmüştür*. Bu durumdan kurtulmak için dişi bir köpek veya ikiz doğum yapmış bir kadın tüfeğin üstünden üç defa atlatılır (Миягашева'dan aktaran Celilova, 2019:78).

Tüfeğin çileye düşmesi inancının bir benzeri Türkiye Türklerinde mevcuttur.

Çukurova bölgesi avcıları tüfeklerinin avda kendilerine yar olmadığını düşündüklerinde tüfeğine musallat olan şeytandan kurtulmak için köpeğini tüfeğinin üstünden atlatır, köpeği yok ise kendisi tüfeğinin üstünden atlar. Bu uygulama ateş kültünden kalma izler taşır ve kötü ruhlardan temizlenmeyi ifade eder (Caferoğlu, 1973:169).

Azerbaycan ve Türkiye Türklerinde görülen tüfeğin çileye düşmesi inancı ve sonrasında bu durumu bertaraf etmek adına gerçekleştirilen bir çeşit alazlama uygulamalarının benzerleri Yakut avcılarında da görülür.

Yakut avcıları avda başarısız olmayı tabuların ihlal edilmesi sonucu av iyesinin kızması veya darılmasına bağlar ve bu başarısızlığı gidermek adına silahlarını temizlemek için bir pratiğe başvururlar. Bu pratikte avcılar yıldırım düşmesiyle yanmış bir ağaçtan kopardıkları çıralar ile bir ateş yakarak silahlarını ve diğer av aletlerini bu ateşin üzerinden geçirirler. Aynı anda da alkış söylerler (Kulakovsky'den aktaran Duranlı, 2018:139). Görüldüğü üzere Yakut avcıları da avlarının başarısız olması durumunda bir çeşit alazlama pratiğine başvururlar ve bu pratiği kendi başlarına, bir başka deyişle şamana ihtiyaç duymadan gerçekleştirirler.

Yakutistan'ın merkez bölgesi avcıları uzun süre avda başarısız olduklarında bir şaman eşliğinde *Barılaax Tardar* dedikleri bir tören düzenlerler. Bu tören, daha önceleri beyaz şamanların düzenlediği kurbansız bir törenden ibaretken XIX. yüzyıldan itibaren bu törene hayvan kurban etme pratiği de eklenmiştir. Bahsi geçen bu törende Barılaah'ın ağaçtan bir tasviri yapılır ve bu tasvire *xoyguho* denir. Daha sonra çadırın zeminine ve ocağın yakınına ince ince kıyılmış ağaç dalları döşenir, üzerine bir masa konur ve masanın üzerine de yeşil dallar serilir. Ziyafet amaçlı düzenlenen bu masaya kurban edilmiş hayvanın etinden ve yağından yapılan yiyecekler konduktan sonra var ise bir şişe votka ve dolu bir kadeh bırakılır. Masanın yanına da beyaz at derisi serilmiş bir tabure konduktan sonra *xoyguho* bu tabure ve masanın arasına yerleştirir. Bu hazırlıklar tamamlanınca şaman bir eline kapan diğer eline kayış alır ve elindeki kayışı sallarken ateşin, çadırın ve toprağın ruhuna alkışlar söyler. Daha sonra ise şaman ormanın ruhuna alkış söylemeye başlar ve ruhlardan avcıya acımalarını ister (İonov'dan aktaran Duranlı, 2018:139).

Av öncesinde gerçekleştirilen uygulamalardan bir tanesi de av iyesine kurban sunmaktır. Bu kurbanlar kanlı veya kansız kurbanlar olabilir. Böylelikle av iyesinin memnun edilmesine çalışılır ve avın bereketliliği ile avcı veya avcılarının güvenliği sağlanmış olur. Av iyesinin memnun edileceği düşüncesi avcılarının tehlikelerle dolu ormanlara girmekte tereddüt etmemesini ve kendilerini güvende hissetmelerini sağlar. Bu şekilde de topluluğun birçok temel ihtiyacını temin ettiği avlanma faaliyeti gerçekleşebilmiş olur. Av iyesinin memnuniyetini sağlamaya yönelik kurban sunma uygulaması av öncesinde olduğu gibi av sonrasında da gerçekleştirilen bir uygulamadır.

Av öncesi av iyesine kurban sunma uygulamasına örneklerden bir tanesi Karaçay-Malkar avcılarının Apsatı'ya kurban sunmasıdır. Karaçay-Malkarlı avcılar Apsatı'nın gazabından korktukları için kurbanlar kesip ona dua ederek bol av vermesini umarlar. Bölge

avcılar sonbaharda çıktıkları keçi avı öncesinde Malkar bölgesindeki Çegem köyünde bulunan *Apsatı'nın taşı*'nin yanında kurbanlar kesip Apsatı adına şarkılar söyler ve bu taşın etrafında dönerek dans ederler (Tavkul, 2001:40-41).

Yakut Cumhuriyetinin Olenek bölgesindeki avcılar da ava çıkmadan önce av bölgesinin sahibi olduğuna inandıkları ruha yani *Aan Doydu iççit*'e kurban sunarlar. Çünkü onlara göre av hayvanları sadece av iyesi olan *Eheeken*'in değil o bölgenin sahibi olan ruha da aittir (Gurviç ve Alekseyev'den aktaran; Duranlı, 2018:136).

Av öncesi kutsal taşların çevresinde dua edilmesi Kuzeybatı Yakut Türklerinde de görülür. Kuzeybatı Yakutistan avcılar *kihi tas (insan-taş)* ve *ehekeen-tas* adındaki taşlara saygı duyarlar ve ava çıkmadan önce bu taşların yanına gelerek av ruhundan dilek dilerler (Gurviç'den aktaran; Duranlı, 2018:137).

Av öncesi kurban sunma uygulamaları kanlı kurban sunma şeklinde olduğu gibi kansız kurban sunma şeklinde de gerçekleşebilir. Bunun bir çeşidi olarak kurabiye veya tatlıların av iyesine sunulmasıdır.

Azerbaycan Türklerinde av iyesine *goğal verme* geleneğinin varlığı bilinmektedir. Altay Türkleri de arpa unundan yaptıkları keçi veya geyik tasvirlerini ormana bırakır. Kurabiye veya tatlıların yapıldığı temel malzemeler olan arpa veya buğday unu bereket ve rızkı simgeler. Avcılar bu nimetleri av iyesine sunduklarında dua ederek avdan elde edecekleri rızıklarının bol olmasını dilerler (Celilova, 2019:77). Bu düşünceye ek olarak av bölgesine av hayvanları şeklinde kurabiyeler bırakılması bu kurabiyelerin orman iyesi tarafından canlandırılacağı düşüncesi ile de ilgili olabilir.

Araştırmacılar Sibirya'da avcılar avdan önce ve avdan sonra av hayvanlarının her türlü hareketini temsil eden danslar yaptıklarını tespit etmiştir. Bu danslardan av öncesi yapılanların amacı avın iyi geçmesini sağlamaktır. Bununla birlikte, ava çıkılmış gibi yapılarak avın gerçekleşmesi garantiye alınmış olur. Bir yandan da av öncesi yapılan bu dansların amacı avcılar av hayvanının üzerinde hâkimiyet kurması ve ona öldürüleceğini haber vermesi, hatta avdan önce öldürmeleri anlamına gelir (Roux, 2005:116-117).

Av bölgesine kadar süren yolculuk avlanma sürecinin bir parçasıdır. Avcılar yolculukları esnasında çeşitli pratiklere başvurur.

Altaylı avcılar av yerine gittikleri yol üzerinde aşmaları gereken bir yer olduğunda

oradaki ağaçlara bez bağlar. Eğer güzergâhlarında kutsal saydıkları taş yığınları olan *obooya* rastlarsa oraya taş bırakırlar. Bunları yaparken aralarında en yaşlı olan avcı da alkış söyler (Çoçkina vd, Potapov’dan aktaran Türker; Sanina, Bidinov, Güner Dilek’ten aktaran Türker, 2018:257-258). Bu şekilde avcılar yolculuk ettikleri yolun iyesine kansız kurbanlar sunmuş olur. Böylelikle yol iyesinin memnun edilmesi sağlanarak ava gidiş ve gelişleri esnasında güvende olacaklardır.

Altay bölgesi avcılarını avlanacakları yere giderken bazı kurallara uyar ve hareketlerine de dikkat ederler. Şorlar av için evden ayrıldıktan sonra geri dönüp bakmaz ve kendilerine yöneltilen “Nereye gidiyorsun?” sorusunu cevaplamazlar. Ava giden bir avcının önünden geçilmesine müsaade etmezler. Şor, Kumandin ve Tuba avcıları av yolundayken önlerinden bir kadın geçerse geri dönmeleri gerektiğine inanırlar. Bunlara ek olarak Altay bölgesi avcıları av yolunda önlerinden bir yılan geçerse bunu kötüye işaret sayar. Ulagan Teleütleri yollarını enlemesine bir tavşanın kesmesi ihtimaline karşı evden tüfekleri dolu olarak ayrılırlar. Avcının yolunun kesilmesi dâhilinde değerlendirilebilecek bu işaretler *kontagioz* bağ ilgisine dayanır. Av yerine giden yol, avlanmanın bir parçası olarak görüldüğünden yolun enlemesine kesilmesi yolun bir engeli olarak anlamlandırılır. Bu bağ nedeni ile avda da çeşitli engeller çıkabileceği düşünülür (Potapov, 2012:188-189). Altay bölgesinin coğrafi koşulları ile iklim koşulları göz önüne alındığında avlanmak tehlikelerle dolu bir eylemdir. Bu nedenle Altay bölgesi avcılarının bu tehlikeli eyleme başlamadan önce bazı alametlerin kendileri için bir çeşit uyarı niteliğinde olduğunu düşünmeleri güvenliklerini sağlamaları adına mantık dışı değildir.

Yakutistan Cumhuriyeti’nin Verhoyansk bölgesi avcıları ava çıkmadan önce kara ormanın ruhu ile onun oğlu ve kızına *salama* adını verdikleri bir kurban sunar. Bu kurban sunma eyleminde yedi kulaç uzunluğundaki bir halat iki ağaca bağlandıktan sonra üzerine tavşan postu, beyaz at yelesinden bir parça ve ağaçkakan tüyü asılır. Sonra ava gidecek herkes bu salamanın yanında toplanır ve şaman veya yaşlı bir avcı dua eder. Bu kurban sungusu bittikten sonra hiç kimse bu salamaya dokunamaz. (Hudyakov’dan aktaran, Duranlı, 2018:137).

Orman ruhlarına kurban sunma eylemi avcılarının kamların aracılığına ihtiyaç duymadan gerçekleştirdikleri bir eylemdir. Avcılar kurbanlarını orman ruhlarına kendileri sunabilir. Buradan hareketle orman kültürünün kamların ortaya çıkmasından çok daha eski dönemlerden kalma bir inanç olduğu anlaşılabılır (İnan, 1986:63-64).

Avın başarılı geçmesini sağlamak için ava çıkmadan önce iyelere kurban sunma ve dua etme pratikleri avcıların ava odaklanmalarını ve kendilerine güvenmelerini sağlar. Bunun yanında avın başarılı geçip geçmeyeceği düşüncesi ise avcılar için bir merak konusudur.

Yakut Cumhuriyetinin Olenek bölgesindeki avcılar çıkacakları avın başarılı ya da başarısız olacağını bilmek için orman iyесinin ruhunu temsilen yaptıkları bir tasviri besler ve bu tasviri ateşin yanına koyarlar. Ağaçtan yapılmış bu tasvir ısındığında ise onu havaya atıp düşmesine izin verirler. İnanişа göre, yere düşen tasvirin yüzü yukarıya doğru gelirse avın başarılı olacağına, tasvirin yüzü aşağıya doğru gelirse avın başarısız olacağına inanırlar (Gurviç'ten aktaran Duranlı, 2018:139).

Av iyesi inancının yerini Çukurova'da evliyalар almıştır. Bölge avcıları avlarının başarılı ve bereketli geçmesi için civardaki evliya yatırılarını ziyaret ederler. Bunun haricinde kimi zaman avcılar *avluk* dedikleri av bölgelerindeki ağaçlardan veya başka nesnelerden şeytana karşı uğur dilerler (Caferoğlu, 1973:169).

Osmanlı padişahları da av öncesi kutsala sığınma ihtiyacı duymuştur.

Çanakkale Bolayır'da bulunan ve defin tarihi 1359 olan Süleyman Paşa'nın kabrinin o bölgede avlanacak olan padişahlar tarafından av öncesinde ziyaret edilmesi bir gelenek olmuştur (Güven ve Hergüner, 1999:34-35).

2.2.2.2. Av Sırasındaki Ritüeller

Türk kültüründe yer alan avcılık ile ilgi inançlar çevresinde avdan önce uyulması gereken bazı kurallar ve gerçekleştirilmesi gereken ritüeller olduğu gibi av sırasında da bazı kurallara uyulması ve bazı ritüellerin uygulanması gerekmektedir. Çünkü avcılar iyelerin bölgelerine girer ve onlara ait olan hayvanları avlarlar. Av sırasında avcının can güvenliğinin sağlanması da bu uygulamalara bağlıdır. Kaybolmaya müsait olmakla birlikte birçok tehlikeyle dolu taygalarda avlanmak durumunda olan avcılar başlarına gelmesi muhtemel musibetlerden korunmak adına çeşitli uygulamalarda bulunurlar. Böylelikle güven duygusunu sağlayan avcıların avlanmaya daha çok odaklanabilmeyi, birçok tehlikeye rağmen göze aldıkları bu eylemi başarılı bir şekilde tamamlayabilmeyi ve nihayetinde de ailelerine sağ salim dönebilmeyi başarmalarında bu ritüellerin işlev görmesi olağandır.

Değişik Türk boylarına mensup avcılar, inançlarına uygun olarak çeşitli pratikler gerçekleştirdikleri görülmektedir. Bu pratikler av yerine girildikten kısa süre sonra uygulanmaya başlar ve sırası geldikçe veya ihtiyaç duyuldukça gerçekleştirilmeye devam eder.

Altaylı ve Tubalı avcılar avlanacakları taygaya geldikleri günün sabahında ilk olarak dağ iyesine un ile sunuda bulunurken Şor avcıları kurban ile ateşe yönelir. Böylece avcılar zorunlu oldukları dinî gereklilikleri tamamlarsa da av bitip geri dönünceye kadarki süreçte ihtiyaç duydukça gereken dinî pratikleri uygulamaya devam ederler. Sözelimi bir avcı kıymetli bir hayvan avlarsa av iyesine şükretmek veya başına kötü bir şey gelmesini engellemek için kurban sunusu gerçekleştirir. Buna ek olarak avcılar gerçekleştirdikleri ayinler esnasında *ekstaz* hâline geçmeleri, bir başka deyişle güçlü bir coşkunlukla kendilerinden geçmeleri ilgi çekici bir durumdur ve bunun sağlanması avda başarılı olacağının göstergesi olarak görülür. Dinî uygulamaların yanında ateşe de büyük bir saygı duyulması dikkat çekici bir başka konudur ve bunu Kalarlar “Ateşe ne verirsen o da hepsini dağın iyesine iletir” diyerek özetler. Bu inanca göre ateş uzun dili ile insanlar ve ruhlar arasında bir tür aracılık yapar ve sunulan kurbanları çeşitli ruhlara iletir. Bu inanca göre yemek esnasında ilk sıra ateşindir. Şorlar ateşe koyun, inek, domuz yağı hatta at etini vermeyi uygun görmez. Ateşe verilecek en doğru şeyin yaban hayvanlarının yağı olduğuna inanılır. Ateş, bölge insanları için oldukça saygın olduğundan ateş üzerinden geçilmez ve gereksiz hiçbir şey ateşe atılmaz (Potapov, 2012:190).

Gerekli ritüellerin gerçekleştirilmesi ile avcılar avlanmaya hazır olduklarını düşünür, ancak yine de bunlar yeterli değildir. Çünkü avlanma esnasında da avcılar uyumaları gereken bazı kurallara bulunmaktadır.

Avcıların av için gittikleri taygadaki davranışları ölçülü olmalıdır. Çünkü inanışlara göre dağ iyesi sessizlikten hoşlanır ve gürültüden, çığlık atılmasından, küfürleşilmesinden, şarkı söylenilmesinden, bunların yanında yanmış et kokusu ile çorap kokusundan hoşlanmaz. Bunlar olursa dağ iyesi avcılarının başarısını kısıtlar, hatta yüksek sesle gülünür veya tartışılırsa kar fırtınası çıkarır (Potapov, 2012:180-181). Bu inanmanın kaynağından ziyade av esnasındaki faydaları dikkat çekicidir. Bu inanç sayesinde avcılar eğlenmek yerine onlar için öncelikli olan avlanmaya odaklanmış olur. Ayrıca kamp yeri de dâhil olmak üzere av alanında çıkarılacak yüksek ses ve ortama salınacak yabancı kokular av hayvanlarının ürkmesine, tehlikenin farkına varmasına ve kaçmasına sebep olacaktır. Bu durumda birçok

tehlike göze alınarak çıkılan av başarısız olacak ve avcılar sorumlu oldukları ailelerine ve obalarına gerekli olan av hayvanlarını temin edemeyecektir.

Avcılar, av sahasında dağ veya ormanın iyesinin varlığını hissedebilirler. Bu iyeler geceleri avcı barakalarının yanlarına gelip kapılarını çalar, konuşur, oynar veya avcıların isimlerini üç kere çağırır ancak avcılar bunlara cevap vermemeli ve dışarı çıkmamalıdır. Aksi takdirde ruhlarının iye tarafından alınacağına inanılır. Böyle durumda ruhu geri almak için eve dönülmesi ve kam ayini yapılması gerekir (Direnkova'dan aktaran Potapov, (2012):180).

Bir avcı av esnasında iyi düşüncelere sahip olmalı ve av arkadaşları hakkında kötü şeyler düşünmemeli, onlara yalan söylememelidir. Bunun yanı sıra avcılar bir hayvan avladığında o hayvan ile ilgili konuşmamalı, kendisini övmemeli hatta avına sevinse bile bunu belli etmemelidir. Aksi durumda cezalandırılacaklarına inanırlar (Çoçkina'dan aktaran Türker, 2018:259).

Avcıların av esnasında sessizlik ve saygı çerçevesinde hareket etmesi inancı Karaçay-Malkar Türklerinde de görülür.

Karaçay-Malkarlı avcılar av esnasında kötü sözler söylemedikleri gibi sevindiklerini de belli etmezler. Bununla birlikte av hayvanlarını parmakla göstermekten kaçınırlar, çünkü bu hareketin Apsatı'ya saygısızlık olduğuna inanırlar. Bu nedenle avcılar av sırasında herhangi bir şey gösterecek olurlarsa parmakları yerine avuçlarını uzatarak gösterirler (Tavkul, 2001:41).

Altay ve Şor avcıları da av esnasında heyecanlarını, sevinçlerini veya kızgınlıklarını asla dışa vurmazlar. Bu durum ortaklaşa gerçekleştirilen avlarda açıkça görülür. Sürek avı gibi avlarda avcılar sabah erkenden av yerlerine dağılıp hava kararınca geceleyecekleri yerde toplanırlar ve o gün avlamış oldukları küçük avları beraberlerinde getirirler. Değerli avları ise getirmeyip yakın bir yere saklarlar. Değerli bir av hayvanı avlayan avcı suskun bir şekilde durur. Hareketleri ağır ve ölçülüdür. Diğer avcılar durumu anlayınca merak etseler de meraklarını gidermekte acele etmezler ve hızlı bir şekilde yemeği hazırlarlar. Durumu merak eden avcılardan biri yemek esnasında, değerli av avladığını anladıkları avcıya avın bulunduğu yeri sorar. Avın sahibi olan avcı ise önemsemez bir tavırla elini sallayarak avı sakladığı yerin yönünü işaret eder. Bununla sohbet normale dönerken birkaç kişi giderek avlanmış olan değerli hayvanı getirir. Altay Türklerinde bu durumun başka bir varyantı daha

vardır. Bu varyantta değerli av hayvanı avlayan avcı bilerek toplanma yerine geç gelir ve avladığı hayvanı beraberinde getirmez. Durumu anlayan diğer avcılar ona “Atını almak gerekir mi?” diye sorunca o da durumu onaylar şekilde cevap verir, avladığı hayvanın yerini arkadaşlarına gösterir ve kendisi akşam yemeğini beklemeye başlar. Avcının gecelenecek yere geç kalması bilerek değilse avcı, atı hakkında kendisine yöneltilen soruya onaylayıcı bir cevap vermez ve atı ile kendisi ilgilenir. Şorlar ve Kalarlar’da ise başarılı bir şekilde avlanmış olan avcı bu başarısından hiç bahsetmezken başkaları da ona soru sormaz, bu yasaktır. Başarılı avcı bu başarısından akşam yemeğinde kendisi bahseder (Potapov, 2012:184-185).

Avcıların, avın başarıya ulaşmasında dikkat etmeleri gereken konulardan biri de isim tabusudur. Avlanma sürecinin başlamasının ilk anından itibaren avcılar av hayvanlarının adlarını anmazlar. Çünkü onlara göre hayvanlar insanların dilini anlamaktadır. Buna karşın insanlar hayvanların dilini anlayamaz. Bu durumda tedbirli davranması gereken taraf insanlardır ve bu tedbir dâhilinde insanlar hayvanların gerçek isimlerini kullanmak yerine takma isimlerini kullanırlar.

Hayvanlar insanların niyetlerini anlayabildikleri için insanların tedbirli davranmaları ve planlarının hayvanlar tarafından anlaşılmasını engellemeleri gereklidir. Etnograflar avcılarının hayvanların ürkmemesi için onların ismini kullanmadıklarını belirtmiştir ve bu durum Sibiryâ bölgesindeki ayı avlarında sıkça gözlemlenmiştir. Bu konuda, avlanmanın savaşıla olan eşitliği çerçevesinde savaşta alınan önlemler ile avda alınan önlemlerin aynı olması söz konusudur. Her iki eylemde de beklenmedik saldırının olması gereklidir, ancak bu beklenmediklik bir cinayet şekline de dönüşmemelidir (Roux, 2005:97-98). Savaşlarda beklenmeyen bir anda gerçekleşen saldırı nasıl başarının anahtarlarından biri olarak kabul edilirse avda da başarının anahtarlarından bir tanesi avcılarının niyetlerini belli etmeden hayvanlara yaklaşabilmeleridir. Eğer hayvanlar onların niyetlerini anlarsa ürkecek ve kaçacaktır. Bunu önlemek için de avcılar hayvanların gerçek isimlerini kullanmayarak onları öldürmek için orada olduklarını hissettirmemeye çalışırlar. Bu yöntemde hayvan kendi ismini duymayacağı için öldürülecek olanın kendisi olduğunu da anlayamayacaktır. Ancak bu gizlilik hayvanların uyuduğu veya kendini savunamayacak bir durumda olduğu anlamda habersizce öldürülmeleri anlamına gelmez. Bu şekilde gerçekleştirilecek bir öldürme eylemi avlanma değil cinayet olacaktır ve bu cinayetin sorumluluğunu hiçbir avcı almak istemez. Bu nedenle hayvan öldürülmeden önce bir şekilde haberdar edilir ve ölüme razı olmasına

çalışılır.

Altay Türklerinin inançlarına göre av hayvanları insan dilini tamamen anlayabilir. Bu nedenle av hayvanları hakkında konuşulurken hayvanların anlayamayacağı bir dil kullanmak gerekir. Bu inancın bir sonucu olarak Orta Asya halklarında gizli bir avcı dili ortaya çıkmıştır. Anadolu'daki araştırmalar, gizli avcı dilinin bütün Tük boylarına ve halklarına özgü bir yetenek olduğunu ortaya koymuştur. Yapı bakımından birbirine benzeyen bu diller başkalarının anlamaması mantığı ile oluşmuştur. Bu gelenek dâhilinde, avlanacak hayvanların adları anılmaz. Onun yerine hayvanları betimleyen temsilî sözler kullanılır (Caferoğlu, 1973:170).

Karaçay-Malkar avcıları da aynı inancı benimserler ve bu doğrultuda av hayvanlarına takma isimler ile seslenirler. Örneğin ayıya *ullutaban* (büyük topuklu), geyiğe *budaklı* (*dallı*), kurda *örekulak* (*dik kulak*), kızılköz (*kızıl göz*) derler (Tavkul, 2001: 43).

Avcıların avlanma eylemleri dâhilinde dikkat etmeleri gereken bir konu da avladıkları hayvanın daha sonra kendilerinden öğ almak isteyeceği düşüncesidir. Bu düşüncenin temelinde ise insan ve hayvanlar arasındaki ilişkilerin niteliği yatar.

İnsanlar ve hayvanlar arasındaki ilişkinin, insanların kendi toplulukları içindeki bireysel ilişkileri düzeyinde değil farklı kavimlerle farklı boyutlarda gerçekleşen toplumlararası ilişkileri düzeyinde değerlendirilmesi gereklidir. Çünkü eski dönem insanları birey olmaktan çok toplumun bir parçasıdır ve kendisi için değil yakınları için çalışır. Bireyin başına gelen herhangi bir durum tüm toplumu ilgilendirir. Bu anlayışlar da halkın bir bütün olarak ulaşabildiği tek bir yaşam anlamına gelir. Boy temelli bu yaşam anlayışının belirleyici özelliklerinden bir tanesi *kan davası* kurumudur ve bunu oluşturan halkın kendisidir. Bununla birlikte, hayvanların da boyları olduğu düşünülür ve insan boyları ile hayvan boyları arasında rekabet ve ittifaklar oluşur. İnsan ve hayvan boylarının ilişkileri insan boylarının birbirleriyle kurduğu ilişkiler gibi düşünülür. Bunlar olumlu veya olumsuz olsa da belli bir anlaşmaya dayanır. Çünkü öldürmek eylemi aynen savaşlarda olduğu gibi avda da karşı tarafla üstü kapalı bir anlaşma olmasını zorunlu kılar (Roux, 2005:95-96). Bu anlayışa göre de avlanması için ikna edilmeyen ve bir anlaşmaya varılmayan hayvanın öldürülmesi hayvan ve insan boyu arasında bir kan davası doğuracaktır. Bu bağlamda avcılar avladıkları hayvanları gerçekten ihtiyaç duydukları için öldürdüklerine ikna ederek onların rızasını almaya veya onları kendilerinin öldürmediğine ikna etmeye çalışırlar. Ayrıca

avlanılmayı kabul etmeyen bir hayvan zaten elde edilemeyeceği gibi, elde edilse bile bu bir cinayet olacaktır ve karşılığında mutlak bir ceza gerektirir. Her durumda avcı, bir hayvanı öldürmeden önce onu ikna etmezse kendisinin ve boyunun başına kötü şeyler gelebileceğine emindir ve bunun önlemlerini almak adına bazı pratiklere ve ritüellere başvurur.

Av dâhilindeki öldürme eylemi gerçekleşmeden önce başvuru pratiklerinden bir tanesi avlanacak olan hayvanın gerçekten bir ihtiyaç için öldürüldüğünün belirtilmesi ve onun avlanılmaya ikna edilmesidir.

Altaylı avcılar bir av hayvanını avlamadan hemen önce onu gerçekten ihtiyaç için öldürdüğünü belirten şu sözleri söyler:

“Añdap-kuştap kelgen edim.	Avlanmaya gelmişim,
Adar ogıma uçurazañ açınba!	Attığım okuma rastlarsan kızma!
Tiyer ogım tiyze, tarınba!	Okum değerse darılma!
Adıp alarga amadap keldim!	Avlanma amacıyla geldim!
Alkı boyıma, bala-barkama alu kerek!	Bana, çoluk çocuğuma kürk gerek,
Amtandu ediñ kerek!	Lezzetli etin gerek.
Agaş-taştıñ, agın-suulardıñ	Ağacın, taşın, akarsuların,
Ayañ-tuulardıñ eeleri açınbagar	Yüksek dağların iyeleri kızmayın,
Añıgardı beriger!	Av hayvanlarınızı verin!”

(Çoçkina v.d aktaran Türker, 2018:259-260).

Bu alkış birçok tedbiri bir arada içerir. Avcı bir yandan avından onu öldürmek için izin isterken bu eylemini mantıklı bir ihtiyaç dizisi ile açıklamaya çalışıp ailesi ve toplumu için bir çeşit yardım talep ederek onu ölmeye razı etmeye uğraşırken diğer yandan dağ iyelerinin kızgınlığını önlemek için onlardan izin ister. Böylelikle gerek iyelerden gerekse hayvanın kendisinden izin almış olan avcı öldürme eyleminin sorumluluğundan ve karşılığındaki muhtemel cezalardan hem kendini hem de boyunu kurtarmış olacaktır.

Avlanılan hayvanların onları avlayan avcılardan öç almak isteyebileceği inancı Hakas Türklerinde de görülür.

Hakas avcılarının geleneklerine göre bir ayı öldürülmeden hemen önce avcı grubunun en yaşlı avcısı “Çin ordusu seni öldürmek için geliyor, kapılarını kapat kara efendi!” diye bağırır. Bu şekilde avcılar ayının şüphesinden kurtulmuş olur. Ayı öldürüldükten sonra ise

ininden çıkarılarak yüz üstü yatırılır ve başına otlardan bir yastık konur. Sonrasında ise avcılardan biri ayının sırtına oturarak bir yandan başını okşar bir yandan da içinden şu alkışı söyler:

“Oynarken baş aşağı mı düştün, gezerken yan üstü mü düştün?

Yavrun sensiz mi kaldı?

Yetimin sensiz mi kaldı?

Neden Hakas bozkırlarından dikkatsizce çıktın?

Büyük babamız! Büyük beyin şarabını içip öldün.

Bir sürü yeri gezip insanların eline düştün,

Kara tayganın otlarını daha fazla ezmeden yat,

Dinlen ve uyu, büyük babamız!”

(Roux ve Butaneyev'den aktaran Killi Yılmaz, 2015:447-448).

Yukarıdaki seslenmede ve alkışta sadece av hayvanının öldürülmesinin mantıklı bir sebeple izahatı ve hayvanın ölüme razı edilmesi isteği yoktur. Avcılar ayıyı öldürmüş olmanın getireceği cezaî sorumluluğu kendi üzerlerinden atarak ayının alacağı muhtemel öcün yönünü Çin ordusuna çevirmeye çalışmıştır. Aynı zamanda avcılar, ayıyı dikkatsizce ininden çıkması ve beyin şarabından içmesi ile tedbirsiz davrandığına, dolayısıyla kendi tedbirsizliğinin kurbanı olduğuna ikna etmeye uğraşırlar.

Bu anlatmada dikkat çeken bir husus da ayının öldürülmeden önce uyarılmış ve tedbir almaya çağrılmış olmasıdır. Bir hayvanın uyarılmadan öldürülmesi ona kendini savunmaya fırsat verilmemesi olacağından bu geçerli bir avdan çok bir cinayet olacaktır. Dolayısıyla da büyük bir cezayı gerektirir. Avcıların avlanmak yerine bir cinayet işlemesi onları vicdanen bir sorumluluğa itmekle birlikte bu cinayetin karşısında ayının boyunun ortaya koyacağı muhtemel kan davası ve iyelerin göndereceği cezalar bu cinayetin karşısındaki önleyici unsurlardır. Bu bağlamda avcılar bir cinayet işlememek için ayıya seslenerek onu uyarırlar ve öldürme eyleminin niteliğini cinayet düzeyinden makul görülen avlanmaya çekerler. Böylelikle vicdani yükümlülüklerini yerine getirdikleri gibi kan davası ve iyelerden gelecek cezalardan da kaçınmış olurlar.

Yukarıda söylenenlere ek olarak, ayının aynı zamanda bir totem olması da düşünülürse ayının öldürülmesinden önce gerçekleştirilen bu pratik ile sınırlı kalınmaz ve av sonrasında başka pratiklere de başvurulur. Bu pratiklerden ayrıca bahsedilecektir.

Av sırasında tedbir olarak bazı pratiklerin uygulanması ve ritüellerin yerine getirilmesi yukarıda sayılanlar ile sınırlı değildir. Avlanma sırasında hayvan boyu ile kurulan ilişkilerin farklı boyutları da düşünülür ve bu düzlemde başka pratikler de uygulanır.

Avcıların avlanırken kötü etkileri savuşturmak adına av hayvanını ölmeyi kabul etmeye ikna etmesi, o hayvanın sahiplerinden izin alınarak yatırılması ve görünmez güçlerin katkısının sağlanması avlanma eyleminin doğru bir düzleme oturması için yeterli değildir. Avlanırken bizzat hayvanın kendisi olabilmek ve bunun için de hayvanların boyuna sızmak ve onlar ile özdeşleşmek gereklidir. Bunun için çeşitli topluluklarda tespit edildiği üzere av sırasında av hayvanlarının sesleri ustaca taklit edilmiştir. Ayrıca avlanacak çeşitli hayvanların görünüşleri taklit edilmiş hatta bu durum daha da ilerletilmiş ve gerçek bir hayvan gibi görünmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda geyiklerin postlarına bürünülüp boynuzlar takılarak bir geyik gibi görünmeye gayret edildiği, kurt postuna bürünerek hayvanlara yaklaşıldığı bilinmektedir. Bu eylemin sadece hayvanın güvenini kazanarak onu aldatmak veya avı kolaylaştırmak ile açıklanması yetersiz kalacaktır. Hayvanların postlarına bürünülmesi, başlarının taşınması, seslerinin taklit edilmesi sadece bir avlanma tekniği demek değil av hayvanının kendisi olmak, ona dönüşmek demektir. Bu dönüşümün farklı nedenleri olabilir. Av hayvanını onu öldürecek olanın bir insan değil başka türden bir canlı olduğuna inandırmak ve hayvan boyunun oç alma ihtimalini avcının mensup olduğu insan boyundan başka bir türe yöneltmek bu farklı nedenlerdir. Etnografların verdiği sayısız örneklerden birinde bir ayıyı izlemek için karga gibi uçulur ve ayının kendisini öldürecek ve yiyecek olan canlının karga olduğuna inandığı düşünülür. (Roux, 1994:183-184, Roux, 2005:114-116).

Avda başarıyı sağlamak için başka pratiklere de başvurulur. Bunlardan bir tanesi av yerinde hikâye anlatmaktır. İlk bakışta kulağa ilginç gelse de bu pratik kendi bağlamında oldukça anlamlı ve işlevsel bir görev üstlenir.

İnanca göre ruhlar avcılardan hikâye dinlemeyi, özellikle de müstehcen hikâyeleri severler. Avcılar bunun için yanlarında bir hikâyeci götürür ve bu hikâyeci de gerçekleşen avdan avcılar kadar pay alır. Bu hikâyecinin orman ruhları ile iyi anlaşmayı sağlayan şaman rolünü gerçekleştiriyor olması muhtemeldir (Radloff, 2008:268).

Bazı Türk topluluklarında var olan anlatılar av esnasında hikâye anlatılmasının kökenini ve nedenini açıklamaya yöneliktir.

Altaylıların anlattığı bir hikâyeye göre; *Kösmökçi (gaipten haber veren)* ve *Kayçı (hikâyeci)* adında iki erkek kardeş varmış. Tayganın iyesi bu kardeşlere sürekli lütuf gösterdiği için bu kardeşler zenginmiş ve avları her zaman başarılı geçermiş. Kardeşlerin birlikte çıktığı bir avda Kayçı dağ ruhları hakkında bir hikâyeye anlatınca dağın iyesi kardeşlerin kampına gelmiş ve büyük bir ilgi ile hikâyeyi dinlerken Kayçı'nın omzuna oturmuş. Kayçı hikâyeyi bitirip son sözlerini söylediği sırada iye oradan ayrılmış. Ayrılırken de “Hikâyeyi dinlerken kendimden geçtim ve şimdi aygırım ölecek” demiş. Bu olanları gören ve söylenenleri duyan Kösmökçi ise dağ iyesinin aygırının nasıl olabileceğini anlamamış. Kardeşler sabah olduğunda kapanlarını kontrole gittiklerinde kapanlarının değerli hayvanlarla dolu olduğunu görmüşler. Kapanlardan birinde ise bir *kara-tas (ağaçkakan)* varmış. Bunu gören Kösmökçi ağaçkakanın dağ iyesinin aygırı olduğunu anlamış. Bu hikâyenin bir varyantında dağ iyeleri üç tane olup hepsi de çıplak kız şeklinde görünür. Kayçı hikâyeye anlatmaya başlarken kardeşi de onu takip etmektedir. Bu sırada kız suretinde gelen iyelerden iki tanesi Kayçı'nın omzuna oturur, bir tanesi ise yanına çömelir. Kösmökçi kızın oturuşuna yüksek sesle gülünce kızlar kaçmaya başlar, fakat rüşvet vererek kurtulmaya karar verdikten sonra yeniden yaklaşırlar. Sabah olduğunda bu iki kardeş avcı maral avlarlar. Bu hikâyenin Şor Türklerinde anlatılan varyantında avcılar kâhin, hikâyeci ve şoorçı (düdük çalabilen) olmak üzere üç kardeştir. Kardeşler akşamlayacakları yerde hava karardığında toplanırlar. Şoorçı düdüğünü çalmaya başlar, hikâyeci kardeş ise balalaykası ile hikâyeye anlatmaya başlar, kâhin ise hikâyeyi dinler. Bir süre sonra kâhin iki dağ iyesinin Şoorçı'ya yaklaştığını fark eder. İyelerden biri kardeşinin burun köküne otururken diğeri de omzuna oturur ve bu şekilde hikâyeyi dinlerler. Bu olanlar kâhine komik gelir ve kâhin seslice güler. Bu harekete dağ iyeleri kızar ve orayı terk ederler. Şoorçı ise kardeşinin kendisine güldüğünü sanarak düdük çalmayı keser. Dağ iyelerinden biri giderken “*Sırtı yaralı bir atımız var, onu bu adama vermek gerekir.*” der ve o sabah Şoorçı hastalanır. Kumadinlerde bu hikâyeye birkaç varyant şeklinde bulunur. Bu varyantların hepsinde başkişiler Şoorçı ve Köspukçi'dir. Varyantlarda iyeler genç kız suretinde görülmekle birlikte bazıları da yaşlıdır. Avcıların yanına çok sayıda dağ iyesi toplanır ve aralarında körler ile topallar da bulunur. Köspukçi onlarla alay eder, Şoorçı ise kendisiyle alay edildiğini zannederek düdük çalmayı bırakır. Avcıların tuzakları, müzik çalmalarının ödülü olarak yabani hayvanlarla dolar (Novikov'dan aktaran Potapov, 2012:181).

Altay Türklerine göre av sahasında destan anlatılması avın başarıya ulaşması için bir gerekliliktir. Bu gerekliliğin bir göstergesi olarak destan anlatıcısı A.G. Kalkin “*Kan Ceren*

Attu Kan-Altın” destanını anlattıktan sonra avcılara avlarının başarılı geçmesi için yanlarında bir kayçı götürmeleri gerektiğini şöyle açıklar:

“Ava giden kayçı kişi
Bu destanı kaylasa
Vurulmaz yerden av vurur,
Görülmez yerden geyik görür.
Yüksüz evine dönmez.
Ava giden kayçı kişi
Bu destanı kaylasa
Vurulmaz yerden av vurur,
Görülmez yerden geyik görür.
Yüksüz evine dönmez.”

(Dilek, 1998: 311).

Bir gereklilik olarak görülen av sahasında hikâye anlatılması geleneği işlevsel açıdan değerlendirildiğinde bu geleneğin birden çok işlev gördüğü ortaya çıkar.

Çoğunluğu av hayvanlarının mitolojik kökenleri hakkında anlatılan av hikâyeleri büyüsel bir nitelik taşır ve avın bol olması amacıyla anlatıldıklarından sosyoekonomik bir işlev görür. Ayrıca bu hikâyelerin av sahası dışında anlatılması yasaktır. Bu da ağaç ruhu ile bir bütün hâline gelmek ve av anındaki gergin ortamı yumuşatmak adına işlev görür. (Bayat, 2016:192).

Avlanma içinde esas konumda bulunan öldürme eyleminin insanlara yüklediği gerginlik bir kaygı ortamı yaratır. Buna bağlı olarak öldürmenin getirdiği sorumluluklar mantıklı bir düzleme oturtulmadıkça avlanma doğal dengeye bağlı döngünün dışına çıkıp cinaî bir hâl alacağından insanların avlanmaya bağlı ekonomik kazançları sürdürülebilir olmaktan uzaklaşacağı gibi ceza gerektiren bir harekete dönüşecektir.

Daha önce belirtildiği üzere Radloff hikâye anlatıcılarının ruhlar ile anlaşmayı sağlayan şamanın rolünü üstlendiğini ifade etmiştir.

Destan anlatıcılarının aracılığı ile koruyucu ruhların av adına rızasının alınması sayesinde avlanma tek yönlü bir öldürme eylemi olmaktan çıkarak bir çeşit doğal alışverişe dönüşür. Böylece öldürmenin getireceği sorumluluk da avcı yerine koruyucu ruha aktarılmış

olur. Başlangıcından itibaren tayga iyeleri ile ilişki içerisinde olan destan anlatıcıları koruyucu ruhlar, avcılar ve av hayvanları arasında var olması gereken doğal dengenin sürdürülmesine katkıda bulunur ve oluşturduğu kutsal ortam ile de avcıların başına avlanma nedeniyle gelebilecek kötülüklerin engellenmesini sağlar. Bu bağlamda şaman işlevini üstlenmiş olan anlatıcının anlattığı hikâyeler şamanlar tarafından söylenen kutsal sözlerin yerini tutar (Aça, 2007:14-15).

Koruyucu ruhların ve iyelerin müstehcen hikâyelerden hoşlandığı yönündeki inanca bağlı olarak av sahasında müstehcen hikâyelerin anlatılması geleneğinin varlığı bazı görüşlere göre mitolojik inanç kökenleri ve günlük yaşamdaki uyarlanmalara bağlı etkenler nedeniyledir.

Bayat'a göre av sahasında anlatılan müstehcen hikâyelerdeki erotik sembollerin varlığı eski zamanlardan itibaren var olan kozmik evlilik olgusunu işaret eder (Bayat, 2016:191). Kaya'ya göre ise avda müstehcen hikâyeler anlatılması üreme ve çoğalmanın avcılık açısından önemli olmasının yanında avcılığın ilk zamanlardan itibaren erkeklerin uzmanlaştığı bir alan olması ve buna bağlı bir erkek edebiyatı oluşmasıyla ilişkilendirilebilir (Kaya, 2009:98).

Yaşamlarında avcılığın önemli yer tuttuğu Türk topluluklarındaki avcılarının avlanma faaliyetleri esnasında gerçekleştirdiği pratiklerle birlikte uymak zorunda oldukları kurallar veya dikkat ettikleri bazı eylemler söz konusudur. Bu kural veya düzenlemeler av iyesi ve koruyucu ruhlarla olan inançlar çerçevesinde yer alır.

Av hayvanlarının öldürülme yöntemleri inançlara bağlı olarak değişiklik gösterir.

Tarihî metinlerde ve bazı seyyahların aktarmalarında av hayvanlarının okla öldürüldüğü bildirilir. Bunun yanında kimi zaman hayvanların farklı yöntemler ile öldürülmesi söz konusudur. Bazı kayıtlarda hayvanların topuz ya da kamçı kullanılarak öldürüldüğü geçer. Bu uygulama da av hayvanlarının kanlarının akıtılmak istenmemesinden kaynaklanır (Roux, 2005:108).

Avcılık ile geçinen Türk topluluklarında bulunan av iyesi ve diğer koruyucu ruhlarla olan inanç merhametsizce ve düzensizce avlanmanın önüne geçilmesinde etkili olur. Bu inanca göre ihtiyaç dışında ve üreme döneminde avlanmak yasaktır. Ayrıca doğanın dengesini bozacak her türlü faaliyet de yasaktır. Aksi durumlar cezayı gerektirir. Bu inanç

dâhilinde oluşan durum bir kontrol mekanizmasıdır. Bu görev avcılıkla geçinen topluluklarda av iyelerine, süreklilik avlarında hükümdarlara aittir. Günümüz toplumlarında avcılığın düzenlenmesi ve kontrolü ise av yasaları ile sağlanır (Bayat, 2016:194).

Doğa ile iç içe bir yaşam süren Türk toplumlarının inancına göre avlanma sırasında su kaynakları kirletilmez. Çünkü kirletenin su iyesi tarafından cezalandırılacağına inanılır. Bu inanç sadece avcılık faaliyetlerine özel olmayıp herkesin uyması gereken genel bir yasaktır. Bu açıdan bakıldığında gerek insanlar gerekse doğada yaşayan her türlü canlı için yaşam kaynağı olan suyun korunması sağlanır. Ayrıca su doğanın döngüsünde temel etkenlerden biridir ve su kaynaklarının zarar görmesi demek doğanın dengesinin bozulması, dolayısıyla da doğaya bağımlı toplumun hayatının zora düşmesi demektir. Bu nedenle su ve doğaya ait her varlığın korunması öncelikli gerekliliktir.

Av süresi boyunca avcılarının uyması gereken kurallar olduğu gibi avcı ailelerinin de uyması gereken kurallar vardır.

Avcılar çıktıkları avdan dönene kadar avcılarının obasında her türlü oyun, eğlence ve şakalaşma yasaktır. Çünkü orman ruhlarının böyle hareketlerden hoşlanmadığına inanılmaktadır (Radloff, 2008:268).

2.2.2.3. Av Sonrası Ritüeller

Avcılıkla geçinen veya yaşamlarında avın önemli yer tuttuğu Türk toplumlarının inançlarına göre av başlamadan önce ve av esnasında uyulması, dikkat edilmesi gereken kurallar, gerçekleştirilmesi gereken ritüeller olduğu gibi av sona erdikten sonra da bazı kurallara uymak ve ritüelleri gerçekleştirmek gerekir.

Yakut Türklerinin inançlarına göre avcılar avdan dönünce kapıyı üç kez çalmak zorunda olup onları karşılayan ev halkı da avcılarını sevinçle karşılamak zorundadır. Bununla birlikte avcının evine döndüğü gün Yakut Türkleri av ruhunu gücendirmemek için ateşe su dökmezler (Duranlı, 2018:137).

Şor avcıları “teri kuruyana kadar” eve gitmez ve avladıkları hayvanları hemen eve götürmez. Bu esnada karısıyla konuşmaz, karısı da onu karşılamaz. Bunun hayvan öldüren avcının bir çeşit temizlenme geleneğine bağlı olduğu düşünülebilir. Altay avcılarında böyle bir gelenek olmayıp onlar kendi koruyucu ruhlarına dua ederek saçını saçarlar (Potapov,

2012:191).

Yakut avcılarında görülen genel bir davranış, av dönüşünde kendilerine avın nasıl geçtiği sorulursa avlarının başarılı olduğunu gizlemek için avın iyi geçmediğini söylemeleridir. Bu şekilde yalan söylemelerinin nedeni ise övündükleri takdirde orman ruhunun kendilerine güceneceği inancıdır (Duranlı, 2018:138).

Av hayvanlarının onları avlayan kişilerden öç alabileceği inancı nedeniyle av sırasında gerçekleştirilen pratikler ile bu öç almanın önüne geçmeye çalışılması söz konusu olduğu gibi av sonrasında da yine bu öç almayı engellemeye yönelik bazı pratikler gerçekleştirilir.

Avlanma sırasında görülen bazı pratiklerde avcılar hayvan kılığına girerek hem hayvanlara yaklaşmayı kolaylaştırmaları hem de av hayvanları ile özdeşleşmeleri söz konusu idi. Bununla birlikte bir amaçları da hayvan boyları ile insan boyları arasında kan davası oluşma riskini ortadan kaldırmak için avlayacakları hayvanı yanıltmaktır. Av dönüşünde de avcılar bu düşünceler ile aynı yönde uyguladıkları bir pratik mevcuttur. Av esnasında avcılar hayvan kılığına girerken av dönüşünde ise hayvanların insan kılığına sokulması söz konusudur.

Av hayvanlarının av dönüşünde insan kılığına sokulması pratiği Sibiry'a'da çeşitli törenler dâhilinde yaygın olarak görülen bir uygulamadır ve bu törenlerden özellikle ayılar için yapılanlara *ayı bayramı* adı verilir (Roux, 1994:183-184). Danslar ve canlandırmalarla gerçekleştirilen ayı şenliklerinin nedeni avcılar tarafından avlanan hayvanın artık eskisinden farklı bir durumda olması ve avcılar tarafından avlanarak kendi toplumundan ayrıldığı için onu avlayan avcılarının toplumu tarafından yenmeden önce o topluma ait olması gerektiği düşüncesidir. Yakut Türklerinde de avlanan ve köye getirilen ayı, tilki, vaşak gibi hayvanlar cinsiyetlerine göre kadın ve erkek kılığına sokulur. Böylelikle kendi boylarından ayrılıp insan boyunun birer üyesi olurlar ve böylece insanlara düşman olmaları için bir sebep kalmaz (Roux,2005:117).

Avlanan bir ayının ruhunun insanlara zarar vermesini önlemek ve etinin yenmesi yaşağını ortadan kaldırmak için mutlaka düzenlenmesi gerektiğine inanılan ayı şenliği Hakas Türklerince *aba toyı*, *apçax toyı* veya *apçax tüni* adıyla anılır ve bu şenliğin yapılmaması durumunda insanların başına birçok felaket geleceğine inanılır. Eğer ayının eti ayı şenliği yapılmadan yenirse bu ölüm getirir, ayrıca dağ ruhu da bu şenliğin düzenlenmemesinden rahatsız olur. Ayı şenliği düzenlenip bitirildikten sonra yasak kalkmış

olur ve ayının etinin yenmesinde sakınca kalmaz (Killi Yılmaz, 2015:450).

Sibiryâ Türklerinde ayı şenliği dışında, ayı avından sonra çeşitli pratikler uygulanır. Ayının Türk inanç dünyasında bir totem hayvanı olarak kabul edilmesi, ayıya *ata*, *dede*, *baba*, *ana* ve çeşitli akraba isimleri kullanılarak örtmece isimler ile seslenilmesi ve bunlarla eş yönlü olarak birçok anlatmada ayının insan ile özdeşleştirilmesi av âdetleri içerisinde ayının çok daha özel bir yer tutmasını sağlamış olmalıdır.

Şor Türkleri avlanan ayının ruhunun (*üzüt*) öç almak için avcılarını takip edip boğabileceğine inandıklarından ayının eti ve kemiklerini hemen eve götürmezler (Killi Yılmaz, 2015:448).

Türk topluluklarının avcılık ile ilgili geleneklerinde av hayvanlarının kanının içilmesi, bazı vücut parçalarının ve organlarının yenmesi, yenmemesi veya değerlendirilmesi ile ilgili çeşitli inanmalar mevcuttur.

Yakut Türkleri de ayının öç almasından korkarlar ve bu öç almadan kurtulabilmek için avcılar bir ayı avladıktan sonra ayının kanından bir miktar içmek; kalbinden, karaciğerinden ve yağından birer parça çiğ olarak yemek ve göğsü doğru *Uh!* diye bağırımlarının zorunluluk olduğuna inanırlar. Bununla birlikte çok ayı öldüren bir avcının bir ayı tarafından öldürüleceğine inanırlar (Aldani Bayagantay, Kolim'den aktaran Killi Yılmaz, 2015:449-450).

Av hayvanlarının kanının içilmesi hakkında bir başka örneğe Başkurlara ait *Ural Batır* adlı destanda rastlanır.

Ural Batır Destanı'nda Ural ve Şülgen adlı çocukların babası avcıdır ve avladığı yırtıcı hayvanların kanını bir küpte biriktirir. Ava çıkmadan önce de bu kandan bir kaşık içer. Bununla birlikte çocuklarını henüz küçük oldukları için bu kandan içmemeleri konusunda sıkı sıkı tembihlemesine rağmen Şülgen kendisine güzel bir kadın olarak görünen hilekâr yılanın söylediklerine inanarak bu kandan içer ve önce ayıya, sonra kurda, sonra da aslana dönüşür. Kadın, aslana dönüşen Şülgen'e binerek oradan uzaklaşır (Ergun, İbrahimov, 2000:73-74). Bu destanda, avcı olan babanın avladığı yırtıcı hayvanların kanından av öncesinde içmesi bu hayvanların özelliklerinin kan yolu ile avcıya geçeceği inancının bir görünümüdür. Böylelikle avcı insan, avcı yırtıcıların üstün avlanma yeteneklerine kavuşacak ve başarılı bir av yapacaktır. Destanda bu kanın sadece avlanabilme yeterliğine sahip

kişilerce içilebileceği de vurgulanmaktadır. Buna karşın bu yasağa uymayan çocuk kanın ait olduğu hayvanlara dönüşür ve insanlığını kaybeder.

Yakutistan'ın orta bölgesindeki avcılar avladıkları hayvanın kulağını yemezler. Çünkü avcılar avlanan hayvanın kulağı yenirse sonraki avlarda hayvanların kulağının hassaslaşacağı ve avcıları duyarak kaçabileceğine inanırlar (Kulakovsky'den aktaran Duranlı, 2018:138).

Yakut avcıları avladıkları tavşanın derisini yüzmeden önce arka ayaklarının tendonlarını avcılardan kaçmaması için keserler (Potapov'dan aktaran Duranlı, 2018:138). Arka ayakları ön ayaklarına göre uzun ve çok güçlü olan tavşanın arka ayakları sayesinde kısa sürede yüksek hızlara ulaşabilmesi ve çok çevik hareket edip zikzaklar çizebilmesinin avcılar açısından büyük engel olması nedeniyle avcılar bu pratik ile bir çeşit av tılsımı uygulamaktadır.

Yakut avcılarının tavşanın kendilerinden kaçamaması için uyguladıkları pratiğe benzer bir pratik de Şor ve Kalar avcılarının uygulamalarında görülür.

Şor avcıları avladıkları kolonok⁹'un bel kemiğine bıçak ile dokuz kez vurup onu kutsadıktan sonra vücudunu taygada bırakırlar. Kalar avcıları bu pratiği dokuz yerine üç kez vurarak uygular. Bu pratik sonraki avlarda kolonokun avcıdan kaçmasını zorlaştırmak için uygulanır (Potapov, 2012:185).

Yakutistan'ın Verhoyansk bölgesi avcıları avladıkları mus geyiğinin tüylerini, çiğ et ve kemikleri ateşe atmaz. Aksi takdirde geyiklerin dokuz yıl avcılara görünmeyeceğine inanırlar. Bununla birlikte bölge avcıları avladıkları geyiğin ön dişlerini ve tilkinin burnunu bir keseye koyup çıktıkları diğer avlarda yanlarında taşır. Böylece av iyesi Bayanay'a yakın olmayı amaçlarlar (Hudyakov'dan aktaran Duranlı, 2018:138).

Hakas Türklerinde, avlanan ayının çeşitli organlarının yenmesinin insanlar için bazı faydalar sağlayacağına inanılır.

Hakas avcıları ayının dil kökü sinirini yutarlar ve yutarken de “*Konuştuğumda dilimi anla!*” diyerek ayının bu pratiği gerçekleştiren avcının dilini anlayacağına inanırlar. Ayrıca

⁹ Sibirya gelinciği, *Mustela sibirica*

ayının dilini yiyen kekeme kişilerin iyileşecekleri düşünülür. Ayının rahmini yiyen kadınların kolay doğum yapacağı da Hakaslardaki ayı ile ilgili inançlardan biridir. Ayının gözlerinin yutulması ile ayının bu kişinin bakışlarından korkacağı ve ona doğrudan bakmaktan çekineceğine inanılır. Bunlara ek olarak evi kötü ruhlardan koruduğuna inanıldığı için kapıya ayı pençeleri asılır (Killi Yılmaz, 2015:450-451).

Altay bölgesindeki Türk topluluklarının avcılıkla ilgili inançlarında avladıkları hayvanların belirli organlarının ve kuyruğunun yenmesi veya kurban olarak sunulması ile ilgili inanmalar mevcuttur.

Altay Türkleri avlanan keçi veya geyiğin böbreğini çiğ olarak yer. Telengitler geyiğin kuyruğunu çiğ olarak yer ve kalbini kaynatarak kurban olarak dağlara serperler. Kumandinler ise keçinin kalbini çiğ olarak yerler (Potapov, 2012:185).

Av hayvanının kalbinin yenmesi geleneği Altay Türkleri ve Kumandinlerde olduğu gibi Azerbaycan av geleneklerinde de görülür ve Azerbaycan'ın Şeki bölgesi avcıları avlanan hayvanın kalbinin yenilmesinin bir zorunluluk olduğunu söyler (Celilova, 2019:77).

Karaçay-Malkar Türkleri av hayvanlarının Apsatı tarafından diriltildiğine inandıklarından av hayvanlarının kemiklerini kırmaz ve av hayvanının yemedikleri parçalarını ve kemiklerini gömerler (Tavkul, 2001:41).

Av hayvanlarının yeniden dirileceği inancı Türk topluluklarının genelinde rastlanan bir inançtır ve kaynağını Türk mitolojisinin temel inanmalarından ölüp dirilme inancından alır. Gerek av hayvanlarının gerek kurban edilen hayvanların bu inançla bağlantılı olarak kemikleri kırılmaz, ateşe atılmaz, onun yerine toprağa gömülür veya ormana bırakılır. Bununla birlikte kut inancına göre kanı akıtılan hayvanın kutunun kaçacağına inanıldığından kurban edilen veya yemek amacıyla öldürülen hayvanlar kesilmek yerine boyunları veya bel kemiklerine vurularak öldürülür. Ayrıca avlarda da hayvanları okla öldürmenin yanında taşlayarak, sopayla vurarak veya tuzağa düşürerek öldürme yoluna gidilir. Böylece kanı akıtılmayan hayvanların kutları da kaçmamış olur. Bunlara ek olarak avlanan hayvanların diğer dünyada kendisini öldüren kişiye hizmet edeceği inancı da söz konusudur.

Başkurtlara ait *Kuñır Boğa Destanı*'nda av hayvanının kanının akıtılmaması için sopayla vurularak öldürülmesine işaret eden bir ifade geçer. Destan kahramanlarından

Yanbay karşısına çıkan garip görünüşlü hayvanı kovalar ancak ondan çok daha hızlı giden başka bir avcı onu geride bırakarak gözden kaybolur. Yanbay bu avcıya ulaştığında avcının av hayvanına sopayla vurmakta olduğunu görür (Ergun, İbrahimov, 2000:197).

Eski Türklerin inançlarına göre bir hayvanın dirilebilmesi için tüm kemiklerinin yerinde olması gerektiğine inanılır. Bu inancın oldukça eskiye dayanması muhtemeldir. Bu inanca günümüz Anadolu'sunda, Orta Asya'da ve Sibirya'da rastlamak mümkündür. Sibirya kökenli olan ve Muğla bölgesinde anlatılan bir efsanede geyik avlayan bir avcı geyiğin kaybolan bir kemiği yerine tahta koyar iskeletini tamamlar. Bir süre sonra tekrar bir geyik avlayan avcı avladığı geyiğin vücudunda daha önce kendisinin eklediği tahtayı bulur (Roux, 1994:136).

Azerbaycan masallarından bazılarında hem avın kanının akıtılmaması hem de av hayvanının dirilmesi inanmalarına örnekler bulunur.

“Ölü Mehemed” adlı Azerbaycan masalında Mehemed bir güvercin avlar, karısı ise güvercinin kanından tek damla bile yere akıtmaması konusunda Mehemed'i uyarır (Türkan, 2008:75).

Azerbaycan'da yaygın olarak anlatılan “Ovçı Pirim” masalında, kızartılmak için şişlere takılan etlerin her biri bir ceylana dönüşür ve kaçır. Bu motif, hayvanın yeniden dirilmesinin masallardaki görünümü olarak karşımıza çıkar (Türkan, 2008:75).

Öldürülen av hayvanlarının tekrar dirileceğine olan inancın farklı bir görünümüne Telengitlerde rastlanır.

Telengitler arpa unundan yaptıkları keçi ve geyik figürlerini taygaya bırakırlar. Onların inancına göre bu figürler Altay tarafından canlandırılacak ve hayvanların sayısı artacaktır. Bu inanç bir şeyden benzeri çıkar veya sebep sonuca benzer şeklinde kısaca tanımlanabilecek *gomepatik bağ* ile ilgilidir (Potapov, 2012:185).

2.2.3. Avlanan Hayvanların Bölüşülmesi

Eski dönemlerde bir avcı, öldürme eyleminin sorumluluğunu ve getireceği tehlikeleri başkalarıyla paylaşmak için avladığı hayvanın bir bölümünü verir. Bu durumun en eski örneğine Moğol efsanesinde yer alan Dobun Mergen'in bir avcıdan avından pay istemesi ve avcının ona pay vermesi şeklinde rastlanır. Bunun bu şekilde tek seferlik bir olay olmadığı

kesindir. Pelliot bu geleneğin kısa sürede unutulup gittiğini düşünse de bu geleneğin çeşitli örnekleri tespit edilmiştir. Radloff aynı geleneğe Altaylı kavimlerde ve Kırgızlarda rastlamış, Maenschen Helfen ve Bounak da bu geleneği Tuva’da tespit etmiştir. Moğolca’da *shiolga* veya *shiralga* denilen bu gelenek Türklerde *uca*, *pay dilemek*, *pay vermek* gibi ifadelerle anılmaktadır (Roux, 1994:183).

Caferoğlu, uca geleneğinin Şor Türklerindeki uygulamasından hareketle bunun bir tür yardımlaşma olduğunu belirtir.

Avcılığın maddi değerini koruyan Şorlarda 1900’lü yılların başlarında nüfusunun yüzde doksanına yakını avcılık ile geçindiğinden av sahası olan taygalar bölge hükümetince düzene sokulmuş ve bu alanlardan faydalanma artırılmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte yazılı olmayan geleneğe göre bir kişinin -avla ilgisi olmasa bile- yapılan avdan faydalanmak için *uca* kelimesini söylemesi yeterli olup geleneğe göre avın derhâl paylaşılması gerekmektedir. *Uca* ifadesi, sadece baş konuğa ikram edilen *sokum kemiği* anlamındadır. Avcılık hukukunda ise bizim *imece* diyebileceğimiz bir tür yardımlaşma vasıtasıdır (Caferoğlu, 1973:170).

Hasan Eren, Pelliot, Zamcarano da *uca* geleneği hakkındaki yorumlarda bulunur. Bu yorumlardan Zamcarano’nun yorumu uca geleneği hakkında boy içi dayanışmayı ön plana çıkarmakla birlikte avcının öldürme eyleminin sorumluluğunu ve başına gelmesi muhtemel tehlikeleri başka kişilerle paylaşmak istemesini işaret eder. Ayrıca av etinden neden hayvanın derisi yüzülmeden, bir başka ifadeyle insanlaştırılmadan verilmesi gerektiğini de açıklar. Buna ek olarak avlanma hakkının hükümdara, av liderine veya babaya ait olduğu inancına göre avcı, avladığı hayvandan bir parça vererek başka birinin üstünlüğünü tanıdığını ve kendisi için değil de av hakkının sahibi için avlandığını göstermiş olur. Böylelikle hükümdar, av lideri ya da baba olmadığı zamanlarda hiç tanımadığı birine bile av eti verilerek av hayvanı üzerinde çok az bir hak iddiası olunduğu gösterilmiş olur. Bunun kaynağı da hayvanın öldürülmesinde avcının iyi niyet göstermesi düşüncesi ile ilgilidir (Roux, 2005:119-120).

Tuva Türklerinde avdan pay isteme geleneğinin yanı sıra avın komşularla paylaşılması geleneği vardır.

Tuva avcıları en yaşlı kişiye avlanan hayvanın kuyruğunu verir. Eğer saygın bir misafirleri olursa bu kuyruk misafire ikram edilir. Bir avcı avdan dönerken yolda karşılaştığı

bir kişi ona *uja* derse avcıdan pay istiyor demektir. Bu durumda avın eklem yerinden büyük bir parça kesilerek verilmesi gerekir, eğer verilmezse bu büyük bir ayıp kabul edilir. Avcı avdan döndüğünde de komşuları onun çadırına gelir ve hep birlikte av hakkında sohbet edip avcının avda başından geçenleri dinlerler. Daha sonrasında ise komşular avcının avından istedikleri yeri kesip alırlar, bu da avcı için büyük bir övünç kaynağı olur. Tuva Türklerinin geleneklerine göre av eti asla satılamaz. Avın komşularla bölüşülmesi geleneğinin 1945 yılına kadar devam ettiği tespit edilmiştir (Kenin-Lopsan, 1999:458).

Oğuz Kağan Destanı'nın İslam sonrası varyantlarında ve bazı tarihî kayıtlarda Oğuz resmince ülüş denilen ve kesilen koyunun/atın bölüşülmesinin kurallarını açıklayan bir sistem en ince ayrıntısına kadar verilse de bu bilgiler avlanan hayvanın değil kesilen bir hayvanın Oğuz beylerinin mevkilerine göre bölüştürülmesi hakkında bilgi verir niteliktedir. (Bkz. Divitçioğlu, 2000:52-54, Kargı Ölmez, 1996:246, Thackston, 1998:33-34, Çelik, 2005:158).

2.2.3.1. Av Toyları / Şölenleri

Türk toplumsal hayatının önemli bir parçası olan avcılık çevresinde farklı ritüel ve pratikler gelişmiş olup bunlardan bir tanesi de geniş katılımlı, uzun süreli büyük avlar sonrası eğlence ve ziyafet düzenlenmesi geleneğidir. Bu gelenek farklı tarihî dönemlerde farklı isimlerle anılsa da zaman içinde değişikliğe uğramıştır.

Büyük av törenleri sonrası düzenlenen bu törenlerin eski dönemlerdeki karşılığı *sığır*; toy törenleridir (Köprülü, 1999:73).

Av sonrasında düzenlenen eğlenceler ve ziyafetler Türk topluluklarının günlük ve kültürel hayatlarında birçok önemli işlev görmüştür.

Av sonrası düzenlenen eğlenceler sayesinde toplumun bir kısmının bir araya gelmesi sağlandığı gibi uzakta yaşayan diğer Türk toplulukları ile de tanışma ve kaynaşma fırsatı orta çıkar. Bu şölenler ile tüm topluluklarda bir millet olma hissinin oluşması ve yerleşmesi sağlanmış olur (Ögel, 1971b:20).

Hükümdarlar düzenledikleri büyük avlar sonrasında toylar vererek hem insanlar arasındaki birlik beraberliği güçlendirmeyi hem de avdan elde edilenlerin adil bir şekilde paylaşılmasını amaçlamıştır. Bu toylar tamamlanan avda elde edilenler için Tanrıya minnet

sunulması ve gelecekte çıkılacak avlar için Tanrıdan dilekte bulunulması anlamları içerdiğinden avlanmış olan hayvanlardan bir kurban verilmesi de bir gelenektir. Türk devlet geleneği içerisinde, hükümdarların düzenlediği büyük avlar sonrasında gerçekleştirilen toylardan başka Türk topluluklarının kendi aralarında veya yabancılar ile yaptıkları antlaşmalar sonrasında da toy düzenlenmesi söz konusudur (Çelepi,2017:32). Toylar zaman içinde devlet töreni özelliğini yitirmeye başlamış ve bazı önemli olaylardan sonra düzenlenen şenlikler ve ziyafetler hâlini almıştır. Bunun sonucunda toylar tür olarak zenginleşmiş; dilek toyları, şükran toyları ve düğün toyları olarak Türk kültür dünyasında yer almışlardır (Çelepi,2017:36-38).

Çağatay sözlüklerinde *sultanların sofrası* veya *genel ziyafet* manasında kullanılan *şeylan* kelimesi Moğollar döneminde *çeşn* kelimesi ile karşılanmış olmakla birlikte *şeylan* kelimesi de bu dönemde yaygın olarak kullanılmıştır (Köprülü, 1999:73-74).

Anadolu Selçukluları, Harezm bölgesi ve diğer Türk topluluklarında *şeylan* kelimesi yaygın olarak kullanılmıştır. Anadolu Selçuklularında top oyunlarının yanı sıra büyük av faaliyetlerinin bulunduğu, hükümdarın bireysel avlarının yanında yılda iki defa büyük av faaliyetleri düzenleyerek boy beylerini davet ettiği ve bu avların belirli kurallara göre yapıldığı İbn-i Bibi tarihinde görülmektedir (Köprülü, 1999:84).

Selçuklularda *şeylan* geleneği bütün Türk devletlerindeki gibi bir hâkimiyet simgesidir. Selçuklu Sultanları tahta çıktıktan sonra cömert ve zengin olduğunu göstermek amacıyla *saçı* saçtığı gibi büyük av törenlerinden sonra da büyük ziyafetler vermiştir (Hacıgökmen, 2012:24).

İlk zamanlardan itibaren dinî bir nitelik taşıyan *şeylanlar* Anadolu Selçukluları zamanında sabah namazından hemen sonra düzenlenmiştir. Bu yemekte hükümdarın başkanlığında eski Oğuz töresince bir oturma düzeni ile şer'î işler ve devlet işleri çözümlenmiştir. Bu *dîvân-ı hümayûn* düzeni Osmanlılara Anadolu Selçuklularından geçmiştir. Fatih devrinden itibaren ise dîvânlara padişahlar yerine vezir-i âzâmlar katılmıştır. Dîvân teşkilatı, eski Oğuz töresine ait olan ve dinî bir özellik taşıyan şeylanlardan temelini almıştır. Şeylanlar dîvân teşkilatının oluşumunu sağlamanın yanında hükümdarların çok büyük ziyafetler vermesi geleneğini de ortaya çıkarmıştır. Selçuklular ve Moğollar zamanında yuğ ve sığır törenlerinden ve cüluslardan sonra veya çeşitli vesilelerle büyük ziyafetler verilmiştir (Köprülü, 1999:75-77).

Osmanlılarda padişahların katıldığı ve uzun süreli olan büyük avlar için av dönüşünde

tören düzenlenirdi. Bu törenler eğer padişah İstanbul çevresinde av yapıp Edirne'ye geliyorsa İskender köyünde, eğer padişah İstanbul'a geliyor ise Küçük Çekmece köyünde gerçekleşirdi. Padişah nerede karşılanıyorsa orada büyük sofralar hazırlanır ve öğle yemeği yenirdi. Bu yemekten sonra ise Padişaha ve eğer o ava padişahla birlikte gitmişlerse darüssaade ağasına ve rikab ağalarına sadrazam tarafından gösterişli hediyeler verilirdi (Güven, 1999:39).

3. BÖLÜM

3. GÜNÜMÜZ TÜRK KÜLTÜRÜNDE AVCILIK

3.1. Günümüz Türk Avcılığının Genel Durumu

3.1.1. Avcılığa Başlama Yaşı

Kaynak kişilerle yapılan yüz yüze görüşmelerde ve yapılan anket çalışmasında avcılarının avcılığa başla başlama yaşları hakkında bilgi edinilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda kaynak kişilere ve anket katılımcılarına avcılığa başlama yaşları sorulmuş ancak bu bilgi için avcılarının resmî avcılığa başlama yaşları değil ava gitmeye başladıkları en erken yaşlar öğrenilmeye çalışılmıştır. Bunun nedeni ise Türk kara avcılığını düzenleyen yasa, yönetmelik ve kararlara göre bir kişinin on sekiz yaşından önce herhangi bir şekilde avlanma faaliyetinde bulunması veya başka avcılarının avlanma faaliyetlerine -doğrudan olmasa dahi- katılmasının yasak olmasıdır. Türkiye’de bir kişinin resmî anlamda avcılık yapabilmesi için on sekiz yaşını doldurmasının yanında; (DKMP) veya ilgili resmî kurumlarca akredite edilmiş özel kursların düzenlediği avcılık eğitim kurslarına katılıp mezun olması, akabinde DKMP tarafından verilen Avcılık Belgesi çıkarması, en az bir tane ruhsatlı av tüfeğinin olması, her yıl Maliye Bakanlığına Avcılık Belgesi Vize Harcı Bedeli ödemesi ve her av sezonu için Avlanma İzin Kartı alması gerekmektedir. Buna karşın avcılarının yaygın olarak on sekiz yaşından çok daha erken yaşlarda ava başlıyor olmalarının bilinmesi yöneltilen sorunun içerik olarak yasal avcılık öncesi zamanları kapsayacak şekilde sorulmasında önemli etkindir.

Yöneltilen soruya kaynak kişiler ve anket katılımcılarının verdiği cevaplardan elde edilen bilgiler (TÜİK) standartlarına uygun şekilde yaş aralıkları hâlinde düzenlenerek analiz edilmiştir.

Çalışma kapsamında gerçekleştirilen yüz yüze görüşmelerde kaynak kişilerin avcılığa başlama yaş aralıkları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 3.1. Yüz Yüze Görüşülen Kaynak Kişilerin Avcılığa Başlama Yaş Aralıkları

Avcılığa Başlama Yaş Aralıkları			
	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde
6-9	40	31,5	31,5
10-14	47	37,0	37,0
15-19	20	15,7	15,7
20-24	12	9,4	9,4
25-29	4	3,1	3,1
30-34	3	2,4	2,4
40-44	1	,8	,8
Toplam	127	100,0	100,0

Yapılan anket çalışmasına katılan anket katılımcılarından elde edilen veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3.2. Anket Katılımcılarının Avcılığa Başlama Yaş Aralıkları

Avcılığa Başlama Yaş Aralıkları			
	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde
6-9	13	8,1	8,1
10-14	35	21,7	21,7
15-19	62	38,5	38,5
20-24	28	17,4	17,4
25-29	14	8,7	8,7
30-34	5	3,1	3,1
35-39	1	,6	,6
40-44	1	,6	,6
45-49	2	1,2	1,2
Total	161	100,0	100,0

Elde edilen bu verilere göre yüz yirmi yedi kaynak kişinin yüz yedisinin; yüz altmış bir anket katılımcısının yüz onunun yasal avcılık yaşı olan on sekiz yaşından önce avlanmaya başlamasa bile en azından ava gitmeye başladığı görülmüştür. Bu yönde bilgi veren kaynak kişi sayısının oransal değeri %84,2, anket katılımcılarındaki oran ise %68,32'dir.

Kaynak kişi ve anket katılımcılarının verdiği cevaplar TÜİK standartlarına göre hesaplanırken 18 ve 19 yaşları 15-19 yaş aralığına dâhil edilmek durumundadır ancak ava gitmeye başlama yaşını on sekiz olarak beyan eden üç kaynak kişi bulunurken ava gitmeye başlama yaşını on dokuz olarak beyan eden kaynak kişi ise hiç yoktur. Bu durum istatistik sonuçlarında anlamlı bir değişikliğe neden olmayacağından sonuçların yorumlanması yüksek geçerlilikte kabul edilmelidir.

Veriler incelendiğinde kaynak kişilerin sadece %16'sının, anket katılımcılarının da %31,68'inin reşit olduktan sonra avlanmaya başladığı görülür. Bunun en büyük sebeplerinden bir tanesi çocukluk çağında ve ilk gençlik dönemlerinde aile büyüklerinin örnek alınması olmalıdır. Ayrıca avcılık yapan aile büyüklerinin çocuk ve gençleri avcılığa teşviki de önemli bir etken sayılabilir. Bu durumun verileri ve analizlerine ikinci soruda yer verilmiştir.

Çocukluk veya ilk gençlik dönemlerinde ava gitme oranının yüksek olmasının bir başka nedeni de Türk kültüründe silah kullanma ve avlanmanın önemli unsurlar olmasıdır. Çalışmanın ikinci bölümünde bahsedildiği üzere, tarihinin erken dönemlerinden itibaren çağlar boyunca konargöçer yaşam tarzını benimseyen Türk topluluklarında bu yaşam tarzına bağlı olarak oluşan ekonomik uyarlanmalar ve Türk milletinin asker millet özelliği taşıması gibi etkenler Türk kültür tarihinde gerek silah kullanmanın gerekse avlanmanın önemini her zaman üst seviyede tutmuştur. Bu nedenle çocukların erken yaştan itibaren binicilik, silah kullanma ve avlanma eğitimlerine tabi tutulmaları gerek tarihî kayıtlarda gerekse sonradan yazıya geçirilmiş sözlü edebî ürünlerde örneklenmektedir. Bahsedilen bu eğitimler sözlü gelenek dâhilinde kuşaktan kuşağa aktarılarak süregelmıştır. Bu geleneğe avcılık özelinde bakıldığında ise Türk avcılık kültürü içerisinde önemli yer tutan usta-çırak ilişkisi dikkat çeker.

Türk avcılık kültüründe güçlü bir şekilde var olan usta-çırak ilişkisi geleneği, avlanmaya meyilli olan çocuk ve gençlerin aile bireyleri veya yakın çevrelerindeki avcı veya avcılarının yanında teorik ve uygulamalı olarak eğitilmesidir. Bu eğitim süresince usta avcılar çıraklarına avcılığın teknik ve taktik bilgilerini aktarmanın yanında avcılığın yazılı olmayan adap kurallarını da aktarır. Bu şekilde çok yönlü bir eğitim alan çocuk ve gençler avcılık yapmaya birçok açıdan hazırlanmış olur. Bu sürecin en büyük katkısı da Türk kültür tarihinde oldukça eskiye tarihlenebilecek Türk avcılık kültürünün kuşaklar arası aktarılmasının sağlanmasıdır. Bu bağlamda usta-çırak ilişkisi ile av hayvanlarının ve doğanın korunması, güvenlik, av arkadaşlarına saygı gibi önemli bilgilerin genç nesillere aktarılmasının hem avcılığın devamlılığı hem de yaban hayatının sürdürülebilirliği için Türk avcılığını düzenleyen yasa, yönetmelik ve kararlara yardımcı olduğu söylenebilir.

Elde edilen verilerin de avcılar arasında ava başlama yaş aralığının ağırlıklı olarak çocukluk ve ilk gençlik yaşlarını ortaya koyması Türk avcılık kültürünün sözlü gelenek bağlamında devam ettiğinin bir işareti olarak algılanabilir. Avcılara yöneltlen ikinci sorudan

elde edilen bilgiler bu durumu destekler niteliktedir.

3.1.2. Avcılığı Öğrenme Kaynakları

Kaynak kişiler ile yapılan görüşmelerde ve düzenlenen anket çalışmasında avcılığın örnek alındığı/öğrenildiği kişi ya da kişilerin olup olmadığı sorulmuştur. Bu sorunun sorulmasındaki amaç avcılığa başlamada başka kişi ya da kişilerin rolü hakkında bilgi sahibi olmak, bir başka ifade ile Türk avcılık kültüründe usta-çırak ilişkisinin etkisini öğrenmektir.

Kaynak kişilerden elde edilen bilgilere ait değerler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3.3. Yüz yüze görüşülen kaynak kişilerin avcılığı öğrenme kaynakları

Avcılığı Öğrenme Kaynakları			
	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde
Kendi kendime başladım	14	11,0	11,0
Babamdan	48	37,8	37,8
Dedemden	10	7,9	7,9
Ağabeyimden	6	4,7	4,7
Amcamdan	5	3,9	3,9
Dayımdan	3	2,4	2,4
Çevremdeki Büyüklere	10	7,9	7,9
Arkadaşlarımdan	17	13,4	13,4
Eniştemden	2	1,6	1,6
Amcalarım ve Dayılarımdan	12	9,4	9,4
Toplam	127	100,0	100,0

Yapılan anket çalışmasında anket katılımcılarından elde edilen bilgileri gösterir tablo aşağıdaki gibidir.

Tablo 3.4. Anket katılımcılarının avcılığı öğrenme kaynakları

Avcılığı Öğrenme Kaynakları			
	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde
Kendi kendime başladım	38	23,6	23,6
Babamdan	49	30,4	30,4
Dedemden	21	13,0	13,0
Ağabeyimden	8	5,0	5,0
Amcamdan	7	4,3	4,3
Dayımdan	12	7,5	7,5
Kuzenlerimden	15	9,3	9,3
Çevremdeki Büyüklere	8	5,0	5,0
Arkadaşlarımdan	3	1,9	1,9
Toplam	161	100,0	100,0

Kaynak kişilerin avcılığı öğrendikleri kişiler hakkında toplanan verilerde yüz yirmi yedi kaynak kişiden avcılığı aile bireylerindeki avcılardan öğrendiğini beyan edenlerin

sayısı seksen altıdır. Bu sayının genele oranı %67,71'dir. Arkadaşları veya çevresindeki büyüklerden avcılığı öğrendiğini beyan eden kaynak kişiler eklendiğinde yüz on üç kaynak kişi sayısına ulaşılır ve bu sayının toplam sayıya oranı %89'dur. Herhangi bir kişiyi örnek almayıp sadece kendi çabalarıyla ava başladığını beyan eden kaynak kişi sayısı on dört olup bunun genele oranı %11'dir.

Yüz altmış bir anket katılımcısının yüz on ikisi avcılığı aile bireylerinden öğrendiğini beyan etmiştir. Bu sayının genele oranı %69,56'dır. Bu verilere arkadaşlar ve çevredeki büyüklerden avcılığı öğrendiğini beyan edenler eklendiğinde yüz yirmi üç kişi sayısı ve %76,39 oranına ulaşılır. Avcılığı herhangi bir kişiden değil kendi kendine öğrendiğini beyan eden katılımcı sayısı otuz sekiz, bu sayının genele oranı %23,60'tır.

Alınan cevaplar incelendiğinde bu sorudan elde edilen sonuçların kişilerin avcılığa başlama yaş aralıklarının incelendiği sorudan elde edilen sonuçlar ile anlamlı bir ilgisinin olduğu söylenebilir. Kaynak kişilerin ve anket katılımcılarının avcılığa başlama yaş aralıklarına bakıldığında kişilerin ağırlıklı olarak çocukluk ve ilk gençlik çağlarında ava gitmeye başladıkları ortaya çıkmış, aile bireylerinin veya yakın akrabaların örnek alınması ve Türk avcılık geleneğindeki usta-çırak ilişkisinin canlılığını sürdürmesi ile ilişkilendirilebileceği ihtimali düşünülmüştü. Görüşme ve anket verilerinden elde edilen bilgiler ışığında bu ihtimalin kuvvetli olduğu söylenebilir. Çünkü verilere göre yakın aile bireylerinde avcılık yapan kişi ve kişilerin bulunmasının çocuk ya da gençlerin avcılık hakkında bu aile bireylerinden etkilenmesi, onları örnek alması ve/veya avcılığa teşvik edilmesinde önemli rol oynamasından bahsedilebilir. Kaynak kişilerin ifadelerinden alınan şu örnekler bu durumu yansıtır niteliktedir:

“Babamdan gördüm. Bizi gaza getiren bir de (şudur). Daha önce dernekte toplanılıp stada gidiliyordu ve giderken de sokakta ateş edile edile gidiliyordu. Balkonlardan bak, arkalarından bak. Bir de balon salarlardı, onları vurmaya çalışıyorlardı halkın önünde. Onlar falan çok etkiledi yani bizi. Ne zevkli iş, adamlar giyinmiş kuşanmış (derdik). Biz de olacağız, biz de olacağız (derdik). Onların etkisi çok oldu bizde.” (KK14)

“Ben küçüklükten beri babamda tüfek, evde köpek olduğunu hep gördüm. Köpeklerle oynadık, sevdik. Mesela biz çocukken top oynamaya giderdik. Akşam ezanı okunur, eve geç geliriz. Büyük ablalarım vardı, oradan seslenir(di). Eyvah, bakmışım, akşam ezanı okunmuş.

- Babam geldi mi?
- Geldi.
- Kızdı mı bana?
- Kızmadı. Avdan geldi, üç tane lökşe¹⁰ getirmiş. Dıpdırı, evin içinde uçuyorlar. Sana gösterecekmiş, kesmedi.

Delireceğim, evin içinde lökşeler fafafa uçuyor. Babam en büyük, iki de amcam var. Üçü de avcı. Dedem de avcıymış. Bizler de devam ettik (KK16)

“Rahmetli babam çok avcıydı. Çete Mehmet derlerdi. Esasında çetedir. Bizim eskiden bal arılarımız vardı, onlara arı kuşu gelirdi. Kuşlar arıları yerken bana tüfek atmayı öğretti babam. Ben tüfeği kaldıramazdım o altından destek verdi, avcılığa böyle alıştım.” (KK21)

“Bu atalarımızdan devir geliyor yani. Onlardan merak ediyorduk.” (KK33)

“Çocukluğumda babamın köpeklerini severek, babamın peşinde dolaşarak, o ava gider ben onunla giderdim. Çanta taşırdım, vurulan avları taşırdım mesela. Genelde onlar bizi üveyik avı gibi avlara götürürdü, beklemeli avlara. Böyle ava gider gelirken, çanta taşıırken, sohbetleri muhabbetleri duyarken başladım.” (KK34)

“Ben tüfeği tutmasından, atmasına kadar dedemden öğrendim. Bizim burada eskiden tarlalarda kesik denilen toprak yığınları olurdu. Tarlalar öyle ayrılırdı birbirinden. Tüfeği tutamazdım, yedi yaşında bile değildim, tüfek benden ağır. O zamanlar ayçiçeği ekilirdi bizim buralarda. Ayçiçeğini kuşlar çok sever. Sergi yerine üzüm serilirdi, üzüm kururken kuşlar çok sarar. Ben de üzerine yattırdım hem korkutmak babında hem tüfek atmak için. Öyle öğrendim yani. Köpekleri beslemeyi... Dedemin köpeği hiç eksik olmazdı, iki üç tane köpeği olurdu. En iyi köpekler onda olurdu.” (KK101)

“Ben dayılarımdan amcalarımdan öğrendim. Bir de büyüklerimle gittim tecrübeli olanlarla gittim. Amcam dayım büyüklerimizden gördüğümüzü uyguluyorduk.” (KK50)

“Dedem ve dayılarımla başladım. Onlardan gördüm. Dört sene onlarla bir gittim, çantacılık da yaptım. 1986’da da elime tüfeği aldım on sekiz yaşıma girince.” (KK118)

¹⁰ Lökşe: Çulluk kuşu.

“Benim bir eniştem var halamın kocası. O meraklıydı, tek kırmasıyla ava gidiyordu. Ben de meraklı olup peşinden gidiyordum. Üç beş onunla atarken atarken devam etti yani.” (KK53)

“Babamdan ve amcalarımdan öğrendim. Babam, iki amcam. Onlardan kalma işte. Olayın genelinde zaten atadan görme var. Ben babamı hep elinde tüfeğiyle hatırlarım. Özellikle büyük amcam bu işe gönül vermiş bir insandı. Onların yanında işte torbacılık¹¹. Usta-çırak ilişkisi bu işte var kesinlikle. Görerek, yaparak, peşlerinden giderek olan bir şey bizdeki de. Köye giderdik işte, ava gidilecek, belli. Tüfekler çıktı, fişekler yapılıyor, sofrası bezi serilmiş, babamla amcam uğraşılıyor. Normalde (beni) götürcekler ama götürülmeme tehlikesi var. Ne yaparsan? Uyursan. Ben o yorganın altında çok sabahladığımı biliyorum. Babam sabah yağ peynir yemeden ava gitmezdi. Ben o sininin tıngırtısını duydum mu cayırt (uyanırdım). Bizi bu günlere getiren o oldu işte, başka bir şey olmadı.” (KK17)

Bazı kaynak kişi ifadeleri de aile bireylerinde avcılık yapan kişilerin örnek alınmasının yanında çocuk ya da gençlerin yakın çevredeki avcılardan da etkilendiği ve/veya onların yardımlarını gördüğünü ortaya koyar niteliktedir.

“Köyümüzde çevremizden görürdük hep. Esas söyle. Eskiden köylerde domuz avı tertipleniyordu haftanın belli günleri mesela. Hava yağmurluysa -kışın özellikle- işe gidilmemiştir. Hadi gençler veya avcı insanlar, bugün av yapalım! Ondan sonra teşvik için davul vardı köyde, köpekler vardı. Bu tabi gençlere aşıyor. Mesela ben derdim, illa bana bir hartuş¹² -beldenlik- sıkı attırmazsanız ben süre yapmayacağım, derdim. Öyle öyle başlıyorsun avcılığa. Çocukluktan. Göre göre.” (KK32)

“Fırıncı İbrahim’in sayesinde. O aşıladı bana. Bizlerden büyüktü. Benim içimde merakım vardı. Orta okuldan ayrıldım, usta yanına girdim. Ustamın da kayınbiraderiydi. Onun tavsiyeleri oldu, öğrettikleri oldu. Onlarla bir-iki defa ava gittim. Böyle böyle başladım.” (KK77)

“Tüfeği saklıyorlardı benden, ben kaçıırıyordum buluyordum. Yaşım ufak olduğu için kendisi hata kaza yapar diye. Çok aşırı merak vardı. Sonra bizim ustamız vardı -kulakları

¹¹ Torbacılık: Küçük yaşlardayken katılınan avlarda av ustasının çantasını taşıma görevi. Çantacılık olarak da bilinmektedir.

¹² Hartuş: 1. Fişeklik 2. Fişek, mermi

çınlasın- Hüseyin abi. Çerkes Hüseyin deriz namına. O bizim evin önünden geçerken ben onları gördüm mü zaten zapt edemezdim kendimi. Hemen tüfeği alır onlarla bir giderdim. İçimde çok heves vardı ava karşı ama o heves hiç benim içimden şey olmadı kırılmadı, devam etti. O yaştan bu yana.” (KK99)

Elbette bu noktada çocuk ya da gençlerin kendilerinin de avcılığa karşı doğuştan gelen meraklarının olması gerektiği göz ardı edilmemelidir. Çünkü bireylerin hangi konuya ilgi duyup duymayacağı öncelikle kendilerine bağlıdır. Herhangi bir konu ya da uğraşıya -hele ki hayati nitelik taşımayan bir uğraşıya- içten ilgi duymayan bir kişiye o uğraşı ile gönülden ilgilenmesi dayatma ile sağlanabilecek bir durum değildir. Bazı kaynak kişilerin bu konudaki ifadeleri bu durumu örnekler niteliktedir.

“Bu doğuştan gelen bir şey. Mesela kardeşim ve ben. Aynı etki kardeşimde yok, sıfır. Kardeşim eline av tüfeği almadı. O da babamları gördü, amcamları gördü, ben de gördüm. Ben onların peşine düştüm. Benim hayatımdan avcılığı çıkarırsan yüzde seksenini silersin.” (KK17)

“Bunun genetik bir şey olduğunu düşünüyorum. Biz aynı babanın iki oğluyuz, hiç avcılık merakı yok abimde.” (KK18)

“Avcılık bir heves. İçinden geliyor insanın.” (KK31)

“Babam avcı, kardeşim var avcı ama bir tane daha kardeşim var o avcı değil.” (KK97)

Kaynak kişilerden avcılığa kendi kendine başladığını belirtenlerin ifadeleri esas alınarak veri tabanına girişlerinin bu doğrultuda yapılmasına rağmen kaynak kişilerin ifadeleri derinlemesine incelendiğinde sadece yedisinin avcılığa herhangi bir kişiyi örnek almadan veya herhangi bir kişiden öğrenmeden başladığı ortaya çıkmaktadır.

“Tüfeği elime aldığımda çaldım gittim o zaman. Abim tüfeği vermiyordu. Tüfeği aldım gittim. Baktım tavşan yatıyor. O zamanlar dolma tüfek var, kırma tüfek nerede bulacaksın? Duruyor hâlâ daha orada. Bir çatlattım ön ayaklarının ikisi de kırılmış ben onu capcanlı tuttum kucakladım eve getirdim. ‘Tavşan vurdu ben!’ diye geldim.” (KK31)

“Babamın tüfeği vardı. Babam evde yokken evden tüfeği alıp gidiyordum.” (KK74)

“Tabi bu insanın içinde, kanda olduktan sonra bu geliyor. Başladık sapanla, havalı tüfekle, tek tüfekle (tek kırmalı). Buralarda o zaman bıldırcın çok, tavşan da ovada çok. Kendi kendime yetiştim.” (KK104)

Kaynak kişi ifadelerinin yanında dört kaynak kişi de çocukluk dönemlerinde kendi kendilerine sapan ile avlanmaya başladıklarını ve askerden geldikten sonra da tüfekli avcılığa başladıklarını belirtmiştir.

“Avcılığa kendi kendime çocukken sapanla avlanarak başladım. Askerden gelince de tüfekle avlanmaya başladım.” (KK73, KK98, KKK114, KK122, KK124)

Avcılığa kendi kendine başladığını ifade eden kaynak kişilerden yedisinin ifadeleri incelendiğinde kendilerini doğrudan bu faaliyete yönlendiren kişiler olmamasına rağmen avcılık yapan aile bireyleri ya da çevredeki kişilerin onlara örnek teşkil ettiği ve onlardaki avcılık hevesini uyandırdığı görülmektedir. Bununla birlikte kaynak kişilerin avcılığa başlamalarından sonra da olsa avcı aile bireyleri veya başka avcılardan avcılık hakkında bilgiler edindikleri veya sonraki zamanlarda onlarla avlandıkları anlaşılmaktadır. Bu bağlamda yüz yüze görüşme yapılan yüz yirmi yedi kaynak kişiden sadece yedisinin avcılığa başlamada herhangi bir kişiden etkilenmediği veya avcılığı öğrenmediği görülmektedir.

“Biraz kulaktan duyma var biraz da çevredeki avcıların etkisi var. Dedemin ahbabları da avcıydı. Mesela tavşan vurup dedeme getirirlerdi, dedem de onlara malzeme verirdi. Biz silahı alıp kaçıp giderdik. Saklı giderdik. Birkaç kuş falan vurunca sanki kendinizi ispatlıyormuş gibi gelirdi. Sanki adam olmuş havası ya da büyümüş havası mı yaratıyordu bilemiyorum. Kuş vurduğumuz zaman bizde bir övünç havası yaratıyordu. İlk başlarda tüfeği kaçırarak tek başıma gittim. Dedemden gizli gidiyordum, ailemden gizli gidiyordum. Silah kullanmayı biraz öğrenince kendi yaşitlarımla gitmeye başladık. Biraz daha öğrenince bu sefer usta avcılarla gitmeye başladık. Usta avcılarla gitmeye başlayınca yeni silah aldık. Tabii tabandan öğrene öğrenegeldiğimiz için usta avcıların yanında hiç mahcup olmadık.” (KK1)

“12-13 yaşlarımda babamın tüfeğini habersiz alıp ava gitmeye başladım. Kendi kendime başladım. En büyük abim dedemden görmüş avcılığı. O hepimize aşıladı.” (KK6)

“Hiçbir kimseden fark etmedim. Kendi kendime. Merak var içeride. Ben kendim giderdim. Babam rahmetlik; ‘Av kalkıverdi(ğinde) evvela yanına bakacaksın! Hayvan mı var insan mı var? Tetiği çalacağın zaman bir tanıyacaksın!’ derdi. Sonra, ‘Keklik uçar uçmaz tak tuk sıkı atmayacaksın; keklik kanadını çırpmaya durdu mu o zaman atacaksın!’ derdi (KK20)

“Eskiden babamgiller sıkı yaparken o gün sanki özel bir şey varmış gibi fişekliği getiriverirdik, bakardık nasıl çıkarıyor ediyor, kapsülünü nasıl takıyor diye. Merak ederdim ben de bir şeyler yapıvereyim diye ama o da elletmezdi bize. Ben babamla hiç ava gitmedim. Benim ilk tüfek atışım kendi kendime oldu. Bizim tavuğun civcivlerini kedi almıştı. Ona attım. Sonra kendi kendime gittim.” (KK23)

“11 yaşında falan tüfeği evden kaçırmaya başladık işte. Öyle başladık. Köyde o zamanlar çocuklar kahveye girebiliyordu avcıları dinlemeye kışın. Akşamüstü koşardım kahveye onları dinlemeye.” (KK69).

“Dayılarım avdan başka laf bilmezdi. Hep onları dinlerdim. Kafaya yazdım. Askerden sonra zar zor bir tüfek aldım. “Avcılığa ben de başlayacağım” dedim. Bu şekilde başladım.” (KK89)

Kaynak kişilerin ifadelerinden ve anket sonuçlarından elde edilen verilere göre avcılarının büyük çoğunluğunun avcılığa başlamalarında aile bireyleri başta olmak üzere yakın çevrelerindeki avcılar önemli rol oynadığı görülmüştür. Kaynak kişilerin ifadelerine göre bu rol ağırlıklı olarak avcılığın teorik ve pratik bilgilerinin, adabının, ahlakının usta avcılar tarafından genç avcılara öğretilmesi şeklinde olmakla birlikte kimi zaman da genç avcılarının usta avcıları örnek alması şeklindedir. Avcılığa herhangi bir kişinin etkisi olmadan tamamen kendi istekleri ve çabaları ile başlayan ve devam eden kaynak kişi ve katılımcı sayısı ise oldukça azdır.

Tüm bu bilgi ve veriler birlikte değerlendirildiğinde avcılık hakkında teorik ve pratik bilgilerin yeni nesillere usta avcılar tarafından öğretilmesinin yanında genç bireylerin avcılığa özenmesinin de aile ve yakın çevredeki avcılarının rol model oluşturması ile gerçekleştiği sonucuna varılabilir. Çocuk ve gençlerin, örnek aldıkları bu rol modelleri taklit ettiği ve sonrasında onların bilgi ve tecrübelerinden yararlanarak avcılığı öğrendikleri söylenebilir. Bu öğrenme sadece teknik bilgiler ile sınırlı düşünülmemelidir. Avcılığın ahlaki yönlerinin örnek alınan veya usta olarak kabul edilen avcılar vasıtasıyla aktarılması da bilgi

aktarımı olarak değerlendirilmelidir. Avcılar arasında usta-çırak ilişkisi olarak yaygın şekilde bilinen bu aktarım silsilesinden sözlü kültür içinde önemli bir kültürel aktarım ortamı olarak söz etmek mümkündür. Kaynak kişi ifadeleri ve anket verileri bu bağlamda değerlendirildiğinde Türk avcılık kültürü içinde usta-çırak ilişkisinin canlılığını koruduğu söylenebilir ve bu ilişki sayesinde Türk avcılık kültürünün nesiller arasında sözlü kültür aracılığı ile aktarıldığı sonucuna ulaşılabilir.

3.1.3. Aile Bireylerindeki Avcıların Avcılığa Başlamaya Etkisi

Çalışma kapsamında yapılan yüz yüze görüşmelerde ve anket çalışmasında katılımcılara yöneltilen “Avcılığı kimden öğrendiniz?” sorusundan elde edilecek cevapları tamamlaması ve sağlamasını yapması için avcılarının birinci ve ikinci derece aile bireyleri arasında avcılarının olup olmadığı da öğrenilmeye çalışılmıştır.

Yüz yüze görüşmelerde kaynak kişilerden alınan cevaplar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3.5. Yüz yüze görüşülen kaynak kişilerin ailelerindeki avcı bireylerin dağılımı

Avcı Aile Bireyleri			
	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde
Yok	15	11,8	11,8
Babam	24	18,9	18,9
Dedem-Dedelerim	14	11,0	11,0
Amcam/Dayım	7	5,5	5,5
Kuzen	1	,8	,8
Ağabeyim	6	4,7	4,7
1. ve 2. Derece Aile Üyelerinin Hepsini	60	47,2	47,2
Toplam	127	100,0	100,0

Yapılan anket çalışmasından elde edilen sonuçların yer aldığı tablo şu şekildedir.

Tablo 3.6. Anket katılımcılarının ailelerindeki avcı bireylerin dağılımı

Avcı Aile Bireyleri			
	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde
Yoktu	40	24,8	24,8
Babam	50	31,1	31,1
Dedem	27	16,8	16,8
Amcam	14	8,7	8,7
Dayım	14	8,7	8,7
Ağabeyim	6	3,7	3,7
Kuzen	10	6,2	6,2
Toplam	161	100,0	100,0

Sorunun yöneltildiği kaynak kişilerden elde edilen verilere göre yüz yirmi yedi kaynak kişiden yüz on ikisinin aile bireyleri arasında en az bir avcının olduğu görülmüştür. Bu sayının toplam kaynak kişi sayısına oranı %88,1'dir.

Anket çalışmasına katılan yüz altmış bir katılımcının yüz yirmi birinin aile bireylerinden en az bir kişinin avcı olduğu tespit edilmiş olup bu sayının genele oranı %75,16'dır.

Ortaya çıkan bu istatistik değerler önceki soru ile ilişkilendirildiğinde aralarında anlamlı bir bağ olması kuvvetle muhtemeldir.

Bir önceki soruda avcılığı aile bireyleri arasındaki avcılardan öğrenen kaynak kişi ve katılımcıların genel oranının yüksekliği hatırlanacak olursa bu iki sorunun istatistik değerleri birlikte düşünüldüğünde avcıların avcılığa başlamasında gerek örnek alma gerekse avcılığı öğrenme açısından aile bireyleri arasında avcıların olmasının etkisinin büyük olduğu sonucuna varılabilir. Ayrıca çocukların ve gençlerin kişiliklerinin ve alışkanlıklarının şekillenmesinde yakın aile bireylerini rol model aldıkları yaygın olarak bilinen bir bilgidir. Bu bağlamda bütünsel bir değerlendirme yapılırsa Türk avcılık kültürü içinde usta-çırak ilişkisinin önemli bir etken olduğu, bu unsurun ustalık kısmının önemli bir bölümünü de aile bireylerinin oluşturduğu sonucuna varmak mümkündür.

3.1.4. Avcıların Av Hayvanı Tercihleri

Günümüz avcılarının güncel avcılık eğilimleri hakkında fikir sahibi olmak adına kaynak kişilere ve anket katılımcılarına hangi av hayvanlarını avlamayı tercih ettikleri

sorulmuştur. Bununla birlikte kaynak kişilerin avlamayı tercih ettikleri av hayvanlarının tespitinde birtakım sınırlılıkların mevcut olması konu hakkındaki tespitlerin netleşmesini zorlaştıran bir etkidir.

Sorulan sorunun değerlendirilmesindeki sınırlılıklardan en önemlisi avcılarının avlanma tercihinin bir gelenekten çok bireysel avlanma zevklerine bağlı göreceli bir durum olmasıdır.

Konu hakkındaki bir başka sınırlılık özellikle yüz yüze görüşmelerde kaynak kişiler ile bire bir görüşmenin yanında çoklu katılım sağlanan odak görüşmeler yapılması sırasında çevrede bulunan diğer avcılarının görüşmeye müdahil olmasıdır. Bununla birlikte, görüşmelerde av hayvanlarının tek tek sorulmasına rağmen kaynak kişilerin, çevresindeki diğer arkadaşlarından çekinerek konuyu atlamaya çalışması veya genellemesi karşılaşılan diğer bir engel olmuştur. Söz gelimi “uçar avlar” ifadesi kuş avlarının tamamını ifade etmektedir. Bu konuda kaynak kişiler avladıkları kuşları tek tek saymak yerine bu şekilde kısa bir tanım kullanmayı tercih etmiştir. Yapılan anket çalışmasında av hayvanlarının her biri ayrı bir seçenek olarak işaretlenme şansı olması ve katılımcıların anket formlarını bireysel olarak doldurma imkânları bulunmasına bağlı olarak söz konusu sınırlılığın anket çalışmasında daha az etkili olduğu düşünülmektedir.

Konu hakkında belirli bir netlik olmasını engelleyen diğer sınırlılıklar ise şöyle sıralanabilir: Bireylerin avlanma alışkanlıkları ve avlayacakları av hayvanı tercihleri bölgenin -hatta mikro ölçekli yerel bölgelerin- iklim, bitki örtüsü, coğrafi özelliklerine ve buna bağlı olarak av hayvanlarının popülasyonuna, ayrıca bölgedeki avlaklar ve av hayvanları hakkında dönemsel ve bölgesel özelliklere göre (MAK) tarafından değişken yasaklar getirilmesi nedeniyle değişkenlik göstermektedir. Ayrıca tercihlerin değişkenliği bazı av hayvanlarının koruma altında olması; avcılarının yaş, sağlık durumu ya da av hayvanı tanımlaması hakkındaki şahsi görüşleri gibi farklı etkenlere de bağlıdır. Bu durum hem görüşme yapılan kaynak kişiler hem de ankete katılan katılımcılar için geçerlidir.

Sayılan sınırlılıklar göz önüne alındığında çalışma kapsamında görüşlerine başvuru kaynak kişilerin ve anket katılımcılarının avlanacak av hayvanları hakkındaki eğilimleri hakkındaki bilgileri Türk avcılık kültürü üzerinde bir genellemeden çok bir ön tespit olarak değerlendirmek mümkündür.

Kaynak kişilerin bu soruya verdiği yanıtlardan elde edilen bilgilerin istatistiksel verileri aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 3.7. Yüz yüze görüşülen kaynak kişilerin avlamayı tercih ettikleri av hayvanları

Avlanması Tercih Edilen Av Hayvanları			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Sadece Uçar Avlar	3	2,4	2,4
Sadece Tavşan	2	1,6	3,9
Sadece Domuz	1	,8	4,7
Sadece Keklik ve Tavşan	16	12,6	17,3
Uçar Avlar ve Tavşan	70	55,1	72,4
Uçar Avlar, Tavşan, Domuz	35	27,6	100,0
Toplam	127	100,0	100,00

Yapılan anket çalışmasında konu hakkında elde edilen verileri gösterir tablolar aşağıdaki gibidir.

Tablo 3.8. Keklik avlamayı tercih eden anket katılımcılarının dağılımı

Keklik			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	129	80,1	80,1
Hayır	32	19,9	100,0
Toplam	161	100,0	100,00

Tablo 3.9. Bıldırcın avlamayı tercih eden anket katılımcılarının dağılımı

Bıldırcın			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	130	80,7	80,7
Hayır	31	19,3	100,0
Toplam	161	100,0	100,00

Tablo 3.10. Üveyik avlamayı tercih eden anket katılımcılarının dağılımı

Üveyik			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	87	54,0	54,0
Hayır	74	46,0	100,0
Toplam	161	100,0	100,00

Tablo 3.11. Çulluk avlamayı tercih eden anket katılımcılarının dağılımı

Çulluk			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	80	49,7	49,7
Hayır	81	50,3	100,0
Toplam	161	100,0	100,00

Tablo 3.12. Ördek avlamayı tercih eden anket katılımcılarının dağılımı

Ördek			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	25	15,5	15,5
Hayır	136	84,5	100,0
Toplam	161	100,0	100,00

Tablo 3.13. Kaz avlamayı tercih eden anket katılımcılarının dağılımı

Kaz			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	8	5,0	5,0
Hayır	153	95,0	100,0
Toplam	161	100,0	100,00

Tablo 3.14. Kaya güvercini avlamayı tercih eden anket katılımcıları dağılımı

Kaya Güvercini			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	30	18,6	18,6
Hayır	131	81,4	100,0
Toplam	161	100,0	100,00

Tablo 3.15. Tahtalı güvercin avlamayı tercih eden anket katılımcıları dağılımı

Tahtalı Güvercin			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	74	46,0	46,0
Hayır	87	54,0	100,0
Toplam	161	100,0	100,00

Tablo 3.16. Yaban tavşanı avlamayı tercih eden anket katılımcılarının dağılımı

Yaban Tavşanı			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	143	88,8	88,8
Hayır	18	11,2	100,0
Toplam	161	100,0	100,00

Tablo 3.17. Yaban domuzu avlamayı tercih eden anket katılımcılarının dağılımı

Yaban Domuzu			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	50	31,1	31,1
Hayır	111	68,9	100,0
Toplam	161	100,0	100,00

Tablo 3.18. Tilki avlamayı tercih eden anket katılımcılarının dağılımı

Tilki			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	2	1,2	1,2
Hayır	159	98,8	100,0
Toplam	161	100,0	100,00

Tablo 3.19. Geyik avlamayı tercih eden anket katılımcılarının dağılımı

Geyik			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	4	2,5	2,5
Hayır	157	97,5	100,0
Toplam	161	100,0	100,00

Tablo 3.20. Dağ keçisi (teke) avlamayı tercih eden anket katılımcılarının dağılımı

Dağ Keçisi (Teke)			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	6	3,7	3,7
Hayır	155	96,3	100,0
Toplam	161	100,0	100,00

Yapılan istatistikten elde edilen verilere göre, yüz yirmi yedi kaynak kişinin yetmiş hem uçar av hayvanlarını hem de kaçar av hayvanlarından tavşanı avladığını beyan etmiştir. Bu sayı genel sayıya oranlandığında ortaya %55,1 gibi önemli bir oran çıkmaktadır. Kaynak kişilerin otuz beşi ise uçar av hayvanları ve tavşanın yanı sıra domuz avlamayı da tercih ettiğini ifade etmiştir ve bu sayının genele oranı %27,6'dır. Bu sayılara sadece keklik ve tavşan avladığını ifade edenler ile sadece uçar avlar avladığını ifade edenler de eklenecek olursa görüşülen yüz yirmi yedi kaynak kişinin sadece üçünün yalnızca kaçar hayvan avı yaptığı ortaya çıkmaktadır ve bu sayının genele oranı %2,4'tür.

Yüz yüze görüşmelerden elde edilen veriler doğrultusunda, kaynak kişilerin %97,6'sı bir başka deyişle tamamına yakınının ağırlıklı olarak kuş avcısı olup bunun yanında tavşan da avladığı görülmektedir. Domuz avlayan kaynak kişi sayısı ise otuz altı olup bunun genele oranı %28,4'tür. Yaban domuzunun dinen haram olması nedeniyle genel itibarıyla yenmeyen bir av hayvanı olması avının görece daha az yapılmasında etkilidir. Buna karşın avının heyecanlı, tehlikeli ve zor bir av olması ya da zirai mücadele amaçlı olarak avlanması gibi sebepler Türkiye'de yaban domuzu avının yapılmasındaki ana belirleyicilerdir.

Yüz yüze görüşmelerde alınan cevaplarda geyik, karaca, teke gibi büyük av hayvanlarının bulunmamasının nedeni bu hayvanların Türkiye genelinde koruma altında olması ve avcılıklarının DKMP tarafından gerekli hâller gözetilerek çok düşük kotalar ile sınırlandırılmasıdır. Ayrıca bu hayvanlar hakkında gerek toplumda gerekse avcılar arasında yaygın olan bazı inançlar bu hayvanların avlanmamasına etki eden bir başka unsurdur. Bu konu çalışmanın *Halk İnançları* başlığı altında ayrıca incelenmiştir.

Anket çalışmasından elde edilen veriler incelendiğinde yüz yüze görüşmelerden elde edilen veriler ile benzer şekilde anket katılımcılarının da ağırlıklı olarak uçar avı ve tavşan avına yöneldiği, yaban domuzu avının da tercih edilen kaçar avlarından biri olduğu görülmektedir. Anket sonuçlarında dikkat çeken bir durum ise anket katılımcılarından alınan

cevaplarda geyik, karaca, dağ keçisi gibi cevapların alınmış olmasıdır. Bunun temel belirleyicisi olarak anket katılımcılarının içinde bu hayvanları avlama izni alabilmiş avcılarının bulunma ihtimali yüksek görünmektedir. Ayrıca yüz yüze görüşme yapılan Ege Bölgesi'nin genel olarak bu hayvanların yaşadığı coğrafya olmamasına karşın anket yapılan bölgelerin bu hayvanların doğal yaşam alanlarından olmasının bu duruma etkide bulunması olasıdır.

Tüm bunlar birlikte değerlendirildiğinde, elde edilen veriler doğrultusunda Türk avcılık kültüründe av hayvanlarının seçimi hakkında net bir genellemeye varmanın mümkün görünmediğini fakat bu verilerden hareketle Türk avcılarının av hayvanı seçimleri hakkında önemli bir fikir edinilebileceğini söylemek mümkündür. Türkiye gibi geniş bir coğrafyada sayısız etken içeren bölgesel farklılıkların güçlü bir belirleyici olması ve bireysel avlanma tercihlerinin de bu noktada farklılıklar göstermesi gibi durumlar göz önüne alındığında konu hakkında kapsamlı bir genelleme yapılmaması çalışmanın tutarlılığına katkıda bulunacaktır. Bu nedenle av hayvanları özelinde hangi hayvanların avlanıldığını saptamanın dışında bu hayvanlar hakkında eski Türk avcılık kültüründe var olan inanç ve ritüellerin günümüz Türk avcılık kültüründe devam edip etmediği konusu çalışmada odaklanan asıl nokta olacaktır.

3.1.5. Avcılığın Avcılar İçin Anlamları

3.1.5.1. Duygusal Anlamlar

Doğa ile İç İçe Olma Vesilesi Olarak Avcılık

Avcılık, her ne kadar bir av hayvanının öldürülmesi olarak zihinlerde yer etse de avcılar için birincil bir amaç olmaktan uzaktır. Avcıların belleğinde avcılığın hayvan öldürmekten ziyade daha farklı anlamlar içermesi söz konusudur. Bunlardan biri de avcılarının doğa sevgisi hatta doğaya olan tutkusudur. Pardo ve Prato'nun daha önce de belirtilen düşüncesine göre “avcılık avcılar için doğayı algılama şeklidir.”

Yapılan anket çalışmasında anket katılımcılarının %85 gibi oldukça yüksek bir oranda avcılığı doğaya olan sevgilerine bağlı olarak doğada olabilme ve doğa ile bütünleşebilme yolu olarak anlamlandırdığı görülmüştür.

Tablo 3.21. Avcılığı doğa ile bütünleşmek olarak değerlendiren anket katılımcılarının oranı

Avcılığın Avcılar Açısından Anlamı			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Doğada olmak, doğa ile iç içe olmak, bütünleşmek	137	85,1	85,1
Toplam	161	100,0	100,00

Yüz yüze görüşmelerde de kaynak kişilerin avcılığı doğa ile bütünleşebilmenin bir yolu olarak algıladıkları sonucuna sıklıkla rastlanmıştır. Bu durum kaynak kişilerin ifadelerinin eşliğinde şöyle değerlendirilebilir.

Avcılar için en önemli hususlardan birisi günümüz yaşam koşulları içerisinde şehir yaşantısından kaçmak ve doğaya ulaşabilmek olmuştur. Kaynak kişiler ile yapılan görüşmelerde bu konu ifade edilmiştir. Bazı kaynak kişilerin¹³ net olarak ifade ettiği üzere avcılık doğa ile iç içe olabilme ve doğayla bütünleşme faaliyeti olup avdan et elde edebilmek çok önemli değildir KK85'in ifadesine göre de avcılıkta önemli olan sabahın en taze saatlerinde doğaya ulaşp orada en doğal şekliyle bir meyveye ulaşmak hissidir. Bu, şehirde yaşayan bir insan için özlenen bir duygudur ve bu bilgilere göre avcılar bu uğraşları sayesinde günlük hayat koşullarından sıyrılarak özledikleri duyguları yaşayabilmektedir.

Genel intiba olarak avcılarının av eti hırsları olduğu düşünülse de bir kaynak kişi (KK58) hariç olmak üzere tüm kaynak kişiler avdan et elde etmeyi önemsemediklerini belirtmiştir. Av etini önemsedığını belirten kaynak kişinin de av etinin kendisi için bir amaç olmadığını ancak avlanma faaliyetinin bir gerçekliği olarak elde ettiği av etine şifa kaynağı olarak kıymet verdiğini belirtmiştir. Avcılar arasında yaygın olarak bilinen ve sık sık dile getirilen “Avcılık kırk gün taban eti bir gün av etidir.” sözü bu durumu çok iyi açıklar niteliktedir. Buna göre, çıkılan avların çok az bir kısmında av elde edilebilir. Buna rağmen avcılar için avlanma isteği sürekli dir. Başarılı sonuçlanan av sayısının bu kadar az olmasına rağmen avlanmanın avcılar tarafından sürekli olarak arzu edilmesinden hareketle avcılar için av elde etmenin olmazsa olmaz bir amaç olmadığı sonucuna ulaşılabilir. Bu bağlamda av eti için av hayvanı öldürmenin avcılar için birincil amaç olmadığı avlanmanın onlar için farklı duyguları yaşayabilme vesilesi olduğu söylenebilir.

¹³ (KK19, KK37, KK39, KK56, KK68, KK69, KK76, KK87, KK95, KK96, KK97, KK99, KK105, KK115, KK116, KK118, KK124, KK125, KK126, KK127).

Bazı kaynak kişiler av hayvanlarının vurulmamasından daha çok mutlu olduklarını ifade etmiştir. Bir kaynak kişi (KK98) ava av vurmak için gidilse de av hayvanının vurulmaması fikrinin daha ön planda olduğunu, önemli olanın dağda bulunabilmek olduğunu ifade ederken bir kaynak kişi de (KK117) avcılığa başladıktan bir süre sonra avurma duygusunun acıma duygusu ile yer değiştirdiğini ve av vurmaktan çok av hayvanını yaşatma amacının öne geçtiğini belirtmiştir. Bu doğrultuda avcılar genel kanının aksine kendilerini doğa âşığı ve hayvansever olarak niteler. Bir kaynak kişinin bu yöndeki ifadesi durumu özetler niteliktedir.

“Avcılık doğa sevgisi ve doğayla iç içe olmaktır. Avcı olarak her ne kadar av hayvanı vurmak istesek dahi bizler birer doğaseveriz, hayvanseveriz. Çünkü olumsuz bir zamanda biz kesinlikle av hayvanı öldürmeyiz. Av eti zaten bizim için sonraki plandadır.” (KK46)

Avcılar için doğada olma amaçlarının bir açıklaması bulunmaktadır ve onlar doğada olmalarının kaynağının farkındadır. Kaynak kişilerden biri bu durumu avcı olmayan kişilerin anlayamadığı his olarak niteler.

“Avcılık -avcı olmayanların hafife aldığı gibi- kötü bir eylem değildir. Çünkü insan doğanın öz parçalarından biridir. Bu nedenle de genel manada avcılık faaliyeti ait olunan doğaya yani asıl kaynağa dönüştür.” (KK122).

Kaynak kişinin ifadesinde yer verdiği şekliyle ava çıkmanın insanın asıl ait olduğu doğaya dönüş olarak nitelendirilmesi dikkat çekicidir. Tüm canlılar gibi doğanın bir parçası olan insanın kendini bu şekilde hissetmesi ve durumun farkında olması avcılığın özünün anlaşılması hakkında önemli bir ipucudur. Modernleşme ile doğadan uzaklaşan insanoğlu için doğa her zaman çekiciliğini korumuştur. Bunun nedeni insanın öz yuvasına dönme isteği olarak düşünülebilir. Doğanın öz parçalarından biri olan insan aslına sürekli bir özlem duygusu içerisinde. Şehir hayatının getirdiği birçok olumsuz etken insanı ait olduğu asıldan yani doğadan uzaklaştırırsa da insan doğayla yeniden bir araya gelebilmek için bazı yollara sahiptir. Bu yollardan bir tanesi de avcılıktır. Avcılık insanın doğaya olan özlemini gidermek için önemli bir araç konumundadır. Bir kaynak kişi avcılığın avcılar için doğaya kavuşma heyecanı olduğunu ve avcıların avlanmayı özlemese bile doğayı özlediği için avlanmayı istediğini belirtir.

“Kendini gerçekten avcı hisseden hiç kimse av etinin heveslisi değildir. Avcılık, avcılar için doğaya kavuşma heyecanıdır. Çünkü avcı avı özlemese de doğayı özler.” (KK70)

Kaynak kişi ifadesinden hareket edilecek olursa avcılarının doğa sevgilerine bağlı olarak doğaya duydukları özlemi gidermeleri için avcılığı bir vesile olarak gördüğü düşünülebilir. Ayrıca av elde etmenin avcılar için arka planda bir amaç olduğu da bu ifadede yinelenmiştir.

Bazı kaynak kişiler avcılığı doğanın güzelliklerini görebilmek ve o güzellikleri yaşayabilmek için sadece bir vesile olarak anlamlandırmıştır.

“Ben avcı olmasaydım doğanın güzelliklerini göremezdim. Zaten avcı olmayan çoğu insan bunları göremez, doğal yaşamı göremez. Doğal yaşamı görmek için doğaya çıkmak, yaşamak lazım ama dediğim gibi; kurallara uyarak. Zaten matematiksel hesaplıysanız zarardasınız. Et alsanız daha ucuza denk gelir. İş bunun sporunda. Bunu da güzel yapmak lazım. Eski insan et için, post için, kendini korumak için yapmış. Sonraları iş zevkini tatmin etmeye dönmüş.” (KK1)

Kaynak kişinin ifadesine göre avcı olmayan bir insanın doğadaki güzellikleri ve doğal yaşamı görebilmesi zordur. Doğa sporları genel anlamda şehirde yaşayan insanların doğa ile buluşmasını sağlayan etkinliklerdir. Avcılık da bunlardan biri olarak değerlendirilebilir. Bu türden sporlar ile ilgilenmeyen insanların günlük hayatları içinde şehirden çıkıp doğaya ulaşması için bir vesileleri olmadığı düşünülecek olursa avcılık doğayla insanı bir araya getiren faaliyet alanlarından biri olarak işlev görmektedir. Bu anlamda avcılık av eti için değil doğada olabilmek adına yapılan bir faaliyettir. Kaynak kişinin de ifade ettiği üzere basit bir matematiksel hesapla bu amaç ekonomik anlamda da mantıklı değildir.

KK40’a göre de insan avcılık sayesinde normal hayatında göremeyeceği yerleri görebilir, oralarda mutlu olabilir.

“Amaç doğada olmak. Avcılık sayesinde hayatımda göremeyeceğim yerleri gördüm. Bana şimdi on bin lira verip “Git şu Karıncalı Dağ’ı gez gel” deseler gitmem ama ava gidelim deseler giderim.” (KK40)

Avcılık, insanı sahip olduğu konforu terk ederek meşakkatli bir şekilde zorlu bir dağa gezmeye sevk eder. Dağa çıkmak kadar orada yürümek de bedensel anlamda zor bir faaliyettir. Bu zorlu faaliyet esnasında duyulan yorgunluk ile doğadan keyif alabilmek ise

bunu gerçekten arzulamayan bir insan için imkânsızdır. Bu noktada avcılığın doğadan keyif alabilmek için insanı zorlu faaliyetleri bile içten gelerek yerine getirebilmesi adına bir çeşit itici etken olarak işlev görmesi düşünülebilir. Kaynak kişi bu durumu para verseler bile çıkılmayacak dağları avcıya gezdiren bir spor faaliyeti olarak nitelerken bunu yaptıran asıl gücün de doğaya duyulan özlem olduğunu belirtir.

Kaynak kişi ifadelerinden ve anket verilerinden hareketle avcılarının kendilerini doğaya ait hissetmelerini, dolayısıyla doğaya dönüş için sürekli bir özlem duyduklarını ve doğaya dönüşlerinin vesilesini de avcılık olarak gördüklerini düşünmek mümkündür. Bu doğrultuda avcılar için avcılığın ifade ettiği anlamlardan biri olarak onların doğada bulunabilmelerini ve doğadan keyif almalarını sağlayan bir vesile olması söylenebilir.

Özgürlük Hissi Olarak Avcılık

Çalışma kapsamında yüz yüze görüşülen kaynak kişilerden bazıları¹⁴ avcılığı av vurmanın çok ötesinde doğada kendilerini özgür hissettiren bir faaliyet olarak anlamlandırmıştır. Onlara göre avcılık kendilerini gerçekten özgür hissettikleri tek yer olan doğaya ulaşmanın bir yoludur.

İnsanoğlunun yaradılışı gereği benliğinde taşıdığı bireysel özgürlük hissi onun ayrılmaz bir parçasıdır. Sosyal bir varlık olan insan bireysel yaşamının haricinde aile çevresi, iş çevresi, arkadaşlık çevresi gibi birçok sosyal çevreye dâhil olduğu bir hayat sürer. Bu sosyal çevrelerde yer alabilmek ve yaşamını iyi bir şekilde sürdürebilmek için birçok bağ kurar. Bu bağların gereği olarak da çeşitli sorumluluklar yüklenir. Yüklendiği bu sorumlulukları yerine getirebilmesi için de özverilerde bulunur. Bireyin özgür kalabilmesi ise ancak bu sorumluluklarından uzaklaşabilmesi ile mümkün olmaktadır. Bu anlamda avcılık bireyin içerisinde yer aldığı tüm sosyal çevrelerden uzaklaşarak doğayla baş başa kalmasını ve yalnızca kendisinden sorumlu bir şekilde zaman geçirebilmesini sağlar. Böylece kişi sahip olduğu zamanı sadece kendisine ve onu mutlu eden aktivitesine ayırarak kendini özgür hisseder. Kaynak kişilerin de avcılığı özgürlük olarak ifade etmeleri bu yönde değerlendirilebilir ve günümüz yaşam koşulları içinde kendine yeterince zaman ayıramayan kimi insanların avcılık sayesinde şehir hayatından kaçarak doğaya çıkmaları ve bu sayede kendilerini özgür hissederek mutlu olmalarından bahsedilebilir. Çünkü insanın bir parçası

¹⁴ (KK49, KK83, KK89, KK107)

olduğunu bir başka deyişle gerçekten ait olduğunu hissettiği doğayla iç içe olabilmesi ve böylece kendini özgür hissetmesi onu mutlu eden etmenlerdir. Doğa ile iç içe olabilmenin çeşitli yolları vardır ve avcılık bu yollardan bir tanesi daha doğru ifadeyle bir vesilesidir.

Avcılık vesilesi ile avcılar kimi zaman yalnız kimi zaman ise arkadaşları ile doğaya çıkar ve orada kendilerini mutlu hisseder. Orada yapılan en küçük şey bile onları mutlu etme adına işlev görür.

“Etle zaten bizim bir işimiz yok. Doğada olmak asıl. İki bardak çay içiyoruz kendimize geliyoruz. Ben burada içmem mesela çayı falan. Oralarda iki bardak çay içiyorsun, kafa dengi adam oldu mu iki sohbet muhabbet ediyorsun. Vurmuşsun vurmamışsın bu önemli değil bizim için.” (KK57)

Avcılık sayesinde kendini özgür ve mutlu hisseden insan doğada karşısına çıkan birçok şeyin de farkına varır ve onları da çok sever. Böylece avcılığın vesile olduğu mutluluk çok yönlü bir sevgiye de zemin hazırlar. Tüm bu bilgiler bir araya getirildiğinde avcılığın bazı avcılara göre doğaya çıkarak kendilerini özgür hissetmelerinin ve mutlu olabilmelerinin bir vesilesi olarak anlaşıldığı söylenebilir.

Bir Tutku Olarak Avcılık

Avcılığın avcıların nezdinde kazandığı anlamlar içerisinde kimi zaman vazgeçilmez bir unsur olarak nitelendirildiği de görülmektedir. Bazı kaynak kişilere göre avcılık; bırakılması, terk edilmesi mümkün olmayan bir alışkanlık dahası insana doğada olma zevkini tattıran bir tutkudur (KK16, KK72, KK84, KK86, KK121).

Avcılık bazı avcılar için öyle bir tutkudur ki avlanmak için dağlarda gezen bir avcı hiç yorgunluk hissetmemesine karşın avlanmak için gitmemiş olduğunda yorgunluktan bitap düşer.

“Tüfek olsun ben şimdi dağa giderim yorulmam ama tüfeksiz gideyim cacığım çıkar.” (KK20)

Avcılar için bir tutkuya dönüşen avcılık, uğruna birçok zorluğun göz ardı edildiği bir uğraşıdır. Avcılığın avcılar için bir tutku olarak görülmesinin elbette bir açıklaması olmalıdır. Avcılara göre bir insan nasıl ki bir sevda peşinde koşar ve bu sevda onun için vazgeçilmez bir hâl alırsa avcılar için de avlanmak böyle bir anlam ifade eder.

“Av, insanın sevdasıdır. İnsan sevdasının peşinde, sevdiğinin peşinde koşar. Av, yemek demek değildir. Av, o heyecanı yaşamak; o sevgiyi, tutkuyu hissetmektir. Av atmak değildir; av, yaşamaktır. Avcı onu yaşayandır.” (KK111)

Sevdasının peşinde koşan bir insan birçok şeyden vazgeçebilir. Kendisi için çok değerli olan varlıkları hatta kişileri bile göz ardı edebilir. Avcılık da kimi avcılar için birçok şeyden neredeyse vazgeçebilecekleri bir sevdadır.

Avcılık öyle bir sevdadır ki işe gitmek av için terkedilebilir hatta kimi zaman bu sevda eşlere dahi -şaka yollu olarak- av için onlardan vazgeçilebileceği şeklinde ifade edilir (KK22, KK101).

Avlanma tutkusu bazı avcılar için doğa ile bütünleştiği zamanlarda onlara geride bıraktıkları her şeyi hatta ailesini bile unutturacak düzeyde bir tutkudur. Onlar için avlanma esnasında önemli olan tek şey doğayı ve doğada geçirdikleri o anı yaşamaktır. Bunu da sadece yaşayarak anlamak mümkün olabilir.

Avcı ava çıkınca tüfeği ve köpeğiyle baş başa kalır hatta o anlarda çocukları bile aklına gelmez. Bu durum söz ile ifade edilebilecek bir durum değildir. Bu durum sadece yaşayarak anlaşılabilir. Bunu anlayabilmek için orada olmak, o heyecanı yaşamak şarttır (KK44, KK90).

Avcılar için avın tutkulu bir şekilde yaşanmasında doğada olabilmenin ve doğal hayatın bir parçası olduğunu hissedebilmenin rolü büyüktür. Doğanın içinde cereyan eden avlanma faaliyeti avcının doğal güzelliklerle, av hayvanlarıyla, kendi köpekleriyle ve silahlarıyla birlikte bir bütün teşkil etmenin getirdiği güçlü bir histir. Doğanın kendi düzeni içinde avcı olarak yaratılmış insanoğlu tarihsel akış içerisinde her ne kadar doğadan uzaklaşsa da avlanma faaliyeti ile ait olduğu bütüne geri döner. Bu dönüşün avcıya verdiği keyif de onun için tutkulu bir hazzır.

Avcılık vazgeçilmez bir tutkunun da ötesinde “her şeydir”. Dahası, avcılık olmazsa hayatın bir anlamı kalmaz (KK38, KK55).

Avcıyı ait olduğu doğa ile bütünleştiren avlanma tutkusu bir kaynak kişi tarafından avlanma dışındaki zamanlarda da avcıya doğada olmanın keyfini yaşatan bir uğraşı olarak değerlendirilir.

“Avcılık benim için bir spor, tutku. Yani o şey değil, yani canilik değil. Şu anda iki tane köpek bakıyorum ben gözüm gibi. Onlarla vakit geçirmeyi mesela ben ovada çalışıyorum, onlarla haşır neşir oluyorum. Bir aşk yani. Başka bir şey değil.” (KK42)

Avlanma tutkusu bir avcının yaşamının tam merkezine yerleşir. Bir kaynak kişinin ifadesi avcının kötü zamanlarında bile aklına ilk gelen şeyin avcılık oluşunu ifade ederken bu tutkunun derecesini de ortaya koyar niteliktedir.

“Ben kendim bak kaza da geçirdim. O arada dahi inan ki evden kalktığımda ilk baktığım çevre dağlar olurdu. Ayağım bir iyileşse de bir şöyle (dağları) gezip gelsem.” (KK102)

Avlanmanın insana yaşattığı tutku düzeyindeki heves her insanda karşılaşılabilecek bir durum değildir. Bu tutku insanın doğuştan sahip olduğu bir duygudur. Öyle ki aynı şartlarda avcılıkla iç içe yetişen iki kardeşten birisi bu tutkuyu taşıırken diğerinde değil tutku düzeyine ulaşmak avcılık onun için hiçbir anlam ifade etmeyebilir.

“Avcılık benim için bir tutku. Bu doğuştan gelen bir şey. Mesela kardeşim ve ben. Aynı etki kardeşimde yok, sıfır. Kardeşim eline av tüfeği almadı. O da babamları gördü, amcamları gördü, ben de gördüm. Ben onların peşine düştüm. Benim hayatımdan avcılığı çıkarırsan yüzde seksenini silersin.” (KK17)

Çünkü avcılık doğuştan gelen bir hevestir (KK17, KK31).

Avcılığın içinde tutkusal bir bağlılık olmasa avcılık birçok insanın heves etmeyeceği zahmetli bir faaliyettir. İnsanın sahip olduğu rahat yaşamdan kendi isteği ile meşakkatli bir süreci seçmesi aslında anlam verilemeyecek bir durum olarak görülebilirse de insanı buna yönlendiren şey o “tutkudur”. Bu tutkuya sahip olmayan bir kişi avcılığın doğasında bulunan zor koşullara razı gelmez hatta çoğu zaman avlanma sonunda ele geçen maddi bir şey olmadığı da düşünülürse katlanılacak zorlukların hiçbir anlamı yoktur. Ancak tüm zorluklara katlanmanın hatta onları hiç önemsememenin temelinde avcıya doğanın bir parçası olabilme zevkini insana yaşatan tutku bulunur.

Avcı ava gideceği zaman mutlaka bir heyecan duyar ve bu nedenle uyuyamaz bile. Kimi zaman uykusuz bir şekilde ava gidilen zamanlar olur. Uyunsu da bu bir an önce sabah olması ve ava gidebilmesi içindir. Avcının içinde bu tutku olmasa bu zahmet çekilmez (KK14, KK34, KK110).

Avlanmanın bir avcıya tutku düzeyinde bir sevgi hissettirmesinin temelinde ise doğanın bir parçası olduğunu hissedebilmesi yatar. Bunu sağlayan da bir avcı olarak yaratılan insanın kendi doğasında bulunan avlanma içgüdüsünün etkisiyle hissettiği “bir avı ele geçirme” dürtüsüdür. Bu dürtü temel avlanma sebebi olsa da aslında avcıyı bu faaliyete yönlendiren şey mutlaka av elde etme değil bunun için çaba sarf etmektir. İki kaynak kişinin ifadesi bu bağlamda birbirini tamamlayarak durumu açıklar niteliktedir.

“Avcılık benim gözümde çocukluğumdan beri gelen bir tutku. Avlanma tutkusu ama avlanma tutkusunun dışında doğayla iç içe olmak hedefi belirleyip hedeften bir nimet almak.” (KK66)

“Avcılığın bana verdiği haz tarifi olmayan bir haz yani. Ne etinin yemesi ne tadı. Onu kovalayıp öldürmek -cani bir şekilde değil de yani- onu bulmak, ele geçirmek.” (KK112)

Bununla birlikte her av başarıyla sonuçlanmaz ama avcı her fırsatta yine avlanmak ister. Avcıyı buna iten de içindeki bu tutkudur. Bu tutkunun açıklaması ise “oyun” kavramı ile yapılabilir. Gasset’in (2005:34-36) belirttiği üzere avcılığın doğasında bulunan başarısız olma ihtimali avcılığın en güzel yanlarından biridir ve bunun da temelinde oyun kavramı yatar. Gerçek avcı kendi içindeki doğaya dönme ve mutlu olma peşindeki avcı olup onun asıl amacı avı ele geçirmek değil ait olduğu doğaya dönerek katıldığı oyun sayesinde mutlu olabilmektir. Bir kaynak kişi kendini doğanın bir parçası olarak değerlendirirken bu düşüncesini kendisinde doğal olarak var olan bir avlanma içgüdüsüne dayandırır.

“Avcılık vazgeçemediklerimden biri. Bana “Nelerden vaz geçemezsin hayatta?” desen birinci sıraya ailemden sonra avcılığı koyarım. Ben avcılıktan vaz geçemem yani. Ailemden sonra o gelir. Şöyle düşünüyorum ben: Doğada avcı olan bir hayvan neleri hissediyorsa doğası gereği ben de insan olmama rağmen onun hissettiği şeyleri hissettiğimi düşünüyorum. O anda ben avlanma içgüdüsünü hissediyorum.” (KK23)

Kaynak kişi bu ifadeleri ile asıl olan şeyin bu doğal döngü içinde avı elde etme heyecanını yaşamak olduğunu ifade eder. Bu örnek bir avcının avlanma tutkusunun bir çeşit doğal oyun olarak izah edilebilmesine olanak tanır.

Avcının doğada katıldığı oyun nedeniyle duyduğu zevk ve bu zevke olan tutkusu kimi avcılarda o kadar yoğunudur ki bu avcılar avın bitmesine üzülür hatta eve dönmeyi bile istemez. Çünkü av bitmesi ve eve dönülmesi avcının ait olduğu doğadan ayrılması anlamına

gelir. Av öldürmenin değil de avlanmanın yani parçası olduğu doğal döngünün kendisine kattığı zevkin sürekliliğini isteyen avcı ne avın ne de avdan elde edeceği etin peşindedir. O sadece kendi benliğinin ait olduğuna inandığı doğadan kopmak istemez ve bu nedenle eve dönüş onun için doğadan kopuştur.

Avcılık avcının tutkusudur, mutlaka av vurmak değildir. Bu nedenle mümkün olsa avı bırakıp eve dönmek istemez. Bunun nedeni o hayatı yaşamayı istemektir (KK41, KK59, KK123).

Gittikleri avdan eve dönmek istemeyen avcılar için en zorlu dönem av sezonun kapalı olduğu dönemdir. Türkiye’de av sezonu yasal olarak belirlenen zamanlarda açık olduğu gibi avcılar için de vicdanen avlanılan ve avlanılmayan zamanlar vardır. Bu zamanlar genel itibarıyla birbiri ile örtüşür hatta çoğu avcı yasal olarak av sezonunun açık olmasına rağmen iklim şartlarının zorluğu nedeniyle hayvanların zora düştüğü zamanlarda veya iklim nedeniyle av hayvanlarının erken kuluçkaya yatacaklarını fark ettiklerinde avlanmayı bırakır. Her ne sebeple olursa olsun av sezonu kapandığında avcı bir dahaki sezon açılışına kadar kalan süreyi ipe çeker. Bunun sebebinin de avcılığa tutku ile bağlanmaları olduğu söylenebilir.

“Severek yaptığımız için bu işi, tutku gibi bir şey. Av bittikten sonra açılana kadar kaç gün kaldı diye günleri sayarım.” (KK113)

Kaynak kişi ifadelerinden elde edilen bilgilerden hareketle avcılarının doğaya dönerek mutlu olabilmelerini sağlayan avcılığa tutku düzeyinde bir bağlılık hissettikleri ve bu nedenle de avcılığı birçok şeyin üzerinde tuttukları söylenebilir. Avcıların hayatlarında bu derecede bir öneme sahip olan avcılığın birçok avcı için vazgeçilmez nitelikte ifade edilmesi bu faaliyetin onlar için boş zamanlarını değerlendirdikleri bir uğraşı olmaktan çok hayatı algılayış biçimi olduğu söylenebilir.

3.1.5.2. Hareket Anlamları

Bir Sosyalleşme Faaliyeti Olarak Avcılık

Sosyal bir varlık olan insan için günümüzde çeşitli sosyalleşme ortamları bulunmaktadır. İnsanın kendi seçimi olmayan aile, okul, iş ortamı gibi sosyal ortamlar haricinde kendi seçimleri ile dâhil olduğu ve arkadaşlık bağlarına dayanan ortamlar da

insanların keyif aldığı ve kendini mutlu hissettiği sosyal ortamlar olarak önem kazanır. Arkadaşlık ilişkilerinin “ortak dünya” algısına dayalı olarak sunduğu karşılıklı paylaşım unsuru insanların bulunmaktan keyif aldığı sosyal ortamlar oluşturur. İnsanlar bu ortamlarda kendi iradeleri ile bulunarak zamanlarını mutlu bir şekilde geçirme olanağı bulur. Avcılık da ortak dünya niteliği taşıyan bir faaliyet olarak insanlara keyif aldıkları arkadaş ortamlarını oluşturabilmelerini sağlayan bir uğraşı alanı niteliğinde değerlendirilebilir.

Avcılıkta arkadaşlık, sevgi ve saygı bir aradadır. Sadece arkadaşların bulunduğu bu ortamda güzel vakit geçirmek mümkündür ve bu nedenle avcılar bu dostluk ortamında bulunmaktan keyif alır.

Doğada olmak ve arkadaşlarla keyifli muhabbetler etmek çok güzel bir duygudur ve avcılığın hem kendisi hem de muhabbeti çok zevkli bir şeydir. Avcılık başlangıçta her ne kadar av vurmak olsa da zamanla arkadaşlık için gidilen bir faaliyettir (KK21, KK64, KK74, KK91, KK103).

Avcılık, avcılarının buluştukları ortak nokta olarak sadece yakın çevre dostluklarını oluşturmakla sınırlı değildir. Çeşitli imkânlar doğrultusunda mesafelerden bağımsız dostluklar kurulmasına da vesile olur.

“Avcılık sayesinde görmediğimiz yerleri gördük, gitmeyeceğimiz yerlere gittik, güzel şeylerle karşılaştık.” (KK47)

“Avcılık, bilmediğin dokuz dağda bilmediğin dokuz adam tanıtır; bilmediğin dokuz tane adamla dost olursun. Avcılık böyle bir şey.” (KK48)

“Bir avcı hiç tanımadığı, yabancı bir köye bile gittiğinde avcı olduğunu söylerse orada hemen güzel bir sohbet başlar ve insanlar onunla candan bir şekilde ilgilenir.” (KK34)

Kaynak kişilerin ifadeleri yüz yüze görüşmeleri işaret etmekle birlikte yakın zamandaki teknolojik gelişmeler sayesinde avcılarının ortak dostluklar kurması ve ortak paydası avcılık olan sosyal ortamlar oluşturmalarının kapsamı genişlemiştir. Yakın zamana kadar şehir dışı avlar veya avcılığa dayalı çeşitli alışverişler (tüfek, köpek vb.) sayesinde kurulan avcılık merkezli dostluklar internet kullanımının yaygınlaşmasıyla hız kazanmıştır. Sosyal medya kullanımı veya internet tabanlı çeşitli imkânlar tüm insanlar gibi avcılar için de mesafe kavramını ortadan kaldırmış ve mesafeden bağımsız arkadaşlıkların ve arkadaş ortamlarının kurulmasını sağlamıştır. Avcılık merkezli çeşitli internet forumları, sosyal

medya grupları gibi unsurlar mesafe kavramını ortadan kaldırarak avcılık özelinde oldukça geniş kapsamlı arkadaşlıkların kurulmasına zemin hazırlamıştır. Bu durum sadece ülke içi değil uluslararası boyutta bir avcı arkadaşlığı boyutundadır. Bu etkenlere bağlı olarak kurulan arkadaşlık ortamları avcılarının birbiriyle kaynaşmasını sağlamış ve önemli bir sosyalleşme alanı olmuştur. Kaynak kişilerin ifadeleri ve günümüz teknolojik imkânları bir arada değerlendirildiğinde avcılık avcılarının yeni sosyal ortamlara dâhil olmasını ve geniş bir sosyal çevreye sahip olmasını sağlayan bir faaliyet olarak değerlendirilebilir.

Bir Spor Faaliyeti Olarak Avcılık

Bir sosyalleşme alanı olarak işlev gören avcılık aynı zamanda sportif bir faaliyet alanıdır. Avcıların dünyasında avcılık insanı doğal ortam içerisinde spor yapmaya sevk eden bir eylem olarak karşılık bulur.

Gasset'in belirttiği gibi insanlığın ilk dönemlerinde ekonomik fayda amacı taşıyan avcılık sonraki çağlarda sportif bir faaliyet hâline gelmiştir. Avcılığın günümüze kadarki seyri içerisinde teknik ve taktik gelişmelerin avcıyı av hayvanı karşısında mutlak bir üstünlüğe taşımasına rağmen avcılığın özü aynı kalmış ve avcılık sportif bir faaliyet olmanın dışına çıkmamıştır.

Çalışma kapsamında yapılan anketin katılımcılarından avcılığı bir spor faaliyeti olarak gören on beş katılımcı olmuştur. Bu sayının genele oranı da %9,3'tür.

Tablo 3.22. Avcılığı yürüyüş, spor olarak değerlendiren anket katılımcılarının oranı

Avcılığın Avcılar Açısından Anlamı			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Yürüyüş, spor yapmak	15	9,3	100,0
Toplam	161	100,0	100,00

Yapılan yüz yüze görüşmelerde avcılık için bir sportif bir faaliyet alanı olarak bahseden kaynak kişiler olmuştur. Bu katılımcılara¹⁵ göre avcılık av vurma hırsından ziyade doğal ortamda spor yapabilmeye vesile olan bir spordur. Doğal ortamda ve temiz havada yürüyüş yaparak ter atmak insana keyif vermesinin yanında önemli de bir spor faaliyetidir.

¹⁵ (KK2, KK7, KK8, KK27, KK29, KK30, KK35, KK36, KK43, KK47, KK50, KK52, KK54, KK75, KK77, KK108)

Yapılan bu spor en güzel spor şeklidir. Her ne kadar avcılığın başlangıç zamanlarında avlanma ön planda olmuşsa da sonraları bu iş tamamen bir spora dönüşür. Av vurmak çok da önemli değildir.

Öldürmenin dâhil olduğu bir faaliyeti spor olarak kabul etmeyen yaygın düşüncenin aksine avcılar için de avcılık bu anlamda görülmez. Daha açık bir ifadeyle avcılar için avcılık avcılar için temel amaç olarak hayvan öldürmekten keyif aldıkları için değil ele geçirmeyi hedefledikleri bir av hayvanının peşindeyken yoğun bir bedensel faaliyette bulundukları için spor olarak görülür. Doğal et temin etme bu faaliyette arka plandadır. Bir kaynak kişinin ifadesi bu durumu net olarak ifade eder.

“Benim için avcılık öncelikle bir tabiat yürüyüşü. Av yapmadığımız, av bulamadığımız zamanlar oluyor ama tabiatta on beş, yirmi kilometre yürüdüğümüz günler oluyor. Tabiatta hem gezi hem yürüyüş bağlamında bir spor hem de doğal, eti yenebilecek hayvanların etini yeme babında doğal beslenme açısından faydalı.” (KK61)

Şehir yaşantısının getirdiği zorluklar yanında sunduğu konforlu ortamı terk ederek doğayla iç içe spor yapma imkânı sunan önemli bir etken de avcılıktır. Avcılık merakı insanı doğada tutar ve onu doğada spor yapmaya sevk eder. Doğada yürüyüş yaparak sportif bir faaliyet yapmak avcılık olmadan da mümkündür ancak avcılara göre bu hâliyle eksik bir spor türüdür. Çünkü doğa yürüyüşünde heyecan unsuru yoktur. Avcılara göre doğa yürüyüşüne heyecan duygusunu katan şey ise avlanma isteğidir. Avlanma isteği avcıların doğa ile iç içe spor yapmalarını sağlayan bir çeşit itici güçtür.

Av açık olmadığı zamanlarda spor yapmak için de bahane yoktur. Aslında ava gidip av vurmak amaç değil. Önemli olan doğayla bütünleşip spor yapabilmek ve heyecanı yaşamaktır. Doğada yürüyüş yapılabilir ancak onda heyecan yoktur. Avda bir yandan yürürken bir yandan da sürekli pürdikkat olarak, plan yaparak heyecan duyulur. Bu da bedensel sporun yanına zihinsel bir etkinliği dâhil eder (KK6, KK62).

İnsan için spor yapmak sadece bir keyif unsuru değil sağlıklı yaşamak için bir gerekliliktir. Birçok insan farklı spor dallarıyla ilgilenerek sağlıklı kalmaya çalışır. Avcılar için de avcılık bu amaç doğrultusunda işlev görür.

“Ya Şimdi avcılar da etine hevesli değil. Bu spor. Bir heyecan oluyor. İnsan doğayı   zl  yor. Avı   zlemese doğayı   zl  yor. Genelde zaten gittiğin zaman hani derler ya kırk g  n taban eti bir g  n av eti bizlerde de genelde o oluyor.” (KK70)

“Ben avcılığı   oğunlukla antrenman için yapardım. Ben avcılığı bırakalı on sene oldu. On senenin ilk senesinde bacaklar hapı yuttu avcılığı bırakınca. Bıraktım b  yle oldum, bırakmasaydım daha gen   dururdum.” (KK28).

Kaynak kişi ifadelerinden ve anket verilerinden hareketle bazı avcılar tarafından avcılık bir spor faaliyeti olarak değerlendirilir. Buradaki spor anlayışı ise kaçan bir canlıyı vurabilme yeteneği ile   l  len   ld  rme zevki olarak tanımlanmamaktadır. Onlara g  re avcılığın sportif y  n   hedef olarak d  Ő n  len av hayvanının peşine d  Ő t  kten sonra ortaya   ıkan kovalamaca ile zor Şartlarda y  ksek tempolu doğa y  r  y  Ő leri yapabilmektir. Avcıları bu sporu yapmaya iten de zevk için hayvan   ld  rmek değil doğal kovalamacanın bir par  ası olarak bu kovalamacadan keyif alma arzusu olarak değerlendirilebilir.

Stresten Arınma Y  ntemi Olarak Avcılık

  zellikle yakın geçmişten itibaren sosyal yaşam içerisinde insanoğlu için en b  y  k sorunlardan biri de stres olmuştur. Kimi zaman fiziksel sorunların kaynağı olarak ortaya   ıkan stres kimi zaman da zihinsel sorunların arkasında yatan temel etken olarak g  r  l  r. Bununla birlikte stresin aile yaŐamından toplumsal yaşama değin sosyal hayatın her alanını olumsuz etkilemesi de s  z konusudur.

G  n  m  zde stresle başa   ıkabilmek için insanlar tarafından bir  ok yola baŐvurulmaktadır. Bu durumda temel amaç zihinsel rahatlamayı sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda insanlar kendilerine uygun   eŐitli y  ntemlere başvurur. Avcılık da insanların stresle başa   ıkma y  ntemlerinden biri olarak değerlendirilir. Gerek doğaya   ıkma vesilesi gerekse bedensel ve zihinsel y  nden sportif bir aktivite olması sebebiyle avcılık avcılar için Şehir yaşamının getirdiği   eŐitli stres fakt  rleriyle başa   ıkabilmenin   nemli bir yolu olarak değerlendirilir. Bazı kaynak kişilerin ifadeleri bu y  nde bilgiler içermektedir.

“Avcılık av vurmaktan   ok Şehirden uzaklaşıp doğada gezerek stres atabilmek demek. Orada doğal g  zelliklerin içinde olunca dertler unutulur. Orada bir kekliğin aniden kalkıŐı, k  peğin hareketleri ve karşılaşılan bir  ok farklı g  zellik insana stresini unutturur.” (KK12, KK25, KK45, KK60, KK65, KK93, KK106, KK109)

Bazı kaynak kişilerin ifadeleri ise durumu farklı yönlerden izah eder niteliktedir.

Avcılık insanın her şeyi unuttuğu bir ortamdır. Avlanırken hayatın bazı kısımlarından tamamen uzaklaşılır. Şehirden uzaklaşıp doğada avı ele geçirmeye odaklanmanın yanında karşına her an bir av çıkma ihtimaline karşılık dikkat kesilmek, kimi zaman arkadaşlarla şakalaşmak kimi zamansa tek başına kalmak insanı rahatlatır (KK32, KK33, KK58, KK88).

Doğada olma ve doğada temiz hava almanın dışında insanı stresten uzaklaştıran belki en önemli etken avlanma sürecinin kendisidir. Zira avlanma amacı olmadan da doğaya çıkıp gezmek de söz konusu olabilir. Avlanmanın stres ile başa çıkma adına gördüğü işlev avlanmaya başlama anından av bitimine kadar devam eden etkinlikler dizisi yani başından sonuna kadar birbirine bağlı şekilde devam eden avlanma sürecidir. Avı ele geçirmek için bir plan oluşturma, belirlenen planı uygulamaya koyma, planın işlerliğini kontrol etme ve değişen şartlara göre planı güncelleme gibi taktiksel unsurların yanı sıra karşılaşılan güçlükler ile başa çıkma safhaları bu süreci oluşturur. Avı başarıyla sonuçlandırmak için girilen bu süreçte nihai hedefe ulaşmak stresin atılmasında pay sahibi değildir. Stresten uzaklaşmayı sağlayan unsur avlanma süreci boyunca gerçekleşen her türlü aktivitenin sağlıklı bir şekilde yürütmesini sağlamaya yarayan odaklanmadır. Avlanma sürecinin başarısına odaklanan zihin stres unsurlarını arka plana atar. Bu şekilde avcı günlük hayatında yüklenmiş olduğu stresten uzaklaşır ve zihinsel bir rahatlamaya kavuşur. Bu manada avcılık avcılarının stresle başa çıkmalarında oldukça etkili bir işlev görmüş olur.

Kaynak kişilerin ifadelerinde de görüldüğü üzere avcılığın avcılar için ifade ettiği diğer anlamların yanında hayatın stresinden arınma faaliyeti olarak da anlam ifade ettiği görülmektedir. Özellikle modern yaşamın insanları doğadan uzaklaştırmasına karşın bazı sporlar gibi avcılık da insanın doğaya dönüşüne aracılık eden ve böylece insanların modern yaşamın stresinden kurtulmasına vesile olan bir uğraşı olarak değerlendirilebilir. Bu manada avcılığın bazı avcılar için ifade ettiği anlamın onları zihinsel rahatlatan bir faaliyet olduğu söylenebilir.

Bir Yaşam Şekli Olarak Avcılık

Avcıların dünyasında çeşitli anlam ve işlevler içeren avcılık bazı avcılar için tamamen bir yaşam şekli olarak düşünülür. Bazı avcılar avcılığı boş zamanlarını değerlendirmek için yapılan bir spor ya da alışkanlık olarak görmekten ziyade yaşamlarının merkezine oturtmuş hatta yaşamlarını avcılığa göre düzenlemiştir.

Avcılığın kendileri için tamamen bir yaşam tarzı olduğunu, av eti elde etmenin ise hiç önemli olmadığını belirten bazı kaynak kişilerin¹⁶ bu görüşleri bir başka kaynak kişinin “Ağacın yaşaması için dibine nasıl su dökülürse benim için de avcılık o. Ağacın yaşamak için ihtiyacı olan su gibi bir şey.” (KK104) ifadesi ile derinlemesine bir anlam kazanır.

İki kaynak kişinin (KK53, KK79) ise avcılığın kendi hayatlarının tam merkezinde olduğunu ve hayatlarını avcılığa göre düzenlediklerini, avcılık sayesinde mutlu olmalarının iş ve aile hayatlarına da yansıdığını, bu sayede de huzurlu bir hayat sürdüklerini belirtmesi bazı avcılar için tamamen bir yaşam şekli hâline gelen avcılığın onların yaşamına olumlu yönde katkı sağladığı şeklinde değerlendirilebilir.

Bir kaynak kişi ise avcılığın yaşamın her anını kapsayan bir yaşam şekli olduğunu ifade eder.

“Yıl on iki ay avcı, tüfeği eline alınca değil. Mesela ben şu anda tüfeksiz avcıyım. Yani onu avlamak değil. Şu anda avcıyım, avlayabiliyorum. Yaşam tarzı. Önce aile, sonra av. Hatta bazen ailenin fedakârlık yaptığı oluyor, önce av geldiği zamanlar oluyor. Bu işte bir yaşam tarzı. Şu anda elime tüfek alıp gitmek önemli değil. Ben şu anda avcıyım, o ortamı yaşıyorum. Avcılık ruhen bir hissiyat.” (KK18)

Hayatlarının her alanında avcılık kavramı yer alan bu avcıların doğal sürece ait avcı bir varlık olma hisleri sadece kendilerini ait hissettikleri doğaya dönerek oradaki doğal oyuna dâhil olup mutlu olma çabası ile sınırlı kalmamıştır. Bu avcıların, hayatlarını tamamen bu doğal oyuna göre şekillendirerek kendilerini her yerde ve her an avcı bir varlık olarak gördükleri söylenebilir. Böylece onlar için doğa sadece şehir yaşamı dışındaki dünya ile sınırlı kalmaz ve şehir de doğanın bir parçası olur. Onlar açısından doğa, şehir ve şehir dışındaki alanların bir bütünüdür. Böylece avcılar için avcı bir varlık olma hissini yaşamak amacıyla sadece belirli zamanlarda şehir dışındaki kırsal alanlara çıkmak gerekmez. Onlar her an ve her yerde kendilerini ait hissettikleri doğadadır. Böylelikle şehir yaşamına sıkışıp kalan doğa dışı bir varlık olma sınırlılığından kurtulan avcılar sürekli bir aidiyet hissi ile bağlandıkları doğanın bir parçası olabilme hazzını kalıcılaştırmış olur. Avcılığı bu şekilde gören ve değerlendiren avcıların sadece avlanma güdüsüyle hareket etmediği, kendilerini doğal bir avcı varlık olarak gördüğü ve bu nedenle avlanmanın onlar için tamamen bir hayat tarzı olduğu sonucuna varılabilir.

¹⁶ KK3, KK4, KK9, KK10, KK67, KK71, KK73, KK82, KK114

4. BÖLÜM

4. GÜNÜMÜZ TÜRK AVCILIK KÜLTÜRÜNDE İNANÇ UNSURLARI VE BU İNANÇLARA BAĞLI UYGULAMALAR

4.1. Avcılığa Dair Halk İnançları

4.1.1. Uğur-Uğursuzluk İnançları

4.1.1.1. Hayvanlarla İlgili Uğur-Uğursuzluk İnançları

Tavşan ile İlgili Uğur-Uğursuzluk İnançları

Görüşme yapılan kaynak kişilerin on yedisi ve anket katılımcılarının beşi av yolculuğu sırasında tavşan görmenin gidilen avın başarısı hakkında anlam taşıdığını ifade etmiştir.

Av yolunda tavşan görmenin anlamına işaret eden anket katılımcılarından dördü ve kaynak kişilerin ikisi av yolunda tavşan görmenin uğurundan bahsetmiştir.

Tablo 4.1. Av yolunda tavşan görmenin uğuruna inanan anket katılımcılarının oranı

Av Yolunda Tavşan Görmek Uğurludur			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Ava giderken yolda tavşan görülürse avın bol olacağına işaret eder	4	2,5	2,5
Toplam	161	100,0	100,0

“Ava giderken önümüze tavşan çıkarsa av bereketli geçebilir diye düşünürüz” (KK35, KK86).

Eski Türk avcılık kültüründe tavşanın geyik, kartal veya kurt kadar güçlü bir inanç dairesi oluşturmadığı bilinmektedir. Bununla birlikte Türk toplulukları için tavşan önemli av hayvanlarından biri olmuştur ve Orhun Abidelerinde buna işaret edilir. Ayrıca av hayvanlarının Türk toplulukları için önemli besin kaynakları olmalarının yanında eski Türk avcılık kültüründe iyelerin insanlara lütfettiği kutsal hediyeler olarak görülmesi de söz konusudur. Bu nedenlere bağlı olarak av hayvanlarına Türk kültüründe avcı hayvanlar kadar olmasa da özel bir değer verilmiş olmalıdır. Bu bağlamda eski Türk avcılık kültürü

çevresinde gelişen inançlarda geyik ve diğer bazı av hayvanları gibi tavşana da kutsallık yüklendiği düşünülebilir.

Şamanist Türk topluluklarında tavşan da diğer bazı hayvanlar gibi töz olarak kabul edilmiştir. Altay ve Yakut Türklerinin duvarlara veya sırıklara tavşan derisi asmaları bu durumu izah eder (Çoruhlu, 2015:198).

İslam öncesi Türk inançlarında özel bir yeri olan tavşanın İslamiyet sonrası Türk inanç dünyasında da olumlu bir sembol olarak ortaya çıkması söz konusudur.

Birçok mucize sonucu doğan Satuk Buğra Han'ın Müslüman olacağını düşünen kahinler onu öldürmek ister ancak annesi onu kurtarır. On iki yaşındayken kırk arkadaşıyla ava gider ve bir tavşanı kovalarken kaybolur. Satuk Buğra Han'ın takip ettiği tavşan yaşlı bir adam dönüşür ve onu İslam'a davet eder (Roux, 2005:333-334).

Tavşanın kaynak kişilerce uğurlu kabul edilmesi eski Türk kültüründen kaynaklanabilecek bir durum olarak kabul edilebilir ancak bu görüşün kaynak kişilerde yaygın olmaması dikkat çekicidir. Zira tavşan konusunda bilgi aktaran anket katılımcılarından biri ve kaynak kişilerden on beşi av yolunda tavşan görmenin uğursuzluğundan bahsetmiştir.

Tablo 4.2. Av yolunda tavşan görmenin uğursuzluğuna inanan anket katılımcılarının oranı

Av Yolunda Tavşan Görmek Uğursuzluktur			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Ava giderken yolda tavşan görülürse avın kıt olacağına işaret eder	1	,6	,6
Toplam	161	100,0	100,0

Av yolunda tavşan görmenin uğursuzluğun hakkında bilgi aktaran kaynak kişilerden on biri bu inanç hakkında genel bilgilere yer verir.

“Ava giderken tavşan görüldüğünde avın kısır geçeceğine inanılır.” (KK22, KK23, KK24, KK25, KK37, KK46, KK53, KK83, KK94, KK100, KK106).

Üç kaynak kişi ise kendi deneyimlerinden hareketle bu inançtan bir gerçeklik olarak bahseder.

“Benim kendi gözlemlediğim; gençliğimizde keklik avına erken çıkardık. Yolda arabayla giderken tavşan görürsek avın kıt olacağını duydum. Ben bunları deneyimledim. Hakikaten belli yerlerde ben bunları yaşadım. Mesela tavşan gördüğüm zamanlarda av kıt oluyordu, çok fazla kuş bulamıyorduk.” (KK2).

“Biz ava giderken de aynı şeyi yaşıyoruz. Yolda giderken yolun içinden bir tavşan (yolu) kesip geçiyor. O gün avdan hayır gelmiyor. Ava gidiyorum ben, köpekler arabanın içinde, ben arabanın içindeyim. Av sahasına varmadan şurada (yakında), yolda tavşan kesip geçiyor yolu. Dönüveresim geliyor oradan. Oraya (av yerine) varıyorum ben, (köpekleri) koyuveriyorum. Köpeklerden tık yok.” (KK33).

“Bir de av yolunda giderken veya av sahasına varmak üzereyken tavşan geçerse avın çok iyi geçmeyeceğini dayımlardan duyardık ve denediğim çok olmuştur, gerçek de olurdu.” (KK49).

Bir kaynak kişi ise yolda tavşan görmenin sadece av ile ilişkili olmadığından, bunun hayatın çeşitli alanlarında da geçerli olduğundan haber verir.

“Sadece av değil de mesela zeytine giderken tavşan gördük mü eyvah bugün işimiz akkın gitmez, derlerdi. Zeytine, kozak kırmaya. İşe giderken.” (KK32).

Kaynak kişinin ifadesi tavşan görmenin uğursuzluğu inancının avcılık ile sınırlı olmadığı yönünde bir işaret olarak değerlendirilebilir. Zira çeşitli Türk toplumlarının kültürlerinde olumlu anlamlar yüklenen tavşana kimi zaman olumsuz anlamlar yüklendiği bazı bilgiler bulunmaktadır.

Çalışmanın önceki bölümlerinde yer verildiği şekliyle Potapov’un aktardığı bir bilgi bu yönde değerlendirilebilir. Bu bilgiye göre Ulagan Teleütleri’nin ava giderken yollarından bir tavşanın enlemesine geçmesi ihtimaline yönelik olarak tüfekleri dolu şekilde evden çıkmaları bu kültürde tavşanın görmenin uğursuzluğa yorulduğuna dair bir işaret olarak kabul edilebilir.

İslam dairesi dışındaki bir diğer Türk topluluğu olan Yakutlarda da tavşanın uğursuzluğuna işaret eden bir inanca rastlanır.

Yakutlarda tavşan kuraklığın habercisi olarak kabul edilir (Roux, 2005:80).

Türk-İslam kültüründe de tavşanın kimi zaman uğursuzluğu simgelediği bilinmektedir.

İslamiyet sonrası Türk kültüründe çoklukla bolluk, kurnazlık ve talihin simgesi olarak tasavvur edilen tavşanın bazen de korkaklık ve ürkekliği de simgelemesi söz konusudur. Bununla birlikte Orta Çağ ve günümüz Türk-İslam dünyasında tavşanın Alevi Türkler arasında uğursuz kabul edildiği anlaşılmaktadır (Çoruhlu, 2015:199).

Tavşan, Aleviler için temiz kabul edilmeyen bir hayvandır. Alevilerdeki bu düşünce eski avcı toplulukların inanç kodlarının geleceğe aktarılmasıyla ilgilidir ve bir hayvanın etinin yenmesiyle o hayvanın özelliklerinin insana geçeceği inancıyla bağlantılıdır. 15. veya 16. yüzyıla ait bir Gaziantep yöresi derlemesinde geçen ve sözlü kültürde yaşamaya devam eden “Tavşanı kaçarken gördüm ve etinden iğrendim.” atasözü Sünni Türklerde eti yenen bir hayvan olmasına rağmen tavşan ile karşılaşmanın bir uğursuzluk habercisi olduğuna işaret eder (Boratav, 2012:73).

Tavşanın İslamiyet sonrası dönemde Alevi Türkler arasında bir tabu olarak görülmesi ve/veya tavşanın Alevi Türklerde uğursuz kabul edildiğine dair yaygın inanç dikkat çekicidir ve bu doğrultuda yapılan birçok çalışma konuyu farklı yönleriyle ele alarak çeşitli sonuçlar ortaya koymuştur.

Tavşan tabusu sadece Alevi-Bektaşî Türklerin bir tabusu olarak düşünülemeyecek bir konudur. Anadolu Sünni kesiminde var olmasına rağmen unutulmaya yüz tutmuş fakat Aleviler arasında yaşatılan bu yöndeki inançlar ve pratikler Türk mitolojik geçmişi ile bağlantılıdır. İye ve ruhların büyük yer tuttuğu eski Türk inanç sistemlerinin ortak özellik olarak, barındırdıkları ruhların hepsine dişilik atfetmeleri önemlidir. Alevi-Bektaşîlerde tavşan ile ilgili olarak öne çıkan en önemli unsur da tavşanın dişiliğidir. Alevi-Bektaşîlerde kadının saygın bir yeri olmasının temelinde bu inançlar da barınıyor olabilir (Ergun, 2011:308).

Bu bilgiler ışığında çok eski dönemlerde bir töz olduğu bilinen tavşana zaman içerisinde bazı Türk bölgeleri ve topluluklarında olumsuz anlamlar da yüklenmiştir. Bu durum inanç bağlamında bir değişikliğe işaret eder. Bunu da tarihî süreç içerisinde çeşitli etkenler sonucu Türklerin yaşam şekillerinde yaşanan değişikliklerin kültürlerine olan etkisi ile açıklamak mümkündür. Çok eski çağlarda Türkler için geyiğin taşıdığı kutsallığın sonraki zamanlarda ata atfedilmesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Ekonomik zorunluklar, iklim değışiklikleri, kavimlerin göç etmesi gibi durumlar insanların daha önceleri bildikleri hayvanları unutmasına neden olabilir. Yakutların kuzeye göçleri sonucu önceden deveye yükledikleri kutsallığın ren geyiğine geçmesi buna örnektir. Eskisinin yerine gelenler kendinden öncekileri arka plana itebilir veya değışikliğe uğratabilir (Roux, 2005:20).

Tüm bu bilgiler ve elde edilen verilere göre tavşanın hem genel Türk kültürü hem de Türk avcılık kültüründeki yerinin değışmesinden söz edilebilir. Buna göre çok eski dönemlerde Türk inanç dünyasında bir töz olarak kabul edilen ve uğurlu bir hayvan olarak görülen tavşana sonraki dönem Türk kültürü içerisinde başta coğrafi değışiklikler ve din değışiklikleri gibi çeşitli etkenler nedeniyle olumsuz anlamlar yüklenmesi söz konusudur. Kaynak kişilerin tavşan hakkındaki ifadelerinde tavşanın ağırlıklı olarak uğursuz bir anlam taşıması bahsedilen değışiklikten kaynaklanmış olabilir. Tavşan hakkındaki olumlu algının zaman içerisinde olumsuz bir algıya dönüşmesi günümüz Türk avcılık kültüründe tavşanın olumsuz bir sembol olarak görülmesine kaynaklık etmiş olmalıdır. Buna ek olarak insan dâhil olmak üzere neredeyse tüm yırtıcılar tarafından avlanan tavşanın av yolundaki avcının önüne çıkması onda bir av gibi zayıf olmayı çağrıştırması nedeniyle de olumsuz bir algı oluşturabilir. Zira ava giden avcı bir av değil bir yırtıcı konumundadır. Av yolunda avcının önüne bir tavşanın çıkması onda avın başarısızlığı yönünde bir izlenim oluşturmuş olabilir.

Tilki ile İlgili Uğur-Uğursuzluk İnançları

Kaynak kişilerden ve anket katılımcılarından av yolunda görülen bir hayvanın avın başarısı hakkında bir işaret olduğu yönünde alınan cevapların önemli bir kısmı tilki ile ilgilidir. Yirmi üç kaynak kişi ve on dört anket katılımcısı av yolunda tilki görmenin avın başarısına işaret ettiğini belirtmiştir.

Tablo 4.3. Av yolunda tilki görmenin uğuruna inanan anket katılımcılarının oranı

Av Yolunda Tilki Görmek Uğurludur			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Ava giderken yolda tilki görülürse avın bol olacağına işaret eder	14	8,7	8,7
Toplam	161	100,0	100,0

On dokuz kaynak kişi ava giderken tilki görmenin uğurlu olduğu yönündeki inancı doğrudan aktarır.

“Ava giderken yolda tilki görüldüğünde avın bol olacağına inanılır.” (KK6, KK12, KK13, KK15, KK22, KK23, KK37, KK46, KK49, KK57, KK59, KK64, KK69, KK93, KK94, KK96, KK98, KK99, KK103)

Bir kaynak kişinin ifadesi ise bu inancın kendi av tecrübeleri ile doğrulanması şeklindedir.

“Benim bir Yaşar amcam vardı. Ava giderken tilki gördük mü “çocuklar bugün av çok güzel olacak, bereketli olacak” derdi. İnanırdım ben de. Neden inanırdım? Buradan Eskişehir Mihaliççık’a gidiyordu. Tilki gördük. O gün inan ki çok av vurduk.” (KK90)

Av yolunda tilki görmenin uğuruna inandığını belirten bir kaynak kişi de yolda tilki görmek için ava çıkmadan önce dua ettiklerini ifade ederek bu inancın kendilerinde oldukça güçlü olduğuna işaret eder.

“Ava giderken tilki gördüğünde av akkın gider. Bizim buralarda sabah ava giderken tilki görünce avın bol olacağına inanılır. Tilki görelim diye dua ederdik mesela.” (KK21)

Tilkinin av yolunda avcının önüne çıkmasının uğurlu sayılması hakkında iki kaynak kişinin ifadesi ise inancın kaynağı hakkında açıklayıcı niteliktedir. Kaynak kişilerin ifadelerine göre tilki kurnaz bir avcı olduğu için avcılar tarafından uğurlu sayılır.

“Mesela ava giderken bir tilki gördün bugün av olur. Çünkü tilkinin gezindiği yerde - çünkü tilki uyumaz avını arar- bu varsa burada mutlaka bir şey vardır diye bir şey ama ben batıl inanç olduğunu düşünüyorum.” (KK62)

“Yolda arabayla giderken tilki görürsek avın bol olacağı söylenirdi. Ben bunları deneyimledim. Tilki gördüğümüzde o çevrede -tilki de avcı olduğu için- o bölgede biraz kuş bulabiliyorduk. Sonra sonra düşündüm; herhâlde tilki bol olduğu yerde av da var; çünkü o da karnını doyurmak zorunda. Tavşan kuşu yemediğine göre!” (KK2)

Kaynak kişilerin ifadelerinde görüldüğü üzere av yolundaki avcı, gördüğü hayvan üzerinden av bölgesinin analizini yapar. Avcılara göre, kurnaz bir avcı olan tilkinin bulunduğu yerde doğal olarak bol av da olmalıdır. Avcılar tarafından doğadaki besin zincirine dayalı olarak yapılan bu değerlendirme akla yatkın görünmekte ve avın başarısına odaklanmak anlamında bir işlev yürütmektedir.

Avcılar için zeki bir avcı hayvan olan ve bu özelliğiyle benzetme kurularak avın bulunacağı yönünde dolaylı bir motivasyon sağlayan tilki eski dönem Türk topluluklarında da kurnazlığı simgeleyen bir hayvan olarak görülür. Ayrıca Altay ve Yakut Türklerindeki tözler arasında tilki de vardır. Bununla birlikte şaman başlığında tilki postunun yer alması onun ayinler sırasında şamanın yardımcı hayvanlarından biri olduğunu gösterir (Çoruhlu, 2015:199). Bu anlamda Türk avcılık kültüründe tilkinin başarılı bir avın işaret edicisi olarak görülmesinin mitolojik kaynağından bahsedilebilir. Dolayısıyla avcının av yolunda tilki görmeyi av için bir uğur kabul etmesini hem kurnaz bir avcı olmasına hem de kurnazlığı ile eski Türk inançlarında kazandığı arkaik anlamına bağlı olarak değerlendirmek mümkündür. Bu bilgilere göre eski Türk avcılık kültüründe tilkinin olumlu bir sembol olması inancının günümüz Türk avcılık kültüründe devam ettiğini söylemek mümkündür.

Görüşme yapılan kaynak kişilerden dokuzu ve yapılan ankete dâhil olan katılımcıların üçü ise av yolunda tilki görmenin uğursuzluk olduğunu ifade etmiştir.

Tablo 4.4. Av Yolunda tilki görmenin uğursuzluğuna inanan anket katılımcılarının oranı

Av Yolunda Tilki Görmek Uğursuzdur			
	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde
Ava giderken yolda tilki görülürse avın kurt olacağına işaret eder	3	1,9	1,9
Toplam	161	100,0	100,0

“Ava giderken yolda tilki görmenin o gün avın kötü olacağına inanılır.” (KK25, KK28, KK40, KK52, KK75, KK80, KK111, KK114, KK118)

Kaynak kişilerden ve anket katılımcılarından bazılarının av yolunda tilki görmeyi uğursuzluk saymalarının nedeni olarak iki değerlendirme yapılabilir. Bunlardan bir tanesi eski Türk inançlarında tilkinin kimi zaman olumsuz bir rol oynaması olabilir.

Çeşitli hikayelerde avcıyı yer altına çekmek isteyen ve avcıyı peşinden sürükleyen kötü ruhlar arasında kara tilki de vardır. Avcı, tilkinin onu sürüklediği kayadaki kapıdan içeri girmek ister ama çoğu zaman tecrübeli bir avcı tarafından kara tilki öldürülür (Çoruhlu, 2015: 199).

Bu bilgide tilkinin avcıyı ölüme götüren bir ruh olarak yer alması eski Türk avcılık kültüründe tilkiye olumsuz bir anlam da yüklendiğine işaret eder. Tilkinin kara olması onun bu kötü rolünü pekiştirir. Türk kültüründe kara renk diğer anlamlarının yanında “iyiliğin

karşısında olumsuz ya da kötü olan bir ilkeyi” ifade eder (Çoruhlu, 2015:227). Buna ek olarak Altay Türklerinin inançlarına göre tözler ve nemeler iyi ve kötü olmak üzere ikiye ayrılır ve bunlardan kötü olanlar *kara tös* ve *kara neme* olarak adlandırılır (Anohin, 2006:3). Bu bilgiler ışığında Türk kültürünün çeşitli katmanlarında tilkinin kötülük sembolü olarak yer aldığı söylenebilir. O hâlde kutsallık arz eden avlanma sürecinin bir parçası olan av yolunda tilkinin görülmesi avcılar için bu kutsallığın bozulması veya zarar görmesi olarak algılanmış olabilir. Zira kara tilkinin avcıyı ölüme götürmesi motifi de bu uğursuzluk bağlamında değerlendirilebilir.

Yukarıdaki bilgilere ek olarak tilkinin tavuk, civciv gibi evcil hayvanlara zarar vermesi nedeniyle insanlar tarafından bir zarar unsuru olarak algılanmasının yanında doğadaki av kuşlarını ve tavşanları avlaması gibi sebeplerle de avcılar için bir çeşit rakip olarak görülmesi söz konusudur.

“Tilki hinayet. Tilki gördük mü çakarsın devirirsin.” (KK28)

Kaynak kişinin bu ifadesi bu yönde değerlendirilebilir.

Tüm bu bilgiler doğrultusunda tilkinin günümüz Türk avcılık kültüründe kimi zaman uğursuz olarak görülmesinden bahsetmek mümkündür. Bunun bir sebebi her ne kadar günlük hayatta tilkinin evcil hayvanlara zarar vermesi veya avcıya rakip olması olarak düşünülebilirse de eski Türk avcılık kültüründe “kara tilki” ile ilgili anlatıların bulunması onun uğursuzluğunun asıl sebebi gibi görünmektedir. Dolayısıyla günümüz Türk avcılık kültürü içinde avcılar için av yolunda tilki görmenin uğursuz olduğu inancını eski Türk avcılık kültüründeki uğursuzluğu ile ilişkilendirmek ve onun devamı olarak görmek mümkündür.

Yaban Domuzu ile İlgili Uğur-Uğursuzluk İnançları

Çalışma kapsamında yüz yüze görüşülen kaynak kişilerden ikisi ava giderken karşılarına yaban domuzu çıkmasını uğursuz olarak gördüklerini ifade etmiştir.

“Kendi adıma konuşayım ava gittiğimde ava tüfek atmadan domuz görürsem benim avım o gün bitmiştir. Kafamdaki keklik, tavşan avım bitmiştir, bana o gün şans yoktur.” (KK10)

“Vallahi genelde sabahları bir şey gördük mü batıl inanç gibi geliyor ama gerçekten öyle. Mesela domuz gördüm mü avımız o gün iyi gitmiyor. Av hayvanı az görüyoruz.” (KK53)

Kaynak kişilerin av yolunda domuz görmeyi uğursuzluk olarak düşünmelerinin nedenini hem eski Türk inançlarına hem de İslamiyet sonrası Türk kültürüne bağlamak mümkündür. Çünkü domuz Türk kültüründe hem İslamiyet’ten önce hem de İslamiyet’ten sonraki dönemlerde hoş karşılanan bir hayvan değildir. İslamiyet öncesi Türk kültüründe yaban domuzu kötü bir ruh olarak görülmektedir.

Türkler çok eski zamanlardan itibaren domuz yememiştir ve Türk geleneklerinde domuzun iyi bir yeri yoktur. Yaban domuzu eski Türk kültüründe kötü ruhlu, yırtıcı bir hayvan olarak görülür. Altay dualarında “Gök kaban (yaban domuzu), sen cinlerin en yamanı ve en kötüsüsün” şeklinde anılan yaban domuzu gök ile ilişkilendirildiği için Tanrı ile ilişkili kötü bir ruh olmalıdır (Ögel, 2014b:684).

Domuz eti, Kur’an-ı Kerim’de Bakara Suresi 173. ayette “Allah size yalnızca murdar eti, kanı, domuz etini ve Allah’tan başkasının adına kesilmiş olanı haram kıldı. Ama biri zorda kalırsa, haksızlığa sapmadıkça, sınırı aşmadıkça kendisine günah yoktur. Biliniz ki Allah bağışlayan ve esirgeyendir.”¹⁷ meali ile net bir şekilde haram olarak geçmektedir.

Domuzun -özellikle de yaban domuzunun- İslamiyet öncesi Türk kültüründe vahşi bir kötü ruh olduğuna inanılması ve İslamiyet’in domuz yemeyi net bir şekilde yasaklaması birlikte değerlendirilecek olursa Türk kültür tarihi boyunca domuzun her zaman uğursuz bir sembol olduğunu söylemek mümkündür. Buradan hareketle kaynak kişilerin av yolunda domuz görmeyi uğursuz saymaları anlamlıdır. Bununla birlikte sözlü halk kültüründe de İslamiyet kaynaklı olarak “mundar hayvan” olarak nitelendirilen domuzun bir avcının av yoluna çıkması eski çağlardan beri kutsallık arz eden avcılık faaliyetinin kutsallığına zarar veren bir işaret olarak değerlendirilebilir.

Yılan ile İlgili Uğur-Uğursuzluk İnançları

Görüşme yapılan kaynak kişilerden ikisi ava giderken yılan görmeyi uğurlu olarak saydıklarını belirtmiştir.

¹⁷ <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/180/173-ayet-tefsiri>

“Sabah erken ava gidiyorsun mesela, yılan akarsa bugün avımız iyi gidecek diyoruz.” (KK72)

“Şöyle vardır bir de: “yılan görürsen rast gelir” derler. Yılan akıntılı ya, iyi derler yılanı. İşin akkın gitsin diye.” (KK106)

Kaynak kişilerin bu ifadeleri eski Türk avcılık kültürüne zıtlık göstermektedir. Çünkü Altay bölgesi avcılarının av yolunda önlerinden bir yılanın geçmesini kötüye yormaları kaynak kişilerin bu ifadelerine ters düşmektedir. Ayrıca bu inanca paralel olarak eski Türk inançlarında da yılan kötü bir semboldür.

Altay Yaratılış Destanı’nda yılan Erlik’e inandığı için Tanrı tarafından “Şimdi sen Körmös (şeytan) oldun. Kişiler sana düşman olsun, vursun, öldürsün!” denerek yer altına mahkûm edilir (İnan, 1986:16). Ayrıca şaman dualarında Erlik tasvir edilirken kara yilandan kamçısı olan bir ihtiyar olarak bahsedilir (İnan, 1986:40)

Görüleceği üzere gerek eski Türk inançlarında gerekse eski Türk avcılık kültüründe yılan bir kötülük, uğursuzluk sembolüdür. Buna karşın bazı kaynak kişilerin av yolunda yılan görmeyi uğurlu sayması dikkat çekicidir. Ayrıca yılan görmeyi avın rast gideceğine yoran iki kaynak kişinin haricinde bir kaynak kişi bu durumun günlük hayatta da geçerli olduğunu belirtir.

“Av dışındaki günlerde yılan görürsen “Bugün işim akkın gidecek” diyorsun. Mesela pazara giderken yılan görürsen “Bereketli olacak, işim akkın gidecek” diyorsun.” (KK21)

Kaynak kişilerin gerek av günleri gerekse normal günlerde yolda yılan görmeyi uğurlu saymaları -kendi ifadelerinden de anlaşılacağı üzere- yılanın hareket etme şekli ile ilgilidir. Yılan, ayakları olmadığı için yerde sürünerek hareket eder ve onun bu hareketi insanlar tarafından kolayca akıp gidebilmesi olarak algılanmaktadır. Buradan hareketle yılanın kayarcasına ilerleyişi onu gören kişinin işlerinin de “akkın”; yani akarak kolayca ilerlemesine yorulmaktadır. Kaynak kişiler de buradan hareketle av yolunda yılan görmelerini avın başarıya ulaşacağına yormuşlardır. Bu durum Frazer’in duygusal büyü kavramında yer alan benzerlik, taklit ilkesi ile açıklanabilir.

4.1.1.2. Av Malzemeleri ile İlgili Uğur-Uğursuzluk İnançları

Görüşülen kaynak kişilerden bazıları avda başarılı olabilmek için uğur getirmesi adına av malzemelerine yönelik bazı inançlardan bahsetmiştir. Kaynak kişilerin bu türden uğur inançları çeşitli uygulamalar içerdiğinden konu bu bölümde yer alan 3.2.2.2. *Av Araç Gereçleri ile İlgili Tabular ve Yasaklar* başlığında ve ayrıca 4.3.1. *Avdan Önceki Uygulamalar* başlığı altındaki *Tüfeği Tuvalette Bırakmak* alt başlığı altında incelenmiştir.

4.1.1.3. Yiyecekler ile İlgili Uğur-Uğursuzluk İnançları

Çalışma kapsamında yapılan yüz yüze görüşmelerde bazı kaynak kişiler çıktıkları avın başarılı olması adına kendilerine uğur getirmesi için yiyeceklerle ilgili bazı inançlarının olduğundan bahsetmiştir. Kaynak kişiler ava giderken ev halkından uğur yiyeceği almalarının ve yanında sarımsak bulundurmanın avda uğur getireceği yönündeki inançlarını ifade etmiştir. Bu uğur inançlarının gerçekleşmesi aynı zamanda uygulamaya bağlı olduğundan bu konu 4.3.1. *Avdan Önceki Uygulamalar* başlığı altındaki *Aile Bireylerinden Uğur Yiyeceği Almak* alt başlığı ve 4.3.2. *Av Günü Yapılan Uygulamalar* başlığı altındaki yer alan *Uğur İçin Sarımsak Taşımak* alt başlığı altında incelenmiştir.

4.1.1.4. Metaller ile İlgili Uğur Uğursuzluk İnançları

Demir ile İlgili İnançlar

Görüşülen kaynak kişilerden üçü av köpeklerinin boynunda mutlaka tasma olması gerektiğini belirtmişlerdir.

“Av köpeğinin tasmaında mutlaka demir olmalıdır. Tasma sadece bezden yapılmış olmamalı, üzerinde mutlaka demir parça olmalıdır.” (KK89, KK94)

İki kaynak kişinin aktardığı bu bilgiye başka bir kaynak kişinin ifadesinde açıklayıcı bir şekilde yer verilir. Kaynak kişi babasından öğrendiği bilgi doğrultusunda av köpeğinin ava neden tasmaıız salınamayacağı hakkında bir izahat yapar.

“Av köpeğinin boynunda tasma olmadan ava göndermezdi babam. Köpek avı getirirken öldürürse boynunda tasma olmadığı sürece av mundar olurmuş. Tasmada illaki demir oluyor ya ondan. Tasmaıız köpekle ava gitmeye karşıydı babam. Yaralı giden hayvanı

köpek bulup öldürdüğünde boynunda tasma varsa mundar olmuyor. Tasmasız av köpeği ile av yapılmaz. Av mundar olur.” (KK74)

Kaynak kişilerin bu ifadeleri incelendiğinde aktarılan bilgilerin eski Türk inançlarındaki demir kültü ile İslam av hukukunun harmanlandığı görülmektedir.

Buhari’nin aktardığı rivayetlere göre, eğitilmiş köpeklerle avlanan avcılar Hz. Peygamber’e (S.A.V.) bu konudaki düşüncelerini sorduklarında Hz. Peygamber (S.A.V.) köpeklerini salarken besmele çekmelerini söylemiş, ayrıca ava gönderdikleri köpeklerle başka köpeklerin karıştırıldığı durumlarda o avı yememelerini vurgulamıştır (Furat, 2013:230). Bu rivayetlerden hareketle İslamiyet’e göre köpeklerle avlanırken dikkat edilmesi gereken iki husus vardır. Birincisi köpeklerin avda kullanılabilmesinin temel şartı eğitilmiş olmalarıdır. İkincisi ise avı yakalayan köpeğin eğitilmiş köpek mi yoksa başka bir köpek olduğunun açık şekilde anlaşılabilmesidir. Köpeklerde tasma kullanılmasının işlevlerinden biri de bu noktada ortaya çıkar. Tasma sayesinde bir köpeğin kime ait olduğu veya en azından sahipli bir köpek olup olmadığı kolayca anlaşılabilir. Bu nedenle kaynak kişilerin aktardığı gibi av köpeklerinin tasma taşıma zorunluluğu bu yönde önemli bir işlev görmektedir.

KK74’ün ifadesinde av köpeklerinde tasma bulunma zorunluluğunun dayanağı tasmada mutlaka demir bulunuyor olmasıdır. Hangi ana malzemeden yapılırsa yapılsın köpek tasmalarının en azından kilitlenme mekanizmaları demirden yapılır ve tasma bu sayede dayanıklı hâle gelir. Av açısından ise tasmada demir bulunması gerekliliği eski Türk inançlarından biri olan demir kültüyle ilgili olmalıdır. Bir edebî ürün olmasına rağmen Er-Sogotoh Destanındaki bir motif eski Türk inançlarında yer alan demir kültürünü yansıtmaları bakımından konu hakkında bir ipucu olarak değerlendirilebilir.

Er-Sogotoh Destanında hayat ağacı Er-Sogotoh’un eline dünyada kullanması için su ve ateşin yanı sıra demir sıkıştırmıştır (Ögel, 2014a: 113)

Bu bilgiye göre demir, hayatın kaynağından yer yüzüne inen kutsal bir madendir.

Anadolu folklorunda korku ve saygıyı sembolize eden demir aynı zamanda doğaüstü varlıkların sebep olduğu birtakım zararlı büyülerden kurtarma gücüne sahiptir. Loğusa kadınları Albastı’dan korumak bu türden bir uygulamadır (Boratav, 2012:54-55)

Bu uygulamanın temelinde yatan sebep Türk kültüründe ruhların demirden korkması inancı olmalıdır.

Bu inanca göre ruhlar demirden, demirciden ve demirle çevrilmekten korktukları için şamanlar üzerlerinde demir olmadan kamlama törenlerine başlamaz (Bayat, 2006:64)

Yukarıda yer alan iki bilgi bir arada düşünüldüğünde av köpeklerinin mutlaka üzerinde demir bulunan bir tasma taşınması gerektiği ifadeleri daha anlamlı hâle gelir. Çünkü avcının bir nevi av silahı olan köpeğin tasmaında bulunan demir kötü ruhlara karşı koruyucu özelliği sayesinde hem köpeğin av esnasında kötü ruhlardan korunabilmesi hem de o günkü avın kötü ruhların etkisiyle kötü geçmesinin önüne geçilmesi yönünde işlev görüyor olmalıdır.

Kurşun ile İlgili İnançlar

KK94'ün avcı olan babası hakkında aktardığı bilgilerden biri de babasının ava çıkarken yanında mutlaka kurşun boru bulundurduğu ve bunun uğuruna inandığı bilgisidir.

“Babam av çantasında bir sarımsak bir kurşun bulundururdu. “Muhakkak bulunsun!” derdi. O zaman su tesisatı için kurşun borular vardı. Onu çantasında bulundururdu. Uğur diye yani, atmak için değil. Rahmetli babam bana da tembihlerdi. ‘Oğlum bunu ayırma çantandan, uğurdur bu!’ derdi.” (KK94)

Kaynak kişinin aktardığı bu bilgiye göre babasının ava çıkarken mutlaka yanına aldığı nesnelerden biri de kurşun bir boru parçasıdır.

Türk kültüründe önemli yer tutan demir kültü dâhilinde demir, kurşun gibi metaller birçok ritüelde kötülüklerin savulması amacıyla kullanıldığı gibi nazardan korunmak için de insanlar tarafından yanlarında taşınır. Türk toplumunda nazardan korunmak için alınan tedbirlerden bazıları dinî özelliği olan muska, dua, maşallah yazısı gibi objeler taşımak olmakla birlikte nazar boncuğu, bazı bitkiler, bazı hayvan kemikleri veya çeşitli metaller de nazardan korunmak amacıyla insanlar tarafından üzerlerinde taşıdığı nesnelerdir (Keskin, 2008:199-200).

Çeşitli araştırmalarda kurşunun nazara uğradığı düşünülen kişilerin sağaltımında kullanıldığına dair bilgiler yer almaktadır.

Aydın'ın Nazilli ilçesinde nazar olduğu düşünülen kişilerin nazarın getirdiği kötü durumlardan kurtulması için kurşun dökme uygulaması yapılmaktadır (Çatık, 2013:49-50) ve bu uygulamanın yapıldığı ocaklar bulunmaktadır (Çatık, 2013:67). Ayrıca Ülger de (2012:131-132) Aydın yöresinde kurşun dökme uygulaması hakkında bilgiler aktarır.

Antalya'nın Alanya ilçesinde de kurşun dökme uygulaması nazara karşı başvuru yöntemlerinden biridir (Ünalın, 2023:150).

Çıblak (2004, 117-119) Gaziantep, Şanlıurfa, Siirt, Diyarbakır, Tekirdağ ve Mersin bölgelerinde nazarın sağaltılmasında kurşun dökme uygulamasına başvurulduğunun örneklerini verir.

Çeşitli çalışmalarda örneklendiği üzere halk kültüründe nazara karşı bir çeşit savunma nesnesi olarak kurşunun kullanıldığı bazı uygulamaların varlığı yanında nazarın önlenmesi amacıyla insanların üzerinde kurşun taşıması bilgisi bir arada düşünüldüğünde kaynak kişinin babasından aktardığı bilgi anlamlı bir inanış olarak değerlendirilebilir. Buna göre kaynak kişinin babasının bu inancı avda nazardan veya çeşitli kötülüklerden korunmak ve avın başarısızlığa uğramasını engellemek adına bir inanç olarak düşünülebilir. Bu inancın kökeni olarak ise Türk kültüründe önemli kültlerden biri olan demir kültü değerlendirilebilir.

4.1.1.5. İnsanlar ile İlgili Uğur-Uğursuzluk İnançları

Ava Giderken Kadın Görmenin Uğursuzluk Olduğu İnanı

Kaynak kişilerden on dokuzu ve anket katılımcılarından biri ava giderken yolda bir kadınla karşılaşmalarının veya önlerinden bir kadın geçmesinin av adına bir uğursuzluk olduğuna inanıldığını aktarmıştır.

Tablo 4.5. Av yolunda bir kadınla karşılaşmanın uğursuzluğuna inanan anket katılımcılarının oranı

Av Yolunda Kadın ile Karşılaşmak Uğursuzluktur			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Ava giderken bir kadın görülürse ve önünden bir kadın geçerse av kötü geçer	1	,6	,6
Toplam	161	100,0	100,0

Konu hakkında bilgi aktaran kaynak kişilerin on dokuzu¹⁸ ava giderken kadın görmeyen veya önlerinden bir kadın geçmesinin uğursuz olacağı inancından bahsetmiştir. Kaynak kişilerden on ikisi inançtan genel olarak bahseder.

“Ava giderken bir kadın görmek veya önünden bir kadın geçmesi avın kötü geçeceğini gösterir.” (KK2, KK4, KK18, KK24, KK26, KK30, KK31, KK79, KK99, KK102, KK113, KK125).

Beş kaynak kişi bu inanç hakkında hem eski avcılardan duydukları bilgiyi hem de kendi bilgi ve tecrübelerini aktarmıştır.

“Babam ilk önce kapıyı açar sağa sola bakardı kadın görmeyeyim diye. Onun inancı oydu. Bir kadın denk geldi mi babam derdi ki ‘Oğlum bizim iş bugün yaş ya yine de gidelim.’ derdi ve genelde de olmazdı. Babamın böyle bir inancı vardı. ‘Kimseye görünmeden köyün içinden çıkalım’ derdi hep. Bende de var bu inanç, devam ediyor.” (KK5)

“Sadece avda değil normal zamanda da önünden bir kadın geçerse ‘Dur, ben geçeyim sen öyle geç’ (dersin). Şimdi ben motorla evden çıkayım, kapıdan çıkayım. Önümden bir kadın geçsin. Hemen motoru stop ettiririm olduğu yerde. Kantağı kapatırım, bir sigara içerim. Başka yerden gidilecekse (yol varsa) oradan giderim. Başka yerden gidilmeyecekse (başka yol yoksa) dönerim buraya gelirim, tekrar geri giderim. (Yoksa) ebedi işim rast gitmez.” (KK20)

“Önünden kadın geçmemesi lazım. Dün sabah ava gidiyorum. Bir araba (kadın) amele. Geriye dönsem o değil, tam cephede kaldım. Ben kalbimi bozdum, bir araba amele var. ‘Bunların içinde iyisi de var kötüsü de var.’ dedim. Av yerinde arabadan indim. ‘Arkadaşlar, vallahi de billahi de bugün bu av olmaz. Olsa dahi yine de öldüremeyiz.’ dedim. Olmadı da. Öğleye kadar av ettik, olmadı.” (KK27)

“Önünden kadın geçmesi uğursuzluktur. Onu sadece ava giderken değil pazara giderken bile yapılmaz. Eskiden her yerde araba yoktu, pazara dahi hayvanla gider gelirdik bizim çocukluğumuzda. Mesela biz giderken şu taraftaki kadın bu tarafa geçti mi

¹⁸ (KK1, KK2, KK4, KK5, KK18, KK20, KK21, KK24, KK26, KK27, KK29, KK30, KK31, KK79, KK99, KK102, KK108, KK113, KK125)

ihhtیارlarımız çok kötü laf söylerdi. Kızarlardı. Yol kesme gibi. Uğursuzluk. Hâlâ bilinçli olan kadınlar beklerler yani.” (KK29)

“Ava giderken önünden bir kadın geçmeyecek. Ben çok ava gittim bir dayı vardı, rahmetli. Gelinlerine dahi söylerdi. ‘Kesinlikle önümüzden geçmeyin, çekilin oradan!’ derdi. Sabah beşte varırdım onların evinin önüne. Domuz avına gideceğiz. Gelinleri gelir. ‘Çekilin oradan, önümüzden geçmeyin, doğru arkamıza geçin!’ derdi.” (KK108)

Önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere av yolunda kadın görmenin uğursuz olduğu inancı Şor, Kumandin ve Tuba avcılarının kültürlerinde de vardır. Bu bilgiden hareketle bu inancın çeşitli Türk topluluklarında var olduğu söylenebilir.

Ava giderken kadın görmenin uğursuzluğunu anlayabilmek için öncelikle kadınların neden uğursuz sayıldığını ele almak gerekir. Kadınların ay hâli durumu bu inancın var olmasında etkili olabilir. Bu durum birçok toplumda kadınların ay hâlleri boyunca kirli sayılması nedeniyle kadınlara olumsuz anlamlar yüklenmesine sebep olmuştur. Bunun da nedeni kan ile ilgili tabular olmalıdır.

İlkel toplumlarda kadınların ay hâli kanından çekinilmesi oldukça yaygındır. Mesela Avustralya yerlileri üzerinde bir kadın olabileceği endişesiyle eğik bir ağacın altından geçmekten korkarlar. Siyamlılar kadın çamaşırlılarının asıldığı ipin altından geçmeyi uğursuzluk olarak görürler. Bu örnekler kadınların aybaşı kanına dokunma korkusuyla ilgilidir (Frazer, 2004:182-183).

Eski çağlardan beri kadının ay hâli kanından korkulması söz konusudur ve bunun da nedeni kadınların her ay belli zamanlarında bedenlerinden kan gelmesine rağmen ölmemeleridir. Ayrıca kadınların doğum yapıp yeni bir insan dünyaya getirmeleri eski dönem insanları tarafından sıra dışı bir durum olarak algılanmıştır. Kadının sahip olduğu bu sıra dışılık tarihsel süreç içindeki toplumsallaşma ile kadının şeytanla bir tutulmasına sebep olmuştur (Altın, 2021: 136-137).

Altay Türklerine ait bir yaratılış destanında kadının şeytanla ilişkilendirilmesi görülür. Radloff’un derlediği bir Altay yaratılış destanında Eje, Erlik’e inanıp Tanrı’nın yasakladığı meyveyi yer ve Tanrı tarafından Körmös’e inandığı için gebe olup doğum yapmak, doğum sancıları çekmek ve doğum sırasında ölmekle cezalandırılır (İnan, 1986:16).

Bu destanda kadının şeytanın sözüne kanması ve şeytanla bir çeşit iş birliği içinde olması nedeniyle Tanrı tarafından cezalandırılması motifi yer almaktadır. Ancak bu motifin başka dinlerde yer alan Âdem ile Havva motiflerine benzerliği dikkat çekicidir. Ögel (2014a:510), bu destanda Tevrat-ı Kadîm'den etkilenildiğini belirtir. Ona göre bu destanın kökleri Maniheizm'in Orta Asya'daki yayılışlarına bağlıdır ve Maniheizm'in hem İncil hem de Tevrat'tan etkilenmesi söz konusudur. Buna göre, Radloff'un derlediği bu Altay yaratılış destanından yola çıkarak Türk kültüründe kadının şeytanla bir tutulma inancının eskiden beri var olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir.

Eski Türk kültürüne ait izler taşıyan gerek sözlü gerekse yazılı birçok anlatıda hayatın hemen her alanında kadınların sahip olduğu olumlu yönler yer verilmektedir. Bununla birlikte eski çağlardan itibaren Türk topluluklarının toplumsal hayatlarının hemen her alanında önemli yere sahip olduğu bilinen kadınların sadece avcılığa fiilen katılımının görülmemesi ise dikkat çekici bir durumdur. Bu durumun örnekleri Tunguzlarda görülür ve bu ayrımın temelinde kadınların ay hâli yaşaması etkilidir.

Truhansk bölgesi Tunguzlarının âdetlerine göre ay hâlinde olan kadınların diğer erkeklerden tamamen uzak durması gerekir hatta bu dönemleri boyunca kadınlar erkeklerden ayrı bir çadırda yaşar. Kadınların bu dönemleri süresince av silahları ve diğer av gereçleri başka yerlere konur. Ay hâli olan kadınların avcılarının çadırlarının çevresinde bulunmaları ve av hayvanlarının karşısına çıkmaları yasaktır (Harva, 2014:334).

Yukarıdaki bilgiden hareketle Türk kültüründe kadınların âdet kanından çekinilmesinden ve bu çekinceye bağlı olarak kadınların avın kutsallığını bozacakları yönünde bir inançtan bahsetmek mümkün olabilir. Bu bağlamda ay hâli dönemindeki kadınların kutsal bir alan olarak kabul edilen avcılığın dışında bırakılmasına yönelik bazı tabuların oluştuğu da görülmektedir.

Avcılıkla bağlantılı olarak kadınlar hakkında ortaya çıkan tabuların nedeninin ay hâlindeki kadınların kirli olarak kabul edilmesi ve av ile ilgili olan her şeyi kirletebileceğine inanılması olabilir. Harva'ya göre (2014:335), kadınlara yönelik av tabularının nedenleri hakkında gösterilen sebeplerden birisi de kadınların hem avcıları hem de av malzemelerini kirlettiği inancıdır.

Kadınların ay hâllerinin genel bir takibinin ve denetiminin yapılamayacağı düşünülürse kadınların bu tabulara kendilerinin uyması gerekir. Ancak bu noktada riskli bir

durum ortaya çıkar. Herhangi bir kadının bu durumu gizlemesi veya farkında olmaması vb. gibi durumlarda tabuların çiğnenmesi ve buna bağlı olarak da avın kutsallığının bozulması sonucu avın başarısızlığa uğraması hatta toplumun avdan elde edeceği faydalardan mahrum kalması toplum için ciddi bir risktir. Belki de bu nedenle kadınların ay hâli nedeniyle avcılar ve av hayvanlarını kirletebileceği yönündeki inanç bir tedbir olarak genelleştirilmiş ve tüm kadınları kapsar şekilde tabulara dönüşmüş olabilir.

Çoğu Kuzey bölgesi topluluklarında avlanan hayvanların yüzülmesi ve etlerinin parçalanıp pişirilmesi işlerinin kadınlara yasak olmasının yanında kadınların işlenmemiş hayvan derisine ve çiğ ete dokunmalarının da yasak olması (Harva, 2014:335) kadınlara yönelik av tabularının genelleştirilmesine örnek teşkil edebilir.

Kadınların ay hâlinin başkaları tarafından takip edilemeyecek bir durum olması nedeniyle tedbir olarak tüm kadınlara yönelik bir tabunun olduğuna ve bu tabunun av hakkında bir uğursuzluk inancı oluşturduğuna üç kaynak kişinin ifadelerinde rastlanmıştır.

“Çok erken saatler olduğu için bir kadının dışarıya çıkmasının sebebi ya uygunsuz bir yerden gelir ya da başka bir şeylerden olabilir veya sabah erkenden banyosunu yapmamış olabilir. Tabii her gördüğün kadın uğursuz olacak diye bir şey yok ama bu riske karşı böyle yapılırdı. Doğru mudur değil midir bilemiyorum ama bunlar halk arasında olan şeyler. Bunun için bir bayan gördüğümüz zaman hemen ters istikamete dönülür arka caddeden veya başka caddelerden yani yolu değiştirerek başka yoldan giderdik.” (KK1)

“Sabahleyin kalktın, kapından çıktın, bir hanım önüne geldi ama sen o hanımın ne durumda olduğunu bilmiyorsun. Kötü bir durumu var mı bilmiyorsun. Bunun için geri dön, 3-5 adım geri dön. Ondan sonra yoluna devam et. Bunları yapmak lazım, bunlar olan işler. Yolu değiştirmeye gerek yok. O seni geçtikten sonra sen de dön, evine doğru gidiyormuş gibi yap, sonra devam et yoluna. Böyle diyorlar. Belki kadının üstü kirlidir, durumu kötüdür. Bunlara dikkat etmek lazım.” (KK21)

Konu hakkında kaynak kişilerin aktarımlarında ve çeşitli Türk topluluklarından verilen örneklerde görüldüğü üzere Türk topluluklarında avcılıkla ilgili olarak kadınlar hakkında birtakım tabuların varlığı söz konusudur. Tarihten günümüze Türk kültürel ve toplumsal yaşamında kadınların hemen her alanda önemli konumlarda yer almalarına karşın avcılık alanında kadınlar hakkında çeşitli tabu ve yasaklar uygulandığı, kadınların av ve avcılık ile ilgili hemen her şeyin dışında tutulduğu görülmektedir. Bu durumun sebebi, birçok

toplumda olduğu gibi eski Türk topluluklarının inançlarında ay hâli nedeniyle kadınların kirli sayılması şeklinde düşünülebilir. Bu nedenle de kadınların Türk kültüründe kutsal bir alan sayılan avcılığın dışında tutulmaları amacıyla avcılık açısından kadınların uğursuz sayılması inancının olduğu söylenebilir. Bu durumun bir yansıması olarak gerek eski gerekse günümüz Türk avcılık kültüründe kutsal bir sürecin parçası sayılan av yolculuğu esnasında bir kadınla karşılaşmanın avın kutsallığının bozulması olarak değerlendirildiği söylenebilir.

Ava Giderken Belirli Bir Kişiyi Görmenin Uğursuzluk Olduğu İnancı

Çalışma kapsamında yapılan ankete dâhil olan katılımcılarından yedisi ava giderken uğursuz olduğunu düşündüğü bir kişiyi gördüğünde avın başarısız olacağını ifade etmiştir.

Tablo 4.6. Av yolunda belirli bir kişiyi görmenin uğursuzluğuna inanan anket katılımcılarının oranı

Ava Giderken Belirli Bir Kişiyi Görmek Uğursuzluktur			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Belirli Bir Kişiyi Görünce Av Uğursuz Geçer	7	4,3	100,0
Toplam	161	100,0	

Görüşülen kaynak kişilerden sekizi de bu yönde bilgi veren ifadelerde bulunmuştur. Kaynak kişilerden üçü konu hakkında genel bir bilgi aktarmıştır.

Bazı insanlarda böyle bir şey vardır. Onu gördüğüm zaman avım rast gitmez (KK45, KK67, KK107)

Dört kaynak kişi ise bu inançları doğrultusundaki tecrübeleri ile inanmalarının kaynağı hakkında bilgiler vermiştir.

“Bizim burada, mahallede sevmediğimiz bir kadın vardı. Sabah mesela -benim köpekler o zaman dükkânın bahçesinde dururdu- gelirdim ben. Sabah 4’te, 3’te, işte neyse. Kapıyı açtım mı, benim arabanın sesini duydu mu tak kapıyı açar çıkar. Yaşlı, yalnız yaşıyor. Ama lanet, ben sevmiyorum. Kadını gördüm mü yol değiştiriyorum. Öyle acayip negatif bir kadın. Sabah gelir ‘Oğlum sigara verin bakayım bana’ (der). ‘Teyze, ben sigara içmiyorum.’ (derim). Her hafta aynı şey, her hafta aynı şey. Onu gördüğümüz gün işlerimiz rast gitmiyor. Ama tesadüf ama var bir şey. Mutlaka bir şey oluyor.” (KK18)

“Bazı insanların uğursuzluk ettiğine inanılır. Babamın Kara Veli ile şanslı tutmazdı. Bir gün Kara Veli ile ava gittik. Ben bir çulluk düşürdüm. Kara Veli bana baktı, ‘Baban da böyle yapardı.’ dedi, döndü arkasını gitti.” (KK19)

“Benim babam tavşan avcısıydı rahmetli. İsim vermezdi, ismini bilmem ama onun kendi kafasında bir kişi vardı. Onu gördü mü gittiği yoldan dönerdi köpeği eve bağlardı ava gitmezdi o gün.” (KK42)

“Bazı insanlardan denenmiş şeyler vardır. Mesela bizim mahallede bir kadın vardı. O kadını gördüğümde işim rast gitmezdi. Sadece o şahıs.” (KK49)

Belirli bir insanın uğuruna veya uğursuzluğuna yönelik olarak oluşan inancın avcılar arasında nasıl ortaya çıktığını anlayabilmek açısından KK34’ün ifadesi ise önemlidir.

“Bazı anlatılan şeyler var. Mesela ava giderken evden çıktın, birisini gördün ve o gün av vuramadin. Bir daha ava gittiğin zaman onu gördüğünde eve geri gelip, ‘Bismillahirrahmanirrahim’ deyip dışarı çıkacaksın, öyle ava gideceksin. Uğursuzluk olmasın diye. İcabında ava da gitmiyormuş adam. Nail abi vardı rahmetli, böyle oldu mu döner eve ava gitmezdi.” (KK34)

Yukarıdaki ifadede açıkça görüldüğü üzere kişilere uğursuzluk atfedilmesi bir çeşit tesadüfe bağlı olarak gelişmektedir. Başarısız geçen bir avın sorumluluğu avdan önce rastlanılan kişiye yüklenmektedir. Bu durumun tekrarı avcıda ava olan odaklanmasını azaltabileceğinden avcının av başarısını azaltması mümkündür. Bu olumsuzluk her tekrarda katlanarak çoğalabilir ve kişiye yüklenen uğursuzluk inancı da giderek artabilir. Bununla birlikte böyle tip inanmalar nazar inancında da mevcut olup bazı kişilerin nazarının diğer insanlara göre daha güçlü olduğu inancı Anadolu’da yaygın bir inançtır. Avcılar arasında bazı kişilerin uğursuz olduğuna inanılması da bu yönde değerlendirilebilir.

4.1.2. Avın Tutulması İnancı

Avın tutulması inancı, avcının çıktığı avlarda uzunca bir süre av vuramaması olarak tarif edilebilecek bir inançtır. Bu inanç avcılar tarafından “avcının uğurunun kaçması” olarak da değerlendirilir ve çalışma kapsamında yapılan yüz yüze görüşmelerde avcının avının tutulması inancının “avcının ırkının bozulması” veya “ırkının dönmesi” olarak da

adlandırıldığı görülmüştür. Anadolu ağızlarında “ırık” şekli de bulunan “ırk” kelimesi “şans, uğur” anlamalarında kullanılır (DS, 2009:2486).

Avcının avının tutulması inancı sadece bir günkü avının uğurunun bozulması anlamındaki uğur inancından farklıdır. Bu inanca göre avcı veya avcının çevresindeki insanlar bazı önemli tabuları çiğnediğinden avcı uzunca bir süre avda başarılı olamaz.

Çeşitli Türk boylarının avcılık kültüründe var olduğu bilinen bu türden inançlara ve bu inançlar çevresinde gelişen uygulamalara 2.2.*Türk Kültüründe Avcılık ile İlgili İnançlar ve Bu İnançlara Bağlı Ritüeller* başlığı altında yer verilmiştir.

Görüşme yapılan kaynak kişilerden yetmiş ikisi¹⁹ ve anket katılımcılarından yüz otuz sekizi böyle bir inancı olmadığını ifade etmiştir. Buna karşılık yirmi üç anket katılımcısı bu inanç hakkında bilgi aktarmış ve avın tutulmasına neden olan durumları belirtmiştir. Kaynak kişilerin elli beşi de bazı tabuların yerine getirilmediği takdirde avının tutulacağına inandığını belirtmiş ve bu tabuların neler olduğu ile avın tutulmasının nasıl giderilebileceği hakkında bilgiler vermiştir.

Tablo 4.7. Avın tutulmasına inancı ve bu inancın sebeplerine dair anket katılımcılarının görüşleri

Avın Tutulmasının Sebepleri			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Hayır, böyle bir inanç yok	138	85,7	85,7
Nazar	11	6,8	92,5
Avcının tüfeğine kadınların dokunması	5	3,1	95,7
Hayız Halindeki Kadının Av Etinden Yemesi	1	,6	96,3
Başkasına Av Vermek	6	3,7	100,0
Toplam	161	100,0	

Avcının avının tutulması hakkında kaynak kişilerin ve anket katılımcılarının işaret ettiği tabular hakkındaki bilgilere ve bu bilgilerin değerlendirilmesine çalışmanın 4.2.1. *Avın Tutulması İnanına Bağlı Tabular ve Yasaklar* başlığı altında, avcının avının tutulması

¹⁹ KK2, KK3, KK4, KK5, KK7, KK8, KK9, KK10, KK11, KK13, KK14, KK16, KK17, KK18, KK19, KK20, KK24, KK25, KK28, KK29, KK30, KK36, KK37, KK38, KK39, KK40, KK41, KK42, KK43, KK46, KK47, KK48, KK49, KK51, KK54, KK55, KK57, KK58, KK59, KK60, KK61, KK63, KK65, KK68, KK76, KK77, KK79, KK81, KK84, KK87, KK88, KK91, KK92, KK93, KK95, KK97, KK100, KK107, KK108, KK109, KK111, KK115, KK116, KK117, KK120, KK121, KK122, KK123, KK124, KK125, KK126, KK127

durumunda bunu gidermek için başvurulacak uygulamalara ise 4.3.5. *Avın Tutulmasını Gidermek Adına Başvurulacak Uygulamalar* başlığında yer verilmiştir.

4.2. Avcılık Hakkındaki İnançlara Bağlı Tabular ve Yasaklar

Kökeni Polinezce olan tabu kelimesi *işaretlenmiş, belirlenmiş* anlamlarına gelir ve kutsallığı, kirliliği ve bunlara bağlı bir şekilde dokunulmazlığı kasteder. En kısa tabirle söylenmemesi, dokunulmaması, yenmemesi ve yapılmaması gereken şeyler olarak nitelendirilebilir (Batuk; 2010:334).

Eski inanç sistemlerinde ortaya çıkan tabuların sosyal yaşamda çeşitli işlevler gördüğü düşünülmektedir.

Tabuların bazı kişilerin veya nesnelerin kutsallığı ya da kirliliği, bu özelliklerden ortaya çıkan yasakların şekli ve bu yasakların çiğnenmesi nedeniyle doğan kutsal ya da kirli sonuçları içerdiğini söyleyen Freud'a göre (2015:37-38) tabular; önemli kişilerin korunmasını, insanların yöneticilerin ve rahiplerin büyüleri etkilerinden korunmasını, belirli nesnelere ve besinlere dokunulması sonucu ortaya çıkabilecek tehlikelerden korunulmasını, yaşama ait çeşitli etkinliklerin korunmasını, insanların tanrıların ve ruhların öfkesinden korunulmasını, doğmamış çocukların ve küçük çocukların çeşitli olumsuz etkilerden korunmasını amaçlayan yasaklardır.

Eski Türk inanç sistemleri içinde bazı konularda çeşitli tabuların varlığı bilinmektedir.

Eski Türk kültüründe hayvan türlerinin korunması, doğaya saygılı olma ve çevrenin korunması, insanların ihtiyacından fazlasını tüketmesini engelleme veya şamanlara göre hâkim-iyeleri incitme endişesi gibi amaçlar içeren tabular birçok geleneğin de temelini oluşturmuştur (Roux, 1994:184).

Eski Türk kültüründe yer alan tabular yazılı kuralların olmadığı dönemlerde çeşitli alanlarda belirleyici olmuştur. Bu alanlardan biri de avcılıktır. Başından sonuna kadar kutsal olarak kabul edilen avlanma süreci içinde oluşan tabular birçok amacın gerçekleşmesini sağlamaya yönelik işlevlere sahip olmuştur. Avın zamanlanması, sınırlandırılması, av hayvanlarının korunması, avın başarılı bir şekilde gerçekleşmesi vb. adına işlev gören tabuların bu işlevlerini yerine getirebilmeleri ise onların çevresinde oluşan inançlara bağlıdır.

Bu bölümde eski Türk avcılık kültüründe var olduğu bilinen tabuların günümüz Türk avcılık kültüründeki yansımaları incelenecektir.

4.2.1. Avın Tutulması İnancına Bağlı Tabular ve Yasaklar

Kutsala Karşı Kibirlenmemek

Kaynak kişilerden biri av esnasında büyüklük yaptığı ve Allah'a karşı asi davrandığı için avının tutulduğunu ifade etmiştir.

“İnsan ası kelime söylediği zaman olursa işi rast gitmiyor. Ben bir gün ası kelime konuştum, yani şöyle dedim. Av kalktı, dümdüz gidiyor. Bugün hiç tüfek atmamış bir adam o tavşanı öldürür. Ne dedim biliyor musun? Av on metre önümden kalktı, şu kelimeyi konuştum; ‘Bugün seni Allah bile elimden kurtaramaz!’ dedim. Bir attım, hayvan hiç bozulmadı. İkinci sıkıyı attım yine bozulmadı. Şöyle oturdum, acaba seyreden var mı diye baktım. Şöyle baktım kimse yok. Tüfeği omzuma aldım, ne dedim biliyor musun? ‘Ya Resulallah, hata yaptım, sana karşı bu kelimeyi konuştum, affet beni.’ dedim. O gün hiç av etmeden geri döndüm. Yahu sen kimsin de bu kelimeyi konuşuyorsun, değil mi? İki gün sonra gittim, aynı tavşan sıkı attığım yerden 300 metre ileriye gitmiş. Bir sıkı attım tavşanı aldım geldim. ‘Bundan sonra öyle konuşma!’ dedim kendi kendime.” (KK21)

Kaynak kişinin ifadesine göre kaynak kişi av ile karşılaştığı ve avına odaklandığı sırada kendine duyduğu özgüvenin fazlalığından Allah'a asilik olarak gördüğü bir şekilde avı vurmanın sadece kendi elinde olduğunu düşünmüş ancak av son anda kaçmıştır. Kaynak kişi bu durumu Allah'a karşı büyüklük olarak yorumlayarak avın vurulmamasını bu hareketinin bir bedeli olarak değerlendirmiştir. Bu durumu anlayan ve Allah'tan af dileyen kaynak kişi Allah tarafından ödüllendirilir ve bir sonraki gün aynı tavşanı avlar.

Kaynak kişinin aktardığı tecrübesi ile ilişkilendirilebilecek bir olay Dede Korkut Kitabı'nda yer alır. Bir geçiş dönemi eseri olarak değerlendirilen bu eserde eski Türk inançlarından izler bolca yer alır. Bu bakımdan bu eserde yer alan bazı bilgiler eski Türk inançları hakkında ipucu olarak değerlendirilebilir. Kitapta yer alan *Begil Oğlu Emren Boyu* 'nda avcılıktaki maharetin atta değil de kendisinde olduğunu söyleyen Begil attan düşerek yaralanır ve bu durumdan faydalanan düşmanları onun obasını basar. Bu durum av iyesine karşı kibirlenen Begil'in av iyesi tarafından cezalandırılması olarak değerlendirilebilir. Ceza şekilleri aynı olmasa da gerek kaynak kişinin aktarımında gerekse

Begil Oğlu Emren Boyu 'nda avın ilahi boyutuna karşı böbürlenme hatasına düşen avcı ilahi bir ceza ile karşılaşmıştır. Bu bağlamda düşünüldüğünde kaynak kişinin tecrübesi ve bu konu hakkındaki çıkarımı bahse konu olan anlatı ile benzeşmektedir.

Eski çağlardan beri Türk kültüründe kutsal bir olgu olan avcılıkta avın ve hayvanların kutsal bir sahibi olduğuna inanılır ve avın başarısı bu sahibin iradesine bağlı olduğuna inanılır. Eski inanç kodlarında bu sahip av iyesi iken İslami dönemde Allah'tır. Dolayısı ile avcılıkta kendine aşırı güvenmek avın ilahi sahibine karşı büyüklenmek olarak görülür ve bu fiili işleyenler cezaya maruz kalır. Kaynak kişinin aktarımında ise kaynak kişinin başına kötü bir olay gelmemiş ancak avı vuramamak ile cezalandırılmıştır. Bu aktarım eski inanç kodlarının günümüz Türk avcılık kültürü içerisinde devam ettiği şeklinde değerlendirilebilir.

Yavrulu Hayvanı Avlamamak

Avın tutulması inancı olduğunu belirten kaynak kişilerden biri yanlışlıkla da olsa yavrulu bir tavşan vurduktan sonra tavşan avında şansının kötü olduğunu ifade etmiştir.

“Ben çok az tavşan vuruyorum mesela. Yani, bu sene son zaman bir tane vurdum, ondan önce de beş-altı sene önce. Denk de gelmiyor bana yani. Onu da neye bağlıyorum? Memlekette, ava yeni başladığım zamanlarda bir tane tavşan vurdum, içinden yavru çıktı. Tarihi hatırlamıyorum ama av sezonu içindedir mutlaka. Aşırı şekilde üzüldüm.” (KK35)

Yavrulu hayvanların vurulması eski çağlardan günümüze dek Türk avcılığında yasaklanmış bir durumdur ve yavrulu hayvan avlayan avcının mutlaka ilahi bir ceza ile cezalandırıldığına inanılır. Bunun en net yansıması Alageyik Efsanesi'nde görülür. Kaynak kişinin aktarımında bahsettiği olay ile avdaki uğurunun bozulması durumu bu inanç kodları ile bağlantı bulunmakla birlikte açık bir sebepten bahsedilmez. Bununla birlikte yapılan bir eylem ve bu eylemin karşılığı bir ceza söz konusudur. Cezanın yapılan eylem ile bağlantısı kaynak kişi tarafından net bir şekilde kurulmasa da bu yönde ortaya konan ciddi şüphe eski inanç kodlarındaki yavrulu hayvan avlamanın cezalandırılması inancını ön plana çıkarır. Bu doğrultuda düşünüldüğünde yavrulu hayvan avlamanın cezalandırılması inancı dâhilinde avcılar arasında hâlen bir tabunun var olduğundan bahsetmek mümkündür.

Ay Hâlindeki Kadınlara Av Eti Yedirmemek

Çalışma kapsamında düzenlenen anketin katılımcılarından biri ay hâlindeki kadınlara av etinden yedirilmesi hâlinde avının tutulacağını belirtmiştir.

Tablo 4.8. Ay hâlindeki kadınların av etinden yemesinin avın tutulmasına sebep olduğuna inanan anket katılımcılarının oranı

Avin Tutulmasının Sebepleri			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Ay Hâlindeki Kadının Av Etinden Yemesi	1	,6	96,3
Toplam	161	100,0	

Yapılan yüz yüze görüşmelerde de beş kaynak kişi ay hâlindeki kadınların av etinden yemeleri hâlinde avcının avının tutulacağına inandıklarını, bu nedenle de av eti verilen evde böyle bir durum olma ihtimaline karşı bazı uygulamalarda bulunduklarını ifade etmiştir. Bahsedilen uygulamalar 4.3.4.2. *Elde Edilen Avların Başka Kişilere Verilmesi Hakkındaki Uygulamalar* başlığı altında incelenmiştir.

“Bir yere av verdiğinde eğer o evdeki bir kadın ay hâli varsa avın bozulduğunu eski avcılardan duyuyorduk. (KK1, KK44, KK59, KK69)

“Şimdi ay hâli olan bir kadın av etinden yedi mi tüfeği kırklamadan av öldüremezsin. İstersen top daya, yine öldüremezsin. Diyelim ki ben Mehmet’e av eti vereceğim. Yengene diyorum ki ‘Git Mehmet’in hanımına, anasına sor gel.’ diyorum. Öyle bir şey yoksa veriyorum.” (KK31)

Kaynak kişi ifadelerinde av etinin kadınlara verilmemesi gibi bir tabudan değil sadece ay hâlindeki kadınların av etinden yememesi gerektiği yönünde bir tabudan bahsedilmesi söz konusudur. Bu durum hakkında düşünülecek olursa kadınlar hakkında av etinden kesinlikle yememeleri yönünde genel bir tabunun olmadığı sonucu ortaya çıkar. Avın uğurunun bozulmaması için kadınlar hakkındaki tabu belirli sınırlar dâhilindedir ve sadece ay hâlindeki kadınları kapsar niteliktedir. Kız çocukları, yaşlı kadınlar veya ay hâli dönemi dışındaki kadınlar bu tabunun kapsamı dışındadır. Bu durum dikkate değerdir. İlk anda bu durumun kaynağında ay hâli dönemindeki kadınların avın kirlenmesine neden olduğuna dair inanç akla gelmektedir ancak durumun bir başka boyutu bu inançtan farklı bir nedenden bahsetmeyi zorunlu hâle getirmektedir. Çünkü bazı kaynak kişi ifadelerinde bu tabudan ay hâli dönemindeki kadınlar hakkında değil hamile veya aşeren kadınlar ile ilgili olarak da bahsedilmiştir. Doğru bir çıkarıma ulaşabilmek adına konu hakkındaki değerlendirmenin bir sonraki başlık içinde yapılması uygun görülmüştür.

Yapılan görüşmelerde dört kaynak kişi hamile veya aşeren kadınlara av eti verilmemesi gerektiği, hamile veya aşeren kadınlar verilen av etinden yerse avcının avının uğurunun kaçacağı yönünde bir inancın varlığından bahsetmiştir. Kaynak kişilerden biri hamile kadınların av etinden yememesi gerektiğini ancak aşeren hamile kadınların av etinden yiyebileceğinden bahsederken üç kaynak kişi ise hamile kadınların aşermeleri nedeniyle av etinden yememesi gerektiğini belirtmiştir.

“Hamilelerin av eti yememesi gerektiğini duydum. Aşermedikçe av hayvanı yememesi gerektiğini duydum”. (KK2)

“Hamile birinin olduğu aileye, haneye av verilmez. Aşerme olduğu için verilmez. Buna dikkat ederiz. ‘Aşeren kişiye, hamile kişiye av verdiğin zaman av vuramazsın.’ derler. Çevremizdeki her yerde bu inanış vardır.” (KK71, KK72, KK74)

Kaynak kişi ifadeleri bir üst başlıkta yer alan ifadeler birlikte değerlendirildiğinde tüm kadınların değil ay hâli dönemindeki kadınlar ile hamile veya aşeren kadınların av etinden yememesi yönünde bir tabunun var olduğu sonucuna varılır. Bir başka yönden bakılacak olursa kadınlar hakkında bahsedilen tabu yaşlı kadınları ve kız çocuklarını kapsamaz. Kadınların âdet görmesinin doğurganlık özelliklerini devam ettirmelerinin bir işareti olduğu ve hamile kadınların da zaten doğum sürecini yaşamakta olduğu düşünüldüğünde bu tabunun üreme yeteneğinin devam ettiği kadınlar hakkında bir tabu olduğu sonucuna varmak mümkün olabilir. Yaşlı kadınlar veya kız çocuklarının üreme yeteneğine sahip olmaması bu tabuya dâhil edilmemelerinin bir sebebi olarak görülebilir. Zira eski Türk inançlarına bağlı olarak gelişen eski Türk avcılık kültüründe, avlanan hayvanın ruhunun intikam almak isteyebileceği yönünde bir inancın var olması bu durumu izah edebilir. Çeşitli Türk topluluklarının avcılıkla ilgili inançlarına ait bazı bilgiler bu görüşü destekler niteliktedir. Harva (2014:334-338) bazı Türk topluluklarından hem âdet dönemindeki kadınlar hem de hamile kadınlar hakkında çok sayıda örnek verir. Harva’ya göre (2014:337) bu türden bir tabunun varlığının temelinde kadınların kirli görülmesinden ziyade kadınların öldürülen hayvanların ruhlarından korunması amacının yer aldığı kesindir. Harva’nın aktardığı bu bilgilerden hareketle ay hâlindeki kadınlar ile hamile kadınlara av etinden yedirilmemesi tabusunun üreme yeteneği devam eden kadınların korunması ve böylece neslin devamının temini amacıyla birçok Türk topluluğunda var olması söz konusudur.

Kaynak kişilerin ifadeleri ve anket verileri bu bilgiler ile değerlendirildiğinde bu tabunun - her ne kadar kaynağı bilinmese de- günümüz Türk avcılık kültüründe de korunduğunu söylemek mümkündür.

Avı Kendi Evine Sokmadan Başkasına Vermemek

Görüşülen kaynak kişilerden üçü, avlanılan hayvanın önce avcının evine girmesi gerektiğini, bu yapılmadan başka birine verilmemesi gerektiğinden bahsetmiştir.

“Avlanılan hayvan avcının evine gelmeden başkasına verilmez.” (KK31, KK112, KK116)

Kaynak kişilerden biri de bu yönde duymuş olduğu inancı ve bu inancı doğrulamak adına bir av anısını aktarmıştır.

“Şöyle bir şey duydum ben. Mesela ben tavşan vurdum demi, üç tane vurdum veya üç tane vurdum. O tavşanı av yerinde senin torbana katarsam, hani bende bir tane var, ‘İkinciye katmayayım ben arkadaş, sen kat bunu torbana.’ dediğim zaman uğur gidermiş diye duydum ben. (Av) Önce eve gelecekmış, evden verilecekmış diye duyuyorum. Ya ben dedim şimdi; ‘Üç tane tavşanı nasıl taşıyacağım?’ Sen arkadaşımsın, sen arkadaşımsın; ben bir tane vurdum, ikinciye vurdum, sen boşsun. ‘Al arkadaş kat bunu.’ O da (arkasına) sarınıyor. Üçüncüyü vuruyor mesela adam. ‘Arkadaş sen kat.’ diyor, o da sarınıyor. ‘Öyle yapmayacaksın!’ dedi birisi bana. ‘Eve getireceksin, evden vereceksin (avı) vereceksen.’ dedi. ‘Ya üç tane tavşanı nasıl taşıyacağım dağda? Olur mu hiç, inanmam.’ dedim. ‘İnan buna, ben bunu denedim. Uğuru gidiyor’ dedi. Davut; ‘İnanmıyordum, bu sene inandım ben o adamın dediğine.’ dedi. Biz Nikfer’e gittiğimiz zaman çıkıp çıkıp onun önüne çıkıyor tavşan, hep onun önünden kalkıyor. Sabah vurdu bir tane. Biraz yürüdük, bir saat geçti. Ben az üstünden gidiyorum, o yanı başımdan gidiyor. Kaya var. Tüfeği şöyle tuttum, kayanın başından iniverecektim. Kayanın içinde yatıp duruymuş, bir kalktı (tavşan). Nasıl gidiyor? Yıldırım gibi. Ben zaten davranamadım. ‘Vardırı!’ dedim ben. Tak dedi. Altındaydı onun, ters geldi (tavşan). ‘Muhtar, kat onu torbana’ dedi (Davut). Onda var (zaten) bir tane. ‘Yok ula, kat onu sen (torbana). Sonra denk gelir bana da.’ (dedim). ‘Hayır, kat sen kat.’ dedi (Davut). Neyse kattık. Bilmiyorum ama beş yüz metre yürümedik, taak bir sıkı daha attı bu. Kaya var, kayanın başına çıktım ben. Baktım (tavşanı) eline almış. Sonra onu Ali amcanın torbasına kattı. Biraz daha gitti. Serhat (oğlu) da var yanında. Tan tun, tan tun attı. (Tavşan) yaralı. ‘Serhat, koş! Gidemiyor (tavşan). Sıkı atma, kalacak o. Köpekler görsün!’ dedi

(Davut). Onu (tavşanı) da Serhat kattı. Dört tane tavşan vurdular (Davut ve oğlu toplamda). O haftadan sonra tavşan öldüremedi Davut. Tam (av) kapanacağı hafta bir tane vurdu işte, öteki gibi (onun dışında) tavşan vuramadı. ‘Muhtar, geçen sene konuştuk ya seninle. Ben o adamın dediğine hak verdim arkadaş! Yoksa sen de biliyorsun. Attıktan sonra hiç boş gelmiyordum. O tavşanları sizin arkanıza kattıktan beri tavşan öldüremiyorum ben!’ dedi (KK13)

Kaynak kişilerin ifadelerine göre av hayvanı eğer başka birine verilecekse önce onu avlayan kişinin evine girmelidir. Av, onu avlayan avcının evine girmeden başkasına verilmemelidir. Bu tabunun temelinde, avlanılan hayvanın avın diğer tüm aşamaları ve unsurları gibi eski dönem Türk avcılık kültüründe kutsal olduğuna inanılması olabilir. Türk avcılık kültüründe av keyif için yapılan bir öldürme faaliyeti olmadığı gibi avcının ailesinin ihtiyacının giderilmesi için yapılan bir eylemdir. Eski Türk avcılık kültüründe keyif için av yapılmasının avın amacı dışında bir faaliyet olarak görülmesinden ötürü bu amaçla davranan bir avcının kutsal tarafından cezalandırılacağı inancı söz konusudur. Eski Türk avcılık kültüründeki bu inanç hakkında ipuçları içeren bazı örneklerden çalışmanın ilgili bölümünde bahsedilmiştir. (Bkz. 2.1.5.4. Spor ve Eğlence Amaçlı Avlanmak). İlgili bölümde verilen örnekler ve kaynak kişi ifadeleri bir arada değerlendirildiğinde avlanılmış olan hayvanın başkasına verilmeden önce mutlaka onu avlayan avcının evine getirilmesi tabusunun avın asıl amacına uygun bir şekilde gerçekleşmesinin sağlanması ve böylelikle avcının kutsal tarafından cezalandırılmasının önüne geçilmesi amacına bağlı olduğu düşünülebilir. Bu tabu yerine getirildiğinde av gerçek amacına ulaşacağından avcı da kutsal tarafından cezalandırılmaktan kurtulacaktır. Bu cezanın ise avcının avının tutulması yani gelecek avlarda kendisinin av avlayamaması olduğu yine kaynak kişilerin ifadelerinden hareketle söylenebilir.

Avı Temizlemeden Vermemek

Yüz yüze görüşülen kaynak kişilerden üçü avlanan hayvanın bir başkasına verilmeden önce mutlaka temizlenmesi gerektiğini belirtmiştir.

“Verdiğim hayvanı tüyüyle vermem, temizlenmiş olması gerekir.” (KK111, KK115, KK125)

Kaynak kişilerin ifadelerinde yer alan tabu eski dönem Türk inançlarında hayvanların kutlarının tüylerinde olduğuna dair inancı hatırlatmaktadır. Bu inanç doğrultusunda avın

tüyleriyle birlikte verilmesi avın kutunun avcıdan uzaklaşması anlamında düşünülebilir. Avın başkasına avcının evine girmeden verilmemesi tabusuna benzer şekilde bu tabu da avın avcının sorumluluğundan bir başka ifadeyle aidiyetinden çıkması şeklinde yorumlanabilir. Dolayısıyla avın onu avlayan avcının aidiyetin çıkarak bir başkasına verilmesi avın asıl amacına ulaşmış olmasını engelleyecek, bu da avcı için kutsal tarafından cezalandırılma riskini doğuracaktır. Bu cezaya uğramamak için avın onu avlayan avcı tarafından temizlendikten yani kutu avcıda kaldıktan sonra bir başkasına verilmesinin, böylece avın asıl amacına ulaşmasının sağlanmaya çalışılmasının amaçlandığı düşünülebilir. Buna ek olarak av hayvanının her bir parçasının eski Türk avcılık kültüründe kutsal olduğuna inanılması da düşünülmelidir. Eski Türk topluluklarında var olan ölüp dirilme anlayışıyla bağdaştırılan bu inanca bağlı olarak eski Türk topluluklarında avlanan hayvanların kemikleri ve derilerinin yeniden dirilebilmeleri amacıyla zarar verilmeden ormana gömüldüğü bilinmektedir. Tüm bu etkenler birlikte değerlendirildiğinde avın tüyleriyle birlikte verilmemesi yönündeki tabu eski Türk avcılık kültüründen temelini alan ve günümüz Türk avcılık kültüründe ise az da olsa izlerine rastlanan bir tabu olarak değerlendirilebilir.

Av Etini Çiğ Vermemek

Kaynak kişilerden beşi av etinin başa birine verilmesi durumunda çiğ olarak verilmemesi gerektiğinden bahsetmiştir. Kaynak kişilerden KK22 ve KK85 bu tabunun nedeni hakkında bilgi vermeyip sadece uğurlarının kaçacağını söylemiştir.

“Av etini çiğ olarak vermem. Çiğ et olarak verildiğinde mutlaka uğursuzluk olur.” (KK22, KK85)

Kaynak kişilerden biri av etinin çiğ verilmemesinin nedenleri olarak avın uğurunun bozulma ihtimalinin yanında av etini alan kişinin o eti düzgün bir şekilde pişirememesi ihtimalinden bahsetmiştir. Aslına bakılırsa her iki durum da birbirini tamamlar niteliktedir. Çünkü av eti olması gerektiği gibi hazırlanamadığı takdir de beğenilmeyeceği için atılabilir ve bu da avlanan hayvanın boş yere avlanmış olmasına neden olur. Avın bu şekilde ziyan edilmesinin dolaylı sorumlusu da avcı olduğundan bunun bir çeşit cezai karşılığı olarak avcının daha sonraki avlarının başarısız olacağı düşünülmüş olabilir.

“Çiğ olarak vermeye karşıyım. Neden? Hem işin uğuru kaçır hem de yapmasını bilmez, av rezil olur. O nedenle ben pişmiş olarak verilmesi taraftarıyım.” (KK23)

Kaynak kişilerden biri av etinin çiğ verilmemesi hakkındaki tabunun nedeni olarak kadınların sadece pişmiş av etinden yiyecekleri tabusunu göstermiştir. Bu tabu 4.3.4.2. *Elde Edilen Avların Başka Kişilere Verilmesi Hakkındaki Tabular* başlığı altındaki *Ay Hâlindeki Kadınlara Av Eti Yedirmemek* alt başlığında değerlendirilmiştir.

“Kadın pişmiş av etinden yiyebilir, öbür türlü çiğ av eti bizim buralarda eskiden beri verilmez. Sadece ben değil eski avcılar da böyle anlatırdı. Ben bunu çocukluğumdan beri biliyorum.” (KK31)

Kaynak kişilerden biri ise av etinin çiğ verilmemesinin gerekçesini av etinin sabunla yıkanmaması tabusunun çiğnenebileceği ihtimali olarak belirtmiştir. Bu tabu 4.2.2. *Avlanılmış Hayvanlar il İlgili Tabular ve Yasaklar* başlığı altındaki 2.2.6.3.5. *Av Etini Sabunla Yıkamamak* alt başlığı altında değerlendirilmiştir.

“Av eti çiğ verildiği zaman uğuru gider. Av eti sabunlandığı zaman uğuru bozulur. Pişmiş vereceksin. Çiğ verdiğin zaman tılsım bozulur.” (KK52)

Bir kaynak kişi çiğ av etinin sadece aile bireyleri veya yakın akrabalara verilebileceğini, aksi takdir de avının tutulacağına inandığını belirtmiş ve bu inancı dâhilinde yaşadığı bir tecrübesini aktarmıştır.

“Çiğ vermem ben. Hatta yengene bu sene kavga bile ettim. ‘Bak dedim, çiğ tavşanları verdin sağ sola. Ben bu sene av vuramadım!’ dedim. Ona inanıyorum. Eskiden babam sağlığında ava giderlerken konu komşuya av verilse bile hemen bir kenarını yakarlardı, öyle verirlerdi. ‘Çiğ et pek hoş olmaz’ derlerdi. Ben onu biliyorum yani, duydum. Kekliği mesela bir tırnağını, ibiğini yakarlar, öyle verirlerdi. O yanmış oluyor artık bir yerde. Ben de öyle yapıyorum. Ben babamdan öyle gördüm.” (KK22)

Kaynak kişi av etinin çiğ verilmesinin sakıncalı olduğu inancının sebebi konusunda herhangi bir bilgi vermezken bu sakıncanın önlenmesine yönelik bir uygulamadan bahsetmiştir. Buna göre verilecek av hayvanı çiğ değil pişmiş olarak verilmeli ya da pişirilmeden verilecekse en azından yenilmeyen bir uzvunun yakılması gerekmektedir. Böylece av hayvanı artık çiğ sayılmayacaktır. J. Frazer’in duygusal büyü kavramındaki ilkelerden biri olan taklit etme, canlandırma ilkesine uygun görünen bu uygulama ile küçük bir parçası yakılan hayvanın pişirilmesi taklit edilir ve böylece hayvan çiğ olmanın dışında

çıkartılır. Bu şekilde de av hayvanının çiğ verilmemesi tabusu çiğnenmemiş olur ve avcının avının tutulması riski bertaraf edilir.

Av Sezonunun İlk Avını Başkasına Vermemek

Bir kaynak kişi sezonun ilk avını başkasına vermemek gerektiğini, ilk avın verilmesi durumunda o sezon bir daha av vurulamayacağını ifade etmiş ve inancı doğrulamak adına bir tecrübesini aktarmıştır.

“Bunu daha önce yaşadım. Yine yaşadım, bu sene yine başıma geldi. İlk vurduğum tavşan büyüktü. Sabah ‘Bismillah’ dedik başladık, avı vurduk. Hayvanı aldım çocuğun çantasına katıverdim. ‘Taşı bunu, senin olsun.’ dedim. Ondan sonra bir daha vuramadım yani. Çok sıkıntılıydı. İlk av verilmez bence. Bu gerçek. Aynı şey başıma bir daha geldi. Üveyik beklemeye gittik, tavşan çıktı önüme. Benim beklediğim yerde altta yatıyormuş, pat dedi çıktı. Sağıma soluma baktım. Hani, ‘Biri beni görüyor mu?’ (diye). Atacağım yani ama üveyik avındayız. Uzakta birkaç kişi var, üveyik bekliyorlar. Tüfeği omzuma aldım. ‘Sen başkansın. Buna atarsan görürler, seni tefe korlar, atma.’ (dedim). Atmadım. Neyse gitti tavşan. Öbür arkadaşla denk geldi, o vurdu aynı gün. Ben bir daha ondan sonra (tavşan) vuramadım. Nasibim aslında ayağıma geldi, teptim. O şimdi tepmek oluyor. Atmadım ama tepmiş oldum en sonunda. Başkasına vermedim ama yine gitti. Allah sana bir şey veriyorsa nasibin alacaksın.” (KK53)

Kaynak kişi sezonun ilk avının başkasına verilmesinin daha sonraki avlarda başarısız olmaya neden olacağı yönündeki inancını destekler nitelikte aktardığı anısı ile bu inancın doğru olduğuna işaret etmiştir. Kaynak kişi anısının devamında yaptığı açıklama ile de inancın sebebini dile getirmiştir. Bu açıklama bağlamında düşünülecek olursa Allah’ın avcıya verdiği nasibin geri çevrilmesi sonucu avcıya bir daha Allah tarafından av verilmeyeceğine inanılması söz konusudur. Bu inancın temeli, eski çağlardan itibaren kutsal yönü açıkça veya gizli bir şekilde ifade edilen avlanma faaliyetinde kutsala karşı gelmenin bir cezasının olacağı inancıyla ilişkilendirilebilir.

Verilen Av Hayvanının Karşılığında Bedel Almak

Çalışma kapsamında görüşülen beş kaynak kişi vurdukları av sayısı fazla ise av arkadaşlarına verebileceklerini ancak bunu yaparken bir duruma dikkat ettiklerini belirtmiştir. Buna göre verilen av karşılığında mutlaka fişek vb. sembolik bir bedel alınması

gerektiğini aksi takdirde bir daha av vuramayacaklarına, bir başka ifadeyle avlarının tutulacağına inandıklarını belirtmiştir.

“Av arkadaşımıza av verirsek karşılığında fişek alırız. Fişek almadan av vermeyiz. Çok samimi arkadaşımız da olsa bu böyledir. Zaten o kişi de bunu bilir ve hemen fişegi çıkarır.” (KK42, KK89, KK94, KK102, KK118)

Bir kaynak kişinin ifadesi bu inancın eski avcılardan sözlü gelenek yoluyla aktarılan bir inanç olduğunu gösterir niteliktedir.

“Babam bana avımı verirsem karşılığında mutlaka bir fişek veya bozuk para almamı tavsiye ederdi. ‘Av verirsen karşılığında mutlaka bir fişek veya 25 kuruş, 1 lira bir şey al yoksa nasibin kapanır.’ diye söylerdi. (KK86)

Kaynak kişilerden biri bölgelerinde “arasını kesmek” olarak adlandırılan bu inançtan bahsetmiş ve bu durumu örnekleyen bir tecrübesini aktarmıştır.

“Bir kere av verdim. Verdikten sonra kanat kıramadım (vuramadım). Keklik istediler, verdim. Bir daha o sene sezon bitesiyse (kadar) keklik vuramadım. Şöyle. On bir yaşına gelmiş bir çocuk, konuşamamış. Demişler ki ‘Keklik suyu içirin.’ Bizim burada, ilçenin bir köyünden. Sormuşlar hanıma ‘Var mı?’ O da ‘Ben bilmem, bilirse eşim bilir.’ (demiş). Sordu bana; ‘Var.’ dedim ben de. Keklik avının da dördüncü beşinci haftası. (Henüz) Ortasındayız yani. O zamana kadar vuruyordum bir iki bir iki. Sıkıntı yoktu. Verdim ben kekliği. Aradan bir ay falan geçti. (Bir türlü) Vuramıyorum. Hırs da yapıyorsun. Köpeğim on numaraydı. Atıyorsun ama ya vuramıyorsun ya sıkı atamıyorsun. Bir gün (benden av alan kişi) bir kutunun içine biraz kabuklu badem koymuş, bir paket sigara, yirmi lira da para. Ayakkabılığa koymuş eşim. Dedi ‘Bunu bizim yenge bıraktı.’ Karşıdaki komşu Sevim yenge. ‘Hayırdır, niye?’ dedim ben. Aldım onunla gittim. Dedim ‘Sevim yenge bunu niye bıraktın sen bana?’ ‘Kekliğin suyunu kaynattılar, içtiler. Çocuk konuşuyor.’ dedi. Konuşmuş çocuk. Onun anası babası getirmiş köyden. Ben (eşime) ‘Sigarayı alayım, bademle yirmi lirayı geri ver.’ dedim. O zaman yirmi lira iyi paraydı. O şekilde arasını kestik. O sezon bitinceye kadar ben keklik vuramadım. Arasını kestik ama kesmeden bir ay olmuştu zaten. Ben onu verirken bir lira iki lira almış olsaydım belki devam ederdi. Arasını kesmedik. Bir ay sonra çocuk konuştu diye hediyeleri getirdi ama o sezon ben keklik vuramadım. Ben hep ona bağlarım. Bir şey alacaksın. Ya iki tane fişek alacaksın.” (KK118)

Bir kaynak kişi ise verilen av karşılığında mutlaka tuz alınması gerektiğı yönündeki inancını kendi tecrübesi ile dile getirmiştir.

“Av verince karşılık olarak tuz alırız. Olmazsa şansımız bozulur, ırkımız kaçar. Birkaç sene önceydi. Ben atıyorum, vuramıyorum. (Av) çoğı zaman (karşıma) çıkmıyor. Bana Ali amca dedi ‘Kime av verdin?’ dedi. ‘Teyzemgile’ dedim. ‘Bir şey aldın mı?’ dedi. ‘Almadım.’ dedim. ‘Git tuz al.’ dedi. Gittim, tuzu aldım; ertesi hafta vurdum. Verdiğimiz yeri hatırladık bulduk da ondan sonra düzeldi.” (KK94)

Kaynak kişinin bu tecrübesinde avın karşılığı olarak tuz alınması tuzun hem maddi anlamda değersiz olması bakımından sembolik bir bedel ifade etmesi hem de sözlü kültürümüzün çeşitli alanlarında olumlu anlamlar taşıması şeklinde değeriendirilebilir.

Kaynak kişilerin ifadelerinden hareketle Türk avcılık kültüründe avın verilmesi veya avın paylaşılması ile ilgili tabulardan birinin de verilen av karşılığında bedel alınması olduğı söylenebilir. Bu tabuyu av hayvanının avcının kendisine sunulan bir lütuf olarak görölmesi ile açıklamak mümkündür. Avcının kendisine bahşedilen av hayvanının değersiz bir şeymiş gibi bedelsiz olarak başka birine verilmesi de bu lütfu ihanet edilmesi anlamı taşıyabileceğinden bundan kaçınmak için sembolik bir bedel alındığı söylenebilir. Eski zamanlardan itibaren Türk avcılık kültüründe kutsal tarafından avcılara lütfedilen av hayvanının değersiz bir varlık gibi bedelsiz olarak verilmesi ise onun kutsallığını zedeleyecek bir hareket olarak görölmesi muhtemeldir. Bunun engellenmesi için de verilen av karşılığında sembolik bir bedel alınması gerekliliğı bir tabu hâlini almış olmalıdır. Bu tabunun çiğnenmesi ise avladığı hayvanı değersizleştiren avcının ceza olarak avda başarısız olması olarak değeriendirilmiştir.

4.2.2. Avlanılmış Hayvanlar ile İlgili Tabular ve Yasaklar

Yapılan görüşmelerde, avlanılmış hayvanlara yönelik davranışlara dikkat edilmesi yönünde bazı tabuların varlığı saptanmıştır. Bu tabular hayvanı avlayan avcının avdaki başarısının bozulmaması adına uyulması gereken tabulardır ve bu tabulara hem avcı hem de av hayvanının verildiğı kişilerin uyması beklenir. Hayvanlar her ne kadar ölmüş olsalar da onlara karşı uyulması gereken bu türden tabuların varlığı eski Türk avcılık kültürü ile bağılantılı olarak düşünölebilir.

Avcılık-balıkçılık inanç katmanlarını yaşayan toplumlarda doğa ve hayvanların iyelerini ve ruhlarını merhamete getirmeye yönelik olarak bazı törenlerin yapılması söz konusudur. Bu toplumlarda hayvanların ruhlarını yumuşatmaya önem verilmesi bu toplumların öldürülen hayvanların tekrar dirilerek ormanlara döndüğüne olan inanç ile ilgilidir. Buna bağlı olarak da bu toplumlarda daha sonraki avların başarısını sağlamaya yönelik birtakım büyüsel törenlere başvurulduğu bilinmektedir (Pirverdioğlu, 2003:59). Eski dönemlerdeki inançların etkisi ile şekillenen eski Türk avcılık kültüründe de av hayvanlarının bedenlerinin av iyesi tarafından diriltileceği ve bir av olarak tekrar gönderileceği inancına bağlı olarak eski dönem Türk avcılarının av hayvanları öldükten sonra onların vücut parçalarına önem gösterdiği bilinmektedir.

Türk topluluklarının hayatında avcılığın birincil ekonomik faaliyetlerden biri olduğu dönemlerde avcılıkla ilgili olarak bazı inançların geliştiği çeşitli kaynaklarda yer alır. Bu inançların şekillendirdiği eski Türk avcılık kültürü içinde hayvanlar hakkında ortaya çıkan çeşitli inanmaların günümüz Türk avcılık kültüründeki izlerinin bazı tabu ve yasaklarda kendini gösterdiğini söylemek mümkündür. Yüz yüze görüşmelerde elde edilen bilgilerde bu bağlamda tespit edilen bazı tabu ve yasaklar şöyle sıralanabilir.

Avlanılan Kuşun Kanadını Açmamak

Yüz yüze görüşmelerde kaynak kişilerden biri avcının gelecek avlardaki uğurunun bozulmaması için, avlanan kekliğin tek kanadından tutularak havaya kaldırılmaması gerektiğini belirtmiştir.

“Mesela ‘Kekliğin kanadından tek kanadından tutarak kaldırırsan uğursuzluk getirir, av vuramazsın.’ derler.” (KK32)

Kaynak kişi ağırlıklı olarak keklik avcısı olduğundan ifadesinde keklikten bahsetse de bunu diğer av kuşlarını kapsayacak şekilde düşünmek yerinde olacaktır. Avlanılmış bir kuş tek kanadından kaldırıldığında kuşun altta kalan kanadı da doğal olarak açılır ve bu durumda kuşun görünüşü uçma pozisyonunu andırır. Kuşun uçuyor olabilmesi ise kaçabilmesine işaret eder. Bu bağlamda avlanılmış kuşun uçar pozisyona getirilmesi gelecek avlarda kuşların avcıdan rahatça kaçabilmesi olarak değerlendirilmiş olabilir. Zira Frazer’in duygusal büyü tanımlamasına göre taklit yoluyla bir şeyin gerçekleşmesine dair inançların varlığından bahsedilir. Bu tabunun varlığı da bu yönde değerlendirilebilir. Eski Türk

kültüründe buna benzer bazı uygulamaların varlığının bu tabunun eski Türk avcılık kültürü ile olan bağlantısına işaret ettiği söylenebilir.

Önceki bölümlerde yer verilen bilgilere göre eski Türk avcılık kültüründe avın başarısını sağlamak adına başvurulmuş uygulamalardan bazıları çıkılacak avda avın kaçmasını engellemek adına yapılan uygulamalardır. Bir çeşit duygusal büyü olarak değerlendirilebilecek bu uygulamalar içinde Yakut avcılarının avlamış oldukları tavşanların arka ayaklarının tendonlarını kesmesi ile Şor ve Kalar avcılarının avladıkları gelinciğin bel kemiğine bıçakla dokuz veya üç kez vurmaları sayılabilir. Bu uygulamalardaki temel amaç avladıkları hayvanların gelecek avlarda kendilerinden kaçmalarının önünü kesmektir.

Bu değerlendirme ve bilgiler doğrultusunda, kaynak kişinin ifadesinde yer verdiği tabu eski Türk avcılık kültüründeki inançlar ile ilişkilendirilebilir ve bu türden inançların günümüz Türk avcılığındaki yansımalarından biri şeklinde değerlendirilebilir.

Avlanılan Kuşun Ağzını Açmamak

Görüşülen kaynak kişilerden biri avladığı kuşlardan başkasına verdiğinde o kişinin kuşun ağzını açmaması gerektiğini ifade etmiştir.

“Mesela keklik verdin. Verdiğin insanın kuşun ağzını açmaması lazım. ‘Açtı mı bir daha av vuramazsın.’ denir.” (KK34)

Kaynak kişinin ifadesinde belirttiği tabuyu avlanan kuşların kanadının açılmaması tabusu ile ilişkilendirmek mümkündür. Ölen bir kuşun vücudu soğuduğunda gagasında bulunan kaslar sertleştiğinden gagasının açılması çok zorlaşır. Ölmesinden bir süre sonra gagası neredeyse kilitlenmiş olan kuşun ağzının tekrar açılması ise yaşamasının bir temsili olarak düşünülmüş olabilir. Duygusal büyü olarak düşünülebilecek bu tabu bir sonraki avda kuşların avcıdan kaçabilmesinin önüne geçilmesi adına bir çeşit tedbir olarak değerlendirilebilir.

Avlanılmış Hayvanı Baş Aşağı Tutmamak

Kaynak kişilerden biri avlanan hayvanların elde tutulması hâlinde hayvanların başları yukarı gelecek şekilde tutulmaması gerektiğini, aksi takdirde avcının gelecek avlarda uğurunun bozulacağını söylemiştir.

“Kekliği baş aşağı tutman gerekir. Bacakları yukarı gelecek. Tavşan da aynısıdır. Av aynısıdır. Tavşan da bacağından tutulur, kafasından tutulmaz. ‘Öyle tutarsan ırkın döner, şansın döner.’ derler.” (KK106)

Kaynak kişinin belirttiği tabunun yine duygusal büyü kavramı ile açıklanması mümkündür. Avlanan hayvanların başlarının yukarı gelecek şekilde tutulması hayvanların yaşarkenki duruş pozisyonlarına dönmeleri anlamına gelecektir. Böylece canlı hâllerini simgeleyen hayvanlar gelecek avlarda avcıdan kaçabilecek ve avcı başarısız olacaktır. Bahsedilen tabu bu bağlamda değerlendirildiğinde gelecek avlardaki başarısızlık olasılığını ortadan kaldırmak adına gelişen bir tabu olarak değerlendirilebilir.

Av Etini Sabunla Yıkamamak

Görüşme yapılan kaynak kişilerden ikisi av etinin sabunla yıkanmaması gerektiğini, av etinin sabunla yıkanması durumunda uğurlarının bozulacağını ifade etmiştir.

“Av eti sabunladığı zaman avın uğuru bozulur.” (KK52)

“Vallahi biz pek av eti vermeyiz yani. Çünkü ne yaptığını bilmiyoruz. Alır biri ya sabunla falan yıkarsa! Normal suyla yıkasa sorun değil ama sabunla yıkadığında uğurumuz kaçıyor. Tabi, bizde de evde sabunlamazlar.” (KK50)

Kaynak kişilerin bahsettiği bu tabu hakkında av etinin diğer etlerden ayrı görülmesi yönünde bir yaklaşımda bulunmak mümkündür. Diğer etlerin sabunla yıkanmasında herhangi bir tabu uygulanmazken av etinin yıkanmasında sabun kullanılmaması şeklinde bir tabunun varlığı söz konusudur. Sabunun -veya diğer temizlik maddelerin- temizleyici etkisinin yanında arındırıcı etkisi bu tabuda bir etken olarak düşünülebilir. Bu arındırıcı etki av etinin temizlenmesinde istenen bir özellik değildir. Çünkü av hayvanı her hâliyle tamamen doğaya aittir ve av etinin sabun ile arındırılması esnasında hayvanın doğada sahip olduğu kokusu, yağı veya gözle görünmeyen başka maddeleri sabun ile hayvandan uzaklaştırılır. Buna bağlı olarak ise av hayvanının artık besleme hayvandan bir farkı kalmaz. Bunun anlamı ise eski Türk kültüründen beri doğanın bir başka deyişle av iyesinin avcıya armağanı olarak düşünülen av hayvanının taşıdığı kutsallığından arındırılması yani kutsallığının bozulması olarak değerlendirilebilir. Av hayvanının kutsallığının bozulması ise istenen bir durum değildir. Türk kültürünün her döneminde başlangıcından bitişine kadar bütün yönleri ve bütün unsurlarıyla kutsallık içerdiğine inanılan av ve avcılık dâhilinde

zincirin herhangi bir halkasının kutsallığına zarar verilmesi asla istenmemiştir. Bu nedenle de avın kutsallığının bozulması gelecek avların başarısızlığına sebep olan bir durum olarak görülmüştür. Kaynak kişilerin ifade ettikleri bu tabunun bu bağlamda değerlendirilmesi ve avların başarısız olmasını engellemek adına başvurulmuş bir tabu olarak düşünülmesi mümkündür.

4.2.3. Avlanmanın Zamanı ile İlgili Tabular ve Yasaklar

Çalışma kapsamında yürütülen yüz yüze görüşmelerde ve yapılan anket çalışmasında yasa ve yönetmeliklerin dışında avlanmanın hoş görülmediği tespit edilmiştir. Ayrıca sözlü avcılık kültüründe bazı belirli zamanlarda avlanılmaması gerektiği inancının varlığı hakkında bilgiler derlenmiştir. Buna göre av sezonunun açık olduğu ve yasal olarak herhangi bir engel bulunmadığı bazı zaman dilimlerinde bile bazı avcılar tarafından bir çeşit tabu veya yasağın bireysel olarak uygulanması söz konusudur. Bu tabunun uygulandığı zaman dilimlerinin İslam ile referanslandığı ve Türk-İslam kültüründe mübarek olarak kabul edilen zamanları kapsadığı görülmüştür. Cuma, Perşembe, kandil ve dinî bayram günleri ile bayram arifelerinde ayrıca Ramazan ayında bazı avcıların avlanmanın günah olduğuna ve bu zamanlarda avlanılmaması gerektiğine inandıkları bilgisi yapılan görüşmelerde ve anket çalışmasında elde edilmiştir.

Çalışma kapsamında yapılan anket çalışmasının katılımcılarının konu hakkında neredeyse yarı yarıya oranda ayrı fikirlerde olduğu görülmüştür.

Tablo 4.9. Avın zamanı ile ilgili tabulara inanan anket katılımcılarının oranı

Av yapılmaması gereken zamanlar var mıdır?			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Hayır, yoktur.	75	46,6	46,6
Evet, vardır.	86	53,4	100,0
Toplam	161	100,0	100,00

Yüz yüze görüşmelere katılan yüz yirmi yedi kaynak kişinin sadece onu av sezonunun açık olduğu sürece her zaman avlanılabileceğini belirtirken yüz on altı kaynak kişi çeşitli mübarek zamanlarda avlanılmaması gerektiği ve bu zamanlarda ava gitmediğini ifade etmiştir.

“Ben yasaların izin verdiği günlerde avlanırım, diğer şeylerin hiçbirini dikkate almam.” (KK3, KK35, KK36, KK37, KK46, KK48, KK82, KK119, KK120, KK122)

Mübarek zamanlarda ava gitmediğini belirten kaynak kişilerin av zamanı tabusu uyguladığı mübarek zamanlar ise şu şekilde bir görünüm arz eder.

Kaynak kişilerden kırk dokuzu²⁰ cuma günleri ava gitmenin doğru olmadığını ve kendisinin de cuma günleri ava gitmediğini ifade etmiştir.

On bir kaynak kişi²¹ ise cuma günü ile perşembe öğleden sonra ava gitmediğini söylemiştir. Bu durum perşembe öğleden sonra Cuma vaktinin başladığına dair halk inancının bir görünümü olarak değerlendirilebilir.

Görüşülen kaynak kişilerden on biri²² cuma günü ile ramazan aylarında ava gitmediğini ifade etmiştir.

Çalışmaya katılan kırk iki²³ kaynak kişi de tüm mübarek günlerde ava gitmediğini belirtmiştir.

Çalışma kapsamında yapılan anket çalışmasında katılımcıların verdiği bilgiler aşağıdaki tablolarda görülmektedir.

Tablo 4.10. Cuma günü avlanmanın günah olduğuna inanan anket katılımcılarının oranı

Cuma Günü Avlanılmaz			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	55	34,2	34,2
Hayır	106	65,8	100,0
Toplam	161	100,0	100,00

²⁰ KK1, KK2, KK4, KK5, KK8, KK9, KK11, KK12, KK14, KK16, KK17, KK18, KK20, KK22, KK27, KK28, KK30, KK31, KK34, KK42, KK50, KK55, KK56, KK57, KK58, KK59, KK60, KK61, KK62, KK63, KK64, KK70, KK74, KK77, KK84, KK89, KK97, KK98, KK99, KK102, KK103, KK106, KK107, KK109, KK112, KK116, KK117, KK123, KK127

²¹ KK6, KK38, KK40, KK41, KK44, KK68, KK71, KK100, KK101, KK104, KK114

²² KK7, KK32, KK33, KK47, KK49, KK66, KK69, KK64, KK115, KK118, KK126

²³ KK10, KK19, KK21, KK23, KK24, KK25, KK26, KK29, KK39, KK43, KK45, KK51, KK52, KK53, KK54, KK65, KK67, KK72, KK73, KK75, KK76, KK78, KK79, KK80, KK81, KK83, KK85, KK87, KK88, KK90, KK91, KK92, KK93, KK95, KK96, KK105, KK108, KK110, KK111, KK121, KK124, KK125

Tablo 4.11. Perşembe günü avlanmanın günah olduğuna inanan anket katılımcılarının oranı

Perşembe Günü Avlanılmaz			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	4	2,5	2,5
Hayır	157	97,5	100,0
Toplam	161	100,0	100,00

Tablo 4.12. Ramazan ayında avlanmanın günah olduğuna inanan anket katılımcılarının oranı

Ramazan Ayında Avlanılmaz			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	35	21,7	21,7
Hayır	126	78,3	100,0
Toplam	161	100,00	100,00

Tablo 4.13. Dini bayramlarda avlanmanın günah olduğuna inanan anket katılımcılarının oranı

Dini Bayramlarda Avlanılmaz			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	6	3,7	3,7
Hayır	155	96,3	100,0
Toplam	161	100,0	100,00

Tablo 4.14. Tüm mübarek zamanlarda avlanmanın günah olduğuna inanan anket katılımcılarının oranı

Tüm Mübarek Zamanlarda Avlanılmaz			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	5	3,1	3,1
Hayır	156	96,9	100,0
Toplam	161	100,0	100,00

Kaynak kişilerin ifadelerinde ve anket çalışmasından elde edilen verilerde görüldüğü üzere avcılar arasında tamamen İslam ile ilgili olarak gelişen bir mübarek gün tabusunun var olduğunu söylemek mümkündür. Kaynak kişilerden bazılarının bu inancın bir gelenek olarak eski avcılar tarafından aktarıldığını, bunu büyüklerinden öğrendiklerini belirtmesini bu tabunun geçmişten günümüze Türk avcılık kültüründe varlığını sürdürdüğünü ortaya koyar.

“Biz atalarımızdan gördüğümüz, dedelerimizden gördüğümüz perşembe öğle sonundan cuma öğlen namazına kadar ava gitmeyiz. Ondan sonra gidebilirsin. Ramazanda ve arife günü de gitmeyiz.” (KK8, KK44, KK83)

Kaynak kişilerin bu ifadelerinde görüldüğü üzere bir gelenek olarak devam eden bu tabunun çiğnenmesinin diğer avcılar tarafından hoş karşılanmadığı ise bir kaynak kişinin ifadesinde net olarak görülmektedir.

“Bizim buralarda cuma, kandil günlerinde ava gittiğin zaman yani adam hata yaptığı zaman ‘O zaman hata yaptı, o gün ava gidilmez’ denir.” (KK52)

Bir kaynak kişi de Türk avcılık kültüründe çiğnenmesi hoş karşılanmayan bu tabuya uymayanların büyükler tarafından uyarıldığı bilgisine yer vermiştir.

“Ben perşembeden cuma öğleye kadar -cuma vakti çıkana kadar- kesinlikle gitmem. Büyüklerim de hep uyarmıştır zaten.” (KK41)

Türk avcılık kültüründe mübarek günlerde avlanılmamasına yönelik tabunun kimi zaman bilmeyerek çiğnenmesi söz konusu olsa da bunun farkına varılır varılmaz yapılan hatadan dönülmesi de söz konusudur ve bu durum bir kaynak kişinin ifadesinde örneklenmiştir.

“İbrahim abiyle birlikte şeye denk geldik. Kandilmiş biz hiç bunun farkında değiliz. Çarşamba günüydü, ava gittik. Bizim Taner benim arabayı görmüş yolda. ‘Abi siz ne yapıyorsunuz?’ dedi, Tavas’ta. ‘Ne yapıyoruz avlanıyoruz.’ dedim. ‘Abi bugün günlerden kandil!’ Ee bıraktık olduğu gibi, arabaya döndük. İçimize sinmedi, bıraktık geldik.” (KK67)

Kaynak kişinin ifadesinde görüldüğü üzere mübarek gün tabusu bazı avcılarda oldukça derin olarak algılanmaktadır.

Derleme ve anket çalışmasından elde edilen verilerden hareketle Türk avcılık kültüründe yaygın denecek bir düzeyde inanılan kutsal gün tabusunun kaynağı konusunda net bir saptamada bulunmak mümkün olmamıştır. Çünkü bu tabunun temelini oluşturan kutsal gün algısı tamamen İslam ile ilgili olmasına rağmen İslam kaynaklarında avın yasaklandığı tek bir zaman söz konusu olup bunun dışında av yasağının varlığından bahsedebilecek herhangi bir bilgi ve kayda ulaşılamamıştır.

Kur'an-ı Kerim'de Maide Suresi 95. Ayette buyurulan “Ey iman edenler! İhramda iken av hayvanlarını öldürmeyin. Sizden kim böyle bir hayvanı kasten öldürürse öldürdüğüne denk bir evcil hayvanı ceza olarak öder. Bunu -Kâbe'ye ulaştırılacak bir kurbanlık olmak üzere- aranızdan adalet sahibi iki kişi takdir eder. Yahut o kişi, yoksulları doyurarak veya ona denk olacak kadar oruç tutarak bir kefâret öder ki böylece yaptığı fiilin vebalini tatmış olsun. Allah geçmişİ affetmiştir. Fakat kim bunu yeniden işlerse Allah onun cezasını verir. Allah suçlunun hakkından gelen mutlak güç sahibidir.” ve 96. Ayette buyurulan “Kendinize ve yolculara geçimlik olmak üzere sulara avlanmak ve onu yemek size helâl kılındı. Kara avı ise ihramda bulunduğunuz sürece size haram kılındı. Toplanıp huzuruna varacağınız Allah'tan korkun.”²⁴ ifadelerinde görüleceği üzere İslam'da avlanma sadece ihramlı iken yasaktır. Bu bilgi dışında İslam dâhilinde herhangi bir av yasağı zamanı bilgisi tespit edilememiştir.

Kaynak kişilerin ve anket katılımcılarının İslami açıdan kutsal olan zaman dilimlerinde avlanılmaması yönünde aktardığı bilgiler hakkında İslam kaynaklarında Maide Suresi haricinde herhangi bir dayanağa rastlanılamaması dikkat çekici bir durumdur. Buna karşın ihramlı olunan zaman kutsal bir zamanı işaret ettiğinden bu kutsal zamandaki av yasağının Türk-İslam kültüründe diğer kutsal zamanlara doğru genişletilerek aktarılması muhtemeldir.

Eski Türk avcılık kültüründe hayvanların üreme sezonu dışında av yapılmaması gereken bir zaman diliminin varlığı hakkında herhangi bir kayda rastlanamamakla birlikte iki kaynak kişinin ifadelerinde yer alan ayrıntılar mübarek günlerde av yapılmaması tabusunun kaynağı hakkında ipucu sayılabilir.

“Cuma günü namazdan önce silah atmak hata kazaya sebep olur gibisine, cuma gün can kıyılmaz gibisine. Cuma gün biz yaş ağaç bile kesmeyiz icabında. Bunlara inanıyoruz. Ramazan ayında tüfeği elimize bile almayız. (KK33)

“Mübarek günlerde gidilmez. Bayram, kandiller. Cuma günü zaten ava gidilmez. Bizde cuma günü ağacın dalı bile kesilmez” (KK76)

²⁴ <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/M%C3%A2ide-suresi/764/95-98-ayet-tefsiri>

Türk kültüründe mübarek günlerde çeşitli inanmalara bağlı olarak bazı faaliyetlerde bulunulmamasına yönelik halk inançlarının varlığı bilinmektedir. Söz gelimi Aydın bölgesi halk inançlarına göre cuma günleri iş yapılmaz ve herhangi bir canlıya zarar verilmez (Aydiner, 2012:186).

Kaynak kişilerin ifadelerinde de görüldüğü şekliyle cuma günü herhangi bir canlıya zarar verilmemesi inancının halk arasında cumaya hazırlık olarak nitelendirilen perşembe öğleden sonradan cuma öğleden sonra yani cuma vakti çıkana kadarki zaman dilimi içerisindeki avlanma faaliyetini kapsamadığını söylemek mümkün görünmektedir. Çünkü avlanma da canlı öldürme üzerine kurulu bir eylem olduğundan bu günlerde canlılara zarar verilmemesi inancıyla birlikte değerlendirildiği ve bahsedilen halk inancının perşembe ve cuma günlerini kapsayan bir avlanmama tabusuna kaynaklık ettiği söylenebilir. Ayrıca Türk toplumunun naif yapısı ve İslam’a olan saygısına bağlı olarak bu yasağın tüm mübarek günlere aktarılma ihtimali de kuvvetlidir.

Gerek ihramlıyken avlanma yasağının gerekse cuma günü can yakmama inancının diğer mübarek günlere aktarılarak genişlemesi ile izah edilmesi muhtemel bu tabunun çiğnenmesi hâlinde ilahi bir ceza ile cezalandırılacağına dair inancın avcılar arasında varlığını gösteren iki veri kaynak kişiler tarafından ifade edilmiştir.

“Bizim burada cuma günü başına bir iş gelen birisi vardı. Cuma günü ava gidip de tüfeği patlayıp kendini öldürdüğünü duyuyoruz. Kendini vurdu, öldü adam. Bizim burada cuma günü ava tamah eden, giden olmaz.” (KK22)

“Bir defasında hırsımın kurbanı oldum ve perşembe günü gittim. Motorla gitmiştim. Av dönüşünde yolda gelirken motorun parçalarının birer birer döküldüğünü gördüm. Bir daha da hiç gitmedim, kesinlikle de gitmem.” (KK41)

Tüm bu veri ve bilgilerden hareketle Türk avcılık kültürü içinde mübarek günlerde avlanılmaması yönünde bir tabunun ve bu tabunun çiğnenmesi durumunda ise ilahi bir ceza ile karşılaşılacağına dair bir inancın var olduğunu söylemek mümkündür.

4.2.4. Av Araç Gereçleri ile İlgili Tabular ve Yasaklar

Kadınların Av Silahlarına ve Diğer Av Araç Gereçlerine Dokunmaması

4.1.1.5. *İnsanlar Hakkındaki Uğur Uğursuzluk İnançları* başlığının *Ava Giderken Kadın Görmenin Uğursuzluk Olduğu İnanıcı* alt başlığı altında bahsedildiği üzere çeşitli Türk topluluklarında kadınların av aletlerine ve av etlerine dokunmaması tabusunun varlığı söz konusudur. Bu tabunun günümüz Türk av kültüründe çok yaygın olmasa da devam ettiği kaynak kişilerin ifadelerinde ve anket katılımcılarının cevaplarında tespit edilmiştir.

Yapılan anket çalışmasında katılımcıların konu hakkındaki görüşleri aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 4.15. Anket katılımcılarının kadınların av silahına ve malzemelerine dokunması hakkındaki inançlarının oranı

Silahınıza ve Av Malzemelerinize Kadınlar Dokunabilir mi?			
	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde
Evet, dokunabilir, sorun olmaz.	83	51,6	51,6
Hayır, güvenlik nedeniyle dokunamaz	74	46,0	46,0
Hayır, kadınlar tüfeğime ve av eşyalarım dokunursa uğursuzluk olur, avım tutulur.	4	2,5	2,5
Toplam	161	100,0	100,0

Tabloda görüldüğü üzere anket katılımcılarının yarısından fazlası kadınların av silahlarına ve diğer av malzemelerine dokunmasında herhangi bir sakınca görmezken buna yakın oranda anket katılımcısı da sadece güvenlik nedeniyle dokunmamaları gerektiğini belirtmiştir. Anket katılımcılarından dördü ise kadınlar av silahlarına ve av malzemelerine dokunursa bir uğursuzluk meydana geleceğini belirtmiştir.

Yapılan yüz yüze görüşmelerde ise seksen altı kaynak kişi²⁵ kadınların av silahlarına ve av malzemelerine dokunabileceklerini, bunda bir mahsur olmadığını belirtmiştir. Otuz

²⁵ KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK6, KK7, KK8, KK9, KK10, KK11, KK12, KK13, KK14, KK16, KK17, KK18, KK19, KK20, KK21, KK22, KK23, KK24, KK29, KK30, KK34, KK35, KK36, KK37, KK38, KK39, KK41, KK42, KK43, KK45, KK46, KK47, KK48, KK49, KK50, KK51, KK52, KK53, KK54, KK55, KK56, KK60, KK61, KK62, KK63, KK65, KK67, KK68, KK69, KK70, KK71, KK73, KK74, KK75, KK78, KK79, KK82, KK88, KK89, KK90, KK91, KK92, KK93, KK95, KK97, KK102, KK104, KK105, KK106, KK107, KK109, KK111, KK113, KK114, KK115, KK118, KK119, KK120, KK121, KK122, KK123

kaynak kişi²⁶ kadınların av silahlarına ve av malzemelerine dokunmasında bir mahsur olmadığını ancak güvenlik nedeniyle dokunmamalarının daha iyi olacağını ifade etmiştir.

Görüşülen kaynak kişilerden altısı²⁷ ise kadınların av silahlarına dokunmamaları gerektiğini, dokunurlarsa avcının sonraki avlarına uğursuzluk getireceğini ifade etmiştir. Kaynak kişilerden birinin ifadesi bu inancın temelinde yatan düşünceyi açıklar niteliktedir.

“Kadınların âdet günü vardır. ‘Bu kadın -eşin dahi olsa- tüfeğini aldı mı avın bozulur, yani tüfek vurmaz.’ derler.” (KK44)

Kaynak kişinin ifadesinde görüldüğü üzere kadınların av silahına ve av malzemelerine dokunmaması tabusu bir çeşit uğursuzluk inancına bağlıdır. Bu inanca bağlı olarak gelişen tabunun çiğnenmesi ise avcının avdaki başarısının bozulmasına yol açacaktır. Bu inanç ve tabu önceki bölümlerde bahsedilen kadınların ay hâli görmesi nedeniyle kirli olarak kabul edilmesi inancıyla açıklanabilir.

4.2.5. Avlanma Faaliyeti ile İlgili Tabular ve Yasaklar

Avcının Ailesinin Av İçin Rıza Göstermesi

Çalışma kapsamında yürütülen ankete katılan dört katılımcı ve görüşülen kaynak kişilerin dokuzu ailelerinin rızalarını olmasının gerektiğini ve bunun avın başarıya ulaşması için şart olduğunu ifade etmiştir.

Tablo 4.16. Avcı ailesinin av için gönül rızasının olması gerektiğine inanan anket katılımcılarının oranı

Avdan Önce Avcının Ailesinin Başvurduğu Uygulamalar			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Gönül Rızasıyla Uğurlamalı	4	2,5	100,0
Toplam	161	100,0	100,00

²⁶ KK31, KK33, KK40, KK57, KK58, KK59, KK64, KK66, KK76, KK77, KK80, KK81, KK83, KK84, KK85, KK86, KK87, KK94, KK96, KK98, KK99, KK100, KK101, KK103, KK110, KK117, KK124, KK125, KK126, KK127

²⁷ KK26, KK44, KK72, KK108, KK112, KK116

“Eşlerin rızasını almak önemlidir. Ailen seni gönül rızasıyla ‘rastgele’ diyerek uğurlarsa av güzel olur, evden huzursuz ayrılınca av güzel geçmez.” (KK19, KK20, KK45, KK53, KK56, KK70, KK106, KK107, KK111)

Anket katılımcıları ve kaynak kişi ifadelerine göre ev halkının çıkılacak av için rıza göstermeleri ve avcıyı başarı dilekleri ile uğurlamaları avcılar açısından önemli bir durumdur. Bu durum avcılarının moral ve motivasyonlarının yüksek olmasının avın başarısına doğrudan etki etmesi ile değerlendirilebilir. Ailesinin rıza ve desteğini alan avcının av nedeniyle ailesi ile bir sorun yaşamayacağından emin olması moralini yükselteceğinden çıktığı ava daha iyi odaklanabilmesi mümkün olur. Bu da avcının avdaki başarısını yükseltebilecek bir etken olarak değerlendirilebilir. Buna ek olarak eski Türk avcılık kültüründe avın başlangıcından sonuna kadarki kutsal sürece avcının ailesinin de dâhil olduğu yönündeki inanç aynı doğrultuda düşünülebilir. Ava rıza gösteren ve avcıyı şans dilekleriyle uğurlayan -başta avcının eşi olmak üzere- aile bireylerinin avcıyı destekleyerek ava doğrudan katkıda bulunduğu kabul edilebilir. Anket katılımcıları ve kaynak kişilerin toplam sayısı göz önüne alındığında bu doğrultuda cevap veren avcı sayısı az olsa da aktardıkları bilgiler eski Türk avcılık kültüründe avcının ailesinin av sürecine dâhil olması düşüncesinin günümüz koşullarında hâlâ yaşadığının bir izi olarak görülebilir.

Avcıya Nereye Gittiğini Sormamak

Kaynak kişilerden bazıları ev halkının onları uğurlarken nereye gittiklerini sormamaları gerektiğini belirtmiştir. Bu konu hakkında anket katılımcıları herhangi bir bilgi aktarmamıştır.

“Ava giden bir avcıya ‘Nereye gidiyorsun? Ne avına gidiyorsun?’ gibi sorular sormamaları lazım.” (KK42, KK115, KK116)

Ava gittiği belli olan kişiye “Nereye gidiyorsun?” diye sorulmaması sadece ev ahalisi için değil av yolunda karşılaşılan kişiler için de geçerlidir. Kaynak kişilerin bir kısmı ava giderken karşılaştıkları kişiler tarafından kendilerine sorulan bu türden sorulara kızdıklarını, ava giden bir avcıya bu sorunun sorulmaması gerektiğini ve bu soru sorulursa avın iyi geçmeyeceğini belirtmişlerdir.

“Tüfeğini, köpeğini almış ava giden bir avcıya “Nereye gidiyorsun? Ava mı gidiyorsun?” denmez, ‘Rastgele’ denir. Böyle sordukları zaman av denk gelmez, hiçbir şey

bulamazsın.” (KK16, KK33, KK44, KK56, KK70, KK83, KK110, KK112). Bu yönde bilgi veren kaynak kişilerden ikisi ise bu inançları doğrultusundaki tecrübelerini aktarmıştır.

“Ben ava giderken birisi bana ‘Nereye gidiyorsun?’ dedi mi ben o gün kesin bir şey vuramam. ‘Napiyorsun hayrola? Nereye uğur ettin? Nereye doğru gidiyorsun?’ dediği anda o iş bitmiştir. ‘Günaydın!’ bile dese sıkıntı. Nereye gidiyorsun, dedi mi zaten o iş bitti.” (KK32)

“Ava giderken ‘Nereye gidiyorsun’ diye sorulmasını hiç sevmem. Öyle bir anım da var. Yan komşum vardı. Tam kapıdan çıkıyorum, elimde tüfek, ‘Nereye gidiyorsun?’ dedi. ‘Ava gidiyorum.’ dedim. Zaten elinde tüfikle nereye gidersin? Hemen eve yakın bir yerde tavşan kalktı. Attım vuramadım. Hemen geri döndüm ve ona bağladım zaten.” (KK35)

Çalışmanın önceki bölümünde belirtildiği üzere Altaylı avcılar ava giderken kendilerine “Nereye gidiyorsun?” sorulursa bu soruya asla cevap vermez. Eski Türk avcılık kültüründe en başından en sonuna kadar kutsallık içeren bir süreç olan algılanan avlanmanın yolculuk aşamasında avcıya yöneltilen “Nereye gidiyorsun?” sorusunun avcı tarafından cevaplanmaması av hayvanlarının isimlerinin söylenmemesi gerektiği tabusuyla açıklanabileceği gibi avın başarısız olmasına karşı alınan bir çeşit önlem olarak da düşünülebilir. Çünkü hayvanların insanların gizli niyetlerini anlayabilmeleri söz konusudur. Ayrıca Roux’un bildirdiği üzere (2005:97-98) eski Türk kültüründeki inançlara göre hayvanlar insanların dilini anlayabilir ve bu nedenle insanların tedbirli davranması ve planlarının hayvanlar tarafından anlaşılmasını engellemesi gerekir. Bu bağlamda avcılar hayvanların isimlerini söylemez. Bu uygulama Sibiryavcılarının ayı avlarında yaygın olarak gözlemlenmiştir. Burada temel amaç saldırının beklenmedik bir saldırı olabilmesidir. Bu bilgilere göre avcılarının planlarından hayvanların haberdar olması avın beklenmedik bir saldırı olmasını engelleyeceğinden bu sorunun cevaplanmasının eski Türk avcılık kültüründe avın başarısını azaltacağına hatta engelleyeceğine inanıldığı sonucuna varılabilir. Bu nedenle “Nereye gidiyorsun?” sorusu avcının av planını deşifre edecek bir soru olduğundan bu soru Altay ve Sibiryavcılarınca bir tabu oluşturmuş olmalıdır.

Kaynak kişilerin ifadeleri bahsedilen bağlamda değerlendirildiğinde Altay ve Sibiryabölgeleri avcılarının ava giderken “Nereye gidiyorsun?” sorusuna cevap vermemeleri geleneğinin günümüz Türk avcılık kültüründe hâlen devam ettiğinin bir göstergesi olarak

değerlendirilebilir. Diğer bir ifadeyle eski Türk avcılık kültüründeki av planının gizliliği tabusunun günümüz Türk avcılık kültüründe korunduğunu söylemek mümkündür.

Avcıya Sadece Av ile İlgili Kalıp İfadeler ile Başarı Dilemek

Kaynak kişilerden bir kısmı av yolunda karşılaştıkları kişilerin kendilerine “Rastgele, avın kanlı olsun, avın bereketli olsun” gibi av ile ilgili söz kalıpları yerine “Uğurlar olsun, güle güle vb.” uğurlama kalıpları ile seslenmelerinin uğursuzluk getireceğine inandıklarını belirtmişlerdir.

“Ava giden kişiye ‘Rastgele’ veya ‘Avin kanlı olsun’ yerine ‘uğurlar olsun’ vb. denirse uğursuzluktur. Av kötü geçer.” (KK23, KK29, KK33, KK78)

Bir kaynak kişinin ifadesi bu inancın eskiden beri sözlü gelenekte var olduğunu ortaya koyar niteliktedir.

“Ava giderken bir arkadaşla görüştün diyelim. Vedalaşırken ‘Uğurlar olsun’ denilmez, ‘Rastgele’ veya ‘Avin kanlı olsun’ demesi gerek. ‘Uğurlar olsun’ dedi mi ‘Sözü değiştir!’ deriz. Uğursuzluk getirmesin diye. Eskiden gelen bir inanç bu. Çünkü eskiler bunu defalarca denemiş. Gerçek demek ki.” (KK74)

Türk kültüründe bazı sözlerin -her ne kadar iyi niyetli olsalar da- bazı durumlarda söylenmemesi gerekir. Anadolu’da avcılara rastlanıldığında “uğurlar olsun” demenin uğursuzluk getireceğine inanılır (Boratav, 1973:87). Boratav’ın da aktardığı üzere Türk avcılık kültüründe avcılara baştan sona ritüellerle donatılmış av sürecine uygun düşecek şekilde söz kalıpları ile seslenilmesi veya başarı dilenmesi gerektiğine inanılmaktadır. Aynı durum avcıların ev halkı tarafından uğurlanması sırasında da geçerli olup uğurlanan ya da karşılaşılan bir avcıya av ritüelleri haricinde hitap edilmesi avın ritüel dünyasına aykırıdır. Çünkü uğurlar olsun vb. şeklindeki hitaplar ritüel gerektirmeyen sıradan zamanlara ait kullanımlardır ve bunların ava giden bir avcıya söylenmesi kutsal bir karakter taşıyan avlanma sürecini sıradanlaştıran bir eylemdir. Kaynak kişilerden iki tanesinin ifadeleri bu duruma karşı çözümler içermektedir. Kaynak kişilerden birinin ifade ettiği çözüm kendisine sıradan hitaplarla seslenilmesi ihtimalini tamamen ortadan kaldırma amaçlı olarak ava giderken başka insanlarla hiç diyaloga girmemek ve doğruca av yerine gitmektir.

“Ava giden kişiye ‘Rastgele’ veya ‘Avin kanlı olsun’ yerine ‘Uğurlar olsun’ falan denirse uğursuzluktur. Zaten ben ava giderken önümde gidenlere hiçbir şey demem. Bir kıyısından geçer giderim. Herkes bu kelimeyi bilmiyor çünkü.” (KK30)

Diğer kaynak kişinin ifadesi ise böyle bir durumla karşılaşılması hâlinde uğursuzluğu gidermek adına bir uygulamaya başvurmayı içerir. Kaynak kişi av yolunda kendisine “Uğurlar olsun vb.” şekilde bir söz söylendiğinde bunun uğursuzluğundan kurtulmak için yedi adım geriye gidip tekrar yola çıktığını ifade etmiştir.

“Ava giden kişiye ‘Rastgele’ veya ‘Avin kanlı olsun’ yerine ‘Uğurlar olsun’ falan denirse uğursuzluk getirir. Bana birisi ‘Uğurlar olsun’ falan derse ben ava giderken, hiçbir şey yapmasam bile durduğum yerden yedi adım geriye çıkarım, ondan sonra yola devam ederim.” (KK28)

Kaynak kişinin bu ifadesi bir yandan yedi rakamının uğuruyla ilgiliyken diğer yandan da geri gitme eylemi söz konusudur. Kaynak kişi geri giderek aslında birden çok işlevi aynı anda gerçekleştirir. Bu sayede bir yandan karşılaştığı kişiden yani uğradığını düşündüğü uğursuzluğun kaynağından uzaklaşırken bir yandan da uğursuzluğun olmadığı başlangıç noktasına dönmektedir. Aynı zamanda da yedi rakamının uğuruna başvurmaktadır. Bilindiği üzere gerek İslamiyet öncesi gerekse İslamiyet sonrası Türk halk inançlarında yedi rakamı uğurlu sayılardan biridir. Kaynak kişi uğursuzluğun kaynağından uzaklaşmasını yedi adımda gerçekleştirerek az önce uğradığı uğursuzluğu yedi sayının uğuruyla gidermeye yönelik bir uygulamaya başvurur.

Sipariş Olarak Av Eti Talep Etmemek

Kaynak kişilerden üçü insanların kendilerinden av eti getirmelerini istediklerinde avlarının başarısız geçtiğini ifade etmiştir.

“Birisinden bir sipariş istek oldu mu nasip kesiliyor. Hissediyorum yani ben yaşadım.” (KK69)

“Av eti isteyenlere ‘Tamam, getireyim.’ diye söz verdim mi zaten epey bir (süre) av vuramıyorum. Oraya sipariş aldığın için bende öyle bir şey oluyor yani. O zaman av amacından çıkıyor. Ben vuramıyorum demeye başladım iki senedir. Daha önce “Ya bir tavşan da bize getiriver.” Tamam, dediysem o sene bir daha tavşan vuramam.” (KK118)

KK62'nin ifadesi bu inancın nedeni hakkında ipucu verir niteliktedir.

“Ava giderken birisi bana ‘Aman kardeşim bana bir tavşan getir.’ dediği zaman; ‘Aman kardeşim bana böyle deme, bir daha çıkmaz!’ diyorum. Benim böyle bir inancım var. Av eti gidip de bakkaldan veya kasaptan aldığın bir et değil. Sipariş olmuyor, nasip oluyor.” (KK62)

Türk kültürünün derinliklerinden itibaren kutsal bir faaliyet alanı olarak düşünülen avcılığın bu kutsallığı nedeniyle günlük sıradan faaliyetlerden farklı olduğuna inanılmıştır. Bu kutsal alanda başarıyı sağlamak da bir dizi ritüelin yerine getirilmesine bağlı olduğu kadar tabuların çiğnenmemesine de bağlıdır. Günlük işler ise hayatın olağan akışı içerisinde devam eden sıradan işlerdir. Kutsal olan avcılığı günlük işler düzeyine indirgemek avın kutsallığının bozulması anlamına gelir. Kaynak kişi ifadelerinden de anlaşılacağı üzere ava giden bir avcıya çok basit, sıradan bir iş gibi av eti sipariş etmek kasaptan et satın almak gibi sıradan bir eylem olarak değerlendirilir ve avın kutsal çerçevesinin kaldırılarak onu sıradan işler arasına sokar. Bu nedenle nasıl ki ava giden bir avcıya sadece avla ilgili kalıp ifadeler ile başarı dilenmesi bir tabu ise avcıya av eti sipariş edilmemesi de avın kutsal alanının zedelenmemesi ve öneminin azaltılmaması adına bir tabu olarak değerlendirilebilir.

4.2.6. Av Hayvanları ile İlgili Tabular ve Yasaklar

Avcılık -hâlen avcılıkla geçinen bazı küçük topluluklar haricinde- günümüz toplumları için temel geçim kaynaklarından biri olmamasına rağmen belirli kurallar ile denetim altında tutulmaktadır. Bu kurallar yasalar ile güvence altına alınarak av hayvanlarının ve doğanın sürdürülebilir olması sağlanmaya çalışılır. Bununla birlikte eski çağlarda doğanın ve av hayvanlarının korunması insanlar için oldukça hayatidir. Çünkü bu dönemlerde avcılık temel geçim kaynaklarından biridir. Buna bağlı olarak av hayvanlarının ve doğanın dengesinin bozulması insanların hayatını doğrudan etkileyeceğinden avcılığın kontrol altında tutulması bir zorunluluktur. Henüz avı ve avcılığı düzenleyen yasaların bulunmadığı bu çağlarda kontrol işlevi inanç unsurları ile sağlanmıştır. Eski Türk toplumlarının hayatlarında da önemli yer tutan avcılığın kontrol altına alınması da henüz yasaların olmadığı çağlarda eski Türk inanç sistemlerinden kaynağını alan inanmalar ve bunlara bağlı olarak gelişen tabular ile sağlanmıştır. Bayat'ın (2016;194) belirttiği üzere avcılığın önemli geçim kaynağı olduğu eski Türk toplumlarında düzensiz avlanmanın engellenmesi av iyesi

ve diğerkoruyucu ruhlara olan inanç ile sağlanmıştır. Buna göre ihtiyaçtan fazla veya yavrulama dönemlerinde avlanmak gibi fiillerin ilahi bir ceza ile sonuçlandığına inanılır.

Avcılığın ekonomik uyarlanmalarında önemli yer tuttuğı eski Türk topluluklarında inanç bağlamında gelişen tabular ve bu tabuların çiğnenmesi durumunda ilahi bir ceza ile karşılaşılmasına olan inanç sayesinde bir yandan av hayvanlarının aşırı avlanılmasının önüne geçilirken diğeryandan kolay avlanabilen av hayvanlarının da korunması sağlanmış olmalıdır.

Günümüz Türk avcılığında av hayvanlarının ve doğanın yasalarla denetim altına alınmasına rağmen her avcının tek tek denetlenmesi elbette mümkün değildir. Bu bağlamda av hayvanlarının korunabilmesi için avcıların belirli bir bilinç ve bilgi düzeyinde olması önem taşır. Bu da ancak çok yönlü bir avcı eğitimiyle mümkün olabilir. Günümüz yasa ve yönetmeliklerince avcılarımıza verilen eğitim ise maalesef ki yeterli olamamaktadır. Bu durumda avcıların yeterli bir şekilde eğitilebilmesi için geleneksel Türk avcılık kültürüne önemli bir görev düşer. Avcıların kendi avcı çevrelerinde sözlü kültür dâhilinde edindikleri bilgiler bu yönde belirleyici olmaktadır. Bu bilgilerde av hayvanları ve doğa hakkında çeşitli teknik bilgiler yer almakla birlikte eski Türk avcılık kültüründen günümüz avcılık kültürüne taşınan kültür öğeleri içinde avcılığın denetlenmesine yönelik tabuların varlığı kaynak kişilerin ifadelerinde kendini göstermiştir. Bunlar arasında savunmasız hayvanların avlanmamasına yönelik tabuların yanında bazı av hayvanlarının korunmasına yönelik tabuların varlığı da söz konusudur.

Görsel 4.1. Erişkin erkek kaya güvercini²⁸

Türkiye’de en çok bilinen güvercin türü Latince ismi *columba livia* olan ve” kaya güvercini”, “yabani güvercin” veya “bayağı güvercin” olarak bilinen güvercin türüdür ve bu kuşlar günlük dilde genel olarak “güvercin” olarak anılır. Kaya güvercinlerinin renkleri kanatlarında bulunan ve bant şeklindeki ikişer siyah çizgi haricinde soluk gridir. Kaya güvercinlerinin yaşam alanları genellikle açık alanlar olup yuva ve üreme alanı olarak kayalık yerleri tercih ederler (Bilgin vd.; T.Y.).

Türkiye’de yaygın olarak bulunan diğer bir yabani güvercin türü Latince ismi *columba palumbus* olan ve halk arasında genellikle “tahtalı güvercin” olarak bilinen güvercin türüdür. Bu güvercin türü diğer güvercinlere göre oldukça iri olmasının yanında uçuşu esnasında kanatlarında görünen iki beyaz çizgi ve boynundaki beyaz lekeler ile diğer güvercinlerden kolaylıkla ayırt edilebilir. Tahtalı güvercinler yaşam alanı olarak genellikle dağlık ve ormanlık alanları tercih eder (Ebird; T.Y.).

²⁸<https://cdn.download.ams.birds.cornell.edu/api/v1/asset/308065631/1800>

Görsel 4.2. Tahtalı güvercin²⁹

Görsel 4.3. Tahtalı güvercin³⁰

Av hayvanları olarak kabul edilen hayvanlardan, taşıdığı kutsallık nedeniyle avlanılmasının günah olduğuna, avlanıldığı takdirde avlayanın kendisinin veya ailesinin başına kötü bir iş geleceği ifade edilen hayvanlardan biri de güvercindir.

Yapılan anket çalışmasına katılan kişilerden kırk yedisi güvercin avlamanın uğursuzluk getireceğini belirtmiştir.

²⁹ <https://evcilguvercin.blogspot.com/p/guvercin-yetistiriciligi-1.html>

³⁰ <https://www.cotasoares.com/drupal/node/14>

Tablo 4.17. Güvercin avlamanın uğursuzluğuna inanan anket katılımcılarının oranı

Güvercin Avlamak Uğursuzluktur			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	47	29,2	29,2
Hayır	114	70,8	100,0
Toplam	161	100,0	100,00

Görüşülen kaynak kişilerden elli biri güvercinin vurulmaması gerektiği yönünde bilgi vermiştir. Kaynak kişilerden bazıları güvercinin avlanması halinde yönünün kibleye gelecek şekilde düştüğü şeklinde duyumları veya tecrübeleri olduğunu belirten avcılar bulunmaktadır.

“Kaya güvercini vurulduğunda yönü kibleye gelecek şekilde yere düşer, diye söylenir.” (KK13, KK20, KK24, KK33, KK37, KK41, KK42, KK51, KK76, KK103, KK112, KK113, KK118, KK123)

Kaynak kişilerden bazıları ise kaya güvercinin öldürüldüğünde yönünün kibleye doğru gelecek şekilde düştüğünden kesin bir gerçeklik olarak bahsederken bazıları da bu konudaki tecrübelerini aktarır.

“Kaya güvercini vurulduğunda yönü kibleye gelecek şekilde yere düşer.” (KK25, KK26, KK31, KK72, KK74)

“Ben güvercine sıkı atmam. Ben çocuklukta, kömür ocağında çalışırken vurdum birkaç defa. Hep göğüs üzerine düşüyor.” (KK32)

“Kaya güvercini hep kibleye doğru düşer, gözünden yaş akar. Kesinlikle biz buna şahidiz.” (KK111)

Güvercinin kutsallık taşıdığı hususu tüm avcıların ortaklaşa paylaştığı bir durum değildir. Belirtildiği üzere hiçbir av hayvanının kutsallık taşıdığına ve/veya herhangi bir av hayvanının avlanması durumunda avlayanın başına kötü bir olay gelmesi gibi bir duruma inanmayan kaynak kişi ifadeleri olduğu gibi böyle bir inancın varlığını duymuş olmasına rağmen bireysel olarak buna inanmadığını belirten kaynak kişiler de bulunmaktadır.

“Büyüklerimiz güvercinin vurulduğu zaman başının kibleye gelecek şekilde düştüğünü söylerler söylerler ama ben bunlara inanmıyorum.” (KK6, KK36, KK63, KK67, KK81)

   kaynak kişinin aktarımlarında ise güvercin avlamanın günah olduğu yönündeki inancın kökeninin izlerine rastlanmaktadır. Asıl itibarıyla Türk toplumunda yaygın olarak bilinen ve anlatılagelen bir rivayete bağlı olarak gelişen inançlardan bir tanesi güvercine zarar verilmemesi yönündedir.

Rivayet Hz. Muhammed ve Hz. Ebubekir’in hicret sırasında onları öldürmek için peşlerine düşen müşriklerden kurtulmak için Sevr Mağarası’na saklanmaları hadisesine dayanır. Bu hadise hakkındaki anlatılarda yer alan bazı motifler de müşriklerin mağaraya bakmalarını engellemek için bir örümceğin mağara girişine ağ  rmesi ve bir çift güvercinin mağara girişine yuva yaparak hemen yumurtlamasıdır (Demircan, 2009:6). Anlatılagelen bu rivayete ve içerdiği bu motiflere bağlı olarak halk tarafından güvercine atfedilen kutsallık dolayısıyla ona zarar verilmemesi gerektiğine yaygın olarak inanılır. Bu doğrultuda kaynak kişilerin belirttiği üzere avcılar arasında da güvercinin avlanmaması yönünde bir inanma söz konusudur.

“Peygamber efendimizi kurtarmış yumurtalarından dolayı. Dualı hayvan olduğu için vurmayız yani.” (KK44)

“Güvercin mesela. Peygamber Efendimize ağ mağ yapmış ya hani oradan şey kalmış.” (KK57).

“Peygamberimiz saklandığında güvercin yuva yapmış. O güvercin değil melek. Güvercin şekline girmiş.” (KK89)

Kaynak kişilerin ifadelerine ek olarak KK31’den derlenen efsaneden (bkz. 6.1.1. Keklik ve Güvercin Hakkındaki Efsane) anlaşıldığı üzere keklik, düşmanlarından kaçmak için bir ağaç kovuğuna saklanan Hz. Zekeriya’nın yerini düşmanlarına söyleyince güvercin bu duruma kızmış ve onu cıvıt ( ıfıt) diyerek  srailoğulları ile bir olmakla, ihanetle suçlamıştır. Bu durum karşısında da kendisine Hz. Zekeriya tarafından soyunun çok türemesi yönünde dua edilmiştir. Bu bağlamda bir peygamberin duasına mazhar olan güvercine halk arasında ve doğal olarak avcılar arasında “dualı hayvan” olarak bakılması söz konusu olmuştur.

“Güvercin vurulmaz, dualıdır” (KK27, KK28, KK29, KK30, KK40, KK44, KK125)

Bununla birlikte dört kaynak kişinin ifadesine göre dualı olduğu için vurulmaması gereken güvercin kaya güvercini olup tahtalı güvercini avlamakta bir sorun yoktur.

“Kaya güvercinleri öldürülmez, tehlikelidir. Tahtalı, büyük güvercin avlanılabilir, onda sıkıntı yok.” (KK31, KK89, KK106, KK122)

Bu iki tür arasındaki ayrımın nedeni olarak birden fazla durumdan bahsetmek mümkün olabilir.

Birinci olarak kaya güvercini evlerin çatılarında, camilerde ve kent meydanlarında sıklıkla görülen bir güvercin türü olup küçük ve nazik yapıda bir kuştur. Bu güvercin türü dağlık, ovalık alanlarda yaşadığı gibi şehir yaşamına da uyum sağlayarak insanlarla iç içe yaşayan bir tür olmuştur. Dahası bu güvercin türünden zaman içinde insan eliyle türetilen birçok alt tür (taklacı güvercin vb.) eski tarihlerden bu yana evcil hayvan olarak beslenegelmiştir. Bu gibi nedenlerle bu güvercinler insanlar tarafından yaygın bir şekilde sevilmektedir. Tahtalı güvercin ise ağırlıklı olarak dağlık ve ormanlık alanlarda yaşayan, kaya güvercinine nazaran hayli büyük, boynundaki beyaz halka ile kaya güvercininden kolayca ayrılabilen bir güvercin türüdür. Tahtalı güvercin yaşam alanı olarak genellikle dağlardaki ormanlık alanları seçer ve insanlardan mümkün olabildiğince uzak yaşamayı tercih eder. Bu nedenle avcılar dışındaki insanlar tarafından pek tanınmaz. Bu durumun Türk halk kültürü içinde kaya güvercinine atfedilen kutsallığın tahtalı güvercine aksettirilmemesinde bir etken olması mümkündür. Bir kaynak kişi ifadesi bu duruma işaret eder niteliktedir.

“Kaya güvercini var. Onlar biraz daha evcilleşmiş kuş. Yani evlerin çatılarına yuva yapıyor, orada tünüyor falan. Biz Eskişehir’e yatılı ava gittik 1997’de. Kesinlikle güvercine tüfek attırmazlardı. ‘Güvercine tüfek atmayın, günah!’ derlerdi. Ama o tahtalı güvercini değil kaya güvercini.” (KK99)

İkinci olarak; bulunması, takip edilmesi ve avlanması çok kolay olan kaya güvercini bazı avcılarca kolay bir av hayvanı olarak görüldüğünden avlanması tercih edilmemektedir.

“Güvercin vurmam. Bir bıldırcın gibi, keklik gibi yabani olmuyor. Vurması basit oluyor.” (KK77)

Üçüncü olarak, başlık 6.1.1’de güvercin hakkında aktarılan efsanede açıkça görüldüğü üzere güvercinin kutsallığı İslam sonrası dönem ile ilgilidir. Ayrıca Hz. Muhammed ve onun çevresinde oluşan anlatıların mekânı da Arap yarımadasıdır. Arap yarımadası tahtalı güvercinin yaşam alanı değildir. Kaya güvercini ise hemen hemen dünyanın her bölgesinde görülen bir güvercin türüdür. Bu nedenle de doğal olarak Hz. Muhammed dönemine ait anlatılardaki güvercin motiflerinin tahtalı güvercin ile ilgili olması mümkün görünmemektedir. Türk toplumu ve özelde Türk avcıları arasında güvercinin kutsallık taşıması ve korunması hususunda bu durumun da bir etken olması muhtemeldir.

Güvercine atfedilen kutsallık Türk avcılık kültürü içerisinde vurgulanmasıyla onun avlanılmaması ve korunmasına yönelik bir tabu kendini gösterir. Buna göre, kutsal olarak görülen kaya güvercini vurulduğunda yönü kibleye gelecek şekilde düşer ve hatta gözünden yaş akar. Bu da avcılar arasında onun kutsallığının net bir göstergesidir. Böylece kutsal olduğu görülen güvercinin avlanmamasına yönelik tabu da sağlamlaşmış olur.

Güvercin hakkındaki tabunun, güvercinin toplumla iç içe yaşayan ve neredeyse yarı evcil bir hayvan olarak kabullenilmesinin yanında İslam etkisiyle oluşan halk anlatılarında ona atfedilen kutsallık ile bağlantılı olabileceği gibi güvercinlerin insanların günlük yaşamına katkısı ile de değerlendirilmesi mümkün olabilir. Özellikle kaya güvercinleri yemlenme alanları olarak tarlaları tercih eden ve küçüklü büyüklü sürüler hâlinde beslenme amacıyla tarlaları sık sık ziyaret eden bir kuş türüdür. Hasat esnasında tarlalara saçılarak tarlalarda kalan buğday, arpa, mısır gibi taneli ürünler güvercinler için çekici besin kaynaklarıdır. Hasat edilmiş tarlalara gelen güvercinler bu tahıl tanelerinin yanında zararlı böcekleri de yer. Özellikle zirai ilaçların henüz gelişmediği dönemlerde tarlalardaki zararlı böcekler ile mücadele edilmesi anlamında güvercinlerin insanlara faydası söz konusu olmalıdır. Bunun yanında güvercin sürüleri tarlaya bıraktıkları dışkıları ile tarlanın gübrelenmesine de katkıda bulunmuş olur. Hasat sonrası belirli bir süre dinlenen tarla tekrar sürüldüğünde bu güvercin dışkıları toprağa karışır ve bir sonraki ürün için tarlaya gerekli olan gübre konusunda katkı sağlamış olur. Aynı zamanda sadece hububatlar değil üzüm vb. ürünler de güvercin için çekici besinlerdir ve bu ürünlerin yetiştirildiği alanlar güvercin gübresinden nasibini alır. Güvercin gübresi tarım için oldukça faydalı bir gübre çeşidi olup Anadolu’nun bazı bölgelerinde eski zamanlardan itibaren sadece gübresinden faydalanmak amacıyla güvercin yetiştirildiği bilinmektedir. Özellikle üzüm yetiştiriciliğinde güvercin gübresi çok faydalı bir gübre çeşidi olarak kullanılır ve tarihî dönemlerde bu durumun göz

ardı edilmediği ve yetiştirilen güvercinlerden elde edilen gübrelerin üzüm bağlarında kullanıldığı bilinen bir konudur. Bu bağlamda güvercinin korunabilmesi tarım için önemli bir husus olmalıdır. Bu nedenle güvercine atfedilen kutsallığın veya mübarekliğin ekonomik fayda anlamında işlev görmesi mümkündür.

Turna ile İlgili Tabular ve Yasaklar

Görsel 4.4. Turna³¹

Türkiye’de eski zamanlarda bir av hayvanı olan ancak günümüzde neslinin neredeyse tükenmesi nedeniyle av hayvanları içerisinde değerlendirilmeyen turna Türk kültürünün hemen her döneminde önemli sembollerden biri olmuştur.

Çalışma kapsamında yüz yüze görüşülen kaynak kişilerden üçü turnanın vurulmaması gerektiğini aktarmış, kaynak kişilerden bir tanesi de bunun sebebi olarak turnanın eşi vurulunca yedi yıl çiftleşmediğini belirtmiştir.

“Turna vurulmaz.” (KK89, KK94)

“Turnaları vurmayın derlerdi. Eşi yedi sene çiftleşmezmiş.” (KK8)

Çalışma kapsamında yapılan anket çalışmasında da iki katılımcı turna vurmanın uğursuzluk getireceğini belirtmiştir.

³¹ https://ebird.org/species/comcra?siteLanguage=en_ZA

Tablo 4.18. Turna avlamanın uğursuzluğuna inanan anket katılımcılarının oranı

Turna Avlamak Uğursuzluktur			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	2	1,2	1,2
Hayır	159	98,8	100,0
Toplam	161	100,0	100,00

Uzun boyunlu ve uzun bacaklı büyük bir su kuşu olan turnanın gövdesi gri, başı ve boynu ise siyahtır. Genellikle sürüler hâlinde bulunan turnalar uçarken V şeklinde sıralar oluşturur. İnsanlara hoş gelen yankılı bir sesi vardır. Ormanların kenarları, sulak alanlar, pirinç tarlaları ve sazlıklı bataklık alanlarda yaşayan turnalar hem etçil hem de otçuldur ve tahıllar, su bitkileri, küçük balıklar ve böcekler ile beslenir. Boyları 130 cm, ağırlıkları 6 kg' a kadar ulaşabilen bu kuşların kanat açıklıkları 2 m civarındadır. Turnalar uzun mesafelere göç edebilen kuşlardır. Bununla birlikte turnaların bazıları Türkiye'de yerleşik olarak bulunur. Dünya üzerinde on beş türü olan turnanın Türkiye'de biri "bayağı turna" diğeri ise "telli turna" olmak üzere iki türü yaşar (Okatan, 2023).

Anadolu kültüründe halk inançlarından türkölere değin önemli bir unsur olan turna genellikle telli turna ve allı turna isimleriyle kültürel ürünlerimizde kendini gösterir.

Görsel 4.5. Telli turna³²

³² https://tr.wiktionary.org/wiki/damigella_di_Numidia#/media/Dosya:Jungfernkranich.jpg

Telli turna, turnagiller (gruidae) familyasının bir alt türü olup gözlerinin arka bölümünden aşağıya doğru sarkan bir tutam beyaz tüylerinden ismini alır. Bayağı turnadan biraz küçük ancak ona çok benzeyen telli turnalar en küçük turna türüdür. Tamamen göçmen bir tür olan telli turnalar Afrika’da kışladıktan sonra mart-nisan aylarında Türkiye’ye göç eder ve Kastamonu, Amasya, Aksaray, Ankara, Muş, Hakkâri, Van ve Mersin illeri telli turnaların görüldüğü bölgelerdir. Ancak bu kuş türünün Türkiye’deki varlığı çeşitli nedenlere bağlı olarak tehdit altındadır (Özdoğan ve Bilgin, T.Y.). Kuş gözlemcilerinin 2014-2017 yılları arasındaki raporlarından hareketle hazırlanan ve Doğal Hayatı Koruma Vakfı tarafından 2019’da yayınlanan *Türkiye Üreyen Kuş Atlası*nda telli turnaların üreme faaliyetlerinin tespit edilemediği bilgisine yer verilmiş, bu duruma bölgedeki yoğun koyun otlatma faaliyetlerinin neden olma ihtimalinin yüksek olduğu belirtilmiştir (Boyla vd., 2019:40-42). Türkiye’de soyunun tükendiği düşünülen telli turnaların yeniden görülmeye başladığı haberleri basında yer almıştır. Bu haberler Türkiye’de artık görülmediği düşünülen nadir bir kuş olan ve Türk kültüründe derin izler taşıyan telli turnanın soyunun tükenmediğine yönelik bir işaret olarak değerlendirilebilir.^{33 34}

Özellikle türkülerde adı sıkça geçen “allı turna” ise aslında bir turna türü olmayıp flamingodur. Flamingo, *Phoenicopteridae* familyasındaki kuşların ortak adıdır. Flamingolar uzun boyunlu, uzun bacaklı bir su kuşu olup kıvrık gagası ve pembemsi renkleri ile dikkat çeker (Karataş, 2022:4).

³³ <https://www.ahaber.com.tr/video/yasam-videolari/17-yilin-ardindan-telli-turnalar-turkiyede-yuva-kurdu>

³⁴ <https://www.hurriyet.com.tr/video/turnalar-30-yil-aradan-sonra-yuksekovaya-yeniden-geldi-42023423>

Görsel 4.6. Halk arasında “allı turna” olarak da bilinen flamingo³⁵

Turna, Anadolu kültüründe olduğu kadar eski Türk kültüründe de yer alan bir kuştur. Şamanist ve totemist inanç dairelerinde çeşitli anlamları sembolize eden bir figür olarak yer alır. İbn Fadlan (1975:43) Başkurt Türklerinin bir savaşta kesin bir yenilgiye uğramak üzereyken ortaya çıkan turna kuşlarının karşı taraf askerlerinin peşinden gittiğini ve düşmanlarının da pusuya düştüklerini zannedip kaçtıklarını, bu nedenle de turna kuşuna tapındıklarını nakleder. Bu aktarım Yakut Türklerinin inanç dairelerinde turnanın kutsallığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte Yakut Türklerindeki boyların beyaz lekeleri olan at, karga, atmaca, kartal ile kuğu ve turnayı ata hayvanlar olarak kabul ettiğine inanılmıştır. Boylar için ata hayvana zarar vermek, onu öldürmek veya yemek yasaktır ve bu filleri işleyen kişinin başına birçok felaket geleceğine inanılır (akt. Ögel, 2014a:39). Bu bilgilere göre Yakut Türkleri için totem hayvanlardan biri de turnadır. Türk totemizminde boyların kendi ata hayvanı saydıkları hayvana zarar vermemesi bir tabudur ve dolayısıyla da Yakut Türklerinde turnayı totem hayvan olarak benimseyen boyların ona zarar vermeleri söz konusu değildir. Tabuyu çiğneyenler ise ilahi bir ceza ile karşılaşacaktır. Duranlı’nın (akt. Temizkan: 2014:166) Yakut Türklerinde turnanın öldürülmesinin veya ona zarar verilmesinin büyük bir günah olarak kabul edildiği ve bunu yapan kişinin kötü sonuçlarla karşılaşacağına inanıldığını belirtmesi bu inancın Yakutlarda hâlen korunduğunu göstermektedir.

35

<https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/6/69/Slimbridge.chilean.flamingo.arp.jpg/800px-Slimbridge.chilean.flamingo.arp.jpg>

Turna kuşunun Türk kültüründe kutsal olarak kabul edildiği bir başka Türk topluluğu da Altay Türkleridir.

Altay Türkleri için turna kutsal olduğuna inanılan kuşlardan bir tanesidir. Eşine sadık bir kuş olduğuna inanılan turnanın öldürülmesi Altay Türklerinin inancına göre kesinlikle yasaktır (Yameava vd.'den aktaran Temizkan, 2014:166).

Yakut Türkleri gibi Altay Türklerinin inanç eksenlerinde kutsal bir hayvan olduğuna inanıldığı tespit edilen turnanın bu kutsallığının kaynağı totemist dönem Türk kültürü olmalıdır. Bu doğrultuda turna kuşunun çok eski çağlardan itibaren Türk kültüründe kutsal sayılan hayvanlardan biri olduğu ve bu inanca bağlı olarak da ona zarar verilmemesinin bir tabu olarak kabul edile geldiği sonucuna varılabilir.

Yakut ve Altay Türklerinin kültürlerinde yer alan turna öldürmeme tabusu ve bu tabunun çiğnenmesinin kötü sonuçlar doğuracağı inancı Anadolu Türk kültüründe de yer alır.

İnanca göre turna öldüren avcının kendisi veya ailesinin başına mutlaka kötü bir durum gelir veya onlara ölüm musallat olur. Anadolu'da derlenen rivayetlerden birine göre bir adam turna öldürür ve evine döndüğünde oğlunun dindirilemeyen bir burun kanaması olduğunu görür. Diğer bir rivayete göre bir avcı turna vurmaya çalışırken tüfeğinin namlusu yarılır ve namludan fırlayan saçmalar avcının gözünü kör eder. Bir başka rivayete göre ise bir avcı turnayı vurmaya isterken turna, avcının gözüne bir gelin olarak görünmüş; duruma aldırmayan avcı tetiği çekip turnayı öldürünce aklını yitirmiştir (Elçin, 1997:66)

KK8'in turnanın eşine sadık bir kuş olduğundan yedi sene çiftleşmeyeceğine dair ifadesine benzer bir bilgi başka bir çalışmada da yer alır.

Tekirdağ'dan derlenen bir rivayete göre eşi vurulan turna vurulan eşinin yanına iner ve ondan ayrılmaz. Bu nedenle onun da vurulması lazım gelir (Elçin, 1997:66)

Halk inançlarında kutsal bir kuş olarak görülen turna Alevi-Bektaşî inanç çevrelerinde de kutsal bir varlık olarak kendini gösterir.

Alevi ve Bektaşîler turnayı eski Türk inancındaki kutsallığının etkisi ile kutsal bir varlık olarak görmüşlerdir. Alevi ve Bektaşîlere göre turna ilahi aşk ile yola giden iman-

ikrar sahibi canları temsil ederken turna sürüleri de Ayn-ı Cem'i simgelemektedir (Elçin, 1997:72).

Bu durum Pir Sultan Abdal'ın bir şiirinde de geçer ve Pir Sultan Abdal turnaların gökyüzünde sema ettiklerini ifade eder. Ayrıca bu dizelerde turnanın Alevi-Bektaşî kültüründe bir haberci olarak görüldüğü de anlaşılmaktadır.

“Yemen ellerinden beri gelirken
Turnalar Ali'mi görmediniz mi
Hava üzerinde sema ederken
Turnalar Ali'mi görmediniz mi?” (Öztelli, 1989:95)

Turnanın kutsallığının Alevi-Bektaşîlerdeki bir başka yönü de Hz. Ali ile ilgilidir ve Alevi-Bektaşî kültüründe turnanın hoş sesinin Hz. Ali tarafından verildiğine inanılır. Bu inanç Pir Sultan Abdal'ın bir şiirinde ifade edilir.

“Hazret-i Şah'ın avazı
Turna derler bir kuştadır
Asası Nil deryasında
Hırkası bir derviştedir” (Öztelli, 1989:1014).

Halk inançlarında ve Alevi-Bektaşî inançlarında kutsal bir varlık olarak betimlenen turnanın bu yönü Türk tasavvufunda da görülür.

Türk tasavvufunun başlangıcı sayılabilecek zamanlardan itibaren görülen ve “donuna girme” olarak nitelenen ve bir hayvanın şekline girme yani “metamorfoz” anlayışı erenlerin menkabelerinde sıklıkla yer alır. Bu anlayışın belki de en eski örneklerinden biri turna donuna girme ile ilgilidir. Anlatılan bir menkabede bazı Horasan erenlerinin ve Hoca Ahmed Yesevî'nin turna donuna girdiği anlatılır.

Horasan erenlerinin yapacakları bir toplantıya Hoca Ahmed Yesevî'yi davet etmek için gönderdikleri yedi er turna donuna girerek yola çıkar. Bu durum Hoca Ahmed Yesevî'ye malum olur ve Hoca Ahmed Yesevî de turna donuna girerek onları karşılamaya gider (Gölpınarlı, 1958:14-15).

Anlatılan bu menkabeden hareketle tasavvuf anlayışında donuna girilen bir başka ifadeyle dönüşülen varlıklardan bir tanesi turnadır. Bu durum turnanın kutsal bir hayvan olarak algılanmasının Türk tasavvuf anlayışında kendine yer bulduğunun göstergesi olarak

kabul edilebilir. Ayrıca erlerin toplantıyı haber vermek için turna donuna girmeleri bu menkabe de dikkat çeken diğ er bir noktadır.

Gerek Alevi-Bektaş i çevrelerinde gerekse tasavvuf anlayış ında turnanın bir haberci olarak sembolize edilmesi halk edebiyatımızda örneklenen bir motiftir.

Gurbete çıkan insanların -özellikle de erkeklerin- sılada bıraktığı ailesine, geride kalanların da gurbete çıkanlara duyduğu hasreti birbirlerine iletmek için bir haberciye ihtiyaç duyması söz konusudur. Eski çağlardan kaynağını alan geleneğin etkisi ve göçmen bir kuş olması nedeniyle bu haberci Türk halk şiirinde turna olarak yer almıştır. Bu motif Anadolu ve Azerbaycan sahalarındaki birçok halk şairinin şiirlerinde yer almıştır (Elçin, 1997:67).

Tüm bu bilgilerden hareketle turnanın kutsal bir kuş olarak kabul edilmesi inancının eski çağlardan kaynağını alarak İslamiyet dışındaki Türk topluluklarının inançlarında, Anadolu halk inançlarında, Türk halk şiirinde ve Türk-İslam inanç dairesinde varlığını devam ettirdiği söylenebilir. Ayrıca bu inancın etkisiyle eski Türk avcılık kültüründe yer alan turna öldürmeme tabusunun günümüzde varlığını sürdüren kutsallık anlayış ının etkisiyle günümüz Türk avcılık kültüründe de devam ettiği kaynak kişilerin ifadelerinde ve anket sonuçlarında görölmektedir. Bununla birlikte gerek yüz yüze görüşmelerde gerekse anket çalışmasında turna hakkındaki tabudan bahseden kişi sayısının az olması çeşitli sebeplere bağlanabilir. Görüşme ve anket çalışması yapılan bölgelerin turnanın doğal yaşam ortamları olmaması, turna neslinin çeşitli etkenlere bağlı olarak hızla azalması hatta tükenmeye başlaması gibi durumlar bu duruma sebep olarak sayılabilir.

Görsel 4.7. Angıt³⁶

Gövdesi ağırlıklı olarak koyu turuncu-kızıl renkli, uzunca ve siyah renkte bacakları olan irice bir ördek olan angıtın erkeğinin kafası krem renginde olup boynunda siyah bir halka vardır. Dişisinde bu halka bulunmaz. Angıtın uçuşu esnasında kanatlarında belirgin şekilde beyaz veya gri renk görünür. Türkiye'nin çoğu bölgesinde görülen bu ördek türü bazı bölgelerimizde tamamen yerleşik iken bazı bölgelerimizde yaz bazı bölgelerimizde ise kış göçmeni olarak görülmektedir (Özkazanç, N. K., 2010: 46-47).

Türkiye'de avlanması yasak olan angıt ördeği resmî anlamda av hayvanı sayılmasa da bir ördek türü olarak avcılar tarafından av hayvanları içerisinde değerlendirilir ancak yaygın bir şekilde avlanan bir tür değildir.

Anket katılımcılarından biri angıtın avlanılmaması gerektiğini belirtmiştir.

Tablo 4.19. Angıt avlamanın uğursuzluğuna inanan anket katılımcılarının oranı

Angıt Avlamak Uğursuzluktur			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	3	1,9	1,9
Hayır	158	98,1	100,0
Toplam	161	100,0	100,00

Sözlü kültürde angıtın eşi öldüğü zaman eşine olan sadakati nedeniyle ömür boyu veya en az yedi yıl bir daha eş tutmadığı anlatılagelen bir inanıştır. Görüşülen kaynak kişilerden dokuzu eşine sadakati nedeniyle bu hayvanın avlanmaması gerektiğini

³⁶ <https://macaulaylibrary.org/asset/135694691>

aktarmıştır. Kaynak kişilerden altısı avcılar arasındaki inancı ve bu inanca bağlı tabu hakkında bilgi veren ifadelerde bulunmuştur.

“Angıtı vurmanın günah olduğunu biliyoruz. Tek eşli olduğunu, bir daha eş tutmadığını biliyoruz. Onu vurursak başımıza kötü bir şey gelebilir.” (KK86, KK87, KK104, KK119)

“Angıt bir daha eşleşmez, derler. Tek eşli. Yedi sene falan eş ararmış o. Biz büyüklerimizden duyduğumuza göre angıt eşine çok sadık olan bir kuşmuş. Bu yüzden ona tüfek atmayız.” (KK83, KK102)

Bir kaynak kişi ise bu inancı doğrulamaya yönelik bir tecrübesini aktarmıştır.

“Ben angıtı geçen sene yanlışlıkla vurdum. İki taneydi. Havada kuş muş hiçbir şey yok. Güneş bir de buradan geliyor ya. Şöyle arkamı döndüm, bir şey suya konmak üzere. Büyük ördeklerden biri, ger³⁷ mi yeşil mi? Kaldırıp atmış bulundum. Şaap diye düştü. Öteki ha bire çığırıyor. Döndü, döndü, döndü Bir vicdan yaptım. Onu oradan getirene kadar. Angıt eşi öldüğü zaman ömür boy çiftleşmiyormuş. Eşinin başında çok döndü yani. Ben o gün gördüm.” (KK110)

Kaynak kişilerden ikisi angıtın avlanmasının günah olduğunu, eğer avlanacaksa da çift olarak avlanması gerektiğini ifade etmiştir.

“Angıt vurdun mu yedi sene eşleşmez, günahına girersin, derler. Ona pek sıkı atan olmaz. Vurursan çiftiyle beraber denk gelirse vuracaksın. Böyledir.” (KK88)

“Dedem rahmetli de angıtı öldürtmek istemezdi. ‘Oğlum öldürürsen ya ikisini öldür ya hiç öldürme. Çünkü yedi senede anca çiftleşir.’ derdi.” (KK113)

Kaynak kişilerin ifadeleri incelendiğinde angıtın öldürülmemesinin günümüz Türk avcılık kültüründe bir tabu olarak var olduğu ortaya çıkar. Bununla birlikte eski Türk kültüründe bu tabunun oluşmasına dayanak olacak herhangi bir inanç unsuru tespit edilememiştir. Angıt ördeğinin Dîvân u Lügâti’t-Türk’te angıt kelimesinin karşılığı olarak *ördeğe benzer kırmızı renkli bir kuş* (Erdi-Yurteser, 2005:145) olarak verilmesi angıt ördeğinin varlığının eski Türk topluluklarınca da bilinmekte olduğunu gösterir. Buna rağmen eski

³⁷ Özeld e yeşilbaş ördeğ in diş isi, genel de diş i ördekler için kullanılır.

Türk inançlarında ve kültüründe angıt ile ilgili bir tabunun oluşmamasının nedeni angıtın ata hayvanlardan biri olarak görülmemesi ile ilgili olabilir.

Eski Türk topluluklarında ve günümüz Türk kültüründe herhangi bir şekilde kutsallık atfedilmeyen angıt hakkında oluşan bu tabunun nedenini turnanın taşıdığı kutsallığın çeşitli anlam ilgileriyle -kısmen de olsa- angıta yüklenmiş olması olarak açıklamak muhtemeldir. Zira kaynak kişilerin ifadelerinde geçtiği şekliyle angıtın tek eşli olması ve eşine çok sadık olması özellikleri turna için de söylenmektedir. Turna hakkında eski çağlardan bu yana var olan tabunun turnanın çeşitli sebeplerle nadir görülen bir kuş olmasına karşın angıtın yaygın bir şekilde görülmesine bağlı olarak turnadan angıta aktarılmış olması düşünülebilir. Roux (2005:20) hayvanlara yüklenen sembolik anlamların insanların daha önceden tanıdıkları hayvanları coğrafi değişiklikler, iklim değişiklikleri, göçler, türlerin yok olması vb. nedenlerle unutabileceklerini ve bu anlamları başka hayvanlara yükleyebileceklerini belirtir. Bu duruma zaman içinde ren geyiğinin Türk kültüründeki yerini atın almasını örnek gösterir. Yeni gelenler mitler veya ayinlerde ortaya çıkan boşluğu doldurur ve kendilerinden öncekileri arka plana iter veya değişikliğe uğratar. Bu bilgiler ışığında günümüz Türk avcılık kültüründe angıtın öldürülmemesi tabusunun çok eski çağlardan beri turna hakkında var olan tabudan kaynağını alarak angıta aktarılmış bir tabu olduğu söylenebilir. Bu aktarımın sebebi olarak Anadolu coğrafyasında turnanın neredeyse yok olmaya yüz tutmuş bir tür olmasına karşın bazı özellikleri ile turnaya benzetilen angıtın oldukça yaygın bir tür olması ve bu nedenle insanların artık rastlamadıkları turnanın kutsallığını sıklıkla görebildikleri angıta yüklediği söylenebilir.

Bununla birlikte eşi ölünce yalnız kalacak olan angıtı bu duruma düşürmüş olmak bir bakıma ona yapılan bir eziyettir. Türk avcılık kültürü içerisinde hayvanlara eziyet etmenin yeri yoktur. Hayvanlara eziyet etmenin mutlaka ilahi bir cezası olur. Buna bağlı olarak da angıtın öldürülerek yalnız bırakılması ona yapılan bir eziyet olacağından onu öldüren avcının ilahi bir ceza ile karşı karşıya kalması olasıdır. Bu nedenle ilahi bir cezaya uğramamak adına angıtın öldürülmemesi hakkında bir tabunun avcılar arasında var olduğu düşünülebilir.

Geyik ile İlgili Tabular ve Yasaklar

Türkiye’de yaşayan geyik türlerinden biri kızıl geyiktir. Latince ismi *cervus elaphus* olan bu hayvanların Türkiye’de genel yayılış bölgeleri Karadeniz, Trakya, İç Anadolu’nun kuzeyidir. Diğer bölgelerde de sınırlı sayıda bulunan kızıl geyiklerin Türkiye’deki kızıl geyik popülasyonu oldukça azalmış durumdadır (Süel ve Ercan, 2019:202-203).

Kızıl geyikler karışık bitki örtüsü olan ormanlık, dağlık alanlarda ve otlakların bulunduğu dağların aşağı yamaçlarında yaşar. 3000 m rakıma kadar olan bölgelerde yaşayabilen bu tür sabahın erken saatleri ve akşamları otlanarak beslenir. Kızıl geyiklerin erkekleri dişilerine oranla daha iridir ve büyük, çatallı boynuzlara sahiptir (Ulutürk ve Yürümez, 2019:222).

Görsel 4.8. Kızıl geyik³⁸

Türkiye’de yaşayan bir diğer geyik türü olan ve Latince adı *dama dama* olan alageyiklerin postları yaz aylarında pas kırmızısı kış aylarında ise mat gri renktedir. Yaz postlarındaki beyaz benekleri onları diğer geyiklerden ayıran bir özelliktir. Alageyiklerin diğer bir ayırıcı özelliği de erkeklerinde bulunan boynuzların kürek şeklinde olmasıdır. Alageyik, 15. yüzyılda Rodos Şövalyeleri tarafından Anadolu’dan Avrupa’ya götürülmüş sonraları Amerika ve Yeni Zelanda’ya kadar yayılmıştır (Özkan, 2022:86-87).

³⁸ <https://dogabilim.org/turkiyedeki-en-buyuk-geyik-turu-kizil-geyik-cervus-elaphus/>

Görsel 4.9. Alageyik³⁹

Çalışma kapsamında görüşme yapılan kaynak kişilerden yedisi geyiğin avlanılmaması gerektiğini, geyik avlamanın uğursuzluk getireceği veya geyik avlayan kişinin başına kötü şeyler gelebileceğini ifade etmiştir.

“Geyik avlayanın başına kötü şeyler gelir diye biliriz. ‘Geyik vuran iflah olmaz.’ der eskiler. Öyle de devam ediyor bu inanç.” (KK68, KK87, KK88, KK91, KK92, KK96, KK121)

Kaynak kişi ifadelerden hareketle İslam öncesi dönemlerde geyik avlayan kişinin kendisinin ya da ailesinin kötü durumlarla karşılaşacağına olan inancın günümüz Türk avcılık kültüründe varlığını devam ettirdiği söylenebilir. Bununla birlikte geyiğin taşıdığı kutsallıktan ötürü öldürülmemesine yönelik inanç sadece avcılar arasında varlığını sürdürmez. Bu inanç halk arasında genel bir inançtır. Bu inancın yaygınlığı geyiğin çok eski dönemlerden itibaren sadece avcılar için değil tüm toplum tarafından kutsal olarak görülmesiyle ilgili olmalıdır. Bu bağlamda bir kaynak kişi geyiğe zarar vermenin avcılar dışında da yaygın olduğunu ifade etmiştir.

“Sadece avcılar arasında değil de halk arasında geyik vurmanın uğursuzluğu yaygın. Mesela benim köyümde çok geyik var. Kızıl geyik. Benim köyümde her gün görmeyen yoktur. Tarlalara gelir o. Mesela bize inanılmaz zarar veriyor. Şu anda domuzdan fazla zarar veriyor. Fasulyeyi çok seviyor mesela, fasulye bırakmıyor. Ona rağmen halk vurmuyor. Kovalıyor sadece. Benim mesela fasulyemi çok yedi. Üzülüyor muyum? Üzülüyorum hatta benim amcamın oğlu var, onun fasulyesini hiç bırakmadılar. O çok kızıyor ama ‘Hiç oralı olmuyorum, gidip de (öldürmek için) beklemiyorum’ diyor.” (KK94)

³⁹ <https://trthaberstatic.cdn.wp.trt.com.tr/resimler/1122000/1123920.jpg>

Görüldüğü üzere geyiğe zarar vermeme tabusu Türk av kültürü ile sınırlı olmayıp topluma yayılmış bir tabudur.

Çalışma kapsamında yapılan anket çalışmasında on dört kişi geyik avlamanın uğursuzluk getireceği yönünde görüş belirtmiştir.

Tablo 4.20. Geyik avlamanın uğursuzluğuna inanan anket katılımcılarının oranı

Geyik Avlamak Uğursuzluktur			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	14	8,7	8,7
Hayır	147	91,3	100,0
Toplam	161	100,0	100,00

Tarih boyunca Türk toplulukları için önde gelen av hayvanlarından biri olan geyik aynı zamanda evcilleştirilerek onların hayatlarında daha önemli bir konuma geçmiştir. Türk topluluklarının hayatında böylesine önemli bir yeri olan geyik animist dönemden itibaren Türk kültürünün içinde birçok kutsal anlam da kazanmıştır.

Altay Türklerinin dinî ritüellerinde şamanların okuduğu bir çeşit duada geyikten bahsedilir.

“Alas! Alas! mıygak adım

Sığın, mıygak hölgelik ben” (İnan, 1986:83).

Bu duada görüldüğü üzere şaman *bindiğim hayvan geyik, sığın*⁴⁰ diyerek ayın sırasındaki astral seyahatlerinde binek hayvanının geyik olduğunu ifade eder. Şamanların bu seyahatlerinde ruhlarla ve iyelerle temasa geçtiği düşünülürse ona bu konuda yardımcı olan hayvanın sıradan bir hayvanı olmayıp kutsallığına muhtemelen çok eski çağlardan itibaren inanılan geyik olması muhtemeldir.

Geyiğin Altay bölgesinde kutsal bir binek hayvanı olarak görülmesine Şor Türklerinde de rastlanır.

⁴⁰ Sığın: Kelimenin Türkçe Sözlükteki karşılığı “alageyik” olarak verilmiştir. <https://sozluk.gov.tr/>
Ancak sığın; kürek şeklinde boynuzları olan, boynu sakallı ve yaşayan geyik türleri içinde en iri olan geyik türüdür. <https://tr.wikipedia.org/wiki/S%C4%B1nC4%9F%C4%B1n>

Şor avcıları *Saňır* veya *Saňgır* dedikleri ve insan şeklinde tasavvur ettikleri bir töze saygı gösterirler ve inançlarına göre bu töz hızlı bir geyiğe binerek gezer. Bu töz memnun edilirse avcılara bol av verir; darılırsa ormanları yakar veya avcılara uyuz hastalığı musallat eder (İnan, 1986:46). Bu inanca göre orman veya av iyesi olduğuna inanılan *Saňır* veya *Saňgır* binek hayvanı olarak bir geyiği kullanır ve bu bir rastlantı değildir. Kutsal bir varlık olan töz yine kutsal bir hayvan olan geyiği binek hayvanı bir başka deyişle yardımcısı olarak seçmiştir.

Ögel'in (2014b:127) Proben'den aktardığı ve Şor Türklerine ait olduğunu belirttiği bir destan parçasında Han-Alp göklere çıkan Kan-Mergen adındaki bir yiğidi aramaya giderken gökte bir yol ortaya çıkar ve Han-Alp Kan-Mergen'i atıyla bir geyiği kovalarken görür. Geyik, yedi tanrının yaptığı Bakır Dağ'a çıkar. Kan-Mergen geyiğe kamçısıyla vurmaya çalışırken dağ yarılr ve geyik dağın içine girer ve bir çadırın önüne giderek yatar, yiğit de geyiği vurur. O sırada çadırın içinden yaşlı bir adam çıkarak; "Benim adım Bakır-Alp. Bu dağ benimdir. Bu geyiği seni getirmesi için gönderdim." der.

Bu destan parçasında geyik kendisini takip eden yiğidi yedi tanrının yarattığı dağ olarak anılan ve bu şekilde kutsallığına işaret edilen dağa doğru çeken ve dağın sahibi tarafından görevlendirilen bir aracı konumundadır. Yaşlı adamın bu kutsal dağın sahibi olması ve kutsallığını vurgularken yapmış olduğu seçimde geyiği tercih etmesi dikkat çekicidir. Bu tercih geyiğin kutsal bir hayvan olduğunu gösterir. Ögel (2014b:128) bu durumu geyiğin destanda bir yer ruhu olarak yer aldığını söyleyerek izah eder.

Hun Türkleri ile ilgili olarak geyiğin önemine çeşitli kaynaklarda rastlanır. Bunlardan bir tanesi Ögel'in aktardığı üzere (2014a:628) Bizanslı tarihçi Jordanes'in Hun Türklerinin kökeninden bahsedildiğini iddia ettiği bir efsanedir. Bu efsaneye göre Hun avcıları bir süre avı yaparken Maeotis adlı bir bataklığa geldiklerinde karşılarına bir dişi geyik çıkar ve onlara yol gösterir. Onlar da geyiğin peşinden gider. Hunlar geçilmez bir yer olduğunu düşündükleri bu bataklığı geyik sayesinde geçtiklerinde İskit ülkesine varırlar ve o anda geyik ortadan kaybolur.

Bu efsanede aslında Hunların kökeni anlatılmaktan çok yeni bir yurt bulmalarından bahsedilmektedir. Bununla birlikte Roux da (1994:150) hiçbir kaynakta Hunlar hakkında bir kök efsanesinin bulunmadığını, böyle bir efsane varsa da Jordanes'in anlattığı ancak

hatalarla dolu olan bu efsanede bulunduğunun tahmin edilebileceğini söyleyerek bu efsanenin Hunların kökenini anlatmadığı veya yanlış anlattığını ifade eder.

Hun Türklerinin inanç dünyasında geyiğin kutsallık taşıdığını bildiren bazı önemli buluntular Pazırık Kurganı'nda keşfedilmiştir. Bu kurgandan çıkan Pazırık Halısı üzerindeki motiflerde atın yanı sıra geyik motifleri de yer alır. Pazırık Halısı'nda atın yanı sıra geyik motiflerinin de yer alması geyiğe verdikleri önemin bir sonucu olarak değerlendirilmelidir (Mandaloglu, 2013B:389).

Köktürklerde “sığın otu” adlı ölümsüzlük veren bir ottan bahsedilir. IV. ve V. yüzyıllarda Hun devleti içerisindeki Köktürklerin Taoist bir ziyaret dağının eteklerinde yaşadıkları ve şeftali, nar, elma gibi meyveler olduğu söylenen bu sığın otunu yiyen geyiklerin ölümsüz olduğuna inandıkları rivayet edilir (Esin, 1978:48). Ayrıca Köktürklerde sığın (dağ keçisi) ve geyik türündeki hayvanlar gök tanrısı ile ilişkilidir ve bunların hükümdar yışında (ormanlı dağda) yaşadığına inanılır. Hanedan hakkındaki efsanelerde bu hayvanlar da yer alır ve bu hayvanlar sadece hükümdar tarafından avlanabilir. Bunlara ek olarak ağaç, sığın-kiyik ve kuş motifleri Köktürklerin sanatsal eserlerinde yer almakla birlikte bu motif geyiklerin yaşadığına inanılan hükümdar yışını ve ölümsüzlük otundan yiyerek ölümsüz olan geyikleri sembolize etmiş olmalıdır (Esin, 1978:94-95).

Esin, her ne kadar “ölümsüzlük” ifadesini kullanmışsa da ölümsüzlük otu yiyerek ölümsüz olan geyikler konusunu geyiklerin bu dünyada ölümsüz olmaları şeklinde değerlendirmemek daha doğru olabilir. Zira ölümsüz olarak sonsuza dek yaşama anlamında bir anlayış Türk kültüründe neredeyse hiç yoktur. Bununla birlikte eski Türk inançlarından itibaren var olan ölüp dirilme motifi de bir çeşit ölümsüzlük anlayışı olarak değerlendirilmiş olabilir. Bu ifadeleri, öldükten sonra göğe gittiğine inanılan kağanın sonsuz hayatında geyiklerin yine ona av olmaları ve böylece ölümsüz olmaları manasında değerlendirmek daha doğru olacaktır. Ayrıca Esin'in “dağ keçisi” olarak karşılığını verdiği “sığın” kelimesi Avrupa dillerinde “moose” olarak adlandırılan, geniş ve büyük boynuzlara sahip, Asya ve Avrupa kıtalarında yaşayan çok iri bir geyik cinsini ifade eder.

Avcılığın oldukça önemli olduğu Karaçay-Malkar Türklerinin kültüründe geyik ile ilgili olarak anlatılan bir efsane dikkat çekicidir. Bu efsane ile büyük oranda benzeyen bir başka efsane hâlen Anadolu'da anlatılmaktadır.

Karaçay-Malkar Türkleri arasında yaygın olarak anlatılan efsane ve rivayetlere göre Karaçayların atası olduğuna inanılan Karça Bey'in Cantuvgan adlı bir oğlu vardır ve Cantuvgan ava çok düşkündür, hatta çoğu zamanını avda geçirir. Onun avlandığı dağlarda ve vadilerde başka hiç kimse avlanmaz. Cantuvgan'ın bu denli ava düşkün olması ve aşırı avlanması av iyesi Apsatı tarafından hoş karşılanmaz ve Apsatı, Cantuvgan'ı cezalandırır. Aşırı avlanan Cantuvgan, Adılsuv vadisinde yer alan dağlarda ölür ve onun öldüğüne inanılan dağ Cantuvgan Tav olarak anılır. Efsanede Cantuvgan av iyesi Apsatı'yı kızdıracak birçok eylemde bulunmuştur. Yavru hayvanları avlamasının yanında ava olan aşırı düşkünlüğü ve aşırı avlanması onun av iyesi tarafından cezalandırılmasıyla sonuçlanır. Bununla birlikte metinde Apsatı'nın geyiklerin ve diğer hayvanların koruyucusu olduğu açıkça belirtilir. (Tavkul, 2001:39-40). O hâlde av iyesine karşı birçok yanlış davranış sergileyen Cantuvgan'ın kutsal olan geyiği avlamaya çalışarak haddini aştığı ve bu yüzden de av iyesi tarafından cezalandırıldığı düşünülebilir.

Geyiğin kutsal olarak algılandığı bir başka Türk topluluğu Uygurlardır. Geyiğin Uygur kültüründeki yeri Uygurların tarihî süreç içerisinde farklı dinlere inanmaları ile şekillenir.

Geyiğin ilahi bir nitelik taşıması Uygurların tarihsel süreci içerisinde Budist kültürde geyiğe atfedilen anlam ile birleşmiş gözüktür. Budist Uygurlar dönemine ait *Irk Bitig* adlı eserde geyik iyiliğe yorulmaktadır (İnayet: 2013:47).

“Dokuz çatallı boynuzu olan erkek geyiğim. Yüksek dizlerimin üstüne çıkarak böğürürüm. (Beni) yukarıda tanrı işitmiştir, aşağıda insanoğlu bilmiştir. Onca güçlüyüm, der. Biliniz ki (Bu fal) iyidir.” (Tekin, 2017:33).

Bu falda geyiğin böğürmesinin yukarıda tanrıya yerde ise insanlara ulaşabilmesi ifadesi Orhun Abideleri'nde geçen “İlkbahar gelince yukarıda (gök?) davulu gümbürder gibi, öylece, dağlarda geyikler böğürse, öylece, yas tutuyorum.” cümlesi ile değerlendirildiğinde her iki eserdeki bu ifadeler geyiğin tanrı ve insanla ilişki hâlinde olduğunu ifade eder niteliktedir (İnayet, 2013:48).

Uygur Türklerinin Müslüman oldukları devirlerde de geyik kutsal bir sembol olarak kendini gösterir.

Geyik, İslamiyet'ten sonraki dönem Uygur kültüründe kutsal kişilerin bedenine büründüğü bir hayvan olarak sıklıkla görülür ve bir aracı görevindedir. Uygur halk destanlarından biri olan “Şehzade Behram ve Melik Dilriz” anlatmasında Çin hakanının Behram adındaki oğlu bir gün avlanmak ister ve hazırlıklarını yaparak ava çıkar. Avda bir geyik şehzadenin önünden kaçır ve şehzade geyiğı takip eder ancak geyik bir dağın eteğinde izini kaybettirir. Şehzade çaresizce geri dönmek üzereyken dağdaki mağaradan bir ses geldiğini fark eder. Mağaranın önüne gelen şehzade içeride tahtaya bağılı bir yaşlı adamın ağladığını görür (İnayet, 2013:49-50).

Oğuz Türklerinin kültürlerinde de geyiğın kutsal bir karakter olarak sıkça yer aldığı söylenebilir. Oğuz Türklerinin yaşamları hakkında bilgiler içeren “Dede Korkut Hikayeleri”nde geyiğē dair bazı inanç unsurlarının yer aldığı görülür.

Oğuzların sosyokültürel hayatları hakkında oldukça önemli bilgiler içeren *Dede Korkut Hikayeleri*'nde geyiğın eski Türk kültüründen itibaren yol gösterici rolü hakkında anlatılagelen rivayetler ile örtüşen bir olaya yer verilir. Eserde yer alan *Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu*'nda Bamsı Beyrek'in ad alması üzerine düzenlenen bir avda Bamsı Beyrek bir geyiğın peşine düşer. Geyiğı kovalarken kırmızı bir çadırın önüne gelir. Çadır, Bay Pıcen'in kızı ve aynı zamanda Bamsı Beyrek'in beşik kертme nişanlısı olan Banı Çiçek'in çadırıdır. Bamsı Beyrek çadırın önünde geyiğı öldürür⁴¹ Banı Çiçek çadırından çıkar ancak kendisini dadı olarak tanıtır. Bamsı Beyrek ile at yarıştıır, ok atar ve güreşirler. Üç karşılaşmada da Bamsı Beyrek Banı Çiçek'e galip gelince Banı Çiçek kendini tanıtır. Bamsı Beyrek de parmağından altın yüzüğü çıkararak Banı Çiçek'in parmağına takar ve böylece nişanlanmış olurlar (Ergin, 1997:121-124).

Anadolu Türklerinde de ata yurtlarından uzak bir coğrafyada olmalarına rağmen kültürel belleklerinde eski dönem Türk inançlarının izleri görülür. Binlerce yıldır farklı inanç katmanlarında ortaya çıkıp şekillenmiş kültür kodları Anadolu Türk-İslam kültürü içerisinde İslami referanslar ile yoğrularak varlığını devam ettirmiştir. Geyik hakkında eski Türk kültüründe ortaya çıkan bazı inançlar da bu şekilde İslami referanslar ile güncellenerek Anadolu Türk-İslam kültüründe varlığını korumuştur. Şor Türklerinde geyiğın avcıyı peşinden sürükleyerek bir mağarada bulunan kutsal kişiye ulaştırması ile Hun Türklerinin kökenini anlatan ve hakkında farklı iddialar bulunan efsanede geyiğın insanları peşinden

⁴¹ Sinirle: Av hayvanını tendonlarını keserek öldürmek.

sürüklemesi motiflerinin Müslüman Türk Kültüründe Dede Korkut Hikayeleri ve Uygur destanlarında İslam ile şekillenerek işlenmeye devam etmesi Anadolu Türk kültüründe çeşitli anlatılarda görülür. Bu anlatı türlerinden biri menkabelerdir. Kişiyi peşinden sürükleyerek hayırlı bir işe veya kutsal bir kişiye ulaştıran geyik motifi Anadolu evliyalarının hayatları ve kerametleri hakkında bilgilere rastladığımız bu anlatılarda yer alır.

Kaygsuz Abdal hakkında anlatılan menkabede o zaman henüz Kaygusuz Abdal adını almamış olan Gaybî Bey birgün ava çıkar ve avda bir geyiği yaralar. Kaçan geyiğin peşine düşen Gaybî Bey geyiği takip ederken Abdal Musa'nın dergahına gelir. Dergâha girerek dervişlere geyiği sorar. Konuşulanları içeriden duyan Abdal Musa, Gaybî Bey'i çağırır. Abdal Musa koltuk altından Gaybî Bey'in geyiğe attığı oku çıkarınca Gaybî Bey durumu anlar ve Abdal Musa'dan özür diler. Abdal Musa onu affettiğini ve bir daha her gördüğü cana ok atmamasını tembihler. Gaybî Bey özür diler ve Abdal Musa'nın müridi olur (Güzel, 1981:30-34).

Bu menkabe ile Şor Türklerine ait olan efsane temel anlamda benzeşmektedir. Şor Türklerinin efsanesinde Kan-Mergen kovaladığı geyiğin peşinden mağaraya girince kutsal bir kişilik olan Bakır Alp ile karşılaşırken Gaybî Bey de kovaladığı geyiğin peşinden dergâha girer ve orada Abdal Musa ile karşılaşır. Her iki anlatmada geyik, peşine taktığı kişilerin kutsal kişiler ile karşılaşmalarını sağlamış ve hayırlı bir işe vesile olma rolünü üstlenmiştir.

Anlatmalar arasındaki farklardan dikkat çekici olanı Abdal Musa'nın bizzat kendinin geyik şekline bürünmüş bir başka deyişle geyik donuna girmiş olmasıdır. Eski Türk kültüründe orman iyelerinin geyik şeklinde ormanda dolaştığı bilinir. Abdal Musa da geyik şeklinde ormanda dolaşmaktadır ancak bu motifte orman ya da av iyesi olma durumu yoktur. Anadolu'da anlatılan birçok menkabede evliyaların çeşitli hayvanların şekline büründüğü yani don değiştirdiği anlatılır. Bu hayvanlardan biri de geyiktir. Abdal Musa geyik donuna girmiştir ancak menkabede bunun amacı hakkında bir bilgi yoktur. Abdal Musa, Gaybî Bey'i her cana ok atmaması yönünde tembihlerken ok atacağı hayvanın aslında hayvan donuna girmiş bir evliya olabileceği konusunda uyarmıştır. Eski Türk kültüründe su kaynakları kenarında avlanılmaması yönündeki tabu, su iyesinin geyik şeklinde o bölgede dolaşması ve av sırasında yanlışlıkla ona zarar verilmesi ihtimaline yönelik bir tabudur. Abdal Musa'nın tembihi eski Türk kültüründe yer alan bu tabuyu da hatırlatmaktadır.

Anadolu’da İslam kaynaklı anlatımların yanı sıra halk inançlarında da geyiğin kutsallığının vurgulandığı görülür. İslam ile referanslanan ve muhtemelen İslam öncesi inanç katmanlarının izlerini taşıdığı düşünülebilecek olan halk inançlarında geyiğin kutsal bir hayvan olarak yansıtıldığını söylemek mümkündür.

Bazı yörük aşiretlerinin bulundukları yerdeki geyiklerin çok ya da az olmasının bereket ile ilişkilendirildiği, bunun yanında mallarının ve çocuklarının sayısının artması veya eksilmesi ile ilgili olduğuna inandıkları tespit edilmiştir (Ocak, 2003:216-217). Bu inanç değerlendirildiğinde eski Türk kültüründen itibaren geyiğin taşıdığı kutsallık algısının İslam ile bağlantılı bir şekilde bereket inancı ile yorumlandığı görülür.

Geyiğin yörük kültüründeki olumlu karşılığı olarak yer alan inanca bir başka örnek de göç esnasında hayvanlarının karşısına geyik çıkarsa o obanın başına kötü bir şey gelmeyeceği inancıdır. Bu inancı Yalman’ın (1977:400) “Bir davarın uğruna bir geyik çıkarsa o obaya zeval olmaz” şeklindeki derlemesinde görülmektedir.

Konya’da tespit edilen bir inançta ise geyiğin taşıdığı kutsallığın gök ve yer ile ilişkilendirilmesi görülür.

Konya’da bir dişi geyiğin doğum yaptığında gökyüzünün kutsal bir ışık ile aydınlandığına inanılır (Roux, 2005:309).

Örneklere bakılacak olursa eski çağlarda geyik hakkında oluşan kutsallık inancının günümüz Anadolu halk inançlarında devam ettiği sonucuna varılabilir.

Geyik, Türk kültüründe bir yandan önemli bir av hayvanı olsa da diğer yandan onun avlanmasına yönelik tabuların olması ve geyiğin avlanması hâlinde avlayana ve çevresine uğursuzluk getireceği Türk kültüründe bilinen bir inançtır. Bunun temelinde ise -verilen örneklerde görüldüğü üzere- geyiğin çok eski çağlardan itibaren Türk kültür evreninde kazanmış olduğu kutsal konum yatmaktadır. Geyiğin Türk kültüründe kazandığı bu konum ve buna bağlı olarak oluşan tabu bazı halk anlatılarında örneklenir. Bu anlatı türlerinden biri de efsanelerdir. Anadolu’da geyiğin kutsallığına dair inanca bağlı olarak ortaya çıkan tabunun izinin sürülebildiği bir efsane Çukurova yöresinde yaygın olarak anlatılan Alageyik Efsanesi’dir.

Filmlere de konu “Alageyik Efsanesi”, Yaşar Kemal’in “Üç Anadolu Efsanesi Köroğlu, Karacaoğlu, Alageyik” adlı eserinde yeniden kurgulanarak işlenir. Bu eserde yer

aldığı üzere geyik avına tutkun Halil nişanlıdır. Geyik avının uğursuz olduğu annesi ve nişanlısı tarafından defalarca dile getirilen Halil tutkusundan vazgeçemez. Evlendiği gece düşmanlarının kurduğu tuzağa düşerek geyik avlamaya gider. Durumdan şüphelenen eşi de Halinin peşinden gider. Çıktığı bu avda kendisine tuzak kurmuş olan düşmanları ile çatışır ve yaralanır. Bu esnada geyik ile karşılaşır ve onu vurur. Halil vurduğu geyiği boğazlarken henüz ölmemiş olan geyiğin tekmesiyle kayalıklara düşer. Bunu gören eşi de kendini kayalıklardan aşağı atar (Kemal, 2005:156-222).

Eserde anlatılan efsanede ailesinin net uyarılarına rağmen tabuyu çiğneyen ve yavru bir geyiği öldüren Halil'in nişanlısıyla birlikte başına gelenler geyik avlamama hakkındaki tabuların ne kadar keskin olduğu ve bu tabular çiğnendiğinde ilahi bir cezanın kaçınılmaz olduğu şeklinde yorumlanabilir. Eski Türk kültüründen itibaren bilinen ve korunan tabuların çiğnenmesi durumunda av iyesinin bu tabuyu çiğneyenleri cezalandıracağı ve başlarına felaketler getireceği inancı bu eserde kendini gösterir. Zira uyarılara rağmen tabuyu çiğneyen avcının cezası geyik tarafından uygulanmıştır. Bu durum eski Türk kültüründeki hâliyle geyik şekline giren av iyesinin tabuyu çiğneyen avcıyı cezalandırması olarak düşünülebilir. Yine Toros Dağları bölgesindeki Nurhak Dağı civarında yaşayan Yörük Türkmenlerden derlenen efsanede geyik şekline bürünen yaşlı adamın açgözlülük yapan avcıyı cezalandırması bu efsane ile benzerlik gösterir. Her iki anlatmada da tabuyu çiğneyen geyik avcıları geyik şeklinde görünen av iyesi tarafından cezalandırılır.

Tüm bu örnekler, bilgiler ve değerlendirmelerden hareket edilecek olursa Türk kültürünün en eski dönemlerinden itibaren geyiğin kutsal bir hayvan olarak Türk kültür dünyasında yer aldığını söylemek mümkündür. İlk zamanlardan itibaren neredeyse aralıksız olarak doğa ile iç içe yaşayan Türk topluluklarının günlük yaşamlarında olduğu gibi inanç dünyalarında da doğa ile bağlantılı kodlar olması olağandır. Doğanın bir parçası olarak yaşamlarını sürdüren Türk topluluklarının inanç dünyalarında doğaya ait çeşitli unsurların yanında hayvanlar da kendilerine yer bulmuştur. Bu hayvanlardan biri de geyiktir ve örneklerde de görüldüğü üzere geyik inanç dünyasından kaynağını alarak Türk kültür dünyasında başat sembollerden biri olmuştur. Dalkesen (2015:69), geyiğin Türk kültüründeki önemli konumunu belki de antik çağlarda geyiğin kutsallığının toplumsal hafızanın derinliklerine kadar işlemiş olmasına bağlar. Bu denli önemli bir sembol olarak Türk kültür dünyasında yer alan geyiğin öldürülmesi veya ona zarar verilmesi yönünde tabuların oluşması da normal bir sonuçtur. Bu bağlamda İslam öncesi Türk kültüründe

çeşitli açılardan geyiğin kutsal kabul edilmesinin sonraki zamanlarda İslamiyet’e uygun şekilde işlenerek sürekliliğini koruduğunu söylemek mümkündür. Gerek yazılı gerekse sözlü kültür ürünlerimizde bu yönde sayısız örneğin bulunması bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Dağ Keçisi (Teke) ile İlgili Tabular ve Yasaklar

Görsel 4.10. Dağ keçisi (teke)⁴²

Türkiye’de “dağ keçisi, kızıl keçi, geyik” gibi adlarla anılan bu hayvan yaban keçisi olarak tanımlanır ve Latince’deki ismi *capra aegagrus*’tur. Evcil keçilerin atası olduğu bilinen yaban keçileri uyum kabiliyetlerinin yüksek oluşu sayesinde dünyanın çeşitli bölgelerinde farklı alt türler hâlinde yaşar. Bu hayvanların Türkiye’de beş alt türü bulunur. Hem erkeği hem de dişisinde sakal bulunan dağ keçilerinin yine her ikisinde de geriye dönük boynuzları vardır ancak erkeklerinin boynuzları çok daha büyük ve ihtişamlıdır. Anadolu’da bu hayvanların yetişkin erkeğine “teke”, yetişkin dişisine “keçi”, bir yaşına kadarki genç erkekler “oğlak”, yine bir yaşına kadarki genç dişilere “çebiç” denir. Dağ keçileri sürülerinin başında yaşlı bir dişi bulunurken yetişkin erkekler çiftleşme zamanının dışında sürüden ayrı tek tek veya birkaç bireylik gruplar hâlinde yaşar. Türkiye’de Datça yarımadasından Akdeniz’i çevreleyen yüksek dağlar ile Doğu Anadolu ve Kuzeydoğu Anadolu’nun sarp dağlarında yayılış gösteren bu keçiler 1500m ve üzerindeki bölgelerde bulunan kuytu yerleri sığınak olarak kullanır. Çalılırların ve ağaçların filizleri, otlar, ince dallar

⁴² https://tr.wikipedia.org/wiki/Yaban_ke%C3%A7isi#/media/Dosya:Bezoarziege.jpg

ve yapraklar il beslenen bu hayvanlar genellikle gündüzleri otlayarak geçirir ve akşamları güvenli bölgelerde dinlenir (Paşalı, 2014:246-247).

Görüşülen kaynak kişilerden ikisi dağ keçisi avlamanın uğursuzluk getireceğini ifade etmiştir.

“Benim eniştem dağ keçisinin avına giderdi. Orada, avda kaldı; orada öldü. Çok sarp olduğu için düşüyor, ölüyor. Teke boynuzları evde asılıydı eniştenin. Vurmuş birkaç tane. En sonunda kendisi keçi avında düştü, öldü.” (KK25)

“Eskiden gelen söylentiler duyuyorduk. ‘Tekeleri, teke zamanında vurmak uğursuzluktur.’ derlerdi.” (KK69)

Yapılan anket çalışmasında ise katılımcılardan altısı dağ keçisi avlamamak gerektiğini, bunun uğursuzluk getireceğini belirtmiştir.

Tablo 4.21. Dağ keçisi (teke) avlamanın uğursuzluğuna inanan anket katılımcılarının oranı

Dağ Keçisi (Teke) Avlamak Uğursuzluktur			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	6	3,7	3,7
Hayır	155	96,3	100,0
Toplam	161	100,0	100,00

Türk kültüründe dağ keçisi kutsallık taşıdığına inanılan hayvanlardan biridir. Türk kültür tarihinin çeşitli katmanlarında bu durumla ilgili olarak çeşitli izler bulmak mümkündür. Bunlardan bir tanesi Türk kültürünün Şamanist dönemine aittir.

Eski dönemlerdeki Türk inanç sistemlerinden biri olan Şamanizm için önemli dinî kişilikler olan şamanların yönettiği ayinlerde kullandığı gereçlerde dağ keçisinin kutsal bir hayvan olarak görülmesine işaret eden bir durum söz konusudur. Şamanların teflerinin derisinin herhangi bir hayvandan elde edilmiş bir deri olmaması dikkat çekicidir. Gömeç (2011:58) şaman davulunun derisinin sadece geyik, dağ keçisi veya tay derisinden olabileceğini aktarırken Radloff (2008:128) bu durumun eski bir avcı kültürün izlerine işaret ettiğinin söylendiğinden bahseder.

Eski Türk topluluklarına ait çeşitli arkeolojik buluntular ve yazılı kaynaklarda dağ keçisinin kutsallığını gösteren bazı işaretlere rastlamak mümkündür. Bunlardan en bilindik

olanı Orhun Abideleridir ve bu yazıtlarda dağ keçisi damgası bulunmaktadır. Esin'e göre (2004:39) dağ keçisi Kök Türk kağanlarının damgası olup ölümsüzlüğü simgeleme ihtimali bulunmaktadır. Bununla birlikte dağ keçisi; geyik, ölümsüzlük otu ve ağacın Tagar alpleri ve Kök Türk kağanlarının ongunu olma ihtimali de vardır. Ayrıca W. Radloff'un başkanlığını yaptığı Bilimler Akademisi Orhun Araştırmalar Ekibi, Bilge Kağan ve Kül Tigin anıtlarının yanı sıra eski Türk dönemlerine ait dağ keçisi damgalarını inceleyerek bu damgaları *Han damgası* olarak isimlendirmişler, bu damgaların Orhun yazıtlarından çok daha önceki zamanlarda da sıklıkla kullanıldığını belirlemişlerdir (Graç, 2008:210). Ayrıca bu damga kağanların egemenliğinin sembolü olup Moğolistan, Kazakistan, Doğu Türkistan, Tuva, Fergana gibi eski Türk boylarının bulunduğu hemen tüm bölgelerde tespit edilmiştir (Graç, 2008:216). Bu bilgilerden hareketle dağ keçisinin kağanı simgeleyen bir sembol olarak kullanılması onun kutsal bir hayvan olarak kabul edilmesi şeklinde yorumlanabilir. Zira *Tanrı gibi gökyüzünde oturmuş* olduğu bizzat Bilge Kağan tarafından dile getirilen Türk kağanlarının kutsallığını temsil edebilecek bir hayvan ancak kutsal olduğuna inanılan bir hayvan olmalıdır. Aksi takdir de kağanın kutsallığını temsil etmesi mümkün değildir.

KK25'in, eniştesinin dağ keçisi avladığı için kayalıklarda kaldığını yani öldüğünü ifade etmesi birçok Türk topluluğunda geyik hakkında anlatılagelen efsaneyi hatırlatmaktadır. Bu benzerlik dikkat çekicidir. Eski zamanlardan beri geyiğin kendisini avlamaya çalışan avcıyı kayalıklara çekerek onun ölümüne sebep olması hakkında anlatılan efsane KK25'in eniştesi hakkında anlattığı olay ile büyük oranda benzeşmektedir. Bu aktarım, geyik hakkındaki inancın kutsal olduğuna inanılan bir diğer boynuzlu hayvan olan dağ keçisine aktarılmış olma ihtimalini düşündürür.

Avcılık ile geçinen Türk toplulukları hayvancılıkla geçinmeye başladıktan sonra bunun doğal bir sonucu olarak geyiğe olan ihtiyaçları azaldığından diğer av hayvanlarının geyiğin yerini aldığı sonucuna varmak mümkündür. Bu değişim sürecinde geyiğin taşıdığı kozmik güç diğer boynuzlu hayvanlara aktarılmıştır. Hayvancılığa geçişle birlikte geyiğin taşıdığı hayvan-ana figürü ona benzeyen boynuzlu bir hayvan olan dağ keçisi olarak anılmaya başlanmış, eski zamanlarda bu anlamı sadece geyik taşıırken Güney Sibirya bölgesindeki erken göçebe kültürde dağ keçisi geyik ile bir tutulmuştur. Bu iki hayvanın boynuzları kozmolojik olarak oldukça önemli bir yere sahip olup geyik boynuzu hayat ağacı olarak, dağ keçisi boynuzu ise dünya dağını veya yeryüzünü temsil etmiştir (akt. Dalkesen, 2015:60-61).

Bu bilgilerden hareketle kaynak kişilerin ve anket katılımcılarının aktardığı dağ keçisi öldürmenin uğursuz kabul edilmesi inancını çok eski zamanlardan itibaren Türk kültüründe dağ keçisinin kutsal bir hayvan olarak kabul edilmesi ile açıklamak mümkündür. Bu durum hakkında eski çağlardaki bir tabunun günümüz Türk avcılık kültürüne taşındığını ve hâlen yaşamakta olduğu da söylenebilir.

Karaca ile İlgili Tabular ve Yasaklar

Görsel 4.11. Erkek ve dişi karaca⁴³

Karacanın Latince ismi *capreolus capreolus*dur. Karacalar Türkiye ve Avrupa’da yaşayan en küçük geyik türü olarak değerlendirilir. Bu türün ön bacakları arka bacaklarına göre daha kısa olup kulakları ve kuyruğu vücuduna göre uzundur. Yazları kırmızımsı kahverengi renkli olan postları kışın grimsi kahverengi ve koyu kahverengiye döner. Karacalar yapraklarını döken karışık ve iğne yapraklı ağaçların olduğu ormanlık alanlarda, bozkır ve otlaklarda yaşadığı gibi modern tarım alanları ve bahçelere de uyum sağlamıştır (Özcan, 2021:323).

Görüşülen kaynak kişilerden biri karacanın öldürülmemesi hakkında bazı söylemlerden haberdar olduğunu ifade etmiştir.

“Karaca vurursan kibleye karşı düşer, gözü açık ölür, derler. Ben doğada birkaç defa karşılaştım, vurmam. Belki acıdığım için belki de bu söylemler nedeniyle vurmam hiç.” (KK79)

⁴³ <https://www.istockphoto.com/tr/foto%C4%9Fraf/k%C3%B6t%C3%BC-durumda-olan-tek-karaca-%C3%A7ift-sar%C4%B1-k%C4%B1r-%C3%A7i%C3%A7ekleri-olan-bir-alana-%C3%BCzerinde-gm1126070845-296276939>

Yapılan ankete dâhil olan katılımcılardan on biri de karaca vurmanın uğursuzluk getireceğini belirtmiştir.

Tablo 4.22. Karaca avlamanın uğursuzluğuna inanan anket katılımcılarının oranı

Karaca Avlamak Uğursuzluktur			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	11	6,8	6,8
Hayır	150	93,2	100,0
Toplam	161	100,0	100,00

Çalışma kapsamında elde edilen verilere göre bazı yörelerde karacanın avlanmasının uğursuzluk getireceği yönünde bir inanç mevcuttur. Bu inancın kaynağını yorumlayabileceğimiz tek veri yapılan yüz yüze görüşmelerden elde edilen bir kaynak kişi ifadesidir. Bu ifadeye göre öldürülen karacanın yönünün kibleye düşeceği ve gözü açık öleceği inancı bu hayvana bir kutsallık atfedildiğini gösterir. KK79'un bu ifadesi KK62'nin geyik hakkındaki söylemiyle büyük oranda benzeşmektedir.

“Geyik, bizim Sandıklı Akdağ'da var. DKMP'nin envanter çalışması içinde yılda kaç tane vurulması gerektiği, genelde etik olarak beş yaştan üzerinde vuruluyor. Vurduktan sonra kibleye düştüğü rivayet ediliyor. Ben de birkaç defa ava katıldığım ve av rehberi olduğum için görüyorum, biliyorum yani.” (KK62).

Türk kültüründe eski çağlardan itibaren kutsallığını sürdüren geyiğin bu kutsallığının bir ifadesi şeklinde değerlendirilebilecek olan ölünce kibleye doğru düşmesi motifinin kaynak kişi tarafından karaca için ifade edilmesi iki tür arasında bir aktarım olma ihtimalini düşünmeyi mümkün kılar.

Türk kültüründe karacaya atfedilmiş belirgin bir kutsallık algısı bulunmamasının yanında karacanın bir geyik türü oluşu veya küçük olmasına rağmen geyiğe olan benzerliği nedeniyle kimi bölgelerde geyiğin taşıdığı kutsallığın karacaya aktarılmış olması muhtemeldir. Zira karaca ve geyiğin Türk kültüründe birbirinin yerine karışık olarak yer alması söz konusudur. Aytaş (1999:162) geyikgillere ait türler olan karaca, ceylan ve maralın yer yer karıştırıldığı için bu isimlerin geyik yerine kullanıldığını belirtir.

Karacanın geyik ile kimi zaman birbirine karıştırılması Giresun yöresine ait bazı efsanelerde de görülür.

Keşap’a bağlı Yolağzı köyünden yedi genç ertesi sabah ava gitmek için sözleşir. O gece gençlerden biri bir rüya görür. Bu rüyada Kızanca’daki bir şehit karşı tepelerde yatan bir evliyaya durumu anlatır ve ne yapmaları gerektiğini sorar. Evliya sağ gözü kör ve boynuzu kırık bir tekeyi kurban olarak vermelerini söyler. Şehit, gençlerin bununla yetinmezlerse ne olacağını sorar. Evliya da öyle olursa üstlerine çığ göndermelerini söyler. Bu rüyayı gören genç avdan vaz geçer ve rüyasını arkadaşlarına anlatır. Bunun üzerine bir genç daha vaz geçerse de diğer beş genç ava çıkar ve avda bir teke vururlar. Vurdukları tekeye baktıklarında tekenin boynuzunun kırık ve sağ gözünün kör olduğunu görürler. Bunu gören iki kişi daha arkadaşlarının rüyasını hatırlayarak geri döner. Kalan üç genç ava devam eder. Av sırasında bir tekeye daha ateş etmek üzere olan gençlerin üzerine çığ düşer ve üç genç de ölür (Gökşen, 1999:167).

Giresun’un Aşağıboynuyoğun köyünün arkasındaki dağlarda sürmeli gözleri ve çatal boynuzları olan elik keçiler yaşamaktadır ve bu elik keçilerin “erenlerin malı” olduğuna inanılır. Erenlerin bu hayvanlara zarar verenlere beddua ettiklerine onları koruyanlara ise dua ettiklerine inanılmaktadır. Bir kış günü çok şiddetli kar yağınca yedi sekiz elik keçi bir köylünün koyun ağılına sığır. Bunu gören köylü komşularına haber verir. Hepsini birlikte bu elik keçileri keserler ve pişirmeye başlarlar. Bu sırada dağdan bir çığ koparak köylülerin üzerine düşer ve bu çığdan hiç kurtulan olmaz. Erenlerin bu elik keçileri kesenlere beddua ettiği için köylülerin cezalandırıldığına inanılır (Gökşen, 1999:168).

Güce’de yaşayan ve hiç çocuğu olmayan yaşlı bir karı koca kendi hâllerinde yaşamaktadır. Bu aile avcılık ile geçinir. Bir gün adam iki elik keçi vurarak evine getirir. Bu elik keçileri yiyince karı koca ikisi de konuşamaz duruma gelir ve ölünceye kadar bir daha konuşamazlar (Gökşen, 1999:170).

Espiye’ye bağlı Seydi köyünde bir kış çok sert geçince kırk civarında elik keçi köyün yakınlarına iner. Bunu öğrenen köylüler zor durumdaki bu hayvanları bir yere sıkıştırarak hepsini vurur. Bu olaydan sonra köy civarında büyük bir fırtına olur ve köylü çok zarar görür. Bu fırtına başka hiçbir köyde olmayıp sadece Seydi köyünde olmuştur. Bu fırtınanın sebebinin köylülerin elik keçileri vurması olduğuna inanılır (Gökşen, 1999:171)

Efsaneleri derleyen Gökşen (1999:168,170,171) birinci, üçüncü ve dördüncü efsanelerin epizotlarını incelerken “elik keçi” ifadesinin karşılığı olarak “geyik” kelimesini kullanmıştır. Bununla birlikte ikinci efsanenin epizotlarını incelerken “elik keçi” ifadelerinin karşılığı olarak farklı bir anlam vermemiş yine “elik keçi” olarak kullanmıştır (Gökşen, 1999:168).

Efsanelerin çözümlenmesinde derleyici her ne kadar “elik keçinin” karşılığı olarak “geyik” kelimesini kullansa da bu efsanelerde geçen bazı kullanımlar bu anlamlandırmanın altında karaca olabileceğine işaret eder.

Derleme Sözlüğünde (2009:1717) “elik” kelimesinin eş anlamlısı olarak “elik keçi” verilir ve bu ifadelerin karşılığı olarak ise “dağ keçisi, karaca” anlamları verilir. Elik veya elik keçi ifadelerinin karaca anlamında kullanımı birçok bölgenin yanı sıra Giresun’da da örneklenir. “Elik” kullanımının “dağ keçisi” olarak anlamlandırılması bu efsanelerde mümkün görünmemektedir. Çünkü aktarılan ikinci efsanede elik keçiler tarif edilirken gözlerinin sürmeli ve boynuzlarının çatal olduğu ifade edilmiştir. Dağ keçilerinin hem gözleri sürmeli değildir hem de boynuzları çatal değildir. Bu nedenle elik keçi ifadelerinin karaca olarak değerlendirilmesi daha doğru olacaktır.

Huş (1974:58), karacanın erkeğine “teke” dişisine ise “keçi” denildiğini bildirir. Buradan hareket edilirse birinci efsanede yer alan “teke” kullanımı geyiğe değil karacaya işaret etmektedir. Zira geyiğin erkeğine “boğa” denir.

Efsanelerde geçen diğer önemli bir bilgi de elik keçilerin erenlerin malı olduğu inancıdır. Ayrıca onlara zarar verenlerin erenler tarafından cezalandırılması efsanelerde net olarak vurgulanmıştır.

Tüm bu bilgilerden hareketle Giresun yöresinde karacanın kutsal bir hayvan olarak görüldüğü ve bu kutsal hayvanların öldürülmemesi yönünde bir tabu oluştuğu, bu tabunun çiğnenmesinin ilahi bir ceza ile karşılık bulacağı inancının varlığından bahsetmek mümkündür. Bu inanç eski Türk kültürlerinden itibaren geyik hakkındaki inançla neredeyse bire bir benzeşmektedir. Gerek bu durum gerekse Gökşen’in çalışmasında “elik keçi” ifadelerinin “geyik” olarak anlamlandırılması ve geyiklerin bölge halkı tarafından kutsal kabul edildiğinin belirtilmesi geyiğin taşıdığı kutsallığın ve buna bağlı olarak hakkında oluşan tabunun Giresun yöresinde karacaya aktararak korunduğu şeklinde değerlendirilebilir.

Tüm bu bilgilerden hareketle Türk kültüründe karacanın münferit olarak kutsallık taşımasına rağmen geyiğin taşıdığı kutsallığın bazı bölgelerde karacaya aktarıldığı ve karaca hakkında ona zarar verilmemesi yönünde bir tabunun oluştuğunu söylemek mümkündür.

4.2.7. Usulsüz Avcılığın Önlenmesine Yönelik Tabular ve Yasaklar

Far Avı Yapmamak

Türk avcılık kültürünü içselleştirememiş bazı avcılarının ve yasal denetimlerin sık yapılamadığı bölgelerde bulunan bazı kişilerin avcılık ahlakına ve Türk avcılık kültürünün düsturlarına aykırı olarak savunmasız hayvanları avlaması veya hayvanları savunmasız hâle getirerek avlaması bilinen bir gerçektir. Bu kişilerin yaptığı eylemlerden en çok bilineni ise geceleri savunmasız hâle gelen hayvanları avlamaktır. Bunun da ağırlıklı kısmını geceleyin güçlü ışıklar veya araç farları kullanarak tavşan avlamak oluşturur.

Neresinden bakılırsa bakılsın kötü bir eylem olan gece far ile tavşan avlamanın karşılığında bu eylemi yapan kişi veya kişilerin ilahi olarak cezalandırılmasına dair bir inançtan Türk avcılık kültürü içerisinde bahsetmek ve bu inancı günümüz Türk avcılık kültüründe görmek mümkündür. Görüşme yapılan kaynak kişilerden ikisi bu inancı yansıtan ifadelerde bulunmuştur.

Gece far ile tavşan avlamanın kötülüğünden ve bunun karşılığında ilahi bir cezanın varlığından bahseden iki kaynak kişinin ifadesi geyik ile ilgili olarak Anadolu’da ve Karaçay-Malkar Türklerinde varyantlar hâlinde yaygın olarak anlatılan efsaneler ile benzerlik taşıması bakımından dikkat çekicidir.

“Çocukluğumdan beri duyarım. Far ile tavşanı savunmasız bir şekilde vurmak. ‘Far avı yapanları tavşan uçuruma götürür.’ diye şeyler söylenir. ‘Tavşanın arabayla arkasından giderken uçurumdan uçarsın.’ veya ‘Seni alır götürür bir yere çarptırır.’ gibisinden şeyler söyleniyor.” (KK36)

“Çok şahit oldum. Arabayla tavşan kovarlarken ya bir şarampole uçar ya arabayı devirir. Buna çok şahit oldum. İllaki bir gün başına bir şey geldiğine çok şahit oldum. Birgün mutlaka çıkar.” (KK48)

Geyik ile ilgili anlatılan efsanelerde geyik avına aşırı tutkun olan avcı geyik tarafından kayalıklara çekilir ve ölür. Kaynak kişi ifadelerinde de gece araba ile tavşan avlayan kişilerin tavşan tarafından ya bir uçuruma sürüklendiğinden ya da bir yere çarpmasına sebep olduğundan bahsedilmektedir. Bu benzerlik, avlanmasında aşırıya kaçılan ya da adaletsizce avlanan hayvanların ilahi olarak korunmasına işaret eder.

Eski inanç sistemlerinden günümüze kadar Türklerin inandığı tüm inanç katmanlarında av hayvanlarına karşı yapılan yanlış davranışların mutlaka cezayı gerektiren davranışlar olarak kabul edildiği bilinmektedir. Aşırı sayıda geyik avlayan veya yavrulu geyik avlamak gibi yanlış davranışlarda bulunan avcının geyik tarafından uçuruma sürüklenmesi ve bu yanlış davranışların ilahi olarak cezalandırılması motifleri geyikle ilgili çeşitli anlatmalarda yer alır. Bu motifler de av ahlakına uygun davranmayan avcının ilahi bir ceza ile karşı karşıya kalacağını ifade eder. Kaynak kişilerin ifadelerinde gece tavşan avlayarak yanlış bir avlanma faaliyetine yönelen avcının tavşan tarafından uçuruma sürüklenmesi veya bu yola başvuran kişilerin arabaları ile kaza yapmaları şeklinde ilahi olarak cezalandırılacağından bahsetmesi aynı inancın hâlen yaşadığına işaret eder niteliktedir.

Her ne kadar yasal olarak suç olup ağır cezai yaptırımları olsa da geceleyin güçlü fenerlerle veya araç farlarıyla tavşan avlanması devam etmekte olan bir eylemdir. Çoğu avcı buna karşı çıksa da bazı avcıların kaçak olarak bu şekilde tavşan öldürmesi söz konusudur. Ayrıca dağlık bölgelerde yaşayan ve avcı olmadığı hâlde bölgede yaşamının verdiği avantajı kullanarak sadece bu yolla geceleri kolay şekilde tavşan öldüren kişilerin olduğu da bilinmektedir.

Her kim tarafından yapılırsa yapılsın gece vakti ışık yardımıyla savunmasız hâle getirilen bir hayvanın öldürülmesi genel anlamda kabul görebilecek bir davranış değildir. Zira bu şekilde avlanmak doğal döngünün içerisinde yer alan avlanma eyleminin bir yakalama oyunu olmaktan çıkması ve bir cinayete dönüşmesi anlamında değerlendirilebilir. Doğal döngüde cinayet yoktur. Bu eylem, Türk avcılık kültüründe yer alan yaygın tabirle de avcılık değil “etçilik”tir. Daha önce yer verilmiş olan kaynak kişi ifadelerinde de görüldüğü üzere Türk avcılık kültürü içerisinde savunmasız bir hayvanın öldürülmesine genel olarak zaten sıcak bakılmazken bir hayvanı savunmasız hâle düşürerek öldürmenin kabul görmesi mümkün değildir.

Tünekteki Kuşları Avlamamak

Geceleyin far yardımı ile tavşan öldürmek kadar toplu hâlde tünemiş kuşları öldürmek de avcılar arasında hoş karşılanmaz. Bu şekilde kuş öldürmenin karşılığında avcının da tüneğinin yıkılacağı yani evinin barkının dağılacağı inancının sözlü avcılık kültüründe var olması söz konusudur. Bu inanç Frazer'in duygusal büyü kavramında yer alan “bir şeyin benzerinden benzeri çıkar” ilkesi ile açıklanabilir.

“Tüneğe bir defa attım hayatımda, arı kuşuna attım. O akşam babamdan bir tokat yedim. Akşamüzeri gittim arı kuşu avına. Kuşlar dönüyor, dolaşıyor. Neyse, ben yaklaşıyorum; atıyorum atamıyorum, atıyorum atamıyorum derken zeytin ağacına tünediler. Bir bastım, babamın çiftiyle, tann ettim! Akşam ezanı da Allah u ekber diyordu ama. Ulan her taraf kuş oldu. Ciyak ciyak ciyak. Hemen çıkardım torbayı. 19-20 kadar topladım. Eve gittim. ‘Baba, ben bir sürü kuş öldürdüm!’ dedim. Bir açtı torbayı, sonra bana bir tokat çıkardı. ‘Tüneğe attın değil mi?’ dedi. ‘Tüneğe atarsan tüneğin yıkılır!’ dedi. Bir daha tünekteki kuşlara hiç atmadım.” (KK17).

Toplu hâlde tünemiş kuşları öldürmek çok sayıda kuşun ölmesi anlamına gelir. Ayrıca bu şekildeki kuşlara ateş edildiğinde ölenler olduğu kadar yaralanıp kaçanlar da olacaktır. Yaralı hayvanların acı çekerek yavaş yavaş ölmesi kuvvetle muhtemeldir. Bu şekilde avlanmak bir yandan kuş sayısının hızla azalması, yani avcıların katıldığı oyunun asıl unsurlarının eksilmesine bağlı olarak oyunun sona ermesi anlamına gelirken diğer yandan da avcılığın esasının dışına çıkılarak çok sayıda canlıya muhtemelen uzun süre acı çektirmek söz konusudur. Avcılar arasında bu yöntemlerle kuş öldürenlerin başına kötü durumların geleceği inancı da bu durumların engellenmesi anlamında işlev görmektedir.

4.2.8. Tabuların Çiğnenmesinin Sonuçları

Yazılı av kanunlarının olmadığı dönemlerde avın ve avcılığın düzenlenmesini sağlayan inanç kodları bu amaç doğrultusunda çeşitli tabuların doğmasına sebep olmuş ve bu tabular sayesinde av ve avcılık belirli limitler dâhilinde sürmüştür. Böylece av hayvanlarının ve doğanın korunması ile av hayvanlarından elde edilen faydaların sürekliliğinin sağlanması da mümkün olmuştur.

Avlanma zamanı, avlanma faaliyeti ve av hayvanları hakkındaki tabuların dışında aşırı veya usulsüz avlanma hakkındaki tabular da avcılığın sınırlanması ve düzenlenmesi adına

önemlidir. Bu bağlamda kaynak kişilere; av adabına uygun şekilde avlanmayan, aşırı veya acımasız bir şekilde avlanan avcılarının başına kötü bir şey gelip gelmediği sorulmuş, kaynak kişilerin sekizi⁴⁴ böyle bir şeye inanmadığını belirtmiştir.

Görüşülen kaynak kişilerden elli altısı⁴⁵ av adabına uygun avlanmayan kişilerin başına mutlaka kötü bir olay geleceğine inandıklarını ifade etmişler ancak bu kötü olayın ne olduğu hakkında ayrıntıya girmemiştir. Kaynak kişilerin altmış üçü ise av adabına uymayan avcılarının başına gelebilecek kötü olaylar hakkında bilgi vermiştir. Bu durumda kaynak kişilerin yaklaşık %90'ının bu yönde bir inanca sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yapılan anket çalışmasında ise katılımcıların kırk sekizi avcılık adabına uygun avlanmayan avcılarının başına herhangi bir kötü olay geleceğine inanmadığını belirtirken bu duruma inanan katılımcıların sayısı yüz on üçtür. Buna göre anket katılımcılarının %70'inin bu yönde bir inanca sahip olduğu sonucu elde edilmiştir.

Tablo 4.23. Av ahlakına uygun avlanmayan avcılarının ilahi olarak cezalandırılacağına inanan anket katılımcılarının oranı

Av ahlakına uymayan Avcının İlahi Olarak Cezalandırılması			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Hiçbir şey olmaz	48	29,8	29,8
Avcının başına mutlaka kötü bir şey gelir	61	37,9	67,7
Avcıya hastalık musallat olur	10	6,2	73,9
O avcının ölümü kolay olmaz, acı çekerek ölür	42	26,1	100,0
Toplam	161	100,0	100,00

Kaynak kişilerin ve anket katılımcılarının verdiği cevaplar birlikte değerlendirildiğinde günümüz Türk avcılık kültüründe av ahlakına aykırı avlanan bir başka deyişle aşırı avlanan, yavrulu hayvanları avlayan, av ahlakına uymayacak avlanma yöntemleriyle avlanan vb. avcılarının başına kötü bir olay geleceği yönünde bir inancın

⁴⁴ KK7, KK31, KK35, KK51, KK63, KK69, KK72, KK74

⁴⁵ KK2, KK4, KK5, KK9, KK10, KK11, KK18, KK19, KK20, KK21, KK22, KK23, KK24, KK25, KK26, KK27, KK28, KK29, KK30, KK33, KK37, KK38, KK39, KK42, KK43, KK44, KK47, KK50, KK52, KK54, KK55, KK56, KK57, KK59, KK64, KK66, KK68, KK75, KK78, KK85, KK93, KK97, KK100, KK106, KK107, KK108, KK109, KK111, KK113, KK117, KK118, KK120, KK121, KK122, KK124, KK126

yaygın ve güçlü biçimde varlığından bahsetmek mümkündür. Bu durum, bilgi veren kaynak kişilerin ifadeleri çerçevesinde şu şekilde değerlendirilmiştir:

Avcıya Hastalık Musallat Olması

Anket katılımcılarının onu av ahlakına uygun olmayan usullerle ve/veya aşırı miktarda avlanan avcılarının kötü bir hastalığa yakalandığına inandıklarını belirtmiştir.

Tablo 4.24. Av ahlakına uygun avlanmayan avcılara kötü bir hastalık musallat olacağına inanılan anket katılımcılarının oranı

Av ahlakına uymayan Avcının İlahi Olarak Cezalandırılması			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Avcıya hastalık musallat olur	10	6,2	73,9
Toplam	161	100,0	100,00

Görüşülen kaynak kişilerden yedisi ise av ahlakına uygun avlanmayan kişilerin kötü bir hastalığa yakalandığını, bu hastalık yüzünden de uzun süre acı çekerek öldüğünü şahitlikleriyle belgeleyerek aktarmıştır. Kaynak kişi ifadeleri belirtilen inancın oldukça güçlü olduğu yönünde düşünülebilir.

“Normal olmayan, çok aşırı ava giden, gece gündüz ava giden kişiler için ‘Senin sonun iyi olmayacak!’ derler ve nitekim de görülmüştür. Böyle kişiler çoğu zaman kötü hastalıklardan sürünerek ölür, ölmüştür. Ben buna inanırım, görmüşlüğüm de vardır. Bunun için çok öldürmeden insancıl ve vicdanlı olmak ve koruyarak -korumadan av olmaz- zevkini tatmin edecek kadar avlanmak en doğrusudur bana göre.” (KK1)

“Babam rahmetli çok avcıymış. Hasta olmuş, böbreklerinin ikisi de bitmiş o zamanları. Tabi o zamanlar böyle değildi. Ne diyaliz varmış ne bir şey varmış. Yalan söylemeyeyim, bir günde 26 tane mi 18 tane mi ne güvercin vurmuş. O zaman ikiye üçer geçmiyormuştu o (güvercinler), alay geçiyordu, alayın içine sıkıyormuştu (babam). 3 tanesi düşüyorsa 5 tanesi (yaralı hâlde) gidiyor. ‘Keşke yapmasaydım bunu. Ondan başıma bu iş geldi bu genç yaşında!’ demiş. 34 yaşında ölmüş benim babam.” (KK13)

“Ülfet Amca vardı, babamdan yaşça büyük. Herkes onun kötü öleceğine inanırdı ve adam kötü öldü, felçli öldü. Pınarbaşı avcısıydı⁴⁶. Bu ölemez, diye çok söylenirdi. O adam gerçekten felç olup öldü.” (KK17).

“Çok tavşan vuranların başına kötü şeyler geldiğini söylüyorlar. Mesela Mustafa Baklacı; ‘Benim babamın hasta olmasının sebebi çok tavşan öldürmesidir.’ diyor.” (KK46)

“Gece projektörle tavşan avlayanlar, bir de fenerlerle gece tüneyen kuşları avlayanlarda bazen kötü bir hastalık oluyor, ölüyor. ‘Bak bunun yüzünden oldu!’ deniliyor, ona bağlanıyor.” (KK49)

“Özellikle mide ve bağırsak kanserine yakalanan çok arkadaşımı gördüm limitlere uymayanlardan, aşırı avlananlardan. Benim karşılaştığım vakalar var.” (KK65)

“Benim şahit olduklarım genelde hep kalp sorunlarıyla karşılaştı. İpsiz Omar Dayı. Hep ben bunlara şahit oldum.” (KK110)

Kaynak kişilerin aktardığı bu bilgiler şüphesiz avın adaletini sağlamaya yönelik tabuların sağlamlaştırılması anlamına gelmekle birlikte eski Türk avcılık geleneğindeki koruyucu av iyesi inancı ile benzeşmektedir. Şor Türkleri avcılarının koruyucu av iyesi Şaınır’ın memnun edilmediği takdir de avcılara uyuz hastalığı gönderdiğine inanmaları ile Altay Türkleri avcılarının av iyesi Kudan-Biy’in avcıları takip ettiğine ve kötü davranan avcılara çeşitli kötülükler gönderdiği yönündeki inançları kaynak kişilerin aktarımlarında yer alan kötü avcıya hastalık musallat olacağı inancı ile örtüşmektedir. Elbette hayvan ve insan arasındaki insan yararına olan doğal eşitsizliğin sınırlandırılması adına hangi inanç katmanında olursa olsun çeşitli önlemler alınması normaldir. Bu önlemlerin ise sadece yasalar ile sağlanması güç görünmektedir. Kaldı ki avcılığı düzenleyen yasaların henüz olmadığı eski dönemlerde bu önlemlerin alınması daha zor olmalıdır. Buna bağlı olarak eski inanç dairelerinde oluşan av iyesi inancı çerçevesinde gelişen av-ceza ilişkilendirmesi insanlar ile hayvanlar arasındaki doğal eşitsizliğin insanlar tarafından kötüye kullanılmasını engelleyen bir işlev görmüş olmalıdır. Bunun da kötü davranışları cezalandıran av iyesi inancına bağlı olarak gelişen tabular yoluyla sağlandığı düşünülebilir. Günümüz Türk avcılarında bu yönde bir inancın olması eski Türk avcılık geleneğindeki bu inanç kodlarının

⁴⁶ Pınarbaşı avcısı: Su kaynaklarının çevresine gizlenerek bu bölgeye gelen hayvanları avlayan kişi.

güçlü bir şekilde korunduğu ve avcılar arasında -iye inancı şeklinde olmasa da- devam ettirildiği şeklinde yorumlanabilir. Kaynak kişiler ifadelerinde bu cezalandırmayı doğrudan İslam ile referanslandırmamış olsalar da günümüz Türk avcılık kültüründe bu durum “Allah’ın bir adaleti” olarak görülmektedir.

Avcının Acı Çekerek Ölmesi

Kırk iki anket katılımcısı av ahlakına uymayan avcılarının acılar içinde öldüğünü, ölümünün kolay olmadığını ifade etmiştir.

Tablo 4.25. Av ahlakına uygun avlanmayan avcılarının ölümünün kötü olacağına inanan anket katılımcılarının oranı

Av ahlakına uymayan Avcının İlahi Olarak Cezalandırılması			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
O avcının ölümü kolay olmaz, acı çekerek ölür	42	26,1	100,0
Toplam	161	100,0	100,00

Görüşülen kaynak kişilerden on biri bu inancı ifade eden bilgiler vermiştir. Bunlardan sekizi söz konusu inanç hakkında eski avcılardan duydukları genel bilgiyi aktarmıştır.

“Aşırı av vuranların veya hayvana acı çektirenlerin ölümünün acı içinde olduğunu eski avcılarımızdan duydum. ‘Böyle av yapanların ölümü kolay olmaz, bağıra bağıra ölür, ölümü çok zor olur!’ derler.” (KK73, KK96, KK101, KK104, KK114, KK115, KK116, KK125)

Av ahlakına uymayan avcılarının acılar içinde öldüğünü aktaran kaynak kişilerden üçünün ifadesi dikkat çekicidir.

“Ölürken çok ızdırıp çekiyorlar. Atalarımızdan da hep duyduk. Mesela gece avı yapanlar oluyor. Adam öleceği zaman, son nefesini vereceği zaman ‘Üzerime geliyorlar, o hayvanlar üzerime geliyor!’ diyor. Duyuyoruz bunu.” (KK87)

“Onu duyuyoruz. İşte şöyle öldü, böyle öldü. İşte, tavşan şeklini almış falan diye. Tabii her şeyin aşırısı zarardır.” (KK91)

“Böyle bir inanç var yani. Rahat ölemedi, derler. Şu an ismini hatırlamıyorum ama ölürken ‘Tavşanlar geliyor üstüme, alın tavşanları!’ diye çok bağırması bir avcı. Öyle ölmüş. Acımasız, on iki ay boyunca yavru mavru dinlemeyen biri böyle.” (KK94).

Kaynak kişi ifadelerinde kötü avcılarının acı çekerek ölmelerinin yanında birtakım halüsinasyonlar görmelerinden bahsedilmiştir. Bu avcılar bir yandan acı çekerken bir yandan daha önce avladıkları tavşanlar tarafından rahatsız edilmektedir. Bu durum eski Türk avcılık kültüründeki inançlarındaki avlanılan hayvanların ruhlarının öç alacağı inancı ile benzerlik göstermektedir. Bu bağlamda düşünüldüğünde eski dönem Türk avcıları ile çeşitli Türk topluluklarının avcılık kültürlerinde yer alan bu inancın kaynak kişilerin aktardığı bilgilerde kendini gösterdiği söylenebilir.

Avcının, Avladığı Hayvanların Seslerini Çıkararak Ölmesi

Yapılan görüşmelerde kaynak kişilerden dördü av ahlakına uygun avlanmayan avcılarının zor bir ölüm süreci yaşadığı ve avladıkları hayvanların seslerini çıkararak öldükleri hakkında inanca dair bilgiler vermiştir.

“Halk arasında çok söylenti vardır. ‘Mutlaka ondan çıkar, mutlaka başına bir iş gelir.’ denir. ‘Falan kişi ölürken tavşan gibi çığırdı’ falan derler.” (KK75, KK98, KK103)

“Kafes avcıları ölürken keklik gibi bağırırlar.” (KK99)

Kaynak kişilerin ifadelerinde kötü avcılarının, avladıkları hayvanların seslerini çıkararak acılar içinde öldüğünü belirtmeleri yine eski Türk avcılık kültüründeki inancı çağrıştırmaktadır. Avlanan hayvanların ruhlarının avcılardan öç alabilecekleri hakkındaki bu inancın günümüz Türk avcılık kültürünün sözlü geleneğinde korunduğu söylenebilir.

Avcının Kaza Geçirip Ölmesi veya Sakat Kalması

Derleme yapılan kaynak kişilerden onu bazı durumlarda avcılarının ilahi bir ceza sonucu kaza geçirip öldüklerini veya sakat kaldıklarını ifade etmiştir.

On kaynak kişiden biri aşırı av yapan kişilerin kaza geçirmek suretiyle cezalandırıldığını belirtmiştir. Bu ifade aşırı av yapan kişilerin av ahlakına uymadığı için av iyesi tarafından cezalandırılması inancının günümüzdeki yansıması olarak değerlendirilebilir.

“Benim tanıdığım bir sürü insan var böyle. Ümmet Ahmet vardı, ölümü çok kötü oldu; Koca Arap'ın İbrahim vardı, ölümü çok kötü oldu. Geçen de kaza oldu işte, 2 kişi öldü avcılardan. Duyduğuma göre aşırı (av) yapıyorlarmış.” (KK90)

Kaynak kişilerden biri, bir avcının yılanı ateş etmek isterken tüfeğinin patlaması sonucu kendi parmağının kopmasıyla cezalandırıldığını ifade etmiştir. Yılan bir av hayvanı olmadığı için avcılar için ateş edilecek bir hayvan değildir. Bununla birlikte doğa açısından sayısız faydası bilinen yılanın Türk kültüründe birçok olumlu anlamlar taşıması da söz konusudur. (Bkz. 4.1.1.1. Hayvanlar ile İlgili Uğur Uğursuzluk İnançları) Bu nedenlerle, öldürülmesi için hiçbir sebep bulunmayan yılanı zarar verilmesi yersiz bir davranış olduğu gibi av ahlakına da aykırıdır. Kaynak kişinin ifadesi bu açıdan değerlendirildiğinde sebepsiz yere yılan öldürenin ilahi olarak cezalandırıldığı sonucuna varılabilir.

“Bir kişi de yılanı sıkı atmış. O da öldü. Tüfeği patlıyor (elinde), böyle elinin beş parmağı yoktu. Yılanı sıkı attığı zaman.” (KK22)

Kaza geçirip ölme veya sakat kalma cezasından bahseden kaynak kişilerden yedisinin ise bu cezalandırmanın sebebi olarak gece tavşan avı yapmayı göstermesi dikkat çekicidir. Geceleyin güçlü ışıklar ile tavşanı savunmasız hâle getirip öldürmek avcılar arasında kabul edilen bir davranış değildir ve hatta bu avcılık da değildir. Bununla birlikte geceleyin dağlık bölgelerde araç ile tavşanı kovalamak sürüş açısından tehlikeli bir durum olup kaza riski çok yüksektir. Bu şekilde tavşanı öldürmeye çalışıldığında kazaların olması kaçınılmazdır. Belki de buna bağlı olarak meydana gelen bu kazalar tavşanın bir çeşit zulme uğramasının ve av ahlakına aykırı avlanmanın bir sonucu olarak değerlendirilmiş olabilir. Ayrıca konu hakkında 4.3.2.4. *Avlanma Faaliyeti ile İlgili Tabular* başlığı altındaki *Far Avı Yapmamak* alt başlığında da değerlendirmelerde bulunulmuştur.

‘Eskiden bir arkadaş vardı. Farla tavşan avı yapardı. Sonra trafik kazası yaptı, bıraktı. Hiç gitmiyor şimdi. O avcılık değil zaten. ‘Sen trafik kazası geçirdin. Bu sana bir uyarı.’ dedim. ‘Avcılığı bıraktım ben.’ dedi.” (KK34).

“Çocukluğumdan beri duyarım. Far ile tavşanı savunmasız bir şekilde vurmak. ‘Far avı yapanları tavşan uçuruma götürür.’ diye şeyler söylenir. ‘Tavşanın arabayla arkasından giderken uçurumdan uçarsın’ veya ‘Seni alır götürür bir yere çarptırır.’ gibisinden şeyler söyleniyor.” (KK36).

“Mesela ben arabanın önünden geçen tavşana sıkı atmam, atana da ‘atma’ derim. Far avı da yapmam. Sonları hep kötü çünkü bunların. Dinar’da bir arkadaş var. Motora bir binerdi gider on tane tavşan vurur gelirdi. Sonra motorla kaza yaptı, ayağı gitti.” (KK40)

“Arabayla tavşan kovarlarken ya bir şarampole uçar ya arabayı devirir. Buna çok şahit oldum. İllaki bir gün başına bir şey geldiğine çok şahit oldum. Birgün mutlaka çıkar.” (KK48).

“Benim karşı komşum sanayide, Ramazan. Birkaç kez rast geldim. ‘Abi gece gittik, tavşan vurduk (dedi).’ ‘Ramazan bak, yapma. Başına bela alırsın, sıkıntı alırsın. O tür gidenlerden ben daha önce çok rivayet duydum, sıkıntıya düşersin’ dedim. Bir gece yine denk geldik. Aradan bir hafta, on-on beş gün geçti. ‘Abi, bu gece de vurduk bir tane tavşan’ dedi. ‘Ramazan, etme eyleme gözünü seveyim bak. Bu işi bırak. Tavşan istiyorsan ben gündüz vurduğumda sana getireyim vereyim. Gece o hayvan savunmasız, senin karşında duruyor. Bu avcılıkla alakalı bir şey değil. Ete ihtiyacın da yok senin. Yapma bunu!’ dedim. Aradan üç-dört gün geçti. Ramazan’ı gördüm. Bir araba almıştı o zaman için. ‘Ramazan araba duruyor mu?’ dedim. Ben de talip olmuştum o arabaya. ‘Abi araba pert oldu. Senle konuştuktan sonra ertesi gün takla attık arabayla. İçinden biz sağ çıktık şükürler olsun!’ dedi. ‘Daha gider misin?’ dedim. ‘Gitmem!’ dedi.” (KK58)

“Bir tane gece avcısı vardı, traktörün üzerinde (avlardı). Ne oldu? Traktörü devirdi, adam traktörün altında kaldı. Aslında asılıversen çıkarmış ama öldü adam.” (KK80)

“Bizim bildiğimiz, çok aşırı (ava) gidenler, devamlı gece avı yapanlar çoğu traktörün altında kalıyor. Burada da oldu. Arabanın arkasına biniyor arabadan düşüyor. Yani onları biz kötüye yorarız.” (KK88)

Her ne sebebe bağlı olursa olsun avcılar arasında varlığını sürdüren bu tabu ve bunun ihlali karşısında bir ilahi cezanın ortaya çıkacağı inancının varlığı eski Türk avcılık kültüründeki ilahi ceza anlayışı ile benzer nitelikte olup günümüz Türk avcılık kültüründe gece avcılığının önlenmesinde işlev görmektedir. Kaynak kişilerin ifadeleri farklı bir açıdan değerlendirildiğinde kendilerinin bu inanca sahip oldukları için bu türden avcılığa meyletmedikleri ve meyledenleri de uyardıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca bu ifadelerde aktarılan bilgilerin kaynak kişilerin şahitliğini içeren tecrübeler olması inancın güçlü şekilde yaşadığını ortaya koymakla birlikte bu türden avcılığın önlenmesi yönünde gördüğü işlevin de doğrulayıcısı olarak düşünülebilir.

Avcının Aile Birliğinin Bozulması

Çalışmalar sırasında görüşülen kaynak kişilerden biri av hayvanlarının yuvasını dağıtan kişilerin kendi yuvalarının da dağılacağını ifade etmiştir.

“Şöyle bir şey duydum. Afyon’da çoban birisi çoluk çocuğunu gönderip yumurta (keklik yumurtası) toplatıyor. Zaten çobansın, birçok koyunun var. Gözü doymuyor. Rahat bırak o hayvanları. Tabii, çiftliklere satıyor o yumurtaları. Büyük para veriyorlar. Bakıyor bu iş koyundan daha çok para getiriyor, gönderiyor çoluk çocuğunu yumurta toplamaya. Sonra ne oluyor? Koyunlarına kurt dalıyor, koyunları uçurumdan uçuyor. Kendisi parasız kalıyor, evini satıp evsiz de kalıyor. Kendi yuvası dağılıyor. Sen bir tane değil bir sürü hayvanın yuvasını dağıttın. Sen yuva dağıtırsan Allah da senin yuvanı dağıtır.” (KK6)

Kaynak kişinin aktardığı bilgiler Anadolu’da yaygın olarak bilinen “Yuva yıkanın yuvası da bozulur.” inancı dâhilinde değerlendirilebilir. Aynı zamanda Frazer’in duygusal büyü kavramının ilkelerden biri olan “bir şeyin benzerinden benzeri çıkar” ilkesi ile de değerlendirilebilecek bu ifadelerde, hayvanların yuvasını bozan kişinin aynı şekilde kendi yuvasının da bozulması ile cezalandırılacağına dair inanç kaynak kişinin şahitliğinde bir gerçeklik olarak ortaya konmaktadır.

Avcının Başına Çeşitli Musibetlerin Gelmesi

Anket katılımcılarından altmış biri av ahlakına uymadan, acımasızca avlanan kişilerin başına mutlaka kötü bir iş geldiğini belirtmiştir.

Tablo 4.26. Av ahlakına uygun avlanmayan avcılarının başına kötü bir olayın geleceğine inanan anket katılımcılarının oranı

Av ahlakına uymayan Avcının İlahi Olarak Cezalandırılması			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Avcının başına mutlaka kötü bir şey gelir	61	37,9	67,7
Toplam	161	100,0	100,00

Görüşülen kaynak kişilerden dokuzu da av ahlakına uygun davranmayan avcılarının başına çeşitli kötülüklerin geldiğinden bahsetmiştir. Kaynak kişilerden altısı konu hakkında genel anlamda bilgi aktarmıştır.

“Gece avı yapmak, su başı beklemek gibi savunmasız hayvanlara karşı yapılan avcılığa karşıyım. Yapan insanları da zamanında gördük. Ya arabayla uçtular ya başlarına bir iş geldi ya da hasta oldular falan. ‘İki yakası bir araya gelmez!’ derler eskiler. Bu tip insanların işleri çok rast gitmez, başına mutlaka kötü bir şey gelir. Gözlemlediğimiz hep budur.” (KK41, KK45, KK67, KK79, KK95, KK112)

Dört kaynak kişi ise inancı doğrular nitelikte düşündükleri tecrübelerini aktarmıştır.

“Bir ara bir arkadaşımız işi biraz azıttı. Gece, gündüz, vakitli vakitsiz. Aynı sene köpeği öldü, arabası yandı.” (KK17).

“Gece avı, kaçak av yapanlar, aşırı av yapanlar ... Mesela bazen adam köpek yetiştireceğim diye tavşanın ayağını kırıyor, köpeğin önüne koyuveriyor. Sonunda bunların koltuk değnekleriyle gezdiğini bilirim ben. Muhakkak çıkar bir yerlerinden. (KK77)

“Bizim bir arkadaş var. Şu aralar eski avları bulamıyor, vuramıyor ama zamanında bir avda 8-9 keklik vurduğu çok olmuş. İki kere yakalandı. Tüfeklerinin ikisine de el koyuldu, çok büyük cezalar yedi. Bir başka arkadaş da işinden oldu mesela. O da aynı şekilde çok keklik vururdu, işinden oldu sonunda. Bizim buranın pazarı cuma günüdür. Cuma günü bile dükkânı bırakıp ava giderdi ve sonunda battı. O yüzde avın üstüne fazla düşmemek gerekiyor.” (KK105)

Aşırı avlanmak, gece avı yapmak, yavrulu hayvanları vurmak gibi usuller ile avlanan avcıların bu davranışları avcılık kültüründe av ahlakına tamamen aykırı davranışlar olarak görüldüğünden avcılar arasında kabul gören davranışlar değildir. Kaynak kişi ifadeleri bu bağlamda değerlendirildiğinde bu türden avlanma usullerinin eski Türk avcılık kültüründen kaynağını alır şekilde ilahi ceza gerektiren davranışlar olduğu inancının avcılar arasında var olduğu sonucuna varılabilir. Ayrıca bu bölümde dikkat çeken bir durum da kaynak kişilerin birden çok cezadan bahsetmesi ve cezaya uğrayan kişinin hayatının topyekûn kötüleşmesinden bahsetmesidir. Bu da hayvanların ve avcılığın Türk kültüründeki geleneksel yönünün derinliğine işaret eden önemli bir unsur olarak kabul edilebilir.

Avcının Yakınlarının Başına Çeşitli Musibetlerin Gelmesi

Yüz yüze görüşülen kaynak kişilerden dördü av ahlakına uymayan avcılarının yakınlarının da başına çeşitli kötü işlerin geldiğini ve avcının ilahi olarak bu şekilde cezalandırıldığını ifade etmiştir.

Kaynak kişilerden biri aşırı ve zamansız tavşan avı yapan bir avcının ceza olarak çocuğunun dişleri ve yüzünün tavşana benzemesinden bahsetmiştir. Bu ifade avcının yaptığı kötü davranışların onun en değerli varlığının yüzünde simgelenmesi ve bu şekilde avcının ağır bir ceza olarak bir ömür boyu vicdan azabı çekmesi olarak değerlendirilebilir.

“Bir amcamız var. Çocuğunun dişleri aynı tavşan dişleri gibi. Şöyle diyelim hadi; diştten değil de yanaklar gergin duruyor, biraz dişler önde duruyor ama tavşan yüzü gibi suratı. Onun hakkında; ‘Bu tavşan çok vururdu, gebe falan dinlemezdi!’ diyor insanlar.” (KK53)

Kaynak kişilerden biri hem zamansız hem de av ahlakına aykırı bir yöntem kullanarak tavşan avlayan bir kişinin bu yaptıklarının karşılığı olarak oğlunu bir kazada kaybettiğini ifade etmiştir. Bununla birlikte gencin cenazesi esnasında babasının o gece avladığı tavşan kafalarının başkaları tarafından fark edilmiş ve bu durum avcının yaptığı kötü işin delili ve oğlunun ölümünün sebebi şeklinde değerlendirilmiştir. Bu vaka sonucunda, av ahlakına aykırı avlanan bir avcının ilahi bir ceza ile cezalandırılacağı inancının diğer avcılar tarafından da kabul gördüğü söylenebilir.

“Benim tanıdığım birisi vardı. Tavşan sezonu olmadığı hâlde, yavru sezonunda far avına giderdi. Oğlunun bir kazada öldüğünü biliyorum. Millet cenazeye gittiğinde evinin kenarında dört beş tane tavşan kafasını görmüş. Onları (o) gece far avında vurmuş.” (KK60)

Kaynak kişilerden biri de avcı bir arkadaşının aşırı sayıda keklik avladığını ve yaptığı bu kötü iş nedeniyle karısının kanser hastalığına yakalandığını ifade etmiştir. Bu durum da av ahlakına aykırı davranan kişinin güçlü bir ceza ile karşılaşması inancının bir ifadesi şeklinde değerlendirilebilir.

“Bizim bir arkadaşımız çok iyi atış yapıyor. Geçen sene Kars’a gitmişler. ‘Ben fazla avlamadım. Sabah avladım, öğleden sonra bir saat avladım. Günde on tane limit vurdum’ diyor. On üç günde yüz otuz tane keklik vurmuş. Geçen bir arkadaş onunla karşılaşmış. ‘Neler yapıyorsun?’ diye sormuş. ‘Ankara’dan bir ev tuttum, hanım kanser.’ demiş. Ben buna yorumluyorum. Yüz otuz tane on üç günde. Bir yerden çıkar yani.” (KK62)

Kaynak kişilerden biri, bir avcının yavrulamakta olan tavşanı o hâlde vurduğunu ve bu fiilinin karşılığında eşinin doğum yaparken öldüğü yönünde duyduğu bir bilgiyi ifade etmiştir.

“Adamın birisi tavşanlar yavruken yani yavru zamanında ava gidiyor. Bu (adam) eniklerken tavşanı görüyor, vuruyor yatakta⁴⁷. Bu tabi genç bizim köyde olmadı duyum olarak söylüyorum ben. Vurduğu zamanlarda da eşi hamile, doğum yaparken o da ölüyor. ‘Arkadaş, bu benim cezam. Ben bu hayvanı doğum yaparken vurdum, Allah da bana bu cezayı verdi!’ diye söylüyormuş. Ben yataktaki tavşana atmam. O durum aklıma geldiği için atmam yani. Yavrusu çıkar bir şey olur (diye) atmam. Kaçar(sa) erkeği dişisini bilemiyorsun zaten. Vurduğın zaman da dişi çıkabiliyor. Onun için de yavru zamanlarında ava gitmem yani. Yasak olduğu zamanlar gitmem.” (KK70)

Kaynak kişinin aktarımı birkaç açıdan önemli ip uçları barındırmaktadır. İlk olarak yavrulu bir hayvanın öldürülmesinin mutlak bir ceza gerektirmesi ve bu cezanın yapılan fiilin bire bir karşılığı şeklinde olmasıdır. Yavrulamakta olan bir tavşanı öldüren avcının eşi de doğum yaparken ölür. Bu durumda avcı yaptığı işin karşılığını aynen yaşamakla cezalandırılmıştır. Bu durum duygusal büyü kavramındaki “benzerlik ilkesi” ile açıklanabilir. İkinci olarak ise avın ahlaki yönüne aykırı davranan avcı başına gelen olayın sebebinin bilincindedir. Üçüncü olarak bu tabu-ceza ilişkisi avcı tarafından İslami olarak ilahi bir kaynağa bağlanır. Avcının bu düşüncesi bu yönüyle eski Türk avcılığındaki ilahi ceza anlayışı ile benzeşmekle beraber inanç dairesi bakımından güncel bir şekilde değerlendirilmektedir. Son olarak bu durumu anlatan kaynak kişinin, yaşadığını aktardığı olaydan ders çıkarıp benzer davranışlarda bulunmaktan kaçındığını belirtmesidir. Bu ifadeler sözlü avcılık kültürü içinde yer alan tabu-ceza inançlarının işlevliğini ve işlevselliğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

4.3. Uygulamalar

Kaynak kişilerle yapılan görüşmelerin bu bölümdeki amacı, eski Türk avcılık kültürünün erken dönemlerinde oluşup süregelen av inanç ve ritüellerinin günümüz Türk avcılık kültüründe devam edip etmediğini tespit edebilmektir.

Eski dönem insan toplulukları için inanç dünyası günlük yaşama hâkimdir. O çağlarda insanlar açısından zorluklarla dolu günlük hayatın gerekliliklerini yerine getirmede başarılı olabilmek kutsalın rızası ve yardımı olmadan mümkün görünmemiş olmalıdır. Bu nedenle, insanlar için hemen her faaliyetin ritüeller eşliğinde icra edilmesi olağandır.

⁴⁷ Yatak: Tavşanın dinlendiği, saklandığı yer.

Eski dönemlerdeki insanlar için sorumluluk gerektiren her faaliyet bir ritüeldir. Bu faaliyetlerin ritüel özelliklerinden uzaklaşması modern toplumlar zamanında gerçekleşmiştir (Elliade, 1994:40).

Eski dönemlerdeki insanlar için sorumluluk gerektiren eylemlerin icrası aslında arketiplerin taklidi yoluyla zamanın sonlandırılması ve böylelikle kendini mitsel çağlara aktarmaktır. Sözelimi kurban verme eylemi insanlara bir tanrı tarafından gösterilmiş ilk kurban vermenin tekrarıdır ve insan bu eylemi gerçekleştirdiğinde ilk kurban vermeyi tekrarlayarak mitsel zamana dönüş sağlamış olur. Buna benzer mahiyetteki tüm ritüeller aslında ilk arketiplerin tekrarıdır ve mitsel çağa geri aktarılma ile alakalıdır. Ayinlerle birlikte doğum, savaş, avlanma gibi önemli eylemler din dışı zamanın sonlandırılarak bireyin mitsel zamana aktarılmasıdır (Elliade, 1994:48).

Bu bağlamda eski dönem insanları için önem arz eden eylemlerden biri olan avcılığın icrası aşamasında her bir eylem ritüel niteliği taşır. Çünkü insanoğlunun avcılığı ilk avlanma faaliyetini gerçekleştiren arketipin eyleminin tekrarıdır ve avcı bu eylemiyle kendini ilk arketipin var olduğu mitsel çağa aktararak ulaştığı kutsal ile bir gerçeklik kazanır.

Eski dönemlerdeki insanlar için hayati anlam taşıyan avcılığın icrası başlı başına kutsallık arz eden bir faaliyet alanıdır. Bu nedenle avlanma faaliyeti eski çağlardaki insan toplulukları için avlanmanın düşünölmeye başladığı ilk andan sonuca ulaşp sürecin tamamlandığı ana kadar ritüeller içerir. Eski Türk avcılık kültüründe de böyle bir anlayış söz konusudur. Türk avcılık geleneğinde avcılık eylemi bir süreç olarak algılanır. Bu süreç ava çıkmadan önce başlayan ve av tamamlanıp eve döndükten sonra avlanma faaliyetinden tamamen uzaklaşmaya kadar devam eden bütünsel bir süreç olarak değerlendirilir.

Türk avcılık geleneğine göre avlanmanın zihinde oluştuğu andan avdan dönene kadar devam eden süreç birbirine bağlı ve yerine getirilmesi mecbur olan bir dizi eylemden oluşur ve bu eylemlerden herhangi biri yerine getirilmediğinde avcı avın ritüel düzenine zarar vermiş sayılır. Avın ritüel yapısına zarar veren avcı av iyeleri tarafından cezalandırılacağına inanılır (Celilova, 2019: 64).

Avcılığın ritüel anlamlar taşıyan bir süreç olarak değerlendirmesinin kaynağı eski Türk inanç sistemlerinin hâkim olduğu dönemlere dayanır. Türklerin tarımsal üretim öncesinde avcılığa dayalı bir yaşam sürdüğü bu dönemlerde yapılan avcılığa dair çeşitli ritüeller ortaya çıkmıştır. Bunun sebebi de bu dönemlerde hayatın idame ettirilebilmesinin

temel faaliyetinin avcılık olmasıdır. Önemli olduğu kadar tehlikelerle de dolu bir faaliyet olan avlanmanın başarıya ulaşması kadar avcının güvenliğinin sağlanmasının da iyelerin memnun veya razı edilerek gerçekleşebileceğine inanılmıştır. Bu inanç dâhilinde de iyeleri razı veya ikna etmek amacıyla çeşitli ritüellerin yerine getirildiği söylenebilir.

Eski dönem Türk topluluklarında doğa, hayvanlar ve iyeler hakkında inanç sistemlerinin gelişmesi avcılık-balıkçılık kültürünün yerleşmesi ile gerçekleşmiştir. Avcılık-balıkçılık dönemi inanç sisteminin totemizm döneminden en önemli farkı totemizm totem hayvanın öldürülmesini yasaklarken avcılık çevresinde oluşan inanç dairesi avda başarılı olmayı sağlamaya yönelik bir inançtır. Bu bağlamda avcılık-balıkçılık dönemindeki bu inanç dairesi hem doğanın hem de hayvanların iyelerini veya ruhlarını insanlara merhamet etmeye yönelik büyüsel nitelikli ritüeller içerir ve bu ritüeller avın başarıya ulaşmasında önemli rol oynamıştır (Pirverdioğlu, 2003:59-60).

Eski Türk avcılık kültürü dâhilinde avcılıkla ilgili inanç ve uygulamalara çalışmanın ikinci bölümünde yer verilmiştir. Bu bölümde söz konusu inanç ve ritüellerin günümüz Türk avcılık kültüründe korunup korunmadığına yönelik tespitler yapılmaya çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda kaynak kişilerle yapılan görüşmelerden elde edilen veriler karşılaştırmalı olarak yorumlanmıştır.

4.3.1. Avdan Önceki Uygulamalar

Görüşülen kaynak kişilere ava çıkmadan önce kendilerine şans, uğur getirmesi veya avın bereketli olması için herhangi bir eylemde bulunup bulunmadıkları sorulmuş, yüz yirmi yedi kaynak kişinin yüz tanesi bu soruya herhangi bir eylemde bulunmadıkları cevabını vermiştir.⁴⁸

Yapılan ankete katılım sağlayan katılımcılardan 115'i herhangi bir uygulamada bulunmadığını bildirirken kırk altı katılımcı çeşitli uygulamalar hakkında bilgi vermiştir. Anket verilerinin tablosu görünümü şöyledir:

⁴⁸ KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK6, KK7, KK8, KK9, KK10, KK11, KK13, KK17, KK18, KK20, KK21, KK22, KK25, KK26, KK27, KK28, KK29, KK30, KK31, KK32, KK33, KK35, KK36, KK37, KK38, KK39, KK40, KK41, KK43, KK44, KK46, KK47, KK48, KK49, KK51, KK54, KK55, KK56, KK58, KK59, KK60, KK61, KK62, KK63, KK64, KK65, KK66, KK67, KK68, KK69, KK70, KK71, KK72, KK74, KK77, KK78, KK79, KK80, KK81, KK82, KK84, KK86, KK87, KK88, KK90, KK91, KK92, KK93, KK94, KK95, KK96, KK98, KK101, KK102, KK103, KK104, KK105, KK106, KK107, KK108, KK109, KK110, KK113, KK115, KK117, KK118, KK119, KK120, KK121, KK122 , KK123, KK124, KK125, KK126, KK127

Tablo 4.27. Anket katılımcılarının ava çıkmadan önce bir uygulamada bulunma oranı

Ava Çıkmadan Önce Başvurulan Uygulamalar			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Namaz kılmak	3	1,9	1,9
Dua etmek	35	21,7	23,6
Yatır, dede, türbe ziyareti yapmak	4	2,5	26,1
Avdan önceki gece eşten ayrı yatmak	4	2,5	28,6
Yok	115	71,4	100,0
Toplam	161	100,0	100,00

Bu bilgiler dikkate alındığında eski dönem Türk avcılık kültüründe çıkılacak avın başarıya ulaşması için avdan önce yapılan ritüel mahiyetteki uygulamaların günümüz Türk avcılık kültüründe büyük ölçüde unutulduğu söylenebilir. Bununla birlikte kaynak kişilerden bazılarının ifadeleri ve anket katılımcılarından bazılarının yanıtları bu türden uygulamaların günümüz Türk avcılık kültüründe kısmen de olsa devam ettiğini göstermektedir. Bu uygulamalar şu şekildedir.

4.3.1.1. Kutsallık İçeren Uygulamalar

Avdan Önceki Gece Dua Etmek

Çalışma kapsamında gerçekleştirilen yüz yüze görüşmelerde kaynak kişilerden beşi ava çıkmadan önceki gece ya da av sabahı avın başarılı geçmesi veya kazasız bir av olması için Allah’a dua ettiğini ifade etmiştir.

“Avdan önceki gece yarınki av için dua ederim sadece veya sabah ava çıkmadan önce. Avın kazasız belasız geçmesi için.” (KK19, KK24, KK52, KK97, KK100)

Çalışma kapsamında yürütülen anket çalışmasına katılım sağlayan yüz altmış bir kişiden otuz beşi de avdan önceki gece ertesi gün çıkılacak avın başarılı geçmesi için dua ettiğini belirtmiştir.

Tablo 4.28. Ava çıkmadan önce dua eden avcılarının oranı

Ava Çıkmadan Önce Başvurulan Uygulamalar			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Dua etmek	35	21,7	23,6
Toplam	161	100,0	100,00

İslam öncesi Türk avcılık kültüründe o dönem inançları çerçevesinde av öncesi gerçekleştirilen çeşitli uygulamalar ile kutsal ile bağ kurarak avda başarıyı ve güvenliğini sağlama gayretinin günümüz Türk avcılık kültüründe İslam'a uygun şekilde Allah'a dua etmek şeklinde devam ettiği söylenebilir.

Avdan Önceki Gece Namaz Kılmak

Görüşülen kaynak kişilerden biri vakit namazlarını kılmamasına rağmen av sabahlarında sabah namazını mutlaka kıldığını belirtmiştir.

“Vakit namazlarını kılmadığım zamanlarda ava gitmeden önce -sabah erken gittiğimiz için- sabah namazımı geçirmezdim.” (KK75).

Kaynak kişi bu durumu av için erken kalkmışken namaz kıldığını, bunun av ile ilgili olmadığını söylese de diğer zaman uyanık olmasına rağmen namaz kılmaması aslında bilinçaltında avda başarılı olabilmek için dinî bir eylem gerçekleştirdiği şeklinde yorumlanabilir.

Yapılan anket çalışmasında üç katılımcı da avdan çıkmadan önce avın başarılı olması için namaz kıldığını aktarmıştır.

Avin Başarısı İçin Yatır, Dede, Türbe Ziyaretinde Bulunmak

Anket çalışmasına katılan dört katılımcı çıkılacak avın başarılı geçmesi için avdan önce gerçekleştirilen bir uygulama olarak yatır, türbe, dede ziyaretinde bulunduğunu belirtmiş, kaynak kişilerden bu uygulama hakkında bilgi aktaran olmamıştır.

Tablo 4.29. Ava çıkmadan önce yatır, türbe ziyareti yapan anket katılımcılarının oranı

Ava Çıkmadan Önce Başvurulan Uygulamalar			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Yatır, dede, türbe ziyareti yapmak	4	2,5	26,1
Toplam	161	100,0	100,00

Yakutistan'ın Verkoyansk ve Olenek bölgelerindeki avcılarının çıkacakları avdan önce av ve orman iyelerine kurban sunma şeklinde gerçekleştirdiği kutsal uygulamalar bilinmektedir. İyelerin yerini Anadolu'da evliyaların aldığını ve Adana avcılarında av öncesi yatır ve türbe ziyareti yapıldığını bildiren Caferoğlu'nun aktardıklarına ek olarak Çanakkale

Bolayır'da avlanacak Osmanlı padişahlarından bazılarının Süleyman Paşa'nın mezarını ziyaret ettiğine dair kayıtların varlığı eski Türk avcılık geleneğinde av öncesinde iyeler için yapılan ritüellerin İslam sonrası Türk avcılık kültüründe din uluları için gerçekleştirildiğini ortaya koymaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde ayrıntılı şekilde yer verilen bu bilgiler ile anket katılımcılarının aktardığı bilgiler birlikte değerlendirildiğinde eski Türk avcılık kültüründe, çıkılacak avın başarılı olması adına av öncesinde kutsaldan yardım bekleme amaçlı uygulamaların yakın dönem ve günümüz Türk avcılık kültüründe İslami şekliyle kısmen de olsa devam ettiği söylenebilir.

4.3.1.2. Kutsallık İçermeyen Uygulamalar

Avdan Önceki Gece Tüfeği Tuvalette Tutmak

Kaynak kişilerden biri çıkacağı avın başarılı geçmesi amacıyla tüfeğini avdan önceki gece tuvalette bıraktığını ifade etmiştir. Kaynak kişinin inancına göre bu uygulama sayesinde tüfeğinde olması muhtemel nazar ortadan kalkacaktır.

“Tüfeğimi tuvalette tuttum. Akşamdan koydum sabah ava giderken aldım. Bana ‘Böyle yaparsan üzerindeki nazar gider.’ dediler. Tüfeği tuvalete koydum, o şekilde ava gittim.” (KK23)

Türkçe kelime karşılığı “bakış” olan nazar aslen Arapça bir sözcüktür ve Türkçede “bir kimsenin bakışlarındaki zararlı güç dolayısıyla canlılar üzerinde hastalık, sakatlık, ölüm; nesneler üzerinde de kırılma, bozulma gibi olumsuz etkilere neden olması.” anlamında yaygın bir halk inancını ifade eder. Nazara maruz kalınması da “nazar değmesi” olarak adlandırılır. Başkalarına zarar vermekten hoşlanma veya kıskançlık duygusu nazar değmesine neden olan etkenlerdir. Bu kötü duyguların bakış yoluyla canlıları veya nesneleri kötü yönde etkilediğine inanılır (Boratav, 1973:10-104).

Başka insanlara veya nesnelere zarar verebildiğine inanılan nazarın insan ya da nesnelere sadece bakış yoluyla değil üç farklı yolla etki ettiğine inanılır.

Halk kültüründe nazarın bakış haricinde söz veya nefes yoluyla da değebildiğine yaygın olarak inanılmaktadır (Keskin, 2008:197).

Nazarın kaynağı her zaman kıskançlık veya çekememezlik gibi kötü duygular değildir.

Nazar inancına göre insanların yakınlarına duyduğu aşırı sevgi de nazara sebep olabilir. Sözlü halk kültüründeki “İnsanın sevdiğine nazarı daha çok değer.” sözü bu durumu ifade eder (Çıblak, 2004: 105).

Her ne yolla etkilerse etkilesin veya bilinçli olarak yapılsın ya da yapılmasın avcının tüfeğine nazar değmiş olma ihtimali tüfekte bir arızaya neden olabileceği gibi o tüfekte yapılacak atışlarda avcının başarısız olmasına neden olabilir. Bunlar da çıkılacak avın başarısızlıkla sonuçlanması anlamına gelir. Kaynak kişinin bu uygulaması ile olumsuz bir ihtimali ortadan kaldırmaya yönelik tedbir almak istediği söylenebilir.

Kaynak kişinin tüfeğine nazar değmiş olması ihtimaline karşı gerçekleştirdiği uygulamayı iki şekilde yorumlamak mümkündür.

Birincisi, tüfeğin tuvalette bırakılarak üzerindeki nazarın giderilmeye çalışılması yönündeki bu uygulama bir kötü etkiyi bir başka kötü etkiyle düzeltmek inancıyla değerlendirilebilir. “Pisliğin başka bir pislikle temizlenebileceği” inancı ve “Çivi çiviye söker” atasözünden hareketle bu uygulamada uğursuzluğun yani bir kirliliğin başka bir kirlilikle temizlenmek istendiğini söylemek mümkündür. Tüfeğin nazara uğraması avı başarısız kılacak kötü bir durum olduğundan kaynak kişinin bu kötü durumun gerçekleşme ihtimalini tüfeği pisliğin bulunduğu tuvalette tutarak ortadan kaldırma yoluna gittiği değerlendirilebilir.

Türk halk kültüründe bu yönde başka uygulamalar da mevcuttur.

Kahramanmaraş’ta nazarının değdiği bilinen kişiler gittikten sonra oturdukları yere tükürülür. Böylece bu kişilerin sahip olduğu kötü gücün pislenerek ve aşağılanarak yok edilmesi amaçlanmış olmalıdır (Çıblak, 2004:116).

Aydın’ın Nazilli ilçesinin bazı bölgelerinde çocuklara kötülüklerin musallat olmaması için yüzlerine idrar sürülür (Çatık, 2013:50).

Kaynak kişinin nazara karşı gerçekleştirdiği uygulama ile verilen örneklerdeki uygulamalar birlikte düşünüldüğünde nazar veya başka kötülüklerin pislik olarak kabul edilen başka nesneler kullanılarak temizlenmesi veya onlardan korunulması inancının Türk halk kültüründe yer aldığı söylenebilir.

Kaynak kişinin nazara karşı bu uygulamasını bir başka yönden değerlendirmek de mümkündür.

Frazer'in "duygusal büyü" olarak nitelediği kavramın "kötülükleri aktarma" ilkesine göre insanlar acılarını, dertlerini veya üzerlerindeki diğer kötülükleri bir kişiye, hayvana veya başka bir nesneye aktararak onlardan kurtulabileceklerine inanmıştır. Ancak bu inanca göre kötülüğün aktarıldığı nesne kendisine dokunan ilk kişiye bu kötülüğü aktaracağından dikkatli olunması gerekir. Dünyanın farklı coğrafyalarındaki insan topluluklarında bu yönde uygulanan birçok pratik mevcuttur. Doğu Hint adalarından bazılarında cüzzamlı insanların yüzlerine belirli bir ağacın yapraklarıyla vurulması ve sonrasında bu yaprakların atılması söz konusudur. Madagaskar'da kötülüklerin aktarıldığı nesne (faditra) eğer külse ritüel sonunda rüzgâra savrulur, bir koyunsa oradan uzaklara götürülür, kesik bir para ise de derin bir suyun dibine atılır (Frazer, 2012:142-144).

Tüfeğinde nazar olması ihtimaline karşılık tüfeğini tuvalette tutan kaynak kişinin bu uygulaması Frazer'in verdiği örnekler ile benzerlik taşımaktadır. Zira Türk inanç dünyasında kötü ruhlara ya da insanlara kötülüğü dokunan iyelere inanmanın çok eski zamanlarda mevcut olduğu bilinmektedir. Buna göre değerlendirilecek olursa Türk kültüründe de kötülüğü başka nesnelere aktarma düşüncesi yer almış olabilir. Kaynak kişinin kendisini başarısızlığa uğratacak kötü bir durum olan nazarı tüfeğini tuvalete koyarak oradaki pisliğe aktarması ve bu pisliğin tuvalete dökülecek su ile uzaklaşacak olması Frazer'in ilkesi ve örnekleri ile benzerlik göstermektedir. Bu bağlamda düşünüldüğünde kaynak kişinin bu uygulaması, bu türden inançların Türklerin avcılıkla ile geçindikleri çok eski zamanlarda var olduğu ve günümüzde de -kaynağı ve anlamı unutulsa dahi- kısmen devam ettiğinin bir izi olarak düşünülebilir.

Avdan Önceki Eşten Ayrı Yatmak

Eski Türk avcılık kültüründe oluşan ritüeller dâhilinde, çıkılacak avın başarılı olmasını sağlamak için av öncesinde bazı uygulamalara başvurma yanında avın başarısızlığa uğramasına engel olmaya yönelik uygulamalar da söz konusudur. Görüşülen kaynak kişilerden ikisi buna örnek oluşturabilecek bir uygulama olarak ava çıkacakları günün gecesinde eşlerinden ayrı yatmaları hakkında bilgi aktarmıştır. Ayrıca anket katılımcılardan dördü de bu uygulamadan haber vermiştir.

“Ava gideceği akşam hanımından ayrı yatanları duydum. Hatta mesela eşiyle birleşmeyen insanlar da duydum. İlişki yapmıyor adam. Çünkü yaparsa ‘Ya bugün uğursuz olacağım, bir şey vuramayacağım.’ diye düşünüyor.” (KK53)

“Hanımdan ayrı yatma olayını bizim eski avcılar bahsederdi. ‘Ava çıkacağınız gün akşamdan çift yatmayın!’ derdi. (KK99)

Tablo 4.30. Ava çıkmadan önceki gece eşinden ayrı yatan anket katılımcılarının oranı

Ava Çıkmadan Önce Başvurulan Uygulamalar			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Avdan önceki gece eşten ayrı yatmak	4	2,5	28,6
Toplam	161	100,0	100,00

Bu uygulamanın ava temiz çıkılması gerektiği inancı ile değerlendirilmesi mümkündür. Eski Türk avcılık kültüründe de bu inanmanın varlığı bilinmektedir.

Şor Türklerinde orman ruhlarının avcılarının temiz ve dürüst olmasını istediğine inanılması ve buna bağlı olarak avcılarının ava çıkılacağı gün cinsî ilişkide bulunmaması Türk avcılık kültüründe avdan önce temiz olunması inancına örnek teşkil eder niteliktedir. Ayrıca Altay avcılarının da avdan önceki gece eşlerinden ayrı bir odada yatması bir başka örnek olarak verilebilir.

Eski dönem Türk toplulukları için avlanmanın gündelik hayattaki sıradan eylemlerden farklı bir önem taşıması söz konusudur. Avcılık geleneği içinde oluşan ve kutsallık içeren birçok farklı inanç ile ritüelin oluşması da bu durumun göstergesidir. Bu bağlamda, hayatlarında özel ve kutsal önem taşıyan avcılık faaliyeti için eski Türk topluluklarının öncelikle temiz olmaya dikkat etmesi olağandır. Cinsel ilişkiye girmek Şor ve Altay Türklerince “kirlenmek” olarak anlamlandırılmış ve ava temiz gidebilmek için avdan önceki gece kirlenmemek adına cinsel ilişkiye girilmemiş hatta -bu ihtimali ortadan tamamen kaldırmak adına- eşten ayrı yatılmış olmalıdır. Şor ve Altay Türklerinin avcılık geleneklerinde yer aldığı bilinen bu uygulamanın dört anket katılımcısı ve iki kaynak kişi tarafından da ifade edilmesi günümüz Türk avcılık geleneğinde kısmen devam ettiği şeklinde değerlendirilebilir.

4.3.2. Av Günü Yapılan Uygulamalar

Türk kültürünün en eski zamanlarından itibaren tasarlanma aşamasından bitiş aşamasına kadar kutsal bir süreç olarak görüldüğü bilinen avcılığın evden çıkmaya hazırlanmaktan av yerine kadar geçen süreç av yolcuğu olarak değerlendirilebilir. Bu süreç de avın diğer kısımları gibi avın başarıya ulaşmasında önemli yer tutar ve bu nedenle eski Türk kültüründe bu sürecin çeşitli kısımları hakkında bazı inanmalar ve bu inanmalara bağlı olarak gelişen çeşitli uygulamalar söz konusudur. Günümüz Türk avcılık kültüründe de avlanma süreci dâhilinde bazı uygulamaların varlığı yapılan görüşmelerde ve anket çalışmalarında tespit edilmiş ve değerlendirilmiştir.

4.3.2.1. Kutsallık İçeren Uygulamalar

Avcılığın günümüz modern toplumsal yaşamında eski çağlara nazaran hayati önemini yitirmesine rağmen belirli düzeyde hâlâ ciddi bir iş olarak görüldüğünü söylemek mümkündür. Kaynak kişilerden otuz üçü bu durumu ortaya koyar nitelikte ifadelerde bulunmuştur. Kaynak kişilerin ifadelerine göre bazı avcılarının ailesi avcılar ava giderken veya avlandıkları esnada kutsal nitelikli bazı uygulamalarda bulunur. Anket katılımcılarından yetmiş dokuzu da bu yönde görüş belirtmiştir.

Tablo 4.31. Anket katılımcılarının ailesinin avcı ava çıkmadan önce başvurduğu uygulamaların dağılımı

Avdan Önce Avcının Ailesinin Başvurduğu Uygulamalar			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Avcı ava giderken arkasından eşinin süpürge atması	2	1,2	1,2
Güle güle, uğurlar olsun vb. dememelidir, mutlaka Rastgele demelidir.	62	38,5	39,8
Avcı ava giderken ev halkı avcının avının iyi geçmesi için dua etmelidir.	17	10,6	50,3
Yok	76	47,2	97,5
Gönül Rızasıyla Uğurlamalı	4	2,5	100,0
Toplam	161	100,0	100,00

Bu uygulamalar şu şekilde değerlendirilebilir:

Avcının Ailesinin Avın Başarısı İçin Dua Etmesi

Kaynak kişilerden ikisi ailelerinin onların korunması veya avlarının başarılı olması için Allah’a dua ettiklerini ifade etmiştir.

“Annem başıma bir şey gelmesin diye dua eder.” (KK100)

“Benim ailem dua eder. Ayrıca ben 11’e kadar beklerim, 11’e kadar fişek atmadım mı hemen eve telefon ederim, eşime. ‘Hanım şu duayı ediver de gönderiver.’ derim. Kendi bildiği bir şey (dua) var herhâlde. Hatta bir gün avda beş-altı kişi oturuyoruz. Halil İbrahim abi var bizim, benden yaşlı. ‘Halil, ne duası?’ dedi. ‘Valla bizimki Ayetü’l Kürsî okuyor.’ Hemen telefon etti eşine. ‘Bak Halil eşine Ayetü’l Kürsî okutturuyormuş, tavşanı vuracak şimdi. Sen de bir okuyuver!’ dedi. İnanır mısın, dereye indik hemen, köpek ferma yaptı, tavşanı vurdum. Yarım saat geçmedi aradan.” (KK90)

Anket katılımcılarından on yedisi de avcının ailesinin avın iyi geçmesi için dua ettiği bilgisini vermiştir.

Tablo 4.32. Kendisi ava çıkmadan önce ailesinin dua etmesi gerektiğine inanan anket katılımcılarının oranı

Avdan Önce Avcının Ailesinin Başvurduğu Uygulamalar			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Avcı ava giderken ev halkı avcının avının iyi geçmesi için dua etmelidir.	17	10,6	50,3
Toplam	161	100,0	100,00

Bu uygulama için, avcının ailesinin avın başarılı olması veya avcının av esnasındaki tehlikelerden korunması amacıyla kutsaldan yardım istediği değerlendirmesinde bulunmak mümkün olabilir. Bununla birlikte eski Türk avcılık kültüründe avcının ailesinin ve oba halkının iyeleri veya ruhları rahatsız edecek hareketlerden kaçınmaları ve böylece ava katkıda bulunmaları inancının günümüz Türk avcılık kültüründe İslamiyet’e uygun olarak Allah’a dua etmek şeklinde devam ettiği söylenebilir.

Aile Bireylerinin Avcıyı Sadece Kalıplaşmış Dua İfadeleri Kullanarak Uğurlaması

Görüşülen kaynak kişilerden otuz birinin ifadelerine ve altmış iki anket katılımcısının aktardığı bilgiye göre ev halkının avın başarılı geçmesine yönelik dikkat etmesi gereken bir husus vardır. O da avının başarılı olması için avcıya sadece “Rastgele, avın kanlı olsun, avın bereketli olsun!” gibi avlanmanın doğasına uygun, dua niteliğinde sözler söylemeleridir.

“Rastgele, avın kanlı olsun, avın bereketli olsun” derler. (KK1, KK4, KK7, KK11, KK12, KK22, KK24, KK28, KK29, KK47, KK48, KK50, KK51, KK52, KK54, KK60, KK67, KK85, KK102).

Avcı ava giderken ev halkının onu uğurlaması esnasında kullandığı dua ifadeleri avcıyı ava hazırlamakla birlikte avın başarıya ulaşmasında kutsaldan yardım talep etmek şeklinde de değerlendirilebilir.

Kaynak kişilerden bir kısmının ifadeleri ise ev halkının avcıyı uğurlaması sırasında sadece av ile ilgili dua kalıplarını kullanmaları gerektiğini belirtmiştir. Kaynak kişiler ev ahalisinin onları uğurlarken avla ilgili söz kalıpları yerine sıradan uğurlama sözleri kullanmalarının uğursuzluk getireceğini ve avın başarısız geçeceğini ifade etmiştir.

“Mutlaka “Rastgele” veya “Avin kanlı olsun” gibi şeyler söylemelidir. “Güle güle”, “Uğurlar olsun” dememelidir. Ava giden kişiye “rastgele” veya “avin kanlı olsun” yerine “uğurlar olsun” falan denirse uğursuzluktur.” (KK25, KK27, KK46, KK49, KK76, KK78, KK106, KK114, KK125)

Kaynak kişilerin aktardığı bu durumun o an avlanma süreci içerisinde bulunduğu yani aslında avın çoktan başlamış olduğu ile alakası olmalıdır. Planlanma aşamasından itibaren başlayan avlanma süreci o an devam etmektedir ve avla alakalı olmayan sıradan kalıplar av sürecini zarara uğratabilir. Eski zamanlardan itibaren Türk kültüründe özel yeri olan avlanma, birçok inanç ve bu inançlara bağlı uygulamalar nedeniyle gündelik hayattan farklı kutsal bir saha olarak algılanır. Bu nedenle avcılar uğurlanırken günlük hayata ait sıradan ifadelerin kullanılması av sürecinin kutsal alanın dışına çıkarılması ve normal yaşama indirgenmesi anlamına gelir.

İki kaynak kişinin ifadesi avın gündelik faaliyetlerden farklı bir alan olduğu için avcının günlük sıradan ifadeler ile uğurlanmaması gerektiğini belirtmiştir.

“Hanım sabah seni ava gönderirken uğurlamaz, ‘Rast gelsin!’ der. Avcı uğurlanmaz. Avcı uğurlamak ava iyi gelmez. Avcıya ‘Uğurlar ola’ denmez. Ama pazara gitsen uğurlar olsun denir. Ama avda uğurlanmaz.” (KK21)

“Avcıya güle güle denmez, rastgele denir, sözleri vardır. Sonuçta av bulmaya gidiyorsun, o yüzden rastgele demek daha doğru. Çünkü av rast gelsin sen de avlan. Diğer türlü ‘Güle güle git, güle güle gel’ demek olur.” (KK2).

Tüm bu ifadeler ve bilgiler doğrultusunda denilebilir ki avcılarının aileleriyle bir bütün olarak avlanma sürecine dâhil olması söz konusudur ve bu süreç her aşamasıyla kutsallık taşır. Bu yönüyle günlük faaliyetlerden tamamen ayrı bir faaliyet alanı olan avcılık günlük hayatla ilişkilendirildiğinde sıradanlaştırılmış olacaktır. Buna sebep olmamak adına avcılar kadar avcının ailesi de dikkatli davranmalı, av süreci boyunca sözlerine dikkat etmeli ve avın kutsallık yönünü bozacak sözler sarf etmemelidir.

Evden Besmele Çekerek Çıkmak

Görüşülen kaynak kişilerden on dördü ava gitmek için evden çıkarken sağ ayakla çıkmak, besmele çekmek, dua etmek gibi bazı uygulamalarının olduğunu ifade etmişlerdir.

“Av gitmek için kapıdan çıkarken besmele çekerek çıkarım.” (KK12, KK21, KK50, KK57, KK73, KK85)

“Ava giderken bildiğim duaları okuyarak gidiyorum.” (KK45, KK76, KK89, KK90, KK111, KK112, KK114)

“Kapıdan çıkarken sağ ayakla çıkarım ve besmeleyle çıkarım.” (KK116)

Yapılan anket çalışmasının katılımcılarından bir tanesi ava gitmek için evden çıkarken besmele çektiğini aktarmıştır.

Tablo 4.33. Ava giderken evden besmele ile çıkmak gerektiğine İnanan anket katılımcılarının oranı

Ava Giderken Besmele ile Çıkmak			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	1	,6	,6
Hayır	160	99,4	100,0
Toplam	161	100,0	100,00

Evden ayrılma aşaması av yolunun başlangıcı olarak kabul edilecek olursa günümüzde bu amaç doğrultusunda İslamiyet'e uygun uygulamaların yerine getirildiği düşünülebilir.

İslamiyet'e göre her işin başlangıcının besmele olması dolayısıyla, çıkılan avın başarılı ve kazasız bir şekilde gerçekleşmesi için avcıların evden besmele çekerek çıkması İslamiyet'in gereği bir uygulamadır. Ayrıca İslamiyet'in bir gereği olarak insanlar isteklerini Allah'a dua ederek diler. Bu nedenle de kaynak kişilerin avın iyi ve sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi yönünde Allah'a dua etmeleri ve/veya namaz kılıp sure okumaları İslamiyet'e uygun bir şekilde yerine getirilmiştir. Bununla birlikte eski Türk avcılık kültüründe avın iyi ve güvenli bir şekilde gerçekleşmesi için iyeler etrafında bazı ritüeller olması ile günümüz Türk avcılık kültüründe bunların Allah'tan isteniyor olması birlikte değerlendirilecek olursa avlanma sürecinin bir parçası olan av yolunda günümüzde de kutsala yönelik uygulamalarda bulunduğu ancak bunun İslamiyet'e uygun bir şekilde devam ettirildiği düşünülebilir.

Av yoluna çıkarken gerek eski gerekse günümüz Türk avcılık geleneğinde kutsala sığınılması yoluyla kutsalın onayının alınması avcılarının motivasyonlarını artırmaya yönelik çok önemli bir eylem olarak değerlendirilebilir. Ayrıca kimi zaman oldukça tehlikeli hatta ölümle burun buruna geline bir süreç olan avlanma esnasında kutsalın yardımının olacağı inancının avcılarının daha cesur ve güçlü olmalarını sağlamaya yönelik bir işlev gördüğünü söylemek de mümkündür. Bunlara ek olarak av süreci boyunca avcılarının güvenliği ve avın başarısı için ilahi bir korunma gerekliliği de söz konusudur. İslamiyet'e göre hem hayır hem de şer Allah'tan gelen vakalar olduğundan avcılar evden besmele ile çıkarak, bazı dualar okuyarak Allah'tan kendilerine hayır vermesini, şer vermemesini dilerler.

Av Yoluna Bir Taş Bırakmak

Eski Türk avcılık kültüründe planlanma aşamasından eve geri dönülmesine kadar bütüncül bir süreç olarak düşünülen avcılık faaliyeti dâhilinde av yoluna bir taş bırakmak, yoldaki bir ağaca çaput bağlamak veya ormana hayvan şeklinde hamurlar bırakmak gibi avın başarılı olması adına birtakım ritüellerin uygulandığı bilgisine literatür taramalarında ulaşılmıştır.

Anket katılımcılarından on üçü avın başarılı geçmesi için av yolunda bazı uygulamalarda bulunduğunu belirtmiştir. Bu uygulamaların eski Türk avcılık kültüründe karşılıklarının olması dikkat çekicidir. Anket katılımcılarının verdiği bu cevaplar eski Türk avcılık kültüründe av yolculuğu sırasında iyelere yönelik olarak başvuru uygulamalarının

günümüz Türk avcılık kültüründe izlerinin bulunduğu şeklinde değerlendirilebilir. Bununla birlikte görüşülen kaynak kişilerden bu yönde bir bilgi aktaran olmamıştır.

Çalışma kapsamında yapılan anket çalışmasında altı katılımcı ava gittikleri yola bir taş bıraktığını belirtmiştir. Yüz yüze görüşülen kaynak kişilerin ifadelerinde bu bilgi tespit edilmemiştir.

Tablo 4.34. Ava gittiği yola bir taş bırakan anket katılımcılarının oranı

Ava Giderken Yola Bir Taş Bırakırım			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	6	3,7	3,7
Hayır	155	96,3	100,0
Toplam	161	100,0	100,00

Avda başarının sağlanması için av yoluna bir taş bırakılması Altay Türklerinde görülen bir uygulamadır ve Altay avcılarının av yolunda bir obooya rastlamaları hâlinde bu obooya bir taş bıraktıkları ve aynı zamanda içlerindeki yaşlı avcıların alkış söylediği bilinmektedir. Buradaki amaç çıktıkları avın başarılı olmasını sağlamak için yol iyisini memnun etmek istemeleridir. Anket çalışmalarında buna yönde bir bilginin tespit edilmesi eski Türk avcılık inanç ve uygulamalarından biri olan yola taş bırakma uygulamasının -günümüzde iye inancı olmamasına rağmen- günümüz Türk avcılık kültüründe az da olsa varlığını sürdürmesi şeklinde yorumlanabilir.

Av Yolundaki Bir Ağaca Çaput Bağlamak

Anket katılımcılarından yedisi av yolundaki bir ağaca çaput bağladıklarını bildirmiş, kaynak kişilerden bu yönde bir bilgi edinilmemiştir.

Tablo 4.35. Ava giderken yoldaki bir ağaca çaput bağlayan anket katılımcılarının oranı

Ava Gideken Yoldaki Bir Ağaca Çaput Bağlarım			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	7	4,3	4,3
Hayır	154	95,7	100,0
Toplam	161	100,0	100,00

Altay avcılarının daha önce örneklenmiş olan bu uygulama kutsal bir süreç olan avcılığın yolculuk aşamasında kutsallığın devamı adına yol iyesine bir çeşit kansız kurban sunulması olarak düşünülebilir. İslam dâhilinde bu şekilde bir kurban uygulaması olmamasına rağmen günümüz Türk avcılık kültüründe bu uygulamanın tespit edilmesi eski Türk inançlarına bağlı olarak gelişen eski Türk avcılık kültüründeki bir uygulamanın İslami dönemde de korunduğunun bir izi şeklinde yorumlanabilir. Bununla birlikte çaput bağlama uygulamasının Türk kültüründe avcılık haricinde de bulunduğunu hatırlamak yerinde olacaktır.

Av yerine ulaşan avcılar için avlanma sürecinin yolculuk aşaması bitmiştir ancak henüz avlanma eylemi başlamamıştır. Avlanma eylemine başlamadan önce yapılması gereken birtakım hazırlıklar söz konusudur. Bu hazırlıklar avın başarılı geçmesi için teknik ve taktik hazırlıklar olduğu kadar ava odaklanmayı sağlama amaçlı bazı hazırlıkları da içermelidir. Teknik ve taktik hazırlıklar avcı veya avcılarının kendi iradelerine bağlı olsa da hazırlık aşamasının diğer safhalarının kendi iradelerinin dışında, bir başka deyişle kutsalın takdirinde olduğu düşünülür. Bu kısım aynı zamanda av ve avcı arasında az sonra gerçekleşecek bir çeşit savaşa, yani ölüm ve öldürmenin gerçekleşeceği anlara yaklaşıldığı bir an olduğu için de mutlaka kutsalın onayının alınmasını gerektirir. Yaşanacakların bir cinayet değil kutsalın yarattığı doğal sürecin bir parçası olabilmesi için bu doğrultuda bazı ritüeller uygulanır.

Çalışmanın ikinci bölümünde aktarıldığı üzere Altaylı ve Tubalı avcılarının avlanacakları bölgeye ulaştıkları ilk günün sabahında dağ iyesine un ile sunu yapmaları ve Şor avcılarının kurban ile ateşe yönelmeleri sonrası ava başlamaları eski Türk avcılığında ava başlamadan önceki uygulamalardır. Tarih boyunca çeşitli inanç katmanlarının söz konusu olduğu Türk avcılık geleneğinde ritüeller ile onay alınan kutsal elbette farklılıklar gösterebilir, bu ritüeller kısmen veya tamamen unutulmuş olabilir.

Eski Türk avcılık günümüz avcılık geleneğinde ava hazırlık ritüelleri açısından benzerlik ya da farklılıkların bulunup bulunmadığını saptamak amacıyla kaynak kişilere av yerine ulaştıktan sonra ava başlama öncesinde neler yaptıkları sorulmuş, kaynak kişilerin on altısı⁴⁹ ava başlamadan önce özel bir uygulamada bulunmadığını ifade etmiştir. Bununla

⁴⁹ KK3, KK20, KK40, KK45, KK46, KK51, KK55, KK60, KK64, KK65, KK66, KK68, KK75, KK77, KK84, KK115

birlikte bazı kaynak kişiler av yerinde ava hazırlık aşamasında kutsallık içeren bazı uygulamalara başvurduklarını bildiren ifadelerde bulunmuştur.

Fişekleri Tüfeğe Koyarken Besmele Çekmek

Kaynak kişilerden doksan üçü av yerinde ava başlama öncesinde herhangi özel bir uygulamada bulunup bulunmadıkları ile ilgili soruya tüfeklerine fişekleri koydukları anda besmele çektiklerini belirtmiştir

“Ava başlamadan önce tüfeğe fişekleri koyarken besmele çekilir ya da Bismillah denir.”⁵⁰

Anket katılımcılarının yirmi altısı av yerinde ava başlamadan önce herhangi bir uygulamada bulunmadıklarını belirtirken bazı uygulamalarda bulunduğunu belirten yüz otuz beş katılımcının yüz yirmi yedisi ise tüfeklerini doldururken besmele çektiğini aktarmıştır.

Tablo 4.36. Ava başlamadan önce anket katılımcılarının başvurduğu uygulamaların dağılımı

Ava Başlamadan Önce Başvurulan Uygulamalar			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Besmele çekip dua etmek	50	31,1	31,1
Fişekleri tüfeğe koyarken besmele çekmek / dua etmek	77	47,8	83,9
Toplam	161	100,0	100,00

İslam hukukuna göre bir avcı avına okunu atarken/ateş ederken veya eğitilmiş hayvanını salarken “Bismillah” veya “Bismillahi Allah u Ekber” demelidir. Bu durum Mâide suresi 4. Ayette Allah’ın adının açıkça zikredilmesi olarak yer alır. Bununla birlikte avın heyecanıyla bu unutulursa av haram sayılmaz (Furat, 2013:233).

Eski Türk avcılık kültüründe Altay ve Şor Türklerinin ava başlamadan önce yaptıkları sunu ve kurban ritüelleri iyeleri memnun etme ve onların onayını almaya yönelik ritüellerdir. Kaynak kişilerin ve anket katılımcılarının, tüfeklerine fişek sürerken besmele

⁵⁰ KK1, KK2, KK4, KK5, KK6, KK9, KK10, KK11, KK12, KK13, KK14, KK15, KK16, KK17, KK18, KK19, KK21, KK22, KK23, KK24, KK25, KK26, KK31, KK32, KK33, KK34, KK36, KK37, KK38, KK39, KK41, KK42, KK43, KK44, KK47, KK48, KK49, KK50, KK52, KK53, KK54, KK58, KK62, KK67, KK69, KK70, KK71, KK72, KK73, KK74, KK75, KK76, KK78, KK79, KK80, KK81, KK83, KK85, KK87, KK88, KK89, KK90, KK91, KK92, KK93, KK94, KK95, KK96, KK97, KK99, KK100, KK101, KK102, KK103, KK104, KK105, KK106, KK107, KK108, KK109, KK110, KK112, KK113, KK114, KK116, KK117, KK118, KK119, KK120, KK121, KK122, KK124, KK125

çekmeleri ise İslamiyet'in emrettiği üzere ava başlamadan önce Allah'ın adını anmaları gerekliliğini yerine getirmeleridir. Bu eylem İslam inancına uygun olarak gerçekleştirilen bir nevi kutsalın onayını alma uygulaması olarak değerlendirilebilir. Bu anlamda her ne kadar inançlar birbirinden tamamen farklı olsa da her iki dönemdeki eylemler kutsal gereklilik ve kutsalın onayını alma bakımlarından birbirine benzetilebilir. Altay ve Şor Türkleri inançlarına uygun şekilde iyelerin onayını alırken günümüz Müslüman Türk avcıları da Allah'ın adını anarak O'nun emrini yerine getirmiş ve onayını almış olur. Bu bağlamda eski Türk avcılık geleneğindeki av öncesinde kutsalın onayını alma uygulamalarından birinin günümüz Türk avcılık geleneğinde İslam'a uygun olarak benzer şekilde devam ettiği söylenebilir. Her iki dönemdeki bu eylemler ile avcılar ilahî onayı almış olur ve böylece avlanma faaliyeti bir cinayet olmaktan çıkarak inanç anlamında legal bir faaliyete dönüşür.

4.3.2.2. Kutsallık İçermeyen Uygulamalar

Avcının Arkasından Süpürge Atmak

Görüşülen kaynak kişilerden dokuzunun aktardığı bilgilere göre avcı ava giderken ailesinin başvurduğu uygulamalardan bir tanesi de avcının arkasından süpürge atmak veya avcının sırtına süpürge ile vurmaktır. Anket katılımcılarının ikisi de bu yönde görüşte bulunmuştur. Bu uygulama sayesinde avcının bol av hayvanı avlayacağına inanılır.

Tablo 4.37. Kendisi ava çıkarken ailesinin arkasından süpürge atması gerektiğine inanan anket katılımcılarının oranı

Avdan Önce Avcının Ailesinin Başvurduğu Uygulamalar			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Avcı ava giderken arkasından eşinin süpürge atması	2	1,2	1,2
Toplam	161	100,0	100,00

Dokuz kaynak kişiden beşi, avcının eşi veya kızının ava giden avcının arkasından süpürge attığını veya sırtına süpürge ile vurduğunu belirten uygulamadan genel anlamda bahseden ifadelerde bulunmuştur.

“Avcı ava giderken hanımı veya kızı arkasından süpürge atar veya sırtına süpürge ile vurur.” (KK22, KK34, KK44, KK99, KK103)

İki kaynak kişi de bu uygulamaya şahitlik ettiği tecrübelerini aktarmıştır.

“Dedem veya babam ava giderken babaannem evde kullandıkları çalı süpürgesi ile sırtlarına vururdu. ‘Avın kanlı geçsin!’ diyerek evden uğurlardı, ‘Rastgele’ derdi. Annem de aynı şekilde babam ava giderken süpürge ile sırtına vururdu. ‘Rastgele, avın kanlı olsun!’ derdi.” (KK82)

“Şöyle bir anım var. Benim 1989 Bulgaristan göçmeni bir arkadaşım var, Hüsrev. ‘Aga’ deriz. Malzemeleri annesinin evinde duruyordu, kendisi başka bir evde duruyordu. Arkadaşı aldık, onun evinin önüne vardık. Çıktı arkadaş, arkasından annesi geldi. Yaşlı bayağı. Ev süpürgeleri vardır. Eski, sarı olanlardan; ot süpürgesi derler ya. Dört-beş ayak merdiven var. Arkadaş indi, arabaya eşyalarını koyuyor. Nine -nine derdim ben annesine- süpürgeyi arkasından attı böyle. ‘Nine niye attın süpürgeyi?’ dedim. ‘Uşağımın şansı gelsin diye attım’ dedi.” (KK91)

Kaynak kişilerden ikisinin ifadesi ise avcının avda başarılı olması için ev halkının başvurduğu bu uygulamanın dayanağı olan inancı ortaya koymaktadır.

“Bazen süpürge atarlar, bazen ‘Allah "rast getirsin!’ derler. Süpürge atarsa av süpürülerek gelirmiş.” (KK21)

“Hanımın varsa, kızın varsa, bekarsan annen arkandan süpürge atar. Kadınlar süpürge atar, süpürüp gelsin anlamına geliyor. Av vursun gelsin yani.” (KK31)

Kaynak kişilerin ifadelerine göre avcının eşi, annesi veya hanımının avcının sırtına süpürge ile vurması avcının çok sayıda av bulması ve o avları süpürge ile süpürürcesine ele geçirmesini sağlamak için yapılmaktadır. Bu benzetme nitelikli uygulama Frazer’in “duygusal büyü” olarak adlandırdığı inanca uygundur. Duygusal büyü’nün ilkelerinden bir tanesi bir etkide bulunmak istendiğinde o etkiyi “taklit” etmektir. Bu mantıkla gerek eski çağ gerekse günümüz toplumlarında uygulanan birçok örnek vardır. Avcı ailelerinin bu pratiği de bir süpürge’nin ortalığı silip süpürmesi gibi avcının da önüne çıkacak avları silip süpürmesini sağlamaya yönelik taklit niteliğinde bir çeşit duygusal büyü olarak değerlendirilebilir.

Avcının Tüfeğinin Üzerinden Atlamak

Görüşülen kaynak kişilerden ikisi çıkacakları avın iyi geçmesi için ava gitmeden önce hanımlarını tüfeğin üstünden atlattıklarını belirtmiştir. Anket katılımcıları tarafından bu yönde bir bilgi aktarılmamıştır.

“Eskiden, tüfeğin üstünden hanımı atlatıyorduk. Ava gitmeden önce uğur olsun diye.” (KK119)

“Hanımı tüfeğin üstünden geçirtirdim ama yapmıyor eskisi gibi. Av vurup getirmeyeyim diye. Önceden atla derdim atlardı. Şimdi onu da yapmıyor. ‘Getirme, diyor zaten; eve getirme!’ diyor.” (KK121)

Kaynak kişilerin avın iyi geçmesi için başvurduğu bu uygulama Türk kültüründe ateşin üzerinden atlanması yoluyla kötülüklerden arınma uygulaması olan “alazlama”yı çağrıştırmaktadır. Türk kültüründe ateşin temizleyici gücü ile insanları, hayvanları veya nesneleri kötülüklerden arındırdığı inancı bulunmaktadır. Buna benzer şekilde Türk avcılık kültürü içinde tüfekle birlikte ateşin üzerinden atlama uygulaması da vardır ve bu uygulama hakkında çalışmanın ileriki bölümlerinde geniş bilgi verilecektir. Bununla birlikte kaynak kişilerden birinin eve av getirmemesi için hanımının tüfeğin üzerinden atlamayı bıraktığını söylemesi önemli bir ayrıntıdır. Bu ifade hakkında ayrıntılı düşünülecek olursa tüfeğin üzerinden atlama uygulamasının avın başarıya ulaşmasını sağlayacağına olan inancın hayli güçlü olduğu sonucuna varılabilir. Öyle ki önceleri eşinin avda başarılı olması için tüfeğin üstünden atlayarak avın başarısını sağlamada sorumluluk alan eş, kocasının eve av getirmesini istemediğinde bu uygulamayı yerine getirmeyerek avın kendi isteği yönünde başarısız olmasını sağlayacağına inanmaktadır. Buna göre daha önceleri av öncesinde avcının eşinin tüfeğin üzerinden atlaması avın başarılı olmasına katkıda bulunmuş olmalıdır. Bu bağlamda eşlerin av öncesinde uyguladığı bu pratikle avcılarının av sürecine bizzat katılarak sorumluluk aldığı, katılmayarak da bu süreci olumsuz etkileyebildiklerine dair bir inancın varlığından söz edilebilir.

Aile Bireylerinden Uğur İçin Yiyecek Almak

Kaynak kişilerden bazıları ava çıkmadan önce aile bireylerinin avcının çantasına az ya da çok yiyecek koymasını “uğur katmak” olarak ifade etmiş ve bu uygulama hakkındaki tecrübelerini aktarmıştır.

“Uğur katıverirler torbana. Rahmetlik babaannem vardı. Avcı eşiydi. Dedem avcıydı. Bana bir uğur, mesela en azından bir şeker, verdiği zaman o gün kesin av vururum. Köpeğim avlasın veya avlamasın hiç önemli değil, o gün vururum av.” (KK71)

“Mesela uğur olarak bir tane elma katarlar torbana. Pasta, kek gibi bir şeyler katarlar.” (KK72)

“Annem uğur gelsin diye kuru üzüm, elma falan katıverirdi.” (KK73)

“Arkadaş arasında “Uğur aldın mı?” falan denir. Mesela rahmetli annem ben ava giderken muhakkak cebime bir şey koyardı. Yiyecek bir şey. Babam rahmetlikte olurmuş. Ben annemin yanından ava gittiğimde illaki benim cebime bir şey koyardı.” (KK74)

Kaynak kişilerin avcıya uğur getireceği yönünde ifade ettiği bu uygulama iki yönlü olarak değerlendirilebilir. Bunlardan birincisi avcının en sevdiği ve güvendiği kişilerden biri tarafından uğurlu gelecek bir objeyle donanmasıdır. Böylece torbasına uğur katılan bir avcı kendinden daha emin bir şekilde ava gider ve motivasyonu yüksek bir şekilde avlanır. Avcının kendine güveninin ve motivasyonunun yüksek olması diğer tüm işlerde olduğu gibi avlanmada da başarı şansını yukarıya taşıyacaktır.

Avcının çantasına uğur olarak yiyecek katılmasının diğer bir işlevi de hangi şartlarda ve ne kadar süre devam edeceği bilinmeyen av faaliyeti sırasında avcının ihtiyaç duyabileceği yiyeceğin sağlanmasıdır. Uzun süren bir avda acıkan avcı bu yiyecekler ile hem karnını doyurur hem de yediği “uğurlu” yiyeceklerle motivasyonu artar.

Her iki işlev birlikte değerlendirildiğinde avcının çantasına ailesi tarafından uğur getireceği düşünülen yiyecek katılması avın başarıya ulaşmasında avcı için hem maddi hem de manevi anlamda bir destek olarak düşünülebilir. Bu uygulama ile avcının ailesi de avlanma sürecine bizzat katılır ve avın başarıya ulaşmasında sorumluluk almış olur.

Kaynak kişilerden biri babasının ava gittiği zamanlarda konuyla ilgili şahit olduğu bazı uygulamaları aktarmıştır. Kaynak kişinin ifadesine göre babası ava giderken annesi bir simit yapıp babasının tüfeğinin namlusuna geçirir. Babası, ava giderken uğurlu gelmesi için yanına bir sarımsak ile bir kurşun boru alır ve bunu oğluna da öğretir.

“Babam benim çok eski avcı. Ava gideceği sabah annem kalkardı, simit yapardı. Ufak bir simit, tek simit. Onu tüfeğin namlusundan geçirir evin hanımı, -Bildığımız simidi, köy

yerinde ne kadar yapılabilir? Susamsız falan bir simit, bir tane halka yapılır- çıkarken de adamın sırtına süpürgeyle vurur. Böyle bir inanç vardı. Simit yapılırdı muhakkak. (Hanımı) simidi namludan geçirir, bırakır; avcı kendi alır namludan. Hep yapılırdı. Babam başka türlü hiç ava çıkmazdı.” (KK94)

Kaynak kişinin bu ifadelerinde biri avcının kendisi tarafından diğeri ise eşi tarafından uygulanan iki pratik söz konusudur. Avcının eşinin uygulamasına bakılacak olursa bunun diğerkaynak kişilerin bahsettiği “ev halkından uğur yiyeceği alma” ile benzerlik taşıdığı görülür. Avcının eşinin bir simit yaparak avcıya vermesi bir yönüyle avcının uğur kavramıyla bir nevi kutsanması diğeryönüyle de avcıya yiyecek verilmesi olarak düşünülebilir. Ancak burada diğerkaynak kişilerin anlattığı benzer uygulamalardan farklı olarak avcı eşi yaptığı simidi avcının tüfeğinin namlusuna asar ancak bu simidi avcının kendisi alır. Bu durumda ritüelin birden çok aşaması söz konusudur. Eşine simit vererek ritüeli kadın başlatırken simidin tüfeğe asılması aynı zamanda tüfeğin de kutsanması olarak düşünülebilir. Ritüelin son aşaması ise tüfeğine asılan simidi bizzat alan avcının kutsanan nesneyi kabul etmesi ve motive olmasıdır. Avcının uğur için yanına sarımsak ve kurşun boru alması ise ilgili başlıklarda değerlendirilecektir.

Uğur İçin Sarımsak Taşımak

Görüşülen kaynak kişilerden biri babasının ava giderken yanında mutlaka sarımsak aldığını ve bunu ona da öğütlediğini ifade etmiştir.

“Babam çantasında bir sarımsak bir kurşun bulundururdu. ‘Muhakkak bulunsun!’ derdi. O zaman su tesisatı için kurşun borular vardı. Onu çantasında bulundururdu. Uğur diye yani, atmak için değil. Bir kurşun bir sarımsak. Rahmetli babam bana da tembihlerdi. ‘Oğlum bunu ayırma çantandan.’ derdi. ‘Uğur’ derdi.” (KK94)

Kaynak kişinin ifadesine göre kaynak kişinin babası ava giderken yanına mutlaka bir sarımsak ve bir kurşun boru alır hatta bunu oğluna da öğütler.

Sarımsak her ne kadar avcı tarafından bir uğur olarak söylense de avcının yanında bir çeşit ilk yardım malzemesi olarak taşınacaktır. Avlanma faaliyeti esnasında sarf edilen efor nedeniyle gerçekleşen tuz kaybı, dağlık alanlarda sıklıkla rakımın değişmesi veya herhangi bir nedenle tansiyonun düşmesine karşılık bazı avcılar yanlarında sarımsak bulundurur. Avcı böyle bir duruma düşerse yanındaki sarımsağı yediğinde tansiyonu normalleşecek ve evine

sağ salim dönebilecektir. Bir kaynak kişinin avda başından geçen olayı aktardığı bir ifade bu işlevi kanıtlar niteliktedir.

“Bizim ‘Büyük Dağ’ var. Su yok dağda. Dağ geniş. Tansiyonum yükseldi, gözlerim karardı. Gündüz gece gibi oldu. Gözlerim görmüyor. ‘Göremiyor herhâlde bu.’ (dedi birisi). ‘Rastgele’ (dedim). Tüfeği omzuma taktım. ‘Ne yapıyorsun?’ dediler. ‘Ya ben göremiyorum.’ dedim. O arkadaşlarla hep beraber oturduk. Öğle vaktiydi. ‘Haydi yemek yiyelim!’ falan dendi. Çoban sofrası kuruldu, av sofrası. İçimizdeki tecrübeli avcılardan biri herhâlde ‘Benim torbada sarımsak var ya, telaş yok.’ dedi. Sarımsağı çıkardı. İki diş yedim. On-on beş dakika sonra benim gözler açıldı. Sarımsağın faydasını orada yaşadım, gözlerim gördü.” (KK89)

KK89’un ifadesinde yer alan tecrübesi avda yanında sarımsak bulundurmanın işlevini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Buradan hareketle, KK94’ün ifadesinde uğur olarak bahsettiği bu uygulama bir inanca bürünerek işlev gören bir uygulama olarak değerlendirilebilir.

Ava Belirli Sayıda Fişek ile Çıkmak

Kaynak kişilerden üçünün avdan önce gerçekleştirdiğini belirttikleri uygulamalar kutsala sığınmanın haricinde uğur-uğursuzluk anlayışıyla ilgilidir.

“Ben çift sayı fişek alırım. Bakarım dokuz taneyse mesela ona tamamlarım.” (KK14)

“Ben yanıma tek sayıda fişek alırım. Keklik avına giderken 11-13 fişek koyarım. Lökşe zamanı olursa çok atarız belki diye 17-19 fişek koyarım” (KK16)

Türk kültüründe sayıların uğuru veya uğursuzluğu konusu eski dönemlerden itibaren süregelen inanmalardan biridir. Bu durum İslam inancı içerisinde de devam etmiş 3, 7, 40 sayılarının uğurlu kabul edilmesi gibi sayılarla ilgili birçok inanma halk arasında hâlen varlığını sürdürmektedir. Kaynak kişilerin ifadeleri incelendiğinde sayılarla ilgili uğur-uğursuzluk yönündeki inanmayı devam ettirdikleri ancak uygulamalarının birbirinden farklı oluşu sayılara yönelik ritüelin farklı yönlerde algılandığını ortaya koymaktadır.

Av Arkadaşlarına Başarı Dilemek

Kaynak kişilerden on tanesi ava başlamadan önce özel bir uygulama mahiyetinde - varsa- av arkadaşlarına “Rastgele” dediklerini ve/veya “kazasız belasız” dediklerini belirtmiştir. Anket katılımcıları bu yönde bir bilgi aktarmamıştır.

“Ava başlayacağımız zaman; ‘Rastgele arkadaşlar, kazasız belasız’ deriz, ava başlarız.” (KK7, KK8, KK27, KK28, KK30, KK61, KK63, KK82, KK86, KK123)

İlk bakışta sadece bir iyi dilek, bir temenni cümlesi gibi görünse de bu kalıp sözler ava dair bir çeşit kısaltılmış duadır. Avcıların av öncesi veya av sırasında birbirlerine söyledikleri “rastgele” ifadesi karşısındaki avcının avla karşılaşması ve avının başarıya ulaşması anlamında Allah’tan yardım isteme şeklidir. Bu manada kutsal bir süreç olan avlanmanın başlangıcı veya avlanma esnasında uygulanan kısa bir ritüel olarak kabul edilebilir. Avcılar arasında bu kısa ifadenin eşdeğeri olarak “Avın kanlı olsun” veya “Avın bereketli olsun” cümleleri de kullanılır.

Avcıların avdan önce birbirlerine veya avlanma esnasında karşılaştıkları başka avcılara karşı kullandıkları “kazasız belasız” ifadesi de tahmin edileceği üzere “Avın kazasız belasız geçsin!” duasının kısa söylenişidir. Avlanma süreci boyunca avcılar için her an bir tehlike ihtimali söz konusudur. Av yolculukları esnasında kaza geçirilmesi, av esnasında çeşitli av kazalarının olması, gerek doğa şartları gerekse hayvan saldırısı kaynaklı yaralanma veya ölüm gibi tehlikeli durumların gerçekleşmesi her zaman olasıdır. Bu tehlikelerden korunmak için avcılar alacakları bireysel tedbirlerin haricinde ilahi bir korunma gerekliliği de söz konusudur. İslamiyet’e göre hem hayır hem de şer Allah’tan gelen vakalar olduğundan avcılar sarf ettikleri bu dua cümleleri ile Allah’tan onlara şer vermemesini dilerler.

Av Arkadaşlarıyla Fişek Değiştirmek

Görüşme yapılan kaynak kişilerden ikisi ava başlamadan önce arkadaşlarıyla fişek değiş tokuşu yaptıklarını ifade etmiştir.

“Adam iki senedir ava gidiyor hiçbir şey vuramamış -daha on beş gün önce falan- “Bak, bugün tavşan vurmazsan benim adım Ali değil” dedim, fişek verdim. Yemin ediyorum akşam ezanına bir dakika kala tavşanı vurdu.” (KK57)

“Ara sıra fişek değiştiğimiz olur arkadaşlarla. Uğur getirsin hani. Bir fişek ver şansım açılsın ben de sana vereyim falan böyle.” (KK59)

Kaynak kişilerin ifadelerinde yer verdikleri bilgiler avda başarının sağlanmasına yönelik olarak yapılan bir çeşit ritüel olarak kabul edilebilir. Zira buradaki temel amaç avda başarısız olan avcının başarılı olan avcıdan bir fişek almasıyla onun avdaki başarısının başarısız avcıya geçmesidir. Bu ritüel sayesinde, başarılı avcının yanında olan talih avda başarısız avcıya geçecek ve avlanmanın temel sebebi olan avın ele geçirilmesi sağlanacaktır.

Bu noktada Frazer’in (2012:143) duygusal büyü kavramıyla ilgili ikinci ilkesi olan kötülüğün başka bir kişiye, hayvana veya bir nesneye aktarılması ilkesinin de burada gerçekleştirildiği düşünülebilir. Bu ilkeye göre fişek değiş tokuşu yapan başarısız avcının kötü talihi değiş tokuş sırasında verdiği fişeğe aktarılmış ve ondan olmalıdır.

Aynı ilkenin bir başka kaynak kişi tarafından da uygulandığını söylemek mümkündür.

“Fişekleri değiştiriyorum. Renklerine göre. Üç tane değişik koymaya çalışıyorum. Kolonumda varsa değişik yapıyorum. Atıyorum (mesela) yirmi adım gittiğimde bir şey çıkmadı, o fişeği çıkarıyorum başka fişek takıyorum. Ortalama yarım saatte bir değiştiririm.” (KK56)

Kaynak kişi avda başarısız olduğu süre içerisinde sürekli fişek değiştirerek kötü talihi fişeğe yükleyip onu tüfekten çıkarır ve yerine talihli olduğunu umduğu yenisini takar.

Büyük Abdestini Yapmak

Kaynak kişilerden ikisi avda başarılı olmayı sağlamak adına ava başlamadan hemen önce büyük abdestini yaptığını belirtmiştir.

“Büyüklerden duyduğumu söyleyeyim. Amcalardan duydum. Dedemler çok büyük kişilerle ava gitmişler, Yalçıftlık’ta. Adam av yerine varıp direk büyük abdestini yapmış sabah. Hayırdır? Bunu yapmazsam ben vuramıyorum. Uğur bozma olayı.” (KK111)

“Büyük abdest bozup başlıyorlar, uğur bozulsun diye.” (KK113)

Kaynak kişilerin aktardığı bu bilgi Frazer’in “duygusal büyü” olarak açıkladığı uygulamalardan “kötülüğün aktarılması” ilkesi ile alakalı olmalıdır. Bu pratiği uygulayan avcılar üzerlerinde uğursuzluk bulundurma ihtimalini avda başarıyı sağlayabilmek adına

ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Avcılar bu şekilde -ihtimal bile olsa- üzerlerindeki uğursuzluğu kendi içlerindeki pislığe aktararak kendilerinden uzaklaştırmış olmaktadır. Bu manada çalışmanın önceki bölümlerinde bahsedildiği üzere tüfeğindeki nazar ihtimalini gidermek için tüfeğini avdan önceki gece tuvalete koyan kaynak kişinin uygulaması ile kaynak kişilerin aktardığı uygulamanın aynı amacı taşıdığı söylenebilir. Tuvalette bırakılan tüfeğin üzerindeki nazar tuvaletteki pislığe aktarılacak su sayesinde tüfekten uzaklaşması gibi avdan önce tuvaletini yapan avcıdaki uğursuzluk da içindeki pislığe aktarılıp vücudundan atılmasıyla avcıdan uzaklaştırılmış olacaktır. Her iki uygulama da içerdikleri duygusal büyü pratikleri açısından birbirleriyle benzer yöndedir.

4.3.3. Av Sırasındaki Uygulamalar

Eski Türk avcılık geleneğinde avlanma sırasında avın başarıya ulaşması için bazı ritüeller uygulanmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde ayrıntılı olarak incelendiği şekliyle bunlar av esnasında avcılarının ölçülü davranmaları, arkadaşları hakkında iyi düşüncelere sahip olmaları, av esnasında hikâye anlatılması, av hayvanlarına yönelik isim tabusu gibi ritüel pratiklerdir.

4.3.3.1. Kutsallık İçeren Uygulamalar

Tüfeğin Üzerine Dua Okumak

Kaynak kişilerden bir tanesi çıktığı av istediği gibi gitmediği takdirde tüfeğinin üzerine Ayet-el Kürsî okuduğunu ifade etmiştir.

“Âyet-el Kürsî’yi okurum, tüfeğimin üzerine üflerim.” (KK113)

Kaynak kişi başvurduğu uygulamanın kendi düşüncesine göre olduğunu ifade etmesine karşın bu uygulamanın temelinde halk kültürü dâhilindeki nazardan kurtulma pratiklerinden biri olan dua okuma bulunmaktadır. Halk kültüründe yaygın olan nazar inancında nazardan kurtulmaya yönelik olarak okunan dualar söz konusudur.

Nazardan korunmak adına en yaygın uygulamalardan biri Kur’an’dan bazı ayet veya sureleri okumak veya bir başkasına okutmaktır. Bu doğrultuda Felak ve Nas sureleri, Fatiha ve İhlas sureleri, nazar duası ve Âyet-el Kürsî nazardan kurtulmak için okunur (Keskin, 2008:200).

Nazardan kurtulmak için başvurulacak ilk yol nazar değen kişiye üzerine Âyet-el Kürsî, Felak, Nas, Fatıha ve İhlâs surelerini okumak olup bunların okunması için bir hocaya ihtiyaç yoktur. Bilen herhangi bir kişi bunları okuyabilir (Ünalın, 2023:149).

Bu bilgilerden hareketle kaynak kişinin, tüfeğinin üzerine Âyet-el Kürsî okuyup üfleyerek tüfeğine nazar değmiş olması ihtimalinde kurtulmaya yönelik bir pratik uyguladığı söylenebilir.

4.3.3.2. Kutsallık İçermeyen Uygulamalar

Yanında Av Hayvanı Parçası Bulundurmak

Görüşülen kaynak kişilerin beşi avladıkları hayvanların bazı vücut parçalarını veya tüylerini kendilerine şans getirmesi için av esnasında yanlarında taşıdıklarını ifade etmiştir. Anket katılımcıları bu uygulama hakkında bir bilgi aktarmamıştır.

“Ben arkadaşlara ‘Bende bir uğur var.’ dedim. O ara bir iki gün üst üste tavşan vurduğum. Beni ‘Niye söylemiyorsun?’ diye sıkıştırdılar. ‘Uğuru kaçır.’ dedim. Bende tavşan ayağı vardı, avda tavşan ayağı taşıyordum.” (KK23)

“Tavşanın kuyruğunu kesersen, ondan sonra şöyle bir yere asarsın, av torbanın üzerine asarsın, tamam. Uğur gelsin diye.” (KK106)

“İlk vurduğum hayvanın -sezon açılışında olduğu için- üveyik veya bıldırcının bir tüyünü alırım, tüfeğin el kundağının içine illaki koyarım.” (KK71)

“Mesela bir keklik vursam tüyünden şapkamın kenarına takıyordum ava giderken.” (KK77)

“Kekliklerin kuyruklarını alıyorum. Kendimce şöyle bir uğur yapıyorum, ava giderken kekliğin kuyruğunu koyuyorum av yeleğimin cebine, avda nasip kısmet getirsin diye.” (KK114)

Bu ifadeler değerlendirildiğinde av esnasında şans getirmesi için taşınan hayvan uzvunun hangi hayvana ait olması hususunda genel bir belirleyicilik görülmez. Avcının, uğur getirmesi yönündeki seçimi avına gittiği ya da avlamak istediği hayvanın parçasını taşıma yönündedir. Bu noktada önemli olan avlanan bir hayvanın bir parçasının avcının yanında olmasıdır. Bu sayede avcı kasıtlı olarak veya bilinçaltındaki bir hisle, taşıdığı

hayvan uzuvları ya da tüylerinin yardımıyla av hayvanlarını kendine çekerek avda başarı sağlamayı amaçlar. Bu pratik Yakutistan'ın Verhoyansk bölgesi avcılarında da görülür. Duranlı'nın (2018:138) aktardığına göre bu bölge avcıları daha önceden avlamış oldukları geyiğin ön dişlerini ve bir tilkinin burnunu diğer avlarda yanlarında taşır. Böyle avcılar av iyesine yakın olmayı dilerler. Günümüzde herhangi bir şekilde av iyesi veya avın koruyucu ruhu inancı bulunmasa da kaynak kişilerin bu uygulamalar Türk avcılık kültüründe bu pratiğin devam ettiği yönünde değerlendirilebilir.

Av Bozmak

Eski Türk avcılık kültüründe av iyi gitmiyorsa bunu düzeltmek adına bir uygulamaya başvurulduğuna dair herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Bununla birlikte günümüz Türk avcılık kültüründe buna yönelik bazı uygulamaların varlığından haberdar olduğundan, kaynak kişilere ve anket katılımcılarına av sırasında herhangi bir ava rastlanmadığı veya başarısız olduğunda bu durumu düzeltmek için “av bozma” olarak bilinen herhangi bir uygulamada bulunup bulunmadıkları sorulmuştur.

Kaynak kişilerden altmış yedisi avdaki başarısızlığı gidermek için herhangi bir uygulamada bulunmadıklarını belirtmiştir.⁵¹

Yapılan anket çalışmasında elde edilen bilgilere göre anket katılımcılarının yüz on yedisi avdaki başarısızlığı gidermek için herhangi bir av bozma uygulamasına başvurmamaktayken elli dördü ise böyle bir durumda başvurdukları çeşitli av bozma uygulamaları hakkında görüş belirtmiştir.

⁵¹ KK3, KK4, KK5, KK7, KK8, KK9, KK10, KK12, KK13, KK14, KK19, KK21, KK23, KK24, KK25, KK34, KK35, KK36, KK38, KK40, KK43, KK44, KK45, KK46, KK47, KK48, KK50, KK53, KK54, KK55, KK56, KK57, KK58, KK59, KK60, KK61, KK62, KK64, KK65, KK66, KK68, KK69, KK75, KK77, KK78, KK79, KK81, KK82, KK83, KK84, KK85, KK86, KK88, KK94, KK97, KK100, KK103, KK109, KK110, KK112, KK115, KK116, KK120, KK121, KK122, KK124, KK126

Tablo 4.38. Anket katılımcılarının av esnasında av bozma uygulamasına başvurma oranı

Av Esnasında Başvurulan Av Bozma Uygulamaları			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Hayır, av bozma adeti yoktur	117	72,7	72,7
Havaya, boşa ateş etmek	11	6,8	79,5
Kan aksın diye küçük kuşlardan vurmak	1	,6	80,1
Hep birlikte mola verip yemek yemek / sigara içmek, vb	27	16,8	96,9
Büyük abdestini yapıp ona ateş etmek	5	3,1	100,0
Toplam	161	100,0	100,00

Av bozma uygulamasına başvurmadıklarını belirten kaynak kişilerden bazıları neden böyle bir uygulama yapmadıkları veya buna ihtiyaç duymadıklarına yönelik açıklama getirmiştir. Bu açıklamalar günümüz Türk avcılık kültüründe avcılarının avlanma faaliyeti hakkındaki bakış açılarını ifade etmesi bakımından dikkat çekicidir. Kaynak kişilerden dördü avlanmanın temel amacının av vurmak olmadığını bu nedenle de başarısız bir avda av bulmaya yönelik herhangi bir uygulamada bulunmadıklarını belirtmiştir.

“Ona inanmıyorum yani bozmayız genelde. Olursa olur, olmazsa olmaz. Çünkü amacımız et olmadığı için o konuya pek girmiyoruz yani.” (KK47, KK53, KK82, KK84)

Kaynak kişilerden ikisi ise aynı düşünceleri ifade ederken avcılar arasında yaygın bir sözü dile getirerek bir yandan kendisinin konu hakkındaki düşüncesini ifade etmiş bir yandan da günümüz Türk avcılık kültüründe avlanmaya olan genel bakışı da ortaya koymuştur.

“Avcılık kırk gün taban eti bir gün av etidir. Ben üç dört seneden beri tavşan denk getiremiyorum. Her gittiğimde de vuracağım diye bir olay yok. Nasipte varsa olur yoksa olmaz.” (KK4, KK44, KK48, KK55, KK57, KK107, KK121)

Kaynak kişilerin bu ifadeleri İslamiyet’te var olan nasip, kismet inancı ile ilgili olup bu inanç Kur’an-ı Kerim’deki “Nahl Suresi” 14. ayet “*O, taze et yemeniz ve takınacağınız süs eşyası çıkarmanız için denizi sizin hizmetinize verendir. Gemilerin orada suyu yara yara*

gittiğini görürsün. (Bütün bunlar) onun lütfundan nasip aramanız ve şükretmeniz içindir.”⁵² avcılığa dair nasip inancının dayanağını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu bağlamda kaynak kişilerin av esnasında başarılı olamamalarını düzeltmek için herhangi bir pratiğe başvuramamaları İslamiyet’teki nasip inancı ile açıklanabilir.

Kaynak kişilerden altmışı çıktıkları avda bir türlü başarılı olunamadığı takdir de bazı uygulamalarda bulunduklarını belirtmişlerdir. Bunlar başarısız giden bir avın başarıya ulaşması adına ritüel özellikler gösteren çeşitli uygulamalardır. Yapılan anket çalışmasında da katılımcıların kırk dördü çeşitli av bozma uygulamalarında bulunduklarının bilgisini aktarmıştır. Bu bilgilerin tamamı kutsal nitelik taşımayan uygulamalardır. Çalışma kapsamında av bozma adına tespit edilen uygulamalar şunlardır:

Mola Vermek

Kaynak kişilerden yirmi altısı çıktıkları avda başarılı olamamaları hâlinde bir mola verdiklerini ve molanın akabinde ava tekrar başladıklarını ifade etmişlerdir. Kaynak kişilerden bazılarının ifadeleri bu uygulamanın içeriği hakkında bilgi verirken bazılarının ifadeleri ise uygulamanın amacı hakkında bilgiler içermektedir.

“Av bulamazsak oturur bir yemek yeriz veya sigara içeriz. Sonra yeniden başlarız.” (KK1, KK11, KK15, KK26, KK37, KK39, KK73, KK93, KK95, KK96, KK104, KK106)

Kaynak kişilerden yedisinin ifadesi uygulamanın içeriğinin yanında amacı ve adlandırılması hakkında da bilgi içermektedir.

“Oturun beyler bakalım bir av bozalım, deriz. Muhabbet ederiz, sigara içen içer meyve yiyen meyve yer. On dakika yarım saat dinleniriz. Ondan sonra “Rastgele” der tekrar çıkarız.” (KK16, KK87, KK90, KK91, KK92, KK98, KK99, KK102)

Kaynak kişilerin ifadelerinde geçen av bozma adlandırması sadece mola verme uygulamasına has bir kullanım olmayıp kötü giden bir avın başarılı olabilmesi adına yapılan tüm uygulamaların genel adlandırmasıdır.

Kaynak kişilerden üçü av bozmak için verilen molada yiyip içmenin dışında av arkadaşları arasında sigara veya fişek değiştirme uygulamalarından bahsetmiştir.

⁵² <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/nahl-suresi-16/ayet-14/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1>

“Mesela ‘Arkadaşlar, oturalım bir sigara içelim bir av bozalım.’ deriz. Birbirimizden sigara alırız, sıkı değişiriz.” (KK63, KK72).

“Bir uğur bozalım diye bir sigara içilir veya oturulur bir ekmek yenir. Sigara, fişek değişimi olur.” (KK74)

Kaynak kişilerin ifadelerinde yer alan av bozma adlandırmasının yanı sıra farklı bir kullanımı olarak “uğur bozma” da kullanılmıştır. Uygulamada gerçekleştirilen sigara veya fişek değiş tokuşu muhtemelen bununla ilgilidir.

“Bizim bir geleneğimiz de arkadaşlarla sigara içerken “Ya oradan bir sigara bana ver.” deriz. Nasip, uğurumu ver manasında.” (KK71)

Anket katılımcılarının yirmi yedisi de başarısız giden bir avın başarılı olabilmesi için bir çeşit av bozma uygulaması olarak yemek veya sigara molası verdiklerini belirtmiştir.

Tablo 4.39. Av bozma uygulaması olarak mola veren anket katılımcılarının oranı

Av Esnasında Başvurulan Av Bozma Uygulamaları			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Hep birlikte mola verip yemek yemek / sigara içmek, vb	27	16,8	96,9
Toplam	161	100,0	100,00

Bu uygulamanın temelinde avcılar arasında yaygın olan, av vuran kişinin diğer av arkadaşlarına sigara vermesi söz konusu olabilir. Bu şekilde, av vurduğu için şanslı olan avcı av vuramayan arkadaşlarına bu şansı dağıtır. Fişek veya sigara takasında da avcılar - henüz av vuramamış olmalarına rağmen- birbirlerine uğur dağıtma pratiğini yerine getirerek bir nevi taklit ile şanslarını düzelterip avın başarıya ulaşmasını sağlamaya çalıştıkları düşünülebilir. Frazer’in duygusal büyü kavramındaki, oluşturmak istenen etkinin taklit edilmesi veya canlandırılması yoluyla onu gerçekleştirmeye inanma ilkesi bu durumu açıklayabilir.

Kaynak kişilerden ikisi av bozma amacıyla gerçekleştirilen mola verme uygulamasının amacı hakkında açıklamalar yapmışlardır.

“Babamgiller şöyle yaparlar. Bakarlar, olmayacak bu iş; otururlar, yanlarında ne getirdilerse yer içerler, ondan sonra devam ederler bir daha. Hani, yeni av gibi düşünürler ondan sonra. Yorulduklarından veya acıktıklarından değil hani.” (KK17)

“Avda gezeriz merada. O merada eğer av yoksa bir şey bulamıyorsak, bir şey çıkaramıyorsak bir araya geliriz bir çay demleriz, bir şeyler yaparız, yenileriz.” (KK67)

Kaynak kişilerin ifadelerinden avda mola verilmesinin birincil amacının yemek yemek veya dinlenmek değil ava yeniden başlamak olduğu anlaşılmaktadır. Bu sayede, şanssız giden av sonlandırılacak ve yeni bir ava başlanacaktır. Kötü talih ya da uğursuzluk da ait oldukları eski avın sonlandırılması ile son bulacaktır.

Avın başarıya ulaşması adına mola verilmesinin içerdiği uygulamalar dışında bazı işlevleri de söz konusudur.

Verilen mola ve bu molada yemek yenmesi sayesinde gerek avcılar gerekse köpekleri dinlenip güçlerini toplar, ihtiyaçlarını giderir. Bedenen yapılan tüm faaliyetlerde olduğu gibi uzun süren avlarda da fizik gücün yitirilmemesi önemli bir husustur. Ayrıca avlanma esnasında av merasının daha fazla kısmını arayabilmek için birbirlerinden ayrılan avcılar molalar ile bir araya gelir. Bu sayede avın gidişatına uygun yeni taktikler geliştirmek için görüşme fırsatı bulurlar. Ayrıca bu görüşmeler esnasındaki sohbetler ve şakalaşmalar ile de morallerini yükseltirler. Bu bağlamda, başarısız giden bir avda av bozmak için mola verme uygulaması hem içerdiği ritüel nitelikli uygulamalar hem de gördüğü işlevler ile avın başarıya ulaşması için etkin bir rol oynamaktadır.

Havaya veya Cansız Bir Hedefe Ateş Etmek

Kaynak kişilerden yedisi avları başarılı gitmiyorsa bunu değiştirmek için havaya ateş ettiklerini belirtmiştir.

“Havaya sıkı atarız⁵³, boşa. Bir uğur değişsin diye.” (KK27, KK30, KK28, KK29, KK52, KK70, KK71).

“Havaya, boşa fişek atarım. Gidiyorum geliyorum, gidiyorum geliyorum, bir hedefe sıkı atmadan geri geliyorum. ‘Bir uğursuzluk var galiba!’ derim ben. Arabanın yanına

⁵³ Sıkı atmak: Ateş etmek

gelirken bir tane havaya sıkıyorum öyle geliyor. Mahsus atıyorum onu bilerek, şeytanın bacağına kırar gibi. Benim denentim var. Üç kere üst üste, köpek kovuyor, onun emeği boşa gidiyor, ben (avın) yüzünü bile görmüyorum, tüfeği yüzüme bile almadan geliyor. ‘Bir uğursuzluk var!’ diyorum kendi kendime. Gelirken arabaya binmeden (tüfeğin) içindeki sıkıyı atarım (patlatırım), tüfeği boşaltırım (öyle) gelirim. Bir dahaki seferde bir macera yaşıyorum yani. Ben buna inandım, kendi kendime.” (KKK33)

Anket katılımcılarının on biri de av bozma adına havaya, boşa ateş ettiklerini bildirmiştir.

Tablo 4.40. Av bozma uygulaması olarak boşa ateş eden anket katılımcılarının oranı

Av Esnasında Başvurulan Av Bozma Uygulamaları			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Havaya, boşa ateş etmek	11	6,8	79,5
Toplam	161	100,0	100,00

Kaynak kişilerin ifadelerine ve anket katılımcılarının aktardığı bilgilere göre avcılarının bir avla karşılaşp ona ateş edemedikleri için tüfeğin içindeki fişeği havaya ateşlediği ve böylece o fişekten kurtulduğu görülmektedir. Frazer’in kötülükleri aktarma ilkesine göre kötülüğü bir başka nesneye yükleyerek o kötülükten kurtulmak mümkündür. Avcıların bu eylemleri de aynı yönde değerlendirilebilir. Avın kötü gitmesinden dolayı kendilerinde var olduğunu düşündükleri uğursuzluğu fişeğe yükleyerek ve onu ateşleyerek uğursuzluktan kurtulmak istedikleri düşünülebilir.

Kaynak kişilerden biri ise av bozmak için dikilen cansız bir hedefe ateş ettiklerini belirtmiştir.

“Biz eğer sıkı atmadıysak, hiçbir şey çıkmadıysa, toplanırız yolun içerisine, bir şey dikeriz, ona atarız.” (KK32)

Kaynak kişinin bu ifadesinde duygusal büyüünün ilkelerinden biri olarak bir etkiyi taklit yoluyla gerçekleştirmenin umulduğu düşünülebilir. Avcılar av esnasında ava ateş etme fırsatı bulamadıkları için gerçek bir avı temsilen diktikleri cansız hedefe atış yaparak gerçek av sahnesini canlandırmaktadır. Her ne kadar kaynak kişilerin amaçları bu yönde olmasa da arkaik zamanlara dayanan bu uygulama ile avda başarı sağlanmasının umulması söz konusudur.

Başkasının Vurduğu Bir Avı Kendi Torbasına Koymak

Bir kaynak kişi avda başarısız olan bir avcının avda başarıyı sağlamak için arkadaşının vurduğu avı kendi av torbasına koyduğunu aktarmıştır.

“Arkadaşının vurduğu avı nasibi açılsın diye torbasına koyan var. Torbası dolunca onun da nasibi açılsın diye.” (KK6)

Yapılan anket çalışmasında bu yönde bir bilgi tespit edilmemiştir.

Kaynak kişinin aktardığı bu bilgi Frazer’in duygusal büyü kavramının taklit etme ilkesi ile açıklanabilir. Avda başarısız olan avcı boş olan av torbasını bir av hayvanı ile doldurarak başarılı geçen bir avı canlandırdığı ve yaptığı bu canlandırma ile avdaki şanssızlığının kırılacağını düşündüğü söylenebilir.

Ateş Yakmak

Kaynak kişilerden dördü av başarılı gitmediği takdirde mola verip ateş yaktıklarını, biri de bu şekilde bir uygulamaya olan tanıklığını ifade ederken anket katılımcılarından böyle bir bilgi aktarılmamıştır.

“Eskiden gelen bir adet vardı. Av vurulmadığı zaman bir ateş yakılır, ‘uğur bozalım’ denirdi.” (KK117, KK123, KK125, KK127)

“Şu anda bizde yok ama bizim gençliğimizde rahmetli Ali amca vardı, Çamur Ali. Ateş yakardı, küçük bir ateş yakardı. Uğur bozulsun diye küçük bir ateş yakardı.” (KK119)

Av bozma amacıyla ateş yakma uygulaması eski Türk inançlarında yer alan “alazlama” ile ilgili düşünülebilir. Çünkü eski Türk inancına göre ateş kötülüklerden arındırıcı bir varlıktır. Bu inanç eski Türk toplulukları ile ilgili araştırmalarda tespit edilmiştir.

Göktürkler elçi olarak gelen Bizanslı Zemarque’ı başına gelebilecek felaketlerden uzak tutmak amacıyla ateş etrafında döndürmüştür. Batu Han’ın sarayına giden Plan Carpini’den de iki ateş arasından geçmesi istenmiş, geçmek istemeyen Carpin’e hükümdara karşı kötü bir amacı olması veya zehir getirme ihtimaline karşı bunu yaptıkları açıklanmıştır (Roux, 1994:185).

Bu inanç Müslüman Türklerde de görülür.

Kazaklar ve Başkurtlar tutuşturulmuş bir yağlı bezi bir yandan hastanın çevresinde dolaştırırken bir yandan da “alas, alas” derler. Bu uygulamaya “alaslama” derler. Bu kelime Anadolu Türkçesinde “ateşle temizleme” anlamında “alazlama” olarak kullanılır (İnan, 1986:68). Ateş ile arınma Türk kültüründe yaygın bir pratiktir.

Türk coğrafyasındaki Nevruz kutlamalarının hemen hepsinde ateş ile ilgili pratikler söz konusudur. En yaygın olanı da yakılan büyük bir ateşten atlamak ve atlarken de “uğurluğum sende kalsın” gibi büyüsel dua sözleri söylemektir. Yaygın inanışa göre Nevruz ateşinden atlayan kişiler hastalıklarından kurtulur ve o yıl hastalanmaz (Pirverdioğlu, 2002:71).

Bu bilgilerden hareketle kaynak kişilerin başarısız giden bir avı başarılı hâle getirmek için mola verip ateş yakmaları eski Türk inançlarında ve Anadolu’da görülen ateşle arınma uygulamasının bir yansıması şeklinde yorumlanabilir. Buna göre, Türk kültüründe çok eski zamanlardan itibaren varlığını koruyan ateş ile arınma inancının günümüz Türk av kültüründe de yer aldığı söylenebilir.

Av Hayvanı Haricinde Bir Hayvan Vurmak

Kaynak kişilerden altısı avlamayı amaçladıkları hayvanı bulamamaları durumunda ilk kanın dökülmesini sağlamak için aslında av hayvanı olarak görmedikleri ve avlaması kolay olan küçük kuşlardan bir tane vurduklarını ifade etmiştir. Kaynak kişilerden üçü uygulama hakkında genel bilgiler vermiştir.

“Umduğumuz yerde kuş bulamadığımızda şans bozalım diye oradan geçen herhangi bir kuşa attığımız olur. Kan aksın diye.” (KK6, KK18, KK41, KK108, KK114)

Bir kaynak kişi de bu uygulama hakkındaki bir tecrübesini aktarmıştır.

“Ben bu sene başımdan geçen bir şey anlatayım. İsmet abimiz var bizim. Sabri abi ile üçümüz ava gittik. Gezdik, gezdik, gezdik tavşan yok! Tavşan arıyoruz, yok! ‘Ardıç botakları⁵⁴ var ya, bir tane şu ardıç bataklarından birini vuralım.’ dedim. Ya bir nasibimiz açılsın, bir sıkı atalım, bir nasibimiz dönsün falan derken hiç kimse de atmıyor. Bir tane

⁵⁴ Botak: Öter ardıç kuşu

ardıç batağı denk geldi. Attım vurdum. Vurduktan sonra aradan on beş dakika sonra benim köpek tavşan fermaladı, vurdum. İsmet abi bağılıyor; ‘Nerede bu ardıç batakları bir tane de ben vurayım!’ diye. (KK67)

Anket katılımcılarından bir tanesi de bu yönde bilgi vermiştir.

Tablo 4.41. Av bozma uygulaması olarak küçük bir kuş vurarak kan akıtmak gerektiğine inanan anket katılımcılarının oranı

Av Esnasında Başvurulan Av Bozma Uygulamaları			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kan aksın diye küçük kuşlardan vurmak	1	,6	80,1
Toplam	161	100,0	100,00

Kaynak kişilerden ikisi ise bu uygulamayı neden yaptıkları konusunda açıklama getirmiştir.

“Bizim için akan ilk kan önemlidir. Ava, vurarak başlayacaksınız. Kaçırarak başladığınız avın sonu iyi olmaz. Her zaman denemişimdir ben bunu. Eti yenecek bir kuş varsa o can yanacak. Serçe bile olsa. İlk kan akmadı mı olmaz.” (KK111)

“İlk kan önemlidir. Ben de denedim. Geçen kuş vurulmayacak şekilde geldiyse ‘Hadi seni azatlayayım. Arkasından Cenab-ı Allah verir bana.’ diyorsun. Ondan sonra olmuyor, olmuyor, olmuyor. Beklediğin kuş varsa yakın veya uzak atmak lazım. Ben üç gündür atmıyorum bak, uzak diye koyuveriyorum, bir tane kuş vuramadım.” (KK113)

Amaçlanan av hayvanı bulunamadığında avda bir uğursuzluk olduğu veya eksiklik olduğunun düşünüldüğü kaynak kişilerin ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bu eksiklik avın birincil amacı olan öldürmenin gerçekleşmemiş olmasıdır. Kolay ele geçen ve av esnasında bol bulunan kuşlardan birini öldürmek ile temsilen bir av öldürülmüş olacak, böylece başarısız devam eden av başarılı bir hâle dönüştürülecektir. Ayrıca Frazer’in taklit yoluyla bir etkiyi gerçekleştirme ilkesi bu bağlamda düşünülebilir. Avcının av olarak kabul edilmeyen küçük bir kuş öldürmesi amaçladığı hayvanı öldürmesi anlamında bir temsil olarak değerlendirilebilir. Böylelikle avcının, amaçladığı olumlu etkinin gerçekleşeceğine inandığı söylenebilir.

Büyük Abdestini Yapıp Ona Ateş Etmek

Kaynak kişilerden ikisi avda av bulunamıyor veya av bulup ateş edilmesine rağmen başarılı olunamıyorsa büyük abdest yaparak ona ateş edilmesi şeklinde bir av bozma uyguladıkları hakkında bilgi vermiştir.

“Eskiden av bozulsun diye -affedersin- pislige bir sıkı çekerdik.” (KK20, KK51).

Üç kaynak kişi de bu uygulamada bulunan başka kişilerin anlattıkları tecrübelerini aktarmıştır.

“Rahmetli Muharrem amcanın anlattığına göre oğluyla ava gidiyorlar, hiçbir şey bulamıyorlar. ‘Git oğlum, şuraya büyük abdestini yap, on adım geri git, yaptığına ateş et, üzerindeki baskı dağılsın!’ dediğini duydum. (KK2)

“Bir arkadaş anlattı. Domuza atmış, vuramamış. Çok iyi tüfek atarmış. İki-üç defa atmış, Vuramamış. ‘Ya arkadaş, benim tüfek doğru atmıyor!’ demiş. Öteki; ‘Nazar değmiştir.’ demiş. ‘Ne yapacağız?’ demiş arkadaş. (Öteki) ‘Kenefe (tuvalet) bir kurşun sık’ demiş. Denemiş. Ondan sonra atmış, vurabilmiş. Ben de denedim, oldu. Gerçekler bunlar. Hiç hilafsız.” (KK89).

“Ben yaptım. Büyük abdestimi yapıp ona tüfek attım ve o gün de hiç av vuramayan arkadaşım bile av vurdu.” (KK71)

Anket katılımcılarının beşi de av bozma adına böyle bir uygulamaya başvurduklarını belirtmiştir.

Tablo 4.42. Av bozma uygulaması olarak büyük abdestini yaparak ona ateş eden anket katılımcılarının oranı

Av Esnasında Başvurulan Av Bozma Uygulamaları			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Büyük abdestini yapıp ona ateş etmek	5	3,1	100,0
Toplam	161	100,0	100,00

Kaynak kişilerin ve anket katılımcılarının aktardığı bu uygulamanın sebebini açıklamak için Frazer’in kötülüklerin aktarılması ilkesi ile değerlendirilebilir. Bu ilkeye göre kötülükleri herhangi bir varlığa aktararak onlardan kurtulmak amaçlanmaktadır. Bu

bağlamda kaynak kişiler ve anket katılımcılarının da av başarısız bir şekilde devam ettiği zaman büyük abdestlerini yaparak üzerlerindeki uğursuzluğu ona aktardığı, ona ateş ederek de bu uğursuzluğu dağıttığı düşünülebilir.

Av Malzemelerinde Değişiklik Yapmak

Görüşülen kaynak kişilerden ikisi av esnasında başarılı olamadıklarında tüfeklerindeki fişekleri yenileriyle değiştirdiklerini ifade etmiştir. Yapılan anket çalışmasında bu yönde bir bilgi tespit edilmemiştir.

Belli bir zaman geçti; kaldıramıyorum veya bulamıyorum, tüfeğin ağzındaki sıkıyı alır başka bir sıkı koyarım. (KK42, KK49)

Kaynak kişilerin av esnasında başarılı olamadıkları için fişeklerini değiştirmeleri bir çeşit yenileme isteği olmalıdır. Avın başarısız devam etmesinin nedeni olarak gördükleri uğursuzluğu fişeklerin uğursuzluğu olarak görmeleri ise dikkat çekicidir. Avdaki başarısızlığa sebep olduğunu düşündüğü uğursuzluğu giysilere veya başka eşyalara değil tüfeğindeki fişeklere yüklemiştir. Çünkü avı öldürecek olan asıl unsur fişektir ve avın bir türlü başarıya ulaşamamasının nedeni fişeklerdeki uğursuzluktur. Çünkü o an ava en yakın unsur o fişeklerdir. Frazer'in kötülüğü başka bir şeye aktarma ilkesi bu noktada anlamlıdır. Bu bağlamda, avcıların avı öldürmek amacıyla tüfeklerine koydukları fişeklere uğursuzluğu yükleyip onları tüfeklerinden çıkartarak uğursuzluğu bertaraf etmeye çalıştıkları düşünülebilir.

Kaynak kişilerden biri avda başarılı olamadığı takdirde av merasını, köpeğini hatta giysilerini değiştirdiğini ifade etmiştir.

“Ben mesela, olmayacak gibi oldu mu mera değiştiririm (veya) eve gelirim köpek değiştiririm. Üstümü bile değiştiririm ben.” (KK18)

Kaynak kişinin ifadesinde fişek değiştirmenin ötesinde birçok değişiklik söz konusudur. Fişek değiştirmek bir avcının aklına gelen ilk yol olmalıdır. Çünkü en basit ve ulaşılabilir değişiklik odur. Bu kaynak kişi ise önce av merasını, sonrasında köpeğini hatta giysilerini değiştirdiğini belirtmiştir. Mera değişikliği avın başarısı için en çok başvurulan uygulamalardan biridir ancak ritüel bir özelliği yoktur. Köpeğin değiştirilmesi ise yorulan köpek yerine dinç bir köpeğin ava katılması açısından fayda verebilir ancak burada kaynak kişinin ifadesinden anlaşıldığına göre köpek değişikliği uğursuzluk nedeniyledir. Kaynak

kişi şanssız olduğunu dũřũndũėũ bazı avlarda eve gelip elbiselerini de değiştirdiğini belirtmiştir. Kaynak kişinin kũpeėini veya elbiselerini değiştirmesi Frazer'in kũtũlũklerin başka şeylere aktarılması ilkesine uygun gũrũnmektedir. Bu kişi başarısızlığındaki uėursuzluėũ kũpeėe ve/veya elbiselerine yũklemekte, onları değiştirerek uğursuzluktan kurtulmak istemektedir.

4.3.4. Avdan Sonraki Uygulamalar

4.3.4.1. Elde Edilen Avın Av Ekibi Arasında Paylaşılması ile İlgili Uygulamalar

Eski dũnem Tũrk kũltũrũnde yũrũtũlen avcılık faaliyetlerinde bireysel avların dışında ortaklaşa yapılan avların da yaygın olduğu bilinmektedir. Bu ortaklaşa avların hangi amaçlar dâhilinde ve ne şekilde yapıldığından çalışmanın II. bũlũmũnde bahsedilmiştir. Gũnũmũz Tũrk avcılığında ise ortaklaşa yapılan avların içerik ve amaçlarında farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıkların temel nedenleri arasında insanların av etine olan ekonomik bağımlılığının kalmaması, avın yũnetici sınıfına ait bir faaliyet olmaktan çıkıp bireysel bir faaliyet olarak yapılabilmesi, av hayvanların çesitliliği ve popũlasyonunun azalması sayılabilir. Gũnũmũz coğrafi, ekonomik ve kũltũrel koşullarının avcılığa etkileri de bu sebepler arasında sayılabilir. Bu ve buna benzer birçok sebebe bağlı olarak gũnũmũz Tũrk avcılığında ortaklaşa av şekli olarak sınırlı bir durumdan bahsedilebilir. Bu ortaklaşa avlar yiyecek maksatlı sũrek avlarından çok uzak olup gũnũmũz Tũrk avcılık kũltũrũnde sũrek avları uezellikle zirai mũcadele amaçlı domuz sũrek avları ile sınırlıdır. Kuş ve tavşan avlarında ise bireysel avlar ve ortaklaşa avlardan sũz edilebilirse de bu çerçevedeki ortaklaşa avlar bir sũrek avı şeklinde olmayıp temelde iyi vakit geçirmeye dayalı ortaklaşa avlardır. Bu avlarda elde edilen hayvanlar avcının kendisine aittir. Avın paylaşılması avcının rızasına bağlı olarak "ikram" anlamında değerlendirilebilir.

Gũrũřũlen kaynak kişilerden sekizi⁵⁵ grup olarak gittikleri avların sonunda grup uezyelerinin bir av paylaşımında bulunmadığını belirtirken dũrt kaynak kişi av bitiminde av paylaşımında bulunulmamasını gũncel av şartlarına bağlı bir nedenle ifade etmiştir. Gũnũmũz şartlarında av hayvanlarının azlığı ve buna bağlı olarak avcılarının bol miktarda av elde edemiyor olmalarının bu konuda belirleyici olduğu gũrũlmektedir.

⁵⁵ KK20, KK34, KK37, KK53, KK77, KK83, KK127

“Şimdi artık o bolluklar yok ama eskiden bolluk zamanlarımızda bölüşüyorduk. Şimdi en hızlı avcının vuracağı bir-iki keklik anca. Şimdi yok ki ne vereceksin?” (KK83, KK76, KK122, KK127)

Grup avlarında kimi zaman avcılarının hepsinin av elde etmesi mümkün olabildiği gibi kimi zaman da gruptaki bazı avcılar av elde ederken bazı avcılarının av elde etmesi mümkün olmayabilir. Bu ve benzeri durumlarda av grubu üyelerinin o günkü avda elde edilen avları kendi aralarında paylaşması söz konusudur. Görüşülen kaynak kişilerden on dokuzu⁵⁶ av bitiminde av arkadaşları arasında bir paylaşımın olduğunu ifade etmiş ancak paylaşımın nasıl olduğu konusunda ayrıntı vermemiştir.

Kaynak kişilerden onu ise av grubundaki avcılar arasında hiçbir avcının eve eli boş gitmemesi gerektiğinin av ahlakına ait dikkat edilen bir gelenek olduğunu aktarmıştır.

“Yeterli av varsa av arkadaşlarından eve boş giden olmaz. Biz avı bölüşürüz. Biz atalarımızdan böyle gördük.” (KK4, KK45, KK58, KK61, KK62, KK103, KK109, KK111, KK114, KK116)

Yapılan anket çalışmasına katılan katılımcıların on sekizi av bitiminde bir bölüşme olmadığını belirtirken yüz kırk üçü ise avlanan hayvanların av arkadaşları arasında bölüşüldüğünü belirtmiştir.

Tablo 4.43. Anket katılımcılarının av bitiminde avların paylaşımı için başvurduğu uygulamaların dağılımı

Elde Edilen Avların Av Bitimindeki Paylaşımı			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Hayır, herkes vurduğu avı alır	18	11,2	11,2
Evet bölüşülür, vurulan avlar eşit pay edilir	66	41,0	52,2
Av vuramayan avcıya çok av vuran kişiler avladığı avlardan verir, hiç kimse eve boş gönderilmez	77	47,8	100,0
Toplam	161	100,0	100,00

⁵⁶ KK8, KK9, KK23, KK27, KK28, KK30, KK44, KK56, KK58, KK63, KK65, KK66, KK68, KK84, KK86, KK98, KK100, KK101, KK110

Görüşülen kaynak kişilerden ve anket katılımcılarından elde edilen bilgilere göre av sonunda av arkadaşları arasında yapılan paylaşım esnasında bazı uygulamalarda bulunulması söz konusudur. Bu uygulamalar şunlardır.

Avların Av Arkadaşları Arasında Eşit Olarak Paylaşılması

Kaynak kişilerden dokuzu çıktıkları grup avlarında avlanan hayvanlarının av bitiminde av arkadaşları arasında eşit olarak paylaşıldığını belirtmiştir.

“Hiç kimse eve eli boş gönderilmez. Kimlerle gittiysek yarı yarıya bölüşülür. Av ahlakı böyledir. Biz atalarımızdan böyle gördük.” (KK29, KK40, KK52, KK58, KK82, KK85, KK111, KK115, KK116).

Bu ifadelere göre av ekibi arasında av hayvanını sahiplenmek gibi bir hırsın bulunmadığı ve av vuran avcıların avlarını diğer arkadaşlarıyla gönül rızası ile paylaştığı görülür.

Yapılan anket çalışmalarında da altmış altı katılımcının avlanan hayvanlarının av arkadaşları arasında eşit olarak paylaşıldığını belirtmiştir.

Tablo 4.44. Elde edilen avları av bitiminde av arkadaşları arasında eşit pay ettiklerini belirten anket katılımcılarının oranı

Elde Edilen Avların Av Bitimindeki Paylaşımı			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Vurulan avlar eşit pay edilir	66	41,0	52,2
Toplam	161	100,0	100,00

Elde edilen verilere göre avcılar arasında birincil amacın av eti elde etmek değil avdan keyif almak olması avın çok az olduğu zamanlarda bile av arkadaşları arasında eşit olarak paylaşılması olarak kendini gösterir. Bu ikram anlayışının da eskiden aktarılan bir gelenek olduğu ve bu geleneğin av ahlakı olarak değerlendirilerek avcılar arasında korunduğu kaynak kişi ifadelerinden çıkan bir başka sonuçtur.

Yüz yüze görüşme yapılan kaynak kişilerden kırk biri⁵⁷ av bitiminde av arkadaşları arasında bir paylaşım olduğunu ve bu paylaşımın çok av vuran avcılarının diğer avcılara kendi avlarından ikram ettiklerini ifade etmiştir.

Anket katılımcılarının yetmiş yedisi de çok av vuran avcılarının o gün av vuramayan av arkadaşlarına vurdukları avlarından ikram ettiği bilgisini vermiştir.

Tablo 4.45. Çok av elde eden avcılarının av elde edemeyen av arkadaşına ikram etmesi gerektiğine inanan anket katılımcılarının oranı

Elde Edilen Avların Av Bitimindeki Paylaşımı			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Av vuramayan avcıya çok av vuran kişiler avladığı avlardan verir, hiç kimse eve boş gönderilmez	77	47,8	100,0
Toplam	161	100,0	100,00

Kaynak kişilerden üçü av vuramayan avcıya çok av vuran avcılarının mutlaka avlarından ikram etmesi uygulamasının eski dönemlerden kendilerine aktarılan bir gelenek olduğunu belirtmiş, bunlardan ikisi geleneğin kendilerine aktarılması ile ilgili anılarını aktarmıştır.

“Çocukluktan beri benim ava gittiğim yetişkin avcılardan paylaşmasını öğrendik. Mesela biz üç beş kişi ava giderdik vurduğumuz avı hiç vurmayan olursa onunla bölüşürdük. Bu bize zevk verirdi. Bu paylaşmayı da büyüklerden öğrendik. Kimse zorlamaz, ‘Şunu ver şunu al!’ demezdi. Mesela ben bir gün av vuramadım. Benim büyüğüm bir Mehmet abi vardı, Giritli Mehmet. Köşk’ten, meşhurdu, rahmetli oldu. Baktım bir gün avdan eve dönerken benim askıma bir tane keklik astı. Utanacağımı da sevineceğimi de bilemedim fakat kendimi ona karşı borçlu hissettim. ‘Ben de bir gün fazla vurursam o vuramazsa ben de ona vereceğim.’ dedim. Nitekim öyle de oldu. Grubumuzdan başka bir kişi av vuramadığı zaman bir tane de onun askısına verirdik, evine boş gitmezdi. O bize zevk verirdi, paylaşmayı bilirdik. Böylece ‘Çok olmasa da eve eli boş dönmekten daha iyidir’ felsefesiyle hep paylaştık. Böyle yetiştik.” (KK1)

⁵⁷ KK3, KK7, KK10, KK11, KK16, KK17, KK21, KK26, KK31, KK35, KK36, KK38, KK39, KK41, KK46, KK47, KK48, KK50, KK51, KK60, KK64, KK67, KK69, KK71, KK72, KK73, KK78, KK93, KK94, KK95, KK96, KK97, KK99, KK102, KK106, KK108, KK112, KK118, KK121, KK125, KK126

“Babam bana hep öyle öğütlerdi. Mesela ‘Arkadaşın vuramamıştır, sende 2-3 tane var; birini arkadaşının çantasına sok!’ derdi. O gün bende av çoksa ama arkadaşımda yoksa veririm mutlaka.” (KK5)

“Sende çoksa olmayana vermen lazım. Âdettir bu.” (KK113)

On kaynak kişi av arkadaşları arasında o gün av vuran avcıların av vuramayan avcılara avlarından ikram etme geleneğinin temelinde yatan nedenlerinden birini av ekibindeki hiç kimsenin eve eli boş gitmemesi olarak aktarmıştır.

“Bazılarımızın şansı olmuyor, önüne çıkmıyor; vuramıyor. O zaman diğerleri ona avlarından veriyor. Evine eli boş gitmesin, çoluk çocuğuna götürsün diye.” (KK6, KK12, KK18, KK24, KK25, KK33, KK49, KK80, KK87, KK102).

Avcıların av arkadaşlarına avlarından ikram etmesinin bir başka nedeni de o günkü ava misafir olarak katılan avcı av vuramadıysa onu eli boş göndermeme geleneği olarak ifade edilmiştir.

“Vuramayan arkadaşına verilir veya misafir gelmiştir, ona verilir.” (KK57)

Misafiri olan, ev halkına av eti yedirmek isteyen veya kendisi av eti yemek isteyen ancak av vuramamış olan avcıya da av vuran av arkadaşları tarafından ikramda bulunulması geleneği kaynak kişi ifadelerinde yer almıştır.

“Mesela eşi doğum yapacaktır; ‘Bir tane vur gel!’ demiştir. Ona bir şekilde temin ediyoruz.” (KK81)

“Bir de mesela av arkadaşım ‘Benim misafirim var, bana bir av lazım bugün’ der, ben bir tane avım dahi olsa ona ikram ederim.” (KK91)

“Ortamda bir arkadaş dese ki ‘Ya bugün bir av vurulsa da ben kardeşime götürsem, anneme götürsem, babama götürsem...’ Ben onu duyarsam, vurduğum avı giderken ‘Kardeşim al, buyur.’ derim, veririm kesinlikle.” (KK120)

“Diyelim ki senle biz bir ava gittik. Sen bir tavşan vurdun ben vuramadım. Benim de tavşan ihtiyacım var -diyelim ki canım çekti- o tavşanı alırım ondan ama onun karşılığında bir sıkı veririm.” (KK42)

Av vuramamış av arkadaşlarına avı başarılı geçen avcılarının kendi avlarından ikram ederken o arkadaşlarını incitmeden, kırmadan ikram etmek için çeşitli yollara başvurdıkları kaynak kişi ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bu ifadelerde görüldüğü üzere avın av arkadaşları arasında ikram yoluyla paylaşılması sözlü avcılık kültüründe yer alan ve av ahlakına uygun bir şekilde nezaket çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bu ikram gerçekleşirken av elde edememiş avcının başarısız olarak görülmediği, bunun her avcı için geçerli bir durum olduğu vb. mesajlar, gösterilen nezaket dâhilinde üstü kapalı olarak ifade edilmektedir. Ayrıca bu ikramın av arkadaşları arasında bir dayanışma vasıtası olarak da uygulandığı kaynak kişilerin aktardığı bilgilerden anlaşılmaktadır.

“Ben kendimce şöyle takip ederim. (Arkadaşımı göstererek) Mesela biz ikimiz bir arkadaştan fazla vurmuşuz. Hemen bir kaş göz:

-Verelim birer tane.

-Tamam.

Eve boş gitmesin kimse gibisinden. Hatta tercih (durumu) varsa, iki kişi mesela boş. (Ama) birine verilebilecek pozisyonda (isem) (bir tanesi) bir hafta önce veya bir gün önce (yani) daha önce vurduysa vurmayana vermeye çalışırım. Yani kendimce öyle yapmaya çalışırım.” (KK18)

“Biz mesela birer tane vurmuşuzdur, bir arkadaş vurmamıştır; vurduk mu “Git kardeşim onu sen al” deriz veya onun torbasına katıveririz. O şekilde paylaşım olur bizde, kıskançlık olmaz.” (KK74, KK75, KK88, KK89, KK92)

Kaynak kişilerden biri ava yeni başlayan genç avcılarının avcılığa alışması amacıyla kimi zaman genç avcılara atış önceliği verdiğini kimi zaman ise kendi vurduğu avlardan genç avcılara ikram ettiğini belirtmiştir.

“Benim özellikle dikkat ettiğim bir şeydir. Özellikle genç avcılarla ava gittiğimde buna dikkat ederim. Genç bir avcıyla beraber bir kuşa tüfek attıysak ‘Çok iyi attın.’ derim. Benim vurup vurmamam önemli değildir, önemli olan onu motive etmektir. Sonra mesela bazen de vurduğun avlardan bir-iki tanesini ‘Al bakalım, bunu da sen götür git.’ deyip onlara vererek motive ederim.” (KK79)

Kaynak kişinin ifadesi avcılar arasında yardımlaşmanın sadece maddi bir yön içermediği aynı zamanda genç kendi aralarında psikolojik destek amaçlı yardımlaşmaların da olduğunu ortaya koymaktadır.

Avlanan Hayvanların Av Ekibi Tarafından Birlikte Yenmesi

Görüşülen kaynak kişilerden bazıları av arkadaşlarıyla grup olarak avlanmaları hâlinde o avda vurulan avları hep birlikte yediklerini ifade etmiştir. Anket katılımcıları bu türden bir paylaşım uygulaması hakkında bilgi vermemiştir.

“Bunlar av yaşamımızda gerçekleştirdiğimiz olaylardır zaten ve hâlen de devam eder. Biz hep birlikte ne avladıysak yine hep birlikte pişirir yeriz.” (KK32, KK33, KK43, KK45, KK54, KK55, KK59, KK70, KK90, KK105, KK107, KK117, KK119, KK123, KK124)

Kaynak kişi ifadeleri incelendiğinde avın kimin tarafından avlandığının önemi olmadığı, yapılan avın ortaklaşa bir faaliyet olarak algılandığı ve bu nedenle de elde edilen avların ortaklaşa yendiği görülür. Bu uygulamanın av arkadaşları arasındaki bağı kuvvetlendirdiğini ve avcılığın avcılarının dünyasında sosyal bir faaliyet alanı olarak görüldüğünü söylemek mümkündür.

4.3.4.2. Elde Edilen Avların Başka Kişilere Verilmesi Hakkındaki Uygulamalar

Avcılar tarafından avlanan hayvanların av arkadaşları arasında paylaşılmasının yanında avcılarının çevresindeki başka insanlara ikram edilmesi veya bu insanlar tarafından avcılardan av eti istenmesi söz konusudur. Bu durumlarda avcılarının, avladıkları hayvanları veya bu hayvanların etlerini vermeleri kendi tercihlerinde olup görüşülen kaynak kişilerden sekizi⁵⁸, anket katılımcılarından yirmi biri avladıkları hayvanlardan isteyen başka kişilere ikramda bulunmadıklarını belirtmiştir.

⁵⁸ KK3, KK20, KK46, KK50, KK70, KK77, KK111, KK127

Tablo 4.46. Anket katılımcılarının elde ettikleri avlardan isteyen olması durumundaki tutumlarının dağılımı

Elde Edilen Avlardan Başka Kişilere Vermek			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	140	87,0	87,0
Hayır	21	13,0	100,0
Total	161	100,0	100,00

Kaynak kişilerden ikisi kendilerinden av isteyen insanlara avlarından vermemelerinin nedeni olarak avcılığın zor bir iş olmasını, kendilerinin bu zor işi başarmak için çok emek sarf etmelerini, diğer insanların ise bu zor iş için çaba göstermeden hazır bir şekilde av eti istediklerini belirtmiştir.

“Vermem. Bu zor bir iş. Ben ava keyif için gidiyorum ama vurduğum hazır avı da başkasına vermem.” (KK46, KK111)

Kaynak kişilerden ikisi kendilerinden av isteyen tanıdıklarına avlarından vermemelerinin nedeni olarak herkesin av etinin kıymetini bilmemesini ifade etmiştir.

“Vermem. Çünkü ava gitmeyen insan o av etinin kıymetini de bilmez. Onun sen ne emeklerle vuruyorsun, yerken bile onun zevkini alıyorsun ama o kişi onun zahmetini çekmediği için onun kıymetini bilmez.” (KK70, KK77)

Av hayvanlarından elde edilen etin işlenmesi ve pişirilmesi diğer etlerden farklıdır çünkü av hayvanlarının vücutlarındaki yağ ve kas oranı besi hayvanlarına benzemez. Bununla birlikte bazı av hayvanlarının kokuları da insanların alışık olduğu kokulara göre değişiktir. Dolayısıyla av hayvanlarının etlerinin lezzetli hâle gelmesi için bazı işlemlerden geçmesi ve kendilerine has pişirme şekilleri ile pişirilmesi gerekir. Bu durum av eti işlemeyi ve pişirmeyi bilmeyen kişilerin ellerinde av etlerinin gerçek lezzetlerinin ortaya çıkamamasına ve buna bağlı olarak av etlerinin beğenilmemesine yol açabilir. Böyle olunca da av etleri yenmez ve muhtemelen çöpe atılır. Kaynak kişilerin ifadeleri bu yönde olmakla birlikte av etinin kıymetinin bilinmemesi tabirlerinin zemininde başka bir durum daha vardır. Çünkü av etini pişirmeyi bilmeyen kişilerin av etlerini beğenmeyip çöpe atmaları durumunda av etleri ziyan olmaktadır. Bu durumda bir yandan avcılarının emekleri çöpe giderken diğer yandan avcılarının gizil bir aşkla bağlı oldukları hayvanlar da boş yere

öldürülmüş olur. Ayrıca eski Türk avcılık kültüründen itibaren kutsallık algısı süregelen avcılık kültürüne göre bu kutsallığa zarar verilmiş olduğu da bu noktada düşünülebilir.

Kaynak kişilerden biri avın verilmesi ile ilgili bazı tabuların bu tabulardan haberdar olmayan kişilerce çiğnenmesi ihtimaline karşılık kendisinden av eti isteyenlere av eti vermediğini belirtmiştir.

“Hayır biz konu komşuya vermeyiz. İstemezler de vermeyiz de. Çünkü ne yaptığını bilmiyoruz. Alır da ya sabunla falanla yıkarsa?” (KK50)

Kaynak kişinin ifadesi avcılığın kutsal alanının bu durumu bilmeyen kişilerce bozulmasının önlenmesine yönelik bir uygulama olarak kabul edilebilir. Av etinin sabunla yıkanmaması hakkındaki tabu çalışmanın Tabular başlığı altında işlenmiştir.

Kaynak kişilerin yüz on dokuzu kendilerinden av eti istenmesi durumunda verdiklerini belirtirken bunların yetmişi⁵⁹ kendilerinden av eti isteyene avladıkları hayvanlardan verdiklerini ancak bu konuda herhangi bir inançlarının bulunmadığını ve bu nedenle de herhangi bir uygulamaya başvurmadıklarını belirtmiştir.

Başka insanların av etinin kıymetini anlayamayacağını düşünen kaynak kişilerden bazıları kendilerinden av isteyen kişiler arasında bir ölçütten bahsetmiştir. Kaynak kişiler avladıkları hayvanlardan sadece av etinin değerini bilecek kişilere verdiklerini belirtmiştir.

“Ben o avları eşe dosta falan verirken çok dikkat ederim. Çünkü bazıları av etinin kıymetini bilmez. O hayvanın canını almışsın sonuçta. Kıymetini bilecek insanlara veririm.” (KK79, KK120)

Kaynak kişilerden biri bu durumun nedenini açıklar nitelikte bir anısından bahsetmiştir.

⁵⁹ KK2, KK4, KK5, KK6, KK7, KK8, KK9, KK10, KK11, KK12, KK13, KK14, KK16, KK17, KK18, KK19, KK21, KK24, KK25, KK26, KK27, KK28, KK29, KK30, KK33, KK35, KK36, KK37, KK38, KK39, KK41, KK42, KK43, KK45, KK47, KK48, KK49, KK51, KK52, KK54, KK55, KK56, KK57, KK58, KK61, KK62, KK63, KK65, KK66, KK67, KK68, KK73, KK76, KK78, KK81, KK88, KK92, KK93, KK98, KK101, KK102, KK105, KK106, KK107, KK109, KK117, KK119, KK122, KK124, KK126

“Konu komşuya (av) vermem, yeminliyim. Valla bir zamanlar gölde bir ördek vurdum. O zamanlar göle çok giderdik bir arkadaşımla. İki yeşil bir boz ördek vurdum, temizledim evde. Ama nasıl biliyor musun? Mum gibi.⁶⁰ Anam dedi ki; ‘Yan tarafta Ramazan Amca var, kuş istiyor, bunları ona verelim.’ dedi. ‘Ana gel şunları yiyelim!’ dedim. ‘Ramazan Amcana verelim’ dedi. ‘İyi ver o zaman.’ dedim. Yan yana evlerimiz o zaman. Hanımı vardı, rahmetli Güler Anne. Benim yedi sene çocuğum olmadı. Yedi sene sonra oğlan olunca -onlarda da hep kız var, oğlan yok- oğlanı götürürlerdi. Severdim. Verdim ben bunlara kuşu. İki gün sonra anam ‘Bir daha Güler Annengile kuş verme!’ dedi. ‘Niye?’ dedim. ‘Tencereyle birlikte atmışlar kokuyor diye.’ dedi. ‘Bir daha kimseye bir şey vermem!’ dedim. Ha, yine veriyoruz, öyle arkadaşlar arasında. Avın kıymetini bilenlere veriyoruz yani.” (KK123)

KK123’ün aktardığı bu anı avcılarının başka kişilere avlarından vermeleri konusunda gösterdiği hassasiyetin yaşanmış bir örneği olarak açıklayıcı niteliktedir. Anıya göre av etinin işlenmesi konusunda bilgi ve tecrübe sahibi olmayan kişiler bu etleri doğru şekilde işleyemediklerinden etlerin çöpe gitme riski söz konusudur. KK79 ve KK120’nin ifadeleri de bu noktada tamamlayıcı bilgi olarak değerlendirildiğinde av etini ehil kişilere vermeyen avcı böyle bir vakada kendini o hayvanın ziyan olmasına, bir başka deyişle boş yere öldürülmüş olmasına sebep olmuş hisseder. Aslında bu durum o hayvanın canını alan avcının, bu fiilinin amacından saptığını ve aldığı sorumluluğu yerine getiremediğini hissetmesi olarak değerlendirilebilir. Türk avcılık kültüründe doğal dengenin parçası bir varlık olarak düşünülen avcının keyif için avlanmadığının bir işareti olarak da düşünülebilecek bu durum avcılarının eski zamanlardan beri benimsemiş olduğu sorumluluk duygusunun sözlü avcılık kültüründe günümüzde de devam ettiği şeklinde değerlendirilebilir.

Avcılığın sözlü kültürde yaşatılan geleneklerinden biri de daha önceleri avcılık yapan ancak yaşlanmasına veya farklı sebeplere bağlı olarak artık ava gidemeyen kişilere av eti verilmesidir. Çünkü avlandığı zamanlarda av etinin lezzetine alışan eski avcılar ile aileleri için av eti hep bir özlemdir. Bu özlemin farkında olan bazı avcılar kendi avladıkları avlardan eski avcılara veya ailelere vererek onların bu özlemlerinin gidermeye çalışır. Yedi kaynak kişi ifadesi bu durumu açıklar niteliktedir.

⁶⁰ Çok yağlanmış, makbul derecede yağlanmış

“Özellikle artık ava gidemeyen eski avcılara ya da eşi avcı olup da eşi vefat ettiği için artık av eti bulamayan kişilere avladığım hayvanlardan veririm.” (KK44, KK48, KK57, KK59, KK63, KK69, KK79)

Bir kaynak kişinin ifadesi bir yandan bu geleneği açıklarken bir yandan da avcılık kültürü içindeki yardımlaşma geleneğini de ortaya koyar.

“Gençliğimde eski avcılardan yaşlanmış, ava gidemeyen bir Mustafa amca vardı. Evinde av malzemesi de vardı. Bir gün ‘Oğlum, Cahit. Ben ava gidemiyorum, al şu malzemeleri sen de avlan, vurduğun zaman bana bir tane av gönder.’ dedi. O zamanlar malzeme kıtlığı da vardı. O kıtlıkta o malzeme bana ilaç gibi geldi. Sanki hazine bulmuş gibi oldum. Ben de Mustafa Amca’ya vurduğum avlardan bol bol götürdüm. O da ‘Yok, ben o kadar istemiyorum. Sadece tadımlık lazım.’ derdi. O bana çok malzeme verdiği için onu hiç avsız bırakmadık.” (KK1)

Kaynak kişilerden birinin aktardığı bilgiler bu geleneğin açıklayıcısı şeklinde değerlendirilebilecek ifadelerden biridir.

“Ava gidemeyen yaşlılara -ki onlar (eskiler) da hep yapmış- illaki gönderilir. Yani eski avcıya, ava gidemeyen eski avcılara ya da adam öldüyse kalan ailesine av eti kafasında yer ettiği için mutlaka gönderilir. Çünkü av eti kasap etine benzemez. Yemeyen için yavandır, yemeğe alışmış birisi için aranılacak ettir ve ömürlerinin sonuna kadar o insanlara bu et gider. Bunu ben de yaptım. Mesela Sedat abinin annesine ördek vesaire hep götürmüşümdür. İstemiştir, götürmüşümdür. Bizim burada bana göre çok eski insanlara mesela Mustafa’nın annesine tavşanı hep göndermişimdir. Talep gelmez çünkü utanırlar ama bu gider. Bunu biz zaten biliriz. Geçmişten beri bunun sinyali alınır. Bu gider yani, bir şekilde gider. Avına göre, avın bolluğuna göre illaki ben de av gönderirim. Ben yemek olarak göndermiyorum çünkü isteyen istediği gibi istediği yemek şeklini değerlendirsin diye. Toplumun belli bir yemek kültürü olsa da her ailenin kendi içinde ayrı bir yemek kültürü var. Ortak yemekleri yapsak da yapma tarzı değişebilir.” (KK4)

Kaynak kişi ifadelerinden yola çıkılarak eski avcılara ve ailelerine av eti ikram edilmesinin avcılar arasında eski bir gelenek olduğu ve bu geleneğin günümüz Türk avcılık kültüründe de hâlen korunduğunu söylemek mümkündür. Bu gelenek avcılar arasındaki birlik beraberlik ve dayanışma duygularının devamlılığı açısından önem taşımaktadır.

Buradan hareketle avcılarının toplum içinde kendilerine has geleneklere sahip bir sosyal grup olduğu ve sözlü kültüre bağlı gelenekleri ile aralarındaki bağlarının korunduğu söylenebilir.

Kaynak kişilerden bir kısmı avladıkları hayvanlardan başka kişilere verirken bazı uygulamalarda bulunduklarını ifade etmiştir. Bu uygulamaların temelinde avcının uğurunun bozulmasının engellenmesi amacının yattığını söylemek mümkündür. Bu uğurun zeminini oluşturan ana etkenin de avlanılan hayvanın avcılarının belleğindeki değeri ve önemi olduğu düşünülebilir.

Eski çağlardan beri Türk avcılık kültüründe av hayvanlarının avcılara -çeşitli inanç dönemlerinde farklı adlarla adlandırılan- “kutsal” tarafından verildiğine inanılır. Totemist ve Şamanist dönemlerde av hayvanlarının av iyeleri tarafından avcılara verildiği düşünülürken İslami dönemde av hayvanlarının Allah tarafından insanlara bir nimet olarak verildiği inancı avcılarının avladıkları hayvanlara özel değer vermesini sağlamıştır. Buna bağlı olarak av hayvanlarına yönelik bazı inançlar olduğu gibi bu inançlar çerçevesinde bazı tabular oluşmuştur. Bu inanç ve tabular 4.2.1. *Avın Tutulması İnancına Bağlı Tabular ve Yasaklar başlığı altında* işlenmiştir. Bazı kaynak kişilerin ifadelerinden hareketle de bu inanç ve tabulara bağlı olarak ortaya çıkan uygulamalardan bazılarının avcılarının avladıkları hayvanları başkalarına verirken başvurdukları uygulamalar olduğu söylenebilir.

Verilen Av Hayvanı Karşılığında Sembolik Bir Bedel Almak

Kaynak kişilerden yirmi ikisi başkalarına av hayvanı verdikleri zaman avdaki uğurlarının bozulmaması için o kişiden sembolik bir bedel aldıklarını, bu bedelin av fişegi, cüzi miktarda para veya tuz olduğunu ifade etmişlerdir.

“Verdiğim avın karşılığı olarak uğurum bozulmasın diye cüzi miktarda bir şey alırım. o kişi avcıysa bir fişek değilse bir iki lira para alırım. Tuz da olabilir.” (KK71, KK72, KK74, KK80, KK86, KK87, KK89, KK90, KK91, KK94, KK95, KK99, KK125)

Anket katılımcılarından üçü de av hayvanı verilecek kişiden sembolik bir bedel alınması gerektiğini belirtmiştir.

Tablo 4.47. Başkalarına av verdikleri avların karşılığı olarak sembolik bir bedel almaları gerektiğine inanan anket katılımcılarının oranı

Avlanılan Hayvanların Başka Kişilere Verilmesi Sırasında Başvurulan Uygulamalar			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Verilen av hayvanının bedeli olarak çok küçük miktarda bir para (kuruş, bir lira) veya fişek alınmalıdır	3	1,9	99,4
Toplam	161	100,0	100,00

Bazı kaynak kişiler verilen av karşılığında sembolik bir bedel alınması geleneğini “arayı kesmek” olarak ifade etmiştir.

“Av verdiğimiz kişi eğer avcıysa karşılığında fişek verir, değilse de 1 lira veya 50 kuruş gibi sembolik bir bedel alırız. ‘Arasını kesmek’ dediğimiz şey bu. Onu almadığımız zaman sanki avımızın önü kesilecek, bir daha vuramayacağız gibi düşünüyoruz.” (KK83, KK100, KK103, KK121).

Verilen av karşılığında sembolik bir bedel alınması av arkadaşları arasında da uygulanır.

“Av arkadaşımıza av verirsek karşılığında fişek alırız. Fişeksiz vermeyiz. Çok samimi arkadaşımız olsa da fark etmez. Zaten o da avı aldı mı hemen fişeği çıkarır verir.” (KK42, KK89, KK92, KK94, KK102, KK118, KK121)

Bir kaynak kişinin ifadesi verilen av karşılığında sembolik bir bedel alınması uygulamasının kuşaklar arasında sözlü kültür yoluyla aktarıldığını gösterir.

“Bu konuda babam bana avımı verirsem karşılığında mutlaka bir fişek veya bozuk para almamı tavsiye ederdi. ‘Av verirsen karşılığında mutlaka bir fişek veya 25 kuruş, 1 lira bir şey al yoksa nasibin kapanır!’ diye söylerdi.” (KK86)

Avcıların, av verdikleri kişilerden bir bedel alması avın bir bedel karşılığında verilen ticari bir nesne olarak düşünülmesi ile ilgili değildir. Karşılık olarak alınan bedellerin miktarları da sembolik tutulmaktadır. Bu durumda ticari bir değiş tokuştan bahsetmek mümkün değildir.

Kaynak kişiler bedel alma uygulamalarını tamamen avdaki şanslarının bozulmaması amacıyla yaptıklarını belirtmiştir. Bedel alınmadığı takdir de avın uğurunun kaçması ise

avın sıradan bir nesne konumuna indirgenmesinden kaçınma olarak değerlendirilebilir. Verilen av karşılığında sembolik de olsa bir bedelin alınması av hayvanının değersiz bir varlık olmadığının vurgulanması olarak düşünülebilir. Ayrıca bu uygulama eski Türk avcılık kültüründe her zaman ciddi bir öneme sahip olduğu bilinen avcılığın ve av hayvanlarının günümüz Türk avcılık kültüründe de önemini koruduğu şeklinde yorumlanabilir.

Verilecek Av Hayvanının Küçük Bir Kısımını Yakmak

Bazı kaynak kişiler tarafından, av hayvanlarının bir başkasına verilmesi esnasındaki uygulamalardan biri olarak hayvanın tüylerinin küçük bir kısmının yakılmasından bahsedilmiştir.

“Avı başkasına verirken hayvanın tüylerinden küçük bir parçasını çıkmakla yakardık. Böyle yapılırsa bir uğursuzluğun söz konusu olmayacağı söylenirdi.” (KK1, KK31, KK44, KK49, KK67, KK69, KK70, KK74, KK75, KK104).

Kaynak kişilerin ifadelerine yer alan bilgilere bakıldığında uygulamanın kaynağını eski Türk avcılık kültüründen aldığı söylenebilir. Uygulamanın temelinde yer alan yakma fiili eski inanç kodlarından itibaren Türk kültüründe yer alan “alazlama” uygulamasını akla getirir. Buna göre ateşin kötülükleri temizlediğine olan inanç bu uygulamada da görülür. Bu uygulamayla, av hayvanına gelebilecek kötülük peşinen temizlenmek isteniyor olmalıdır. Bu uygulamaların nedenlerinden biri olarak av verilen hanedeki kadınların özel durumları nedeniyle avcının avdaki şansının bozulması ihtimali 4.2.1. *Avın Tutulması İnancına Bağlı Tabular ve Yasaklar* başlığı altında incelenmiştir. Bu ve bunun gibi bazı inançlar ve tabular bahsedilen uygulamanın varlığına sebep olarak gösterilebilir.

Verilecek Av Hayvanının Tüyünden Bir Miktar Yolunup Onu Avlayan Avcının Kapısının Önüne Bırakılması

Görüşülen kaynak kişilerden beşi kendilerinden av hayvanı istenirse verdiklerini, ancak vermeden önce av hayvanı eğer kuşsa bir parça tüyünü yolup kapılarının önüne attıklarını eğer tavşan ise kuyruğunu kesip o şekilde verdiklerini ifade etmiştir.

“Avı verirken bir parça tüyünü yolarlar, evin önüne atarlar. Yoldukları tüy bahçe kapsından çıkarken evin önüne atılır. Yola değil ama bahçenin içine. Tavşansa da kuyruğu kesilir, kuyruk verilmez.” (KK108, KK110, KK112, KK113, KK114)

Bu uygulama eski Türk inançları çerçevesinde incelendiğinde hayvanların kutlarının tüylerinde olduğu inancını hatırlatmaktadır. Verilecek av kuşlarının tüylerinden bir miktar yolunarak veya tavşanların kuyruklarının kesilerek avcının kendi kapısının önüne atılması avlanan hayvanın onu avlayan kişiye aidiyetinin tam olarak sağlanması şeklinde değerlendirilebilir. Böylece av hayvanlarının bedenleri başka birine verilse de av hayvanlarının kutları onu avlayan avcı ile kalacaktır. Ayrıca bu uygulama, kutu alındıktan sonra verilen av hayvanının bedeninin avcının sorumluluğundan çıkmasının sağlanması ve böylece verildiği yerde av hayvanına karşı tabuların çiğnenmesi sonucu oluşacak olumsuzlukların avcıyı etkilememesi için bir tedbir uygulaması olarak yorumlanabilir.

4.3.4.3. Avlanan Hayvanların Bazı Vücut Parçalarının Saklanması Hakkındaki Uygulamalar

Tüy, Post, Vücut Uzvu Saklamak

Avcıların, avladıkları hayvanları bütün olarak veya bazı uzuvlarını, tüylerini ya da postlarını çeşitli amaçlar ile sakladıkları bilinmektedir. Kırk iki kaynak kişinin ve yirmi beş anket katılımcısının, avladıkları av hayvanlarının bazı vücut parçalarını çeşitli amaçlar doğrultusunda sakladığı sonucuna ulaşılmıştır. Anket yönteminde bu uygulamanın nedenleri saptanamadığından bu konuda yüz yüze görüşülen kaynak kişilerden alınan veriler aşağıda değerlendirilmiştir.

Yöneltilen soruya olumlu yönde yanıt veren kaynak kişilerden alınan cevaplar incelendiğinde kaynak kişilerden bazılarının süs, kullanım, uğur, hatıra ve trofe amacıyla avladıkları bazı hayvanların vücut parçalarını sakladıkları tespit edilmiştir.

Kaynak kişilerden on üçü avladıkları tavşanın kuyruğunu süs için sakladıklarını ifade etmiştir.

“Tavşanın kuyruğunu süs olarak kullanmak amacıyla, zevk için saklarım.” (KK30, KK36, KK51, KK54, KK57, KK74, KK77, KK78, KK83, KK85, KK100, KK104, KK116)

Kaynak kişilerin iki tanesi ise tavşan kuyruğunun süs olarak kullanıldığını duyduklarını ancak kendilerinin böyle bir şey yapmadıklarını ifade etmiştir.

“Arabasına tavşanın kuyruğunu asarlar. Yapan var ama ben yapmadım.” (KK42, KK52)

Görüşme yapılan kaynak kişilerden ikisi tavşanın arka bacaklarının kül temizleme aracı olarak kullanıldığından bahsetmiştir. Tavşanın ön bacaklarına göre hayli uzun olan arka bacakları bu iş için kullanılır. Tavşanın sık tüylerle kaplı olması ve tüylerinin kolay dökülmemesi tavşan bacağına bu şekilde doğal bir alet olarak kullanılmasını sağlar. Ayrıca kül gibi toz kıvamında bir maddenin sık tüylerle kaplı tavşan ayaklarıyla itilmesi başka materyallere göre daha kolaydır. Bez vb. malzemenin daha eski dönemlerde özellikle merkezden uzak yerleşimlerde yaygın olmaması ve/veya temizlik ihtiyacının çok olması bahsedilen iş için tavşan bacağına daha kullanışlı kılar. Bununla birlikte kumaş kırsal yaşamdaki insanlar için temini zor bir malzeme olduğundan daha kıymetli işlerde kullanılmış olmalıdır.

“Eski insanlardan bazıları ocaktaki külleri geri itmek için bir alet olarak tavşanın arka ayağını kullanırlardı. Sadece bir alet olarak. Özel bir anlamı yoktu.” (KK2, KK103)

Bazı kaynak kişilerinin ifadelerine göre avlanılan hayvanlardan elde edilen yan ürünlerden bir tanesi de kuş tüyleridir.

“Bazıları avladıkları kuşların tüylerini toplayıp yastık, yorgan vs. yapardı.” (KK2, KK8, KK21, KK79, KK111).

Özellikle ördek ve kaz tüylerinin ısıtma kapasitesinin yüksek oluşu ve yapısal özelliklerini uzun süre koruyabilmeleri eski dönemlerden bu yana yaygın bir bilgidir. Görüşülen kaynak kişilerden beşi de avlanılan ördek, keklik gibi kuşların tüylerinden yorgan, minder ve yastık yapılarak günlük hayatta kullanıldığını belirtmiştir. Bununla birlikte daha eski dönemlerde pamuğun üretimi hayli zor olup uzun süre alması ayrıca parasal bir karşılığının olması hesaba katılırsa av kuşlarının tüyleri hem bedava hem kullanışlı hem de uzun süre bakım gerektirmeden kullanılabilme özellikleri nedeniyle avcılar ve aileleri tarafından tercih edilmiş olmalıdır. Böylece yenilebilir bölüm olmadıkları için atılması icap eden kuş tüyleri ziyan edilmeyip değerlendirilmiş olur. Günümüz yüksek kaliteli modern tekstil ürünlerinde özellikle kaz tüyünün kullanımı devam etmekte olup ucuzluk, kolay elde edilebilirlik ve zahmet açısından eskiye göre pamukla yer değiştirmiş durumdadır.

Tahnit Yapmak

Tahnit işlemi, bazı kimyasal yollarla hayvanın deri ve uzuvlarının işlenip daha sonra aslına uygun şekilde doldurulması işlemidir. Bu yolla ölmüş olan hayvanlara yaşıyormuş izlenimi verilir. Kaynak kişilerden yedisi avladıkları bazı hayvanların tahnitlerini süs amaçlı olarak sakladıklarını belirtmiştir.

“Avladığım bazı kuşları tahnit yaptırıp süs olarak saklıyorum.” (KK2, KK40, KK49, KK57, KK62, KK67, KK76).

Kaynak kişiler avladıkları hayvanların kendilerini veya vücut parçalarını her ne kadar sadece süs amacıyla sakladıklarını belirtse de bu uygulamaların arka planında avcılarının kendilerini ifade etme isteği ve toplum içinde avcı olma yönleriyle yer etmek istemeleri söz konusu olmalıdır. Bir avcı olarak diğer insanlardan farklı olduklarını düşünen avcılarının av hayvanlarının kuyruklarını, tüylerini vb. uzuvlarını arabaya ve eve asmak, onlardan anahtarlık yapmak, telefonlarının arkasına koymak gibi eylemlerle aslında diğer insanlara “Ben avcıyım, ben farklıyım” mesajı vermeleri mümkündür. Kendilerini doğanın ve doğal döngünün özel bir parçası olarak gören ve şehir hayatına sıkışıp kalmış “sıradan” insanlardan bu yönleriyle farklı olduklarını düşünen avcılar bu farklılıklarını bahsedilen yollarla diğer insanlara karşı ifade etmektedir. Nitekim bir kaynak kişinin ifadesi de bu yöndedir.

“Telefonumun arkasında keklik tüyü her zaman vardır. Bazen tavşan vurursun, kuyruğunu alırsın. Uğur değil de süs olsun, o süsle avcı olduğumuz belli olsun diye.” (KK36)

Trofeler

Trofe; avlanan özel bir hayvanın boynuz, diş, post gibi hatıra amacıyla saklanabilecek parçaları olarak tarif edilebilir. Her hayvan için trofe ölçümleri farklı olup bahse konu olan parçanın çeşidine göre büyüklüğü, ağırlığı, ya da üzerinde görünmesi gereken özel şekillere göre değişkenlik gösterir. Sözgelimi karaca boynuzlarının trofe değeri ağırlığına göre değişirken yaban domuzu dişleri veya yaban keçisinin boynuzları uzunluklarına göre değerlendirilir.

Görüşme yapılan kaynak kişilerden domuz avıyla ilgilenenler arasında yedi kaynak kişi avladıkları yaban domuzunun büyük azı dişleri varsa onları trofe amaçlı aldıklarını belirtmiştir.

“Domuzlardan trofe değerinde dişleri olan varsa dişlerini alırım.” (KK4, KK9, KK41, KK67, KK68, KK82, KK84).

Türkiye’deki av hayvanlarının içinde özel bir izne bağlı olmadan avlanabilecek en büyük hayvan yaban domuzudur. Geyik, karaca, teke gibi hayvanların avcılığı genel olarak yasak olup sadece sınırlı sayılarda, belirli amaçlarla, izin kapsamında ve DKMP gözcülüğünde yapılabilmektedir. Bu nedenle Türk avcıları arasında yasalar açısından yaygın şekilde geyik avcılığı, teke avcılığı vb. bir avcılık faaliyeti bulunmamaktadır. Bu bağlamda Türkiye’de yasal olarak yaygın bir şekilde avlanabilen en büyük memeli hayvan yaban domuzudur.

Yaban domuzunun kendisinin ve avlanma şekillerine bağlı olarak avcılığının hayli tehlikeli olması yaban domuzu avcılarına yüksek adrenalin yaşatır. Bu nedenle de gerek Türkiye gerekse dünyadaki avcılar arasında yaban domuzu avının özel bir yeri vardır. Yaban domuzlarından özellikle erkekleri avlanır. Bunun nedenleri arasında erkek yaban domuzlarının dişilere göre daha büyük ve heybetli olmalarının yanında erkek yaban domuzlarının “azı” olarak tabir edilen büyük ve çok keskin dişlere sahip olmaları sayılabilir. Bu dişler sayesinde erkek yaban domuzları avcılar açısından büyük bir tehlike oluşturur. Yaban domuzlarının dişlerinin büyüklüğü genellikle yaşa göre değişir. Genç domuzların azıları daha küçükken daha yaşlı bireylerin azıları daha büyüktür. Uzun yaşamı boyunca tecrübelenen yaşlı domuzlar avcılara karşı daha mücadeleci olmalarının yanında genç domuzlara oranla çok daha tehlikelidir. Bu nedenle büyük dişlere sahip bir erkek yaban domuzunu avlayabilmiş olmak avcılar arasında bir başarı olarak görülür. Bu nedenle yaban domuzu avcıları arasında büyük azı dişlerine sahip iri ve yaşlı domuzları avlamak daha makbuldür. Bununla birlikte yaşlı erkek yaban domuzlarının avlanması daha zordur. Avlanan domuzun dişlerinin özel bir ahşap üzerinde duvara asılması da kendisinden kat kat büyük ve tehlikeli bir vahşi hayvanı alt etmeyi başaran avcının diğer avcılar arasında bir övünç kaynağına sahip olmasının göstergesidir. Bu nedenle domuz avcıları büyük azı dişlerine sahip bir erkek yaban domuzu avladıklarında azı dişlerini almak isterler.

Av Köpeği Eğitmek İçin Av Hayvanı Saklamak

Avlanan hayvanların etlerinin yenmesi haricinde bazı vücut parçaları farklı işlerde kullanılarak değerlendirilir. Bazı kaynak kişiler avladıkları av hayvanlarından bazı parçaları eğitecekleri yavru köpeklerin eğitiminde kullanmak için sakladıklarını belirtmiştir.

“Ben kekliklerin kanatlarını ve tavşanların ayaklarını yavru köpek eğitmek için saklarım.” (KK23, KK66, KK38, KK69, KK53)

Avcılık faaliyetinde avcılarının en büyük yardımcılarında biri av köpekleridir. Av köpekleri kullanım amaçlarına göre çok çeşitli ırklar olsalar da hiçbiri av eğitiminden geçmeden sahibi yararına av yapmaz. Köpekler doğaları gereği aslında kendileri için av yapan canlılardır fakat avcılar tarafından kullanılacakları ava göre yavruluktan itibaren eğitilirler ve böylece avlarda sahipleri için avlanır hâle getirilirler. Bahsedilen av eğitiminin bazı safhalarında av köpeği yavruları, alıştırılmak istenilen av hayvanlarının tüy, kanat, deri, ayak ve bacak gibi uzuvları kullanılarak eğitilir. Bu nedenle, köpekle avlanan ve zamanı geldikçe av köpeği yetiştiren avcılar daha sonra yetiştirecekleri köpeğin eğitiminde kullanmak amacıyla önceden avlamış oldukları hayvanların bahsedilen parçalarını saklar. Böylece av hayvanlarının vücut parçaları atılmak yerine değerlendirilmiş de olur.

4.3.4.5. Avın Tutulmasını Gidermek Adına Başvurulan Uygulamalar

Avda başarısız olmanın bir süre devam etmesi durumunda avcılar tarafından avın tutulması olarak nitelendirilen halk inancından 4.1.2. *Avın Tutulması İnancı* başlığı altında bahsedilmiştir. Avcılar arasında varlığı tespit edilen bu inanç dâhilinde avcının avının tutulmasının giderilmesine yönelik bazı uygulamalara avcılar tarafından başvurulduğu yapılan görüşmelerde ve anket çalışmasında saptanmıştır. Bu uygulamalar aşağıda değerlendirilmiştir.

Tüfeği Okutmak

Görüşülen kaynak kişilerden ikisi tüfeğin tutulması durumunda bu durumun giderilmesi için tüfeğin bir hocaya okutulması uygulamasından bahsetmiş ancak kendilerinin bu inanca sahip olmadığı ifadelerinden anlaşılmıştır. Anket katılımcılarından bu yönde bir bilgi aktarılmamıştır.

“Ben tüfeğin içinden ayet çıktığını biliyorum kundağın içinden. Alıp sattığım tüfeklerde bunu yaşadık yani. Adam tüfeği okumuş veya hocaya okutturmuş, içine (kağıdı) koymuş kalmış orada. Tüfek öldürmüyor diye. Hâlbuki tüfek ona uygun değil ama onu düşünmemiş adam. ‘Ben bununla vuramıyorum işte bir okutturayım.’ demiş. Hocaya okutturmuş arkasına ayet yazdırmış bir şeyler yaptırmış yani.” (KK53)

Bu ifade incelendiğinde kaynak kişinin aldığı bir tüfekten dua çıkması böyle bir inancın sahadaki varlığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte bu inancın aktarıcısı konumundaki kaynak kişi bu yöndeki inanca sahip olmadığını av vurmanın tüfeğin tutulması ile ilgili değil tüfeğin yapısal özelliğinin avcıya uygun olmamasına bağladığını söyleyerek ifade etmiştir.

Bir kaynak kişi de arkadaş arasında böyle bir uygulamanın şaka olarak ifade edildiğinden bahsetmiştir.

“Mesela hocaya okutturalım falan deriz gırgırına.” (KK101).

KK101’in ifade ettiğine göre ise avcılar arasında şaka yollu olarak tüfeğin avının tutulması inancından ve bunun bir din adamına tüfeği okutarak geçebileceğinden bahsedilmesi söz konusudur. Bu ifadeye göre her ne kadar kaynak kişinin avcı arkadaşları arasında bu inanç ve bu inanca bağlı uygulama inanma anlamında güçlü değilse bile varlığını sürdürdüğü ve/veya yakın zamana kadar avcılar arasında yaygın olduğuna işaret ettiği anlaşılabılır.

Tüfeğe İşemek

Yapılan görüşmelerde bazı kaynak kişiler avlarının tutulması durumunda tüfeğe işediklerini ifade etmiştir. Bu uygulama tüfeğin namlusuna veya üzerine işenmesi şeklinde gerçekleştirilmektedir.

Uzun süre av vurulamamasına bağlı olarak tüfekte bir uğursuzluğun olduğu inancının oluşması ve tüfekteki uğursuzluğun giderilmesine yönelik tüfeğin üzerine veya namlusunun içine işenmesi duygusal büyü uygulamalarından “pisliğin bir başka pislik ile giderilmesi” düşüncesi şeklinde değerlendirilebilir. Bu düşünce kapsamında ortaya konan uygulamaları da kötü bir durum olan uğursuzluğun bir nevi pislik olarak değerlendirilmesi ve bu pislikten kurtularak avda başarı sağlamanın bir başka pis varlık olan idrar ile sağlanmaya çalışılması şeklinde değerlendirmek mümkündür.

Anket katılımcılarından beşi uzun süre av vurulamadığında bu durumu düzeltmek için tüfeğin namlusuna işenmesi uygulamasından bahsetmiştir.

Tablo 4.48. Avının tutulmasını gidermek için tüfeğinin namlusuna işeme uygulamasına başvuran anket katılımcılarının oranı

Avın Tutulmasını Gidermek İçin Başvurulan Uygulamalar			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Avcı, tüfeğinin namlusuna işer.	5	3,1	13,0
Toplam	161	100,0	100,00

Kaynak kişilerden dördü de tüfekteki uğursuzluğun giderilmesi için tüfeğin namlusunun içine işenmesi hakkında bilgiler aktarmıştır. Bu dört kaynak kişiden ikisi avda yaşadıkları uğursuzluğu çevresindekilerin önerisi ile gerçekleştirdikleri bu uygulama ile giderdiklerine dair tecrübelerini aktarmıştır.

“Mesela bir adam aslında iyi avcıdır ama attığını vuramazsa bu durumda mesela Tüfeğin namlusunun içine çişini yap da bir nazar varsa kırılsın.’ derlerdi. Bu çok olmuştur. Ben bunu yaşadım. Çok ilginçtir bir gün benim başıma geldi. Bir gün ördeğin çok olduğu bir zaman azmak kenarında avlanıyoruz. Tüfeğim ve fişeklerim çok iyi. Sekiz-on tane attım ama vuramadım. Yanımdakiler bile buna inanmadı, ‘Cahit ne oluyor?’ dediler. ‘Yahu olmuyor işte, ölmüyor hayvan!’ dedim. Birisi dedi ki ‘Ya bir şey söyleyeceğim ama sen inanmazsın. Şu tüfeğin içine bir çişini yap, nazar bozulsun.’ dedi. Ben de ‘Böyle şeyler olmaz!’ dedim. ‘Ya ne zarar edersin?’ dedi. Bunu yaptım. Artık tesadüf müdür bilemiyorum ondan sonra akşama kadar hiç kuş kaçırmadım. Hepsini, her attığımı vurdum. Böyle şeylere çok inanmam ama böyle bir şey gerçekten oldu.” (KK1)

“Benim torun var, kızımın oğlu, on yaşında. Onunla bir-iki sefer tavşan beklemeye gittik. Haziran ayından sonra. Amcasıyla beraber geldiler. (Amcası) ‘Abi, Eymen (tüfeğin namlusuna) işeyiversin bir kere.’ dedi. ‘Hadi len işeyiver!’ dedim ben toruna. Götürdüler gittiler benim kırma tüfeği. ‘Bak delikten aşağı aksın ha!’ dedim ben. Onu toruna yaptırdıktan sonra valla iki gün üst üste ava gittim, vurdum.” (KK22).

Bir kaynak kişi ise tüfeğindeki uğursuzluğu gidermek adına tüfeğin namlusuna işediğini söylemekle birlikte bu uygulamanın işe yaramaması üzerine tüfeğin teknik özellikleri üzerinde yaptığı düzeltmeler ile avda başarıya ulaştığını ifade etmiştir.

“Tüfeğin namlusunun içine işlemek var. Onu kendim de yaptım hiçbir işe yaramadı. Sonra tüfeğin ayarlarını değiştirdim, sıkıları araştırdım ve iyi av yaptım.” (KK21)

KK21’in ifadesi başvurduğu bu uygulamadan olumlu sonuç alamamasını içerse de bu uygulamanın avcılar arasında varlığına işaret etmesi bakımından değer taşımaktadır. KK21 tüfeğinde bir uğursuzluk olduğuna inanmış ve bunu gidermek için bir çeşit duygusal büyüye başvurmuştur. Bu durum avcılar arasında bu yönde bir inancın ve bu inanca dâhil bir uygulamanın varlığına işaret ettiği şeklinde değerlendirilebilir.

Bir kaynak kişi de tüfeğin avının tutulmasına inandığını ve avcılar arasında bu uğursuzluğun giderilmesi için tüfeğin içine işenmesi şeklinde bir uygulamaya başvurulduğundan bahsetmiştir.

“Tüfekdeki uğursuzluğu gidermek için birkaç inanış var. Tüfeğin içine işeyeni duymuştum.” (KK86)

Kaynak kişinin ifadesinde tüfeğin içine işeme uygulamasına kendisinin başvurduğu yönünde bir bilgi olmamakla birlikte bu uygulamanın avcılar arasında varlığını koruduğuna işaret edilmiştir. Bu durumda avcılar arasındaki avın tutulması inancının olduğu ve bunu gidermek için tüfeğin içine işenmesi uygulamasına başvurulduğunu söylemek mümkün görünmektedir.

Görüşülen kaynak kişilerden biri avdaki başarısızlığının bir süre devam etmesi nedeniyle bu durumu gidermek için tüfeğinin üzerine işediğini ifade etmiştir.

“Tüfeğin üstüne işemediğim oldu ama tüfeğin üstüne işedim, namlusuna işemedim.” (KK23).

Kaynak kişinin avda başarısız olmasının nedeni olarak tüfeğinin avının tutulduğuna inandığı ve bunu gidermek için de tüfeğinin üzerine işlemek şeklindeki uygulamaya başvurduğu anlaşılmaktadır. Buna göre kaynak kişi bir çeşit duygusal büyü uygulamasına başvurmuştur. Kaynak kişinin bu ifadeleri avcılar arasındaki sözlü kültür dâhilinde tüfeğin avının tutulması inancına bağlı olarak tüfeğin üzerine işlemek şeklinde bir uygulamanın varlığını ortaya koymaktadır.

Ateşten Atlamak

Çalışma kapsamında yürütülen yüz yüze görüşmelerde hiçbir kaynak kişi avın tutulması inancına bağlı olarak ateş ile ilgili bir uygulamadan bahsetmezken yapılan anket çalışmasında aktarılan bilgilere göre yedi katılımcı avının tutulduğunu düşünen bir avcının tüfeği veya köpeğiyle birlikte ateşin üzerinden atladığını belirtmiştir.

Tablo 4.49. Avın tutulmasını gidermek için ateşten atlama uygulamasına başvuran anket katılımcılarının oranı

Avın Tutulmasını Gidermek İçin Başvurulan Uygulamalar			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Avcı tüfeğiyle (ve köpeğiyle) birlikte ateşin üzerinden atlar	7	3,9	3,9
Toplam	161	100,0	100,00

Anket verilerinden hareketle avın tutulması inancına bağlı olarak kötülüklerden, uğursuzluktan arınmak amacıyla “alazlama” yani ateş ile temizlenme uygulamasına başvurulduğu söylenebilir. Avının tutulduğuna inanan avcı (bazen tüfeği ve köpeği ile) ateşin üzerinden atlayarak ateşin temizleyici gücünden yararlanmaya ve üzerlerindeki kötülüklerden arınmaya çalışır. Caferoğlu’nun (1973:169) Adana bölgesi avcılarının tüfeğe musallat olduğunu düşündükleri şeytanlardan kurtulmak için tüfek ve köpekleriyle birlikte ateşten atladığını bildirmesi bu veri hakkında tamamlayıcı bilgi olarak değerlendirilebilir. Buna göre anket katılımcılarının aktardığı veriler Türk kültürünün en eski dönemlerinden itibaren var olduğu bilinen “ateş kültü” ve buna bağlı “alazlama” uygulamasının günümüz Türk avcılık kültüründe varlığını devam ettirdiği şeklinde yorumlanabilir.

Avcının Tüfeğini Ateşin Üzerinden Geçirmek

Anket katılımcılarından dokuzu avı tutulduğuna inanılan avcının tüfeğinin ateşin üzerinden geçirildiği bilgisini aktarmıştır.

Tablo 4.50. Avın tutulmasını gidermek için tüfeği ateşin üzerinden geçirme uygulamasına başvuran anket katılımcılarının oranı

Avın Tutulmasını Gidermek İçin Başvurulan Uygulamalar			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Avcının tüfeği ateşin üzerinden geçirilir	9	5,6	9,9
Toplam	161	100,0	100,00

Katılımcıların aktardığı bu bilgi bir önceki başlıkta bahsedilen bilgilerle değerlendirilebilir ve avının tutulduğuna inanılan tüfeğin ateşin temizleyici gücü ile kötülüklerden arındırılmasının amaçlandığı söylenebilir. İki bilgi arasındaki fark ise bu uygulamada avcının değil tüfeğin arındırılmaya çalışılmasıdır. Bunun nedeni avının tutulduğu yani uğursuzluk bulaştığı unsurun avcı değil tüfek olduğunu düşüncesi olabilir. Yine de temel nokta olan “ateş ile arınma” uygulaması her iki durum için de geçerlidir. Sonuç olarak, anket katılımcılarının aktardığı bilgi “alazlama” uygulamasının günümüz Türk avcılık kültüründeki yansıması olarak değerlendirilebilir.

Tüfeğin Üzerinden Kadın Geçirmek

Avın tutulmasını düzeltmek için başvurulanan uygulamalardan biri olarak avcının tüfeğinin üzerinden kadın geçirilmesi hakkında hem yüz yüze derlemelerde hem de anket çalışmalarında benzer bilgiler elde edilmiş ve bu bilgiler birbiri ile karşılaştırılmıştır. Yüz yüze görüşmelerde yedi kaynak kişi anket çalışmasında ise on dört katılımcı bu uygulama hakkında bilgi vermiştir. Elde edilen bu bilgiler incelendiğinde tüfeğin üzerinden kadın geçirilmesi uygulamasının farklı şekillerde uygulandığı görülmüştür.

Anket katılımcılarından beşi avcının tüfeğinin üzerinden bir kadın geçirildiği bilgisi verirken bir katılımcı tüfeğin bir kadının bacaklarının arasından geçirildiğini aktarmıştır. Bu iki bilginin birlikte değerlendirilmesi uygun görünmektedir. Ayrıca, anket katılımcılarından üçü tüfeğin üzerinden hamile bir kadının geçirildiğinin, beş katılımcı da iki veya ikiz çocuğu olan bir kadının geçirildiğinin bilgisini aktarmıştır.

Tablo 4.51. Avın tutulmasını gidermek için tüfeğin üzerinden kadın geçirme uygulamasına başvuran anket katılımcılarının oranı

Avın Tutulmasını Gidermek İçin Başvurulan Uygulamalar			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Avcının tüfeği bir kadının bacaklarının arasından dolaştırılır	1	,6	13,7
Tüfeğin Üstünden bir Kadın Atlatılır	5	3,1	93,8
İki-ikiz doğum yapan Kadın tüfeğin Üzerinden Atlatılır	5	3,1	96,9
Tüfeğin Üzerinden Hamile Bir Kadın Atlatmak	3	1,9	98,8
Toplam	161	100,0	100,00

Avı tutulduğuna inanılan tüfeğin üzerinden kadın geçirilmesi uygulamasının çeşitli varyantlarının olması durumu anket çalışmasında elde edilen bu bilgilerde görüldüğü gibi yüz yüze görüşmelerden elde edilen bilgilerde de görülmektedir.

Görüşülen kaynak kişilerden biri avda şanssızlık yaşadığı zamanlarda küçük yaştaki kızını tüfeğinin üzerinden geçirdiğini ve bu şekilde avda başarılı olduğunu aktarmıştır.

“Av vuramadığım, çıkmadığı, avımın rast gitmediği zamanlarda tüfeği kapının eşiğine koyardım. Hanımı üstünden geçirirdim. Üç defa böyle dolandırırdım. Ben de yaptım onu. Bir de kız çocuğum vardı, çok nasıplıydı. Av vuramadığım zamanlar, çıkmadığı zamanlar o çocuğu atlattım.” (KK89)

Türk avcılık kültüründe varlığı bilinen ve kadınlar hakkında hayli katı olarak uygulanan tabulara zıt bir şekilde, avı tutulan tüfeğin uğursuzluğunun giderilmesi için kadına bağlı bir uygulamanın varlığı dikkat çekicidir. Eski Türk avcılık kültüründe ve çeşitli Türk topluluklarının avcılık kültürlerinde bazı inançlara ve amaçlara bağlı sebeplerden ötürü avlanma faaliyetinden ve av hayvanlarından uzak tutulan kadınların bu uygulamada avın uğursuzluğunu gidermek için başvuru bir aracı olması bir tezat gibi görünmektedir. Derinlemesine düşünüldüğünde ay hâli nedeniyle kirli olduğu düşünülen kadının kutsal bir süreç olduğuna inanılan avlanmanın hemen her bölümünden uzak tutulmasına karşın “tüfeğin avının tutulması inancı” çerçevesinde kadına verilen anlam ise farklıdır. Çünkü bu durumda avın uğurunun bozulmasından korunmak söz konusu değildir. Tam tersine bu durumda kadın uğur getiren bir vesile olarak görülmektedir. Bu uygulamada, avdaki uğuru bozulmuş olan bir avcının avının bozulmasına sebep olabilecek kötülüklerin uzaklaştırılması amaçlanmaktadır. Ay hâli yaşaması nedeniyle bir bakıma kirli olduğu düşünülen kadından yine bir çeşit kirlilik olan kötü şans veya başka kötülükleri kovması beklenmektedir. Bu durum bir çeşit duygusal büyü olan “pisliği pislik ile uzaklaştırma” olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte tüfeğin üzerinden kadın geçirme uygulamasının farklı varyantları da söz konusudur. Bu varyantlarda tüfeğin üzerinden geçirilecek kadının bazı özelliklerine göre yaklaşımda bulunmak yerinde olacaktır.

Kaynak kişilerden ikisinin ve üç anket katılımcısının aktardığı bilgiye göre avı tutulan tüfeğin üzerinden geçecek kadının hamile bir kadın olmasından bahsedilmiştir.

Bu uygulamada hamile kadınların tercih edilmesinin nedeni olarak duygusal büyüden bahsetmek mümkündür. Kadının hamile olması doğurganlığına kesin olarak işaret eden bir durumdur. Doğurganlık da bolluk ve bereketin bir simgesi olarak değerlendirilebilir. Avı tutulan tüfeğin üzerinden hamile bir kadın geçirilerek duygusal büyü kapsamındaki “bir

şeyin benzerinden benzeri ortaya çıkar” inancı çerçevesinde değerlendirilebilecek bir yaklaşımla bolluk, bereket taklit ediliyor ve tüfeğin bol av vurması amaçlanıyor olabilir.

Yapılan görüşmelerde bir kaynak kişi ise avı tutulan tüfeğin üzerinden geçecek kadının ikiz doğum yapan bir kadın olması hakkında verdiği bilgiyle uygulamanın farklı bir varyantını aktarmıştır. Anket katılımcılarının beşi de bu yönde bilgi aktarmıştır.

“Mesela beş gün ava gittim ama av denk gelmedi veya yanımdakiler vuruyor, bana denk gelmedi. Bizde bir şey var. İkiz doğum yapan kadın silahın üstünden üç defa atladığı zaman -onu da yaptım gerçekten inanıyorum- ondan sonra çok güzel av yaptım. Benim başıma geldi ya. Ondan sonra tek başıma (bile) giderdim, bir saatte tavşanı alır gelirdim.” (KK56)

Kaynak kişinin aktardığına göre avdaki şansı bozulan avcının tüfeğinin üzerinden ikiz doğum yapan bir kadın geçirilir ve bu sayede avcının başarısının tekrar sağlanacağı düşünülür. İkiz doğum, hayatın olağan akışında olmakla birlikte çok sık rastlanan bir durum değildir. Bu nedenle halk arasında bir çeşit anomali olarak görülebilir. Bu bağlamda bir bakımdan kirli olduğu düşünülen kadının ikiz doğum yapmış olması yani bir çeşit anomali yaşamış olması pisliğin pislikle giderilebileceği duygusal büyü çeşidinde pisliği giderme kaynağının daha güçlü olması şeklinde değerlendirilebilir. Böylelikle tüfekdeki kötülüklerin veya kötü şansın iki açıdan da anomali yaşayan bir varlığın sayesinde giderilmesi amaçlanıyor olabilir. Diğer bir açıdan düşünülecek olursa ikiz doğum yapmak bolluğun da bir işareti olarak algılanabilir. Bu manada duygusal büyü çerçevesinde değerlendirilebilecek bir çeşit taklitte bulunularak tüfeğin şanssızlığının giderilmesi ve bol av vurması da sağlanmaya çalışıyor olabilir.

Tüfeği Kadın Şalvarından Geçirmek

Yapılan görüşmelerde bir kaynak kişi avının tutulduğu düşünülen tüfeğin yaşlı bir kadının şalvarının içinden geçirildiğini eski avcılardan öğrendiğini ifade etmiştir.

“Büyüklerimizden tüfeği koca karı şalvarının içinden geçirmeyi duyduk.” (KK83)

Kaynak kişilerden ikisi ise tüfeğini annesinin bizzat şalvarından geçirdiğini ve böylece avdaki şanslarının düzeldiğini ifade etmiştir.

“Rahmetli annem tüfeği avsunlardı⁶¹. Şöyle bir yere av verdiğinde eğer kadının bir âdet dönemi veya av etini yediğinde elini yıkamadığı takdir de avın bozulduğunu duyuyorduk yani. Avsunlamak; okuyordu işte, kulhuvallahi okuyordu. Afedersin şalvarın arasından geçirirdi tüfeği üç defa.” (KK44)

“Eskilerden duyduğumuza göre (tüfek) koca karı şalvarından geçirilir. Ben mesela, annemin şalvarından geçirttim. Bir ara gerçekten çok şeydi (şanssızdım) ve düzeldi yani. Bunu yaşadım.” (KK85)

Kaynak kişilerin ifadelerinde geçen ve tüfeğin kadın şalvarından geçirilmesi uygulamasını tüfeğin üzerinden bir kadının geçmesi uygulamasının bir çeşit taklidi olarak değerlendirmek ve iki uygulamayı birlikte değerlendirmek mümkündür. Her iki şekilde de avı tutulmuş olduğuna inanılan tüfeğin üzerinden bir kadının geçmesi sağlanmış olacaktır.

Tüfeği Ekmeğin Üzerinden Geçirmek

Görüşülen kaynak kişilerden biri bir tüfeğin öldürmediği yani avının tutulduğu zaman bu durumun düzeltilmesi için bu tüfeğin üzerinden ekmek geçirildiğini ifade etmiştir.

“Vardı eski düzende. Ekmeğin üzerinden geçirirler tüfeği. “Bu tüfek vurmuyor benim kaç seneden beri” diyor. Ne hâl olur? Ekmek üzerinden geçirirler.” (KK52)

Avda başarısızlığa uğradığı düşünülen tüfeğin üzerinden ekmek geçirilmesi ekmeğin Türk halk kültürü içinde bereketin ve rızkın simgesi olarak değerlendirilmesi ile ilgili olabilir. Bahsedilen yönleriyle halk tarafından kutsal tutulan ekmeğin avı tutulan tüfeğin üzerinden geçirilmesiyle tekrar bolluk ve bereket kazanması ve avcının avının başarıya ulaşması amaçlanıyor olmalıdır. Bu yönde bir amaç ile yapılan bu uygulamanın duygusal büyü kavramındaki “bir şeyin benzerinden benzeri doğar ilkesi” ile açıklanması mümkün olabilir. Bolluk ve bereketin aynı zamanda da rızkın simgesi olan ekmeğin bu özellikleri avı tutulan tüfeğe aktarması bekleniyor olmalıdır.

⁶¹ Avsunlamak: Efsunlamak.

Tüfeğin Üzerinden Tavuk Geçirmek

Avın uzun süreli başarısızlığının giderilmesine yönelik uygulamalar hakkında hem kaynak kişilerin ifadelerinde hem de anket katılımcılarının aktardığı bilgilerde tespit edilen ortak uygulamalardan biri tüfeğin üzerinden tavuk geçirilmesidir.

Kaynak kişilerden sekizi avcının veya avcının tüfeğinin avının tutulmasının giderilmesi için avcının tüfeğinin üzerinden tavuk geçirildiğini ifade ederken anket katılımcılarından ikisi de bu yönde bilgi vermiştir.

Tablo 4.52. Avın tutulmasını gidermek için tüfeğin üzerinden tavuk geçirme uygulamasına başvuran anket katılımcılarının oranı

Avın Tutulmasını Gidermek İçin Başvurulan Uygulamalar			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Tüfeğin Üzerinden Tavuk Atılır	2	1,2	100,0
Toplam	161	100,0	100,00

Kaynak kişilerden sekizi tüfeğin üzerinden tavuk geçirilmesi uygulamasından bahsetmiştir. Kaynak kişilerden üçü konu hakkında duydukları bilgiyi aktarırken ikisi ise tecrübelerini aktarmıştır.

“Bazı avcılar bir süre av vuramadıkları zaman tüfeklerinin üzerinden tavuk geçirirdi. Tüfeklerini tavuklar üzerinden geçsin diye kümesin kapısının önüne koyarlardı.” (KK44, KK53, KK77, KK110, KK114)

“Çocukluğumda yaşlı bir amcadan tüfeğin kurşunu daha düzgün atması için tüfeğin üzerinden tavuk atlatıldığını gördüm. Dediğim amca 70-80 yaşlarındaydı. ‘Tüfeği niye oraya koydu ki bu?’ dedim. Üzerinden tavuk geçecekmiş kurşun atarken daha isabetli gitsin, uğur olsun diye düşünüyormuş. İşte o şekilde gözümle şahit oldum.” (KK12)

“Babamgil ava gittiği zamanlarda biz ufaktık. (Tüfek) öldürmediği zaman, sabah tavukları açmadan (tüfeği) kümesin önüne koydururdu, tavukları üzerinden geçirtirdi.” (KK113)

Kaynak kişilerin ve anket katılımcılarının aktardığı bu uygulamanın temelinde yatan amaç hakkında iki farklı yorum yapmak mümkündür. İlk olarak tavuğun sıkça yumurtlaması ve kolayca üremesi bakımından çokluğa, bolluğa işaret etmesi düşünülebilir. Bu bağlamda,

avı tutulduğu düşünölen av tüfeğinin üzerinden tavuk geçirilmesi sayesinde tüfeğin yeniden bol av vurabilmesinin amaçlanması söz konusu olabilir. Buradaki ilgi de bir çeşit duygusal büyü olarak değerlendirilebilir. Duygusal büyü dâhilinde değerlendirilen benzerlik ilkesi bu ilginin kurulmasını izah edebilir.

Kaynak kişilerden birinin ifadesi ve aktardığı bilgiler bu uygulamanın temelindeki diğer bir bağlantının ipucu niteliğinde değerlendirilebilir.

“Eski avcılarda var o; balık avcıları ve tüfek avcılarında. Avlanma anında bir şey elde edemezlerse, balık tutamazlarsa oltaların, kamışların, kargıların üzerinden tavuk atlatırlar. Tüfeklerde de yapıyorlar onu. Tüfek cünüpmüş, cünüplüğü geçecekmiş. Tavuklarda yıkanma olmadığı için çok, yumurta için çiftleştiklerinden cünüp (gezer). Cünübün üstünden cünüp atlarsa şey yapar (düzeliir) diyorlar.” (KK26)

Cünüp olma durumu İslam inancında bir nevi kirlenmiş olma hâlidir ve halk arasında bir uğursuzluk kaynağı olarak görülür. Kaynak kişinin ifadesinde, çokça çiftleşen tavuğun her zaman cünüp yani kirli olduğu ima edilmektedir. Duygusal büyüün “pisliğin pislik ile temizlenmesi” ilkesi ile ilişkilendirilebilecek bir şekilde tavuğun tüfeğin üzerinden geçirilmesi söz konusu olabilir. Bir başka ifade ile; cünüp olması nedeniyle kirli olan tavuğun birtakım kötölük ve uğursuzluklara bağılı olarak kirlendiğı düşünölen tüfeğin üzerinden geçirilmesi ve böylece tüfeğin temizlenmesinin amaçlanması mümkündür.

Tüfeğı Kırklamak

“Kaynak kişiler ile yapılan görüşmelerde üç kaynak kişi tüfeğın avının tutulması durumunda tüfeğın kırklanması” uygulamasından bahsetmiştir. Anket katılımcıları bu şekilde bir bilgi aktarmamıştır.

İki kaynak kişi bu uygulamanın bağılı olduğu inanç ve yapıış şekli hakkında bilgiler vermiştir.

“Tüfeğı kırklamak, derler. Avcı ava gider vuramaz, tüfeğı kırklar; yıkar yani. Elek gibi bir şey tutarlar eskiler. Dayımgil yapıyordu genelde bunları. Kalbur gibi bir şeyle (tüfeğın) üstünden su dökerler. Buna kırklama derler.” (KK64)

“Ya adam vuramadı mı tüfeğı kırklyormuş. Namlunun içine 40 taş atıyormuş çıkarıyormuş. Bunu duydum ben ama bunlar boş laf!” (KK21)

Bir kaynak kişi ise bu inanç ve uygulama hakkındaki tecrübelerini aktarmıştır.

“Velhasılı ava gidiyorum bir kalkıyor at at, bir tane yok. Tüfek öldürmüyor. Vardım ben 40 tane taş getirdim. Suyun içine koyduk. O tüfeği 40 taşla yıkadım. Onu yıkadıktan sonra içine kuru barut koyuyorsun” (KK31).

Kaynak kişilerin aktardığı bilgilerden avcının avdaki uzun süreli başarısızlığının sebebi olarak tüfeğin bir uğursuzluk ya da bir çeşit kötülüğe maruz kalması ihtimaline karşılık kırklama uygulamasına başvurulduğu anlaşılmaktadır.

Kırklama uygulaması sadece avcılık kültürü ile ilgili bir uygulama olmayıp çeşitli halk inançlarına bağlı olarak başvuru olan bir uygulamadır.

Azerbaycan ve Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde yaygın olarak görülen “kırklama” uygulaması yeni doğan bebeğin ve annesinin temizlenmesi ve böylece bazı olumsuzluklardan arınması amacıyla yapılır (Memmedova, 2023:63). Kırk dönemi bir çeşit kirlilik dönemi olarak düşünölür ve kırklama uygulaması ile hem bebek hem de annesi maddi ve manevi kirliliklerden arındırılır (Yılmaz, 2023:62).

Türk halk inançlarına bağlı olan uygulamalar arasında yaygın olarak görülen ve özelinde yeni doğan bebeğin ve annesinin nazar vb. kötü durumlardan korunması amacıyla bir çeşit arındırma uygulaması olan kırklama geleneği çeşitli bölgelerimizde yapılan bazı çalışmalarda da örneklenmiştir.

Aydın’da üzerlerine teker teker İhlas Suresi okunan kırk taş bir tölbente sarılarak suya konup bununla kırk günlük olan bebek ve annesi yıkanırken (Aydiner, 2012:268), Nazilli’de kırk tane taşın konduğu bir kap suyla doldurulduktan ve bebeğin koltuk altları ve bacak araları pekmez, karanfil ve tuz karışımıyla ovulduktan sonra içinde kırk taşın bulunduğu su ile bebek abdest aldırılarak yıkanır, kalan su ile de annesi yıkanır (atık, 2013:34).

KK21’in aktardığı bilgide bazı avcılarının tüfeğin namlusuna kırk taş atıp çıkarması kırkı çıkarılacak bebeğin kırk taş atılmış su ile yıkanması ile benzerlik göstermektedir.

Afyon’a bağlı Bolvadin’de kovaya konan bir suyun içine bir altın yüzük el suya hiç değmeyecek şekilde her defasında kırk bir kez sayılarak üç defa batırılıp çıkarılır ve böylece suyun kırklandığına inanılır. Bölgenin değişik yerlerinde ise su bir elekten geçirilerek kırklanmış olur. Eleğin gözlerinin kırktan çok olduğu düşünöldüğünden suyun bu şekilde

kırklanacağına inanılır. Bu şekillerde kırklanan su ile bebek ve annesi yıkanarak kırklama uygulaması tamamlanır (Güldemir, 2008:56).

KK64'ün aktardığı bilgilerdeki tüfeğin kırklanmasında eleğin kullanılması Bolvadin yöresindeki kırklama uygulaması ile benzeşmektedir.

Kaynak kişilerin aktardığı bilgiler ve Türk halk kültüründe yaygın olan kırklama uygulaması birlikte değerlendirildiğinde yeni doğmuş bebek ve annesi için var olan inanç ve uygulamanın avcılık kültürüne etki ettiği söylenebilir. Bebek ve annesine etki etmesi muhtemel olumsuzlukların su ve taş kültlerinin izlerini taşıyan ve aynı zamanda İslam ile de şekillenen kırklama geleneğine avcılık kültürü içinde tüfeğin çeşitli olumsuzluklardan arındırılması adına başvurulduğu düşünülebilir.

Aile Dışındaki Bir Kişiden Uğur Almak

Yüz yüze görüşülen kaynak kişilerden üçü avdaki başarısızlığın giderilmesi için aile dışındaki kişilerden uğur nesnesi istendiği bilgisini aktarmıştır.

“Avım saptı.” deriz. Düzelsin diye herhangi bir aileden “Bana bir uğur ver.” İsteğinde bulunuyorum. Elma gibi bir şey. Herhangi bir şey yani. Ama kendi ailemden değil, başka bir aileden (KK72)

Birinden yiyecek içecek bir şey alarak da oluyor. Sigara alıyoruz mesela. “Bir sigara ver bakalım uğurunu ben alayım” muhabbeti falan oluyor yani (KK73)

Bir yere av verdiğin zaman oradan gidilir bir uğur alınır. “Ben o gün bir keklik vurdum veya bir tavşan vurdum” denilir. Daha önce av verdiğin yerden “Cebime küçük bir şey katıver dersin, bir şey alırsın.” Eskiden dolma tüfekler vardı. Dolma tüfeklerde kepi yapmak için⁶² bez ile sıkıştırılır. Eskiden uğur için insanlardan bez alınırmış (KK74)

Kaynak kişilerin verdiği bu bilgilerin av öncesi uygulamalar başlığı altında incelenen av öncesinde aileden uğur yiyeceği almak uygulaması ile “uğur” özelinde benzeşirken zaman ve kaynak bakımından bazı farklarının olduğu da söylenebilir. Bu uygulama aileden uğur yiyeceği almaktan farklı olarak avda uzun süreli başarısızlığın giderilmesi için gerçekleştirilmektedir ve uğur istenen kişiler aile dışındandır. Bununla birlikte bir yiyeceğe

⁶² Dolma tüfeğin içine barut ve saçma konduktan sonra bu malzemenin bez ile sıkıştırılması işlemi.

veya başka bir nesneye uğurun yüklenmesi bakımından benzerlik gösteren bu iki uygulama avda başarıyı sağlama amacı yönüyle benzerdir. Her iki uygulamada da avda başarıyı sağlamak adına yiyecek veya nesnelere avcının dışındaki kişiler tarafından uğur yüklenmesi ve uğurun bu nesneler yardımıyla avcıya geçmesinin amaçlandığı söylenebilir.

Büyük Abdestine Ateş Etmek

Yapılan görüşmelerde iki kaynak kişi avın tutulmasını gidermek için av yerinde büyük abdestin yapıp tüfek ile buna ateş edildiğinden bahsetmiştir.

Mesela avın tutuldu. Bunu ihtiyarlardan duydum ben. Mesela av vuramıyorsun; affedersin büyük tuvaletini bir yere yapacaktıydın, saklanarak gidip ava yanaşır gibi ona sıkı atacaktıydın. Orada düzeliyor diye duydum. Duyduk yani onlardan (KK44).

“Eskiden ‘Büyük tuvaletini yapacaksın, kırk adım sayıp gideceksin; ondan sonra dönüp bir sıkı atacaksın tüfeğin öldürür.’ derler.” (KK98)

Kaynak kişilerin ifadelerinden hareketle büyük abdeste ateş edilmesi ile avdaki şanssızlığın giderileceği umulmaktadır. Bu uygulamanın duygusal büyüünün “kötülüklerin aktarılması” ilkesi ile değerlendirmesi mümkündür. Avda uzun süreli başarısızlığın giderilmesi için yapılan bu uygulamanın başarısız giden bir av sırasındaki şanssızlığı gidermek adına av bozma adı verilen uygulama ile büyük oranda benzeşmektedir. Bu uygulama 4.3.3. *Av Sırasındaki Uygulamalar* başlığı altında incelenmiştir. Buna ek olarak KK44’ün aktardığı bilgide yer aldığı üzere büyük abdeste ateş etmeden önce avcının bir ava yanaşır gibi hareket etmesi duygusal büyüünün “benzerlik” ilkesi ile açıklanabilir. Bu uygulamada bir av anını canlandıran avcının kendi vücudundan dışarı attığı pisliği yani uğursuzluğu ateş edip dağıtarak yok etmeyi canlandığı söylenebilir.

5. BÖLÜM

5. GÜNÜMÜZ TÜRK AVCILIK KÜLTÜRÜNDE HALK HEKİMLİĞİ

Çalışma kapsamında yapılan yüz yüze görüşmelerde ve anket çalışmasında katılımcılara av hayvanlarının çeşitli hastalıklara karşı şifa kaynağı olarak görülmesi ile ilgili sorular yöneltilmiştir. Yüz yüze görüşülen kaynak kişilerden kırk ikisi⁶³ bu yönde bir bilgisinin bulunmadığını belirtirken seksen beşi konu hakkında çeşitli bilgiler vermiştir. Elde edilen bilgilerde av hayvanlarının yanı sıra çeşitli hayvanların etlerinin, yağlarının veya bazı iç organlarının yenmesinin çeşitli hastalıklara iyi geldiğine inanılmakla birlikte bazı bilgilerde hayvanların kanlarının, derilerinin veya yağlarının vücuda sarılması ya da sürülmesi ile bazı hastalıkları iyileştirildiğine inanıldığı tespit edilmiştir. Benzer bilgiler yapılan anket çalışmasında da elde edilmiştir.

Yüz yüze görüşülen kaynak kişilerden dördü av hayvanlarının hepsinin birer şifa kaynağı olduğunu belirtmiştir.

“Av hayvanlarının hepsi şifalıdır.” (KK3, KK4, KK21, KK100).

Bir kaynak kişi ifadesinde bu inancın nedeni av hayvanlarının tamamen doğal bir yaşama sahip olmaları ve doğal beslenmeleri olarak ifade edilmiştir.

“Av hayvanlarının hepsi şifalıdır. Çünkü hepsi en doğal şekilde beslenip yaşıyorlar.” (KK4).

Günümüz beslenme şartları olarak insanların et ihtiyacının tamamına yakını besi hayvanlarından elde edilmekte olup bu hayvanların beslenme şartları ve yedikleri gıdaların doğallıktan uzak olması gibi konular hakkında toplumda bazı tartışmalar söz konusudur. Giderek çoğalan insan nüfusuyla orantılı olarak artan et ihtiyacının karşılanabilmesi için endüstriyel hayvancılığın gelişmesi sonucu doğal olmayan gıda ve yöntemler ile hayvanların olağan süreden çok daha kısa bir zamanda büyütülmesi, doğal olmayan kilolara ulaştırılması insan sağlığı açısından sorgulanmaktadır. Ayrıca giderek artan et, süt, yumurta

⁶³ KK1, KK5, KK8, KK9, KK10, KK11, KK12, KK13, KK14, KK16, KK17, KK18, KK19, KK20, KK31, KK32, KK33, KK34, KK35, KK43, KK46, KK55, KK56, KK59, KK61, KK63, KK65, KK77, KK79, KK84, KK86, KK93, KK96, KK97, KK103, KK106, KK107, KK115, KK116, KK117, KK120, KK126, KK127

vb. hayvansal ihtiyaçların karşılanabilmesi için geliştirilen hibrit hayvan ırklarının varlığı da sorgulanan diğer bir konudur. Bu noktada insanlar için doğal hayvansal ürünlere ulaşmak her geçen gün zorlaşmakta olup bu durum doğal hayvanlardan elde edilen gıdaların kıymetini artırmaktadır. Kaynak kişilerin ifadeleri ile bu bilgiler birlikte değerlendirildiğinde doğal bir yaşam süren av hayvanlarının insanların sağlıklı beslenmesi için değerli görülmesi oldukça anlamlıdır. Bu değerli besin kaynaklarına ulaşmak gelişen endüstriyel yaşam koşullarında oldukça zorlaştığından doğal av hayvanlarının insanlar açısından bir şifa kaynağı olarak algılandığı sonucuna varılabilir.

Çalışma kapsamında avcılık kültürü dâhilinde halk hekimliğine dair elde edilen bazı bilgiler çeşitli hastalıklar hakkında av hayvanlarına dair bazı şifa inançlarının varlığına işaret etmektedir. Bu inançlar bahse konu olan hastalıkların bazı av hayvanlarının yenmesi veya kanlarının, yağlarının hastalıklı bölgeye sürülmesi gibi uygulamalar ile iyileşebileceği yönündedir. Bu hastalıklar ve sağaltım yöntemleri şöyledir.

5.1. Cilt Hastalıkları ve Yaralar

Vücuda Diken Batması

Çalışma kapsamında cilt hastalıkları ve yaralar ile ilgili olarak şifalı olduğu düşünülen hayvanlardan bir tanesi tavşandır. Kaynak kişilerden ikisi tavşanın böbreklerinin üzerinde bulunan yağın ciltteki yaraların tedavisinde kullanıldığını belirtmiştir.

“Tavşanın böbrek yatağındaki yağı geçmeyen yaralara kullanırlar.” (KK7, KK54)

Görüşülen kaynak kişilerden dördü ve dört anket katılımcısı tavşanın böbreküstü yağlarının vücuda batan dikenin vücut tarafından atılmasına ve varsa iltihabın da giderilmesine yardımcı olduğu bilgisini vermiştir.

Tablo 5.1. Tavşanın iç yağının vücuda batan dikenin çıkmasını sağladığına inanan anket katılımcılarının oranı

Av Hayvanları Hakkında Şifa İnancı			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Tavşanın İç Yağı Vücuda Batan Dikenlerin Çıkmasını Sağlar	4	2,5	88,8
Toplam	161	100,0	100,00

“Tavşanın böbreklerinin üstündeki yağlar çöğür, diken veya herhangi bir şey battığında oranın üzerine sürülür. Akşam yatarken sürersen sabahleyin o diken derinin altına çıkar yani tavşanın yağı dikenini çeker.” (KK49, KK54, KK89, KK90).

Kaynak kişilerden biri ise tavşan derisinin vücuda giren saçmaların vücut tarafından atılmasını sağladığını aktarmıştır.

“Saçma yiyen (saçma ile yaralanan) kişiye tavşanın derisini sardın mı saçmayı geri çeker, derler.” (KK80).

Bir kaynak kişi köylerindeki yaşlı bir kadının tavşan kanı ile ellerindeki yaraları sağaltmaya çalıştığını belirtmiştir. Kaynak kişinin aktardığı bilgiden hareketle halk arasında tavşan kanının yaralara iyi geldiği yönünde bir inancın var olduğu düşünülebilir.

“Benim bir yaşlı ebem var köyde. O, tavşanın (vurulunca) içinde pıhtılaştıran kan oluyor ya onu elini yıkamak için istedi. Elinin içlerinde yara vardı. Yaralarından dolayı istemişti bir keresinde, vermiştim.” (KK64)

Tavşan derisinin rahatsızlık olan bölgeye sarılması ile rahatsızlığı gidereceğine inanılmasına benzer bazı inanç ve uygulamalar eski Türk kültüründen kaynağını alan halk hekimliğindeki bir uygulamayı işaret eder niteliktedir. Bu uygulama “deriye çekme” adı verilen bir uygulamadır.

Türk halk hekimliğinde yaygın adıyla “deriye çekme” ismiyle bilinen iyileştirme yöntemi Anadolu’nun farklı yörelerinde çeşitli isimlerle anılır. Bu uygulamanın Anadolu Türklüğü dışında Nogay, Balkan Türkleri, Hazaralar, Kazak ve Kırgız Türklerinde değişik rahatsızlıklar için kullanıldığı bilinmektedir. Bu uygulama için çeşitli hayvan derileri kullanılabilir. Bazı bölgelerde herhangi bir hayvan derisi olması yeterli görülürken bazı bölgelerde derisi kullanılacak hayvanın cinsi, rengi vb. özelliklerine dikkat edilmektedir. Bu uygulama genellikle yeni yüzülmüş hayvan derisinin hastanın vücudunun tamamına ya da sadece hasta bölgesine sarılması veya karnı boşaltılan hayvanın içine hastanın çıplak hâlde sokulması şeklindedir. Deriye çekme yöntemi çeşitli darbeler sonucu oluşan travmalar, kırık ve çıkıklar için uygulandığı gibi hemoroit, sarılık, gibi rahatsızlıklar için de uygulanır (Acar, 2018:34-35). Acar, bu uygulamanın hangi hastalıklara yönelik olarak kullanıldığı hakkında ilgili makalesinde ayrıntılı bilgiler vermiştir.

Roux (2015:166), Türk kültüründeki deriye çekme yöntemi hakkında bilgi verir ve bu tedavi yönteminin bir çeşit büyüsel uygulama olduğunu söyler. Ona göre bu yöntemde tedavi edici olan durum deriye sarılan hastanın çok fazla terlemesidir ancak bu terlemenin değil hayvanın gücünün iyileştirici olduğu düşünülür. İyileştirilecek hastalığa göre farklı hayvanların seçiliyor olması bu durumun bir örneğidir. Acar'ın aktardığı üzere (2018:34-35) bazı bölgelerde tedavi için derisi kullanılacak hayvanın çeşitli özelliklerine dikkat edilmesi de bu durumu destekler niteliktedir.

Kaynak kişilerin aktardığı şekilde tavşan derisinin tedavi amaçlı olarak hasta olan bölgeye sarılması Türk halk hekimliğinde kullanılan “deriye çekme” yönteminin türevleri olarak değerlendirilebilir.

Tavşan derisi ince, yağsız, esnek ve aynı zamanda hem sık hem de yumuşak tüylere sahip bir deridir. Tavşan derisinin ince ve esnek olması sayesinde kolayca insan vücuduna sarılabilmesi mümkündür. Ayrıca tavşanın sık tüylerle kaplı kürkü sarıldığı bölgeyi sıcak tutar. Buna bağlı olarak da ağrının olduğu bölgenin ısının yükselmesi ve bu bölgeyi terletmesi mümkündür. Isısı yükselen ve terleyen bölgede ağrının azalması mümkün olabilir. Bu nedenle halk arasında bu yönde bir inancın ve uygulamanın varlığı anlamlı görünmektedir.

Bu yöntemde tavşanın özellikle tercih edilmesinde Roux'un belirttiği şekilde bir çeşit büyüsel nedenin varlığı hakkında düşünülecek olursa özellikle vücuttaki saçmanın çıkması için tavşan derisinin kullanılması anlamlı görülmektedir. Çünkü avcılıkta tavşanın vücuduna isabet eden saçmaların birçoğunun derisine saplanıp kalması sık rastlanan bir durumdur. Özellikle ince taneli saçmalar tavşanın vücuduna kolayca nüfuz edemez ve derinin içinde kalır. Bu duruma bağlı gözlemlere bağlı olarak tavşan derisinin insan vücuduna isabet eden saçmaları çekeceği yönünde bir inanç oluşması söz konusu olabilir. Bu durumu duygusal büyü'nün benzerlik ilkesi ile açıklamak mümkündür.

Cilt rahatsızlıkları ile ilgili olarak şifa kaynağı olarak görülen hayvanlardan biri de yaban domuzudur. Kaynak kişilerden biri domuz yağının ciltteki yaralara karşı şifalı olduğuna dair bilgi ve bu konudaki bir tecrübesini aktarmıştır.

“İlcabaşı'nda oturan bir Bulgaristan göçmeni kadın vardı. Ondan bir şifa öğrendim. Bir arkadaşım ile beraber o kadına domuz eti satmaya gitmiştik. Arkadaş da daha önceden motordan düşmüştü. Suratı komple yaraydı. (Kadın) ‘Buna ne oldu?’ dedi. ‘Kaza yaptı.’

dedim. ‘Bu hayvanın (domuzun) yağı yok mu?’ dedi. ‘Var.’ dedim. ‘Onu erit, merhem gibi yüzüne sürsün.’ dedi. Arkadaş kullandı ve yüzü düzeldi.” (KK6).

Kaynak kişinin aktardığı bilgiye göre domuz yağının ciltteki yaraların sağaltımında kullanılması söz konusudur. Bununla birlikte bu bilginin edinildiği kişi Bulgaristan’dan göç etmiş biridir. Bu durum bilginin kaynağının farklı bir kültür olma ihtimalini de akla getirmektedir.

Sedef Hastalığı

Kaynak kişilerden biri yaban domuzunun kanının sedef hastalığına karşı şifalı olduğu inancı ile ilgili bilgi ve deneyimini aktarmıştır.

“Bir arkadaşımın ellerinde sedef hastalığı var. Yıllardır iyileştirememiş. Bana “domuz vuruşan haber et” dedi. Domuzu vurduk biz. Bodrum’dan çıkıp yarım saat içinde geldi. Bıçakla (domuzun karnını) yardım. Elini soktu kanına, ellerine poşet geçirdi gitti. Elleri geçmiş (iyileşmiş)” (KK114)

Görüşülen kaynak kişilerden biri oklu kirpinin sedef hastalığına karşı şifa kaynağı olduğu bilgisini belirtmiştir.

“Kirpi (oklu kirpi) isteyen oluyor. Kirpiyi eldeki sedef hastalığına iyi geldiğini söylüyorlar.” (KK23)

Kaynak kişi aktardığı şifa bilgisinin sağaltımda nasıl kullanıldığı hakkında bir açıklamada bulunmamıştır. Bununla birlikte bu bilginin Anadolu’nun çeşitli yörelerindeki halk hekimliği inançlarında örneklenmesi söz konusudur.

Erdemli, Yozgat, Siirt ve Şanlıurfa’da oklu kirpi etinin sedef hastalığına iyi geldiği yönünde bir inancın varlığına bağlı olarak oklu kirpinin avlanıp yenmesi söz konusudur (Bozoğullarından, 2021:415).

Yukarıdaki bilgi ve kaynak kişi ifadesi birlikte değerlendirildiğinde Türk avcılık kültüründe oklu kirpinin yenmesinin sedef hastalığına iyi geldiği yönünde bir inancın ve uygulamanın varlığından söz etmek mümkündür.

Egzama

Kaynak kişilerden biri ellerdeki veya ayaklardaki egzama rahatsızlığının yeni vurulmuş bir domuzun karnının açılarak hasta bölgenin buraya sokulması ile sağaltılabileceğine dair bir inancın ve uygulamayı aktarmıştır.

“Bazı insanlar bilhassa domuzu çok isterler, avcılar kulübüne yazdırırlar. Egzama için. (Domuzun) karnını açarlar, onun kanına ellerini veya ayaklarını sokarlar. Domuz sıcakken.” (KK122).

Kaynak kişinin bu ifadelerinden elde edilen bilgilere göre egzama rahatsızlığı bulunan kişilerin inancı ve uygulaması deriye çekme yöntemi ile değerlendirilebilir. Bu doğrultuda yaban domuzunun henüz sıcak olan kanının hastalığa şifa olacağına inanılmaktadır. Kaynak kişinin bahsettiği inanç ve buna bağlı uygulama Adana’ya bağlı Karaisalı ilçesinde de örneklenir. Karaisalı’da el veya ayaklarında kaşıntı rahatsızlığı bulunan kişilerin yeni vurulan bir yaban domuzunun karnı kesildikten sonra el veya ayaklarını domuzun karnına sokmalarıyla şifa bulacağına inanılmaktadır (Çıblak, 2005:210).

Görüleceği üzere el veya ayaklardaki egzama ve bu türden kaşıntılı cilt rahatsızlıklarının yeni vurulmuş ve hemen karnı açılmış bir yaban domuzunun karnına hastalık bulunan el veya ayakların sokulması ile şifa bulunacağı inancı Türk avcılık kültürünün halk hekimliği uygulamalarında sürdürülmektedir.

Kaynak kişilerden biri porsuğun egzama için şifalı olduğu inancı hakkında bilgiler vermiş ve bu inanç dâhilindeki bir tecrübesini aktarmıştır.

“Egzaması olan bir kişi bize “Porsuk vuruver.” derdi. Bizden ilaç olarak isterler ve biz de onlara denk geldiğimiz zaman ilaç olarak onları vurur kendilerine verirdik.” (KK1)

Kaynak kişinin porsuk ile ilgili olarak aktardığı şifa bilgisinde porsuğun egzama için şifalı olduğu inancı yer almaktadır. Bu inancın ise porsuğun oklu kirpi ile fiziksel benzerliğinden kaynaklanması muhtemeldir. Gerek vücut şekli ve özellikleri gerekse gececil bir canlı olması açısından oklu kirpi ile benzer yönleri bulunması nedeniyle oklu kirpi hakkındaki şifa inancının porsuğa aktarılmış olması ihtimali yüksektir. Her iki hayvanın da şifalı olduğuna inanılan rahatsızlıkların aynı olması bu durumu destekler niteliktedir.

Yanıklar

Anket katılımcılarından sekizi yaban domuzu yağının cilt yanıklarına iyi geldiğini belirtmiştir.

Tablo 5.2. Domuz iç yağının yanıkları iyileştirdiğine inanan anket katılımcılarının oranı

Av Hayvanları Hakkında Şifa İnancı			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Domuzun İç Yağı Yanıklara İyi Gelir	8	5,0	86,3
Toplam	161	100,0	100,00

Görüşülen kaynak kişilerden biri de yanıkların tedavisi için kendisinden domuz yağı istendiğini belirtmiştir.

“Yanıklar için domuz yağı isteyen olur.” (KK94)

Bu ifadeden hareketle cildin yanan bölgelerine domuz yağının sürülmesinin yanıkların tedavisi için şifa olduğuna dair bir inanç ve uygulamadan bahsedilebilir.

5.2. Kanser

Görüşülen kaynak kişilerden üçü tavşan etinin kansere karşı şifalı olduğunu duyduklarını ifade etmiştir.

“Tavşan etinin kanser hastalığına iyi geldiğini duydum.” (KK45, KK85, KK121)

Kaynak kişilerden biri ise kendi ailesinde tavşanın kansere karşı şifalı olduğu yönünde bir inancın varlığından bahsetmiştir.

“Benim yengem kanser hastası. Yeğenim de avcıdır. O okumuş bir yerden. Tavşan etinde kötü hastalıklara iyi gelen bir şey varmış.” (KK109)

Bir kaynak kişi tavşanın kansere karşı şifa olarak kullanılması yönünde edindiği ayrıntılı bir bilgiyi aktarmıştır. Bu bilgiye göre tavşanın kanı akıtılmadan yenmesi hâlinde kansere iyi geleceğine inanılmaktadır.

“Rahmetli babam ve dayım -bunlar hep eski insanlar- tavşanın kanını akıtmadan pişirip yemenin kanser hücrelerini öldürdüğünü söylerlerdi.” (KK72)

Bir kaynak kişi bölgelerinde tavşan beyni ve tavşan etinin kansere karşı bir ilaç olduğuna yaygın olarak inanıldığını hatta bu yaygın inanca bağlı olarak tavşan beyni ve etinin satılmaya başladığını aktarmıştır.

“Ulubey tarafında bir tavşan iki yüz elli lira. Adam tavşan satıyor. Beyni iyi geliyor diye. Bu ara tavşan eti kanser ilacı diye bir şey var.” (KK123)

Kaynak kişi ifadesi tavşanın kansere iyi geldiği yönündeki halk inancının yaygınlığı hakkında önemli bir kanıt niteliğinde sayılabilir. Tavşan eti veya tavşan beyninin kanser gibi ciddi bir hastalığa iyi geldiğine inanılması kaynak kişilerden birinin dayısından aktardığı bir bilgi ile değerlendirilebilir. Kaynak kişi tavşan etinin devamlı yenmesinin insanın uzun yaşamasına yardımcı olacağını ifade etmiş ve dayısının bu konudaki tavsiyesini aktarmıştır. Ayrıca dayısının uzun yaşamasını da bu bilgiye dayandırır.

“Dayım tavşan etinin şıfalı olduğunu söyler ve her zaman yer. Ben şu yaşıma geldiysem ona bağlıyorum. Onun akrabalarında onun yaşı kadar yaşayan olmamış. Dayım tavşan eti yediği için daha diri durur. Demek ki faydası var, şıfalı yani.” (KK73)

Bu ifadeden hareketle sözlü avcılık kültüründe tavşanın bir çeşit hayat kaynağı olarak değerlendirilmesinden bahsedilebilir. Bu inancın kanser gibi zor bir hastalık için tavşanın bir şıfa kaynağı olması inancının kökenini oluşturduğu söylenebilir.

5.3. Diyabet (şeker Hastalığı)

Görüşülen kaynak kişilerden dördü tavşan beyninin diyabete (şeker hastalığı) iyi geldiği yönünde bir inancın varlığını belirtmiştir. Bu inanç doğrultusunda kaynak kişiler kendilerinden tavşan kafası istendiğini ve kendilerinin de verdiğini ifade etmiştir.

“şeker hastalığına iyi geldiği için benden tavşanın kafası getirmemi istediler.” (KK67, KK71, KK72, KK91).

5.4. Konuşma Geriliği

İki kaynak kişi konuşamayan çocukların bu rahatsızlıklarının giderilmesi için keklik suyunun faydalı olduğuna inanıldığından bahsetmiştir. Kaynak kişilerden biri olan KK118’in aktardığı bilgiler *Verilen Av Hayvanının Karşılığında Bedel Alınması* başlığı altında incelenmiştir. Diğer kaynak kişinin ifadesi ise şöyledir.

“Keklik isteyen olur, dili çözmek için. Konuşamayan çocuklara kekliğin suyu içirilir.”
(KK125)

Bu inancın oluşmasında kekliğin ötüşünün gür ve güzel olması nedeniyle halk arasında yaygın bir ününün olması bir etken olabilir. Ötüşü ile meşhur olan bu kuşun suyunun konuşamayan çocuklara içirilmesi yoluyla bu çocukların konuşacağına inanılması ise eski çağlardaki Türk inançlarından kaynaklanmış olmalıdır. Eski Türk inançlarında bazı hayvanların özelliklerinin insana geçmesi için bazı vücut parçalarının yenmesi söz konusudur. Bu inançlar dâhilinde benzer uygulamaların Türk kültüründe mevcut olduğu bilinmektedir. Roux (2005:165) iyi amaçlı bir büyü olarak Orta Asya Türklerinde konuşmakta geç kalan çocuklara bazı kuşların dillerinin yedirildiğini aktarır. Killi Yılmaz da (2015:450-451) ayının bazı organlarının yenmesinin bazı büyüsel etkiler oluşturduğuna inanıldığını, bu inanç doğrultusunda ayı dilinin bazı parçalarının konuşma zorluğu çekenlere yedirildiğinde bu kişilerin iyileşeceğine, ayı rahmini yiyen kadınların da kolay doğum yapacağına inanıldığını aktarır. Tüm bu inançları Frazer’in açıkladığı sempatik büyü kavramının “bir şeyden benzeri çıkar” (gomeopatik bağ) düşüncesi ile açıklamak mümkündür. Kaynak kişinin aktardığı bilgi, bu inanç ve verilen örnekler çerçevesinde değerlendirildiğine konuşamayan çocuğun kekliğin özelliklerinin etkisiyle iyileşebileceğine inanılması şeklinde yorumlanabilir.

Konuşma geriliğinin sağaltımı hakkında başka bir inanç ala karga etinin yenmesi ile ilgilidir. Anket katılımcılarından dördü alakarganın konuşma geriliğine iyi geldiğini belirtmiştir.

Tablo 5.3. Alakarga yemenin konuşma geriliğini iyileştirdiğine inanan anket katılımcılarının oranı

Av Hayvanları Hakkında Şifa İnancı			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Alakarga Eti Konuşma Güçlüğüne İyi Gelir	4	2,5	81,4
Toplam	161	100,0	100,00

Alakarga hakkında anket katılımcılarının aktardığı şifa inancını oluşturan nedenler ile ilgili olarak herhangi bir kayıt bulunmamakla birlikte bu kuşun herhangi bir tehlikeyi fark eder etmez gür ve sert bir ses çıkarması bu inancın oluşmasında etkili olmuş olabilir. Alakargalar tünedikleri yerden çevreyi kontrol ederken bir tehlike fark ederlerse derhâl yüksek bir sesle bağırlarlar. Bu ses alakargadan beklenmeyecek yükseklikte ve etkili bir

sestir. Bu nedenle halk arasında alakarganın bu sesi çıkarmasında gırtlığının güçlü olduğu düşünülmüş olabilir. Duygusal büyüünün benzerlik ilkesi ile açıklanması muhtemel bu inanç konuşma güçlüğü veya konuşma geriliği olanların alakarga eti yiyerek alakarga gibi gür bir sesle konuşabileceği düşüncesiyle şekillenmiş olabilir.

5.5. Parkinson

Anket katılımcılarından dördü tavşan beyninin Parkinson hastalığına iyi geldiğini belirtmiştir.

Tablo 5.4. Yaban tavşanı beyni yemenin Parkinson hastalığını iyileştirdiğine inanan anket katılımcılarının oranı

Av Hayvanları Hakkında Şifa İnancı			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Tavşan Beyni Parkinsona İyi Gelir	4	2,5	99,4
Toplam	161	100,0	100,00

Yüz yüze görüşülen kaynak kişilerden ikisi de tavşan beyninin yenmesinin Parkinson hastalığına iyi geldiği şeklinde bir halk inancından bahsetmiş ve bu konu hakkında kendilerinin dâhil olduğu örnekler vermiştir.

“Bir bayan vardı rahatsız. Biz beş tane tavşan kellesi verdik. Parkinson hastalığı için. Tavşanın beynini yiyorlar.” (KK72)

“Tavşanın beyni parkinson hastalığına iyi geliyormuş. Birisi var, onu (tavşan beynini) istiyor benden. Ben arkadaşlardan da hep kelleleri isterdim. Hep ona getirirdim. ‘İyi geliyor’ derdi.” (KK92)

5.6. Altını Islatma

Çalışma kapsamında yüz yüze görüşülen kaynak kişilerden dokuzu altını ıslatan çocukların bu durumlarının giderilmesinde saksağanın şifalı olduğu inancından bahsetmiş ve bu inanca bağlı olarak kendilerinden saksağan avlayıp getirmelerinin istendiğini belirtmiştir.

“Altını ıslatan çocuklara saksagan iyidir derler. Altına kaçiran küçük çocuklar için işeyen çocuklar için saksagan vururlar.” (KK36, KK39, KK41, KK67, KK89, KK94, KK119)

“Altını ıslatan kızı olan bir kişi bizden saksagan isterdi, ilaç olarak isterdi.” (KK1)

“Genelde benim daha önce başıma gelenlerde hep ‘Saksagan vuruver.’ dediler bana. Birkaç tane vurdum. Çocuk küçük, altına kaçırıyormuş işte, faydalıymış.” (KK53)

Kaynak kişilerin aktarmış olduğu bilgiler ile ilgili yapılan taramalarda dikkate değer bir örneklemeye rastlanamamıştır. Bununla birlikte Manisa yörelerinde altını ıslatan çocukların tedavisi için başvuru alan çeşitli uygulamaların dışında çocuğa saksagan yumurtası içirilmesi de söz konusudur (Rahman vd., 2013:27).

Saksaganın bu türden bir rahatsızlığa iyi geleceğine inanılmasının “pislik pislği temizler” inancı ile bağlantılı olduğu düşünülebilir. Saksaganın leş yiyen kuş türlerinden biri olması bu yönde bir inancın gelişmesinde etkili olmuş olması muhtemeldir. Çocukların altını ıslatması hem çocuğun hem çocuğun giysilerinin hem de yatak ve diğer eşyaların kirlenmesi olacağından bunun önüne geçmek adına pislik pislği temizler düşüncesiyle çocuğa leşçil bir hayvan olan saksaganın yedirilmesi ilgisinin kurulmuş olması mümkündür.

Bir kaynak kişi tavşan kafasının, bir kaynak kişi ise tavşan ciğerinin altını ıslatan çocukların veya gençlerin iyileşmesine faydalı olduğunu, bu nedenle kendilerinden tavşan kafası ve ciğeri istendiğini ifade etmiştir.

“Ufak çocuklardan yatağına işiyor ya, tavşanın kellesini isterlerdi biz de verirdik.” (KK30)

“Zamanında bir çocuk askere gidecek ama yatağına işiyormuş. İşediği için tavşanın ciğerini istediler. Vuruverip geldik. Anında işe yaramış.” (KK52)

Tavşan hakkında kaynak kişilerin aktardığı bu bilgi ile ilgili kaynak taramalarında başka bir örnek tespit edilememiştir.

5.7. Ortopedik Rahatsızlıklar

Kaynak kişilerden biri eklem ağrılarına ayı yağının iyi geldiği hakkında bir inançtan bahsetmiştir.

“Ayı yağı eklem ağrılarına iyi gelir.” (KK94)

İki anket katılımcısı da ayı yağının ortopedik rahatsızlıklara ve kansere iyi geldiğini belirtmiştir.

Tablo 5.5. Ayı yağının ortopedik sorunlara ve kansere iyi geldiğine inanan anket katılımcılarının oranı

Av Hayvanları Hakkında Şifa İnancı			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Ayı Yağı Ortopedik Sorunlara ve Kansere İyi Gelir	2	1,2	95,7
Toplam	161	100,0	100,00

Halk hekimliğinde ayının şifa amaçlı kullanımıyla alakalı olarak çeşitli inanç ve uygulamalar bilinmektedir. Kırgızlarda ayı safrasının yeniden güçlenmek için kullanılmasının yanında Kazaklarda böbrek ağrılarının ve iktidarsızlığın tedavisinde kullanıldığı bazı kayıtlarda geçmektedir (Roux, 20015:165). Güçlü bir hayvan ve bir totem olarak Türk kültüründe büyük saygı duyulan ayının çeşitli hastalıklarda tedavi amacıyla duygusal büyü ilgisi kurularak tercih edilmesi muhtemeldir. Kaynak kişinin ifadesinde yer verdiği eklem ağrısı tedavisinde ayı yağının tercih edilmesi de bu durumla ilgili olabilir. Güçlü olduğu kadar zor şartlara dayanıklı bir hayvan olan ayının bu gücü ve dayanıklılığının hasta olan kişiye geçmesi ile eklem ağrılarından kurtulmanın umulması söz konusu olabilir.

Ortopedik rahatsızlıklar hakkında bahse konu olan başka bir hayvan da tavşandır. İki anket katılımcısı tavşanın iç yağının ortopedik sorunlara iyi geldiğini belirtmiştir.

Tablo 5.6. Tavşan iç yağının ortopedik sorunları iyileştirdiğine inanan anket katılımcılarının oranı

Av Hayvanları Hakkında Şifa İnancı			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Tavşanın İç Yağı Ortopedik Sorunlara İyi Gelir	2	1,2	96,9
Toplam	161	100,0	100,00

Bir kaynak kişi de halk arasında tavşan derisinin diz ağrılarının geçmesine yardımcı olduğuna inanıldığını ve bu inancın tavşan derisinin dize sarılması suretiyle tatbik edildiği bilgisini aktarmıştır.

“Diz ağrıları için dize tavşan derisi sararlar. Biz bunlara yardımcı oluyoruz. Tavşanın derisini yüzüp sarıyorlar, dışına naylon geçiriyorlar.” (KK72)

Kaynak kişinin aktardığı bu uygulama halk hekimliği uygulamalarından biri olan deriye çekme yöntemi olarak değerlendirilebilir.

5.8. Kas Rahatsızlıkları

Cilt yaralarının tedavisinde domuz yağının şifalı olduğu hakkında bilgi ve tecrübesini aktaran kaynak kişi domuz yağının kas sorunlarına karşı da şifalı olduğu hakkında bir tecrübesini aktarmıştır.

“Ben domuzun yağını gönderdim bir kadın için, kadın düzelmiş. Belinde, kaslarında sorun varmış kadının. Ne kadar doktora gittiyse de çare bulamamış. Biri demiş ki ‘Domuz yağını eritin. Donduğu zaman ovarak sürün. Sarın ve devamlı sıcak tutun.’ O yağ kadının kaslarını güçlendirmiş. Kadında şimdi bir şey yok. Tişört, çorap göndermiş bana. ‘Para istiyorsa para da göndereyim.’ demiş. ‘Ben hiçbir şey istemiyorum.’ dedim.” (KK6)

İki kaynak kişi ise tavşan beyninin MS ve benzeri kas hastalıklarına karşı faydalı olduğuna inanıldığını ve bunun için kendilerinden tavşan kafası istendiğini belirtmiştir.

“Tavşanın kafasını isterler. Tavşanın beyninin MS hastalıklarına iyi geldiği konusunda tıbbî şeyler var.” (KK58)

“Tavşan kellesi isterler. Kas hastalığı ya da MS hastalığı gibi bir şeyler için. Ben çok verdim öyle.” (KK101)

Yaban domuzu ve tavşanın kas hastalıklarına şifalı olduğu inancı bu hayvanların oldukça güçlü kas yapıları ile ilişkilendirilebilir. Yaban domuzları cesaretleri ve güçleri ile ünlüdür. Bu güçlerinin kaynağı da şüphesiz ki kaslı vücut yapılarıdır. Özellikle boyun bölgesi kasları oldukça güçlü olan bu hayvan başı ile bir insanı kolayca havaya fırlatabilir. Diğer hayvanlara oranla küçük bir yapıda olan tavşan ise kendisinden beklenmeyecek derecede hızlı koşabilen ve çok iyi sıçrayabilen bir hayvandır. Bunları yapabilmesi de güçlü kaslara sahip arka bacakları sayesinde. Metrelerce ileriye veya yükseğe sıçrayabilen bu hayvan birçok yırtıcıdan da hızı sayesinde kurtulur. Sonuç olarak bahse konu olan her iki hayvanın güçlü kasları duygusal büyüünün taklit ilkesi ile değerlendirildiğinde kaynak kişilerin aktardığı inançların temelini oluşturmuş olabilir. Bu hayvanların kaslarının güçlü olması özelliğinin onların yağları vasıtasıyla insanlara geçeceği ve insanların kaslarının yeniden güçleneceği düşünülmüş olabilir.

5.9. Hemoroit

Kaynak kişilerin dördü yaban domuzunun hemoroidin (mayasıl) iyileşmesine yardımcı olduğu yönünde bir halk inancından bahsetmiştir. Bu inanca göre yaban domuzu öldürüldükten hemen sonra karnı açılır ve hemoroidi olan kişi domuzun karnının içine oturur. Böylece domuzun henüz sıcak olan kanının hemoroidi çektiğine inanılmaktadır.

“Domuzun midesinde, vurulduğunda aynı anda (vurulur vurulmaz) içine oturulduğunda hemoroide basura iyi geldiğini biliyorum.” (KK27, KK28, KK62, KK68)

Halk arasında basur veya mayasıl olarak bilinen hemoroit hastalığının tedavisi için hastanın yeni vurulmuş ve karnı açılmış yaban domuzunun içine oturması Türk halk hekimliğinde yer alan “deriye çekme” yöntemi olarak değerlendirilebilir. Bilindiği üzere bu yöntemde hayvanın derisi vücuda sarıldığı gibi yeni öldürülmüş hayvanın karnının içine girilmesi veya kanına hastalıklı bölgenin sokulması da söz konusudur. Kaynak kişilerin ifadeleri hemoroit hastalarının deriye çekme uygulamasının yöntemlerinden biri olan, karnı açılan hayvanın karnının içine oturulması yöntemini uyguladıklarını göstermektedir. Bu uygulama Mersin’de de aynı şekliyle örneklenir. Bu bölgede hasta, domuz avına giden avcılar ile ava katılır. Bir domuz vurulur vurulmaz domuzun karnı açılır ve hasta soyunarak makatı domuzun içine gelecek şekilde oturur ve hayvan soğuyana kadar bu şekilde bekler (akt. Acar, 2018:38).

Yaban domuzunun karnının içine hemoroit hastasının oturarak şifa bulacağı yönündeki inancın temelinde duygusal büyü yönünün de bulunması muhtemeldir. Roux’un belirttiği üzere (2015:166) bu türden uygulamalarda hayvanın gücünün iyileştiriciliğine de inanılmaktadır. Bu bağlamda düşünülürse Anadolu’nun doğasında yaygın olarak bulunan ve avlanması muhtemel güçlü hayvanların başında yaban domuzu gelmektedir. Daha önceki dönemlerde Anadolu’da yırtıcı hayvanların varlığı bilinse de günümüzde büyük yırtıcı hayvanların varlığı oldukça sınırlıdır. Büyük yırtıcı hayvanların yaygın olarak bulunduğu eski dönemlerde Türk kültüründe buna benzer uygulamaların aslan derisi ile uygulandığına dair bazı eski kayıtlar mevcuttur. Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmış “Kitâbü Kemaliyye Li-İbni Kemâl Paşa Min İlmi’t-Tıbb” adlı eserde geçen *Şifâ kitâbında eydür, kimse arslan derisinüñ üzerine otura bevâsiri gide bir rivâyetde örtünenüñ dimişler* (Bayat, 2007:25) ve yine Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait olup müellif kaydından yoksun “Kitâb-ı Tıbb-ı Latîf” adlı eserde yer alan *arslan derisi üzerine otursalar bevâsırı def’ eyleye ve ol kişiye*

ulaşmaya (Cavlaçoğlu, 2009:97) ifadeleri daha eski dönemlerde hemoroit tedavisi için aslan derisine oturma şeklinde bir deriye çekme yöntemini haber vermektedir. Bu bilgiler ile karşılaştırıldığında gerek aslan gerekse domuzun doğadaki güçlü canlılar olması bakımından tercih edilmesi muhtemel görünmektedir. Bu bağlamda geçmesi hayli zor ve inatçı bir hastalık olan hemoroidin tedavisi için kullanılan deriye çekme yönteminde bu güçlü hayvanların gücünden yararlanmak adına bir çeşit duygusal büyüden fayda umuluyor olması muhtemeldir.

Dört kaynak kişi ise kirpi yemenin hemoroide iyi geleceği yönündeki bir halk inancını ifade etmiştir.

“Kirpi mayasıyla iyi gelir” derler. Kirpinin etini yediğin zaman mayasıyla iyi geldiği söyleniyor.” (KK94, KK102, KK111, KK66)

İki anket katılımcısı da kirpi veya oklu kirpi etinin hemoroide iyi geldiğini belirtmiştir.

Tablo 5.7. Kirpi/oklu kirpi eti yemenin hemoroit hastalığına iyi geldiğine inanan anket katılımcılarının oranı

Av Hayvanları Hakkında Şifa İnancı			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kirpi-Oklu Kirpi Eti Hemoroide İyi Gelir	2	1,2	78,9
Toplam	161	100,0	100,00

Kaynak kişilerin ifadeleri ve anket katılımcılarının aktardığı bilgiler farklı bölgelerimizdeki halk hekimliği uygulamalarında örneklenmektedir.

Konya halk hekimliğinde hemoroit hastalarına kirpi eti yedirilir ancak verilen etin kirpi eti olduğu söylenmez. Hasta, kirpi etini yedikten sonra gerçek kendisine söylenir. Eğer hasta bunu öğrendikten sonra tiksindir ise kirpi etinin faydasının olacağına inanılır (Aydın, 2021:255).

Aydın halk hekimliğinde hemoroit hastalarına kirpi eti yedirilir (Ülger, 2012:47).

Sinop yöresinde hemoroit için çeşitli farklı uygulamaların yanı sıra kirpi eti yenmesi de söz konusudur (Acar, 2022:112).

Bozoğullarından, (2021:415) kirpi etinin halk hekimliğinde en çok hemoroit tedavisi için kullanıldığını belirtirken birçok bölgede bu inanışın yaygın olduğunu örnekler. Bununla

birlikte Bozoğullarından (2021:416-417) oklu kirpinin de bazı hastalıklara iyi geleceği yönündeki inanç dolayısıyla avlandığını örnekleriyle aktarır ve buna bağlı olarak da Türkiye’deki oklu kirpi neslinin tehlike altında olduğunu belirtir.

Oklu kirpi *hystriciade* ve *erethizontiade* familyalarını oluşturan kemirgenlerin ortak adı olup ortalama 60-90 cm boy ve 5-16 kg ağırlığında olan hayvan türüdür. Oklu kirpiler isim olarak benzese de bir kirpi türü olmayıp kemirici sınıfında yer alır.⁶⁴ Türkiye’de yaşayan tek oklu kirpi türü olan Hint oklu kirpisi geceleri etkin bir hayvan olup yaprak, çiçek, meyveler ve dallarla beslenirler. Beslenmedikleri zamanlarda toprak altındaki tünellerinde dinlenen bu oklu kirpiler kış uykusuna yatmaz. Ormanlar, çayırliklar ve çöllerde yaşayabilirler.⁶⁵

Gerek isim benzerliği gerekse sırtlarında yer alan dikenleri nedeniyle kirpi ile karıştırılan oklu kirpiler bu benzerlikleri dolayısıyla kirpi hakkındaki şifa inancının bir parçası olarak görülmüş olmalıdır. Aslında bir kirpi türü olmayan bu hayvan kirpi hakkındaki yaygın şifa inancı nedeniyle avlanılarak yeniyor olabilir.

5.10. Kulak Rahatsızlıkları

Dört kaynak kişi ve iki anket katılımcısı tavşanın iç yağının kulak ağrısına iyi geldiğine inanıldığını ve bunun için kendilerinden tavşan yağı istendiğini ifade etmiştir.

Tablo 5.8. Tavşan iç yağının kulak rahatsızlıklarına iyi geldiğine inanan anket katılımcılarının oranı

Av Hayvanları Hakkında Şifa İnancı			
	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Tavşanın İç Yağı Kulak Ağrısına İyi Gelir	2	1,2	90,7
Toplam	161	100,0	100,00

“Tavşanın yağını isteyenler oldu. Kulak ağrısı için.” (KK60, KK62, KK89, KK94)

Tavşan yağının kulak ağrısına iyi geldiği yönündeki inanca bağlı olarak kulağa tavşan yağı damlatılması pratiği Aydın halk hekimliği uygulamalarında da örneklenir (Ülger, 2012:76).

⁶⁴ https://tr.wikipedia.org/wiki/Oklu_kirpi

⁶⁵ <https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/yeryuzu-turkiyenin-hint-oklu-kirpisi>

Bir kaynak kişi ise tavşan yağının duyma bozukluğuna iyi geldiği yönündeki halk inancı hakkında bilgi vermiştir.

“Tavşanın böbrek yağı yağını istediler. Kulağa iyi geliyormuş. Duymuyan kulağa iyi geliyormuş.” (KK57)

5.11. Prostat

Görüşülen kaynak kişilerden ikisi kirpi etinin prostat hastalığına iyi geldiği inancını aktarmıştır.

“Oklu kirpi prostata çok iyi gelir.” (KK27, KK28)

Kaynak kişilerin aktardığı bu bilginin başka örnekleri Türk halk hekimliği hakkındaki araştırmalarda tespit edilememiş olup bunun bölgesel bir inanç olması muhtemeldir. Bununla birlikte prostatın halk arasında hemoroit benzeri bir boşaltım sistemi hastalığı olarak değerlendirilmesi ve bu bağlamda hemoroit tedavisi için oklu kirpi etinin şifalı olduğu inancının prostat tedavisine aktarılmış olması söz konusu olabilir.

5.12. Alzheimer, Unutkanlık

Görüşülen kaynak kişilerden beşi tavşan beyninin Alzheimer ve unutkanlığa iyi geldiği yönünde bir inancın varlığından söz etmiştir.

“Tavşan beyni alzheimer'e iyi gelir diye söylenir. Bu nedenle bizden tavşan istenir.” (KK91, KK95, KK98, KK102, KK104).

Kaynak kişilerin ifadelerine göre halk arasında tavşan beyni yemenin alzheimer ve unutkanlığa şifa olduğu şeklinde bir inancın varlığı söz konusudur. Bu şifa tavşan beyninin yenmesi şeklinde elde edilebilmektedir. Bu hususta alzheimer ve unutkanlığın beyin ile bağlantılı hastalıklar olması ve buna karşı tavşanın yenecek organının da beyin olması arasında bir bağlantı olmalıdır. Tavşan, avcıyı ve köpekleri atlatabilmek için izini kaybettirmek adına birçok hile yapabilen bir hayvandır. Aynı zamanda tavşan doğada yavrulamak için kullandığı tünelleri kendisi yuvada yokken toprakla kapatıp gizler ve uzak mesafelere gidip döndüğünde gizlediği yuvasını kolayca bulur. Bu yuvaların yanında yırtıcıları aldatmak için başka tüneller de kazar ancak gerçek yuvasını kendisi asla kaybetmez. Bu durumları doğrudan deneyimleyen avcıların bu zeki hayvanın beyninin yine

beyine bağı bir hastalık olan alzheimer iyi gelebileceğini düşünmüş olmaları muhtemeldir. Bu durum bir çeşit duygusal büyü olarak değerlendirilebilir.

5.13. Her Derde Deva Olduğuna İnanılan Av Hayvanları

Keklik

Kekliğin şifa kaynağı olduğunu ifade eden kaynak kişilerden beşi bu konu hakkında belirli hastalıklardan bahsetmemiş, kekliğin insana genel olarak şifa verdiğini belirtmiştir. Ayrıca kaynak kişilerden ikisinin aktardığı bilgiler incelendiğinde insan için genel bir şifa kaynağı olduğuna inanılan kekliğin bu şifasından yararlanmak için başvurulana uygulama hakkında da bilgiler elde edilir. Bu bilgilere göre kekliğin etinin yenmesi kadar haşlanıp suyunun içilmesi de şifa kaynağı olarak görülür.

“Kekliği şifa niyetine isteyen çok olur. Halk arasında meşhurdur bu.” (KK75)

“Rahmetli annem senede iki tane keklik isterdi benden. Horoz olacak ama. İki kekliği kendisi temizlerdi, gazete kağıdıyla ütülerdi, onu yıkardı, kaynatırdı. Birinin suyunu bir pete (pet şişe) birinin suyunu bir pete koyar, camın önüne koyardı. Bir gün kekliğin birini yerdı bir gün birini yerdı. Kimseye yedirmezdi. Onu tuza banar banar yerdı. Suyu da bitene kadar her gün içerdi. Yıllardır babamdan öyle görmüş, öyle yapardı.” (KK123).

“Keklik etinin çok faydalı olduğunu söylerler. Keklik etini yiyeceğim veya suyunu içeceğim diye bizden şifa niyetine isterler. Kekliği tuzsuz olarak kaynatıp suyunu içerler. Hatta rahmetli annemgil onu toprak tencerenin ağzını hamurla sıvarlardı, onda pişirirlerdi, onun şifa olduğunu söylerlerdi.” (KK74)

“Mesela bir arkadaşımın çocuğu rahatsızdı. Çocuk burnundan besleniyordu. Bildircin ve keklik etinin suyundan burnundan verdiler.” (KK40)

“Çocuğu rahatsızmış bir bayanın. İstedi ama şu sebepten demedi. Sadece ‘Çocuğum için’ dedi. Onun şansına da ben çok güzel keklik vurdum. Bir gün önceden söylüyor benim hanıma. Diyor ki; ‘Bedri abi ava giderse bir keklik bana (verir mi). Benim çocuğa yedireceğim.’ diyor. Ben ertesi gün ava çıktım ve güzel keklik vurdum ve o bayana verdim.” (KK42)

Bir kaynak kişi kekliğin sahip olduğu şifa g¼c¼n¼n y¼kseklięini kırk yıl şifalı olması ve etinin yenemediği durumlarda sadece kemiği ile dişini kurcalamanın bile şifa için yeterli olacağı şeklinde ifade etmiştir.

“Bir hastaya keklik verdiğinde kırk yıl şifası vardır. Etini yiyemiyorsa kemiğiyle dişini bile kurcalasa şifadır.” derler. (KK81)

İki kaynak kişi kekliğin şifalı olabilmesini kekliğin hen¼z erginliğe erişmemiş olması şartına bağlamıştır.

“Keklik daha palazken⁶⁶, daha hiç ıslanmadan yani yağmurlar yağmadan ¼nce vurduğun palaz ile dişini bile karıştırsan her derde devadır.” derler. O palaz hiç yağmur yememiş olacak. Eti her derde devadır yani.” (KK80)

“Ben babamdan şunu ¼ęrendim: Bu seneki palazı -hani daha yeşili g¼rm¼yor ya- sırf kuruda b¼y¼d¼ę¼nden ilaç gibi d¼ř¼n¼yordu. Hiç yeşile ulaşmadan, kuru otla b¼y¼yor ya onu en iyi tıbbi ilaç olarak g¼r¼yordu.” (KK83)

Kaynak kişilerde kekliğin hen¼z erginliğe ulaşmadan yenmesinin onu yiyen insana şifa vereceğinden bahsedilmesinin temelinde gençliğin aktarılması isteği olabilir. Zaten şifalı bir hayvan olduğuna inanılan kekliğin hen¼z çok gençken yenmesinin ondaki şifanın ve aynı zamanda gençliğinin verdiği dinliğin onu yiyen kişiye aktarılmasının d¼ř¼n¼lmesi muhtemeldir. Bu inanç bu manada duygusal b¼y¼ kavramıyla ilişkilendirilebilir. Kekliğin gençliği bir yandan palaz olması ile ifade edilirken hen¼z çim yememiş palaz olması da ayrıca belirtilmiştir. Aşağı yukarı bir yaşlarına kadar keklik yavruları palaz olarak nitelendirilir. Bununla birlikte mart ayı civarında yumurtadan çıkan palazları -b¼lgelere g¼re değişmekle birlikte- g¼z aylarında yağmurların başlaması ile çimler çıkmaya başladığında g¼rsel olarak erişkinlerden ayırt etmek zordur. Bu nedenle çimler çıktıktan sonra avlanan kekliğin palaz mı yoksa yetişkin mi olduğunu belirlemek g¼t¼r. Bu doğrultuda gençliği ile şifası katlanmış olduğuna inanılan keklik palazlarının çimler çıkmadan ¼nce avlanması onların tespit edilmesini garanti altına alacaktır. Bu bilgiler etrafında d¼ř¼n¼ld¼ę¼nde kaynak kişilerin aktardığı şekliyle çim çıkmadan avlanan keklik palazının şifalı olduğu inancı içinde ayrıntılar barındıran duygusal b¼y¼ temelli bir inanç olarak değerlendirilebilir.

⁶⁶ Palaz: Kaz, ¼rdek, g¼vercin vb. bazı kuş yavrularının civcivlikten sonraki durumu. <https://sozluk.gov.tr/>

Bir kaynak kişi tavşanın genç kalmaya katkıda bulunduğu inancını aktarır ancak bu aktarımında tavşan etinin değil beyninin faydasından bahseder. Bununla birlikte bu inancının uygulama yöntemini de aktarır. Kaynak kişi bu bilgisini bitkiler kitabı ile refere ettiğinden aktarılan bu bilginin kaynak kişi tarafından kitaptan okunarak edinilmiş bir bilgi olması muhtemeldir.

“Biz avcılar arasında bilinmiyor ama tavşan beyni süt ile kaynatılıp yendiği zaman insanı genç tutan bir şey. Bitkiler kitabında da yazıyor.” (KK88)

Bir kaynak kişi ise tavşanın genel şifa özelliğinden bahsetmekle birlikte diğer yandan bazı dertleri artırdığından bahsetmiştir. Kaynak kişi bu bilginin geleneksel bir bilgi olduğunu ifadesinde yer verdiği söz ile belirtmiştir. Bu sözde “yedi” kelimeleri çokluk anlamında kullanılmakta olup çok sayıda dertten bahsedilmektedir. Bu bilgiye göre tavşanın çok sayıda derde şifa olmasının yanında çok sayıda derde de yol açması söz konusudur. Bu durumda tavşanın şifalı olduğu kadar aksi etkilerinin de olduğu inancının varlığından söz etmek mümkündür.

“Yaşlılarımız; ‘Tavşan yedi derdi artırır, yedi derdi söndürür.’ derlerdi.” (KK74)

Kaynak kişilerden biri tavşanın böbrek üstü yağlarının her hastalığa karşı şifalı olduğu yönünde bir inançtan bahsetmiştir. Bu yağlar hakkında bazı kaynak kişilerin belirli hastalıklardan bahsetmesine karşın kaynak kişinin genel bir şifa inancından bahsetmesi söz konusudur. Bu durum için tavşanın böbrek üstü yağlarının oldukça az miktarda olması ve az bulunan maddelerin kıymetli görülmesi durumu söz konusu olabilir.

“Tavşanın böbreklerinin üzerindeki yağ her derde devadır, denir.” (KK76)

Kaynak kişilerden biri ise tavşanın çok şifalı bir hayvan olmasını zemheri zamanında yenmesi şartına bağlar ve bu zamanda kendilerinden tavşan isteyen kişilerin çokluğundan bahseder.

“Zemheri dediğimiz zamanlarda tavşan yemek isteyen de çok olur. ‘O derde devadır’ derler.” (KK75).

Kaynak kişinin verdiği bu bilgi kışın en soğuk zamanlarında hayvanların hayatta kalabilmek adına vücutlarındaki yağ oranlarının artması ile ilişkilendirilebilir. Birçok vahşi hayvan soğuk kış aylarında vücutlarındaki yağ miktarının fazlalığı ile bir yandan soğuktan korunurken bir yandan da ihtiyaç duydukları enerjiyi depolar. Bununla birlikte tavşan yağının şifalı olduğu inancı kaynak kişinin aktardığı bu bilgiyle birleştirildiğinde her iki bilgi de daha anlamlı hâle gelir. Çok soğuk zamanlarda avlanan tavşanda şifalı olduğuna inanılan yağın da artması bu zamanlarda avlanan tavşanların şifa gücünün artması ile doğru orantılı olacaktır.

Kaynak kişilerden biri tavşanın şifalı bir hayvan olmasını “ölümsüzlük otu” olarak tanımladığı ve tavşanlarla ve koyunların kışın en soğuk zamanlarında yani zemheride bulup yiyebildiği “kimye otu”nu yemesine bağlar.

“Zemheri girdiğinde tavşan “kimye otu” yemiş. Bu ot ölümsüzlük otu. Zemheride tavşan veya koyun o otu bulurmuş. “Zemheride tavşan yemek illaki derde dermandır.” derler. O ot nedir kimse bilemiyor. (KK74)

Kaynak kişinin bu aktarımında bahsettiği kimye otu ile ilgili olarak kaynaklarda herhangi bir bilgi tespit edilememiştir. Bununla birlikte tavşanın her derde deva bir hayvan olmasının nedeninin kimsenin bilmediği ancak varlığı hakkında haberdar olunan efsanevi bir otu yemesi ile açıklanması bu şifa inancının gücünü artıran bir inanış olarak değerlendirilebilir.

Tüm bu bilgiler değerlendirildiğinde toplum içinde ve özellikle de avcılar arasında tavşan hakkında oldukça geniş ve çok yönlü şifa inançlarının varlığından bahsedilebilir. Bu durumun kaynağı hakkında tavşanın özellikleri ve yaşam şekilleri dikkate değer birtakım ipuçları içerir. Yaban tavşanları doğadaki besin zinciri içinde birçok yırtıcının ana besin kaynağıdır. Bununla birlikte insan dâhil olmak üzere birçok yırtıcı tarafından avlanmasına rağmen doğada nesli yok olmayan ve varlığını sürdürebilen bir hayvandır. Bunun nedeni ise neredeyse yılın her zamanında üreyen, çoğalan bir hayvan olması olabilir. Tavşanın sürekli üremesi ve tüm doğal baskılara karşın varlığını devam ettirebilmesi insanların da dikkatini çekmiş olmalıdır. Buna ek olarak tavşanın düşmanlarına karşı uyguladığı kamuflaj, izini ve kokusunu kaybettirme, yavrularını toprak altında gizleme gibi yaşam stratejileri de insanların tanıklık ettiği özellikler olmalıdır. Tüm bunlar bir araya getirildiğinde tavşanın insanlar nazarında takdir ve kıymet görmesi olağandır. Ayrıca eski Türk inançlarında tavşan

hakkında yer alan bazı inanmalar da tavşanın toplum nazarında değer gören bir hayvan olmasında etkili olabilir. Tüm bu bilgiler birlikte değerlendirildiğinde gerek tavşanın özellikleri gerekse tavşan hakkında eski çağlardan günümüze taşınan kültür kodlarının etkisi toplumda yaygın olarak tavşanın şifa kaynağı bir hayvan olduğu inancının varlığının nedenleri olabilir.

6. BÖLÜM

6. GÜNÜMÜZ TÜRK AVCILIK KÜLTÜRÜNE AİT BAZI EDEBİ ÜRÜNLER

6.1. Efsaneler

Batı dillerinde *légende*, *legend*, *sage* gibi isimlerle anılan efsaneler hakkında bilim insanları tarafından efsanenin çeşitli niteliklerini belirten tanımlar yapılmıştır.

Efsaneler, başta gelen özelliği inanış unsuru olan ve gerçekten olduğuna inanılan, konuşma diliyle ve üslup sınırlamasından uzak olarak anlatılan, kalıp ifadeler içermeyen kısa ve düz anlatı türleridir. Efsanelerde olağanüstülükler bulunmakla birlikte bu özellik efsaneler için bir zorunluluk değildir (Boratav,1969:106).

Grimm Kardeşlerin efsane tanımı kendilerinden sonra yapılan birçok tanıma dayanak oluşturan bir tanım olmuştur ve onlara göre efsane gerçek veya hayali belirli şahıs, olay veya yerler hakkında anlatılan hikayelerdir. Bu tanım üç unsur içerir:

- Efsane, anlatıcının tarihî zaman kavramına uygundur. Buna göre;
 - a. Efsane gerçek veya hayalî belirli bir tarihî olay ile birleştirilmiştir.,
 - b. Efsane belirli bir kişiyle gerçek veya hayalî tarihî bir kişi ile birleştirilmiştir.
- Efsane, anlatıcının coğrafi alanıyla yani belirli bir coğrafi alan ile birleştirilmiştir.
- Efsane gerçek bir hikayedir ve her ne kadar olağanüstü olaylar içerse de anlatıcıları ona inanır. Hem anlatıcı hem de dinleyici tarafından gerçek dünyaya ait gibi kabul edilir (Sakaoğlu, 1980:5).

Boratav'ın tanımında ve Sakaoğlu'nun Grimm Kardeşlerden aktardığı tanımda vurgulanan unsurlardan biri olan inandırıcılık yönü efsane türü için belirleyici bir özelliktir. Bu özellik bazı araştırmacılar tarafından efsane türünün karakteristik özelliği olarak görülür.

Efsane, anlatıcının anlatıda bilinçli olarak gerçek olaylardan bahsedildiğini iddia ettiği, dinleyicilere olayın gerçekliği ve gerçek ise nasıl meydana geldiğini düşündürerek bu gerçeği öğrenme isteği uyandıran karakteristik bir tür olup sözlü kültür yoluyla nesiller arası aktarılan bir anlatı türüdür (Luthi, 1995:66).

İnandırıcılık unsuru efsanelerin en önemli özelliğidir ve bu unsur insanları sınırları çizilmiş bir dünya içine alır. Buna bağlı olarak efsanelerdeki olaylara inanmayan veya inanmak istemeyenler için efsane herhangi bir anlam ifade etmez (Sakaoğlu, 1978:12).

Tanımlar ve belirlemelerden hareketle efsanenin içerdiği olağanüstülüklerle rağmen genel anlamda inandırıcılık unsuru ön plana çıkan bir tür olduğu söylenebilir. Bu türün bir diğer özelliği de dinleyicileri gizemli bir dünya ile buluşturmasıdır.

Efsaneler gizemli bir yapıya sahip bir anlatı türüdür ve bu türde insanlar; ruhlar, cinler, devler, büyücüler, cadılar gibi varlıklar ile tanışır. Diğer yandan bu olağanüstülüklerin haricinde savaş vb. gerçekler de bu çerçeveye sığdırılır. Olağanüstü varlıkların yer aldığı konular efsanedeki asıl odak noktasını oluşturur ve efsaneler iki hassas boyut olan gerçek dünya ve ilahî dünyayı birlikte barındırır (Luthi, 1995:66).

Dinleyicileri gizemli bir dünya ile buluşturan ve hem anlatıcısı hem de dinleyiciler tarafından gerçek olduğuna inanılan efsaneler toplumsal hayatta gördüğü bazı işlevler ile önem kazanır.

Efsanelerin genel bir özellik olarak insanları doğruluğa sevk etmeleri söz konusudur. Efsanelerde; yalancılar, hileciler, hainler, kendini beğenenler gibi toplumsal hayatta doğruluktan ayrılmış kişiler ya uygun bir yol ile uyarılır ya da cezalandırılır (Sakaoğlu,1978:11).

Efsaneler tarafsız, ahlaki, zamana ve mekâna bağlı bir anlatı türü olup bu anlatılarda tarihî ve öğretici bir anlatım bulunur (Luthi; 1995:66-67).

Tüm bu özellikleri ile efsaneler Türk kültürü içinde önemli bir unsur olarak varlığını sürdüren önemli anlatı türlerinden biridir.

Birçok bilim insanı tarafından çeşitli açılardan sınıflandırılan efsaneler Uluslararası Folklor Araştırma Kurumu (International Society for Folk-Narrative Research) tarafından dört ana bölüm hâlinde sınıflandırılmıştır.

I. Dünyanın oluşması ve kıyamet ile ilgili efsaneler

II. Tarihî efsaneler ve medeniyet tarihi efsaneleri

- a. Medeniyet ile ilgili yer ve eşyanın kaynağı
- b. Bazı yerler ile ilgili efsaneler

- c. Tarih öncesi dönem (prehistorya) ve ilk zamanlar ile ilgili efsaneler
- d. Savaşlar ve felaketler
- e. Temayüz etmiş kişiler
- f. Bir düzenin bozuluşu

III. Doğaüstü varlıklar ve güçler/mitik efsaneler

- a. Kader
- b. Ölüm
- c. Tekin olmayan yerler ve hayaletler
- d. Hayaletlerin resmî geçidi ve savaşları
- e. Öbür dünyada ikamet
- f. Cinler, periler, ruhlar
- g. Medeniyetle ilgili yerlerdeki hayaletler
- h. Değişmiş varlıklar
- i. Şeytan
- j. Hastalık yapan kötü ruhlar (cinler) ve hastalıkları
- k. Sihirli güçlere sahip insanlar
- l. Efsanevi (mitik) hayvanlar ve bitkiler
- m. Hazineseler

IV. Dinî efsaneler / Tanrı ve kahramanlarla ilgili efsaneler (Sakaoğlu, 1980:15-16).

Boratav, yapılan bu sınıflandırma hakkında bazı öneriler ve eleştirilerini belirtir ve bu önerilerinden hareketle Türk efsanelerini sınıflandırır. Bu sınıflandırma şu şekildedir:

I. Dünyanın yaratılışı ve sonu ile ilgili efsaneler

II. Tarihi efsaneler

- a. Sınırlandırılmış doğal yerlerin menşei (dağlar, göller, vb.)
- b. Yerleşim yerlerinin menşei
- c. Büyük binaların menşei
- d. Hazineseler
- e. Milletlerin, hükümdar sülalelerinin ve toplumsal sınıfların menşei
- f. Felaketler
- g. Tarihi olarak bilinen kahramanların yendikleri doğaüstü güce sahip canavarlar
- h. Savaşlar, fetihler, istilalar

- i. Düzene başkaldırmalar
- j. Diğer olaylar ve üstün kişiler; medeniyet getiren kahramanlar, şairler, bilginler
- k. Aşk ve aile hayatı
- l. Küçük bir toplumun tarihinin bir parçasını oluşturdukları ölçüde bilinen ortak veya bireysel karakterde çeşitli diğer kişilerle ilgili anlatmalar

III. Doğaüstü kişiler ve varlıklar üzerine efsaneler

- a. Alın yazısı
- b. Ölüm ve ötesi
- c. Tekin olmayan yerler
- d. Doğanın bir parçası olan yerler (orman, göl, vb.) ile hayvanların sahipleri (koruyucuları)
- e. Cinler, periler, ejderhalar gibi doğaüstü güçte yaratıklar
- f. Şeytan
- g. Hastalık ve sakatlık getiren varlıklar (albastı vb.)
- h. Doğaüstü güçleri olan kişiler (büyücü, üfürükçü, efsuncu vb.)
- i. Mitik nitelikte hayvanlar ve bitkiler üzerine anlatmalar

IV. Dinî efsaneler (Boratav, 1969:108-116, Sakaoğlu, 1980:18-19).

Boratav ve Sakaoğlu'nun dışında başka bilim insanlarınca da sınıflandırmaya tabi tutulan efsaneler sözlü ve yazılı Türk kültürü içerisinde canlı bir şekilde varlığını devam ettirmektedir. Çalışma kapsamında yapılan yüz yüze görüşmeler ve anket çalışmalarında Türk avcılık kültürü ile ilgili olarak iki efsane tespit edilmiş olup bu efsanelerin ikisi de hayvanlar ile ilgilidir. Bu efsanelerden keklik ve güvercin ile ilgili olan efsanenin çeşitli varyantları da yapılan çalışmalarda tespit edilmiştir. Bu efsaneler ve varyantları şu şekilde değerlendirilmiştir.

6.1.1. Keklik ve Güvercin Hakkındaki Efsane

Yapılan yüz yüze görüşmelerde kaynak kişilerin konuşmaları arasında keklik ve güvercin ile ilgili anlatmalar tespit edilmiş olup bu anlatmaların kimi zaman birbiriyle karıştığı görülür. Aktarılan anlatmaların aslını İslami döneme ait iki rivayet oluşturur. Birincisi Hz. Muhammed'in Hicret esnasında bir mağaraya saklanması sırasında güvercinin yuva yapması rivayeti, ikinci ise Hz. Zekeriya'nın onu takip eden İsrailoğulları'ndan saklanmak için bir ağaç kovuğuna saklanması hakkında anlatılan rivayettir.

“Güvercini vurduğun vakit kibleye doğru düşer. Kim ne derse desin yönü kibleye düşer. O aslında günah. Bizim ilerden beri bildiğimize, duyduğumuza göre Peygamber efendimizi kurtarmış. O hemen yumurta yapıyor örümcek ağ örüyor. Keklik ‘Ali kavakta Ali kavakta’ dermiş. Güvercin ‘Sus, cıvıt⁶⁷’ demiş. Cıvıtmış onun adı. O dua etmiş; ‘Yumurtan az olsun alayın çok olsun!’ demiş güvercine. Kekliğe ‘Yumurtan çok olsun alayın az olsun!’ demiş. Keklik bir çıkardı mı 12-13 tane çıkarıyor ama ne oluyor, takır takır kırılıyor hepsi. Hz. Ali kavağın içine girmiş. Keklik ötermiş ‘Ali kavakta Ali kavakta’ dermiş. Güvercin demiş ki ‘Sus cıvıt’ demiş. Velhasılı o dua ediyor ‘Senin yumurtan az olsun alayın çok olsun’ demiş. Ötekine de ‘Yumurtan çok olsun alayın az olsun’ diyor. Tahtalı, büyük güvercin. Ona atılır (ateş edilir)” (KK31)

Motifler:

- a. V200 Kutsal kişiler
- b. B291.1 Haber taşıyan kuşlar
- c. B291.1.12 Haberci güvercin
- d. B457.2 Yardımcı güvercin
- e. Q51 Ödüllendirilen hayvanlara lütuf
- f. D1792 Bedduanın sihirli sonuçları

Hz. Muhammed ve Hz. Ebubekir’in hicreti hakkında anlatılan rivayetin İsrailoğulları’ndan kaçan Hz. Zekeriya’nın bir ağacın kovuğuna saklanması fakat onu fark eden İsrailoğullarının ağacı ikiye bölerek Hz. Zekeriya’yı şehit etmesi hakkında anlatılan başka bir rivayet ile karıştığı bu anlatmada güvercine kutsallık atfedildiği görülmektedir. Kaynak kişi son cümlesinde güvercin hakkında bir tür belirlemesi de yapmakta ve tahtalı olarak bilinen büyük güvercinlerin avlanabileceğini söyleyerek anlatmada geçen güvercinin kaya güvercini olduğunu özellikle belirtmektedir.

Anlatmada güvercinin kınalı kekliğe “Yahudi” diyerek kızması -bir bakıma hakaret etmesi- rivayetin aslından kalan bir izdir. Zira bu rivayetin aslına göre Hz. Zekeriya’yı öldürenler İsrailoğulları yani Yahudilerdir ve İslam’a göre Hak peygamberlerden biri olan Hz. İsa’nın babasız olarak doğması mucizesine inanmayarak Hz. Zekeriya’nın Hz. Meryem ile zina yaptığını ve Hz. İsa’nın böylece doğduğunu öne sürerek Hz. Zekeriya’yı

⁶⁷ Cıvıt: (Çıfıt) 1. Yahudi 2. Hileci, düzenbaz. <https://sozluk.gov.tr/>

öldürmüşlerdir. Bu kötü olayın faili olan Yahudiler, avcılar arasında anlatılan bu rivayette güvercinin ağzından hakaretvari bir şekilde eleştirilmiştir.

Görüşülen kaynak kişilerden bir tanesi ise keklğin avlanmaması hususunda sınırlı bir bilgiye sahip olduğundan keklık avlayan kişinin evinde huzur kalmayacağına işaret etmekle birlikte bu inancın dayanağı hakkında net bir kaynak ifade etmemiş, ancak muhtemelen avcılar arasında iki farklı rivayetin birbirine karışmış olarak anlatılagelen bir rivayet hakkında ipucu vermiştir. Buna göre Hz. Muhammed'in mağaraya saklanması sırasında güvercinin yuva yapması ile Hz. Zekeriya'nın ağaç kovuğuna saklandığı sırada keklğin onun yerini haber vermesine dair anlatılan rivayetler birbirine karışmış hâlde anlatılmaktadır.

“Kekliği vurursan evinde huzurun kalmaz diyor. Kimi diyor ki keklık, Peygamberimizi saklandığı mağarada şikâyet etmiş” (KK6).

Görüşmeler sırasında KK1'in aktardığı bir anlatı ise yukarıda bahsedilen husus hakkında daha geniş bilgiler içermektedir:

“Benim duyduğum şu var: Peygamberimiz bir yerden bir yere hicret ederken düşmanları da onu takip ediyormuş ve saklanmak için bir kayanın kovuğuna giriyor. O anda da düşmanları bunu aramaktadır. O anda örümcek oraya ağlarını örüyor, bir güvercin de hemen gelip oraya yumurtasını bırakıyor ve düşmanlar da ‘Burada örümcek ağı var, burada güvercin yumurtası var. Buraya girmesi mümkün değil.’ deyip başka bir yeri aramaya gidiyorlar ama o arada keklık ötüyor: Gakgubak gakgubak gakgubak. Onlar da şöyle yorum yapıyorlar. ‘Ali kovukta Ali kovukta.’ Peygamberimizin yanında herhâlde Hz. Ali mi vardı, öyle yorum yapıyorlar. Onun için de Peygamberimiz mi Hz. Ali mi güvercine; ‘Sen çok üre, alayların dağlara taşlara sığmasın.’ demiş. Güvercin iki tane yumurta yapar ama alaylar yapar; ama keklık yirmi tane yumurta yapar ama büyük alay bağlayamaz. Eskiler itikat olarak buraya bağlardı. Tabii bunlar kulaktan dolma bize kadar gelen şeyler. Benim büyüklerimden duyduğum şey; ‘Cuma günü hiçbir ava gidilmez, hiçbir av vurulmaz; cuma namazından çıkana kadar. Sadece keklık avına gidebilirsin, keklık serbest.’ derlerdi sadece bu olaydan dolayı. ‘Keklik avının hiç günü olmaz, her zaman avlayabilirsin.’ derlerdi.”

Bu anlatıda dikkate değer iki husus söz konusudur.

Birinci olarak bu anlatıda aslında iki farklı rivayet birbirine karışmış şekildedir. Anlatının ilk bölümü Hz. Muhammed'in hicret sırasında mağaraya saklanması ve bu esnada örümceğin ağ yaparak güvercinin ise yuva yapıp yumurtlayarak müşrikleri şaşırtması rivayetini içerir. Kaynak kişinin aktardığı anlatının ikinci bölümü ise Hz. Zekeriya'nın bir kavak ağacının kovuğuna saklanması sırasında keklığın onun yerini belli etmesi hakkındaki rivayeti aktarır. İlk bölümdeki hadise tutarlı bir şekilde devam ederken Hz. Zekeriya hakkındaki rivayete bağlanır ve anlatı buradan devam ettirilir. Bu bölümde bir karışıklık da mevcuttur ve Hz. Zekeriya yerine Hz. Ali'den bahsedilmektedir. Bu karışıklık aynı anlatının farklı kaynak kişiler tarafından aktarılan varyantlarında da söz konusudur. Anlatının bu bölümüne göre keklik, düşmanlarından saklanan Hz. Muhammed'in ve -muhtemelen- onun yanında yer alan Hz. Ali'nin yerini ihbar eder. Bu noktada Hz. Zekeriya yerine Hz. Ali'nin isminin söylenmesinin peygamber olmasa da Hz. Ali'nin de bir İslam halifesi olarak şehit edilmiş olmasıyla alakalı olması muhtemeldir.

İkinci olarak dikkat çeken bir durum ise güvercinin Hz. Muhammed ya da Hz. Ali'nin hayır duasına mazhar olarak nüfusunun çokluğu, bereketi ile müjdelenmesine karşın keklığın çok sayıda yumurta yapabilmesine rağmen çok üreyememesi yönünde bedduaya uğramasıdır. Hatta kaynak kişinin ifade ettiğine göre eski avcılar da keklığın avlanmasını bu yönde değerlendirmişler ve herhangi bir canlının canının yakılmasının istenmediği cuma günlerinde bile avlanmasını olağan görmüşlerdir. Bu anlatılar ile avının zorluğu ve kendisine duyulan hayranlık nedeniyle kuş avcıları arasında ayrı bir yeri olan ve avının bir tutkuya dönüştüğü keklığın avlanmasının önündeki toplumsal engeller de kaldırılmış olur. Bu sayede keklik avına tutkun avcılar için gerek toplum gerekse diğer avcılar tarafından herhangi bir eleştiriye maruz kalmadan sıklıkla keklik avına gitmenin vicdani ve ahlaki zemini oluşur.

Yukarıda yer verilen anlatının KK106 tarafından aktarılan ve biraz daha dar kapsamlı bir varyantında ise iki farklı rivayetin karışması söz konusu değildir. Bu anlatmada Hz. Muhammed'in hicreti esnasında müşriklerden saklanması hakkında anlatılan rivayet yer almaz. Bu anlatmada sadece Hz. Zekeriya'nın ağaç kovuğuna saklanması hakkındaki rivayete yer verilmekle birlikte yine Hz. Zekeriya yerine başka bir kişi rivayetin kahramanıdır. Anlatı şöyledir:

“Bir de dinimizde şu vardır; -gerçi ben de çok vurdum- çil keklik. Çil keklik vurması biraz doğrudur. Beriki keklığı (kınalı keklik) vurması da biraz doğrudur da o biraz şeydir.

Şöyle bir deyimimiz vardır. Peygamberimiz Hasan Hüseyin'i düşmanlar kovalıyor, kesecekler. Giderken kavak ağacına denk geliyor. 'Yarıl kavağım!' diyor. Hasan Hüseyin Peygamber içine giriyor, (ağaç) kapanıyor. Kınalı keklik diyor ki 'Gakguburak gakguburak, Hasan Hüseyin kavakta' diyor. 'Gakguburak gakguburak gakguburak gaakk' dediği zaman 'Hasan Hüseyin kavakta' diyor. Öteki de diyor ki 'Sus çıpıt çıpıt çıpıt' diye öter o. Çil keklik. Çıpıt çıpıt çıpıt eder devamlı. O da 'Sus çıpıt' diyor ona. 'Sus cavur!' demek istiyor. Bu kekliği de çok vurması doğru değildir. Çil kekliği."

Bu varyantta Hz. Zekeriya yerine Hz. Ali'nin oğulları ve aynı zamanda Hz. Muhammed'in torunları olan Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin yer alır. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin Hz. Muhammed'in sevgisine mazhar olmuş ve birçok hadiste de bu duruma yer verilmiştir. Bununla birlikte Hz. Hasan babası Hz. Ali'nin şehit edilmesinden sonra üçüncü İslam halifesi olarak İslam'a hizmet etmiştir ve -çeşitli ihtilaflar olmakla birlikte- Muaviye ile olan karşılaşmalarında savaşmak yerine barışı tercih ederek Müslüman kanının dökülmesini önleyen kişi olarak anılır. Hz. Hüseyin ise Muaviye'nin oğlu Yezid'in emriyle şehit edilmiştir. İslâm tarihinde "Kerbela Vakası" olarak da nakledilen bu olay Müslümanlar tarafından derin bir üzüntüyle anılır. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin tüm Müslümanlar arasında olduğu gibi Türkler arasında da Hz. Muhammed'in çok sevdiği torunları olarak her zaman sevilmiş ve sayılmıştır. Müslüman Türkler arasında Hasan ve Hüseyin adının bolca bulunması da bu duruma bir işarettir. (Fırlalı, 1997:284, 1998:521).

Kaynak kişinin aktardığı anlatıda Hasan ve Hüseyin isimlerinin tek bir kişiymiş gibi ve bir peygamber olarak birlikte anılması tarihî açıdan bir bilgi karışıklığı olabileceği gibi bu durum Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e Türkler arasında hem Hz. Muhammed'in sevgili torunları ve emanetleri olmaları hem de kişisel olarak İslam'a yaptıkları hizmetler ile büyük bir sevgi beslenmesiyle de açıklanabilir. Zira bu sevgi Türkler tarafından çocuklara Hasan Hüseyin isimlerinin birlikte konmasında da kendini göstermektedir. Anlatıda Hz. Hasan Hüseyin isminin bir peygamber ismi olarak nitelendirilmesi ise sözlü halk tarihi bilgisi olarak da açıklanabilir. Tarihî bilgilerin halk arasında kimi zaman birbirine karışması, kimi zaman ise sözlü kültür içerisinde efsaneler ve menkıbeler ile naklediliyor olması böyle durumların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Sözlü olarak dilden dile aktarılan efsaneler ve menkıbelerde bazı şekil ve içerik değişikliklerinin olması olağan bir durumdur. Tarihî bir gerçeklik olarak Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin, Peygamber torunlarıdır ve aynı zamanda Hz. Hasan İslam halifeliği görevinde bulunmuş, Hz. Hüseyin de halifelik ile ilgili bir kargaşa

esnasında şehit edilmiştir. Ayrıca gerek Hz. Hüseyin'in şehit edilmiş olması gerekse Hz. Hasan'ın karısı tarafından zehirlenerek öldürülmüş olması Hz. Zekeriya'nın Yahudiler tarafından öldürülmesiyle benzerlik göstermektedir. Bu benzerlik nedeniyle Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in isimlerinin birlikte bir peygamber ismi gibi anılarak bu sözlü halk anlatısında Hz. Zekeriya'nın yerini almış olması mümkün olabilir. Ayrıca daha çok Musevilik ve Hristiyanlık tarihine yakın olan Hz. Zekeriya rivayetinin Müslüman Türk kültürü içerisinde İslam referansları ile yeniden yoğrularak anlatılmış olması da çok uzak bir sonuç değildir.

Anlatıya göre kekliğin Hz. Ali'nin yerini ihbar etmesi karşısında buna karşı gelen bu kez güvercin değil çil kekliktir. Çil keklik hainlik eden kınalı kekliğe *çıkıt* yani *Yahudi*, *düzenbaz* der. Diğer anlatılardan farklı olarak bu anlatıda güvercin yerine çil keklik vardır ve yapılan ihanete karşı durur. Görülen odur ki benzer anlatılar ile kimi zaman güvercin kimi zaman ise çil keklik dinî referanslar ile kutsallık kazanan av hayvanları olmuştur.

Anlatının ilgi çeken bir başka yönü ise gerek kınalı kekliğin gerekse çil kekliğin ötüşlerindeki farklılığın bir çeşit halk izahatı ile ortaya konarak bu iki türün birbirinden ayrı türler olduğunun vurgulanmış olmasıdır. Birbirine çok benzeyen iki akraba tür olan kınalı keklik ve çil keklik zaman zaman birbirine çok yakın sahalarda yaşar ama temel olarak çil keklik daha düzlük alanları yaşam alanı olarak tercih ederken kınalı keklik ise ağırlıklı olarak dağlık, kayalık ve çalılık alanları tercih eder. Ayrıca çil kekliğin tehlikeler karşısında gösterdiği davranış ile kınalı kekliğin gösterdiği davranışlar da farklılık gösterir. Çil keklik kendisine karşı tehlikeli olacak bir varlık yaklaştığında alay olarak havalanır ancak çok fazla uzaklaşamaz ve kısa sayılabilecek bir mesafeye tekrar konar. Zira keklik türleri hızlı uçabilen kuşlar olmalarına karşın uzun mesafe uçuşlar yapabilen kuşlar değildir. Ayrıca çil kekliğin düzlük, ovalık alanda da yaşaması nedeniyle de konduğu yerin avcılar tarafından belirlenmesi kolay olur. Kolayca yeri tespit edilebilen çil keklik alayının avcılar tarafından avlanması da görece kolaydır. Buna karşın kınalı kekliğin yaşam alanı çoklukla dağlık ve kayalık kesimler olduğundan bu keklik türünün avlanması çil kekliğe göre daha zordur. Kınalı keklik de çil keklik gibi kısa mesafe uçucusu olmasına ve dağlık alanda katettiği mesafe kısa olmasına rağmen dağlar arasındaki vadiler ve sıklık, kayalık alanlar kınalı kekliğin izini kolayca kaybettirmesini sağlar. Bu iki durum yan yana getirildiğinde aktarılan rivayetin avlanması kolay olan çil kekliğin neslinin korunması yönünde bir işlev yürüttüğü düşünülebilir. Düzlük alanda yaşayan ve avcılar tarafından kolayca avlanabilecek olan çil

keklik yerine avcılarını avlanması ve buna bağılı olarak da soyunun tehlikeye girmesi daha zor olan kınalı kekliği avlamaya yöneltmesi bakımından bu anlatı avcılar arasında bir çeşit otokontrol işlevi görmektedir.

KK74 tarafından aktarılan bir halk anlatısında da bir önceki anlatıya benzer bilgiler aktarılır. Bu anlatıda da Hz. Zekeriya hakkındaki rivayet peygamber olarak zikredilen Hasan Hüseyin'in başkahraman olduğı bir şehit edilme hadisesini içerir ve kınalı keklik peygamberin yerini ihbar eden hain olarak zikredilirken çil keklik buna karşı çıkar ve bu bağlamda toplum tarafından çil kekliğe kutsallık atfedilir.

“Çok detaylı bilmiyorum ama Müslümanlık döneminde Hasan Hüseyin peygamberimiz Hristiyanlar tarafından kovalanıyormuş. Giderken bir yerde bir büyük kavak denk geliyor. ‘Ya kavak açıl!’ diyor. Onların sözü geçerliymiş. Allah koruyor ya onları. Kavak açılıyor, kavağın içine giriyor Hasan Hüseyin peygamberimiz. Takip ediyorlar, geliyorlar. Bakıyorlar etrafına, yok. Onlar dönerken kınalı keklik başlıyor ötmeye. ‘Gakgavak gakgavak.’ Gakgubarak çekiyor ya, ‘Gak gavakta’ diyor. O arada çil keklik de yakınında. ‘Cırrrk sus!’ diye öter o, fazla ses çıkarmaz. Kınalı keklik ötüyor, onlara - peygamberin- yerini bildiriyor kuş dili olarak. ‘Gak gavakta gak gavakta!’ diyor. Çil keklik de ‘Cırırrrrk sus, söyleme!’ diyor ona. O (keklik) yine de dinlemiyor. Kavağı kesiyorlar, Hasan Hüseyin peygamberi öldürüyorlar. Kınalı keklik onun bedenine ayağını basıyor. Ondandır ayağı ve gagası kırmızı kalıyor onun. Çil kekliği vurmazlardı bundandır. Kafes avında keklik çağırır. Nesline ihanet eden tek kuş kınalı keklik. Kafes yaptığında sıkı atarsın. O keklik illaki alışır bak. Vurdurmaya alışır. Irkına ihanet eder.”

Bu anlatıda kaynak kişi peygamberin peşinde olanların Hristiyanlar olduğı bilgisini aktarır. Kaynak kişinin aktardığı bu anlatı, tarihî gerçeklikler açısından bilgi karışması içerse de sözlü tarih içerisinde halka mantıklı gelen bir izahat olarak yer almış olabilir.

Anlatıda yer aldığına göre kınalı keklik peygambere ihanet etmekle kalmaz şehit edilen peygamberin naaşının üzerine de basar. Bu hainliğinin karşılığı olarak da gagası ve ayakları peygamberin kanının rengini alır. Anlatının aktardığı bu bilgiler kınalı kekliğin gaga ve ayaklarının neden kırmızı olduğunu sözlü kültür dâhilinde açıklar. Bununla birlikte kınalı kekliğin vücudundaki kırmızı rengi peygamberin kanından alması bir başka durumun yani hainliğinin bir göstergesi olarak onun gönül rahatlığıyla avlanabilmesinin de bir işareti olarak değerlendirilebilir.

Anlatıya göre kekliğin hainliği peygambere karşı yaptığı hainlik ile sınırlı değildir. Türkiye’de günümüz koşullarında yasak olan bir avlanma usulüne göre “kafes avı” olarak adlandırılan bir keklik avı tekniği bulunmaktadır. Keklikler bölgeci hayvanlardır ve her keklik alayının bölgesi belirlidir. Bölgesine yabancı bir kekliğin girdiğini anlayan erkek keklikler o yabancı kekliği kovmak ister. Kekliklerin bu özelliklerine yönelik olarak bir erkek keklik kafese konur ve keklik sürülerinin yakınlarında bu kafesin üzerindeki örtü açılır. Erkek keklik ötmeye başlayınca o civardaki sürünün erkek keklikleri onunla mücadele edip onu kovmak için yanına gelir. Kafesin yanına kavga etmek için gelen keklikler ya gizlenmiş olan avcı tarafından tüfek ile öldürülür ya da kafesin etrafına döşenen halka tuzaklara yakalanır. Bu avlanma türü avcılık ile ilgili yasa ve yönetmeliklerce yasaktır ve ayrıca bu yöntemi uygulayan kişiler avcılar arasında da kabul görmez. Buna rağmen bazı bölgelerimizde bu yöntemin kanun dışı olarak uygulandığı bilinmekte ve bununla mücadele edilmektedir. Anlatıya göre bu yöntemde kekliğin hainliği bu sefer kendi türünedir. Öterek kendi türünü avcının tuzağına düşüren keklik büyük bir hainlik içerisindedir. Hatta keklik bu hainliğini gün geçtikçe daha ileri boyuta taşır ve kendi türünü avcıya yakalatmaya alışır.

Anlatıda yer verilen hâliyle kınalı keklik peygambere ihanet etmiş bir hain olmanın yanında kendi türüne hainlik eden bir kuştur. Sırf bu açıdan bakıldığında avlanmasında herhangi bir beis görülmesi söz konusu olmayacaktır. Bu durum bazı kuş avcıları için bir tutku olarak görülen keklik avının herhangi bir toplumsal baskıya maruz kalmadan sık sık yapılabilmesinin önünü açar niteliktedir. Buna karşın kaynak kişinin aktardığı bilgiye göre peygambere hainlik eden kınalı kekliğe karşı çıkan çil kekliğin avına gidilmemesi gerektiği yönünde bir inanç mevcuttur. Bu inanç kolayca avlanabilecek olan çil kekliğin avının sınırlanmasını ve böylece türünün korunmasını sağlamaya yönelik bir işlev görmektedir.

Çalışma kapsamında güvercin ve keklik hakkında tespit edilen bu efsanenin başka varyantları Mehmet Naci Önal tarafından Muğla’nın Yörükoğlu köyü, Marmaris’e bağlı Selimiye ve Muratlar köyleri, Milas’ın Menteş köyü, Datça’nın Mesudiye köyünde tespit edilerek derlenmiş ve incelenmiştir. Yine aynı çalışmada bu efsanenin Alanya, Elazığ, Sivas, Mersin, Gaziantep, Yozgat, Malatya ve Adana-Kozan’daki varyantları hakkında bilgi verilmiştir (Önal, 2005:141-144).

6.1.2. Kumru Hakkındaki Efsane

Yapılan görüşmelerde kaynak kişilerden biri kumru avlamama nedenini kumru hakkında yaygın olarak anlatılan bir efsane ile açıklamıştır.

“Kumruya ‘ahlı kuş’ denir. Kumru, genç bir kızken çamaşıra gidiyor. Tam hadiseyi bilmiyorum ama, annesinden korkusuna -dayak yiyeceğim diye- ‘Ah yaaandım, kız kaaaçtı, o uuuçtu, biz kaaaldık!’ diye ağıt yakarken Cenab-ı Allah onu kumruya çeviriyor. Hatta boynundaki gerdanında da ‘Allah’ yazıyor denir.” (KK112)

Motifler:

- a. P230 Anne, baba ve çocuklar
- b. V50 Dua
- c. D154.1 İnsanın kumruya dönüşmesi

Anadolu’da genel olarak yağ döktükleri için korkup Allah’tan kuş olmayı dileyen çocukların konu edildiği efsaneler varyantlar hâlinde yaygın olarak anlatılır. Kaynak kişinin aktardığı bu anlatma da bu varyantlardan biri olmalıdır. Nitekim, Önal’ın (2005:125) Muğla’nın Fethiye ilçesinde tespit ettiği bir varyant kaynak kişinin aktardığı anlatma ile büyük ölçüde benzerlik gösterir. Bu varyantta su testisini suya kaptırdığı için üvey annesinden korkan kız ettiği dua sonucunda kuş olur. Ayrıca kaynak kişinin aktardığı bu anlatmanın çeşitli varyantları Muğla’nın Marmaris ilçesine bağlı Selimiye köyü, Yatağan’a bağlı Yava köyü ve Gökgedik köyü, Bayır beldesi, Kavaklıdere ilçesi, Datça’ya bağlı Reşadiye köyü ve Karaköy’de tespit edilmiş olup Manisa, Balıkesir, Ankara ve Isparta-Senirkent’teki varyantlarından haber verilmiştir (Önal, 2005:125-126).

Efsanede kazara yaptıkları bir hata sonucu annelerinin -genellikle üvey annelerinin- vereceği cezadan korkan çocuklar içine düştükleri bu korku nedeniyle Allah’a kendilerini kuş yapması için dua eder. Bu dualarda çocukların kuş olmayı dilemelerinin sebebi korktukları ailelerinden kaçıp kurtulabilmektir. Kuşa dönüşen çocuklar cezadan kurtulabileceklerdir.

Bu efsane varyantlarında bir yandan da kumrunun ötüşü ile boynunda halka şeklindeki çizginin varlığının nedeni de izah edilmiş olur. Varyantların sonuna doğru kumrunun ötüşü ona dönüşen çocukların kardeşlerine seslenmeleri veya hatalarını ikrar etmeleri gibi sözler

söylemeleri ile açıklanır. Boyunlarındaki siyah halka kaynak kişinin aktardığı varyantta Allah yazısı ile izah edilirken Önal'ın Muğla'nın Yerkesik beldesinde tespit ettiği varyantta (2005:125) dantel örerken yağı deviren iki kız kardeşin ellerindeki ipler ile kumruya dönüşmüş olmaları ile açıklanır.

Kumru ve başka kuşların aslında insandan dönüşen hayvanlar oldukları hakkında anlatılan çeşitli anlatımlar bu yöndeki bir halk inanışını içerdiğinden bu kuşlara zarar verilmemesi ve öldürülmemesi yasağı hâlen Anadolu'da yaygın bir yasadır.

6.2. Memoratlar

Memoratlar, Kvideland'ın “doğaüstü bir yaşamışlığın bizzat onu yaşayan veya ondan dinlemiş bir kişi tarafından anlatıldığı şahsa özel hikâye” olarak tanımladığı bir anlatı türü olmakla birlikte bu tanımdaki doğaüstülük diğer dünya ile farklı bir boyutta olmayı kastetmenin yanında insanlarla aynı ortamda bulunan ve onlar gibi sosyal bir yaşamları olduğuna inanılan cinler, periler, karabasan gibi varlıklar ile konuşma, görme, hissetme, rüya vb. yollar vasıtasıyla kurulan bir iletişimdir. Bu bağlamda memorat türü bu türden varlıklar ile kurulan iletişim yoluyla yaşananların onu yaşayan kişi veya yaşayan kişiden bizzat dinleyen bir başka kişi tarafından anlatılmasıdır (Çobanoğlu, 2003:21).

Çobanoğlu'nun aktardığına göre (2003:21) memorat kavramını 1934 yılında ilk kez ortaya koyan ve “kişisel bir tecrübe” olarak nitelendirdiği bu türü efsane ile ilişkilendiren Sydow'un tanımlamaları sonraki dönemlerde eleştirilmiştir. Eleştiren kişilerden biri Pentikainen'dir. Pentikainen memoratı efsaneden ayrı, özel bir tür olarak nitelendirmiştir. Pentikainen ayrıca Sydow'un belirttiği, memoratın bizzat yaşayan kişi veya ondan dinleyen ikinci kişi tarafından anlatılması özelliğini dördüncü kişiye kadar çıkarmıştır.

Çobanoğlu'nun aktardığı bilgilere ve kendi yaptığı tanıma göre memoratlar; insanların doğaüstü varlıklarla çeşitli yollar ile kurduğu temas sonucu yaşadıkları olayların veya diğer doğaüstü olayların birinci veya ikinci ağızdan aktarıldığı, Pentakainen'e göre ise dördüncü ağza kadar genişletilebilecek bir aktarım silsilesince yansıtıldığı halk anlatısı türü olarak tanımlanabilir.

Degh ve Vazsonyi (2015: 133-136) aktaran kişi sınırlamasının beşinci, altıncı kişiye çıkarılabileceğini ve hatta anlatılan tecrübeyi bizzat yaşayan kişinin bilindiği sürece bu şekilde bir sınırlamanın konmayabileceğini söyler.

Günümüzde doğaüstü kişisel bir tecrübenin bu tecrübeyi yaşayan veya ondan dinleyen bir kişi tarafından aktarılan kişiye bağlı hikâye (akt. Çobanoğlu 2003:22) olarak nitelendirilen memoratlar için olayı yaşadığı söylenen kişinin dışında kaçınıcı kaynak kişi olduğuna dair bir belirleme yoktur.

Bu bilgilere göre çeşitli doğaüstü varlıklar ile temas kurulması veya herhangi bir şekilde yaşanan ya da yaşandığına inanılan doğaüstü olayların doğrudan bu olayı yaşayan kişi tarafından anlatılması söz konusu olabileceği gibi bu olayı başka birinden duyan herhangi bir kişi tarafından aktarılması da mümkün olabilir.

Çobanoğlu (2023, 77-82), Türk kültüründeki memoratları elindeki materyaller kapsamında sınıflandırmış ve daha sonraki çalışmalar ile yeni malzemeler elde edildikçe bu sınıflandırmanın genişletilebileceğini belirtmiştir. Bu sınıflandırma şu şekildedir:

I. Cinler ile Kurulan İletişim Biçimleri ve Yaşandığına İnanılan Olaylar.

1. Cinlerin elleri ve ayakları ters olup bu görünüşleri ile hamam, tuvalet, değirmen gibi yerlerde ve evlerde insanlara görünür ve onlarla konuşurlar.

2. Cinler bağ bahçe, tarla, yol vb. ıssız yerlerde insanların karşısına keçi, oğlak, keçi-tavşan karışımı veya tam olarak tanımlanamayan bir görünüşle çıkar ve onları korkuturlar. Böyle bir olaya maruz kalan insanlar Fatiha Suresini veya bildikleri başka bir sureyi okuyarak dua eder. Dua edilince cinler kaybolur ve insanlar kurtulur.

3. Cinler kırsal kesimde özellikle çobanlara ve köylerde ev ahalisine küçük fakat garip insancıklar suretinde çoğunlukla davul zurna sesleriyle görünürler. Düğün yapmaktadırlar ve yakaladıkları bir insanla çeşitli suretlerde eğlenirler.

4. Cinler çoğunlukla kırsal kesimlerde özellikle çobanlara ve köylerde ev ahalisine herhangi bir surette görünmezler ancak bir düğün alayı havasında davul zurna sesi duyulur.

5. Cinler insanlara çoğunlukla tanıdıkları bir insanın kılığında görünerek veya onun sesiyle seslenerek veya başka bir şekilde etkileyerek onları kandırıp bir yere götürmek isterler. Bu çoğunlukla bir uçurumun kenarıdır fakat kandırılan insan bir süre sonra genellikle bir uçuruma veya yüksek bir kayaya yaklaşıncı kendine gelir ve dua okuyarak kurtulmayı başarır.

6. Cinler insanlara çoğunlukla tanıdıkları biri kılığında görünerek onunla konuşurlar veya başka bir şekilde iletişim kurarlar. Daha sonra gerçek kişiyle karşılaşınca durum ortaya çıkar.

7. Cinler kendilerini kızdıran kişiyi çarpar, bağlar veya başka bir şekilde cezalandırırlar.

8. Cinler evlerde veya تنها yerlerde oyun oynarlar.

9. Cinnilerce sahiplenilmiş “huylu” veya “cinli” denilen yerler vardır. Bu yerlere destursuz giren kişilere veya oturanlara cinler musallat olur, onları cezalandırırlar.

10. Cinler veya periler evlenecekleri insanı seçerler, onunla evlenip çoluk çocuğa karışırlar; aksi hâlde onu cezalandırdıklarına inanılır.

11. Cinler ve periler giyinmiş veya çıplak olarak güzel kızlar ve kadınlar suretlerinde görünürler.

12. Cinler evlere hatta camilere girerek insanları korkuturlar.

13. Cinler zor durumda olduklarında insanlardan yardım isteyebilirler ve kendilerine yardım eden insanı ödüllendirirler.

14. Genellikle “cinci hoca”, “cadı”, büyücü” olarak tabir edilen, cinlerle iletişim kurarak büyü yapmak veya büyü bozmak için cinlerle okuyarak, buluğa ermemiş yeşil gözlü ve sarışın bir kız çocuğunu içine okunmuş su konmuş bir kaba batırarak ve diğer usullerle iletişim kurup onlara istediğini yaptıran kişiler kayıpları bulabilir, suçluları belirleyebilir, küsleri barıştıracaktır, insanları birbirine düşman edebilir, hastaları iyi edebilir, cinnilerin musallat olduğuna inanılan insanları onlardan kurtarabilir, geleceği görebileceğine inanılır.

II. Alkarısı ile Kurulan İletişim Biçimleri ve Yaşandığına İnanılan Olaylar

15. Doğum yapmış kadınlara, lohusalara musallat olan Alkarısı veya Alkızı denilen varlık ya lohusayı ciğerini sökerek öldürür ya da moraran bebek ölür.

16. Alkarısı veya Alkızı ahırdaki atlara musallat olur. Onların yelelerini, kuyruklarını örer ve üzerlerine binip koşturduğu atları terletir. Atın sırtına sakız yapıştırmak, Alkızına iğne veya çengelli iğne batırmak, dua okumak suretiyle onu yakalamak mümkündür. Yakalanan Alkızı onu yakalayanın sülalesine dokunmayacağını söyleyerek serbest bırakılır veya ev işlerinde kullanılır fakat yanlışlıkla serbest bırakılır. Alkızı sözünde durur, onu yakalayan kişinin şahsi eşyaları da yeni doğmuş bebekleri ve lohusaları koruyucu işleve sahiptir.

17. Lohusalık döneminde meydana gelen olaylar albasması ile ilişkilendirilir.

III. Ağırılık Basması, Karabasan, Congoloz, Kul, Erkebit, Hırtık, Hınkır Munkur, Çarşamba Karısı, Yol Azdıran, Kara Ura, Demirkıynak ve Gelincik Adlı Varlıklarla Kurulan İletişim ve Yaşandığına İnanılan Olaylar

18. Ağırılık basması, karabasan ile kurulan ilişki ve yaşanmış olaylar.

19. Congoloz ile kurulan ilişki ve yaşanmış olaylar
20. Erkebit ile kurulan ilişki ve yaşanmış olaylar
21. Hınkır Munkur ile kurulan ilişki ve yaşanmış olaylar
22. Hırtık ile kurulan iletişim ve yaşanmış olaylar
23. Demirkıynak ile kurulan iletişim ve yaşanmış olaylar
24. Çıtlık kuşu ile kurulan iletişim ve yaşanmış olaylar
25. Kul ile kurulan iletişim ve yaşanmış olaylar
26. Sarıkız ile kurulan iletişim ve yaşanmış olaylar
27. Çarşamba karısı ile kurulan iletişim ve yaşanmış olaylar
28. Yol azdıran ile kurulan iletişim ve yaşanmış olaylar
29. Karar Ura ile kurulan iletişim ve yaşanmış olaylar
30. Gelincik ile kurulan iletişim ve yaşanmış olaylar
31. Kırk Basması ile kurulan iletişim ve yaşanmış olaylar

IV. Hızır ile Kurulan İletişim Biçimleri ve Yaşandığına İnanılan Olaylar

32. Hızır peygamberdir, sıkışan her iyi insana yardım eder, bazen de insanları çoğunlukla yaşlı, ak sakallı, nur yüzlü bir ihtiyar veya başka kılıklara girerek imtihan eder. Bu imtihan çoğunlukla aç olan bir tanrı misafirine yiyecek verip vermemek şeklindedir. Yardım ederek imtihanı kazananın evindeki yiyecek artar, hiç eksilmez; tarlası bereketlenir, dilekleri gerçekleşir. İmtihanı kaybeden de cezalandırılır.

33. Başı derde giren, sıkışan kula yardım eden Hızır'dır.

34. Hızır olduğundan emin olunmayan veya öyle yorulmayan, Allah dostu veya evliya olarak düşünülüp Allah tarafından gönderildiğine inanılan yaşlı, ak sakallı, nur yüzlü ihtiyarlar veya farklı kılıktaki erkek ve kadınlar insanlardan bir şey isteyerek onları sınarlar ve birdenbire kaybolurlar. Derdi olanlara yardım ederler, gelecek hakkında söyledikleri zamanla gerçek olur.

35. Tanrı'nın ilham verdiği veya Hızır'ın şekline girdiği bir hayvan olağanüstü şartlarda yardıma ihtiyacı olanlara yardım eder, ölüm veya benzeri mesajları verir. Bazı din büyükleri veya salih kişilerin hayvanların donuna girerek göründükleri veya gizlendiklerine inanılır.

V. Yatırlar, Evliyalar ve Şehitlerle Kurulan İletişim Biçimleri ve Yaşandığına İnanılan Olaylar

36. Yatır, evliya ve şehitler darda kalmış insanlara görünür ve onlara yardım ederler. Kendilerini ziyaretten hoşnutluklarını haberdar ederler. Bazı durumlarda yeni

doğmuş çocuklara ad verirler veya verilen adı değiştirirler. Bazı tıbben çaresiz hastalıklara ilaç önerirler ve bunları tedavi ettiklerine inanılır.

37. Yatır, evliya, şehitler veya Hızır olarak tasavvur edilen bir güç darda kalmış veya salih insanlara görünmez ancak onlara muayyen bir yere para bırakarak yardım ederler. Parayı bulanlar bu sırrı bir başkasıyla paylaşırsa para bulunmaz olur. Rüyalarına girdikleri insanlara hazine veya gömü yeri gösterirler. Yalnız giden bunu çıkarır, başkasıyla paylaşan küp içinde kömür ve benzeri nesneler bulur.

38. Yatır, evliya ve şehitlerin mezarlarına geceleri nur iner. Temiz kalpli insanlar bunu görebilir.

39. Rahatsız edilen yatır, evliya ve şehitler insanlara kendilerini rahatsız ettiklerini bildirir ve bunu bir daha yapmamalarını ihtar ederler. Onları rahatsız etmeye devam edenleri cezalandırırlar.

40. Yatır, evliya ve şehitler yakınlarında bulunan ağaç, koru veya benzeri nesneleri sahiplenerek onları insanların zarar vermesinden korurlar. Bunlara zarar verenlerin cezalandırıldığına inanılır.

VI. Rüya Görme Yoluyla Kurulan İletişim Biçimleri ve Yaşandığına İnanılan Olaylar

41. Görülen rüya aynen gerçekleşir.

VII. Nazar Değmesi İnancıyla İlgili İletişim Biçimleri ve Yaşandığına İnanılan Olaylar

42. Nazar değmesi ile ilgili memoratlar

VIII. Ölülerle Kurulan İletişim Biçimleri ve Yaşandığına İnanılan Olaylar

43. Bazı ölmüş kişilerin geri gelerek sevdikleri insanlara görünüp onlarla konuştuklarına inanılır.

44. Ölen hayvanlar da görünebilir.

45. Ölen kişi dirilir ve tekrar yaşar.

46. Ölen kişiyle rüya yoluyla kurulan iletişimin sonucu olarak onun inancının durumunun yorumlanması.

47. Ölen iyi kişi ataları tarafından karşılanır ve alıp götürülür.

48. Bazı insanların ölecekleri anın kendilerine bildirildiğine inanılır.

49. Bazı insanların ibret olacak şekilde ölümle cezalandırıldığına inanılır.

IX. Büyü ve Çeşitli Geleneksel Pratikler Yoluyla Kurulan İletişim ve Yaşandığına İnanılan Olaylar

50. Büyü ve çeşitli geleneksel pratikler ile ilgili memoratlar.

X. Fal ve Falcılık Yoluyla Kurulan İletişim ve Yaşandığına İnanılan Olaylar

51. Fal ve falcılıkla ilgili memoratlar

XI. Tam Tanımlanamayan olağanüstü Güçler ile Kurulan İletişim ve Yaşandığına İnanılan Olaylar

52. Bilinmeyen bir güç, yapılan yanlış konusunda ikaz eder, tokat vurarak veya başka bir yolla cezalandırır.

53. Bilinmeyen bir güç, yabancı ya da tanıdık birinin sesiyle seslenerek veya değişik şekillerde görünerek korkutur.

XII. Modern Kent Yaşamı Memoratları: Ruh Çağırma, Astral Yolculuk ve Ufolarla Kurulan İletişim Biçimleri ve Yaşandığına İnanılan Olaylar

54. Ruh çağırma ile ilgili memoratlar.

55. Radyo, televizyon vb. cihazlarla ilgili memoratlar.

56. Astral yolculuk temalı memoratlar.

57. Televizyondan toplu hipnoz olmayla ilgili memoratlar.

58. Yaşam sınırını görmek temalı memoratlar.

59. Reenkarnasyon veya önceki yaşamın hatırlanmasıyla ilgili memoratlar

60. Ufolar veya uzaylılarla iletişimle ilgili memoratlar.

Memoratların içerdiği doğaüstü durumlar, doğaüstü varlıklar vb. özellikleri nedeniyle efsane türü ile benzerliği önemli bir konudur. Bu konuda iki tür arasındaki bazı benzerlik ve farklılıkları ortaya koyan çeşitli çalışmalar mevcuttur.

Efsane ve memoratları benzer ve farklı yönlerden değerlendiren kişilerden biri Çobanoğlu'dur ve ona göre (2003:25-26) memoratlar motifleri, kahramanlarının özellikleri, yapı ve işlevleri bakımından en çok efsane türü ile benzerlik gösterir. Bununla birlikte doğaüstü varlıklar ve onlarla temas kurulması efsanelerde de bulunmasına rağmen memoratlar olayı aktaran kişinin bizzat olayı yaşayan veya yaşayan kişiden dinlemiş bir kişi olması bakımından efsaneden net şekilde ayrılır.

Efsaneler zamansal bakımdan da memoratlardan farklıdır. Efsaneler geçmişe ait bir oluşun bakiyesi iken memoratlar geçmişe değil bugüne aittir (Çobanoğlu, 2003:31).

İçerdiği olağanüstülükler bakımından memoratlar efsane ile benzeştiği gibi efsanelerin bir alt türü olan menkabeler ile de benzeşir.

Memoratlar, efsane ve menkabeler ile benzer bir tür olmasına rağmen bazı özellikler bakımından aralarında farklar vardır. Bunları şöyle sıralamak mümkündür:

a. Kahramanın hayatta olması:

Menkabe ve efsanelerde olayın baş kişisi çok eski zamanlarda vefat etmiş biri olmasına rağmen memoratlar olayı bizzat yaşayan kişi veya bu kişiden dinleyenler tarafından aktarılır.

b. İnanç şiddeti:

Memoratlara efsaneye göre daha güçlü inanılır.

c. Tecrübe:

Memoratlarda doğaüstü tecrübe bizzat anlatıcının kendisi veya ondan dinleyen biri iken efsanelerde anlatılan tecrübeyi yaşayan kişi belirsizdir.

d. Zamansallık:

Efsanelerde zaman kavramı memorata göre belirsiz veya daha eskidir.

e. Metnin Öznesi:

Menkabelerde özne dinî bir şahsiyet iken efsane ve memoratta özne bu dinî kişi karşısında tecrübeyi yaşayan veya ondan dinleyen bir kişidir.

Bu ölçütlere başka ölçütler eklemek mümkün olmakla birlikte bunlar bile bu üç türün ayrımının yapılmasında büyük oranda yeterlidir (Pehlivan, 2009:95).

Çalışma kapsamında yapılan yüz yüze görüşmelerde olağanüstülük içeren tecrübelerin aktarıldığı bazı kaynak kişi ifadeleri tespit edilmiş olup bu aktarımlardan bir kısmı Çobanoğlu'nun yaptığı sınıflandırma kapsamına girerken bir kısmı Çobanoğlu'nun sınıflandırmasının dışında kalmaktadır.

6.2.1. Hayvanlar Hakkındaki Memoratlar

6.2.1.1. Güvercin ile İlgili Memoratlar

Görüşme yapılan kaynak kişilerden bazıları kaya güvercinin öldürüldüğünde yönünün kibleye gelecek şekilde yere düştüğüne ve/veya vurulan güvercinin gözlerinden yaş aktığına bizzat tanıklık ettiklerini veya tanıklık eden birinci ağız kişilerden duyduklarını aktarmıştır.

“Güvercini öldürdün mü kibleye düşer, derler. Ben çok güvercin öldürdüm de doğru.”
(KK20)

“Güvercini duydum. Mesela şurada yukarı köyde bir arkadaş vardı. Güvercin avı yaparken çok kalabalık bir güvercin alayına sıkı atmış. Almaya gidiyor, kibleye doğru

düşmüş kuş. (Kuşun) gözünden yaş akıyormuş. Ondan sonra ‘Ben bu güvercine bir daha sıkı atmam!’ demiş.” (KK22)

“Hüseyin Abi’nin oğluyla tavşan avına gittik. Baktım havadan güvercin geliyor. ‘Saffet abi ben atmayacağım, sen atacaksan at.’ dedi. Benim tek kırma vardı. ‘Atayım lan Kadir!’ dedim ben. Gösterdim (nişan aldım), bir sıkı attım. Hooopp düştü aşağıya. Alayım geleyim diye yanına vardım. Ölü. İki gözünden tomurcuk yaş akıyor. O zaman bu zamandır ben de güvercine sıkı atmıyorum. Dualı.” (KK27)

“Ben iki sefer güvercin öldürdüm. Birinde fark etmedim. Birinde bir sıkı attım, düştü. Düştü ama yönü kibleye doğru. İki gözünden de birer damla tomurcuk yaş akıyor. Ben o günden beri güvercine sıkı atmam. Dualı hayvan.” (KK28)

“Güvercinin kibleye düşmesini garanti biliyorum. Tepede oturuyoruz güvercin böyle gidiyor. Alttan bir attım ben, güvercin tak diye kibleye döndü. İyi avcı ise o bilir. Güvercinin yönü hep kibleye düşer. O zaman tam gençliğimizin üstüydü. Şimdi şuraya gelseler atmam.” (KK31)

“Güvercini her vurduğunda kibleye doğru ve sağ yanının üstüne düşüyor. Babam aşırı avcıydı. Bir güvercin vurmuş. Vurduğu zaman kibleye doğru düşmüş.” (KK71)

Türk toplumu ve avcıları arasında kutsallık atfedilen güvercinin ilahi olarak korunduğuna inanılması söz konusudur. Türk halk kültürü ve daha özelde avcılık kültürü içinde peygamber duasına mazhar olduğuna ve buna bağlı olarak da kutsallığına inanılan bu kuşun ilahi olarak korunduğuna dair çeşitli bilgiler kaynak kişiler tarafından ifade edilmiştir.

“Güvercin avı bana hiç uğurlu gelmezdi. Ailem de güvercin avlamamı istemezdi. ‘Güvercin hep kibleye karşı düşer, kutsal hayvandır, mübarek hayvandır, vurmayın!’ derlerdi. Ben yine de giderdim ama iki sefer benim tüfek satmama sebep oldu. Bir gün önce ovada avlandım ve o gün hiç av kaçırmadım. Ertesi gün güvercin avına gittik. Aynı tüfekle akşama kadar attığım güvercinleri hiç vuramadım. Sonra sonra dedim ki: ‘Bu iş bana yaramayacak, güvercin avına gitmeyeceğim!’ dedim. Aradan birkaç gün geçti. Çok güvercin var. Arkadaşlar; ‘İlla gidelim, illa gidelim!’ dediler. ‘Ya ben güvercin avına gitmek istemiyorum.’ dedim ama ısrar ettiler. Bindik arabaya gittik. O kadar çok güvercin geliyor ki anlatamam. Tetiğe basıyorum, fişek patlamıyor; öteki tetiğe basıyorum, çakıyor. İndiriyorum, yerdeki taşa nişan alıyorum, tüfek patlıyor. Bu görülmemiş bir şey. Belki on

sefer tekrar etti. ‘Artık atmayacağım.’ dedim, palamut ağacının dibine oturdum. ‘Arkadaşlar siz avlanın.’ dedim, ağacın dibine oturdum, arkama yaslandım. Oturduğum ağacın tepesine güvercinler doldu. Oturduğum yerden tüfeği kaldırdım. Tetiğe basıyorum, tık ediyor; ötekine basıyorum, tık ediyor. ‘Allah Allah!’ dedim. Fişek değiştiriyorum, atıyorum; yine tık. Yerdeki taşa çeviriyorum sıkıyorum tak diye patlıyor. Ondan sonra da bir daha güvercin avı yapmadım. Güvercin avı bana uğur getirmez. Bunun için güvercin avını sevmem” (KK1)

“Bir yatır vardı bizim yerlerin başında. Bu yatırın başında bir meşe vardı. Bu meşenin başına güvercin böyle çullanmış. Ben de elli metre kadar yakınındayım ya. Bir de nişan alarak atardım, bir tane düşmezdi. Onu denedim.” (KK20)

“Buralarda yerli güvercin vardır onlara atmam bak, onlar çok tehlikelidir. Şimdi konarken görüyorsun önce bakıyorsun yirmi tane görüyorsun. Tüfeği yüzüne aldığı vakit iki tane görünüyor. O güvercinlere kimse sıkı atmaz.” (KK31)

“Bir sefer çok kalabalık bir güvercin alayı üzerime doğru geldi. Tığlılar tarafına ava gitmiştim. Yanımda Avrupa bir fişek vardı. Bir namluya onu koydum, diğerine normal bir fişek koydum. Alay geldi, geldi, geldi ... Tetiğe bir bastım ben, ikisi beraber patladı. Güvercin de düşmedi. Bir daha da atmadım.” (KK34)

“Eskiden mal güderdik. Ben suyun başında otururken güvercin geldi, kondu. Belki on sefer çaktırdım⁶⁸, sıkı yanmadı. Güvercin kendiliğinden uçtu gitti. Yukarı çıktım, başka bir kuşa ateş ettim ve tüfek yandı⁶⁹. O güvercinde yanmadı. Bunu bizzat yaşadım yani.” (KK73)

“Ben bir kere bir şey yaşadım, güvercinde. Ondan sonra bir daha güvercin vurmadım. Geçip giderdim, 20-30 metre gibi bana. İki tane güvercin kafası gördüm, çalının arasında. Ben bunlara ateş ettim, hiç kıpırdamadılar. Saçmanın oraya gitmemesi, etkilenmemeleri mümkün değil. Bunlar niye uçmuyorlar diye bir gittim, ben onları tam tutacağım zaman uçup gittiler. Allah koruyor. Güvercinin bir hikmeti olduğunu o zaman anladım. Ondan sonra güvercine bir daha sıkı atmadım.” (KK75)

⁶⁸ Çaktır- : Tetik çekilmesine ve iğnenin fişegin kapsülüne vurmasına rağmen kapsülün ateş alıp fişegin patlamaması.

⁶⁹ Tüfegin yanması: Fişegin patlaması.

Dualı hayvan olduğu için kutsallığına inanılan güvercinin bu kutsallığına, vurulduğunda kibleye doğru düşmesiyle ve gözünden yaş akmasıyla işaret edilirken bu mübarek hayvanın ilahi olarak korunması da yine kaynak kişiler tarafından ifade edilmiştir. Avcılar arasında kutsallığına olan bu inanç doğrultusunda bu hayvanın avlanılmasının onun mübarekliğine karşı bir tutum olarak görülmesi ve avlanması durumunda ilahi bir ceza ile karşılaşılmasına olan inanç kaynak kişiler tarafından aktarılmıştır.

“Güvercin vurduğum için başıma kötü bir iş geldiği de oldu. Güvercin avında olmadığım hâlde bir gün bir güvercin denk geldi. Onu vurdum ve o hafta içinde oğlum kaza geçirdi. Oğluma araba çarptı ve oğlumun ayağı kırıldı. Ondan mıdır değil midir veya tesadüf müdür Allah bilir ama güvercin avına çok uğurlu bakmam. ‘Başıma bir şey gelir mi acaba?’ diye düşünmüştüm, nitekim aynı hafta içinde bir haber geldi; oğlum kaza yapmış. Onun için güvercin avını sevmem” (KK1)

“Güvercin vurduğum çok nadirdir. Hayatımda güvercin avına iki kez gittim. Birinde arabam kanalın içine devrildi, diğerinde tüfeğim kırıldı. Güvercinin kibleye doğru düşmesini de gözünden yaş gelmesini de yaşadım” (KK40)

“Kaya güvercinini vurmak çok uğursuzluk getirir. Rahmetli babam kaya güvercinini tahtalı güvercin sanıp bir sıkı atıyor, aynı gün yaklaşık bir saat içerisinde çakmaklı tüfeği kolunda tutarken tüfek patlıyor. Ayak parmaklarından ikisi kopmuştu. Bunu büyüklerimiz hep söyler. ‘Kaya güvercinini vurmak günah!’ diye. (KK85)

“Kaya güvercinlerini vurduğunda yere düştüğü zaman ayakları yukarı gelecek şekilde yatar, ellerini kavuşturur. Küçükler (kaya güvercinleri) eder böyle, büyükler (tahtalı güvercin) etmiyor. İlla yüzü yukarı yatar, ayaklarını böyle kaldırdı mı bu avı vurmak biraz sakıncalıdır.” (KK106)

6.2.1.2. Geyik ve Karaca ile İlgili Memoratlar

Avcılar arasında güvercine atfedilen kutsallığa benzer bir kutsallık inancı geyik için de geçerlidir. Güvercinin İslam sonrası dönemde kazandığı öldürüldüğünde yönünün kibleye gelecek şekilde düşmesi inancı bir kaynak kişi tarafından geyik için söylenmiştir. Buna göre İslam öncesi Türk inançları dâhilinde kutsal bir hayvan olarak görülen geyiğin İslam sonrasında İslâmî nitelikler de kazanarak kutsallığının devam ettiği söylenebilir.

“Geyik, bizim Sandıklı Akdağ’da var. DKMP’nin envanter çalışması içinde yılda kaç tane vurulması gerektiği, genelde etik olarak beş yaşın üzerinde vuruluyor. Vurduktan sonra kibleye düştüğü rivayet ediliyor. Ben de birkaç defa ava katıldığım için, av rehberi olduğum için görüyorum, biliyorum yani.” (KK62)

Geyiğe dair varlığını sürdüren vurulunca kibleye doğru düşmesi inancı bir kaynak kişi tarafından karaca için ifade edilmiştir.

“Mesela ‘Karaca vurursan kibleye karşı düşer, gözü açık ölür.’ falan derler. Ben doğada birkaç defa karşılaştım, vurmam. Belki acıdığım için belki de bu söylemler nedeniyle vurmam hiç.” (KK79)

Çok eski zamanlardan günümüze kadar kutsal bir hayvan olduğuna inanılan geyiğin öldürülmesi durumunda onu öldüren kişinin başına kötü bir olay geleceği, bir başka deyişle de cezalandırılacağı inancının gerçekliğine yönelik olarak bazı kaynak kişiler duydukları olayları aktarmıştır.

“Geyikten başımıza musibet geleceğine inanıyorum. Birkaç duyduğum var, ispatlı da. Geyiğin ispatı var. Samimi arkadaşım bana ‘Ali amca!’ dedi. ‘Buyur.’ dedim. ‘Bak av yapıyorsun, sakın geyik vurma!’ dedi. Yaşananı anlatıyorum. ‘Geyik zaten yok, vurmam ben.’ dedim. ‘Sakın vurma! Benim bacanağım var. Birkaç defa vurmuş, hanımı ölmüş. Bir daha vurmuş o hanımı da ölmüş. Şimdi üçüncü hanımı benim baldızım.’ dedi. O da şart koşmuş zaten. Noterden kâğıt yazmışlar. Geyik vurursa boşanacağız diye. Bu şekilde yapmışlar yani. Bizim Altıntaş kazasının başçavuşu, savcısı, yani kalburüstü kişiler bir araya gelmişler geyik vuralım yiyelim diye. ‘Ne yapacağız? Falancaya gidelim, söyleyelim.’ Adını unuttum şimdi. Avı biliyormuş o falanca adam. Hep birlikte varıyorlar. ‘Biz geldik.’ ‘Hoş geldiniz.’ ‘Niye geldik? Bize geyik vuruver diye geldik.’ ‘Olmaz. Ben hanımla anlaştım, sözleşmemiz var, hanım benden boşanacak!’ diyor. Savcı gidiyor hanıma; ‘Müsaade et gidelim.’ diyor. ‘Ben öleceğime o ölsün, boşanırım!’ diyor. ‘Şart olsun boşamam!’ diyor savcı. Nasıl olsa boşamayacak ya, götürüyorlar avcıyı. Geyiği vurmuş. Şu anda belki daha ölemedi. Geliyorlar. Bir hastalık geliyor, cilt hastalığı. Vuran adama. Götdürdüler ya, cilt hastalığı geliyor ona. Çare yok. Ölemiyor da iyi de olamıyor. Kapının dışında duruyormuş, kapıdan köpeğe ekmek atar gibi karşıdan ekmek atılıyormuş. Kokudan yanına varılmıyormuş.” (KK89)

“Bizde ‘Geyiği vurmak iyi değildir! Çoluğundan çocuğundan muhakkak çıkar!’ derler ve nitekim duyduklarım da var, öyle yani. Geçen ben on gün hastanede yattım. Çocuk Emetliymiş. ‘Abi ben gece avcısıyım.’ dedi. ‘Oğlum muhakkak bir şeyinden çoluğundan çocuğundan çıkar senin!’ dedim. ‘Abi vallahi Allah çocuğumu aldı!’ dedi. ‘Hâlâ yapıyor musun?’ ‘Yapıyorum.’ ‘Bak bu bir ikaz ya sana gelecek ya ailene gelecek, yapma!’ dedim. Öyle gözümün içine bakıyor. Tavşan avında geyik avı da yapıyormuş.” (KK90)

Bir kaynak kişinin yakından bildiği bir olay Alageyik Efsanesi ve Cantuvgan Efsanesi ile benzerlik gösterir.

“Bu benim başıma geldi. Burgaz Dağı’nda geyik avlamaya alışmış Ferhat arkadaşımız. Uçurumdan yuvarlandı, öldü.” (KK124)

Her iki efsanede de geyik avlamaya aşırı düşkün olan avcı, geyiğin peşinden giderken uçuruma düşüp ölür. Bir başka deyişle geyik avlamakta aşırıya kaçan avcı ilahi bir şekilde cezalandırılmıştır. Bu manada geyik avcısını uçuruma doğru çeker ve uçurumdan düşerek ölmesine sebep olur. Böylece kutsal bir hayvan olan geyiğin avlanmasında aşırıya kaçılması cezasız kalmamıştır. Kaynak kişinin ifadesinde yer verdiği olayda da bir avcı geyik avlamaya alışmıştır ve bu durum cezasız kalmamış, avcı efsanelerdeki benzer şekilde uçurumdan düşerek ölmüştür.

Görülmektedir ki eski çağlardan kaynağını alır bir şekilde geyiğin avlanmasına karşı oluşmuş olan tabu ve bu tabunun çiğnenmesinin karşılığı olarak avcının cezalandırılacağı inancı günümüz Türk avcılık kültüründe de devam etmektedir.

Aslına bakıldığında yer yer dağlık ve ormanlık alanlarda yaşayan geyiğin avlanması sırasında bazı kazalar yaşanması olağan bir durumdur. Her faaliyetin icrasında bazı aksaklıklar çıkabileceği gibi avlanma esnasında da çeşitli aksaklıklar veya kazalar yaşanması mümkündür. Bu doğrultuda geyik avı esnasında kayalardan, uçurumdan düşme gibi hadiselerin yaşanması olasıdır. Bu kazaların geyiğin avlanmasına bağlanması ve geyik avlamanın ilahi bir cezası olarak nitelendirilmesi ise özellikle avcılığın temel geçim kaynağı olduğu eski dönemlerde ortaya çıkmış olmalıdır. Zira avcılığa dayalı hayat tarzının hâkim olduğu dönemlerde Türk toplulukları için geyik önemli besin kaynaklarından biri olmasının yanında derisi, boynuzları vb. uzuvları ile önemli bir ekonomik kaynaktır. Ayrıca evcilleştirilen geyiklerin zor iklim şartları ve coğrafi şartlarda insanların hayatını kolaylaştıran binek ve yük hayvanı olarak kullanıldığı da bilinmektedir. Türk topluluklarının

hayatında böylesine önemli bir hayvanın kontrolsüz şekilde avlanması önemli bir kaynağın da tükenmesi anlamına gelir. Bu manada, önemli bir hayvan olarak kutsallık kazanan geyiğin avlanmasının bir tabu şeklinde düşünülmesi onun sayısının azalması hatta tükenmesinin önüne geçilmesi adına ciddi bir işlev görmüş olmalıdır. Kaynak kişilerin ifadeleri doğrultusunda bu tabunun günümüzde de devam ettiği söylenebilir.

6.2.1.3. Angıt ile İlgili Memoratlar

Görüşülen kaynak kişilerden biri angıt vurmaya çalıştığı anda tüfeğinin ateş almamasını babasının öğüdü ile açıklamıştır.

“Angıt ördeği. Babam her zaman ‘Bu kuşu vurma oğlum!’ derdi. Eşi öldüğü zaman asla çiftleşmeyen bir kuş. Babam ‘Oğlum bu kuşu vurma, bu kuşu vurma!’ dedi. Ben babamın pozesini⁷⁰ aldım. İki tane angıt ördeği kondu. Bak bunu yaşadım. İkisini de kaldırdım; bir bir tanesine sıktım, bir diğerine sıktım; tık tık, ikisi de yanmadı (tüfek patlamadı). Dedim ki ‘Büyük doğru söylüyor!’” (KK111)

Kaynak kişinin aktardığı bu memorat angıta yüklenen kutsallığın bir sonucu olarak düşünülebilir. Türk kültüründe muhtemelen turnanın taşıdığı kutsallığın angıta yüklenmesi ile oluşan angıt avlanılmaması tabusunun gerçek hayattaki göstergesi olarak kaynak kişi tarafından aktarılan bu memorata göre angıt ilahi olarak korunan bir hayvan olduğundan avcının tüfeği ateş almamış, bir başka deyişle angıt Allah tarafından korunmuştur.

6.2.2. Av Ahlakına Uygun Avlanmamanın Cezalandırılması ile İlgili Memoratlar

Çok eski çağlardan itibaren Türk avcılık kültüründe oluşan ve avcılığın düzenlenmesini ve av hayvanlarının korunmasını sağlayan sözlü avcılık kültürü içerisinde çeşitli inançlar ve tabular oluşmuştur. Bu inanç ve tabulara uygun avlanılmazsa ilahi bir ceza ile karşılaşılacağı inancı; aşırı avlanma, yavrulu hayvanların avlanması, savunmasız hayvanların avlanması gibi durumların otokontrol yöntemiyle denetlenmesi ve kontrol altına alınması işlevini görür. Bu tabu ve inançlar diğer yandan da doğanın ve av hayvanlarının sürdürülebilir olmasını ve buna bağlı olarak ekonomik kaynakların devamlılığının sağlanmasına katkıda bulunmuştur.

⁷⁰ Süperpoze, üst üste iki namlulu yivsiz av tüfeği

6.2.2.1. Savunmasız Hayvanların Avlanılmasının Cezalandırılması ile İlgili

Memoratlara

Kaynak kişilerden ikisi tavşanların geceleri araç farı yardımıyla hareketsiz hâle getirilerek öldürölmesinin ilahi olarak cezalandırıldığını ifade eden memoratlar aktarmıştır.

“Yaşadığımız şöyle bir şey var. Gençliğimde far avı vardı. Bir abinin traktörü vardı. Ben de o zaman geçtim, bana far tutturuyorlardı. Biri traktör kullanıyordu, ben far tutuyordum. Bir gün yine toplandık. Traktörün sahibi abi ‘Ben gitmek istemiyorum.’ dedi. Neden, diye sorduk; ‘Ne zaman far avına gitsek mutlaka traktörde bir arıza çıkıyor, bundan dolayı ben gitmek istemiyorum’ dedi ve ben de genç olmama rağmen noktayı koydum ve bir daha gece far avı yapmadım.” (KK2)

“Mesela ben arabanın önünden geçen tavşana sıkı atmam, atana da ‘Atma!’ derim. Far avı da yapmam. Sonları hep kötü çünkü bunların. Dinar’da bir arkadaş var. Motora bir binerdi gider on tane tavşan vurur gelirdi. Sonra motorla kaza yaptı, ayağı gitti.” (KK40)

Kaynak kişilerin aktardığı memoratlarda görölceği üzere av ahlakına uymayacak şekilde avlanan kişilerin ilahi olarak cezalandırılacağı inancı avcılar arasında varlığını sürdürmektedir.

6.2.2.2. Avcının Kaza Geçirip Ölmesi veya Sakat Kalması ile İlgili Memoratlar

Türk avcılık kültüründe aşırı avlanmak da av ahlakının ihlali olarak görölun bir durumdur ve böyle davranan avcılarının ilahi olarak cezalandırılacağına inanılır. Görölşölun kaynak kişilerden dördü bu inanç doğrultusunda değeriendirilebilecek memoratlar aktarmıştır.

“Ben, öldürüyorum ve az öldürmüyorum. Bak cezasına! (kolunu gösteriyor) İlahi adalet. Benim önüme çakal mıydı tilki miydi, motosikletle gidiyordum o anda miğferin camını siliyordum sol elle. Tekerleğe vurdu ve motor kontrolümden çıktı. Ön tekerleğe bir vurdu kontrolden çıktı. Kendimi aşağı attım, elim gövdem altında, motor üstümdede, yerde paldır küldür. Bak, platin var! (kolunu gösteriyor). Kesilecekti hatta ve şu anda platinler var. Bu ilahi adaletin sana ‘Elini her yere sokma, ayarını bil!’ demesidir.” (KK3)

“Ben şahit oldum. Çok onun üzerine olduğun zaman gerçekten başına iş geliyor adamın. Bizim Bayram, dayı oğlunun oğlu. Çok üstüne oluyor. Avın üstüne çok oluyor. Hangi av olursa olsun. Domuz olsun, keklik olsun... Bugün boş kaldı mı cumartesi, pazar serbest diye bir şey yok. Perşembe (boş zaman) buldu mu cayırt, cuma buldu mu cayırt... Ama bir (defa) bacağı kırıldı, bir (defa) kolu kırıldı, bir (defasında) domuz avında amcasını vurdu.” (KK13)

“Akşam dokuzda (traktöre) bindik. Sabah ezan okunmasına yakın. Tam ana yola çıkacağız -vurduğumuzu söylersem ayıp olur- hâlâ tavşan arıyor bunlar. Haydi ben gencim, ‘Birer tane vurduk, dönelim.’ deseniz ya! Tam ana yola çıkacağız traktör yatıverdi. Ucuz kurtulduk.” (KK80)

“Küçük çarşıda far avına giderdi bizim birkaç arkadaşımız. Far avına gidiyorlar, (yanlarında) bıçak yok. Tavşan nasıl havaya zıplıyor böyle, canlı! Öteki tutuyor şöyle elinde. Bir çekiyor tüfekte, kafayı parçalıyor tavşanın. Tavşan ölüyor. Üç gün sonra çocuk motosikletle direğe çarptı. Kafası parçalandı, öldü. Ben buna şahidim yani. Bizim o zaman balık pazarında dükkân vardı. Ben buna şahidim.” (KK123)

6.2.2.3. Avcının Acı Çekerek Ölmesi ile İlgili Memoratlar

Dört kaynak kişi tarafından, av ahlakına uygun avlanmayan avcılarının ölümlerinin zor ve acılı olacağına ve bunun yaptıkları usulsüz avların karşılığında ilahi bir ceza olduğuna dair inanç çerçevesinde değerlendirilebilecek bazı memoratlar aktarılmıştır.

“Bir köylü amca vardı. Pınarın başında bekler, oraya suya gelen keklikleri vururdu. Onu çok uyaran oldu ama nafiye. Vicdan olacak. Olmazsa olmuyor. Bağıra bağıra ölmüş en sonunda.” (KK14)

“Karpuzlu Hatipkişla’dan bir köylü avcı varmış. Orada üç tane pınar varmış. Bu, üç tane pınarın ikisini kapatıyormuş. Akşam karanlığında, gece hayvan o tek pınara purrrrr (geliyormuş). Hayvan susuz, ölüyor. Dayanamıyor artık, ölümüne geliyor. Tan tun diye sıkı atarmış. Amca yapma etme, şu bu. Dinlemezmiş. Sonra ailesi ölmüş, kendisi gözleri görmez olmuş, evin içinde bir iki yıl bağıra bağıra ölmüş.” (KK16)

“Koca Arap vardı, eski avcılardan. Yaz kış bilmeyen taharetsiz bir adam. Acımasız. ‘Tavşanlar geliyor üstüme!’ diye diye ölmüş. Ölememiş, böyle çığırılmış. Bu kişiye bu yakıştır!” (KK89)

“Ben far ile tavşan avlayan birinin ölümünün çok zor olduğuna acılar içinde öldüğünü gördüm.” (KK127)

6.2.2.4. Avcının, Avladığı Hayvanların Seslerini Çıkararak Ölmesi ile İlgili Memoratlar

Görüşülen kaynak kişilerden dördü av ahlakına uymayan kişilerin ilahi bir ceza olarak acılar içinde öleceği inancının gerçekliğini aktardıkları memoratlarında bu avcılarının avladıkları hayvanların seslerini çıkararak öldüklerinden bahsetmiştir.

“Annem anlatırdı. Onlardan birisi avcıymış, Memlekette çok kaz vurmuş. Vurduğu zaman avları katıra sarar gelirmiş. Orada kaz çokmuş. Ölürken çok zor ölmüş. Ölürken ‘gıgık gıgık’ diye kaz sesi çıkarmış. O yüzden annem de ‘Vurursan da nefsini köreltecek kadar bir iki tane vur, aşırı vurma!’ derdi. (KK8)

“Birisi çok keklik avlamış. Ölecekken, ölüm esnasında keklik gözünün önüne geliyormuş. Ölmeden önce sesini duyuyormuş falan. Böyle söylediğini eşinden duydum.” (KK61)

“Karaahmetli’de bir tane şahıs varmış. Çok avcıymış. Günü saati yokmuş. Vefat ederken (avladığı) bütün hayvanların sesini çıkarmış. Onu duydum.” (KK71)

“Mesela bir abi vardı bizim. Ben 17-18 yaşlarındaydım. O zaman av 365 gün açık. O giderdi mesela. ‘Tavşan gibi bağılıyor!’ demişlerdi ölürken. Tavşan saçmayı yediğinde köpek tutacağı zaman çok bağırır. ‘Öyle bağılıyor!’ demişlerdi onun için. O kafamda benim yer etti.” (KK92)

6.2.2.5. Avcının Başına Çeşitli Musibetlerin Gelmesi ile İlgili Memoratlar

Yedi kaynak kişi usulünce avlanmayan avcılarının çeşitli cezalar ile ilahi olarak cezalandırıldığını bildiren memoratlar aktarmıştır.

Bu memoratlardan birine göre yavruları olan kekliği avlayan bir avcı avladığı kekliklerin yavrularının öksüz kalmasının karşılığı olarak ölür ve çocukları yetim kalır.

“Birisi birisine tüfek satmış. Bir gün geldi; ‘Ya İsmet, senin sattığın tüfek öldürmüyor. Kekliğe yavrularının üzerinde bir sıkı attım, keklik tüylerini bıraktı gitti.’ dedi. Öteki; ‘Ya, günah. Bu zamanda kekliğe yavruluyken sıkı mı atılır?’ dedi. Öyle kapandı. Ben içimden; ‘Ya bu keklikler akşam anaları gelmezse soğukta şrler, ölürler.’ dedim.  gün geçmedi. Arabanın zerine bir taş düştü, öldü. İki tane çocuğu ksz kaldı. Bu yaşanmış bir olay yani. Hâlâ aklımda. Bu ilahi adalet.” (KK76)

Kaynak kişilerden dördü kendi arkadaş çevrelerinde yaşanan bir av kazasını aşırı avlanmanın ilahi bir cezası olarak nitelendirdikleri memoratlar aktarmıştır.

“İki arkadaşımız sürekli avın üstüne düştüler. Biz onlara dedik yani. Yapmayın etmeyin diye uyardık. Hliyle yaşanmış olarak gördük, böyle bir rneği var. Birbirlerini vurdular domuz avında.” (KK82)

“İki arkadaşımız vardı. İkisi de birbirinden çok (avın) stne düşüyorlardı. ‘ok vuracağım, çok vuracağım!’ diye. Rahmetli olan değil de diğer arkadaş domuz için ‘Yavru (annesinin) karnında olsa yine vururum! Doğum yaparken bile vururum, fark etmez!’ diyordu. Kaza kurşunuyla diğer arkadaşını vurdu, arkadaşı rahmetli oldu. Bir şeyin sınırı olmalı. Azgınlıkla, hunharca bir şeyin üstüne gidilmez yani.” (KK83)

“Bir arkadaşımız samimi bir arkadaşımız tarafından avda vurulup öldü. O da gece gündüz ava giderdi, 24 saat ava giderdi.” (KK84)

“İki yıl kadar önce oldu. Bir arkadaşımızın başına geldi. Domuz avının üstüne çok düşmüşlerdi. Bir arkadaşımız avda vuruldu ve vefat etti.” (KK86)

Bir kaynak kişi su başında hayvanlar savunmasızken avlanan bir avcının aniden ortaya çıkan bir yılandan korkup düşmesiyle ayağını kırdığını aktarmış ve bu durumu avcının yaptığı yanlış avlanmanın bir cezası olarak gördüğünü ifade etmiştir.

“Bizim rahmetlik Hüseyin Amca vardı. O subaşı avına çok giderdi. Biz keklik avına gittik mi o bağ damına geçerdi yazın. Büyük kart keklik horozların ayaklarını oraya asardı. Biz oraya vardık mı onun yanına, bize ayakları gösterirdi. ‘Böyle keklik vurun!’ derdi. ‘O çocukları herkes vurur!’ derdi. Yalnız bir zaman şunu anlattı kendisi. Onun bahçede incir falan çoktu. Biz avdan dönüşte oraya incir yemeye giderdik. Hem ona av bırakırdık, yaşlıydı. ‘Bir gün suyun başına oturdum. Sabah erken kekliğin suya inmesine bakıyorum.

Otururken omuzumun üzerinden yılan böyle bir geldi. Nasıl aşağıya attım kendimi!’ dedi. Ayağını kırmış. Bunu anlattı.” (KK102)

Bir kaynak kişi ise su içmeye gelen keklikleri öldürmek isteyen bir avcının karşısına ak sakallı bir ihtiyarın çıktığını ve bundan korkan avcının bir daha konuşmadığını aktarmıştır.

“Bizim doktorun İhsan Abi. O da oturmaz suya, şuna buna. Onların sülaleden avcılık geliyor ya. Suya bir oturuyor, akrabalarından birisi -babasıgiller falan- anlatırlarmış doktora. ‘Suya oturma!’ diye. Babası doktora devamlı şey yaparmış (tembihlermiş). Suya oturuyor. Sabah erken, şafakla bir. Bir alay keklik bir geliyor. Tüfeği bir kaldırıyor; tüfeğin üzerinden baktığı zaman da ak sakallı bir sürü bir şey görüyor. Ondan sonra adam bir rahatsızlanıyor; iş bitiyor, konuşmıyor.” (KK102)

Kaynak kişinin bu aktarımı savunmasız hayvanların öldürülmemesi tabusu ve bu tabunun çiğnenmesi hâlinde bunu yapan kişinin ilahi bir ceza ile karşılaşacağı inancıyla açıklanabileceği gibi Çobanoğlu’nun yaptığı sınıflandırmanın Hızır ile kurulan ilişkiler ve yaşandığına inanılan olaylar başlığı altında incelenebilir.

6.2.2.6. Avcının Yakınlarının Başına Çeşitli Musibetlerin Gelmesi ile İlgili Memoratlar

Görüşülen kaynak kişilerden üçü av ahlakına uymadan avlanan kişilerin yakınlarının başlarına kötü şeyler geldiğini ve bunun o avcının ilahi olarak cezalandırılması olduğuna dair memoratlar aktarmıştır.

“Bizim orada oldu. Bir kaza oldu. Adamlar ağustos ayında palaza tüfek attılar sonra kendilerini vurdular.” (KK81)

“Bayram Dayı var. Ne yasak bilir ne serbest. On üstünden on numara köpekleri vardı. Bu adam sırf hırs olsun diye av yapar, hırs olsun diye. Birisinin orda bir tane tavşan olduğunu duymasın, gider. Ne oldu, sonra? Durdu, durdu, durdu (aradan zaman geçti). Bir tane torunu var. Oğlan evladı yok, bir kızı var. Onunla bir (yaşıyor). Damadı da kaza yaptı, Yılmazköy altında, vefat etti. Allah rahmet eylesin. Oğlan çocuğu kundakta kaldı. Bu çocuk avcılık yaparken, Üzümlü vardı tüfek, elinde patladı parmak koptu. (Elinin işaret parmağını göstererek) Burası olduğu gibi koptu, bu parmağı buraya diktiler. Neyin neden olduğunu bilemezsin. Bizzat yanında durduğu torunu, yetiştirdiği torunu. O da avcı oldu ama onun

(dedesinin) avlandığı tüfekle parmağı koptu. Dedesinin tüfeğiyle. Nasıl olduğunu bilen yok. Neyin neden olduğunu bilemeyiz. Ben şimdi şundan oldu diye yorum yapamam ama sen şimdi hayvan gebe olduğunu biliyorsun. Şu anda hepimiz biliyoruz aşağı yukarı, hazırlık olduğunu (hayvanların üremeye hazırlandığını). Sen bunu bile bile ‘Sırf ben öldüreyim, o hayvanı oradan bitireyim geleyim.’ diye, sırf bu yüzden yaparsan ... Zamanında biraderin oğlunun ev yatağını kazıyoruz. Biz öğlen yemeğe geliyoruz. Evine, şu mezarlığın arkasındadır evleri, adam tavşanı vurmuş, herek deriz biz, bağ hereği. Bağların, asmanın dibine çakılır ya. Hereğin tepesine bağlamış, omuzlamış tavşanı, iki metre havada tavşan böyle vıızz vıızz çocuk gibi sallana sallana, köy içine beri geliyor (adam). ‘Ben böyle yaparım!’ der gibi. Sen böyle dersin bunun avla bir alakası var mı ya da avcılıkla bir alakası var mı? Hiç gerek yok. Sen bunu uğraş, uğraş! Rahmetli Adike Abla (hanımı) çok dedi ona. Anlatırdı; ‘Gözü kör olmayasica, gidip duruyor (ava). Gebe gebe (tavşan). Ben ellemem de pişirmem de. Ne bokun varsa kendin ye!’ diye kavga ederdi. (KK12)

“Biz gençliğimizde gece avına gittik, şimdi yalan söylemeyelim. Gece avına gittiğimiz avlarda hep tehlike yaşadık. Sen şimdi avın gözüne projektörü çak, vur. Bunu yaptık gençliğimizde, o yanlış. Birkaç sefer traktör kazası geçirdik. Mesela, egzozdan bir kurtuldu çamın dalı, kırıldı, (göğsünün sağ yanını göstererek) benim buraya denk geldi (battı), ölüyordum yaa. Bir sefer Sarıçay’da bizi çay götürüyordu. Bir sefer traktörü deviriyorduk. Yani bu gece avı sıkıntılı. Ben ‘Bir daha gece avı yapmam!’ dedim. O senedir, kaç sene oldu belki. Bu iş hayvanı savunmasızken öldürmeye kalktığımız için oldu. Onun da (öldürmenin) bir kuralı var, adabı var.” (KK32)

6.2.3. Bilinmeyen Bir Güç ile Kurulan İletişim ve Yaşandığına İnanılan Olaylar

Kaynak kişilerden biri aşırı avlanmasının karşılığında kendisine bir uyarı olarak algıladığı bir memorat aktarmıştır. Bu memorata göre kaynak kişi avlandığı esnada bilinmeyen bir güç çeşitli hayvan bedenlerine bürünerek kendisine görünmüş ve en sonunda da ortaya çıkan bir rüzgâr ile bir hortuma dönüşerek kaybolmuştur.

“Yalan hilaf yok. Aşırılığın neticesinin çok kötü olduğunu ispatlamış olayım. Porsuk Barajı’nın kenarında oldu. Akşamüstü ördek bekliyoruz. Ördeği vurdum, yere düştü. Onu almaya gittim. Bir de ördekler geçiyor. Rüzgâr da var. Ördekler hızlı geçti. Tüfeği indirdim. Önümde bir tavşan. Olduğum yerde çöp bile yok, açık arazi. Tam akşam ezanı vakti. ‘Burada ne işin var? Ben seni vurmayacağım. Ama neyse madem gelmişsin.’ Tüfeği yüzüme

aldım, tetiği çekeceğim; tilki. Ben tavşana nişan aldım! ‘Ne yapacağım ben tilkiyi? Ben tavşan vuracağım. Bu ne arıyor burada?’ dedim (tüfeği) indirdim. ‘İyi ya’ dedim. O zaman tilki kürkü de para ediyor. ‘Derisini alır giderim.’ dedim. Tüfeği tekrar kaldırdım; domuz. ‘Ne arıyor bu burada? Ne işi var?’ Aklıma hiçbir şey gelmiyor. Daha cesaret yerinde duruyor. Büyük azılı, bana karşı. ‘Gelirse ne yapayım ben buna? Atarım alnına yahut da sırtına. Karnımı yardırtmam.’ Bu düşünce var. Gelmedi. ‘Ben yanlış mı gördüm, deli miyim ben? Bu kadar zaman geçti. Ben yanlış mı gördüm?’ dedim. Tekrar tüfeği indirdim. Tekrar kaldırdım vallahi koca aslan. Bildiğimiz aslan. Erkekleri oturur ya, böyle oturuyor. Tekrar düşündüm. ‘Nedir bu? Burası Türkiye. Türkiye’de böyle bir mahlukat yok. Fuarlardan falan kaçarsa öyle olur.’ diye düşündüm. Tüfeği indirdim. Gözlerimi ovdum, iyice göreyim dedim; aslan yine orada. Tüfeği yüzüme aldım; koyun köpeği. ‘Ya, ben hep yanlış görmüşüm. Şimdi köpeği vururuz, çobanla kavga ederiz.’ dedim, tüfeği indirdim. Çan sesi, ıslık sesi dinliyorum; hiçbir şey yok. ‘Ha, şimdi ne olduğunu anladım senin.’ dedim. ‘Şunu vurayım ben. Muhakkak şeytanın kendisi. Şunu vurayım bir nam kazanayım.’ dedim. Yüzüme tüfeği aldım, o zaman aklıma geldi. ‘Bismillahirrahmanirrahim’ dedim, tetiklerin ikisini birden taktım (çektim). Kaçırıldı. Köpek olarak kaçtı. Biraz gitti. Tahminim yüz metre kadar gitmedi. Hortum var ya, dolanan. Aynen öyle. O vaziyette çıktı gitti. O bir yana ben bu yana kaçıp gittim. Bunu yaşadım. Bu neden geldi? Görevlendirildi, gönderildi ki benimle uğraşıyor. Aşırı avlandığım için. Anlayana. Ben böyle anladım.” (KK89)

Kaynak kişinin ifadelerine göre bu olayın yaşandığı vakit akşam vaktidir, hava da rüzgârlı ve soğuktur. Karanlık, rüzgâr ve soğuk kaynak kişinin içinde bulunduğu zorlu şartlar veya stres faktörleri olarak değerlendirilebilir. Bu durum, memorat olarak değerlendirilebilecek tecrübelerin genellikle karanlıkta ve psikolojik olarak patlama anları sayılabilecek baskı, stres ortamlarında veya uyanıklık ile uyku arasındaki hâllerde ortaya çıktığını söyleyen Kvideland’ın görüşleri (akt. Çobanoğlu, 2003:34) ile örtüşmektedir.

6.3. Av Fıkraları

Hayvan masalları gibi kısa olmakla birlikte onlardan daha yoğun bir anlatıma sahip olan fıkralar bir düşünceyi örneklendirerek güçlendirmek, muhatabını buna inandırmak veya onun yanıldığına tanık göstermek, bazı durumlarda ise açıklama yapmak gibi amaçlarla anlatılan kısa hikayelerdir. Bu türden anlatılar Türk edebiyatının hem sözlü hem de yazılı geleneğinde zengin bir yer tutar (Boratav, 1969:91-92).

Türk nesri içinde önemli yer tutan fıkraların mizahi yanlarının bulunmasıyla birlikte Boratav'ın ifadelerinden de anlaşılacağı üzere toplumsal yaşam içinde gördüğü çeşitli işlevler mevcuttur. Günlük hayatın olağan akışı içerisinde hoş zaman geçirme işlevinin yanı sıra kişiler arası iletişimin sağlanmasında ve kuvvetlenmesinde etkin rol oynayan anlatılar olarak değerlendirilebilecek fıkralar edebi ürünler içerisinde önemli bir yer tutar. Fıkraların bir diğer işlevi de toplumsal yaşamdaki aksaklıkları bildirmesidir.

Çok kısa hikayeler olan fıkralarda bir doğa veya toplum gerçeği, toplumdaki aksaklıklar, kişilerin hatalı davranışları, toplumdaki çeşitli tipler ve toplumun dikkat çekici yanları nükteli bir şekilde anlatılır ve eleştirilir. Güldürücü olduğu kadar düşündürücü de olan fıkralar kısa, mizah ve hiciv hikayeleridir (Güzel-Torun, 2003:210).

Toplumsal yaşamın sorgulandığı ve aksaklıkların giderilmesi adına işlev yürüten fıkralar Türk toplumunun sosyal yaşamının da ayrılmaz bir parçası olmuştur. Sakaoğlu'na göre (2013:71) “geleneksel fıkralar” ve “modern fıkralar” olmak üzere iki düzeyde incelenebilecek fıkralardan özellikle geleneksel fıkralar öylesine yaygındır ki toplumdaki hemen herkes en azından birkaç fıkra bilir.

Fıkralar ve nükteli hikayeler Aarne'nin masal tasnifini genişleten S. Thompson'ın (1964:19-20) masalları beş kategoriye ayırdığı sınıflandırmanın üçüncü bölümünde yer alır. Bu tür anlatıların Türk kültüründeki çeşitleri ise iki temel bölüm şeklinde incelenmiştir. Buna göre bu türden anlatılar;

1. Kişileri belli halk tipleri olan fıkralar:

a. Ünlü adlar taşıyan ve gerçekten tarihe mâl olmuş sayılan kişiler hakkındaki fıkralar (Bekri Mustafa, İncili Çavuş gibi)

b. Özel adlar ile anılmayıp belirli bir toplum zümresini temsil eden kişiler hakkındaki fıkralar (Tahtacı, Bektaş, Yörük, vb.)

2. Belli bir toplum tipi veya ünlü bir kişi söz konusu olmadan sıradan insanların (karı-koca, çocuklar ve ana-baba, asker-subay, uşak-efendi, vb.) güldürücü maceralarını konu eden fıkralar olarak ikiye ayrılabilir (Boratav,1969:93).

Boratav'ın yaptığı bu sınıflandırmada ikinci bölümde incelenebilecek bir fıkra tipi de avcı fıkraları olarak nitelenebilir. Avcı fıkralarına S. Thompson'ın masal tipleri sınıflandırmasının üçüncü bölümü olan Fıkralar bölümünün *Yalan Hikayeleri* başlığı altında

1890-1965 numaraları arasında *Av Hikayeleri* alt başlığıyla yer verilmiştir (Aarne ve Thompson, 1964:512-521).

Thompson'un avcı fıkralarını *Yalan Hikayeler* başlığı altında vermesi bu fıkra tipinde abartma ve yalanın öne çıkan unsurlar olmasına bağlanabilir. Zira Türk kültürüne ait avcı fıkraları ve bu türden anlatılarda abartı ve yalan unsurlarının bulunması yaygın olarak bilinen bir durumdur. Abartma ve yalan unsurları avcı anlatılarının gülünç yönünü oluşturan unsurlar olarak değerlendirilebilir. Avcılık ile bağlantılı olarak düşünülebilecek atıcılık sporunun ismi de kinayeli olarak atma yani “abartma, uydurma, yalan söyleme” olarak sözlü kültürde sıkça dile getirilir. Bir avcının anlattığı hikâyede yalan veya abartma olduğu iddia edilirse “avcılığın bir yanı da atıcılıktır” şeklinde cevap verilmesi bu duruma işaret eder. Eski tarihlerde kurulmuş ve hâlen varlığını devam ettiren avcılık kulüplerinin bazılarının bahçelerine asılan küçük bir çan avcılık anlatılarının bu yönüyle ilgilidir. Eğer bir avcı başından geçen bir av anısını anlatırken abarttığı veya yalan söylediği düşünülürse o ortamdaki avcılardan biri çanı çalarak avcının “attığını” yani abarttığını veya yalan söylediğini ifade etmiş olur. Bununla birlikte avcılar arasında söylenen “avcılıkta yalan yoktur” tabiri bu gibi durumlarda anlatıcı tarafından dile getirilir. Avcılara göre avcılıkta yalan olmaz, olsa olsa abartma olabilir.

Günümüzde ağırlıklı olarak avcılar arasında anlatılan avcı fıkralarının kaynağı olarak eski Türk avcılık kültüründeki hikâye anlatma geleneği gösterilmektedir. Çalışmanın 2. bölümünde yer alan 2.2.2.2. *Av Sırasındaki Ritüeller* başlığı altında da belirtildiği üzere eski Türk avcılık kültüründe özellikle müstehcen hikâyeler dinlemekten hoşlandığına inanılan av iyesinin memnun edilmesi adına ava özellikle götürülen hikâyeciler bu amaç doğrultusunda hikâyeler anlatır. Bununla birlikte Bayat’a göre (2009:2-3) eski Türk avcılık kültüründe bu şekilde işlev gören avda hikâye anlatma geleneği avcılığın zaman içerisinde sosyoekonomik bir faaliyet alanı olma özelliğini kaybedip eğlence amaçlı bir faaliyete dönüşmesine bağlı olarak değişime uğramıştır. Geçirdiği dönüşüme rağmen avcılık dinî ve mitolojik özelliklerini tamamen kaybetmemiştir. Eski çağlarda iyeleri memnun edebilmek adına anlatılan av hikâyeleri abartılı av anılarına ve av fıkralarına dönüşmüştür. Bu dönüşüm eski Türk kültüründeki kutsal av olgusunun sonraki zamanlarda eğlence, besin elde etme veya hoş zaman geçirme faaliyetine dönüşmesinin bir sonucudur.

Çalışma kapsamında yapılan yüz yüze görüşmelerde dokuz, anket çalışmasında ise beş avcı fıkrası ve bir komik av anısı tespit edilmiştir. Bu fıkralar kendi içlerinde şu şekilde sıralanabilir:

6.3.1. Güldürücü Av Fıkraları

Anket katılımcılarından birinin aktardığı fıkra avcılar arasında yaygın olarak anlatılan ve avcılığın bir tutku veya avcıların tabiriyle bir “hastalık” olduğunu ve avcıların bu tutkularından vazgeçmelerinin mümkün olmadığını ifade eder.

F1

“Adamın kızı evlenmiş. Kızın kocası içkiye başlamış. Kızın babası ‘Bir şey olmaz, düzelir.’ demiş. Damat sonra kumara başlamış. Kızın babası yine ‘Bir şey olmaz, düzelir.’ demiş. Birgün kız ‘Baba, kocam ava başladı.’ deyince babası ‘Kızım şimdi hapı yuttun. Daha da bırakmaz. Geçmiş olsun!’ demiş.” (AK140)

Fıkranın karakterleri göz önüne alındığında ise kimi zaman avcı eşlerinin kocalarının bu tutkularından şikâyet etmelerine rağmen bu “tutku” avcılarının bir çeşit savunması olarak değerlendirilebilir. Bu fıkra ile avcılarının eşlerine bu tutkularından vaz geçmelerinin mümkün olmadığı ve bunu kabullenmeleri mesajını verdikleri düşünülebilir.

Anket katılımcılarının aktardığı fıkralardan birinde ise avcılar arasındaki abartma ve yalan unsurları vurgulanmaktadır. Fıkraya göre sadece bir çalı hışırtısı ile karşılaşan kişi bunu iyice abartarak bir kurt sürüsü şeklinde aktarmış ancak avcılar kendi camialarındaki abartma huyunu bildiğinden bu kişiyi sıkıştırarak yalanını ortaya çıkarmışlardır.

F2

“Adamın biri kahveye girmiş. ‘Bizim tepede on iki kurt gördüm.’ demiş. Kahvedekiler ‘O kadar kurt olmaz.’ deyince adam ‘Tamam, altı taneydi.’ demiş. Kahvedekiler ‘Yahu olmaz!’ deyince 5,4,3,2,1’den sonra adam çaresiz kalmış ve ‘O zaman çalının arkasında hışırdayan neydi?’ demiş.” (AK143)

6.3.2. Abartı İçeren Av Fıkraları ve Anıları

Bu bölümde yer verilen fıkralarda abartma ve yalanın av fıkralarının belirleyici unsurları olduğu görülmektedir. Fıkra metinleri incelendiğinde abartı ve yalanların fıkra karakterlerinin veya köpeklerinin diğer avcılardan ve köpeklerinden üstünlüğünü vurgulayarak gülme unsurunu yarattığı söylenebilir.

Gülmenin aslında ne olduğu konusunda çok eski zamanlardan itibaren çeşitli fikirler ortaya konmuştur. Kökeni Platon ve Aristoteles'e kadar uzanan ve "üstünlük teorisi" olarak adlandırılan teori gülmenin temelde bireyin başka insanların kusurları ile bir çeşit alay etme ve kendini üstün görerek mutlu olması şeklinde kısaltılabilir.

Platon'a göre bir kişinin kendini bilmemesi onu gülünç kılar ve gülünç duruma düşen kişi kendisini aslında olduğundan daha zengin, daha hoş, erdemli veya zeki zanneden kişidir. İnsanlar böyle kişilere güler ve bundan zevk alır. Aristoteles de Platon ile aynı görüşte olup gülmeyi bir çeşit alay olarak değerlendirir. Bu kuramı geliştiren Hobbes'a göre insanlık genel eğilimi bitip tükenmeyecek bir güç arzusudur ve insan bir kavgayı kazandığında gülme devreye girer. Ona göre gülme bir çeşit kendi kendini kutlamadır ve insanın her şeye karşı olan savaşlarında kendini başka birisinden veya önceki durumundan daha iyi görmesi duygusuna dayanır (Morreal, 1997:8-10).

Bu bölümdeki fıkralarda üstünlük kavramı iki yönlü olarak düşünülebilir. Fıkraların karakterleri, abartıları ve yalanlarıyla kendi üstünlüklerini kanıtlamaya çalışan avcılardır. Diğer yandan bu karakterler abartı ve yalanlarıyla fıkranın dinleyicileri tarafından bir alay konusu olurlar ve fıkranın gülme unsurunu oluştururlar.

Yapılan anket çalışmasında anket katılımcıları tarafından aktarılan ve konusu av köpekleri olan F3 ve F4 kodlu iki benzer fıkra avcılarının köpeklerinin avdaki başarıları ile övünmeleri ve bunu yaparken de abartmadan kaçınmamalarını yansıtır özelliktedir. Bu fıkralarda köpeklerin av yetenekleri o denli iyidir ki köpekler av hayvanının kendisi olmadan isimlerinin yazısını hatta şekillerinin kabartmalarını bile hissedebilir.

F3

“İki avcı yeni aldıkları köpeği şehirde dolaştırırken köpeğin sahibi köpeği över. Derken bir garajın önüne geldiklerinde köpek fermaya⁷¹ geçer. Diğer avcı köpeğin sahibi ile dalga geçerek ‘Ne oldu? Senin köpek av mı buldu?’ der. O anda bakarlar ki garajın kapısındaki tabelada ‘Garaj Sahibi: Recep Karaca’ yazmaktadır.” (AK74)

F4

“Köpek bomboş tarlada ferma vermiş. Avcılar aramış ama hiçbir şey bulamamış. Köpek birden fermayı bozup koşmaya başlamış. Toprağın otuz cm altından ne çıksa iyi? Keklik kabartmalı tütün tabakası çıkmış.” (AK99)

Yapılan yüz yüze görüşmelerde kaynak kişilerden birinin aktardığı fıkra avcılıkta övünme kaynaklarından biri olan ve hem tüfeğin hem de avcının üstünlüğü olarak görülen avın uzak mesafeden vurulması durumu hakkındadır. Bu fıkraya göre avcının vurduğu avın yüksekliği o kadar çoktur ki hayvan gökyüzünden aşağı düşene kadar avcı kahvaltı yapabilir. Bununla birlikte yere düşen av yerdeki bir tavşanın üzerine düşmüş ve tavşan böylece tavşan da avlanmıştır. Avcı o kadar maharetlidir ki çok uzaklardaki avı vurmakla kalmaz vurduğu avın düşeceği yeri başka bir hayvanı daha isabet alacak şekilde ayarlayabilir.

F5

“Rahmetli bir abimiz anlatırdı: Adamın biri avda bir sıkı atıyor kaza. Oturuyor bir kahvaltı yapıyor. (Sonra) tüfeğini topluyor, çıkını topluyor, kalkıyor. Kaz anca düşmüş. Gidiyor kazı almaya, (kazın) altında bir tane de tavşan varmış. Bunlar çok güzel yalanlardır. İnandırır adamı ve güldürür yani. Abartma yani.” (KK44)

Görüşülen kaynak kişilerden biri avcının fişek yapmadaki maharetinin üstünlüğünü ifade eden bir fıkra aktarmıştır. Buna göre avcı fişek yapmada o kadar üstün bir bilgi ve tecrübeye sahiptir ki yaptığı fişek mesafe tanımaksızın adeta güdümlü bir füze gibi kekliği takip eder.

⁷¹ Ferma: kuş köpeklerinin avı bulduklarında hareketsiz kalarak avın yerini işaret etmesi.

F6

“Kekliğe bir saçma attım; keklik gidiyor saçma da arkasından hâlâ koşturuyor, derler mesela.” (KK48)

Bir kaynak kişi ve bir anket katılımcısının aktardığı benzer özellikte iki fıkra yine avcının atıştaki üstünlüğünün abartma yoluyla ifade edildiği anlatılar olarak değerlendirilebilir. Bu fıkralara göre avcı bir atışta tilkiyi öldürmeden derisini yüzebilecek kadar ustadır.

F7

“Birisi gelmiş demiş ki; ‘Önüme bir tilki çıktı. Tilkiye bir attım. Tilkinin derisi yüzüldü aldım geldim.’ diyormuş.” (KK74)

F8

“İki avcı birbirine kendisinin daha iyi avcı olduğunu anlatır. Biri der ki; Tilki kaçtı, nişan aldım, kuyruğundan ağaca zımbaladım. Tilki kaçtı ama postu kaldı. Aldım eve geldim.” (AK25)

Bir kaynak kişi gerçek bir kişinin anlattığı üç abartılı av anlatısı aktarmıştır. Kaynak kişinin bu aktarımlarında anlatıcı Pala Dayı avladığı tavşanların ve kekliklerin büyüklüğünü abartarak çevresindekilere anlatmaktadır. Bu anlatılarda asıl anlatıcı konumunda olan Pala Dayı eski Türk avcılık kültüründeki av hikayecilerini anımsatmaktadır. Zira anlatılarında bir tavşanın yarısı ile düğün yemeği yapılması ve derisinden düğün alanına çadır yapılması, kayaya çarpan kekliğin depreme neden olması motifleri kendisinin de inanmayacağı derecede bir abartı içermekte ve bu durum av fıkralarının eski çağlardaki av hikayelerinden dönüşmüş bir tür olması ile ilişkilendirilebilir.

F9

“Mesela bizde bir gece bekçisi vardı, Pala Dayı. Ava gidiyor, bir tavşan vuruyor. Dünürü sünnet yapacakmış. Tavşanın etinin yarısını ona veriyor sünnet yapsın diye, derisini de sünnet yerinin üstüne çadır olarak geriveriyor (KK80)

F10

“Pala dayı, Yağlar’da Somurcalı bölgesine arkadaşlarıyla keklik avına gidiyor. Bir keklik kalkıyor, bir sıkı çekiyor. Keklik kayaya çarptığı zaman o mahalle bir sallanıyor, deprem oldu zannediyorlar.” (KK80)

F11

“Pala Dayı bir hafta-on beş gün yamuk gezmiş. Keklik vurduğun zaman beline asıyorsun ya. Evi Kiraz’a girmeden önce ama o av vurduğu zaman illa Kiraz’ı geçince iner, kekliği beline asarak yürüyerek geri gelir. O iki keklik onu asıla asıla bir hafta böyle beli yamuk kalmış. O kadar iriymiş keklikler.” (KK80)

Bir kaynak kişi bir avcının abartılı bir av anısını aktarmıştır. Bu aktarımda bir avcı av anısını anlatırken tek bir pozisyonda beş keklik vurduğunu söylemiş ve bu durum kaynak kişi tarafından bir abartı veya yalan olarak anlamlandırılmıştır.

F12

“Konuştuk böyle otururken. ‘Ben böyle böyle ettim arkadaş.’ diyor. Yanımda anlatıyor adam ya. ‘Ben doldurdum tüfeği, çıktım (ava). Dolma tüfek⁷² var o zaman. Bir çıktım, keklik boldu. Bir ona bir ona bir ona (attım). (Tüfeği) yüzümden indirmeden beş keklik vurdum:’ diyor. Beş keklik vurulabilir. Ama dolma tüfekle bir seferde birini vurabilirsin, ikincisini vuramazsın. Avcılıkta yalan yok. Yalan diyemezsin!” (KK106)

6.3.3. Müstehcen Av Fıkraları

Günümüzde avcılar arasında anlatılan av fıkralarının önemli bir kısmının müstehcenlik içermesi bilinen bir durumdur. Bu türden avcı fıkralarının eski Türk avcılık kültüründe av veya orman iyelerinin müstehcen hikayelerden hoşlandığına inanılması ve bu tür hikayelerin av esnasında hikayeciler tarafından anlatılması uygulamasına dayandırılabilir. Bununla birlikte av fıkralarındaki müstehcenlik başka kişiler tarafından hoş karşılanamayabileceğinden bu müstehcen fıkraların avcılarının samimi ortamları haricinde anlatılması sınırlıdır.

Fıkraların bazı çeşitleri ayıp sayıldığı için bu fıkralara kitaplarda yer verilmemiş ve bu türden fıkralar sadece bazı yazma eserlerde ve sözlü kültürde varlığını sürdürmek zorunda kalmıştır. Bazı ortamlarda bu fıkraların anlatılması gerektiğinde içerdiği ayıp ifadeler hafifletilir. Ancak anlatıcı ve dinleyicilerin samimi olduğu ortamlarda bu türden fıkralar rahatça anlatılırlar (Boratav, 1969:92). Müstehcen avcı fıkralarının samimi avcı ortamları dışında anlatılmaması da müstehcen fıkraların icra ortamlarının sınırlı olmasına benzer bir durumdur.

Bir anket katılımcısı ve bir kaynak kişinin aktardığı müstehcen fıkralarda gülme unsurunun oluşmasını sağlayan müstehcenlik içeren ifadeler olarak görülür.

F13

“Adamın biri doksan yaşındayken karısı gebe kalmış. Doğumhanenin kapısında doktora ‘Benim çocuğum.’ deyince doktor kendi dedesinin av anısını anlatmış. Dedesinin çok yaşlanınca bastonunu tüfek zannettiğini, karşısına bir geyik çıktığını ve bastonu uzatınca da geyiğin düşüp öldüğünü anlattığını söylemiş. Adam büyük bir hışımla ‘Olmaz öyle şey, başkası vurmuştur!’ demiş. Doktor da yaşlı adama dönüp ‘Bence de başkasıdır amca.’ demiş.” (AK142)

F14

“Afrika’da maymunun biri her şeye zarar veriyormuş. İnsana zarar veriyor, hayvana zarar veriyor, ona zarar veriyor buna zarar veriyor. Afrika’nın o günkü ileri gelenleri düşünmüşler. ‘Ne yapalım ne yapalım? Bunu vurduralım.’ demişler. Afrikalılar okla, sapanla falan av yaptığı için -tabi ateşli silah olması gerekiyor- Amerika’yı aramışlar. Böyle böyle demişler. ‘Bizim burada itlaf edilmesi gereken bir hayvan var, bunu yok eder misiniz?’ falan. Geliyorlar. İki gün, üç gün, beş gün... onlar başarılı olamıyor. ‘Ne yapalım ne yapalım? Ya Türkiye’de bir avcı Temel varmış. Onu getirtelim, o vurur.’ diyorlar. O da ‘Tamam ben gelirim ama köpeğim ile gelirim.’ diyor. ‘Tamam gel.’ diyorlar. Yol masraflarını çekiyorlar. Arazide maymunu buluyorlar. Kovalarken kovalarken palmiye ağacına çıkıyor. Ne yapacağız? Menzil dışında, tüfekle av yapamıyor falan. Temel diyor ki ‘Ben çıkarım, dalı silkelerim, bunu düşürürüm. Ben düşersem benim köpeği vurun, maymun düşerse sıkıntı yok benim köpek halleder.’ diyor. ‘Nasıl yani?’ diyorlar. ‘Valla benim köpek tuttuğunu eder. Ben düşersem önce beni edecek.’ diyor (KK62)

Aktarılan bu iki fıkrada yer alan müstehcen ifadeler dinleyicinin gülmesini sağlayıcı ifadelerdir. Bu durum sadece avcı fıkralarına has olmayıp benzer karakterdeki fıkralarda da müstehcenlik unsurları aynı işlevi görür. Boratav (1969:92), müstehcen fıkraların sadece dinleyicilerini kendi cinslerinin uygunsuz durumlarına güldürerek eğlendirmesi işlevini gördüğünü, anlatılması için herhangi bir vesileye ihtiyaç duyulmadığını belirtmiştir. Bu türden fıkralara benzer şekilde müstehcen özellikteki avcı fıkraları da herhangi bir vesileye bağlı kalmaksızın avcılar arasında sadece eğlence amaçlı anlatılmaktadır.

6.3.4. Fıkra Mahiyetindeki Av Anıları

Bu bölümde yer alan anlatılar birer av fıkrası olmaktan ziyade avcılarının başından geçen güldürücü anılardır. Bu anlatılar içerdikleri gülme unsurları sayesinde avcılar arasında eğlenme vasıtası olmalarıyla fıkra özelliği gösterir. Bununla birlikte bu anlatıların ağızdan ağıza anlatılmalarının gerçekleşmesi hâlinde avcı fıkralarına dönüşme ihtimalleri de söz konusudur.

Bir kaynak kişinin aktardığı anıda gülme unsurunu oluşturan bölüm her attığını vuran avcının zihninin meşgul olması nedeniyle atışlarına odaklanamamasıdır. Bu unsur bir yandan güldürücü bir unsur oluştururken diğer yandan avlanmanın başarıya ulaşmasında zihin rahatlığının çok önemli olduğunu da işaret etmektedir. Ayrıca bu anlatı Türk avcılık kültüründe misafir avcılarının avdan elleri boş gönderilmemesi geleneğini de yansıtmaları bakımından değerlendirilebilir.

F15

“Eski avcılardan Fırıncı İbrahim anlatırdı. İzmir’den misafirleri gelecekmiş. Fırıncı İbrahim’in değil de bir başkasının. Ava götürecekler misafirlerini. Günlüce köyünde de bir adam varmış, her attığını vururmuş. ‘Ya, bu adamı da alalım aramıza. Hiç olmazsa vurduğu kekliklerden birkaç tane misafirlere verelim de götürsünler.’ demişler. Neyse, bunlar hep beraber ava çıkıyorlar, bizim köylüyü de alıyorlar. Köylü atıyormuş atıyormuş boş. ‘Ya Ahmet Usta, ne oluyor sana? Misafirlere rezil olacağız. Bir-iki tane verelim bari götürsünler.’ diyorlarmış. O da ‘Ya birader. Tüfeği kaldırdığım zaman kızın çeyiz sandığı tüfeğin namlusun üzerine oturuveriyor.’ diyormuş. Meğer adamın kızı evlenecekmiş, adamın kafasında o dert varmış.” (KK77)

Bir kaynak kişinin aktardığı anısında oğlu ölen bir avcının henüz acısı çok tazeyken bile av tutkusunun önüne geçememesi güldürücü unsur olarak yer alır. Bu unsur avcılarının algı dünyasında avlanmanın vaz geçilmez bir tutku olarak anlamlandırılması ve koşulsuz içselleştirilmesini yansıtır. Bununla birlikte bu motif Alageyik Efsanesindeki düğün gecesi duyduğu geyik sesi karşısında dayanamayıp eşini öylece bırakarak ava gitme motifini anımsatır.

“Benim arkadaşın oğlu ölmüş. Gittik. Çocuğu gömdük geldik. Oturuyoruz. Köy ya. Ta karşısı kadar bir tarla var. Keklik ötmeye durdu. Erkek keklik başladı ötmeye. Adamın evindeyiz ya. Adam çıkardı tüfeği, aldı geldi bana verdi. ‘Arkadaş, git bunu vur gel!’ Çocuğunu gömdük daha senin. Gittim ben. Vurdum, geri geldim. ‘Al!’ dedim. ‘Almam. Bu senin hakkın. Gelmeyiverseydi!’ dedi (KK106)

Aynı kaynak kişinin anlattığı başka bir anıda yine benzer bir motif söz konusudur. Bu anlatıda da annesi ölen bir avcı bu durumdayken bile ava gitmekten kendini alamamıştır. Bu anı aynı şekilde değerlendirilebilir.

“Gece avına gittik dağa. Güney ilçesi tarafına. Bir arkadaşımız var, samimiyiz. Giderken oraya varıyoruz da onlarla gidiyoruz ava. ‘Geldiniz mi arkadaş?’ dedi. ‘Geldik’. ‘Haydi gidelim!’ dedi. ‘Gidelim.’ dedik biz. Gittik. Neyse, bir iki tavşan vuruldu vurulmadı. ‘Arkadaş, ben gideceğim. Sabah oluyor.’ dedi. ‘Neden?’ ‘Anam öldü, anamı defnedeceğiz.’ dedi. Bizimle ava gidiyor, bize de anmıyor. Bizimle avlıyor. Böyle işte, hasta. İnsanın anası ölür de ava gider mi bizimle? Böyle vakalar geliyor insanın başına.” (KK106)

SONUÇ ve ÖNERİLER

Çalışmanın birinci ve ikinci bölümlerinde avcılık faaliyetinin genel anlamda dünya ve Türk kültüründeki konumu hakkında literatür taraması ile elde edilen bilgiler çeşitli açılardan değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde ise saha derlemeleri ve anket çalışmalarından elde edilen materyaller değerlendirilmiştir. Ayrıca bu değerlendirmeler ile ulaşılan veriler çalışmanın ikinci bölümündeki bilgilerle karşılaştırılmıştır. Yapılan bu çalışmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Saha çalışmaları ve anket çalışmalarından elde edilen verilere göre Türkiye’deki avcılar arasında avcılığa başlama yaş aralığının ağırlıklı olarak çocukluk ve ilk gençlik çağları olduğu, avcılığın yakın aile bireyleri başta olmak üzere usta kabul edilen kişi veya kişilerden uygulamalı olarak öğrenildiği, bunun avcılar arasında usta-çırak ilişkisi olarak adlandırıldığı görülmüştür. Bu durumlara bağlı olarak bir avcılık geleneğinin var olduğu ve “Türk avcılık geleneği” olarak adlandırılabilen bu geleneğin sözlü kültür içinde güçlü bir şekilde yaşadığı görülmüştür. Bireylerin erken dönemlerinde sözlü kültür varlıklarının birincil aktarıcıları ailelerdir. Bu durum avcılık geleneğinin sürdürülmesinde avcılık yapan aile bireylerinin önemli görevler yüklenmesi manasına gelir. Zira avcılığın Türk sözlü kültürü içinde bir gelenek olarak sağlıklı bir şekilde aktarılması, avcılık adabının ve avcılığın ahlaki kurallarının yeni nesillere öğretilmesi açısından hayati önem taşır. Bu önemli durumun kavranması tarihin başlangıcından bu yana avlanan insanoğlunun doğaya ve hayvanlara en az zarar verme anlayışını içeren “sürdürülebilir avcılığın” sağlanmasına büyük katkı sağlayacaktır. Avcılar arasında usta-çırak ilişkisi özellikle gelenek ve kültür bakımından yaşamsal olsa da Türkiye yasalarınca on sekiz yaşından önce ava çıkılması mümkün olmadığı için bu ilişki yasalar haricinde devam etmektedir. Bu durum geleneksel eğitim metodunun yaygınlaşmasının önünde bir engeldir. Ayrıca Türkiye’deki avcı eğitim kursları gelenek ve uygulama açısından yetersiz olduğundan usta-çırak ilişkisi çerçevesindeki Türk avcılık kültürüne temas etmeyen kişilerin istem dışı da olsa doğaya zarar vermesi mümkündür. Bu hususlar göz önüne alındığında sözlü gelenekteki usta-çırak ilişkisinin modern dünya genelinde kabul edilmiş olan sürdürülebilir avcılık ve doğa modelinin Türkiye’de de etkin bir şekilde uygulanması için mutlaka gerekli olduğu sonucuna varılabilir. Bu nedenle Türkiye’de kara avcılığını düzenleyen yasa ve yönetmeliklerin gözden geçirilip sürdürülebilir doğa ve avcılık hakkındaki bilimsel veriler ile değerlendirilerek Türk avcılığındaki usta-çırak ilişkisinin yasal zemininin hazırlanması

faydalı olacaktır. Böylece Türk avcılık kültürünün kuşaklar arası aktarımı hızlanacağı, doğanın ve doğadaki hayvanların korunması, şartlarının iyileştirilmesi gibi konularda önemli yol alınacağı kanaatine varılmıştır.

Derleme ve anket çalışması verileri incelendiğinde, avcıların belleğinde avcılık faaliyetinin av hayvanlarından et elde etme veya onları öldürmekten keyif alma gibi anlamlar içermediği görülmüştür. Genel kanının aksine avcıların dünyasında avlanma faaliyeti doğayla içe içe spor yapmalarını sağlayan bir tutku hatta bir yaşam biçimi, parçası olduklarını düşündükleri doğada kendilerini özgür hissetmelerini sağlayan ve bu sayede şehir yaşantısının getirdiği stresten arınabildikleri bir faaliyet alanıdır.

Türk avcılık kültürüne uygun olarak yetişen avcılar ile geleneksel eğitiminden geçmeyip Türk avcılık kültürünün ahlak yönünü içselleştirememiş kişilerin birbirine zıt avlanma anlayışlarına sahip olduğu tespit edilmiştir. Geleneksel avcılık kültürü ile yetişen avcılar doğayı ve av hayvanlarını önemsediklerini, avcılığı kesinlikle av hayvanı öldürmekten keyif alma amacıyla yapmadıklarını belirtmişler, bu şekilde hisseden tüm avcılar da “gerçek avcı” olduğunu ifade etmişlerdir. Avcılar, gerçek avcı olmayan yani avcılığı çok sayıda av hayvanı öldürebilmek olarak gören ve bununla da övünen kişileri “bohçacı, leşçi, yoz avcı, vb.” olarak isimlendirip onları dışladıklarını ifade etmişlerdir. Bu bağlamda avcıların kendi içinde bir otokontrol mekanizmasına sahip olduğu, bu mekanizmanın da Türk avcılık kültüründen beslendiği görülmüştür.

Çalışma kapsamında yüz yüze görüşülen ve anket çalışmasına katılan avcıların ağırlıklı olarak kuş avcılığı yaptıkları görülmüştür. Avcılığı yapılan memeli hayvanların da ağırlıklı olarak yaban tavşanı ve yaban domuzu olduğu belirlenmiştir. Bu durumda Türkiye’nin iklimi, coğrafi konumu ve biyolojik çeşitliliğinin etkili olduğu söylenebilir. Geyik, karaca, dağ keçisi gibi memeli hayvanların Türkiye’deki popülasyonlarının sınırlı olması nedeniyle bu hayvanlar resmî olarak koruma altındadır ve avlanılmaları oldukça sınırlı olup izne tabidir. Buna bağlı olarak da bu hayvanların yaygın şekilde avlanmadığı tespit edilmiştir.

Yapılan saha ve anket çalışmalarından elde edilen verilere göre, günümüz Türk avcılık kültüründe av hayvanlarından kaya güvercini, keklik, angıt ve geyik hakkında kutsallık içeren bazı inanmaların varlığı tespit edilmiştir. Bu inanmaların bazılarının av hayvanlarının temel unsur olduğu efsane ve memoralarda yer aldığı görülmüştür.

Derleme ve anket çalışmalarında tespit edilen efsane ve memoratlarda eski Türk inançlarından kaynağını alan bazı inançların günümüz Türk avcılık kültüründe İslami tasavvurlar ile şekillenerek devam ettiği sonucuna varılmıştır. Bu efsane ve memoraatların bazılarının ise tamamen İslam kaynaklı kıssalar ile bağlantılı olduğu tespit edilmiştir.

Çalışma kapsamında tespit edilen efsane ve memoratlardan bazıları çeşitli av hayvanlarının korunmasını sağlarken bazıları da avcılığın doğru, düzenli ve sınırlı bir şekilde yapılmasını sağlamak adına işlev görür niteliktedir. Gerçekliğine doğrudan inanılan bu anlatımlar avcılar arasında bir bilinç yaratılmasını sağladığı gibi bir otokontrol yapısını da oluşturmakta ve desteklemektedir.

Görüşme ve anket verilerinin incelenmesi sonucunda, eski Türk inançlarından kaynağını alan bazı inanmaların günümüz Türk avcılık kültüründe halk inançları şeklinde varlığını sürdürdüğü görülmüştür. Bu bağlamda av ile ilişkili olarak hayvanlar, insanlar ve diğer maddi unsurlar hakkında uğur-uğursuzluk ve şifa inançlarının yanında metaller hakkında da bazı halk inançlarının varlığı saptanmıştır.

Av hayvanları hakkında varlığı tespit edilen şifa inancının avcılığın halk hekimliğine yansıyan bir yönü olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Yapılan çalışmalarda tespit edilen halk inançlarının yanı sıra avlanma faaliyetinin her aşamasını ve her unsurunu kapsayan çeşitli tabu ve yasaklar da tespit edilen başka unsurlardır. Bu tabu ve yasakların bazılarının avın başarısını sağlamak, bazılarının avlanan hayvanların paylaşılmasını düzenlemek, bazılarının ise avın sınırlandırılmasını sağlamak gibi işlevler gördüğü sonucuna varılmıştır.

Çalışma kapsamında tespit edilen tabu ve yasakların bir kısmı bazı hayvanların avlanılmamasına yöneliktir. Bu tabu ve yasakların av hayvanlarının ve avcılığın devamlılığının sağlanması adına işlev gördüğü tespit edilmiştir. Bu işlevin eski Türk avcılık kültüründe var olan bir işlev olduğu ve İslam sonrasında İslami motifler kazanarak Türk avcılık kültürü ve geleneğinde devam ettiği söylenebilir.

Tespit edilen tabu ve yasakların temellerini genel anlamda eski Türk inançlarının parçaları olan ateş, demir vb. kültlerin yanı sıra iye inancının oluşturduğu, bazılarının ise zaman içinde İslam ile referanslanarak günümüz Türk avcılık kültüründe yaşamaya devam ettiği sonucuna varılmıştır.

Yapılan alışmalar ile ulaşılan verilerde avcılar arasında varlığını sürdürdüğü tespit edilen tabu ve yasakların çiğnenmesinin bir karşılığı olarak ilahi cezalandırmaya dair çeşitli inançların varlığı saptanmıştır. Bu cezalandırılma inancı bazen sonraki avların başarısızlığa uğrayacağı şeklinde olabildiği gibi bazı durumlarda tabuyu çiğneyen avcının ölümü, hastalanması, acılar içinde ölmesi veya avcının yakın çevresinin başına kötü bir olay gelmesi gibi somut cezaları kapsamaktadır. Bu durum hakkında eski Türk avcılık kültüründeki av veya orman iyesinin tabuları çiğneyen avcıları cezalandırması inancının İslam sonrasında Allah tarafından cezalandırılma şeklini alarak Türk avcılık kültüründe devam ettiği sonucuna varılmıştır.

Çalışma kapsamında ulaşılan verilere göre günümüz Türk avcılık kültüründe avlanma faaliyeti ile ilgili olarak avcılarının ve avcı ailelerinin birtakım uygulamalarda bulunduğu tespit edilmiştir.

Elde edilen verilere göre avcılarının bir kısmının ava çıkmadan önce avın başarılı geçmesine yönelik olarak bazı uygulamalarda bulundukları belirlenmiştir. Bu uygulamaların bazılarının İslami inanç unsurlarına dayanmakta olduğu bazılarının ise İslamiyet ncesi inanç kodları içerdiği ve eski Türk avcılık kültüründeki inanç ve uygulamalar ile bağlantılı oldukları görülmüştür.

Çalışma kapsamında elde edilen bilgilerde bazı avcılarının eşleri ve aile bireylerinin avcı ava giderken herhangi bir uygulamada bulunmadığı bazı avcı eşleri veya aile bireylerinin ise eski Türk avcılık kültüründeki uygulamalar ile benzeşen çeşitli uygulamalara başvurduğu tespit edilmiştir. Bu uygulamalar ile aile bireylerinin av sürecine bizzat katıldığı ve avlanmanın başarıya ulaşması için sorumluluk aldığı söylenebilir. Bu durum eski Türk avcılık kültüründeki bu türden uygulamaların günümüz Türk avcılık kültüründe devam ettiğini ortaya koymaktadır.

Elde edilen bilgiler doğrultusunda eski Türk avcılık kültüründe ava gitme esnasında uygulanan iye inancı kaynaklı bazı uygulamaların günümüz Türk avcılık kültüründe devam etmediği fakat av yolunun başlangıcı sayılabilecek evden çıkış sırasında avda başarı ve güvenlik amacıyla İslamiyet'e uygun düşecek şekilde uygulamalarda bulunduğu tespit edilmiştir. Bu durumun eski çağlardaki ritüellerin İslamiyet dâhilinde revize edildiği anlamına geldiği söylenebilir. Bununla birlikte günümüz Türk avcılık kültüründe av yolunda

karşılaşılan kişilerin -bilmeyerek de olsa- avcıya uğursuzluk getirebileceği inancının eski Türk avcılık kültüründeki hâline çok yakın şekilde devam ettiğini söylemek mümkündür.

Ulaşılan verilerde av yolunda karşılaşılan bazı insan veya hayvanların ya da gerçekleşen bir fiilin avın başarılı olup olmayacağı hakkında anlamlar taşıdığı yönündeki inançların varlığı tespit edilmiştir. Bu inançların bazılarının eski Türk avcılık kültüründe karşılıkları vardır. Bununla birlikte bu inanmaların bazılarının ise eski Türk avcılık kültüründe karşılıkları tespit edilememiş fakat eski Türk inançlarından izler taşıdığı görülmüştür.

Yüz yüze görüşülen avcıların av yolculuğu esnasında avın başarısını sağlamak adına herhangi bir uygulamada bulunmadığı ancak ankete katılan avcılardan bazılarının av yerine giderken birtakım uygulamalarda bulunduğu tespit edilmiştir. Bu uygulamaların eski Türk inançlarında görülen iye inancının devamı olduğu sonucuna varılmıştır. Bu durum eski Türk avcılık kültüründe av yolculuğu esnasında başvurulan uygulamaların büyük ölçüde unutulduğu ancak izlerinin hâlen devam ettiği şeklinde yorumlanmıştır.

Kaynak kişiler ve anket katılımcılarından alınan bilgilere göre av yerine ulaştıktan sonra ava hazırlanırken avın başarılı olması için bazı uygulamalarda bulunduğu, bu uygulamaların ağırlıklı olarak İslam ile ilgili olduğu görülmüştür. Bununla birlikte bazı kaynak kişilerin ifade ettiği uygulamaların ise eski Türk inançlarından günümüze ulaşmış uygulamalar olduğu sonucuna varılmıştır.

Görüşmeler ve anket çalışmasında ulaşılan verilerde, başarısız devam eden bir avın başarılı olabilmesi için günümüz Türk avcılık kültüründe yaygın olarak “av bozma” adı verilen bir uygulamanın varlığı tespit edilmiştir. Buna karşın, yapılan kaynak taramalarında eski Türk avcılık kültüründe bu yönde bir uygulamanın bulunduğu dair bir bilgi elde edilememiştir. Bununla birlikte kaynak kişilerin ve anket katılımcılarının ifade ettiği bu uygulamanın İslamiyet öncesi Türk inançlarına ait kodlar içerdikleri tespit edilmiştir. Bu uygulamalardan bazıları ateş kültünün izlerini taşıırken bazılarının duygusal büyü pratikleri içerdiği tespit edilmiştir.

Elde edilen bilgilerde avın sona ermesinden sonra da avcılar arasında bazı uygulamalarda bulunduğu tespit edilmiştir. Bu uygulamaların daha sonraki avların başarısını sağlamak, av ekibinin birlik ve beraberliğini devam ettirmek ve avlanan

hayvanların paylaşımını düzenlemek adına yapıldığı sonucuna varılmıştır. Bu uygulamalardan bazılarının eski Türk kültürüne ait çeşitli inançlar içerdiği görülmüştür.

Çalışma kapsamında görüşülen kaynak kişilerin ve anket katılımcılarının ifadelerinde av fıkraları ve av anıları tespit edilmiştir. Bu anlatı ürünlerinin varlığı Türk avcılık kültürünün edebi yönünün varlığına işaret etmektedir. Eski Türk avcılık kültüründe avın iyi geçmesi için av esnasında hikâye anlatılması geleneğinden kaynağını aldığı düşünülen bu türden anlatımlar avcılık kültürünün Türk sözlü kültüründeki edebi varlığını yansıtmaları bakımından önem arz eden edebi ürünlerdir.

Derleme ve anket çalışmalarında ulaşılan verilerde avcılarının büyük bölümünün avladıkları av hayvanlarından tüy, diş, kuyruk, boynuz vb. vücut parçalarını ayırmadıkları, ancak bazı avcılarının bu vücut parçalarından bir veya birkaçını süs, uğur veya kullanım amaçlı olarak sakladıkları tespit edilmiştir. Bu uygulama asıl itibarıyla eski Türk avcılık kültüründe eski Türk inançları kaynaklı olarak gelişen ritüel ve inanmalara dayanmaktadır. Buradan hareketle günümüz Türk avcılık kültüründe bu uygulama bağlamında eski inanç kodlarının genel itibarıyla unutulmasına rağmen kısmen de olsa varlığını sürdürdüğü söylenebilir.

Çalışma kapsamında örneklem dâhilinde temas edilen avcılardan elde edilen tüm bilgi ve verilerin değerlendirilmesinden hareketle günümüz Türk avcılığının ağırlıklı olarak kültürel bir sosyal faaliyet alanı olduğu sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte bu faaliyet alanının kendine has bir sözlü kültür ortamına sahip olduğu ve bu ortamda eski Türk inançları ve bunlara bağlı olarak gelişen çeşitli inanç, tabu, uygulama, gelenek ve göreneklerin, edebi ürünlerin ve yazılı olmayan kuralların varlığını sürdürdüğü görülmüştür. Bu unsurların önemli bir kısmı İslami şekil alarak varlıklarını devam ettirirken bazıları ise eski şekilleri ile yaşamaktadır. Bu durum günümüz Türk avcılık kültürünün eski Türk avcılık kültürü ile bağının kopmadığını ortaya koymaktadır.

Her ne kadar eski kültürel kodlar aynı şekilde ve/veya yaygın olarak devam etmese de binlerce yıllık kültürel köklerin günümüz Türk avcılığının sözlü kültür ortamında devam ediyor olması günümüz Türk kültürünün önemli bir parçasının daha canlılığının bir kanıtı olarak değerlendirilebilir. Bu durum kökleri oldukça eski zamanlara dayanan Türk kültürünün günümüz şartlarında bir yönüyle daha gücünü koruduğunun göstergesidir. Köklerinden kopan kültür unsurlarının unutulmaya başlayacağı ve parçaları unutilan bir

kültürün giderek zayıflayacağı yadsınamaz bir gerçektir. Bu nedenle eski çağlara kadar dayandırılabilen bu kültür katmanımızın toplumsal kültürümüz içindeki yeri ve öneminin saptanması önemli bir durumdur.

Modern yaşam şartları içerisinde birçok toplumda eleştirilere maruz kalan avcılığın Türk toplumu içinde de çeşitli eleştirilere uğraması söz konusu iken bu faaliyet alanının toplumumuzun ürettiği ve sahip olduğu diğer kültür katmanları gibi önemli bir kültür katmanı olarak değerlendirilmesi yerinde olacaktır. Zira bu çalışma kapsamında elde edilen veriler avcılığın Türk kültürü içinde hâlen bir kültürel faaliyet olarak varlığını sürdürdüğüne işaret etmektedir. Bu çalışma ile günümüzdeki kültürel yönüne işaret edilen Türk avcılığı hakkında çeşitli mecralarda rastlanan kötü örnekler ise bu faaliyet alanının güçlü bir şekilde denetlenmesi gerektiğini de ortaya koymaktadır. Günümüzde yasa, yönetmelik ve yönergeler ile düzenlenen ve kontrol edilen avcılık faaliyeti diğer yandan eski Türk avcılık kültüründen aktarılagelen bilgiler ile avcılarının bizzat kendisi tarafından da kontrol edilmektedir. Bu kontrolü sağlayan Türk avcılık kültürü ve geleneğidir. Tarihî kökleri hayli eski olan bu kültürün korunması ve yaşatılması bu yönden de önem taşımaktadır. Bunun için özellikle usta-çırak ilişkisinin yaşatılabileceği yasal zeminin sağlanması ve böylece Türk avcılığının sözlü kültür mirasının nesiller arasındaki aktarımının sağlanması isabetli olacaktır. Avcıların bu mirasın taşıdığı sözlü avcılık töresi ile yetişeceği bu ortam doğal dengenin sürdürülebilir olmasında pay sahibi olan donanımlı avcılarının yetişmesini sağlayabileceği gibi kontrolsüz avcılığın da önüne geçecektir. Zira her avcının kanuni olarak tek tek denetlenmesi teknik olarak mümkün olamayacağından tarihten günümüze ulaşan Türk avcılık töresi ile yetişen avcılarının otokontrol içinde olmaları avcılıkta aşırılığa kaçılmasını ve diğer olumsuzlukları etkili bir şekilde engelleyecektir.

Her zaman doğa ile iç içe yaşamış olan Türklerin hayatında önemli bir rol oynayan avcılığın günümüzde bir kültürel faaliyet olarak sürdürülmesinde nesiller arası sözlü kültür aktarımının önemli payı olduğu rahatlıkla söylenebilir. Yapılacak yeni bilimsel çalışmalar ile avcılığının çeşitli açılardan daha doğru anlaşılması ve Türk avcılık kültürünün sahip olduğu kültür kodlarının korunması sağlanmalıdır. Böylece günümüz Türk avcılığının sözlü kültür olarak yaşattığı bilgi, tecrübe ve gelenek göreneklerin yeni nesillere aktarılması sağlanacaktır. Bu sayede de avcılığın teknik olarak denetlenmesi yönünde devam eden çalışmalar avcılığın kültürel ve sosyal boyutlarının ortaya konması ile desteklenecek, böylece doğa ve hayvanlar daha etkili korunduğu gibi insan ve doğa arasındaki bağ daha da

kuvvetlenecektir. Günümüz şartlarında doĒadan gittikçe uzaklaşan insanın ait olduĒu doĒaya tekrar baĒlanabilmesi için bu türden çalışmaların yapılması  onemlidir. Bu baĒlamda halk bilimi ve sosyal bilimlerin farklı alanlarında Türk avcılıĒı ve kültürü hakkında daha çok çalışma yapılması ve bu çalışmalar ile elde edilecek bilimsel veriler ile kültürümüze katkı saĒlanması temenni edilmektedir.

KAYNAKLAR

1. Aarne, A. And Thompson, S. (1964), *The Types Of Folktales: A Classification And Bibliography*, Helsinki: Academia Scientiarum Fennica.
2. Acar, H. V., (2018), Moğollardan Anadolu'ya Bir Halk Hekimliği Tedavi Yöntemi: Deriye Çekme, *Lokman Hekim Dergisi*, 2018;8 (1), 33-46
3. Acar, E., (2022), Sinop'ta Halk Hekimliği ve Halk Dilinde Sağlık Değişleri, *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S 29, 100-176
4. Aça, M., (2007), Güney Sibirya Türklerinde Ava Destancı ve Masalcı Götürme Geleneği, *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, S. 21, 7-16
5. Altın, Y. K., (2021), Kadın ve Şeytan: Güney Sibirya Sahası Türk Halk Masalları Üzerine Bir İnceleme, *Folklor ve Edebiyat Dergisi*, Y 27, Sayı 106-Ek, 129-146
6. Anohin, A.V., (2006), *Altay Şamanlığına Ait Materyaller*, (Çev. Karadavut, Z., Meyermanova, J.) Konya: Kömen Yayınları,
7. Arat, R. R., (1970a), *Baburnâme-Babur'un Hâtıratı, Cilt I*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi
8. Arat, R. R., (1970b), *Baburnâme-Babur'un Hâtıratı, Cilt II*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi
9. Aydın, T., (1999), *Kara Avcılığı Teknikleri*, İzmir: Saray Basımevi
10. Aydın, Y. A., (2013), Osmanlı Dönemi ve Öncesinde Avcı Kuşlardan Sungur Üzerine Bazı Notlar, *Tarih Dergisi*, S. 57, 25-44
11. Aydın, N., (2021), Konya'da Halk Hekimliği Uygulamaları, Ceylan, Ö. (Ed.), *Halk Kültüründe Sağlık*, (245-262), İstanbul: Motif Vakfı Yayınları
12. Aydıner, M., (2012), Aydın'da Halk İnançları, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın
13. Aytaş, G., (1999), Türk Kültür ve Edebiyatında Geyik Motifi ve "Hâzâ Destan-ı Geyik", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı:12, 161-170
14. Ayverdi, İ., (2010), *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı Yayınları
15. Balaban, T., (2014), *Amasya Efsane, Menkabe ve Memoratları (Derleme, İnceleme, Metin)*, Amasya: Amasya Valiliği Yayınları,

16. Bates, D. G., (2013), *21. Yüzyılda Kültürel Antropoloji*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
17. Batuk, C., (2010), Tabu, *TDV İA*, C 39, ss 334-335
18. Bayat, A. H., (2007), *Kemaliyye*, İstanbul: Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği Yayınları
19. Bayat, F., (2016), *Türk Mitolojik Sistemi II*, İstanbul: Ötüken Yayınları
20. Bayat, F., (2006), *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, İstanbul: Ötüken Yayınları
21. Bayat, F., (2009, Ocak), Sosyoekonomik Bağlamlı Avdan Bozkır Eğlence Avlarına Geçiş, *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, Y 1, S 1, 1-11, 01.02.2019, https://Actaturcica.Files.WordpressCom/2019/12/1_11.Pdf
22. Baykara, T., (2001), *Türk Kültür Tarihine Bakışlar*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları
23. Berbercan, M. T., (2010), Türk Dili ve Kültürü Açısından Babürname’de Avcılık, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C 17, S 42, 11-34
24. Bilgin S., Bacak E., Güngör U., Arslangündoğdu Z., (T.Y.) Kaya Güvercini, *Ornito Kuş Gözlem Veritabanı*, 17.10.2022, <https://ornito.org/Bird/Detail/254>
25. Blüchel, K. G., (2000), *Game and Hunting*, (Çev.-Ed.: S. Aydın), Könnemann, Fransa
26. Bora, M. E., (Ed.), (2001), *Sürdürülebilir Avcılık İçin Temel Eğitim Kitabı*, Ankara: T.C. Orman Bakanlığı Milli Parklar ve Av-Yaban Hayatı Genel Müdürlüğü Eğitim Yayınları
27. Boratav, P. N., (1973), *100 Soruda Türk Halk Folkloru*, İstanbul: Gerçek Yayınevi
28. Boratav, P. N., (1969), *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul: Gerçek Yayınevi
29. Boratav, P. N., (2012), *Türk Mitolojisi, Oğuzların-Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi*, Ankara: Bilgesu Yayıncılık
30. Bozoğullarından, Y., (2021), Kirpi Üzerinden Gelişen Halk Hekimliği Uygulamaları ve Bu Uygulamaların Kirpi Popülasyonu Üzerine Etkisi, Ceylan, Ö. (Ed.), *Halk Kültüründe Sağlık*, (411-420), İstanbul: Motif Vakfı Yayınları
31. Boyla, K. A., Lider, S., Dizdaroğlu, D. E., Yavuz, K. E., (2019), *Türkiye Üreyen Kuş Atlası*, Per, E. (Ed.), İstanbul: Wwf-Türkiye, Doğal Hayatı Koruma Vakfı

32. Caferoğlu, A., (1961), Türk Onomastiğinde Köpek Kültü, *TDAY Belleten*, C 9-1, Ankara
33. Caferoğlu, A., (1973), Türklerde Av Kültü ve Müessesesi, *VII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, 169-174
34. Cahiz, (1988), *Hilafet Ordusunun Menkıbeleri ve Türklerin Faziletleri*, (Çev. Şeşen R.), Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları
35. Cambridge Advanced Learner's Dictionary, (2006), Cambridge: Cambridge University Press
36. Cavlazoğlu, A., (2009), *Kitâb-ı Tıbb-ı Latîf*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
37. Celilova, A., (2019), Avcılık İnanç ve Ritüellerine Bakış, *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi*, C 5, S 8, 62-86.
38. Clauson, S. G., (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, London: Oxford University Press
39. Cüveynî Alaaddin Ata Melik, (1999), *Tarih-i Cihan Gûşa*, (Çev. Öztürk, M.), Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları
40. Çağatay, S., (1956). Türk Halk Edebiyatında Geyiğe Dair Bazı Motifler, *TDAY Belleten*, 4, Ss 153-177
41. Çağatay, S., (2010), Karaçay Halk Edebiyatında Avcı Bineger, *Fuad Köprülü Armağanı, Tıpkıbasım*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 93-112
42. Çatık, S., (2013), *Nazilli Halk İnançları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yozgat
43. Çelepi, M. S., (2017), *Türk Kültür Evreninde Toy (Denizli Örneği)*, Konya: Kömen Yayınları
44. Çelik, R. İ., (2005), *Tevârîh-i Âl-i Selçûk'un Transkribi ve Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
45. Çıblak, N., (2004), Halk Kültüründe Nazar, Nazarlık İnancı ve Bunlara Bağlı Uygulamalar, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S15, 103-125
46. Çıblak, N., (2005), Çukurova'da Halk Hekimliği ve İlgili Uygulamalarda Eski Türk İnançlarının İzleri, *Türk Kültürü Dergisi*, C XIII, S 507-508, 199-214

47. Çobanoğlu, Ö., (2003), *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*, Ankara: Akçağ Yayınları
48. Çoruhlu, Y., (2015), *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık
49. Dalkesen, N., (2015), Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk Kültüründe Geyik Kültü, *Millî Folklor Dergisi*, Y 27, S 106, 58-70
50. Degh, L. – Vazsonyi, A., (2015), Memorat ve Ön-Memorat, (Çev. Ekiz, B. A.), *Millî Folklor* Y 27, S 105, 131-146
51. Demircan, A, (2009), Sevr Mağarası, *TDV İA*, C 37, 5-6
52. Derleme Sözlüğü, (2009), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
53. Dilek, İ., (1998), Altay Türk Kayçılık Geleneği ve Kayçı N.U. Ulagaşev, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S 5, 309-361.
54. Divitçioğlu, S., (2000), *Oğuz'dan Selçuklu'ya Boy, Konat, Devlet*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
55. Dönmez Fedakar, P., (2008), *Karakalpak Efsaneleri (İnceleme-Metinler)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir
56. Duranlı, M., (2018), Saha Türklerinin İnanç ve Uygulamalarında Av İyesi Baay Bayanay, *9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildiri Kitabı*, Ankara: T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 135-142
57. Ebird, (T.Y.), Tahtalı Güvercin, *Ebird Online Kuş ve Kuş Gözlem Rehberi*, 20.10.2022, <https://ebird.org/species/cowpig1?siteLanguage=tr>
58. Elçin, Ş., (1997), *Halk Edebiyatı Araştırmaları I*, Ankara: Akçağ Yayınevi
59. Elliade, M., (1994), *Ebedî Dönüş Mitosu*, (Çev. Altuğ, Ü.), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları,
60. Eralp, T. N., (1993), *Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silah ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silahlar*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını
61. Ercilasun, A. B., Akkoyunlu Z., (2015), *Dîvânü Lugâti't- Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin)*, Ankara: TDK Yayınları
62. Erdi, S., Yurteser, S. T., (2005), *Kaşgarlı Mahmud Dîvânü Lügâti't-Türk Çeviri-Uyarlama-Düzenleme*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi

63. Ergin, M., (1997), *Dede Korkut Kitabı-I Giriş-Metin-Faksimile*, Ankara: TDK Yayınları
64. Ergin, M., (2011), *Orhun Abideleri*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları,
65. Ergun, M., İbrahimov G., (2000), *Başkurt Halk Destanları*, Ankara: Türksoy Yayınları
66. Ergun, P., (2011), Alevilik-Bektaşilikteki Tavşan İnancının Mitolojik Kökleri Üzerine, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S 60, 281-312
67. Esin, E., (1978), *İslamiyet'ten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslam'a Giriş*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası
68. Esin, E., (2004), *Orta Asya'dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Motifler*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi
69. Essential Dictionary, İngilizce-İngilizce/Türkçe Sözlük, Metro Collins Cobuild, Collins Birmingham University International Language Database, (1994), Türkçeye Uygulayan: Renkliydırım Ö., İstanbul: Metro Kitap Yayın Pazarlama
70. Eyüboğlu, İ. Z., (1987), *Anadolu İnançları Anadolu Mitolojisi (İnanç Söylence Bağlantısı)*, İstanbul: Geçit Kitabevi
71. Fırlı, E. R., (1997), Hasan, *TDV İA*, C 16, 282-284
72. Fırlı, E. R., (1998), Hüseyin, *TDV İA*, C 18, 518-521
73. Frazer, J. G., (2004), *Altın Dal Dinin ve Folklorun Kökleri-I*, (Çev. Doğan, M. H.), İstanbul: Payel Yayınları
74. Frazer, J. G., (2012), *Altın Dal Dinin ve Folklorun Kökleri-II*, (Çev. Doğan, M. H.), İstanbul: Payel Yayınları
75. Freud, S., (2015), *Totem ve Tabu*, (Çev. Karakaya C.), İstanbul: Kabalcı Yayınevi
76. Furat, A. H., (2013), İslam Hukukunda “Avcılık” (Fıkıh Kitaplarındaki Kitabı’s-Sayd Bahsinden Modern Avcılığa Bakış), *Ekev Akademi Dergisi*, Y 17, S 55, Bahar, 225-242
77. Gasset, Jose Ortega Y., (2005), *Avcılık Üstüne*, (Çev. Türkömer D.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
78. Graç, A. D., (2008), Eski Türk Dönemine Ait Dağ Keçisi Damgalarının Tarihlendirilmesi ve Anlamlandırılması Üzerine, (Çev. Alyılmaz, K., Dinç S.), *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S 37, 209-230

79. Grousset, R., (1980), *Bozkır İmparatorluğu*, (Çev. Uzman M. R.), İstanbul: Ötüken Neşriyat
80. Göksu, E., (2015), *Türk Kültüründe Silah*, İstanbul: Ötüken Yayınları
81. Göksu, E., Güneş, H., (2010), *Cami'ü't-Tevârih Selçuklu Devleti, Reşîdü'd-Dîn Fazlullah*, İstanbul: Selenge Yayınları
82. Gökşen, C., (1999), *Giresun Efsaneleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon
83. Gökyay, O. Ş., (1976), *Dede Korkut Hikayeleri*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları
84. Gölpınarlı, A., (1958), *Menakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî "Vilayet-Nâme"*, İstanbul: İnkılap Kitabevi
85. Gömeç, S., (2011), *Şamanizm ve Eski Türk Dini*, Ankara: Berikan Yayınevi
86. Gumilev, (1996), *Eski Türkler*, (Çev. Batur D. A.), İstanbul: Selenge Yayınları
87. Güldemir, K., (2008), *Afyon-Bolvadin ve Çevresi Halk İnanışları ve Uygulamaları*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir
88. Güngör, Ahmet, (2014), *Kırgızlarda Kartalla Avcılık Geleneği*, A.Ü. Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S 51, 319-339
89. Güven, Ö., Hergüner, G., (1999), *Türk Kültüründe Avcılığın Temel Dayanakları*, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, S 5, 32-49
90. Güzel, A., (1981), *Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybî)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
91. Güzel, A., Torun, A. (2003), *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Akçağ Yayınları
92. Hacıgökmen, M. A., (2012), *Türkiye Selçuklularında Avcılık*, Konya: Kömen Yayınları
93. Hacıgökmen, M. A., (2018), *Selçuklularda Av Merasimleri ve Emîr-i Şikârlar*, Selçuk Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Dergisi, S 43, 325-339
94. Harva, U., (2014), *Altay Panteonu (Mitler, Ritüeller, İnançlar ve Tanrılar)*, (Çev. Suveren Ö.), İstanbul: Doğu Kütüphanesi
95. Haviland W., Prins H., Walrath D., McBride B., (2008), *Kültürel Antropoloji*, (Çev. Deniz İ., Sarıoğlu E.), İstanbul: Kaknüs Yayınları

96. Hörter, R., (2006), *De Jacht In De Oudheid*, Jacht, De Korenburgh, 05.04.2020, <https://Www.Riahorter.Com/Pdf%20de%20jacht%20in%20de%20oudheid%202006.Pdf>
97. Huş, S., (1974), *Av Hayvanları ve Avcılık*, İstanbul: Kutulmuş Matbaası
98. İbn-i Bibi, (1996a), *El Evâmirü'l-Alâ'ie Fi'l-Umuri'l-Alâ'ie*, *Selçuknâme-I*, (Çev. Öztürk M.), Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları
99. İbn-i Bibi, (1996b), *El Evâmirü'l-Alâ'ie Fi'l-Umuri'l-Alâ'ie*, *Selçuknâme-II*, (Çev. Öztürk M.), Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları
100. İbn-i Fadlan (1975), *Onuncu Yüzyılda Türkistan'da Bir İslam Seyyahı İbn Fazlan Seyahatnâmesi Tercümesi*, (Çev. Şeşen, R.), İstanbul: Bedir Yayınevi
101. İnan, A., (1976), *Eski Türk Dinî Tarihi*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları
102. İnan, A., (1986), *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi
103. İneyet, A. C., (2013), Uygur Kültüründe Geyik, (Editörler) Naskali E. G., Demir E., *Geyik Kitabı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları
104. Kaçalın, M. S., (2017), *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
105. Kafesoğlu, İ., (1998), *Türk Milli Kültürü*, İstanbul: Ötüken Neşriyat
106. Kara, R., (1991), *Erzincan Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum
107. Karadavut, Z., Yeşildal, Ü. Y., (2007), Anadolu Türk Folklorunda Geyik, *Millî Folklor Dergisi*, Y 19, S 76, 101-113
108. Karataş, A., (2022), Flamingolar (Phoenicopteriformes) ve Türkiye'deki Flamingo Türleri, *Doğanın Sesi Dergisi*, Y 5, S 10, 4-16
109. Kargı Ölmez, Z. (Haz.), (1996), *Ebulgazi Bahadır Han, Şecere-i Terakkime (Türkmenlerin Soykütüğü)*, Ankara: Simurg Yayınları
110. Kaya, H., (2020), *Çağatayca Bir Cengiznâme-Şibânînâme Tevârih-i Güzîde Nusretnâme*, Ankara: Sonçağ Akademi
111. Kaya, M., (2009), Dede Korkut Kitabı ve Manas Destanlarında Av, *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, Y 1, S 1, 96-106, 01.02.2019, https://Actaturcica.Files.WordpressCom/2019/12/96_106.Pdf

112. Kemal, Y. (2005), *Üç Anadolu Efsanesi: Köroğlunun Meydana Çıkışı, Karacaoğlan, Alageyik*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
113. Kenin-Lopsan, M. B., (1999), *Tuvaların Eski Gelenekleri II*, (Çev. Arıkoğlu E.), *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S 8, 438-468
114. Keskin, Y. M., (2008), Türk Toplumunda Nazar Olgusu ve Buna Karşı Geliştirilen Korunma ve Kurtulma Pratikleri: Elazığ Örneği, *Dinî Araştırmalar Dergisi*, C 11, S 12, 191-214
115. Killi Yılmaz, G., (2015), Sibiryâ Türklüğünde Ayı ile İlgili İnanışlar, (Editörler) Naskali E. G., Oytun Altun H., *Av ve Avcılık Kitabı*, 433-453, İstanbul: Kitabevi Yayınları
116. Knoll, M. (2004), Hunting in the Eighteenth Century: An Environmental History Perspective, *Historical Social Research*, Vol. 29, No 3, 9-36
117. Güncel Türkçe Sözlük, (2005), Ankara: TDK Yayınları
118. Konak, R., (2014), Hünernâme II. Cilt Minyatürlerinde Kompozisyon Düzeni, *AÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (2), 93-117
119. Köprülü, M. F., (1999), *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
120. Ksenophon, (2021), *Avcılık Sanatı*, (Çev. Demir O.), İstanbul: Pinhan Yayıncılık
121. Kurat, A. N., (1952). Göktürk Kağanlığı, *AÜ DTCF Dergisi*, X/1-2, 1-56,
122. Luthi, M., (1995), *Masalların Efsane, Menkabe, Mit, Fabl ve Fıkra Gibi Türlerden Farkı*, (Çev. Subaşı S.), *Milli Folklor Dergisi*, C 4, S.25, 66-68
123. Mandaloğlu, M., (2013a), Eski Türklerde Sanayi, Ticaret ve Maliyenin Ekonomik Açısından Değerlendirilmesi, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C 2, S.2, 129-150
124. Mandaloğlu, M., (2013b), Türk Mitolojisinden Anadolu'ya Taşınan Kültür: Geyik Motifi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C 6, S.27, 382-391
125. Memmedova, M., (2023), Azerbaycan ve Anadolu'da Kırklama Ritüelleri, *Azerbaycan Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi Bildiri Kitabı*, (Ed.) Alayev Y., Şekir-Azerbaycan, 56-67
126. Merçil, E., (2018), Selçuklularda Av, *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S 8, 136-146

127. Morreal, J., (1997), *Gölmeyi Ciddiye Almak*, (Çev. Aysevener K., Soyer Ş.), İstanbul: İris Yayınları
128. Ocak, A. Y., (2003), *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, İstanbul: İletişim Yayınları
129. Okatan, A. (06.10.2023), Türkiye'nin Turnası, *Tübitak Bilim Genç Güncel Bilim ve Teknoloji Haberleri*, (08.12.2023), <https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/turkiyenin-turnasi>
- 130.
131. Onay, İ., (2015), İslam Öncesi Türk Kültüründe Avcılığın Temelleri ve İktisadî, Askerî, Dinî Değeri, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C 8, S 41, 516-525
132. Ögel, B., (2000), *Türk Kültür Tarihine Giriş VII*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları,
133. Ögel, B., (1971a), *Türk Kültürünün Gelişme Çağları I*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi
134. Ögel, B., (1971b), *Türk Kültürünün Gelişme Çağları II*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi,
135. Ögel, B., (2014a), *Türk Mitolojisi I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
136. Ögel, B., (2014b), *Türk Mitolojisi II*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
137. Okuşluk Şenesen, R., (2011), Türk Halk Kültüründe Bolluk ve Bereketle İlgili İnanç ve Uygulamalarda Eski Türk İnançlarının İzleri, *Folklor-Edebiyat Dergisi*, C 17, S 66, 2011/2, 209-228
138. Önal, M. N., (2005), *Muğla Efsaneleri*, Muğla: Muğla Üniversitesi Yayınları
139. Öngel, H. B., (2001), Gelişim Sürecinde Erken İç Asya Türk Okçuluğu, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C 21, S 2, 189-215
140. Örnek, S. V., (1971), *Anadolu Folklorunda Ölüm*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları
141. Özcan, A., (2012), Turnacıbaşı, *TDV İA*, C 41, 428
142. Özcan, A., (2013), Zağarcıbaşı, *TDV İA*, C 44, 75-76
143. Özcan, A., (2019), Saksoncubaşı, *TDV İA*, Ek-2, 451-452
144. Özdal, A., (2008), *Türklerin Savaş Sanatı Aldatıcı Taktikler Farklılaşan Stratejiler*, İstanbul: Doruk Yayımcılık

145. Özcan, A.U., (2021) Karaca'nın (*Capreolus capreolus* L. 1758) yeni bir dağılım alanı: Karagüney Dağları, Kırıkkale, *Isparta Uygulamalı Bilimler Fakültesi Türkiye Ormancılık Dergisi*, S 3, 323-330
146. Özdoğan, E., Bilgin S., (T.Y.), Telli Turna, *Ornito Kuş Gözlem Veritabanı*, 21.11.2022, <https://ornito.org/Bird/Detail/452>
147. Özkan, M., (2022), Alageyiğin Anavatanı Türkiye, *Türk Tarım ve Orman Dergisi*, S 269, 86-87
148. Özkazan., N. K., (2010), Angıt Tadorna Ferruginea Pallas 1764, *Orman ve Av Dergisi*, S 3, 46-48
149. Öztelli, C., (1989), *Pir Sultan Abdal Yaşamı ve Bütün Şiirleri*, İstanbul: Özgür Yayın Dağıtım
150. Özüşen, B., Yıldız, Z., (2012), Buzul Çağı'ndan İlk Çağ'a Tüketimin Tarihi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, C 4, S 7, 1-16
151. Paşalı, H., (2014), Türkiye'de Yaban Keçisi (*Capra aegagrus aegragrus*), *Animal Health Production and Hygiene*, 3(1), 245-247
152. Pehlivan, G., (2009), Dinî Şahsiyetler Hakkında Oluşan Anlatılar, *Millî Folklor Dergisi*, Y 21 S. 83, 88-96
153. Peterle, T. J., Hunters, Hunting, Anti-Hunting, (1977), *Wildlife Society Bulletin*, Vol. 5, No. 4, 151-161
154. Pirverdioğlu, A., (2003), Türk Halk Tiyatrolarının Gelişme Evreleri, *Milli Folklor Dergisi*, Y 15, S 60, 57-71
155. Pirverdioğlu, A., (2002), Türklerde Yılbaşı ve Bahar Geleneği, *Türkler Ansiklopedisi*, C 3, 65-78
156. Potapov, L. P., (2012), *Altay Türklerinde Avcı İnançları ve Gelenekleri*, (Çev. Bağcı A.), *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, C 1, S 15, 179-200
157. Rado Ş., Anafarta N., (1969), *Hünernâme Minyatürleri ve Sanatçıları*, İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları
158. Radloff, W., (2008), *Türklük ve Şamanlık*, (Haz.) Uğurlu N., İstanbul: Örgün Yayınevi
159. Rahman, S., Altan, S., Çam, S. & Yüksel, H. (2013). *Manisa İli Karaağaçlı Beldesinde Çocuk Bakımına Yönelik Yöresel Uygulamalar*, *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi*

160. Rasonyi, L., (1993), *Tarihte Türklük*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları
161. Richard B. Lee, Irwen Devore (Ed.), (1987), *Man The Hunter*, Aldine De Gruyter, New York
162. Roux, J. P., (2015), *Türklerin Tarihi Pasifikten Akdenize 2000 Yıl*, (Çev. Kazancıgil A., Arslan Özcan L.), İstanbul: Kabalcı Yayınevi
163. Roux, J. P., (2005), *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*, (Çev. Kazancıgil A.), İstanbul: Kabalcı Yayınevi
164. Roux, J. P., (1994), *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, (Çev. Kazancıgil A.), İstanbul: İşaret Yayınları
165. *Redhouse Büyük El Sözlüğü*, (1994), İstanbul: Redhouse Yayınevi
166. Sakaoğlu, S., Duymaz, A., (2016), *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*, İstanbul: Ötüken Yayınları
167. Sakaoğlu, S., (1978), *101 Anadolu Efsanesi*, İstanbul: Damla Yayınevi
168. Sakaoğlu, S., (1980), *Anadolu Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tıp Kataloğu*, Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları
169. Süel, H., Ercan, M. (2019). Akdağ (Afyon) Yöresinde Kızıl Geyik (*Cervus elaphus* L.)' in Habitat Tercihleri, *Bilge International Journal of Science and Technology Research*, 3(2), 201-212
170. Şenel, A., (1995), *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları
171. Şükürov, Q., (2009), Safevîlerde Av Geleneğinin Oluşumu ve I. Şah İsmail Dönemi Av Merasimleri, *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, Y 1, S 1, 56-71, 01.02.2019, https://Actaturcica.Files.WordpressCom/2019/12/56_71.Pdf
172. Taşağıl, A., (2004), *Göktürkler III*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi,
173. Taşağıl, A., (2013), *Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
174. Tavkul, U., (2001), Karaçay-Malkar Kültüründe Avcılık ve Av Tanrısı Apsatı, *Kırım*

175. Tavkul, U., (2008), Kırgız Destanı Kocacaş ile Karaçay-Malkar Destanı Biynöger Arasındaki Ortak Motifler Üzerine, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C 5, S 2, 89-104
176. Tekin, T., (2017), *İrk Bitig Eski Uygurca Bir Fal Kitabı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
177. Thackston, W. M., (1998), *Compendium of Cronicles, A History of The Mongols, Rashiduddin Fazlullah's Jami'u't- Tawarikh, Part I*, Editörler: Tekin Ş., Alpay Tekin G., Harvard
178. Thackston, W. M., (1999), *Compendium of Cronicles, A History of The Mongols, Rashiduddin Fazlullah's Jami'u't- Tawarikh, Part II*, Editörler: Tekin Ş., Alpay Tekin G., Harvard
179. Tekin, T., (2004), *İrk Bitig Eski Uygurca Fal Kitabı*, Ankara: Öncü Kitap
180. Tekin, T., (1994), *Tunyukuk Yazıtı*, Ankara: Simurg Yayınları
181. Temizkan, M., (2014), Türk Kültüründe ve Alevi-Bektaşî İnancında Turna, *Milli Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, Y 26, S 101, 162-170
182. Tsai, L. M., (2006). *Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri*, (Çev. Kayaoğlu E.- Banoğlu D.), İstanbul: Selenge Yayınları
183. Turan, O., (1971), *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu
184. Turan, L., (1996), Yırtıcı Kuş Türleri ile Avcılık, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S 12, 207-210
185. Türkan, K., (2008), Azeri Masallarında Av Kültü ve Av Anlayışı, *Milli Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, Y 20, S 80, 70-76
186. Türker, F., (2018), Altay Türklerinde Avcılıkla İlgili Pratikler ve Efsanelerdeki Yeri, *Türk Dünyası Dergisi*, S 45, 255-267
187. Türkmen, M. N., (2013), *Osmanlı'da Av Kültürü*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları
188. Türkmen, N., (2009), Avcı Kuş İkonografisi ve Hünernâme'deki Betimlemeleri, *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, Y 1, S 1, 01.02.2019, https://Actaturcica.Files.WordpressCom/2019/12/79_95.Pdf

189. Türktaş, M. M., (2012), *Denizli Efsaneleri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli
190. Uluişik, Y. P., (2015), *Türk Destanlarında Yer Altı Dünyası*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
191. Ulutürk, S., Yürümez, G., (2019), Ankara Kızıl Geyik (*Cervus Elaphus*, Linnaeus 1758) Populasyonları Üzerine Gözlemler, *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 21(1), 221-226
192. User, H. Ş., (2009), Runik Harfli Türk Yazıtlarında Av, *Dil Araştırmaları Dergisi*, C 1, S 1, 49-59
193. Ülger, Z., (2012), *Aydın (Merkez) ve Çevresinde Halk Hekimliği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın
194. Ünalın, Ö., (2023). Alanya Yörüklerinde Nazara Dair İnanışlar ve Buna Bağlı Uygulamalar, *Teke Dergisi*, S 12/1, 137-155
195. Yabani Hayvanlar, (17.03.2021), Dağ Keçisi, 30.10.2022, <https://www.yabanihayvanlar.com/dag-kecisi/>
196. Yalman (Yılkın), A. R., (1977), *Cenupta Türkmen Oymakları C II*, (Haz.) Emir S., Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
197. Yazıcı, H., (2009), Dede Korkut Hikâyelerinde Av, *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, Y 1, S 1, 107-122 01.02.2019, https://Actaturcica.Files.WordpressCom/2019/12/107_122.Pdf
198. Yıldız, N., (2017), *Manas Destanı ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
199. Yılmaz, M., (2023), Mucur'da Kırklama Geleneğine Bağlı İnanış ve Uygulamalar Üzerine Bir Değerlendirme, *The Jurnal of Turkic Language and Literature Surveys*, (Tullis), C 8, S.1, 23-50
200. Yılmaz Önder, S., (2009), Oğuz Resmi ile Avlanma, *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, Y 1, S 1, 12-21, 01.02.2019, https://Actaturcica.Files.WordpressCom/2019/12/12_21.Pdf
201. Yücel, Ü., (2015), *Türk Okçuluğu*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları